

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS CONFERENCE BOOK

**EDITOR
ASSIST. PROF. OGUZ HAN OZTAY**

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS

**29-31 MAYIS 2025
ISTANBUL/TURKIYE**

EDITOR

ASSIST. PROF. OGUZ HAN OZTAY

COPYRIGHT © 2024

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

**ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED,
DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING
PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS,
WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE
CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER
NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS
ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY
THE PUBLISHING ETHICS RULES.**

ASES PUBLICATIONS – 2024©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

16.06.2025

ISBN: 978-625-96918-6-2

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC
RESEARCH COGRESS

DATE AND PLACE

29-31 MAYIS 2025

ISTANBUL/TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

Evrak Tarih ve Sayısı: 27.03.2025-677372

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Van Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü

Sayı : E-43457559-903.07-677372
Konu : Görevlendirmeler (Dr. Öğr. Üyesi Oğuz
Han ÖZTAY)

27.03.2025

İLGİLİ MAKAMA

Yüksekokulumuz Görsel İşitsel Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü öğretim elemanı Dr. Öğr. Üyesi Oğuz Han ÖZTAY'ın Ases (Academy of Scientific and Educational Studies) tarafından organize edilen 29-31 Mayıs 2025 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen Ases Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresinin Düzenleme Kurulunda, düzenleme kurul üyesi olarak görev yapacağı süre içerisinde görevli izinli sayılması Müdürlüğümüzce uygun görülmüştür.

Bilgilerinizi arz/rica ederim.

Prof. Dr. Aslı ÇİLİNGİR YELTEKİN
Yüksekokul Müdürü

Ek: Kongre Akademisyen Temsilciliği İzin Belge Talebi (1 Sayfa)

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Doğrulama Kodu :BSUER929V3 Pin Kodu :98252

Belge Takip Adresi : <https://www.turkiye.gov.tr/vyy-ebys>

Adres: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Van Meslek Yüksekokulu Müdürlüğü Zeve Kampüsü 65080 Tuşba / Van
Telefon No: +90 432 2252301 Faks No: +90 432 2251415

CHAIRMAN OF THE ORGANIZING COMMITTEE

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. ATABEY KILIC

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Cengiz SAHIN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY(AZERBAIJAN)

Prof. Dr. Fadil HOCA

INTERNATIONAL VISION UNIVERSITY (NORTH MACEDONIA)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. MEHMET ILKIM

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NAZMI AVCI

MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. RAUL DUARTE SALGUEIRAL GOMES CAMPILHO

ISEP UNIVERSITY (PORTUGAL)

Assoc. Prof. Burcak Cagla GARIPAGAOGLU

BAHCESEHIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE ÖMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Osman Cenk KANCA

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Sadrettin YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

SIVAS REPUBLIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SONGUL KARABATAK

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KONUL MƏMMƏDOVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY(AZERBAIJAN)

Adjunct Prof. DUDY EFFENDY

UNIVERSITAS WIDYA DHARMA PONTIANAK (INDONESIA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY(AZERBAIJAN)

COORDINATOR

AYSEL UNAL

SCIENTIFIC BOARD

Prof. Dr. ALI SELCUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ALI YAKICI

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Aslı KURNAZ

KASTAMONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BEKIR CINAR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BEKIR KOCADAS

ADYAMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Bulent DERVIS

INTERNATIONAL VISION UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. BULENT KARA

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. CHEE-MING CHAN

UNIVERSITI TUN HUSSEIN ONN (MALAYSIA)

Prof. Dr. DENIZ YENGİN

CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DERYA SAHİN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. DUNDAR YENER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. EMİNE NESE YENİCERİ

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. EMRULLAH FATİS

AHI EVRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ENGİN SAHNA

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ERGUN OZTURK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATIH BASBUG

AKDENIZ UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATIH DUMAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FATIH HATIPOGLU

SELCUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. FEVZI KASAP

NEAR EAST UNIVERSITY (TRNC)

Prof. Dr. FULYA ONER ARMAGAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. GURER GULSEVIN

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HALIL TOKCAN

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HALIS ADNAN ARSLANTAS

ESKISEHIR OSMANGAZI UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. HAVA KURT SELCUK

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. HULYA DEMIROREN

CANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IBRAHIM ORU

AKSARAY UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. IBRAHIM OZTURK

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ILYAS KARABIYIK

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Karim MIRZAE

TABRIZ ISLAMIC ARTS UNIVERSITY (IRAN)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Prof. Dr. MANOLE COJOCARU

TITU MAIORESCU UNIVERSITY (ROMANIA)

Prof. Dr. MEHMET GUNGOR

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MIMOUNE NORA

NATIONAL HIGH SCHOOL OF VETERINARY (ALGERIA)

Prof. Dr. MUHITTIN YILMAZ

SINOP UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. MUSTAFA KARATEPE

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

PROF. DR. NAZIM IBRAHIM USKUP

KRYL METODI UNIVERSITY (MACEDONIA)

Prof. Dr. REMZI KILIC

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SABRI KARADOĞAN

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN OZCELIK

DICLE UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SELAHATTIN AVSAROĞLU

NECMETTIN ERBAKAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMIR BASARAN

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (Macedonia)

Prof. Dr. SAHIN ORUC

YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SUKRAN KARACA

SIVAS REPUBLIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ZEKI BOYRAZ

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. SERCAN DEMIRGUNES

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. ERKAN GOKSU

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. Necati DEMIR

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTIN KONAR

HALIC UNIVERSITY (TURKIYE)

Prof. Dr. OULAID KAMACH

UNIVERSITY ABDELMALEK ESSAADI (MOROCCO)

Assoc. Prof. Aslı ERCIYES TOSUN

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ASLI SAYLAN KRIMIZIGUL

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Aydın ZOR

Akdeniz University (TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSUN BEYDOLA

NEAR EAST UNIVERSITY (TRNC)

Assoc. Prof. AYSE SEZER

BILECIK SEYH EDEBALI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BEKIR CAR

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. BURCU UZUM

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. CANTURK CANER

KUTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. DILARA KARAKAS TABAK

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EKIN SU KUZU

GIRESUN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE GUZEL

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Emrah Lehimler

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENIZ TECHNICAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Erdal YABALAK

MERSIN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FAIK ELEKBER

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. FATMA ALASLAN

NEAR EAST UNIVERSITY (TRNC)

Assoc. Prof. Fayruza H. GARİPOVA

BASHKORT HUMAN SCIENCES INSTITUTE (RUSSIA)

Assoc. Prof. FUAT SANCI

ADYAMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. GOKCE YUKSELEN PELER

ERCIYES UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Gülnaz SATTAROVA

Uzbekistan Academy of Literature and Folklore Sciences (UZBEKISTAN)

Assoc. Prof. HASAN AYDEMİR

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HAYATI CAVUS

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HICRAN OZLEM ILGIN

CANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYİN BOZ

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. İBRAHİM GORUCU

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. IPEK FATMA CEVIK

USKUDAR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ISMAIL SAN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Koray CELENK

ATATURK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. KONUL MƏMMƏDOVA

AZERBAIJAN STATE PEDAGOGICAL UNIVERSITY (AZERBAIJAN)

Assoc. Prof. MAHMUT ALKAN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA TUYSUZ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. OMER OZER

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SEMIRHAN GOKCE

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SEVILAY KAHRAMANOGLU YILDIZ

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SIBEL YILDIZ

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. SINEM KASIMOGLU

NEAR EAST UNIVERSITY (CYPRUS)

Assoc. Prof. Seyma Müge IBA

SELCUK UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. YILDIZ SADETTIN

BAGDAT UNIVERSITY (IRAQ)

Assoc. Prof. YUSUF ARSLAN

BATMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENIZ TECHNICAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. FATMA BIRGILI

MUGLA SITKI KOCMAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. MAHMUT CITIL

GAZI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. NIZAMULMULK GUNES

MARMARA UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. Rédha BELALA

Saad Dahleb Blida 1 University (ALGERIA)

Assoc. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. ZEHRA SEVGEN PERKER

BURSA ULUDAG UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. ARZU BOZDAG TULUM

MALATYA TURGUT OZAL UNIVERSITY (TURKIYE)

Assoc. Prof. GAMZE AKKAYA

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Imran UZUN

KOCAELI UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MEHMET MIMAN

HARRAN UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. MUSLIM ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. Nuran MALTA-MUHAXHERI

PRISTINA UNIVERSITY (KOSOVO)

Assist. Prof. RAJA MOHAMMAD LATIF

PRINCE MOHAMMAD BIN FAHD UNIVERSITY (SAUDI ARABIA)

Assist. Prof. SABIHA GOKCEN ZEYBEK

NEAR EAST UNIVERSITY (CYPRUS)

Assist. Prof. SUKRU AYDIN

INONU UNIVERSITY (TURKIYE)

Assist. Prof. TUBA DEMIREL

HASAN KALYONCU UNIVERSITY (TURKIYE)

Dr. GULSHAD SAIKENOVA

KAZAKH NATIONAL GIRLS PEDAGOGY UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Dr. Ozgür YILMAZKOL

TURKISH RADIO TELEVISION CORPORATION (TURKIYE)

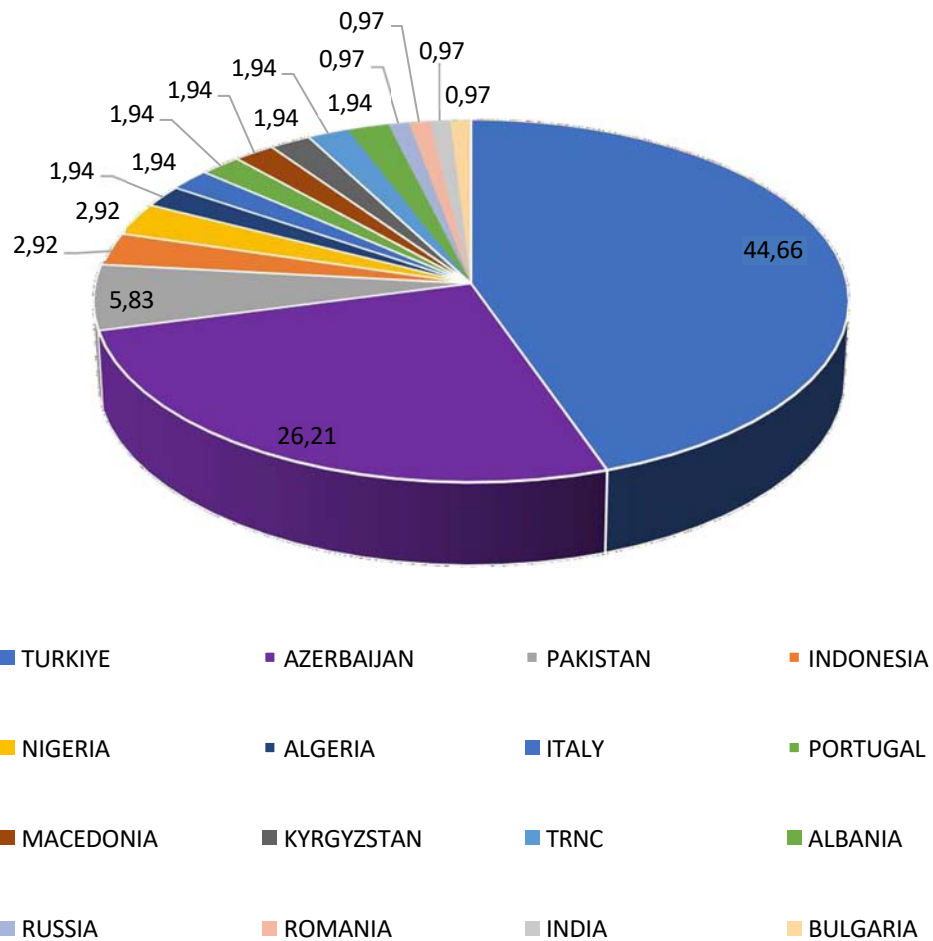
ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
MAY 29-31, 2025, İSTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE STATISTICS

CONFERENCE STATISTICS

Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	46	44,66%
AZERBAIJAN	27	26,21%
PAKISTAN	6	5,83%
INDONESIA	3	2,92%
NIGERIA	3	2,92%
ALGERIA	2	1,94%
ITALY	2	1,94%
PORTUGAL	2	1,94%
MACEDONIA	2	1,94%
KYRGYZSTAN	2	1,94%
TRNC	2	1,94%
ALBANIA	2	1,94%
RUSSIA	1	0,97%
ROMANIA	1	0,97%
INDIA	1	0,97%
BULGARIA	1	0,97%
TOTAL	103	100%

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
MAY 29-31, 2025, İSTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE STATISTICS

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
MAY 29-31, 2025, İSTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE STATISTICS

ASES INTERNATIONAL
ACADEMIC RESEARCH
CONGRESS

MAY 29-31, 2025,
İSTANBUL, TURKIYE

CONFERENCE PROGRAM

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR
Lect. Ahmet Bedirhan SAĞIR

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Lect. Ahmet Bedirhan SAĞIR	İstanbul Beykent Üniversitesi	USING PARTICLE SWARM OPTIMIZATION BASED CNN NETWORKS IN STOCK MARKETS
Mehmet ERÇOĞAN Prof. Dr. Doğan Uğur ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi	A NEW APPROACH TO ESTIMATE VELOCITY UNCERTAINTY OF GNSS TIME SERIES
Assist. Prof. Fatih BALCI Filiz ÖZ	Gaziantep Üniversitesi	QUANTITATIVE ANALYSIS OF WHEAT KERNEL SIZE AND COLOR ON COOKING TIME, WASTEWATER VOLUME, AND BULGUR QUALITY
Çağatay ÇOMAKLI Assoc. Prof. Feride Pınar ARABACIOĞLU	Yıldız Teknik Üniversitesi	KENT-KIR ARASI NÜFUS HAREKETLİLİĞİ BAĞLAMINDA KIRSALDA KONUT TASARIMI ve SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Berhan ÖZTÜRK Kerimcan KAKAZ Mustafa Enes KEKEVE Assoc. Prof. Alper ÇİÇEK	Trakya Üniversitesi	APPLICATION OF A SOLAR-POWERED PORTABLE CHARGER
Mehmet Numan FIRAT Assist. Prof. Yunus KAYA Prof. Dr. Fusun BALIK ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi Harran Üniversitesi	ANALYSIS OF LAND SURFACE TEMPERATURE VARIATIONS IN AGRICULTURAL AND INDUSTRIAL AREAS USING GOOGLE EARTH ENGINE: THE CASE OF KONYA
Selda ÖZDİŞÇİ Prof. Dr. Süha YILMAZ	Dokuz Eylül Üniversitesi	A THEORETICAL PERSPECTIVE ON KNOWLEDGE CONSTRUCTION PROCESSES IN QUADRILATERALS: APOS THEORY
Gonca ABDİOĞLU Assist. Prof. Yunus KAYA Prof. Dr. Fusun BALIK ŞANLI	Yıldız Teknik Üniversitesi Harran Üniversitesi	SATELLITE-BASED ELEVATION ANALYSIS OF GLACIAL LAKES IN THE YEDİGÖLLER REGION, TÜRKİYE, USING ICESAT-2 ATL06 DATA
Meltem SÜPÜRTÜLÜ Ruşen Gökhan SAFRAN	TOFAŞ AR&GE Merkezi	OPTIMIZING AUTOMOTIVE WIRING HARNESS COMPLEXITY WITH CORRELATION-BASED FEATURE SELECTION AND MACHINE LEARNING MODELS
Dilan GÜNEŞ Muharrem YILMAZER Assoc. Prof. Alper ÇİÇEK	Trakya Üniversitesi	DETAILED REVIEW OF CHARGING EFFICIENCY AND BATTERY ENERGY MANAGEMENT OF ELECTRIC VEHICLES

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Assoc. Prof. Sedat ARSLAN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Ebrar BEZİRGANOĞLU Eylem Gülce ÇOKER Sevtap YILDIRIM ALTUNDAĞ Nurcan YUMRUKÇU	İstanbul Aydın Üniversitesi Şişli Kolan International Hospital	AKCİĞER STEREAOTAKTİK VÜCUT RADYOTERAPİSİNDE, HACİMSEL MODÜLE EDİLMİŞ ARK TEDAVİSİ (VMAT) İLE DİNAMİK KONFORMAL ARK TEDAVİSİ (DCAT) ARASINDA DOZİMETRİK PARAMETRELERİN KARŞILAŞTIRILMASI
Assist. Prof. Gürkan ÖZDEN Res. Assist. Ahmet CEVİZ Assist. Prof. Bahar ASLAN Muhammed GÖNÜLTAŞ	İnönü Üniversitesi Malatya Eğitim ve Araştırma Hastanesi	THE MEDIATING ROLE OF WEEKLY WORKING HOURS IN THE IMPACT OF NURSES' PROFESSIONAL ANXIETY IN THE EMERGENCY DEPARTMENT ON THE LEVEL OF ARGUMENTATIVE ATTITUDES
Hatice ASLAN KIZMAZ Prof. Dr. Ali ERYILMAZ	Yıldız Teknik Üniversitesi	EXAMINATION OF SUBJECTIVE WELL- BEING IN NEW MOTHERS BASED ON VARIOUS VARIABLES
Lect. Janberk OKAN Assist. Prof. Hasan Ağan KARADUMAN	İstanbul Gedik Üniversitesi Yıldız Teknik Üniversitesi	HEALTH SERVICES ACCESS AND INEQUITY: AN EMPIRICAL STUDY IN TURKEY
Res. Assist. Ahmet CEVİZ Assist. Prof. Gürkan ÖZDEN	İnönü Üniversitesi	NURSING PRACTICE IN SMART HOSPITALS: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SUPPORTED SYSTEMS IN THE FOLLOW-UP OF GASTROINTESTINAL DISEASES
Selma KAN Eylem Gülce ÇOKER Pınar BOYDAK	İstanbul Aydın Üniversitesi Prof. Dr. Cemil Taşcıoğlu Şehir Hastanesi	DOSIMETRIC COMPARISON OF SINGLE ISOCENTER AND MULTIPLE ISOCENTER PLANS IN PATIENTS TREATED FOR MULTIPLE BRAIN TUMORS WITH A LINAC-BASED DEVICE
Assoc. Prof. Sedat ARSLAN	Bandırma Onyedİ Eylöl Ünİversİtesİ	EXPLORING THE HEALTH BENEFITS OF TRADITIONAL FERMENTED DAIRY PRODUCTS IN THE MEDITERRANEAN DIET
Ayşenur USLU AYDOĞDU Assist. Prof. Zeynep ÖZERSON	Haliç Üniversitesi	EVALUATION OF FOOD LABEL READING STATUS OF CONSUMERS WITH DIFFERENT BODY MASS INDEXES ACCORDING TO NOVA SCORES
Assoc. Prof. Sedat ARSLAN	Bandırma Onyedİ Eylöl Ünİversİtesİ	TRADITIONAL FERMENTED FOODS AND CHRONIC DISEASE PREVENTION: A REVIEW OF CURRENT EVIDENCE AND MECHANISMS

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Res. Assist. Bilge KOTANAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Lect. Onur ŞEN Lect. Nermin KAYAR	Kırklareli Üniversitesi	A STUDY ON THE DYNAMICS SHAPING WOMEN'S HEALTH INITIATIVES
Şirin Zehra DALYAN	Selçuk Üniversitesi	SOSYAL MEDYA VE SİYASAL İLETİŞİME KAVRAMSAL BİR BAKIŞ
Lect. Onur ŞEN Lect. Nermin KAYAR	Kırklareli Üniversitesi	TRUST IN HEALTH COMMUNICATION: ANALYZING INFLUENCER INTERACTION THROUGH YOUTUBE COMMENTS
Res. Assist. Melike YAMAN	Altınbaş Üniversitesi	BAĞIMSIZ FAALİYET YÜRÜTEN DİJİTAL PLATFORM ÇALIŞANLARININ TOPLU PAZARLIK HAKKI BAKIMINDAN REKABET HUKUKU ENGELLERİ: AB VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUK YAKLAŞIMI DOĞRULTUSUNDA TÜRK HUKUKU AÇISINDAN ÖNERİLER
Res. Assist. Bilge KOTANAK	Kırıkkale Üniversitesi	TRANSFORMATION OF COMMUNITY FORMS: A THEORETICAL DISCUSSION THROUGH FIGURATIONAL SOCIOLOGY AND QUALITATIVE NETWORK ANALYSIS
Sedanur TENCİK Assist. Prof. Saadet KARAKUŞ	Sağlık Bilimleri Üniversitesi	DIGITAL TRANSFORMATION PRACTICES IN HEALTHCARE INSTITUTIONS: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATA
Assoc. Prof. Muhammet FIRAT Çiğdem KARAKIŞ	Fırat Üniversitesi	DIVORCE AS A FUNDAMENTAL RISK TO THE FAMILY
Yasemin BULUT Prof. Dr. Ebru AYKAN	Kayseri Üniversitesi	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: IMPLEMENTATION EXAMPLES FROM TURKISH COMPANIES
Assoc. Prof. Muhammet FIRAT Hoshmand Mohammed SALEEM	Fırat Üniversitesi	A SOCIOLOGICAL STUDY ON DIVORCED INDIVIDUALS IN ERBIL
Sefa BAYDEMİR Res. Assist. Mustafa Gökberk ERTAN	Kapadokya Üniversitesi	THE POLITICAL EVOLUTION OF WALID EBÜZZIYA IN THE POLITICAL CLIMATE OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Assist. Prof. Emel NALÇACIGİL

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Eser BAKIR	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	NİKOS KAZANCAKİS'İN EDEBİ MİRASI: VAROLUŞSAL ARAYIŞIN EVRENSEL YANSIMALARI
Ahmet SAMANCI	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	RELATIONSHIP BETWEEN REASON AND TRANSFER ACCORDING TO IMAM-I AZAM EBU HANIFE
Emel HÜSSO	Bursa Uludağ Üniversitesi	THE ROLE OF MOTHERS IN THE ACQUISITION OF TURKISH AS A SECOND LANGUAGE BY SYRIAN CHILDREN
Emin İlker BİRTEK Assoc. Prof. Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU	Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	DRUGS AND RECREATIONAL SUBSTANCES IN KUDDŪSÎ DIVAN
Arife YILMAZ Assist. Prof. Mehmet ÇETİNKAYA	Mardin Artuklu Üniversitesi	THE CONCEPT OF DESTINY IN EARLY MUSLIM SOCIETY
Mahfuz SEVİLGEN Assoc. Prof. İzzet PARMAKSIZ	Reyhanlı Oğulcan Tuna TMTAL Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	EXPERIENCES OF TEACHERS WORKING WITH MIGRANT STUDENTS IN HATAY/REYHANLI: A QUALITATIVE RESEARCH
Özlem ÇAKAR Prof. Dr. Ahmet ERKOL	Mardin Artuklu Üniversitesi	THE CONSTRUCTION OF MA'RIFATULLÂH AND MUSLIM IDENTITY: THE PERSPECTIVE OF IZZ IBN 'ABDUSSALÂM
Assist. Prof. Emel NALÇACIGİL	Akdeniz Üniversitesi	REPRESENTATIONS OF THE CAUCASUS-KARS FRONT DEFENSE IN AHMED DURSUN NÂTIKÎ'S DIVAN
Lect. Nazlı AYKUT	Hatay Mustafa Kemal University	TEACHER CANDIDATES AND PEDAGOGICAL DEFICIENCIES
Prof. Dr. Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ Meryem KOÇYİĞİT	Gaziantep Üniversitesi MEB	REFLECTION OF ECOCRITICISM IN CHILDREN'S LITERATURE WORKS
Lect. Nazlı AYKUT	Hatay Mustafa Kemal University	THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING
Erkan ÖZBAĞLAR Assist. Prof. Selahaddin GÖK	Adıyaman Üniversitesi	SPECIAL NEEDS INDIVIDUALS AND THEIR FAMILIES

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 5 / MODERATOR
Dr. Ulker BAHSIYEVA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Ulker BAHSIYEVA	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	ÂŞIK VEYSEL'S CREATIVITY AND NATIONAL VALUES
Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	İDMANÇININ SİNİR, TƏNƏFFÜS VƏ ÜRƏK QAN-DAMAR SİSTEMİNİN FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ
Assoc. Prof. Hacıyeva Ulviyyə Davud	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT TREND OF APPLIED LINGUISTICS
Rəsmiyyə Nəriman qızı Mahmudova	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	HOUSEHOLD GENRE IN FINE ART AND EXAMPLES OF HOUSEHOLD GENRE IN THE WORK OF AZİM AZİMZADE
GUNEL PENIYEVA	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	NƏRİMAN NƏRİMANOV YARADICILIĞINDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR
Assoc. Prof. Ulduz Farhad Kahramanova	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	TRIBUTES TO SABİR AND HIS CONTEMPORARIES: A FEUILLETON UNDER THE NAME "BAKUDAN" WITH THE SIGNATURE "DEMDAKI", AN AMATEUR POET WHOSE NAME REMAINS UNKNOWN

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 6 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman QULIYEV

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Elman QULIYEV	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	LIFE AND CREATION OF IBRAHİM SHINASI
Assoc. Prof. Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	INTERNAL AND EXTERNAL CONFLICTS IN THE FIELD OF LITERARY CRITICISM
Assoc. Prof. Pəri PAŞAYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	THE METHODOLOGY OF INDIVIDUAL APPROACH IN TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES
Arzu KƏRİMOVA	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	THE PHONETIC STRUCTURE OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE AND ITS TEACHING PROBLEMS
MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	TOOLS USED DURING LITERACY TRAINING
Assist. Prof. Ulviyyə NASIROVA Samira HASANOVA Hamida MIRZALIYEVA	Odlar Yurdu University	THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE FORMATION OF THE LANGUAGE NORM OF THE ENGLISH LANGUAGE
HƏSƏNOVA LEYLA ZİYAFƏT QIZI	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	THE INFLUENCE OF THE REPUBLIC ON LITERATURE IN TURKEY
Assoc. Prof. Meleyke MEMMEDOVA	Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi	THE VEIL RITUAL IN NAKHCHIVAN FOLK CULTURE: SYMBOLISM, BELIEF, AND SOCIAL FUNCTION

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 7 / MODERATOR
Assoc. Prof. Yeşim ÜSTÜN

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Həsənova Amaliya Murad qızı	Azərbaycan Pedagoji Universiteti	BİOLOGİYA FƏNLƏRİNİN TƏDRİSİNDƏ TERMINOLOGİYANIN TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ
Nəbiyeva Nəzənim Mahmud qızı	Azərbaycan Pedagoji Universiteti	İNFORMASIYANIN KODLAŞDIRILMASI: NƏZƏRİ ƏSASLAR VƏ MÜASİR YANAŞMALAR
Assoc. Prof. Həsənova Amaliya Murad qızı	Azərbaycan Pedagoji Universiteti	BİOLOJİ ELMLƏRDƏ STEAM TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ
Qardaşbəyova Nailə Adəm Quliyeva Adile	Naxçıvan Dövlət Universiteti	THEORETICAL EXPLANATION OF THE ADDITIVE GRADIENT AND THE RESULTING ELECTRIC FIELD
Assoc. Prof. Yeşim ÜSTÜN	Yakın Doğu Üniversitesi	EXAMINATION OF HYGIENE AND INFECTIOUS DISEASE KNOWLEDGE LEVELS OF EMPLOYEES IN BEAUTY SALONS AND HAIRDRESSERS IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS
Emil Raul oğlu Ağayev	Azərbaycan Pedagoji Universiteti	METHODOLOGY FOR CORRECTLY STRUCTURING AN ACTIVE LESSON IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS
Assoc. Prof. Könül Ələddin qızı Məmmədova	Azərbaycan Pedagoji Universiteti	AZƏRBAYCAN DİLİ TƏLİMİNİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ
Aynur BƏDƏLOVA	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	THE DEVELOPMENT OF GENRE AND ARTISTIC-PHILOSOPHICAL FEATURES IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL WRITING

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 8 / MODERATOR
Assoc. Prof. Qasimova Maya Rəhim qızı

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Könül SADIGOVA Tekmine CABBAROVA	Bilimsel Araştırma Enstitüsü	THE USE OF NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN CREATING PROFESSIONAL AND QUALIFIED PERSONNEL IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS
Qasimova Nigar Azad	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	TYPES OF TEACHING AIDS AND THEIR IMPORTANCE
Assoc. Prof. Qasimova Maya Rəhim qızı	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	THE USE OF ACTIVE TEACHING METHODS IN THE ORGANIZATION OF SPEECH DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOLS
Zəhra Allahverdiyeva	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİ ARASINDA EYNİLİK TƏŞKİL EDƏN SÖZLƏR: LEKSİK PARALELLƏR VƏ DİL SİNERGETİKASI
Şəfiyeva Günel Elxan qızı	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	TƏLİM METODLARI VƏ TƏLİM STRATEGİYALARI ARASINDAKI FƏRQ
Ələkbərova Pərvanə Qaraş qızı	Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi	ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 9 / MODERATOR
Assoc. Prof. Rozina KHATTAK

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
BACHA N. ACHOUR S. BARBARI F.	Campus of Mohamed Khider University Mohamed Khider University	SYNERGISTIC EFFECTS OF ALUM AND POWDERED ACTIVATED CARBON ON THE REMOVAL OF NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS BY COAGULATION-FLOCCULATION
Res. Assist. Yasemin HOCA CAFER	Uluslararası Vizyon Üniversitesi	THE ROLE OF TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF BUILDINGS IN VULNERABILITY ASSESSMENT OF EXISTING MASONRY BUILDINGS IN NORTH MACEDONIA
F.J.P. MOREIRA Prof. Dr. RAUL D.S.G. CAMPILHO	Instituto Superior de Engenharia do Porto INEGI - Institute of Science and Innovation in Mechanical and Industrial Engineering	ADHESIVELY BONDED T-JOINT PARAMETRIC ANALYSIS BY XFEM MODELLING
Assoc. Prof. Rozina KHATTAK	Shaheed Benazir Bhutto Women University	FOUR-SOLVENT-SYSTEM: A CONVERTER OF ACTIVATION CONTROLLED MECHANISM TO DIFFUSION CONTROLLED MECHANISM
Dr. GUENZET Akila KHELIFA Sabrina HAOUHACH Sadika SALAH Samia BELDJILALI Asmaa BERZOU Sadia DIDA Nawal Krouf Djamil	Université des Sciences et Technologies Mohamed Boudiaf	EFFECT OF POLYSACCHARIDE- FORTIFIED PUMPKIN JAM (WITH DATE) ON THE LIPID PROFILE AND GLYCEMIC RESPONSE OF WISTAR RATS
Assoc. Prof. Rozina KHATTAK	Shaheed Benazir Bhutto Women University	REVOLUTIONIZING RENEWABLE ENERGY WITH NEXT-GEN SOLAR AND IRON ADVANCEMENTS
J.P.S.M.B. RIBEIRO Prof. Dr. RAUL D.S.G. CAMPILHO	Instituto Superior de Engenharia do Porto INEGI - Institute of Science and Innovation in Mechanical and Industrial Engineering	MIXED-MODE FRACTURE ENERGY ESTIMATION OF ADHESIVE JOINTS BY FRACTURE MECHANICS PRINCIPLES
Vasileva Elizaveta Vasilevna Kiseleva Marianna Vladimirovna	Russian State University	RESEARCH OF FASHION TRENDS IN WEDDING FASHION

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 10 / MODERATOR
Assoc. Prof. DAVINA HIJAM

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
GIUSEPPE FERRI ANDREA MORGANTE GUALTIERO GHERARDI NICCOLÒ CARRAI REBECCA PALUMBO ROBERTA MORAMARCO LUCA TESTARELLI ANAMARIA BEATRICE BURETE DARIO DI NARDO ALESSIO ZANZA ELISA MACCARI RODOLFO REDA	Sapienza University of Rome	ANALYSIS OF MARGINAL ADAPTATION AND FRACTURE RESISTANCE OF CAD/CAM FABRICATED ENDO-CROWNS IN TWO DIFFERENT MATERIALS: AN IN VITRO STUDY
ALESSANDRO AULETTA ANDREA LUZI ARIANNA ANTONELLI FRANCESCO EVOLO NICHOLAS PROSPERI GUALTIERO GHERARDI VALERIA MARTINI ALESSIO ZANZA SOFIA LEPORALE MARTA CIANFRIGLIA LUCA TESTARELLI RODOLFO REDA	Sapienza University of Rome	ASSESSMENT OF CLINICAL AND BIOCHEMICAL PARAMETERS IN TWO TYPES OF SCREW-RETAINED IMPLANT- SUPPORTED SINGLE CROWNS
Assoc. Prof. DAVINA HIJAM FLORIDA ASHEM BIDYARANI HAOBAM	Regional Institute of Medical Sciences	ROLE OF AFAMIN IN VARIOUS DISEASES
Paola PINA Elona PRIFTI ZHIVA Senada KACA Valbona ZYBERI	University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani" Shkoder Regional Hospital	PEDIATRIC CHRONIC KIDNEY DISEASE IN ALBANIA: BARRIERS TO EARLY DETECTION AND REFERRAL
SALSA BELA PUTRI RIZQI KHABIBAH INTAN NURIL SALSA FARDA ALFIN FAIREZA RIYAN ANDNI KUNTARNO NOOR AFLAH	Institusi Agama Islam Negri Kudus	INTERVENTION OF BRAND IMAGE, CELEBRITY ENDORSER, PRODUCT QUALITY ON CONSUMER DECISIONS ON SCARLET SKINCARE PRODUCTS IN KUDUS CITY

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 11 / MODERATOR
Dr. Irina-Ana DROBOT

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Moses Adeolu AGOI Oluwakemi Racheal OSHINOWO Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	Lagos State University of Education	THE EFFECTS OF COMPUTER-BASED TECHNOLOGY (CBT) ASSESSMENT ON STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE: A SURVEY ON EVOLVING TREND IN EDUCATIONAL MANAGEMENT
Prof. Dr. Albana TAHIRI Etleva MANÇE Mimoza SULOLLARI	Albanian University Diaspora	EDUCATION OF THE MOTHER TONGUE AND PRESERVATION OF CULTURAL IDENTITY IN THE DIASPORA: DIDACTIC PRACTICES AND DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCES
Dr. Naseer AHMAD Naseer PALWASHA	KPESE International Institute of Science, Arts and Technology	CLIMATE CHANGE AWARENESS LEVEL OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN TRIBAL DISTRICT MOHMAND
Dr. Irina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	CRISIS IN COMMUNICATION IN TEACHING AND LEARNING: THE DIGITAL TRANSFORMATION
Dr. Naseer AHMAD Palwasha Naseer	KPESE International Institute of Science, Arts & Technology, Gujranwala	EFFECTS OF 18 TH AMENDMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN KHYBER PAKHTUNKHWA AND FEDERAL GOVERNMENT
Ismail Olaniyi MURAINA	Lagos State University	ADDICTED TO DISTRACTION: THE HIDDEN COST OF EXCESSIVE PHONE USE ON STUDENT ACADEMIC ACHIEVEMENT IN NIGERIA

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 12 / MODERATOR
Assoc. Prof. Naseem AKHTER

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LEGISLATION CHALLENGES AND THEIR SOLUTIONS
Ma'rifathul Khamidah Ulin Nuha	IAIN KUDUS	THE EFFECT OF LIFESTYLE, RELIGIOSITY, PRODUCT QUALITY ON IMPULSE BUYING OF BUYERS IN SHOPEE (Case Study: FEBI IAIN Kudus Students)
Muhammad Rouf Zakaria Alda Inayatus Syafitri Riyan Andni Eni Kusrini	Institut Agama Islam Negeri Kudus	THE EFFECT OF PROMOTION, PRICE, AND E-COMMERCE IN INCREASING HIJAB SALES IN THE HIJAB HOUSE STORE
Assoc. Prof. Naseem AKHTER	Shaheed Benazir Bhutto Women University	HUMAN RIGHTS AND ISLAMIC TEACHINGS: A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LAWS IN PAKISTAN
Mensure HODJA	University St.Kliment Ohridski	THE PERSPECTIVE OF SMALL COMPANIES FOR E-BUSINESS AND E-BUSINESS MANAGEMENT - A RESEARCH IN SKOPJE
Dr. Favour C. Uroko	University of Nigeria	JACOB –ESAU CONFLICT RESOLUTION STRATEGY IN VIEW OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR
Emilija BATKOSKA Prof. Dr. Risto RECHKOSKI Prof. Dr. Danijela MILOSHOSKA	Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid	ALLERGENS AND THEIR LABELING: A STUDY IN HOTELS IN STRUGA

ASES INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
MAY 29-31, 2025, İSTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

31.05.2025
SATURDAY / 13:30-15:30 TURKIYE TIME
SESSION: 1 HALL: 13 / MODERATOR
Prof. Dr. Fatih HATİPOĞLU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
FERAH DİBA İZGİ	Kıbrıs ilim Üniversitesi	THE PHENOMENOLOGY OF LOVE: EXISTENTIAL ATTACHMENT AND FAITH IN SØREN KIERKEGAARD AND GABRIEL MARCEL
Assist. Prof. Oğuz Han ÖZTAY Dr. Hasan YURDAKUL	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Bağımsız Araştırmacı	POLITICAL PARTICIPATION AND MEDIA INTERACTION: THE ROLE OF MİLLİYET NEWSPAPER IN THE REFERENDUM PROCESS ON APRIL 16, 2017
FERAH DİBA İZGİ	Kıbrıs ilim Üniversitesi	THE MEDIATING ROLE OF ATTENTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS: AN ATTACHMENT THEORY PERSPECTIVE
Prof. Dr. Fatih HATİPOĞLU	Selçuk Üniversitesi, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi	LEPTOSPIROSIS IN ANIMALS AND ITS IMPORTANCE FOR HUMAN HEALTH
Dr. Hasan YURDAKUL Assist. Prof. Oğuz Han ÖZTAY	Bağımsız Araştırmacı Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi	TRAPPED BETWEEN SCREENS: THE DOMINATION OF EVERYDAY LIFE BY NEW COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THE CONCEPT OF “TECHNOFERENCE”
Prof. Dr. Fatih HATİPOĞLU	Selçuk Üniversitesi, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi	ORAL SQUAMOUS CELL CARCINOMAS IN DOGS AND CATS: CAUSES, PATHOLOGY AND TREATMENT
Res. Assist. Şevval Nur ŞEN Assoc. Prof. Derya ŞAHİN	İnönü Üniversitesi	USE OF COLLAGE TECHNIQUE IN DEVELOPING IN-CLASS COMMUNICATION SKILLS OF MEDICAL SCHOOL STUDENTS
Ali SULMAZ Assist. Prof. Serkan ATEŞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	INVESTIGATION OF THE MECHANICAL BEHAVIOR OF POLYURETHANE-BASED COMPOSITES REINFORCED WITH NATURAL WASTE MATERIALS

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Ahmet Bedirhan SAĞIR	USING PARTICLE SWARM OPTIMIZATION BASED CNN NETWORKS IN STOCK MARKETS	1
Mehmet ERÇOBAN Doğan Uğur ŞANLI	A NEW APPROACH TO ESTIMATE VELOCITY UNCERTAINTY OF GNSS TIME SERIES	3
Fatih BALCI Filiz ÖZ	QUANTITATIVE ANALYSIS OF WHEAT KERNEL SIZE AND COLOR ON COOKING TIME, WASTEWATER VOLUME, AND BULGUR QUALITY	5
Çağatay ÇOMAKLI Feride Pınar ARABACIOĞLU	KENT-KIR ARASI NÜFUS HAREKETLİLİĞİ BAĞLAMINDA KIRSALDA KONUT TASARIMI ve SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	7
Berhan ÖZTÜRK Kerimcan KAKAZ Mustafa Enes KEKEVE Alper ÇİÇEK	APPLICATION OF A SOLAR-POWERED PORTABLE CHARGER	9
Mehmet Numan FIRAT Yunus KAYA Fusun BALIK ŞANLI	ANALYSIS OF LAND SURFACE TEMPERATURE VARIATIONS IN AGRICULTURAL AND INDUSTRIAL AREAS USING GOOGLE EARTH ENGINE: THE CASE OF KONYA	15
Selda ÖZDİŞÇİ Süha YILMAZ	A THEORETICAL PERSPECTIVE ON KNOWLEDGE CONSTRUCTION PROCESSES IN QUADRILATERALS: APOS THEORY	24
Gonca ABDİOĞLU Yunus KAYA Fusun BALIK ŞANLI	SATELLITE-BASED ELEVATION ANALYSIS OF GLACIAL LAKES IN THE YEDİGÖLLER REGION, TÜRKİYE, USING ICESAT-2 ATL06 DATA	26
Meltem SÜPÜRTÜLÜ Ruşen Gökhan SAFRAN	OPTIMIZING AUTOMOTIVE WIRING HARNESS COMPLEXITY WITH CORRELATION-BASED FEATURE SELECTION AND MACHINE LEARNING MODELS	36
Dilan GÜNEŞ Muharrem YILMAZER Alper ÇİÇEK	DETAILED REVIEW OF CHARGING EFFICIENCY AND BATTERY ENERGY MANAGEMENT OF ELECTRIC VEHICLES	45
Ebrar BEZİRGANOĞLU Eylem Gülce ÇOKER Sevtap YILDIRIM ALTUNDAĞ Nurcan YUMRUKÇU	AKCİĞER STEREAOTAKTİK VÜCUT RADYOTERAPİSİNDE, HACİMSSEL MODÜLE EDİLMİŞ ARK TEDAVİSİ (VMAT) İLE DİNAMİK KONFORMAL ARK TEDAVİSİ (DCAT) ARASINDA DOZİMETRİK PARAMETRELERİN KARŞILAŞTIRILMASI	52
Ahmet CEVİZ Gürkan ÖZDEN Bahar ASLAN Muhammed GÖNÜLTAŞ	THE MEDIATING ROLE OF WEEKLY WORKING HOURS IN THE IMPACT OF NURSES' PROFESSIONAL ANXIETY IN THE EMERGENCY DEPARTMENT ON	54

	THE LEVEL OF ARGUMENTATIVE ATTITUDES	
Hatice ASLAN KIZMAZ Ali ERYILMAZ	EXAMINATION OF SUBJECTIVE WELLBEING IN NEW MOTHERS	56
Janberk OKAN Hasan Ağan KARADUMAN	HEALTH SERVICES ACCESS AND INEQUITY: AN EMPIRICAL STUDY IN TURKEY	58
Ahmet CEVİZ Gürkan ÖZDEN	NURSING PRACTICE IN SMART HOSPITALS: THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE SUPPORTED SYSTEMS IN THE FOLLOW-UP OF GASTROINTESTINAL DISEASES	60
Selma KAN Eylem Gülce ÇOKER Pınar BOYDAK	DOSIMETRIC COMPARISON OF SINGLE ISOCENTER AND MULTIPLE ISOCENTER PLANS IN PATIENTS TREATED FOR MULTIPLE BRAIN TUMORS WITH A LINAC-BASED DEVICE	79
Sedat ARSLAN	EXPLORING THE HEALTH BENEFITS OF TRADITIONAL FERMENTED DAIRY PRODUCTS IN THE MEDITERRANEAN DIET	81
Ayşenur USLU AYDOĞDU Zeynep ÖZERSON	EVALUATION OF FOOD LABEL READING STATUS OF CONSUMERS WITH DIFFERENT BODY MASS INDEXES ACCORDING TO NOVA SCORES	88
Sedat ARSLAN	TRADITIONAL FERMENTED FOODS AND CHRONIC DISEASE PREVENTION: A REVIEW OF CURRENT EVIDENCE AND MECHANISMS	99
Onur ŞEN Nermin KAYAR	A STUDY ON THE DYNAMICS SHAPING WOMEN'S HEALTH INITIATIVES	106
Şirin Zehra DALYAN	SOSYAL MEDYA VE SİYASAL İLETİŞİME KAVRAMSAL BİR BAKIŞ	117
Onur ŞEN Nermin KAYAR	TRUST IN HEALTH COMMUNICATION: ANALYZING INFLUENCER INTERACTION THROUGH YOUTUBE COMMENTS	127
Melike YAMAN	BAĞIMSIZ FAALİYET YÜRÜTEN DİJİTAL PLATFORM ÇALIŞANLARININ TOPLU PAZARLIK HAKKI BAKIMINDAN REKABET HUKUKU ENGELLERİ: AB VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUK YAKLAŞIMI DOĞRULTUSUNDA TÜRK HUKUKU AÇISINDAN ÖNERİLER	140
Bilge KOTANAK	TRANSFORMATION OF COMMUNITY FORMS: A THEORETICAL DISCUSSION THROUGH FIGURATIONAL SOCIOLOGY AND QUALITATIVE NETWORK ANALYSIS	142
Sedanur TENCİK Saadet KARAKUŞ	DIGITAL TRANSFORMATION PRACTICES IN HEALTHCARE INSTITUTIONS: A BIBLIOMETRIC ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATA	144

Muhammet FIRAT Çiğdem KARAKIŞ	DIVORCE AS A FUNDAMENTAL RISK TO THE FAMILY	146
Yasemin BULUT Ebru AYKAN	THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON HUMAN RESOURCE MANAGEMENT: IMPLEMENTATION EXAMPLES FROM TURKISH COMPANIES	148
Muhammet FIRAT Hoshmand Mohammed SALEEM	A SOCIOLOGICAL STUDY ON DIVORCED INDIVIDUALS IN ERBIL	157
Sefa BAYDEMİR Mustafa Gökberk ERTAN	THE POLITICAL EVOLUTION OF WALİD EBÜZZİYA IN THE POLITICAL CLIMATE OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD	158
Eser BAKIR	NİKOS KAZANCAKİS'İN EDEBİ MİRASI: VAROLUŞSAL ARAYIŞIN EVRENSEL YANSIMALARI	160
Ahmet SAMANCI	RELATIONSHIP BETWEEN REASON AND TRANSFER ACCORDING TO İMAM-İ AZAM EBU HANİFE	161
Emel HÜSSO	THE ROLE OF MOTHERS IN THE ACQUISITION OF TURKISH AS A SECOND LANGUAGE BY SYRIAN CHILDREN	163
Emin İlker BİRTEK Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU	DRUGS AND RECREATIONAL SUBSTANCES IN KUDDŪSÎ DİVAN	165
Arife YILMAZ Mehmet ÇETİNKAYA	THE CONCEPT OF DESTINY IN EARLY MUSLİM SOCIETY	179
Mahfuz SEVİLGEN İzzet PARMAKSIZ	EXPERIENCES OF TEACHERS WORKING WITH MIGRANT STUDENTS IN HATAY/REYHANLI: A QUALITATIVE RESEARCH	190
Özlem ÇAKAR Ahmet ERKOL	THE CONSTRUCTION OF MA'RİFATULLĀH AND MUSLİM IDENTITY: THE PERSPECTIVE OF İZZ İBN 'ABDUSSALĀM	192
Emel NALÇACIGİL	REPRESENTATIONS OF THE CAUCASUS- KARS FRONT DEFENSE IN AHMED DURSUN NÂTIKÎ'S DİVAN	194
Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ Meryem KOÇYİĞİT	REFLECTION OF ECOCRITICISM IN CHILDREN'S LITERATURE WORKS	202
Erkan ÖZBAĞLAR Selahaddin GÖK	SPECIAL NEEDS INDIVIDUALS AND THEIR FAMILIES	222
Ulker BAHSİYEVA	ÂŞIK VEYSEL'S CREATIVITY AND NATIONAL VALUES	236
Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı	İDMANÇININ SİNİR, TƏNƏFFÜS VƏ ÜRƏK QAN-DAMAR SİSTEMİNİN FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ	241
Hajiyeva Ulviyya Davud	CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT TREND OF APPLIED	244

	LINGUISTICS	
Rəsmiyyə Nəriman qızı Mahmudova	HOUSEHOLD GENRE IN FINE ART AND EXAMPLES OF HOUSEHOLD GENRE IN THE WORK OF AZIM AZIMZADE	249
GUNEL PENIYEVA	NƏRİMAN NƏRİMANOV YARADICILIĞINDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR	253
Ulduz Farhad Kahramanova	TRIBUTES TO SABIR AND HIS CONTEMPORARIES: A FEUILLETON UNDER THE NAME “BAKUDAN” WITH THE SIGNATURE “DEMĐAKI”, AN AMATEUR POET WHOSE NAME REMAINS UNKNOWN	255
Elman QULIYEV	LIFE AND CREATION OF IBRAHİM SHINASI	258
Ulduz Fərhad QƏHRƏMANOVA	INTERNAL AND EXTERNAL CONFLICTS IN THE FIELD OF LITERARY CRITICISM	262
Pəri PAŞAYEVA	THE METHODOLOGY OF INDIVIDUAL APPROACH IN TEACHING THE AZERBAIJANI LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES	265
Arzu KƏRİMOVA	THE PHONETIC STRUCTURE OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE AND ITS TEACHING PROBLEMS	269
MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI	TOOLS USED DURING LITERACY TRAINING	273
Ulviyyə NASIROVA Samira HASANOVA Hamida MIRZALIYEVA	THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE FORMATION OF THE LANGUAGE NORM OF THE ENGLISH LANGUAGE	280
HƏSƏNOVA LEYLA ZİYAFƏT QIZI	THE INFLUENCE OF THE REPUBLIC ON LITERATURE IN TURKEY	287
Meleyke MEMMEDOVA	THE VEIL RITUAL IN NAKHCHIVAN FOLK CULTURE: SYMBOLISM, BELIEF, AND SOCIAL FUNCTION	289
Həsənova Amaliya Murad qızı	BİOLOGİYA FƏNLƏRİNİN TƏDRİSİNDƏ TERMİNOLOGİYANIN TƏTBİQİ PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPETİVLƏRİ	306
Nəbiyeva Nəzənim Mahmud qızı	İNFORMASIYANIN KODLAŞDIRILMASI: NƏZƏRİ ƏSASLAR VƏ MÜASİR YANAŞMALAR	310
Həsənova Amaliya Murad qızı	BİOLOJİ ELMLƏRDƏ STEAM TEKNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ	312
Qardaşbəyova Nailə Adəm Quliyeva Adilə	THEORETICAL EXPLANATION OF THE ADDITIVE GRADIENT AND THE RESULTING ELECTRIC FIELD	317
Yəşim ÜSTÜN	EXAMINATION OF HYGIENE AND INFECTIOUS DISEASE KNOWLEDGE LEVELS OF EMPLOYEES IN BEAUTY	322

	SALONS AND HAIRDRESSERS IN THE TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS	
Emil Raul oğlu Ağayev	METHODOLOGY FOR CORRECTLY STRUCTURING AN ACTIVE LESSON IN THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS	324
Könül Ələddin qızı Məmmədova	AZƏRBAYCAN DİLİ TƏLİMİNİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ	328
Aynur BƏDƏLOVA	THE DEVELOPMENT OF GENRE AND ARTISTIC-PHILOSOPHICAL FEATURES IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL WRITING	330
Könül SADİGOVA Tekmine CABBAROVA	THE USE OF NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN CREATING PROFESSIONAL AND QUALIFIED PERSONNEL IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	332
Qasımova Nigar Azad	TYPES OF TEACHING AIDS AND THEIR IMPORTANCE	341
Qasımova Maya Rəhim qızı	THE USE OF ACTIVE TEACHING METHODS IN THE ORGANIZATION OF SPEECH DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOLS	344
Zəhra Allahverdiyeva	FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN DİLLƏRİ ARASINDA EYNİLİK TƏŞKİL EDƏN SÖZLƏR: LEKSİK PARALELLƏR VƏ DİL SİNERGETİKASI	349
Şəfiyeva Günel Elxan qızı	TƏLİM METODLARI VƏ TƏLİM STRATEGİYALARI ARASINDAKI FƏRQ	352
Ələkbərova Pərvanə Qaraş qızı	ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ	354
BACHA N. ACHOUR S. BARBARI F.	SYNERGISTIC EFFECTS OF ALUM AND POWDERED ACTIVATED CARBON ON THE REMOVAL OF NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS BY COAGULATION-FLOCCULATION	356
Yasemin HOCA CAFER	THE ROLE OF TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF BUILDINGS IN VULNERABILITY ASSESSMENT OF EXISTING MASONRY BUILDINGS IN NORTH MACEDONIA	357
F.J.P. MOREIRA Prof. Dr. RAUL D.S.G. CAMPILHO	ADHESIVELY BONDED T-JOINT PARAMETRIC ANALYSIS BY XFEM MODELLING	359
Rozina KHATTAK	FOUR-SOLVENT-SYSTEM: A CONVERTER OF ACTIVATION CONTROLLED MECHANISM TO DIFFUSION CONTROLLED MECHANISM	360
GUENZET Akila KHELIFA Sabrina HAOUHACH Sadika SALAH Samia	EFFECT OF POLYSACCHARIDE FORTIFIED PUMPKIN JAM (WITH DATE)	361

BELDJILALI Asmaa BERZOU Sadia DIDA Nawal Krouf Djamil Assoc. Prof. Rozina KHATTAK	ON THE LIPID PROFILE AND GLYCEMIC RESPONSE OF WISTAR RATS	
	REVOLUTIONIZING RENEWABLE ENERGY WITH NEXT-GEN SOLAR AND IRON ADVANCEMENTS	362
J.P.S.M.B. RIBEIRO Prof. Dr. RAUL D.S.G. CAMPILHO	MIXED-MODE FRACTURE ENERGY ESTIMATION OF ADHESIVE JOINTS BY FRACTURE MECHANICS PRINCIPLES	363
Vasileva Elizaveta Vasilevna Kiseleva Marianna Vladimirovna	RESEARCH OF FASHION TRENDS IN WEDDING FASHION	364
GIUSEPPE FERRI ANDREA MORGANTE GUALTIERO GHERARDI NICCOLÒ CARRAI REBECCA PALUMBO ROBERTA MORAMARCO LUCA TESTARELLI ANAMARIA BEATRICE BURETE DARIO DI NARDO ALESSIO ZANZA ELISA MACCARI RODOLFO REDA ALESSANDRO AULETTA ANDREA LUZI ARIANNA ANTONELLI FRANCESCO EVOLO NICHOLAS PROSPERI GUALTIERO GHERARDI VALERIA MARTINI ALESSIO ZANZA SOFIA LEPORALE MARTA CIANFRIGLIA LUCA TESTARELLI RODOLFO REDA	ANALYSIS OF MARGINAL ADAPTATION AND FRACTURE RESISTANCE OF CAD/CAM FABRICATED ENDO-CROWNS IN TWO DIFFERENT MATERIALS: AN IN VITRO STUDY	374
Assoc. Prof. DAVINA HIJAM FLORIDA ASHEM BIDYARANI HAOBAM	ASSESSMENT OF CLINICAL AND BIOCHEMICAL PARAMETERS IN TWO TYPES OF SCREW-RETAINED IMPLANT- SUPPORTED SINGLE CROWNS	375
Paola PINA Elona PRIFTI ZHIVA Senada KACA Valbona ZYBERI	ROLE OF AFAMIN IN VARIOUS DISEASES	376
SALSA BELA PUTRI RIZQI KHABIBAH INTAN NURIL SALSA FARDA ALFIN FAIREZA RIYAN ANDNI KUNTARNO NOOR AFLAH	PEDIATRIC CHRONIC KIDNEY DISEASE IN ALBANIA: BARRIERS TO EARLY DETECTION AND REFERRAL	377
Moses Adeolu AGOI Oluwakemi Racheal OSHINOWO Samuel Olayiwola AJAGA Oluwanifemi Opeyemi AGOI	INTERVENTION OF BRAND IMAGE, CELEBRITY ENDORSER, PRODUCT QUALITY ON CONSUMER DECISIONS ON SCARLET SKINCARE PRODUCTS IN KUDUS CITY	378
	THE EFFECTS OF COMPUTER-BASED TECHNOLOGY (CBT) ASSESSMENT ON STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE: A SURVEY ON EVOLVING TREND IN EDUCATIONAL MANAGEMENT	379
Albana TAHIRI Etleva MANÇE	MOTHER TONGUE EDUCATION AND THE PRESERVATION OF CULTURAL IDENTITY IN THE DIASPORA: DIDACTIC PRACTICES AND THE DEVELOPMENT	387

	OF INTERCULTURAL COMPETENCES	
Naseer AHMAD Naseer PALWASHA	CLIMATE CHANGE AWARENESS LEVEL OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS IN TRIBAL DISTRICT MOHMAND	389
Irina-Ana DROBOT	CRISIS IN COMMUNICATION IN TEACHING AND LEARNING: THE DIGITAL TRANSFORMATION	390
Naseer AHMAD Palwasha Naseer	EFFECTS OF 18 TH AMENDMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN KHYBER PAKHTUNKHWA AND FEDERAL GOVERNMENT	394
Ismail Olaniyi MURAINA	ADDICTED TO DISTRACTION: THE HIDDEN COST OF EXCESSIVE PHONE USE ON STUDENT ACADEMIC ACHIEVEMENT IN NIGERIA	395
Naseem AKHTER	A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LEGISLATION CHALLENGES AND THEIR SOLUTIONS	399
Ma'rifathul Khamidah Ulin Nuha	THE EFFECT OF LIFESTYLE, RELIGIOSITY, PRODUCT QUALITY ON IMPULSE BUYING OF BUYERS IN SHOPEE (Case Study: FEBI IAIN Kudus Students)	400
Muhammad Rouf Zakaria Alda Inayatus Syafitri Riyan Andni Eni Kusrini	THE EFFECT OF PROMOTION, PRICE, AND E-COMMERCE IN INCREASING HIJAB SALES IN THE HIJAB HOUSE STORE	401
Naseem AKHTER	HUMAN RIGHTS AND ISLAMIC TEACHINGS: A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LAWS IN PAKISTAN	402
Mensure HODJA	THE PERSPECTIVE OF SMALL COMPANIES FOR E-BUSINESS AND E- BUSINESS MANAGEMENT - A RESEARCH IN SKOPJE	403
Favour C. Uroko	JACOB –ESAU CONFLICT RESOLUTION STRATEGY IN VIEW OF THE RUSSIAUKRAINE WAR	423
Emilija BATKOSKA Prof. Dr. Risto RECHKOSKI Prof. Dr. Danijela MILOSHOSKA	ALLERGENS AND THEIR LABELING: A STUDY IN HOTELS IN STRUGA	424
FERAH DİBA İZGİ	THE PHENOMENOLOGY OF LOVE: EXISTENTIAL ATTACHMENT AND FAITH IN SØREN KIERKEGAARD AND GABRIEL MARCEL	445
Oğuz Han ÖZTAY Hasan YURDAKUL	POLITICAL PARTICIPATION AND MEDIA INTERACTION: THE ROLE OF MİLLİYET NEWSPAPER IN THE REFERENDUM PROCESS ON APRIL 16, 2017	454
FERAH DİBA İZGİ	THE MEDIATING ROLE OF ATTENTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS: AN ATTACHMENT THEORY PERSPECTIVE	456
Prof. Dr. Fatih HATİPOĞLU	LEPTOSPIROSIS IN ANIMALS AND ITS IMPORTANCE FOR HUMAN HEALTH	464
Hasan YURDAKUL Oğuz Han ÖZTAY	TRAPPED BETWEEN SCREENS: THE DOMINATION OF EVERYDAY LIFE BY NEW COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THE CONCEPT OF “TECHNOFERENCE”	471

Prof. Dr. Fatih HATİPOĞLU	ORAL SQUAMOUS CELL CARCINOMAS IN DOGS AND CATS: CAUSES, PATHOLOGY AND TREATMENT	473
Şevval Nur ŞEN Derya ŞAHİN	USE OF COLLAGE TECHNIQUE IN DEVELOPING IN-CLASS COMMUNICATION SKILLS OF MEDICAL SCHOOL STUDENTS s	479

USING PARTICLE SWARM OPTIMIZATION BASED CNN NETWORKS IN STOCK MARKETS

HİSSE SENEDİ PİYASALARINDA PARÇACIK SÜRÜ OPTİMİZASYONU TABANLI CNN AĞLARININ KULLANILMASI

Ahmet Bedirhan SAĞIR¹

¹Öğretim Görevlisi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar
Programcılığı Programı, Bilgisayar Mühendisliği, 0000-0001-6907-4807

Özet

“Hisse senedi piyasası tahmin algoritmalarının temel önermesi, tekil firmaların finansal yapılarını derinlemesine analiz etmek suretiyle, bu firmaların hisse senedi değerlerinin gelecekteki yönelimlerini yüksek bir doğrulukla kestirmektir. Bu bağlamda, makine öğrenimi (ML) ve derin öğrenme (DL) teknolojileri, finansal veriler aracılığıyla sofistike tahmin modelleri oluşturmada giderek artan bir şekilde merkezi bir rol üstlenmektedir. Özellikle geçmiş dönemlere ait işlem verilerinin kullanıldığı eğitim süreçleri, bu teknolojilerin borsa öngörüsündeki etkinliğini önemli ölçüde artırmaktadır. Makine öğrenimi algoritmaları, kompleks piyasa dinamiklerini daha kesin ve ulaşılabilir öngörülerle modelleyebilmek amacıyla çeşitli istatistiksel ve matematiksel metotları entegre etmektedir. Bu entegrasyon, yatırımcılara daha mantıksal ve bilgiye dayalı karar alma potansiyeli sunmaktadır.

Bu çalışmada, hisse senedi fiyatlarının zamana bağlı değişimlerini (zaman serisi verileri) analiz etmek maksadıyla çeşitli makine öğrenimi tekniklerinden istifade edilmiştir. Bu çerçevede, belirli hisse senetlerinin ortalama günlük getirisi, en düşük ve en yüksek değerleri gibi temel finansal göstergeler ele alınarak, gelecekteki fiyat hareketlerinin tahmini amaçlanmıştır. Söz konusu araştırmada, LeNet-5 mimarisine dayalı evrimsel sinir ağıları (CNN) ile Parçacık Sürü Optimizasyonu (PSO) metodu kombine edilerek, otonom alım-satım kararları üretebilen yenilikçi bir sistem geliştirilmiştir. Geliştirilen model, S&P 500 endeksinde listelenen bazı şirketlerin hisse senetleri üzerinde detaylı bir şekilde test edilmiş ve yaklaşık %71,7 gibi kayda değer bir doğruluk oranına ulaşılmıştır. Elde edilen bu bulgu, borsa tahmin süreçlerinde makine öğrenimi yaklaşımlarının kayda değer bir potansiyele sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.”

Anahtar kelimeler: Hisse senedi, Lenet-5, Parçacık Sürü Optimizasyonu, Makine Öğrenmesi, Derin Öğrenme, CNN

Abstract

The fundamental premise of stock market prediction algorithms is to accurately forecast the future trends in the stock prices of individual companies by conducting an in-depth analysis of their financial structures. In this context, machine learning (ML) and deep learning (DL) technologies are increasingly assuming a central role in the creation of sophisticated prediction models through financial data. Particularly, training processes utilizing historical trading data significantly enhance the effectiveness of these technologies in stock market forecasting. Machine learning algorithms integrate various statistical and mathematical methods to model

complex market dynamics with more precise and accessible predictions. This integration offers investors the potential for more rational and data-driven decision-making.

In this study, various machine learning techniques have been employed to analyze the time-dependent variations in stock prices (time series data). Within this framework, the prediction of future price movements has been targeted by considering key financial indicators such as the average daily return, minimum, and maximum values of specific stocks. In the research in question, an innovative system capable of generating autonomous buy-sell decisions has been developed by combining Convolutional Neural Networks (CNN) based on the LeNet-5 architecture with the Particle Swarm Optimization (PSO) method. The developed model was rigorously tested on the stocks of several companies listed on the S&P 500 index and achieved a noteworthy accuracy rate of approximately 71.7%. This finding clearly indicates the significant potential of machine learning approaches in stock market prediction processes.

Keywords: Stock Exchange, Lenet-5, Particle Swarm Optimization, Machine Learning, Deep Learning, CNN

**A NEW APPROACH TO ESTIMATE VELOCITY UNCERTAINTY OF
GNSS TIME SERIES**
**GNSS ZAMAN SERİLERİ İLE HIZ KESTİRİM HATASININ BELİRLENMESİNDE
YENİ BİR YAKLAŞIM**

Mehmet EÇOBAN¹, Doğan Uğur ŞANLI²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Harita Mühendisliği,

²Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Harita Mühendisliği, , 0000-0002-9901-4941

Özet

Küresel Konumlama Sistemi (GPS), yüksek doğruluk gerektiren jeodezik uygulamalarda yaygın olarak kullanılan temel araçlardan biridir. GPS tabanlı ölçümlerde yüksek doğruluk elde edebilmek için sistemin maruz kaldığı çeşitli gürültü bileşenlerinin etkili bir şekilde belirlenmesi ve giderilmesi gerekmektedir. Özellikle GPS zaman serilerinde görülen beyaz gürültü (BG), kırpışma gürültüsü (KG) ve rastgele yürüyüş gürültüsü (RYG) gibi stokastik bileşenler, ölçüm hassasiyetini düşürmekte ve deformasyon analizlerinde hatalara neden olabilmektedir. İstatistiksel olarak gürültü bileşenlerinin ayrıştırılabilmesi ve modellenebilmesi için çeşitli analiz yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemler arasında, parametre kestirim yöntemleri olarak bilinen maksimum olabilirlik kestirimi (MLE), en küçük kareler kestirimi (LSE) vb. yöntemlerin yanı sıra güç spektrumu analizi gibi gürültü bileşenlerinin frekansa bağlı davranışlarını incelemeye yönelik yöntemler de GPS zaman serilerindeki stokastik yapıların karakterizasyonunu belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışma kapsamında, Uluslararası GNSS Servisi (IGS) istasyon verileri üzerinde güç spektrumu analizleri gerçekleştirilmiş, elde edilen spektral bilgiler doğrultusunda literatürdeki çeşitli formülasyonlar uyarlanarak gürültü bileşenlerinin ve hız kestirim hatalarının hesaplandığı yeni bir yaklaşım ortaya konmuştur. Yeni yaklaşımın doğruluğunu değerlendirmek için homojen dağılıma sahip 31 GNSS istasyonuna ait, 2016-2019 yılları arasında dört yıllık sürekli veri seti oluşturulmuştur. Bu veri setinden, her yıl arka arkaya üç günü kapsayan (24, 25 ve 26 Mayıs) kampanya veri setleri türetilmiştir. Elde edilen kampanya veri setleri kullanılarak, literatürde kabul gören yöntem ve geliştirilen yeni yaklaşım ile hız kestirim hataları hesaplanmıştır. Hesaplamalar, tarafımızca geliştirilen YVES (Yıldız Velocity Error Software) adlı yazılım kullanılarak gerçekleştirilmiş ve böylece karmaşık gibi görünen analiz süreci daha sistematik, erişilebilir ve kullanıcı dostu hale getirilmiştir. Elde edilen bulgular, Wilcoxon işaretli sıra testi ile istatistiksel olarak analiz edilmiştir. %95 güven aralığında kuzey ve yükseklik bileşenlerinde anlamlı farklar gözlemlenirken doğu bileşeninde istatistiksel olarak anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Yapılan analizler sonucunda, kuzey bileşeninde ortalama %29.74 (0.21 mm/yıl), yükseklik bileşeninde ise ortalama %15 (0.48 mm/yıl) oranında bir iyileşme gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel konumlama sistemi, güç spektrumu, beyaz gürültü, kırpışma gürültüsü, Rastgele yürüyüş gürültüsü.

Abstract

The Global Positioning System (GPS) is one of the main tools widely used in geodetic applications that require high precision. In order to achieve high precision in GPS-based measurements, it is necessary to effectively identify and eliminate the various noise components

to which the system is exposed. In particular, stochastic components such as white noise (WN), flicker noise (FN), and random walk noise (RWN), which are observed in GPS time series, reduce measurement precision and cause errors in deformation analyses. Various analytical methods are used to statistically separate and model noise components. Among these methods, in addition to parameter estimation techniques such as Maximum Likelihood Estimation (MLE) and Least Squares Estimation (LSE), methods such as power spectral analysis, which aim to examine the frequency-dependent behavior of noise components, also play an important role in characterizing the stochastic structures in GPS time series. Within the scope of this study, power spectral analyses were carried out on data from International GNSS Service (IGS) stations; based on the obtained spectral information, a new approach was proposed by adapting various formulations from the literature to calculate noise components and velocity estimation errors. To evaluate the accuracy of the new approach, a four-year continuous dataset (2016–2019) was created from 31 GNSS stations with a homogeneous distribution. From this dataset, campaign datasets covering three consecutive days (May 24, 25, and 26) each year were derived. Using the obtained campaign datasets, velocity estimation errors were calculated using both the widely accepted method in the literature and the newly developed approach. The calculations were performed using software developed by us, called YVES (Yildiz Velocity Error Software), thus making the seemingly complex analysis process more systematic, accessible, and user-friendly. The obtained findings were statistically analyzed using the Wilcoxon signed-rank test. While statistically significant differences were observed in the north and vertical components at the 95% confidence interval, no statistically significant difference was detected in the east component. As a result of the analyses, an average improvement of 29.74% (0.21 mm/year) in the north component and 15% (0.48 mm/year) in the vertical component was observed.

Keywords: Global positioning system, power spectrum, white noise, flicker noise, random walk noise.

QUANTITATIVE ANALYSIS OF WHEAT KERNEL SIZE AND COLOR ON
COOKING TIME, WASTEWATER VOLUME, AND BULGUR QUALITY
BUĞDAY TANE BOYUTU VE RENGİN PİŞİRME SÜRESİ, ATIK SU MİKTARI VE
BULGUR KALİTESİ ÜZERİNE KANTİTATİF ANALİZİ

Fatih BALCI¹, Filiz ÖZ²

¹Dr. Öğretim Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Gıda Mühendisliği Bölümü,

0000-0002-9651-2064

²Gıda Mühendisi, Gıda Mühendisliği Bölümü, 0009-0004-2540-9977

Özet

Bu çalışma, buğdayın fiziksel özelliklerinin, özellikle tane boyutu ve renk sınıflandırmasının, pişirme süresi, atık su miktarı ve bulgur kalitesi üzerindeki etkilerini nicel olarak ortaya koymayı amaçlamıştır; literatürde bu parametrelerin bir arada kapsamlı biçimde incelenmesine yönelik önemli bir boşluğun varlığı göz önünde bulundurularak, yaygın olarak kullanılan bir buğday çeşidi önce büyük ve küçük ve orijinal hali olmak üzere 3 farklı gruba ayrılmıştır. Daha sonra bu gruplar orijinal hal ve 2 farklı renk olmak üzere 6 farklı gruba daha ayrılmıştır. Her bir grup için sabit su/buğday oranı ve standart pişirme protokolleri uygulanarak atık su hacmi ölçülmüş, elde edilen bulgurlar nem, protein, kül ve küresellik gibi kalite parametreleri kullanılarak analiz edilmiştir; deneysel tasarım sürecinde, buğdayın hektolitreye ağırlığı, 1000 tane ağırlığı, tane iriliği ve renk değerleri belirlenmiştir. Çalışma planı, literatür taraması ve metodoloji geliştirme aşamasından başlayarak örnek hazırlama, deneysel pişirme ve atık su ölçümlerinin ardından bulgur kalite analizlerinin yürütüldüğü toplam dokuz aylık bir süreç olarak kurgulanmış, her aşamada ANOVA, regresyon ve korelasyon analizleriyle verilerin istatistiksel geçerliliği sağlanmıştır.

Elde edilen sonuçlar, nem ve protein değerlerinin büyük ve küçük taneli koyu renkli buğday gruplarında anlamlı düzeyde iyileştiğini ortaya koymuştur. Ayrıca küçük taneli ve açık renkli ürün gruplarında suda çözünmüş oksijen değeri artarken pişirme süresi %7 oranında azalmıştır. Bu bulgular, tane boyutu ve renk farklılıklarının yalnızca pişirme süresi ve suda çözünmüş oksijen miktarı üzerinde değil, aynı zamanda son ürün olarak bulgurun besin değeri üzerinde de doğrudan etkisi bulunduğunu kanıtlamaktadır.

Sonuç olarak, çalışmanın bulguları sürdürülebilir üretim süreçleri geliştirmek, enerji tasarrufu sağlamak ve endüstriyel bulgur üretiminde kaliteyi optimize etmek için uygulanabilir stratejiler sunmakta; ayrıca, farklı buğday çeşitleri ve işlem parametrelerinin etkileşimini daha geniş örneklem ve saha koşullarında incelemeyi amaçlayan gelecek araştırmalara yol göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Buğday, tane boyutu, renk sınıflandırması, pişirme süresi, bulgur kalitesi, süreç optimizasyonu, sürdürülebilir üretim

Abstract

This study aimed to quantitatively reveal the effects of the physical properties of wheat, particularly kernel size and color classification, on cooking time, wastewater volume, and bulgur quality. Noting the significant gap in the literature regarding the comprehensive

examination of these parameters together, a commonly used wheat variety was initially divided into three groups based on size: large, small, and original (unseparated). These groups were further divided into six subgroups based on original form and two different color categories. For each group, a fixed water/wheat ratio and standardized cooking protocols were applied to measure the volume of wastewater generated. The findings were analyzed using quality parameters such as moisture, protein, ash, and sphericity. During the experimental design phase, hectoliter weight, thousand kernel weight, grain size, and color values of the wheat were determined.

The study was planned as a nine-month process, beginning with a literature review and methodology development, followed by sample preparation, experimental cooking, wastewater measurements, and concluding with bulgur quality analyses. Statistical validation of the data was ensured at each stage through ANOVA, regression, and correlation analyses.

The results demonstrated that moisture and protein values significantly improved in the large and small-sized dark-colored wheat groups. Additionally, in the small-sized, light-colored product groups, the dissolved oxygen content in water increased while cooking time decreased by approximately 7%. These findings confirm that differences in kernel size and color directly affect not only cooking time and the amount of dissolved oxygen in the cooking water but also the nutritional quality of the final bulgur product.

In conclusion, the findings of this study offer applicable strategies for developing sustainable production processes, achieving energy savings, and optimizing quality in industrial bulgur production. Furthermore, the study provides a foundation for future research aiming to examine the interaction of different wheat varieties and processing parameters under broader sample sizes and real-world conditions.

Keywords: Wheat, kernel size, color classification, cooking time, bulgur quality, process optimization, sustainable production

KENT-KIR ARASI NÜFUS HAREKETLİLİĞİ BAĞLAMINDA KIRSALDA KONUT TASARIMI ve SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Çağatay ÇOMAKLI ¹, Feride Pınar ARABACIOĞLU ²

¹Lisansüstü öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimari
Tasarım Yüksek Lisans Programı, ORCID: 0009-0004-2693-2671

²Doç. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Bina
Bilgisi, ORCID: 0000-0001-5197-1622

Özet

Son yıllarda Türkiye’de kent ve kırsal arasındaki nüfus hareketlilikleri, sadece demografik değil, aynı zamanda mekânsal ve toplumsal dönüşümleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle pandemi süreciyle hızlanan kente alternatif yaşam arayışları, kırsal yerleşimlerde yeni konut taleplerini doğurmuş; bu durum kırsalda konutun sadece barınma değil, yaşam biçimini şekillendiren bir unsur olarak yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Bu çalışma, kent-kırsal arası nüfus hareketlerinin kırsalda konut tasarımı üzerindeki etkilerini sosyal sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Sosyal sürdürülebilirlik kavramı, son yıllarda sürdürülebilirlik literatürünün önemli alt başlıklarından biri olarak öne çıkmakta ve konut üretiminde mekânsal adalet, toplumsal katılım, aidiyet hissi ve topluluk yapısının güçlendirilmesi gibi unsurları içermektedir. Ancak kırsal alanlarda bu kavram, çoğunlukla ekonomik sürdürülebilirlik söylemlerinin gölgesinde kalmakta ve toplumsal boyut yeterince dikkate alınmamaktadır. Türkiye’de 1980 sonrası neoliberal politikalar, kırdan kente göçü teşvik ederken, kırsalda nüfusun azalmasına, konut stoğunun dönüşmeden terk edilmesine ve sosyal yapının çözülmesine neden olmuştur. Buna karşın bazı Avrupa ülkelerinde, kırsalda yaşamı destekleyen yerel konut stratejileri ve topluluk temelli tasarım yaklaşımları, sosyal sürdürülebilirliği gözetken örnekler ortaya koymuştur.

Kırsal konutun, yerel malzeme ve üretim teknikleriyle doğrudan ilişkili olması durumu, onu sadece bir fiziksel yapı değil; aynı zamanda kültürel bir taşıyıcı ve topluluk belleğinin mekânsal karşılığı haline getirir. Ancak Türkiye’de yaşanan nüfus hareketliliği, kırsal alandaki konut üretimini ve mimari karakteri önemli ölçüde dönüştürmektedir. Özellikle büyükşehirlerden kırsal bölgelere yönelen bireysel yerleşim pratikleri, çoğu zaman yerel mimariyle uyumsuz, kent estetiğini referans alan yapılar üretmekte; bu durum hem fiziksel doku hem de sosyal yapı açısından sürdürülebilirlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bir diğer yandan kırdan kente göç nedeniyle boşalan köyler, son yıllarda tersine göç, ikinci konut yatırımları ve mevsimsel kullanımlar yoluyla yeniden dolmaya başlamış; bu durum kırsal mekânda kullanıcı profillerinde önemli bir değişim yaratmıştır. Bahsi geçen duruma ulusal ölçekten yerel ölçeğe inilip bakıldığında ise, Erzurum gibi Doğu Anadolu kentlerinde kırsal nüfusun yaşlanması, genç nüfusun kentte kalması ve bazı köylere mevsimsel dönüşler gözlemlenmektedir. Bu geçici ve çok yönlü hareketlilik, kırsalda üretilen yeni konut tipolojilerinin, yerel dokudan kopuk, kent estetiğiyle uyumlu ancak sosyal bağlamdan uzak yapılar olmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, kırsalda konut tasarımı ve dönüşümü süreçlerinde, nüfus hareketliliği kavramının kırsal yaşamın sürdürülebilirliğini etkileyen sosyo-mekânsal bir parametre olarak ele alınması

ve mimari tasarım süreçlerinin bu çok katmanlı bağlamı ve kırsalda sosyal sürdürülebilirliği gözeterek katılımcı tasarım stratejileriyle yeniden düşünülmesi gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Kırsalda konut, sosyal sürdürülebilirlik, nüfus hareketlilikleri, yerel konut pratikleri

**APPLICATION OF A SOLAR-POWERED PORTABLE CHARGER
GÜNEŞ ENERJİSİ İLE ÇALIŞAN TAŞINABİLİR BİR ŞARJ BANKASI
UYGULAMASI**

Berhan ÖZTÜRK¹, Kerimcan KAKAZ², Mustafa Enes KEKEVE³, Alper ÇİÇEK⁴

¹Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü, 22030, Edirne, Türkiye, ORCID: 0009-0008-2065-9837

²Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü, 22030, Edirne, Türkiye, ORCID: 0009-0002-6106-8458

³Lisans Öğrencisi, Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü, 22030, Edirne, Türkiye, ORCID: 0009-0007-6415-3494

⁴Doçent Doktor, Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği Bölümü, 22030, Edirne, Türkiye, ORCID: 0000-0003-4540-2276

Özet

Günümüzde teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte mobil cihazların kullanımı her geçen gün artmakta ve bu durum, taşınabilir enerji kaynaklarına olan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Özellikle dış mekânda, seyahat esnasında veya elektrik erişiminin sınırlı olduğu bölgelerde mobil cihazların şarj edilebilmesi için alternatif çözümlere duyulan ihtiyaç oldukça önemlidir. Bu bağlamda güneş enerjisi, yenilenebilir ve çevre dostu yapısıyla öne çıkan bir enerji kaynağı olarak dikkat çekmektedir. Güneş enerjisi, fosil yakıtlara bağımlılığı azaltması, düşük karbon salımı ve sürdürülebilirliği sayesinde geleceğin enerji sistemlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışmada, güneş paneli kullanılarak enerjiyi toplayan, bu enerjiyi dahili bataryasında depolayan ve sonrasında USB portları aracılığıyla mobil cihazları şarj edebilen bir taşınabilir güç bankası tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Sistem, taşınabilirlik göz önünde bulundurularak kompakt ve hafif olacak şekilde tasarlanmıştır. Enerji toplama birimi olarak monokristal güneş paneli tercih edilmiş olup, yüksek verimlilikle çalışması hedeflenmiştir. Şarj kontrol devresi ve batarya koruma devreleri ile sistem güvenli hale getirilmiştir. Yapılan testler sonucunda, güneş enerjisinin mobil cihazları şarj edebilme kapasitesine sahip olduğu ve özellikle acil durumlarda veya uzun süreli dış mekân aktivitelerinde oldukça faydalı bir enerji kaynağı sunduğu gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın sonucunda, güneş enerjisi ile çalışan taşınabilir güç bankalarının hem sürdürülebilirlik hem de enerjiye erişim açısından önemli bir çözüm sunduğu ortaya konmuştur. Ayrıca bu tür sistemlerin geliştirilmesiyle birlikte enerji bağımsızlığına katkı sağlanabileceği ve kullanıcıların günlük yaşamlarında daha çevreci tercihlere yönelebileceği öngörülmektedir.

Anahtar kelimeler: güneş enerjisi, yenilenebilir enerji kaynakları, şarj bankası

Abstract

With the rapid advancement of technology, the use of mobile devices has significantly increased, leading to a growing demand for portable energy sources. This need becomes particularly critical in outdoor environments, during travel, or in regions where access to electricity is limited. In this context, solar energy stands out as a renewable and environmentally friendly energy source. Due to its potential to reduce dependence on fossil fuels, low carbon

emissions, and sustainability, solar energy is expected to play a significant role in the energy systems of the future. In this study, a portable power bank has been designed and developed, which collects energy using a solar panel, stores it in an internal battery, and subsequently charges mobile devices via USB ports. The system has been designed to be compact and lightweight, prioritizing portability. A monocrystalline solar panel was chosen as the energy harvesting unit due to its high efficiency. The system was made safe through the integration of a charge controller circuit and battery protection circuits. Test results indicate that solar energy has the capacity to charge mobile devices effectively and can serve as a highly useful power source, especially in emergencies or during extended outdoor activities. The findings of this study reveal that solar-powered portable power banks offer a sustainable and accessible energy solution. Furthermore, the development of such systems can contribute to energy independence and encourage users to adopt more environmentally conscious choices in their daily lives.

Keywords: solar energy, renewable energy, powerbank

1. GİRİŞ ve KURUMSAL ÇERÇEVE

Günümüzde iklim değişikliği, insan faaliyetlerinin yol açtığı en ciddi çevresel sorunlardan biri haline gelmiştir. Özellikle sanayi devriminden sonra hızla artan fosil yakıt kullanımı, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunu önemli ölçüde artırmış ve bu durum küresel sıcaklık artışlarını tetiklemiştir (IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change)). Enerji üretimi ve tüketimi, bu bağlamda iklim değişikliğinin başlıca nedenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) ve Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) gibi kuruluşlar, sera gazı emisyonlarının büyük bir kısmının enerji sektöründen kaynaklandığını açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, iklim krizinin önlenmesi ve sürdürülebilir bir gelecek inşa edilmesi açısından enerji üretim yöntemlerinde köklü bir dönüşüm kaçınılmazdır (International Energy Agency (IEA) 2023), (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Strateji Belgesi).

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, enerji sektörünün büyük ölçüde dışa bağımlı bir yapıda olduğu görülmektedir. Kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtların ithalat yoluyla karşılanması, sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda çevresel açıdan da ciddi bir yük oluşturmaktadır. Türkiye'nin artan enerji talebi, fosil yakıt tüketimini teşvik etmekte; bu durum ise sera gazı emisyonlarında gözle görülür bir artışa neden olmaktadır. Bu bağlamda hem enerji güvenliğini sağlamak hem de iklim değişikliğiyle mücadele etmek amacıyla, yenilenebilir enerji kaynaklarının daha etkin ve yaygın biçimde kullanılması bir zorunluluk haline gelmiştir.

Yenilenebilir enerji, doğada kendiliğinden yenilenebilen ve çevreye zarar vermeden enerji üretebilen kaynakları ifade eder (Panwar, N. L., 2021). Güneş, rüzgâr, hidroelektrik, jeotermal ve biyokütle gibi kaynaklar, düşük karbon salımı ve sürdürülebilir doğaları sayesinde fosil yakıtlara kıyasla çok daha çevre dostudur. Bu çalışmanın temel çıkış noktası da tam olarak bu dönüşüm ihtiyacına dayanmaktadır.

Bu bağlamda sunulan çalışma, yenilenebilir enerji kaynaklarının gündelik yaşama entegrasyonuna yönelik yenilikçi bir adım olarak değerlendirilmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarının taşınabilir cihazlarla entegrasyonunu hedefleyen bu çalışma kapsamında, Güneş Panelli Şarj Bankası (Powerbank) tasarlanmış ve geliştirilmiştir. Söz konusu cihaz, özellikle elektrik erişiminin sınırlı olduğu afet bölgeleri, kırsal alanlar veya kamp gibi açık hava etkinliklerinde kullanılmak üzere, taşınabilir, çevre dostu ve sürdürülebilir bir enerji çözümü sunmayı amaçlamaktadır.

Cihazın tasarım sürecinde, güneş enerjisinin maksimum verimle toplanması ve depolanması esas alınmış, bu doğrultuda yüksek kapasiteli lityum iyon bataryalar ve verimli güneş panelleri

tercih edilmiştir. Ayrıca, sistemin çevresel etkileri, enerji verimliliği ve kullanıcı dostu yapısı da göz önünde bulundurularak mühendislik kriterlerine uygun olarak yapılandırılmıştır.

Bu çalışma kapsamında, Güneş Panelli Powerbank'ın teknik tasarımı, kullanılan bileşenlerin seçilme gerekçeleri, sistem performansına ilişkin deneysel testler ve cihazın potansiyel çevresel katkıları ayrıntılı biçimde ele alınmaktadır. Elde edilen bulgular, cihazın yalnızca teknik açıdan değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik ve kullanıcı ihtiyaçlarına cevap verme bakımından da etkili bir çözüm sunduğunu göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, hem mühendislik tasarımı hem de çevresel farkındalık açısından anlamlı bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Bu bölümde çalışmaya ait şarj akımı belirleme, batarya kapasitesi ve şarj durumları için matematiksel modellemeye yer verilmektedir.

TP4056 entegresi, lityum iyon pillerin güvenli ve verimli şekilde şarj edilmesini sağlayan bir entegredir (Texas Instruments, TP4056 Lithium Ion Battery Charger Datasheet) Açıklanan modelde yer alan parametre ve değişkenler Tablo I'de sunulmaktadır.

Tablo I. Parametreler ve değişkenler

Parametre/Değişken	Açıklama
I_{CHG}	Şarj akımı [mA]
R_{prog}	TP4056 entegresindeki PROG pinine bağlanan direnç [R]
C_{total}	Paralel bağlantı halindeki toplam kapasite [mAh]
$T_{şarj}$	Şarj süresi [h]
C	Pil grubunun toplam kapasitesi [mAh]
I_s	Güneş panelinin sağladığı şarj akımı [mA]
$E_{günlük}$	Bir günde sağlanan toplam enerji [Ah]

Şarj Akımının Ayarlanması

Şarj akımı (1) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$I_{CHG} = \frac{1000}{R_{Prog}} \quad (1)$$

Toplam Kapasite (Paralel Bağlantı)

Toplam batarya kapasitesi (2) denklemi ile hesaplanmaktadır.

$$C_{total} = pil \text{ kapasitesi} \times pil \text{ adeti} \quad (2)$$

Şarj Süresi Hesaplama

Şarj süresi, pil kapasitesinin şarj akımına oranı olarak hesaplanmaktadır. Bu hesaplama (3) denklemi ile sunulmuştur.

$$T_{şarj} = \frac{C}{I_s} \quad (3)$$

3. BULGULAR

3.1. Şarj akımının ayarlanması

Şarj akımı TP4056 datasheet'ine göre programlanabilir ve maksimum 1A'ye kadar çıkabilir (Texas Instruments, TP4056 Lithium Ion Battery Charger Datasheet). Güneş panelinin verimliliği, yapılan testlerde literatürdeki benzer sistemlerle karşılaştırıldığında uyumlu sonuçlar vermiştir (Choudhary, A., 2020). Direnç ile şarj akım değişimi Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.

Direnç ile şarj akımı değişimi

$R_{PROG} (k\Omega)$	Şarj akımı (mA)
1	1000
2	500
5	200
10	100

3.2. Toplam Kapasite (Paralel Bağlantı)

Toplam batarya kapasitesi aşağıda hesaplanmıştır.

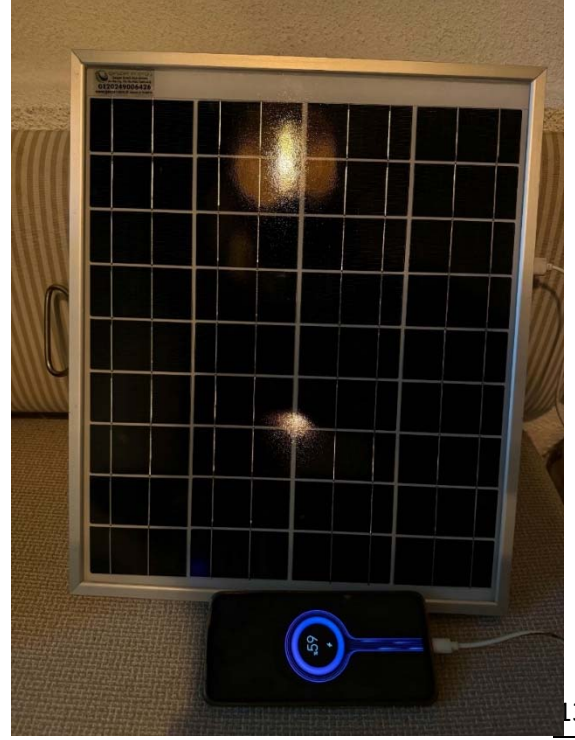
$$C_{total} = 4800 \text{ mAh} \times 4 = 19200 \text{ mAh}$$

3.3. Şarj Süresi Hesaplama

$$I_s = 1000 \text{ mA olarak alınursa}$$

$$T_{\text{şarj}} = \frac{19200 \text{ mAh}}{1000 \text{ mA}} = 19.2 \text{ saat}$$

Yapılan uygulamaya ait örnek görseller Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1. Gerçekleştirilen uygulamaya ait görseller

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, yenilenebilir enerji kaynaklarının taşınabilir elektronik cihazlarla entegrasyonu amacıyla geliştirilen güneş enerjili powerbank prototipi incelenmiştir. Gerçekleştirilen tasarımda, TP4056 şarj entegresi ve monokristal güneş paneli kullanılarak enerji toplama ve depolama işlemleri başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Yapılan hesaplamalar ve deneysel testler sonucunda sistemin özellikle güneşli hava koşullarında mobil cihazları verimli bir şekilde şarj edebildiği gözlemlenmiştir.

Tasarımın taşınabilirliği, çevre dostu olması ve enerjiye erişimin sınırlı olduğu bölgelerde kullanılabilirliği, bu tür cihazların yaygınlaştırılması için önemli avantajlar sunmaktadır (Choudhary, A., 2020), (T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Strateji Belgesi). Ancak sistemin bulutlu veya güneş ışığının sınırlı olduğu bölgelerdeki performansı sınırlıdır. Bu durum, hibrit enerji çözümlerinin (örneğin, manuel enerji üretimi veya ek batarya girişleri) sisteme entegre edilmesiyle geliştirilebilir. Bu sistemlerin yaygınlaşması, enerjiye erişimde eşitlik ve sürdürülebilirlik açısından büyük fayda sağlayabilir (International Energy Agency (IEA) 2023), (Panwar, N. L., 2021).

Gelecek çalışmalarda, cihazın boyutlarının daha da küçültülmesi, enerji verimliliğinin artırılması, farklı enerji kaynaklarının (rüzgâr, termoelektrik vb.) entegrasyonu ve kablosuz şarj gibi modern teknolojilerle uyumlu hale getirilmesi hedeflenebilir. Ayrıca, bu cihazların afet yönetimi ve kırsal kalkınma projeleri kapsamında daha geniş bir uygulama alanına yayılması da mümkündür.

Bu bağlamda geliştirilen sistem, sürdürülebilir enerji çözümlerine katkı sağlamakta ve kullanıcıların çevreci tercihlere yönelmesine olanak tanımaktadır. Üniversite düzeyinde öğrencilere yönelik uygulamalı mühendislik eğitiminde de bu tür projeler etkili bir öğrenme aracı olarak kullanılabilir.

5. KAYNAKLAR

Choudhary, A., & Singh, R., “Design and development of a solar powered portable charger for mobile devices”, *International Journal of Engineering Research & Technology (IJERT)*, vol. 9, no. 5, pp. 231–235, 2020.

International Energy Agency (IEA), *Renewables 2023: Analysis and forecast to 2028*, <https://www.iea.org/reports/renewables-2023> (Erişim: Mayıs 2025).

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change), *Climate Change 2021: The Physical Science Basis*, <https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/> (Erişim: Mayıs 2025).

Panwar, N. L., Kaushik, S. C., & Kothari, S., “Role of renewable energy sources in environmental protection: A review”, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, vol. 15, no. 3, pp. 1513–1524, 2011.

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Türkiye Ulusal Yenilenebilir Enerji Strateji Belgesi*, <https://www.enerji.gov.tr> (Erişim: Mayıs 2025).

Texas Instruments, *TP4056 Lithium Ion Battery Charger Datasheet*, <https://www.ti.com/lit/ds/symlink/tp4056.pdf> (Erişim: Mayıs 2025).

**ANALYSIS OF LAND SURFACE TEMPERATURE VARIATIONS IN
AGRICULTURAL AND INDUSTRIAL AREAS USING GOOGLE EARTH ENGINE:
THE CASE OF KONYA**

**TARIM VE SANAYİ ALANLARINDA YER YÜZEY SICAKLIĞI DEĞİŞİMLERİNİN
GOOGLE EARTH ENGINE İLE ANALİZİ: KONYA ÖRNEĞİ**

Mehmet Numan FIRAT¹, Yunus KAYA², Fusun BALIK ŞANLI³

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve CBS ABD, ORCID: 0000-0002-7259-7008

² Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği ABD, ORCID: 0000-0003-2319-4998

³ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, ORCID: 0000-0003-1243-8299

ÖZET

Bu çalışma, Konya ilinde tarım ve sanayi alanlarına ait yer yüzey sıcaklığı (YSS) değerlerinin uzun dönemli değişimini incelemektedir. Arazi kullanım türlerinin yüzey sıcaklığı üzerindeki etkileri, iklim değişikliği, kentsel ısı adası oluşumu ve sürdürülebilir çevresel planlama açısından önemli göstergeler sunmaktadır. Bu bağlamda, 2000–2024 yılları arasında elde edilen Landsat 5 TM, Landsat 7 ETM+ ve Landsat 8 OLI/TIRS uydu görüntüleri kullanılarak mevsimsel ve yıllık ortalamalara dayalı YSS analizleri gerçekleştirilmiştir. Tüm hesaplamalar, bulut tabanlı analiz imkânı sağlayan Google Earth Engine (GEE) platformu üzerinden yapılmıştır. Konya il merkezi ve çevresindeki tarım ve sanayi alanları mekânsal olarak sınıflandırılmış; yaz, ilkbahar, sonbahar ve kış mevsimlerine ait YSS değerleri ayrı ayrı analiz edilmiştir. Tarım alanlarında, bitki örtüsü ve sulama uygulamalarına bağlı olarak özellikle yaz aylarında daha düşük yüzey sıcaklıkları gözlemlenmiştir. Sanayi bölgelerinde ise geçirimsiz yüzeylerin yoğunluğu ve yapılaşma nedeniyle sıcaklık değerleri anlamlı şekilde daha yüksek çıkmıştır. Yaz mevsiminde sanayi alanlarının yer yüzey sıcaklığı, tarım alanlarına kıyasla ortalama 4 °C daha yüksek bulunmuştur. Örneğin, 2024 yazında sanayi alanlarında 2000 yılına göre +9 °C artış gözlenirken, tarım alanlarında aynı dönemde +3 ila +5 °C arasında artış tespit edilmiştir. Ayrıca yıllar içinde bu farkın kademeli olarak genişlediği belirlenmiştir. Bu sayısal bulgular, Landsat tabanlı LST verilerinin GEE ile geniş alanlarda doğruluklu zamansal ve mekânsal analizlere imkân verdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yer yüzey sıcaklığı, Tarım alanı, Sanayi bölgesi, Landsat, Google Earth Engine, Uzaktan algılama, Konya

ABSTRACT

This study examines the long-term variation of land surface temperature (LST) in agricultural and industrial areas within Konya province. The effects of land-use types on surface temperature provide important indicators for climate change, urban heat island formation, and sustainable environmental planning. To this end, seasonal and annual average LST analyses were conducted using Landsat 5 TM, Landsat 7 ETM+, and Landsat 8 OLI/TIRS imagery acquired between 2000 and 2024. All calculations were performed on the Google Earth Engine

(GEE) platform, which enables cloud-based processing. Agricultural and industrial areas in the city center and surrounding region were spatially classified, and LST values were analyzed separately for spring, summer, autumn, and winter. In agricultural areas, lower surface temperatures were observed—particularly during the summer—due to vegetation cover and irrigation practices. In industrial regions, however, impervious surfaces and dense built-up environments led to significantly higher temperatures. During the summer, the average LST in industrial areas was found to be 4 °C higher than in agricultural areas. For example, in summer 2024, industrial areas exhibited a +9 °C increase relative to the year 2000, whereas agricultural areas showed increases of +3 to +5 °C over the same period. Furthermore, this temperature gap has progressively widened over time. These quantitative findings demonstrate that Landsat-based LST data, when processed via GEE, enable accurate temporal and spatial analysis over large areas.

Keywords: Land surface temperature, Agricultural area, Industrial zone, Landsat, Google Earth Engine, Remote sensing, Konya

1. GİRİŞ

Yer yüzeyi sıcaklığı (YSS), kara yüzeyinin enerji dengesi ve iklimsel değişimlerin temel göstergelerinden biridir. Atmosferdeki sera gazı konsantrasyonlarının artmasıyla dünya genelinde YSS’de gözlenen yükselişler, su döngüsü dinamiklerinden biyolojik çeşitliliğe, tarımsal verimliliğin azalmasından insan sağlığına kadar çok sayıda ekosistem hizmetini doğrudan etkilemektedir (Weng vd., 2004; Voogt ve Oke, 2003). Kentleşme ve sanayileşme süreçlerinin hız kazanmasıyla birlikte beton, asfalt ve diğer yapay materyallerin yaygınlaşması, doğal örtünün geri çekilmesine ve kent ölçeğinde ısı adası etkisinin belirginleşmesine yol açmaktadır (Kalnay ve Cai, 2003). Bu durum yalnızca yerel mikroklimayı dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda enerji talebini artırmakta ve hava kalitesinde geri dönüşmesi zor bozulmalara neden olmaktadır. Uzaktan algılamaya dayalı YSS verileri, geniş mekânsal kapsama imkânı sunması bakımından iklim değişikliğinin etkilerini değerlendirmede vazgeçilmez bir araçtır.

Konya ili, İç Anadolu’nun yarı kurak iklim kuşağında yer almakta olup, düşük yıllık yağış ve yüksek buharlaşma oranı nedeniyle tarımsal üretimin sulamaya bağımlı bir yapıda sürdürülmesine neden olur (Orhan vd., 2014). Ayrıca, Türkiye’nin en büyük tarımsal üretim merkezlerinden biri olan Konya Ovası ile birlikte organize sanayi bölgelerinin hızlı büyümesi, bozkır ekosistemleri ve orman kalıntılarının bir arada bulunduğu karma bir arazi kullanım biçimi ortaya çıkarmaktadır. Bu çeşitlilik, doğal bitki örtüsü, sulama uygulamalarıyla şekillenen tarım arazileri, bozkır habitatları ve yoğun yapay örtülü sanayi alanlarının yakın mesafede yer alması anlamına gelir. Dolayısıyla, tarım, sanayi, bozkır ve çölleşme riski altındaki alanların aynı coğrafyada bir arada bulunması, bitki örtüsü, sulama uygulamaları ve yapay yüzeylerin YSS üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

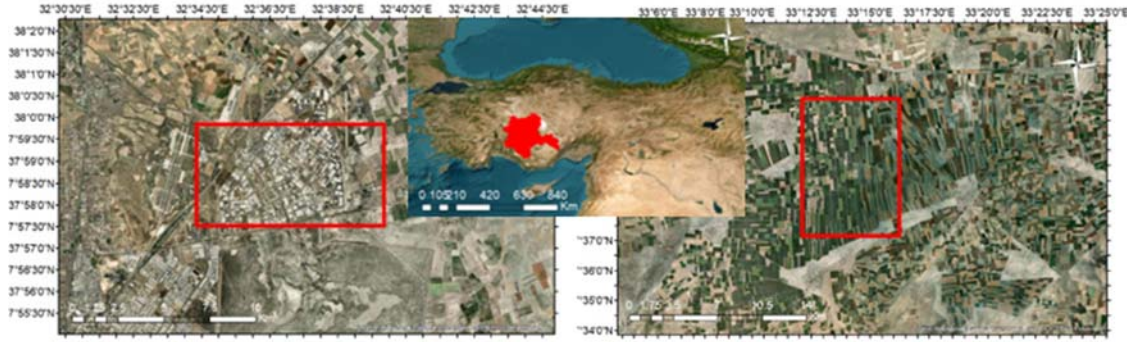
Geçmiş çalışmalarda Landsat 5 TM, Landsat 7 ETM+ ve Landsat 8 OLI/TIRS sensörlerinin termal bantları kullanılarak elde edilen YSS haritaları, genellikle tek tarihli ya da kısa dönemli zaman serisi analizleriyle sınırlı kalmıştır (Orhan vd., 2014). Bu yaklaşımlar, hem kentsel ısı adası etkisini hem de arazi kullanım değişimlerinin mekânsal dağılımını ortaya koysa da, veri hacminin büyüklüğü ve manuel iş akışlarına dayanan süreçler uzun vadeli bölgesel analizlerin ölçeklenebilirliğini kısıtlamaktadır. Google Earth Engine (GEE) platformu, uydu görüntülerinin bulut tabanlı otomatik işlenmesine, bulut maskesi uygulamalarına ve yüzey yayınlılık düzeltmelerine imkân tanıyarak YSS hesaplamalarının hem zamansal hem de mekânsal doğruluğunu önemli ölçüde artırmıştır (Gorelick vd., 2017). GEE kullanılarak gerçekleştirilen analizler, geniş coğrafi alanlarda çok yıllık süreçlerin hızlı ve güvenilir bir

şekilde izlenmesine olanak sağlayarak çevresel izleme ve modelleme uygulamalarının etkinliğini artırmaktadır.

Mevcut literatürde, tarım ve sanayi alanlarının yanı sıra bozkır ve orman kalıntısı gibi farklı arazi kullanım tiplerinin uzun dönemli ve karşılaştırmalı etkilerini kapsayan ölçekli çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, Landsat 5'ten 7'ye, 7'den 8'e sensör geçişlerindeki radyometrik tutarsızlıkların giderilmesi ve mevsimsel varyasyonların tutarlı biçimde yakalanması, geleneksel iş akışlarında ciddi zorluklar yaratmaktadır. Bu bağlamda, ele alınan çalışma 2000–2024 dönemine ait Landsat 5 TM, 7 ETM+ ve 8 OLI/TIRS termal bantlarını GEE üzerinde entegre ederek dört mevsim ve yıllık ortalamalara dayalı olarak Konya'daki tarım ve sanayi alanlarının YSS üzerindeki karşılaştırmalı etkilerini tam bir zaman serisi boyunca analiz etmeyi amaçlamaktadır. Önerilen yöntem, GEE'nin otomatik veri bütünleştirme ve işleme kabiliyetinden yararlanarak sensörler arası farklılıkları azaltmayı hedeflerken, elde edilen bulgular iklim duyarlı mekânsal planlama, arazi kullanım politikalarının geliştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirlik bağlamında sağlam bir bilimsel temel oluşturacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı

Şekil 1. Türkiye haritası üzerinde belirtilen Konya ili sınırları içinde konumlanan tarım ve sanayi alanlarının coğrafi gösterimi (kırmızı dikdörtgenler). Sol kısımda tarım alanı, sağ kısımda sanayi alanının ayrıntılı uydu görüntüsü sunulmuştur.

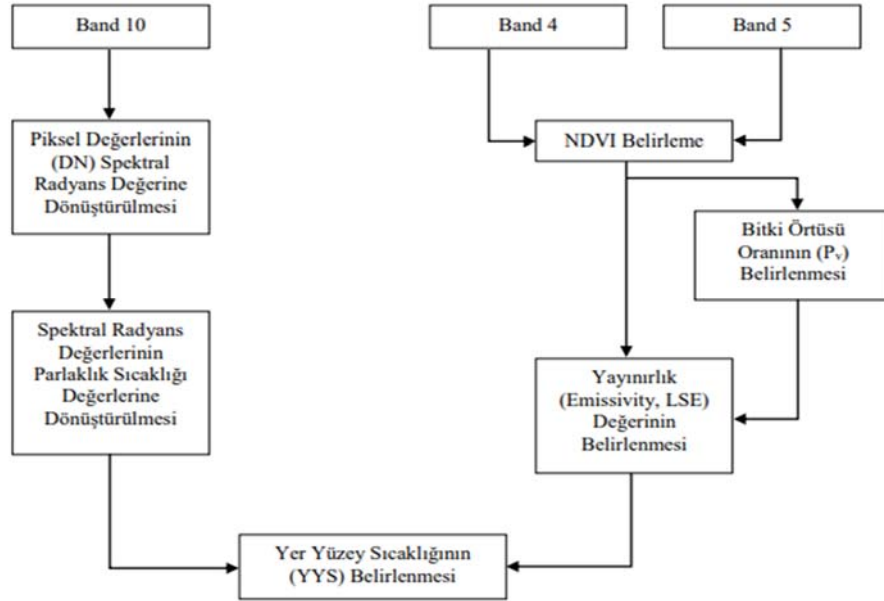
Bu çalışmada, Konya ili sınırları içinde yer alan tarım ve sanayi alanları, yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) açısından karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Alanlar, uydu görüntüleri ve arazi verileri kullanılarak GEE platformunda temsili poligonlar şeklinde tanımlanmıştır. Tarım alanı, Konya'nın güneydoğusunda, doğal yüzey özelliklerini koruyan üretim bölgelerini temsil etmektedir ($37^{\circ}39'36''K$, $33^{\circ}14'24''D$). Sanayi alanı ise yapay yüzeylerin yoğun olduğu Konya Organize Sanayi Bölgesi çevresinden seçilmiştir ($37^{\circ}58'48''K$, $32^{\circ}37'12''D$). İnsan etkisinin farklılaştığı bu iki alan için 2000–2024 arası yıllık ortalama LST verileri hesaplanmış ve karşılaştırmalı analiz yapılmıştır.

2.2. Veri Kaynakları ve Uygulama Platformu

Bu çalışmada, yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) değerlerinin hesaplanması için Landsat 5 TM, Landsat 7 ETM+ ve Landsat 8 OLI/TIRS uydu görüntüleri kullanılmıştır. Bu uydular, 30 metre mekânsal çözünürlüğe sahip multispektral ve termal bantlar içermektedir. Landsat verileri, Google Earth Engine (GEE) platformu üzerinden erişilerek işlenmiştir. Termal analizlerde, Landsat 5 ve 7 için Band 6, Landsat 8 için ise Band 10 kullanılmıştır.

2.3. LST Hesaplama Süreci

Yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) hesaplamaları, uydu verilerinden elde edilen parlaklık sıcaklığı (BT) değerlerinin yüzey yayınlılığı (emissivity, ϵ) düzeltilmesiyle YSS'ye dönüştürülmesiyle gerçekleştirilmiştir. Tarım alanlarında, heterojen bitki örtüsünün termal davranışını yansıtmak amacıyla NDVI (Normalized Difference Vegetation Index) temelli dinamik emissivity değerleri belirlenmiştir. NDVI'dan türetilen bitki örtüsü oranı (FVC) aracılığıyla her pikselin yayınlılığı hesaplanırken, sanayi alanlarında yüzeyin yapay ve homojen niteliği göz önüne alınarak sabit bir emissivity değeri ($\epsilon = 0,94$) kullanılmıştır.

Şekil 2. İş akış diyagramı.

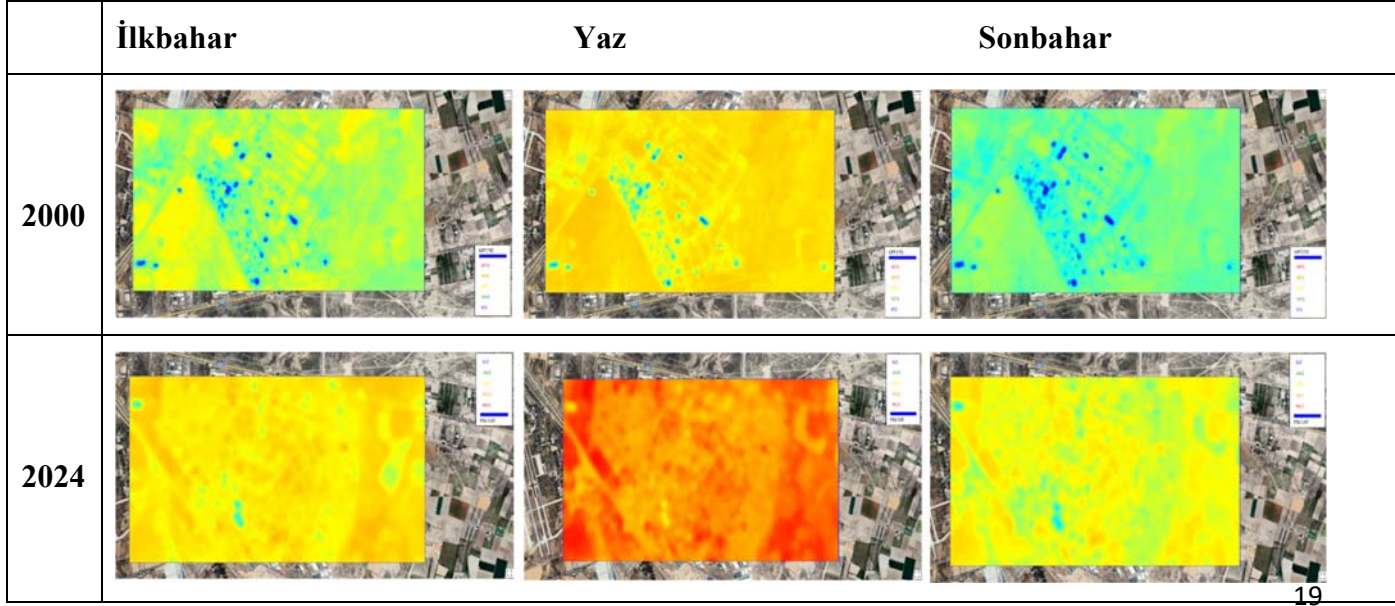
Bu çalışma kapsamında önce Landsat 5 TM, Landsat 7 ETM+ ve Landsat 8 OLI/TIRS görüntülerinin sayısal değerleri (DN), uydu sensörlerine özgü radyometrik dönüştürme katsayıları kullanılarak spektral radyans birimine çevrilmiştir (Chander vd., 2009). Ardından, elde edilen spektral radyans değerleri Planck yasası temelli yöntemlerle parlaklık sıcaklığına dönüştürülerek uydudan ölçülen sıcaklık bilgisi elde edilmiştir (Qin vd., 2001). Tarım alanları için yüzey yayınlılığı hesaplamalarında, Landsat'ın kırmızı ve yakın kızılötesi bantlarına dayanan NDVI değerleri üzerinden bitki örtüsü oranları çıkarılmış; bu oranlar, bitki ve toprak yayınlılığı değerlerinin ağırlıklı ortalamalarıyla birleştirilerek piksel bazlı emissivity katsayıları oluşturulmuştur. Sanayi alanlarında ise yayınlılık düzeltilmesi, yüzeyin homojen yapısı nedeniyle sabit bir değer ($\epsilon = 0,94$) kullanılarak basitleştirilmiştir (Voogt ve Oke, 2003).

Parlaklık sıcaklığı ile belirlenen emissivity değerleri birlikte ele alınarak radyatif transfer prensiplerine dayalı termal dönüşüm rutini işletilmiş ve böylece gerçek yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) elde edilmiştir (Qin vd., 2001). Elde edilen her piksel bazlı YSS verisi, coğrafi bilgi sistemleri (GIS) ortamına aktarılmış ve Konya'daki tarım ile sanayi poligonları için alan ağırlıklı ortalama YSS değerleri hesaplanmıştır (Gorelick vd., 2017). Bu yöntem, her pikselin yüzey alanını dikkate alarak bölge bazlı sıcaklık profilini doğru bir şekilde sunar. Son olarak, mevsimsel ve yıllık ortalama YSS değerleri tematik haritalar halinde görselleştirilmiş; böylece tarım ve sanayi alanlarındaki sıcaklık farklarının mekânsal dağılımı ve zaman içindeki değişim eğilimleri net bir biçimde ortaya konmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Sanayi Alanlarının Yıllar Arası Yüzey Sıcaklığı Değişimleri

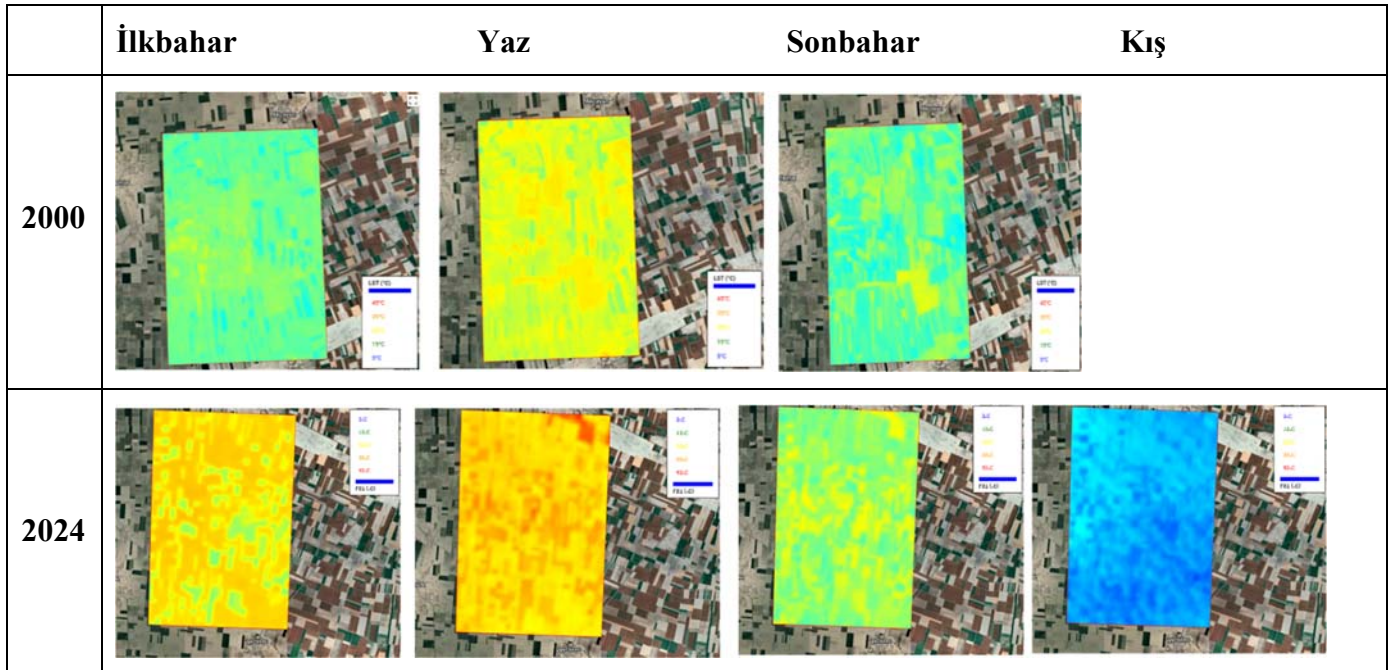
Konya Organize Sanayi Bölgesi'nde 2000 ve 2024 yıllarına ait İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerine ilişkin YSS dağılım haritaları karşılaştırıldığında, sıcaklık artışının en belirgin olduğu mevsim Yaz olmuştur. Özellikle Yaz aylarında 2024 yılına ait ortalama sıcaklıkların, 2000 yılına göre $+9^{\circ}\text{C}$ düzeyinde arttığı gözlenmiştir. İlkbahar ve Sonbahar'da da belirgin artışlar kaydedilmiştir; Kış mevsimindeki artış ise diğer mevsimlere göre daha sınırlı kalmıştır.

19

Şekil 3. Konya Organize Sanayi Bölgesi'nin 2000–2024 yıllarına ait İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerine ait yer-yüzey sıcaklığı (YSS) dağılım haritaları

3.2. Tarım Alanlarının Yıllar Arası Yüzey Sıcaklığı Değişimleri

Şekil 4. Konya ili tarım alanının 2000 ve 2024 yıllarına ait İlkbahar, Yaz ve Sonbahar mevsimlerine ait yer-yüzey sıcaklığı (YSS) dağılım haritaları.

Tarım alanlarında ise sıcaklık artışı sanayi bölgelerine göre daha düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. 2000–2024 karşılaştırması yapıldığında, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde +3 ila +5 °C arasında değişen artışlar tespit edilmiştir. Sonbahar ve kış aylarında artış daha sınırlıdır. Bitki örtüsünün koruyucu etkisi, sıcaklıkların daha düşük seyretmesine katkı sağlamıştır.

3.3. Sıcaklık Değişimlerinin Mevsimsel Dağılımı

Yaz mevsiminde, her iki alanda da en yüksek YSS değerleri bu dönemde kaydedilmiştir. İlkbahar ve sonbaharda sıcaklık farkları orta düzeydedir; ancak sanayi bölgelerinde daha belirgindir. Kış mevsiminde en düşük YSS değerleri gözlemlenmiş ve farklar minimum düzeyde kalmıştır. Bu sonuçlar, aşağıdaki grafik ve tablolarla da desteklenmiştir:

Tablo 1. Konya sanayi alanında 2000 ve 2024 yıllarına ait ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerine ilişkin ortalama yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) değerleri ve yıllık fark tablosu.

Yıl	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
2000	21,99	27,69	19,08	-
2024	27,35	36,76	24,5	-
Fark	5,36	9,07	5,42	

Tablo 2. Konya tarım alanında 2000 ve 2024 yıllarına ait ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış mevsimlerine ilişkin ortalama yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) değerleri ve yıllık fark tablosu.

Yıl	İlkbahar	Yaz	Sonbahar	Kış
2000	19,1	23,97	19,5	-
2024	27	29,54	21,46	12,02
Fark	7,9	5,57	1,96	-

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Google Earth Engine (GEE) platformu kullanılarak Konya ilinde seçilen tarım ve sanayi alanlarının 2000–2024 yılları arasındaki yer yüzeyi sıcaklığı (YSS) değişimlerini kapsamlı biçimde incelemiştir. Elde edilen sayısal veriler, farklı arazi kullanım biçimlerinin termal dinamikler üzerinde belirgin etkileri bulunduğunu göstermektedir. Özellikle sanayi

alanlarında bütün mevsimlerde gözlemlenen sıcaklık artışları, bu bölgelerdeki yüzey örtüsünün yapay ve geçirimsiz olmasıyla yakından ilişkilidir. Örneğin, 2024 yaz döneminde sanayi alanlarında YSS'de +9 °C mertebesine varan artışlar kaydedilirken, tarım alanlarında bu artış +3 ila +5 °C arasında sınırlı kalmıştır. Bu sonuç, insan etkisinin yoğunlaştığı sanayi bölgelerinde “kentsel ısı adası” fenomeninin belirgin şekilde yaşandığını doğrulamaktadır.

GEE platformunun bulut tabanlı işlem olanakları, çok yıllık Landsat serilerinin otomatik olarak işlenmesini sağlayarak mevsimsel ve yıllık düzeyde YSS eğilimlerinin güvenilir biçimde izlenmesine imkân tanımıştır. Tarım alanlarındaki hesaplamalarda NDVI temelli dinamik emissivite düzeltmeleri, bitki örtüsünün termal davranışını doğru bir şekilde yansıtarak model doğruluğunu artırmıştır. Bu bağlamda, tarım arazilerinin karbon yutak işlevi ve doğal soğutma etkisinin, bölgesel YSS kontrolünde önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Sanayi alanlarında ise yüzey yayınlılığının sabit bir değer üzerinden modellenmesi ($\epsilon = 0,94$), homojen yapay örtülerin termal özelliklerinin karşılaştırmalı analizlerde tutarlı şekilde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

İnsan faaliyetlerinin YSS üzerindeki bu farklılaştırıcı etkileri dikkate alındığında, çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Birinci olarak, sanayi bölgelerindeki şiddetli ısı adası etkisinin hafifletilmesi amacıyla yeşil altyapı uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yeşil alanların artırılması, geçirgen yüzeylerin teşvik edilmesi ve mavi-yeşil altyapı entegrasyonunun sağlanması, özellikle yaz aylarında oluşan termal pikleri azaltarak enerji tüketimini ve sağlık risklerini düşürecektir. İkinci olarak, tarım alanlarının korunması ve genişletilmesi, yalnızca gıda güvenliği açısından değil, iklim değişikliğine karşı doğal soğutma mekanizması sağlaması bakımından da stratejik öneme sahiptir. Bu tür koruma ve iyileştirme uygulamaları, bölgesel YSS artışını sınırlayarak çevresel sürdürülebilirliği destekleyecektir. Üçüncü olarak, GEE tabanlı analiz akışının farklı coğrafi ölçeklerde yeniden uygulanması önerilmektedir. Bu yaklaşımla elde edilen uzun dönemli iklim izleme verileri, yerel yönetimlerin iklim duyarlı mekânsal planlama ve arazi kullanım politikalarını bilimsel bir altyapıya dayandırmalarına imkân sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma Konya örneğinde tarım ve sanayi alanlarının yıllar arası YSS dinamiklerini ortaya koyarak insan faaliyetleri, arazi örtüsü özellikleri ve mevsimsel döngüler arasındaki ilişkileri ayrıntılı biçimde değerlendirmiştir. Önerilen uydu tabanlı yöntemler, benzer bölgesel analizlerde model olarak kullanılabilecek ve iklim duyarlı mekânsal planlama karar süreçleri için sağlam bir bilimsel temel oluşturacaktır.

5. BİLGİLENDİRME

Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yürütülen yüksek lisans eğitim programı kapsamında, yüksek lisans derecesi gerekliliklerinin kısmen yerine getirilmesi amacıyla sunulmuştur.

6. KAYNAKLAR

- Avdan, U. & Jovanovska, G. (2016). Algorithm for automated mapping of land surface temperature using LANDSAT 8 satellite data. *Journal of Sensors*, 2016.
- Bolch, T., Pieczonka, T. & Benn, D. I. (2019). Multi-decadal mass loss of glaciers in the Everest area (Nepal Himalaya) derived from stereo imagery. *The Cryosphere*, 13(2), 631–643.
- Bolch, T., Sandberg Sørensen, L., Simonsen, S. B., Mölg, N., Machguth, H., Rastner, P. & Paul, F. (2013). Mass loss of Greenland's glaciers and ice caps 2003–2008 revealed from ICESat laser altimetry data. *Geophysical Research Letters*, 40(5), 875–881.

- Carrivick, J. L. & Tweed, F. S. (2013). Proglacial lakes: Character, behaviour and geological importance. *Quaternary Science Reviews*, 78, 34–52.
- Carrivick, J. L. & Tweed, F. S. (2013). Proglacial lakes: Character, behaviour and geological importance. *Quaternary Science Reviews*, 78, 34–52.
- Dağlıyar, A., Avdan, U. & Uça Avcı, Z. D. (2015). Uzaktan algılama verileri yardımıyla Kahramanmaraş ili ve çevresinin yer yüzey sıcaklığının belirlenmesi. TUFUAB VIII. Teknik Sempozyumu.
- Gorelick, N., Hancher, M., Dixon, M., Ilyushchenko, S., Thau, D. & Moore, R. (2017). Google Earth Engine: Planetary-scale geospatial analysis for everyone. *Remote Sensing of Environment*, 202, 18–27.
- Hugonnet, R., McNabb, R., Berthier, E., Menounos, B., Nuth, C., Girod, L., ... & Kääb, A. (2021). Accelerated global glacier mass loss in the early twenty-first century. *Nature*, 592(7856), 726–731.
- Hugonnet, R., McNabb, R., Berthier, E., Menounos, B., Nuth, C., Girod, L., ... & Kääb, A. (2021). Accelerated global glacier mass loss in the early twenty-first century. *Nature*, 592(7856), 726–731.
- Kumar, D. & Shekhar, S. (2015). Statistical analysis of land surface temperature–vegetation indexes relationship through thermal remote sensing. *Ecotoxicology and Environmental Safety*, 121, 39–44.
- Li, Z. L., Tang, B. H., Wu, H., Ren, H., Yan, G., Wan, Z., ... & Sobrino, J. A. (2013). Satellite-derived land surface temperature: Current status and perspectives. *Remote Sensing of Environment*, 131, 14–37.
- Ma, W., Chen, Y. H., Zhou, J. & Gong, A. (2008). Quantitative analysis of land surface temperature–vegetation indexes relationship based on remote sensing. In *Proceedings of the 21st ISPRS Congress, Youth Forum*, 261–264.
- Macarof, P. & Birlica, C. I. (2018). Investigating land surface temperature and vegetation indices changes using Landsat data: A case study of Iași County. *Georeview: Scientific Annals of Ștefan cel Mare University of Suceava. Geography Series*, 28(1), 44–52.
- Markus, T., Neumann, T., Martino, A., Abdalati, W., Brunt, K., Csatho, B. & Schutz, B. (2017). The Ice, Cloud, and land Elevation Satellite-2 (ICESat-2): Science requirements, concept, and implementation. *Remote Sensing of Environment*, 190, 260–273.
- Markus, T., Neumann, T., Martino, A., Abdalati, W., Brunt, K., Csatho, B. & Schutz, B. (2017). The Ice, Cloud, and land Elevation Satellite-2 (ICESat-2): Science requirements, concept, and implementation. NASA Goddard Space Flight Center.
- NASA Earthdata. (2023). ICESat-2 ATL06 Data Product Documentation. NASA Earth Science Division.
- NASA Earthdata. (2023). ICESat-2 ATL06 Data Product Documentation. NASA Earth Science Division.
- Orhan, O., Ekerin, S. & Dadaser-Çelik, F. (2014). Use of Landsat land surface temperature and vegetation indices for monitoring drought in the Salt Lake Basin Area, Turkey. *The Scientific World Journal*, 2014, Article ID 142939.

- Sarıkaya, M. A., Çiner, A. & Zreda, M. (2012). Glacial history of the Eastern Mediterranean–Middle East region. *Quaternary Science Reviews*, 54, 1–19.
- Sarıkaya, M. A., Çiner, A. & Zreda, M. (2012). Glacial history of the Eastern Mediterranean–Middle East region. *Quaternary Science Reviews*, 54, 1–19.
- Shugar, D. H., Clague, J. J., Best, J. L., Schoof, C., Willis, M. J., Copland, L. & Roe, G. H. (2020). River piracy and drainage basin reorganization led by climate-driven glacier retreat. *Nature Geoscience*, 13(9), 652–658.
- Smith, B. E., Fricker, H. A., Holschuh, N., Gardner, A. S., Siegfried, M. R. & Adusumilli, S. (2020). Pervasive ice sheet mass loss reflects competing ocean and atmosphere processes. *Science*, 368(6496), 1239–1242.
- Smith, B. E., Medley, B., Sutherland, D. A., ... & Abdalati, W. (2020). Illuminating active subglacial lake processes with ICESat-2 laser altimetry. *Geophysical Research Letters*, 47(7), e2020GL091089.
- Wang, W., Yao, T., Gao, Y., Yang, X. & Kattel, D. B. (2024). Potential of ICESat-2 and multispectral satellite imagery for monitoring glacial lakes in high mountain Asia. *Remote Sensing Applications: Society and Environment*, 33, 100130.
- Wang, X., Tielidze, L. G. & Bolch, T. (2024). Patterns and change rates of glacial lake water levels across High Mountain Asia. *National Science Review*, 12(3), nwaf041.
- Wang, Y., Zhang, T., Li, X. & Chen, F. (2024). Glacier retreat and lake level decline in high mountain Asia: Impacts of climate warming. *Journal of Glaciology*, 70(1), 101–112.
- Wang, Y., Zhang, T., Li, X. & Chen, F. (2024). Glacier retreat and lake level decline in high mountain Asia: Impacts of climate warming. *Journal of Glaciology*, 70(1), 101–112.
- Weng, Q., Lu, D. & Schubring, J. (2004). Estimation of land surface temperature–vegetation abundance relationship for urban heat island studies. *Remote Sensing of Environment*, 89(4), 467–483.
- WGMS. (2008). Global glacier changes: Facts and figures (M. Zemp, I. Roer, A. Kääb, F. Paul, M. Hoelzle & W. Haeberli, Eds.). UNEP/DIWA/GRID, Geneva.
- Yavaşlı, A. (2009). Uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak arazi kullanım değişimlerinin izlenmesi: Doğu Karadeniz örneği [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Zhang, G., Yao, T., Xie, H., Wang, W. & Yang, K. (2023). Response of glacial lakes to climate change in the Himalayas. *Global and Planetary Change*, 123, 1–10.
- Zhang, G., Yao, T., Xie, H., Wang, W. & Yang, K. (2023). Response of glacial lakes to climate change in the Himalayas. *Global and Planetary Change*, 123, 1–10.

**A THEORETICAL PERSPECTIVE ON KNOWLEDGE CONSTRUCTION
PROCESSES IN QUADRILATERALS: APOS THEORY**

**DÖRTGENLER KONUSUNDAKİ BİLGİ OLUŞTURMA SÜREÇLERİNE
KURAMSAL BİR BAKIŞ: APOS TEORİSİ**

Selda ÖZDİŞÇİ (Birinci yazar)¹, Süha YILMAZ (İkinci yazar)

**¹Doktora Öğrencisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlköğretim Matematik Eğitimi ABD,
ORCID: 0000-0003-1725-9573**

**²Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İlköğretim Matematik Eğitimi ABD, ORCID:
0000-0002-8390-3664**

Özet

Bu çalışmada, ortaokul yedinci sınıf öğrencilerinin dörtgenler konusundaki bilgi oluşturma süreçleri, APOS (Eylem-Süreç-Nesne-Şema) Teorisi temelinde kuramsal olarak ele alınmıştır. Çalışma, öğrencilerin matematiksel kavramları anlama ve yapılandırma süreçlerini açıklamada etkili bir çerçeve sunan APOS Teorisi'ne dayanmaktadır. Öğrencilerin zihinsel yapılarının gelişiminde kullanılan ve APOS teorisinin bileşenleri olan eylem, süreç, nesne ve şema bileşenleri detaylı bir şekilde açıklanmış; bu bileşenlerin dörtgenler konusundaki öğrenmeyle ilişkisi kuramsal düzeyde tartışılmıştır. Ayrıca, APOS Teorisi'ne dayalı olarak yapılandırılan ACE (Aktiviteler, Sınıf Tartışmaları, Egzersizler) öğretim döngüsünün, öğrencilerin kavramsal anlayışlarını geliştirmeye yönelik potansiyeli vurgulanmıştır. Çalışma, dörtgenler konusunun öğretiminde öğrencilerin zihinsel yapılarını sistematik olarak geliştirmeyi amaçlayan teorik bir yaklaşım sunmakta ve bu doğrultuda yapılacak uygulamalara yön vermeyi hedeflemektedir. Bu teorik yaklaşımla birlikte, öğrencilerin dörtgenler konusundaki kavramsal gelişimlerini derinlemesine analiz edebilmek, öğretim sürecinde karşılaşılan kavramsal zorlukları daha iyi tanımlamayı da mümkün kılmaktadır. Ayrıca, APOS teorisine dayalı öğretim uygulamaları yoluyla, öğrencilerin matematiksel düşünme becerilerinin desteklenebileceği ve soyut matematiksel yapılar arasında bağlantılar kurmalarına yardımcı olunabileceği öne sürülmektedir. Özellikle dörtgenlerin sınıflandırılması, açı özellikleri ve paralellik gibi temel kavramların öğretiminde, APOS bileşenlerinin her birinin ne şekilde devreye girdiği açıklanarak, bu süreçte öğrencilerin zihinsel yapılarını sistematik bir şekilde geliştirmelerine olanak tanıyan örnekler kuramsal düzlemde sunulmuştur. Bu kapsamda, hem araştırmacılar hem de uygulayıcılar için dörtgenler konusunun öğretimine yönelik kuramsal bir yol haritası oluşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: APOS Teorisi, dörtgenler, kavramsal öğrenme, zihinsel yapılar, ACE öğretim döngüsü

Abstract

This study theoretically examines the knowledge construction processes of seventh-grade middle school students regarding the topic of quadrilaterals based on the APOS Theory (Action–Process–Object–Schema). The study is grounded in APOS Theory, which provides an effective framework for explaining how students understand and construct mathematical concepts. The components of the theory—action, process, object, and schema—are elaborated in detail, and their theoretical relevance to learning about quadrilaterals is discussed. In

addition, the potential of the ACE Teaching Cycle (Activities, Class Discussions, Exercises), which is structured based on APOS Theory, to support students' conceptual understanding is emphasized. This theoretical approach aims to systematically support students' development of mental structures related to quadrilaterals and guide instructional practices accordingly. Furthermore, it is suggested that such an approach allows for an in-depth analysis of students' conceptual development and a clearer identification of the cognitive challenges they face during instruction. Through APOS-based teaching practices, students' mathematical thinking skills can be supported, and they may be helped to form meaningful connections among abstract mathematical structures. Specifically, in the instruction of key concepts such as classification of quadrilaterals, angle properties, and parallelism, each APOS component's role is explained, and examples are theoretically provided to illustrate how students' mental structures can be systematically enhanced. Within this scope, the study aims to offer a theoretical roadmap for both researchers and practitioners to design more effective geometry instruction focused on quadrilaterals.

Keywords: APOS Theory, quadrilaterals, conceptual learning, mental structures, ACE teaching cycle

**SATELLITE-BASED ELEVATION ANALYSIS OF GLACIAL LAKES IN THE
YEDIGOLLER REGION, TURKIYE, USING ICESAT-2 ATL06 DATA
TÜRKİYE YEDİGÖLLER BÖLGESİ BUZUL GÖLLERİNİN ATL06 VERİLERİYLE
UYDU TABANLI YÜKSEKLİK ANALİZİ**

Gonca ABDİOĞLU¹, Yunus KAYA², Fusun BALIK ŞANLI³

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Uzaktan Algılama ve CBS ABD; ORCID: 0000-0002-2021-9582

² Dr. Öğr. Üyesi, Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği ABD, ORCID: 0000-0003-2319-4998

³ Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İnşaat Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, , ORCID: 0000-0003-1243-8299

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Kaçkar Dağları'ndaki Yedigöller bölgesinde bulunan buzul göllerinin yüzey yükseklik değişimleri, ICESat-2 uydusuna ait ATL06 lazer altimetre verileri kullanılarak incelenmektedir. Zorlu topografik yapılar nedeniyle geleneksel arazi ölçümlerinin yetersiz kaldığı bu bölgede, uydu tabanlı veri setleri hem zamansal hem de mekânsal anlamda avantaj sağlamaktadır. Araştırmada, 2019–2024 yılları arasındaki ATL06 verileri Python diliyle işlenmiş, yalnızca göl sınırlarıyla örtüşen geçerli veriler seçilmiş ve bu veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamına aktarılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerde, beş buzul gölü için yıllık ortalama yükseklik değerleri hesaplanmış ve zamansal değişim eğilimleri değerlendirilmiştir. Bulgular, göllerin yüzey yüksekliklerinin 2800–3200 metre aralığında olduğunu ve bazı göllerde yıllar içinde dikkate değer düzeyde düşüşler yaşandığını göstermektedir. Bu durum, bölgedeki buzul erimesi ve iklimsel etkilerle ilişkili potansiyel su kütlesi kayıplarına işaret etmektedir. Çalışma, lazer altimetre verilerinin dağlık alanlardaki buzul göllerinin izlenmesinde etkinliğini ortaya koymakta ve uzaktan algılama teknolojilerinin çevresel değişimlerin analizi konusundaki katkı potansiyelini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: ICESat-2, ATL06, Buzul Gölleri, Uzaktan Algılama, Yükseklik Analizi, Yedigöller

ABSTRACT

In this study, surface elevation changes of glacial lakes located in the Yedigöller region of the Kaçkar Mountains in northeastern Turkey are investigated using ATL06 laser altimetry data from the ICESat-2 satellite. In this region, where traditional ground-based measurements are inadequate due to challenging topographic conditions, satellite-based datasets offer significant advantages in both temporal and spatial dimensions. The ATL06 data spanning the years 2019–2024 were processed using the Python programming language; only valid data overlapping with lake boundaries were selected and subsequently transferred into a Geographic Information Systems (GIS) environment. Annual average elevation values were calculated for five glacial lakes, and temporal change trends were assessed. The findings indicate that the surface elevations of the lakes range between 2800 and 3200 meters, with some lakes exhibiting notable

declines over the years. This situation points to potential water mass losses associated with glacial melt and climatic influences in the region. The study highlights the effectiveness of laser altimetry data in monitoring glacial lakes in mountainous areas and underscores the potential of remote sensing technologies in the analysis of environmental changes.

Keywords: ICESat-2, ATL06, Glacial Lakes, Remote Sensing, Elevation Analysis, Yedigöller

1. GİRİŞ

Küresel iklim değişikliği, gezegenin birçok ekosisteminde olduğu gibi, yüksek dağlık alanlardaki kriyosferik sistemlerde de belirgin ve hızla artan etkiler ortaya çıkarmaktadır. Sıcaklık artışına bağlı olarak buzulların erimesi, kar örtüsünün azalması ve buzul kaynaklı su sistemlerinde düzensizlikler gözlenmekte; bu değişkenler, özellikle yüksek irtifalarda bulunan hassas hidrolojik yapılar üzerinde olumsuz etkiler göstermektedir. Bu bağlamda, buzul gölleri, iklim değişikliğine karşı oldukça duyarlı, geçici ve dinamik tatlı su kütleleri olarak önem arz etmektedir (Carrivick & Tweed, 2013). İklim değişikliğinin buzul gölleri üzerindeki etkileri, sadece göl morfolojisiyle sınırlı kalmayıp, bölgesel su güvenliği, doğal afet riski ve ekosistem dengeleri açısından da çok boyutlu sonuçlar doğurabilmektedir. Literatürde, buzul göllerindeki değişimlerin, buzul alanlarının hacimsel kayıplarıyla güçlü korelasyon gösterdiği ve özellikle 21. yüzyılda bu süreçlerin hızlandığı sıkça vurgulanmaktadır (Hugonnet vd., 2021). Bu durum, buzul göllerinin iklimsel değişimlerin bir yansıması olmanın ötesinde, aynı zamanda iklimin mevcut ve gelecekteki yönelimlerinin değerlendirilmesinde kullanılabilecek önemli birer çevresel gösterge haline gelmesini sağlamaktadır.

Türkiye’deki buzul gölleri, özellikle Doğu Karadeniz Dağları, Ağrı Dağı, Cilo–Sat Dağları ve Kaçkar Dağları gibi yüksek rakımlı bölgelerde yoğunlaşmakta olup, sınırlı bir coğrafi yayılımına sahiptir. Ancak bu bölgelerdeki göller, sahip oldukları yüksek rakım (yaklaşık 2800–3200 m), zorlu topoğrafik yapı ve aktif buzul kalıntıları nedeniyle iklim değişikliğine karşı yüksek hassasiyet göstermektedir. Bu doğrultuda, Kaçkar Dağları’nda yer alan Yedigöller Havzası, buzul gölü yoğunluğu, topoğrafik çeşitliliği ve erişim zorlukları ile bu çalışma için özgün bir araştırma alanı olarak seçilmiştir.

Yüksek dağlık bölgelerde çevresel değişimleri izlemek, geleneksel arazi temelli yöntemlerle hem lojistik hem de ekonomik açıdan oldukça zordur. Bu zorluklar, günümüzde hızla gelişen uzaktan algılama teknolojileri ve uydu temelli gözlem sistemleri ile büyük ölçüde aşılabilmektedir. Özellikle lazer altimetre sistemleri, yüzey yükseklik değişimlerinin yüksek doğrulukla ölçülmesini sağlayarak buzul göllerinin zamansal analizine yönelik büyük avantaj sunmaktadır (Smith vd., 2020). Bu teknolojiler sayesinde, milimetre düzeyindeki yüzey değişimleri bile algılanabilmekte ve çoklu geçiş verileriyle uzun dönemli çevresel eğilimler belirlenebilmektedir.

Bu bağlamda, bu çalışmada NASA’nın ICESat-2 (Ice, Cloud, and land Elevation Satellite-2) uydusu tarafından sağlanan ATL06 lazer altimetre verileri kullanılmıştır. ATL06 ürünü, foton sayımı temelli lazer ölçüm sistemiyle üretilmiş olup, yeryüzü yüzeylerinin detaylı ve hassas yükseklik profilini sunmaktadır. Çalışmada, 2019–2024 yılları arasında elde edilen ATL06 geçiş verileri Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ortamında işlenerek, Kaçkar Dağları Yedigöller Havzası’ndaki buzul göllerinin yüzey yüksekliklerindeki zamansal değişimler analiz edilmiştir. Bu değişimler, iklimsel bağlamda yorumlanarak bölgedeki buzul-hidrolojik sistemin mevcut durumu ve dinamikleri değerlendirilmiştir.

Araştırma, Türkiye’de buzul göllerinin izlenmesine yönelik nadir çalışmalardan biri olmasının yanı sıra, uydu lazer altimetre verisinin sistematik kullanımı açısından da öncü bir örnek teşkil etmektedir. Elde edilen bulguların, hem bilimsel literatüre katkı sunması hem de bölgesel

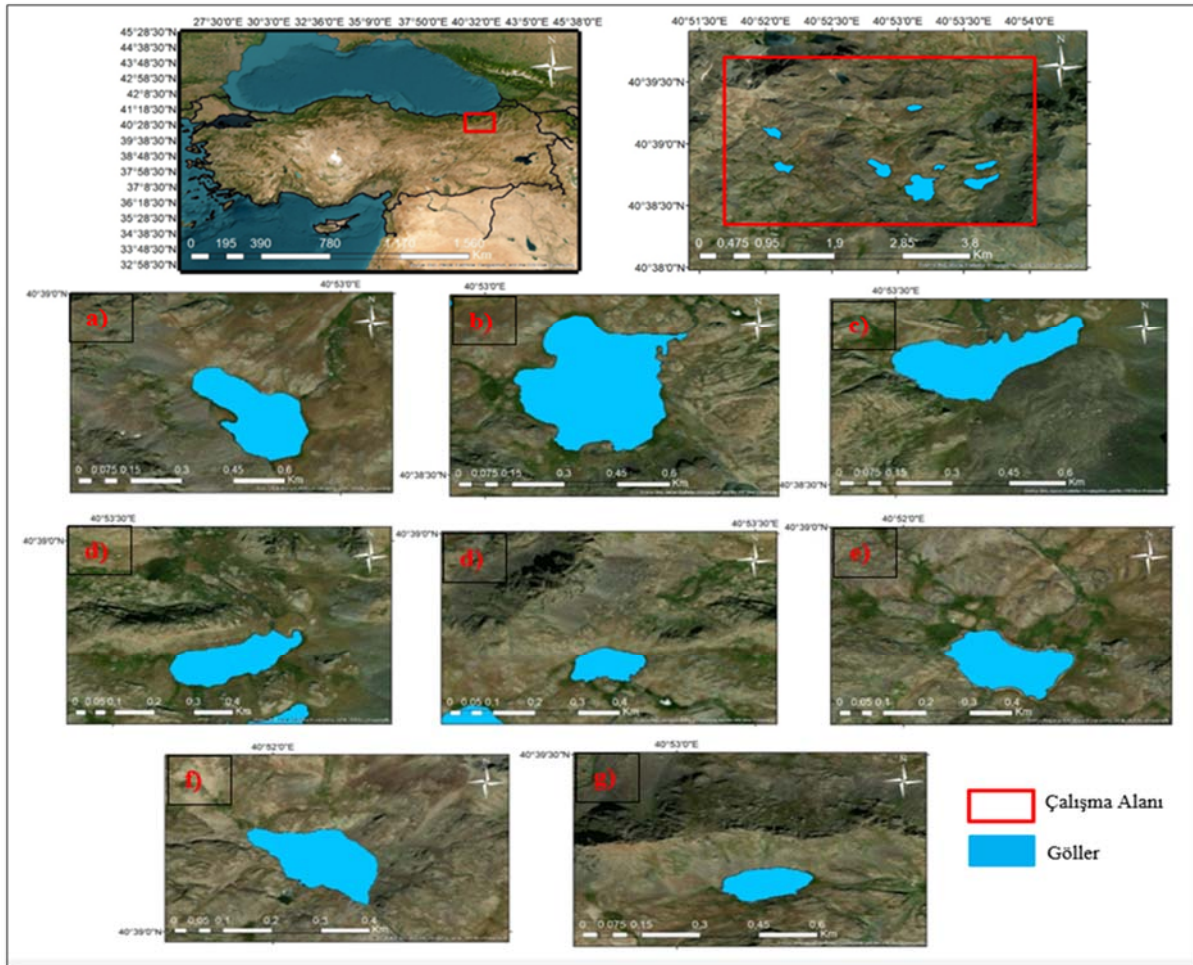
ölçekte su kaynakları yönetimi, çevresel planlama ve iklim adaptasyon stratejilerinin oluşturulması açısından karar vericilere bilim temelli veri sağlaması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Çalışma kapsamında, Türkiye'nin kuzeydoğusunda yer alan Kaçkar Dağları üzerindeki Yedigöller Havzası'nda konumlanan buzul göllerinin yüzey yükseklik değişimleri analiz edilmiştir. Analizlerde, NASA tarafından 15 Eylül 2018 tarihinde yörüngeye yerleştirilen ICESat-2 (Ice, Cloud, and land Elevation Satellite-2) uydusuna ait ATL06 lazer altimetre verisi kullanılmıştır. Bu veri seti, özellikle kutup ve yüksek dağlık alanlarda yüzey yükseklik değişimlerinin hassas biçimde izlenebilmesini mümkün kılmaktadır (Markus vd., 2017). Analiz süreci, iki temel aşamadan oluşmaktadır: İlk olarak Python programlama dili ortamında veri ön işleme adımları gerçekleştirilmiş, ardından veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) yazılımlarına aktarılmıştır.

2.1.Çalışma Alanı

Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Rize ili sınırlarında konumlanan Kaçkar Dağları üzerindeki Yedigöller Havzası, bu çalışmanın örneklem sahası olarak seçilmiştir (Şekil 1). Havza, 2800 ila 3200 metre arasında değişen rakımlarda yer almakta ve jeomorfolojik olarak karmaşık bir dağlık yapıya sahiptir. Bölgedeki buzul gölleri; topografik konumları, morfolojik çeşitlilikleri ve iklimsel duyarlılıklarıyla dikkat çekmekte ve bu yönleriyle çevresel değişimlerin izlenmesine uygun doğal laboratuvar niteliği taşımaktadır.

Şekil 1. Kaçkar Dağları'ndaki Yedigöller Havzası'nda yer alan buzul göllerinin mekânsal dağılımı. Göller (a)–(g) panellerinde sırasıyla YG1–YG8 olarak etiketlenmiştir. Üst paneller, çalışma alanının Türkiye içerisindeki konumunu ve havza içi detayları göstermektedir.

Bölgenin ulaşım açısından izole bir konumda bulunması, arazi temelli veri toplama süreçlerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Bu nedenle, uzaktan algılama temelli ölçüm teknikleri — özellikle foton sayımına dayalı lazer altimetre sistemleri — buzul göllerinin morfolojik ve hidrografik dinamiklerini izlemek açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Nitekim, dağlık alanlardaki buzul göllerinin yükseklik değişimlerinin ve iklimsel eğilimlerinin izlenmesinde uydu lazer altimetre verilerinin etkinliği literatürde de vurgulanmaktadır (Wang vd., 2024).

Bu çalışmada, başlangıç aşamasında toplam sekiz buzul gölü değerlendirme kapsamına alınmış; ancak ICESat-2 ATL06 verisinin mekânsal kapsama sınırlılıkları nedeniyle tüm göller için yeterli ve geçerli foton verisine ulaşılamamıştır (Smith vd., 2020). Özellikle yüksek eğim değerleriyle karakterize edilen göllerde, lazer sinyallerinin yüzeye etkileşimi sınırlı kalmış; bu nedenle bu göller analiz dışında bırakılmıştır. Bu doğrultuda, analizler yalnızca veri bütünlüğü sağlayan ve zamansal eğilim analizine uygun ölçüm yoğunluğuna sahip göllerle sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak, 1, 3, 4, 5 ve 7 numaralı göller çalışma kapsamına alınmıştır. Bu göllere ait yükseklik verileri, 2018–2024 dönemine ait ICESat-2 ATL06 geçişlerinden türetilmiş; her bir göl için zamansal yükseklik değişimleri ve eğilimleri detaylı biçimde değerlendirilmiştir.

2.2. Python Tabanlı Ön İşleme Süreci

Yüksek dağlık bölgelerde konumlanan buzul gölleri, iklim değişikliğinin etkilerine karşı oldukça duyarlı hidrografik sistemlerdir. Bu alanlarda uzun dönemli izleme faaliyetleri, genellikle erişim zorlukları, düzensiz topografik yapı ve elverişsiz hava koşulları nedeniyle geleneksel arazi gözlem yöntemleriyle sürdürülebilir olmaktan uzaktır (Carrivick ve Tweed, 2013). Son yıllarda lazer altimetreye dayalı uzaktan algılama sistemleri, özellikle ICESat-2 gibi yüksek çözünürlüklü küresel uydu platformları aracılığıyla, bu eksikliklerin üstesinden gelme noktasında büyük potansiyel sunmaktadır (Fan vd., 2022; Arndt ve Fricker, 2024).

NASA tarafından geliştirilen ICESat-2 misyonu, foton sayımına dayalı ölçüm prensibi sayesinde, özellikle sınırlı yüzey alanına ve yüksek topoğrafik eğimlere sahip alanlarda yüksek doğruluklu yüzey yükseklik ölçümleri elde edilmesini mümkün kılmaktadır (Abdalati vd., 2010). Bu çalışmada, Kaçkar Dağları'nda yer alan Yedigöller Havzası özelinde, ICESat-2 ATL06 ürünü kullanılarak buzul göllerine ait yükseklik verileri analiz edilmiştir. Çalışma süreci, iki ana bileşenden oluşmaktadır: (i) Python ortamında yürütülen veri ön işleme süreci ve (ii) ArcGIS Pro yazılımı ile gerçekleştirilen mekânsal uyumlama ve görselleştirme aşamaları (Şekil 2).

Ön işleme aşamasında, NASA Earthdata portalı üzerinden temin edilen ATL06 lazer altimetre verileri .h5 formatında indirilmiş; bu veriler içinden göl yüzey yükseklikleri, zaman damgaları, foton konum bilgileri ve veri kalite göstergeleri ayrıştırılmıştır. Mekânsal kapsamın sınırlandırılması amacıyla, Yedigöller Havzası'na ait sekiz buzul gölünün poligon sınırları tanımlanmış; yalnızca bu alanlara denk gelen geçiş verileri filtrelenerek analize uygun biçimde dışa aktarılmıştır.

İkinci aşamada, elde edilen veriler ArcGIS Pro ortamına aktarılmış ve göl poligonları ile konumsal çakıştırma işlemleri uygulanmıştır. Bu aşamada, göl sınırları dışında kalan noktalar temizlenmiş, yalnızca göl yüzeyi ile mekânsal olarak çakışan geçerli veriler analiz kapsamına alınmıştır. Uygulanan bu mekânsal filtreleme, özellikle lazer sinyalinin yüzeye etkileşiminin azaldığı eğimli arazilerde, veri güvenilirliğini artırmakta ve yükseklik analizlerine temel teşkil

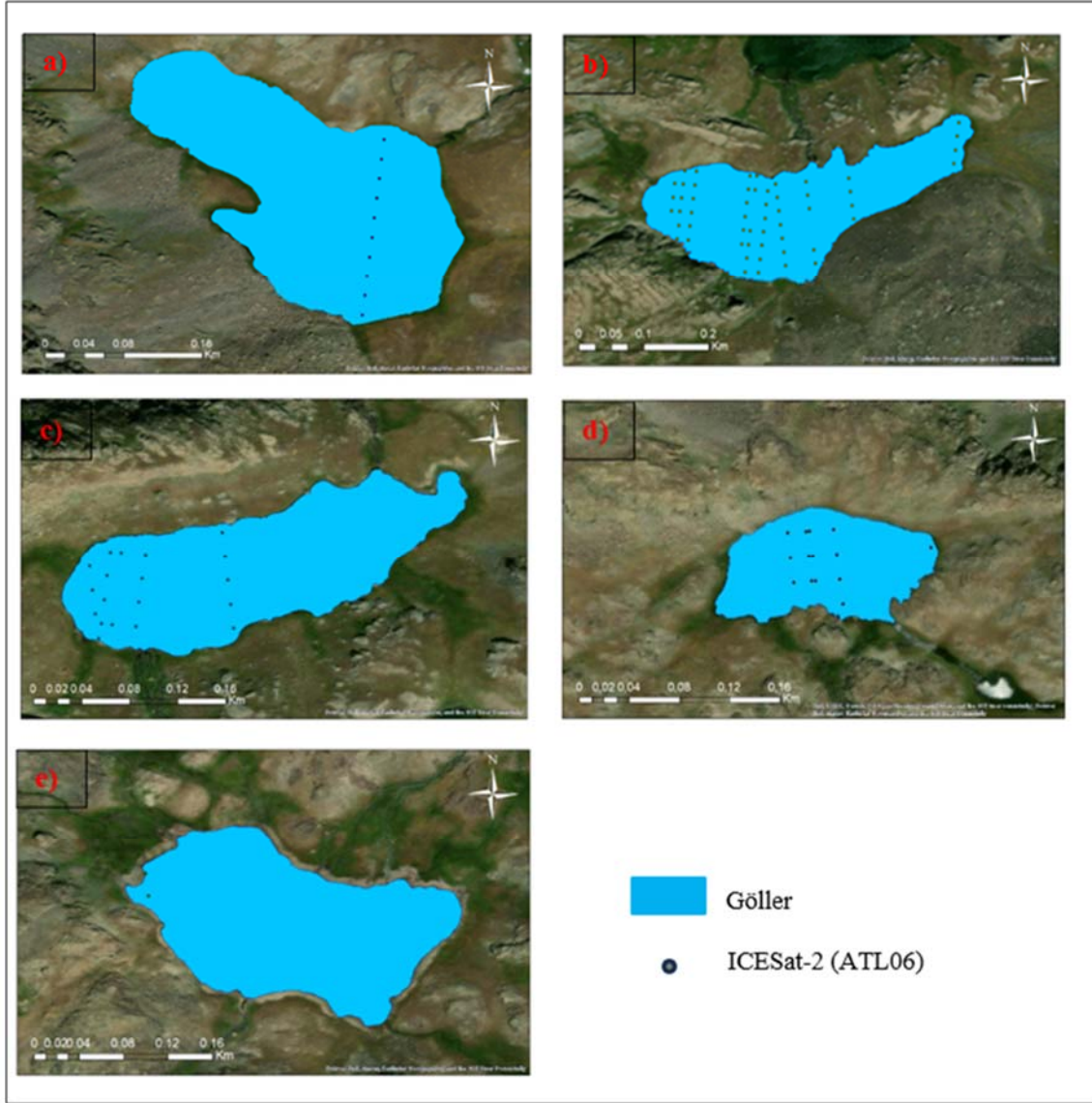
etmektedir (Arndt ve Fricker, 2024). Son olarak, göl içi noktasal dağılım haritalandırılmış ve görsel analizlere olanak sağlayacak şekilde sembolleştirilmiştir.

Şekil 2. İş akış diyagramı

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında, Kaçkar Dağları üzerinde yer alan Yedigöller Havzası'nda konumlanan beş buzul gölü (YG1, YG3, YG4, YG5 ve YG7) incelenmiştir. Bu göllere ait NASA tarafından sağlanan ICESat-2 ATL06 lazer altimetre verileri kullanılarak, 2019 ile 2024 yılları arasındaki yüzey yükseklik değişimleri analiz edilmiştir (Şekil 3). Her bir göl için yıllık ortalama yükseklik değerleri hesaplanmış; bu veriler zamansal olarak sıralanarak, göl yüzey seviyelerindeki değişim eğilimleri değerlendirilmiştir. Gerçekleştirilen analizler, Yedigöller Havzası'nda yer alan bu göllerin yüzey yüksekliklerinin yıllar içerisindeki dalgalanmalarını ortaya koymakta ve buzul-hidrografik sistemlerin iklimsel koşullara verdiği tepkilerin sayısal olarak izlenmesini mümkün kılmaktadır.

Şekil 3. Yedigöller Havzası'nda yer alan beş buzul gölüne ait ICESat-2 ATL06 lazer altimetre noktalarının mekânsal dağılımı. Göller (a)–(e) panellerinde sırasıyla YG1, YG3, YG4, YG5 ve YG7 olarak etiketlenmiştir. Haritalarda mavi alanlar göl poligonlarını, siyah noktalar ise göl yüzeyiyle çakışan ICESat-2 ATL06 geçerli ölçüm noktalarını temsil etmektedir.

YG1 gölü, yaklaşık 3070 metre rakımda yer almakta olup, ICESat-2 uydusunun geçiş hattı üzerinde konumlanmaktadır. Ancak bu göle ait yalnızca 2022 yılına ait geçerli veri noktaları tespit edilebilmiş, diğer yıllarda lazer sinyalinin yüzeye ulaşamaması nedeniyle yeterli veri elde edilememiştir. Gölün sınır koordinatları güneybatıda 40.644639, 40.877841 ve kuzeydoğuda 40.649706, 40.883811 şeklindedir.

YG3 gölü ise analiz döneminde en fazla geçerli veri noktası içeren göl olmuştur. Yaklaşık 3019 metre rakımda bulunan bu gölde, 2019'dan 2024'e kadar birçok yılda geçerli yükseklik verileri elde edilmiştir. Bu yıllar arasında, yüzey yüksekliğinin 3018.5 ile 3019.7 metre arasında değiştiği gözlemlenmiş, bu da gölün istikrarlı bir hidrolik rejime sahip olabileceğini düşündürmüştür. Göl sınırları SW: 40.642426, 40.890539 ve NE: 40.647298, 40.898031 koordinatlarıyla tanımlanmıştır.

YG4 gölü, yaklaşık 3001 metre rakımda konumlanmakta ve 2019–2024 dönemi boyunca istikrarlı bir şekilde veri sağlamıştır. Yüzey yükseklik değerleri bu dönemde 3000.4 m ile 3000.8 m arasında küçük dalgalanmalar göstermiştir. Bu durum, gölün iklimsel koşullara karşı daha dirençli olduğunu göstermektedir. Gölün sınır koordinatları SW: 40.646066, 40.892342 ve NE: 40.648728, 40.897078'tir.

YG5 gölü ise, yaklaşık 3042 metre rakımda yer almakta olup, analiz edilen dönem içerisinde 2019, 2022 ve 2024 yıllarına ait geçerli yükseklik verileri içermektedir. Göl yüzey yüksekliği 2019 yılında 3042.931 m iken, 2024'te 3042.140 m'ye düşmüştür. Bu yaklaşık 80 cm'lik azalma, buzul beslenmesindeki zayıflamaya ve buna bağlı olarak göl hacminde küçülmeye işaret etmektedir. Gölün koordinat sınırları SW: 40.646086, 40.887064 ve NE: 40.647822, 40.890011'dir.

YG7 gölü, Yedigöller Havzası'nın batı kesiminde yer almakta ve yaklaşık 3102 metre yükseklikte konumlanmaktadır. Ancak bu göle ait yalnızca 2021 yılına ait iki veri noktası mevcuttur. Bu sınırlı veri nedeniyle zamansal eğilim çıkarımı yapılamamıştır. Gölün koordinat sınırları SW: 40.644789, 40.866208 ve NE: 40.648775, 40.871667'dir (Tablo 1).

Tablo 1. Yedigöller Havzası'ndaki buzul göllerine ait 2019–2024 yılları arasındaki ortalama yüzey yükseklikleri (metre).

	YG1	YG2	YG3	YG4	YG5	YG6	YG7	YG8
2019	-	-	3019.722	3001.167	3042.931	-	-	-
2020	-	-	3018.519	3001.074	-	-	-	-
2021	-	-	3019.173	3000.432	-	-	3101.796	-
2022	3070.891	-	-	-	-	-	-	-
2023	-	-	-	-	3042.948	-	-	-
2024	-	-	3019.215	3000.796	3042.140	-	-	-

Elde edilen bulgular, Yedigöller Havzası'ndaki buzul göllerinin yüzey seviye değişimlerinin zamansal olarak izlenebileceğini ve bu değişimlerin, hem buzul beslenme süreçleri hem de iklimsel etkilerle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle YG3, YG4 ve YG5 göllerinde yıl bazında gözlemlenen yükseklik değişimleri, mevsimsel ve yıllık buzul erimesi ile yağış rejimi değişkenliklerine karşı hidrolojik sistemlerin verdiği yanıtları temsil etmektedir.

YG3 gölünde 2019'dan itibaren küçük dalgalanmalar gözlemlenmiş, ancak bu dalgalanmaların 1 metreden az olması, gölün sınırlı buzul beslenmesine rağmen hidrolik olarak dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, göl çevresindeki buzul alanlarının kararlı kütle dengesine sahip olabileceğini düşündürmektedir.

YG4 gölünde, 2020–2024 aralığında yüzey yüksekliğinde yaklaşık 0.6 metrelik düşüş eğilimi tespit edilmiştir. Bu durum, gölün bulunduğu alanın iklimsel etkiler karşısında daha duyarlı olduğunu ve potansiyel olarak negatif kütle dengesi gösteren buzul alanları tarafından beslendiğini işaret etmektedir. Görsel analizler de göl alanının sınırlı yüzey beslenmesine sahip olduğunu doğrulamaktadır (bkz. Şekil 7).

YG5 gölünde kaydedilen yükseklik azalışı (~80 cm), buzul suyu girdilerinde zayıflama olasılığını güçlendirmektedir. 2019 ile 2024 arasındaki bu değişim, daha önceki benzer yüksek rakımlı göllerde gözlemlenen iklim kaynaklı küçülme eğilimleriyle paralellik göstermektedir (bkz. Bolch et al., 2019; Shugar et al., 2020).

YG1 ve YG7 gölleri için elde edilen veri sayısının sınırlı olması, lazer altimetre teknolojisinin dağlık alanlardaki sınırlamalarını da ortaya koymaktadır. Bu göllerde, özellikle dar alanlar ve eğimli topoğrafya nedeniyle uydunun geçerli yükseklik verisi sağlayamaması, zaman serisi oluşturulmasını engellemiştir. Ancak bu sınırlılıklara rağmen, 2022 yılında YG1’de ve 2021 yılında YG7’de elde edilen yükseklik verileri, ilgili yıllar için bölgesel hidrografik eğilimlerin izlenmesine katkı sağlamıştır.

Tüm bu veriler, lazer altimetre tabanlı uzaktan algılama teknolojilerinin, özellikle saha erişiminin zor olduğu yüksek rakımlı dağlık bölgelerdeki buzul göllerinin dinamiklerini izlemek açısından yüksek potansiyel taşıdığını göstermektedir. Ayrıca bu göllerdeki yükseklik değişimlerinin, yerel iklim değişkenlerinin doğrudan bir yansıması olduğu düşünülmektedir. Dolayısıyla, bu çalışma, lazer altimetreye dayalı uzun vadeli veri üretiminin, iklim değişikliği bağlamında buzul-hidrolojik sistemlerin davranışlarını nicel olarak izlemek için etkin bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye’nin kuzeydoğusunda yer alan Kaçkar Dağları’ndaki Yedigöller Havzası’na ait buzul göllerinin yüzey seviye değişimleri, **ICESat-2 ATL06 lazer altimetre verileri** kullanılarak **2019–2024 yılları** arasındaki dönemde analiz edilmiştir. Lazer altimetre teknolojisinin sunduğu yüksek hassasiyet ve mekânsal doğruluk sayesinde, göllerin yıllık bazda yükseklik eğilimleri çıkarılarak zamansal değişimler ayrıntılı biçimde değerlendirilmiştir.

Analiz sürecinde, **YG1, YG3, YG4, YG5 ve YG7** kodlu göllerde yeterli sayıda ICESat-2 geçişi tespit edilerek geçerli zaman serileri oluşturulmuştur. Buna karşılık, **YG2, YG6 ve YG8** kodlu göller için uydu geçiş sıklığının düşük olması ve göl yüzeyine düşen geçerli verilerin yetersizliği nedeniyle istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar üretilenmemiştir.

ICESat-2 ATL06 ürünü, özellikle ulaşılması güç yüksek dağlık alanlarda yüzey yükseklik değişimlerinin **saha verisine ihtiyaç duymadan** güvenilir şekilde izlenmesini sağlamıştır. Uydunun sağladığı **sub-desimetre düzeyindeki (≤ 10 cm) hassasiyet**, yüzey seviyesinde gerçekleşen küçük ölçekli değişikliklerin dahi algılanmasına imkân tanımış; bu sayede kısa dönemli mevsimsel döngüler ile buzul gölü sistemlerindeki hidrolojik tepkiler daha net biçimde ortaya konulmuştur.

Veriler, göllerin **beslenme (buzul erimesi ve kar örtüsü katkısı) ve boşalım (buharlaştırma, sızma, drenaj) dengelerinin**, yıllar içinde değişkenlik gösterdiğini ve bu değişkenliğin iklimsel süreçlerle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle yaz sonu ve sonbahar başı aylarında gözlenen yükseklik düşüşleri, göllerin erime katkısının zayıflamasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu sonuçlar, **iklim değişikliğinin bölgesel su döngüsü ve buzul dinamikleri üzerindeki etkilerini** sayısal verilerle doğrulamak açısından önem taşımaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma ICESat-2 ATL06 lazer altimetre verisinin, **yüksek dağlık alanlardaki buzul göllerinin izlenmesinde etkin bir araç olduğunu** kanıtlamıştır. Hem zamansal doğruluk hem de mekânsal kapsayıcılık açısından elde edilen veriler, sadece bilimsel izleme faaliyetlerine değil, aynı zamanda **su kaynakları planlaması, afet riski yönetimi ve bölgesel iklim politikaları** gibi çok disiplinli uygulama alanlarına da katkı sağlayabilecek düzeydedir.

5. BİLGİLENDİRME

Bu çalışma, Yıldız Teknik Üniversitesi’nde yürütülen yüksek lisans eğitim programı

kapsamında, yüksek lisans derecesi gerekliliklerinin kısmen yerine getirilmesi amacıyla sunulmuştur.

5. KAYNAKLAR

- Abdalati, W., Zwally, H. J., Bindschadler, R., Csatho, B., Farrell, S., Fricker, H. A., ... & Schutz, B. (2010). The ICESat-2 laser altimetry mission. *Proceedings of the IEEE*, 98(5), 735–751.
- Arndt, P. S., & Fricker, H. A. (2024). A framework for automated supraglacial lake detection and depth retrieval in ICESat-2 photon data across the Greenland and Antarctic ice sheets. *The Cryosphere*, 18, 5173–5206.
- Bolch, T., Pieczonka, T., & Benn, D. I. (2019). Multi-decadal mass loss of glaciers in the Everest area (Nepal Himalaya) derived from stereo imagery. *The Cryosphere*, 13(2), 631–643.
- Bolch, T., Sandberg Sørensen, L., Simonsen, S. B., Mölg, N., Machguth, H., Rastner, P., & Paul, F. (2013). Mass loss of Greenland's glaciers and ice caps 2003–2008 revealed from ICESat laser altimetry data. *Geophysical Research Letters*, 40(5), 875–881.
- Carrivick, J. L., & Tweed, F. S. (2013). Proglacial lakes: Character, behaviour and geological importance. *Quaternary Science Reviews*, 78, 34–52.
- Fan, Y., Hao, W., Zhang, B., Ma, C., Gao, S., Shen, X., & Li, F. (2022). Monitoring the Hydrological Activities of Antarctic Subglacial Lakes Using CryoSat-2 and ICESat-2 Altimetry Data. *Remote Sensing*, 14(4), 898.
- Hugonnet, R., McNabb, R., Berthier, E., Menounos, B., Nuth, C., Girod, L., ... & Kääb, A. (2021). Accelerated global glacier mass loss in the early twenty-first century. *Nature*, 592(7856), 726–731.
- Menounos, B., Gardner, A., Florentine, C., & Fountain, A. (2024). Brief communication: Recent estimates of glacier mass loss for western North America from laser altimetry. *The Cryosphere*, 18(2), 889–894.
- Menounos, B., Gardner, A., Florentine, C., & Fountain, A. (2024). Brief communication: Recent estimates of glacier mass loss for western North America from laser altimetry. *The Cryosphere*, 18(2), 889–894.
- NASA Earthdata. (2023). ICESat-2 ATL06 data product documentation. NASA Earth Science Division.
- Siegfried, M. R., & Fricker, H. A. (2021). Illuminating active subglacial lake processes with ICESat-2 laser altimetry. *Geophysical Research Letters*, 48(13), e2020GL091089.
- Smith, B. E., Fricker, H. A., Holschuh, N., Gardner, A. S., Siegfried, M. R., & Adusumilli, S. (2020). Pervasive ice sheet mass loss reflects competing ocean and atmosphere processes. *Science*, 368(6496), 1239–1242.
- Wang, X., Jin, R., Wang, W., Xiang, Y., Yang, W., Zhang, G., & Yao, T. (2024). Patterns and change rates of glacial lake water levels across High Mountain Asia from satellite altimetry. *National Science Review*, 12(3), nwaf041.
- Wang, Y., Zhang, T., Li, X., & Chen, F. (2024). Glacier retreat and lake level decline in high mountain Asia: Impacts of climate warming. *Journal of Glaciology*, 70(1), 101–112.
- WGMS (2008). *Global glacier changes: Facts and figures* (M. Zemp, I. Roer, A. Kääb, F. Paul, M. Hoelzle, & W. Haeberli, Eds.). UNEP/DIWA/GRID, Geneva.

Yavaşlı, A. (2009). *Uzaktan algılama ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak arazi kullanım değişimlerinin izlenmesi: Doğu Karadeniz örneği* [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].

Zhang, Y., Wang, C., Li, J., & Liu, Y. (2024). High spatial resolution elevation change dataset derived from ICESat-2 crossover points over the Tibetan Plateau. *Scientific Data*, 11, 32. Liu, Z., Filhol, S., & Treichler, D. (2024). Retrieving snow depth distribution by downscaling ERA5 Reanalysis with ICESat-2 laser altimetry. *arXiv preprint*, arXiv:2410.17934.

OPTIMIZING AUTOMOTIVE WIRING HARNESS COMPLEXITY WITH CORRELATION-BASED FEATURE SELECTION AND MACHINE LEARNING MODELS

¹Meltem SUPURTULU, ²Rusen Gokhan SAFRAN

¹TOFAS R&D Center, Turkish Automobile Factory, Bursa 16110, Türkiye

ORCID: 0000-0003-0473-7731

²TOFAS R&D Center, Turkish Automobile Factory, Bursa 16110, Türkiye

ORCID: 0000-0003-2929-3890

Abstract

The rapid advancement of electronic systems in the automotive industry has significantly increased the complexity of vehicle wiring harnesses. This rising complexity introduces considerable challenges in production planning, cost estimation, and variant management, particularly as the number of harness configurations grows to accommodate diverse market needs. This study presents a data-driven methodology that integrates correlation analysis with machine learning techniques to address these issues. Using statistical analysis, the approach first identifies interdependencies among harness design features, then employs predictive modeling to estimate cost implications. The method was evaluated using a focused dataset representing a specific vehicle platform. Although broader validation is required, the initial findings suggest that the model effectively captures the relationship between harness characteristics and associated costs. The proposed system provides valuable insights for reducing wiring redundancy, improving inventory control, and minimizing quality risks associated with overly complex configurations. This approach offers a scalable and interpretable tool for optimizing wiring harness design and management in the automotive sector by enabling more accurate cost prediction and data-driven configuration decisions.

Keywords: Complexity management, vehicle wiring harness, gradient boosting, feature correlation, vehicle electronics.

1. INTRODUCTION

The increasing complexity of wiring harnesses in contemporary vehicle electrical systems is driven by the integration of new technologies, evolving customer preferences and stringent regulatory requirements. The complexity of electrical wiring configurations escalates significantly as modern vehicles incorporate advanced driver assistance systems (ADAS), infotainment solutions and electrification technologies. To address these challenges, automotive manufacturers are actively developing and implementing methodologies to manage wiring harness complexity and optimize system efficiency. The strategies used to handle this complexity vary among manufacturers and are influenced by factors such as vehicle architecture, production scale, cost constraints, and regulatory compliance. While some manufacturers employ modular design principles to simplify wiring configurations across multiple models, others leverage advanced manufacturing techniques—such as flexible assembly lines and automated harness routing systems—to efficiently manage intricate wiring structures. Additionally, digitalization and software-driven solutions, including digital twins

and AI-powered predictive analytics, are increasingly being explored to optimize harness design, identify inefficiencies, and enhance production processes (Stephen and Perumal, 2022).

Effectively managing the complexity of wiring harnesses is crucial not only for ensuring production flexibility, but also for enhancing competitiveness within the automotive industry. Original Equipment Manufacturers (OEMs) are increasingly required to strike a balance between extensive product customization and production efficiency. This balance helps them address diverse customer preferences while maintaining cost control. Nonetheless, the growing variety of wiring harness configurations introduces substantial operational complexities, particularly in areas such as inventory management, quality assurance, and logistics coordination. The necessity to store and manage an extensive array of unique harness variants elevates the risk of logistical errors, production delays, and inefficiencies, culminating in increased operational costs and disruptions across the supply chain. For example, a luxury automotive brand can offer up to 1,017 distinct wiring configurations for a single high-end vehicle model, which illustrates the level of customisation that is demanded in the premium vehicle market. Accommodating such complexity necessitates continuous monitoring and implementing systematic strategies to ensure smooth integration within assembly processes. Managing numerous configuration scenarios also imposes significant financial burdens across procurement operations, production planning, and after-sales support. Furthermore, this complexity extends beyond final assembly, creating additional challenges in sub-assembly workflows that require precise coordination between component suppliers and manufacturing facilities (Stephen and Perumal, 2022; Wei, 2012).

The growing complexity of wiring harness management places additional strain on process control, supply chain coordination and the overall organisational structure. To mitigate these challenges, automotive manufacturers must adopt innovative approaches such as modular wiring architectures, AI-driven design optimisations and lean manufacturing principles. By refining their complexity management strategies, companies can enhance efficiency, reduce costs and improve adaptability in a rapidly evolving industry. This study aims to develop a correlation-based analytical framework combined with machine learning models to optimise wiring harness design. The proposed approach offers a scalable solution for managing complexity in vehicle electrical systems, reducing unnecessary variation and accurately predicting configuration costs.

Section 2 presents the materials and methods used to address wiring harness complexity. This includes the correlation-based feature filtering approach and the machine learning models applied for cost estimation. The section describes the dataset structure and the strategies employed to classify complexity, as well as the implementation of Random Forest and Gradient Boosting algorithms to optimise configuration efficiency. Section 3 discusses the results obtained from correlation analysis and predictive modelling, providing a detailed interpretation of feature dependencies and their cost implications. The performance metrics of the proposed models are then compared to evaluate the accuracy of the predictions and the effectiveness of the feature selection. Section 4 concludes the study by summarising the main findings and emphasising the benefits of the proposed methodology for automotive manufacturers. It also outlines directions for future research in complexity management and predictive modelling.

2. MATERIALS AND METHODS

2.1. Automotive Wiring Harness Complexity Management and Processes

As illustrated in Figure 1, an example of an automotive wiring harness assembly is presented, highlighting its key components, including connectors, PVC cable protectors, cable ties, and

protective sleeves. These elements work together to ensure the efficient and secure distribution of electrical power and signals throughout the vehicle. The primary functions of a wiring harness in automotive applications are critical to the overall performance and reliability of the electrical system (Wei, 2012).

Figure 1: Automotive Wiring Harness (Source: www.sws.co.jp)

The factors contributing to automotive wiring harness complexity are closely aligned with product management processes, ensuring that all variations comply with technical feasibility before implementation. This complexity can be classified into two primary categories:

- Homologation-related variations arise due to regional regulatory mandates and safety or environmental compliance standards. For instance, in the Turkish market, wiring harness configurations must accommodate different engine options to meet local emission regulations and ecological standards. Similarly, country-specific variations may be required to support safety features, lighting configurations, or ADAS compliance.
- Customer-driven customization significantly contributes to wiring harness complexity. Features such as advanced infotainment systems, additional safety technologies, premium lighting solutions, and electric powertrain configurations require distinct harness adaptations. The demand for highly configurable vehicles necessitates an extensive variety of wiring harness designs to accommodate different trim levels and feature sets.

The classification of wiring harnesses is primarily based on vehicle-specific characteristics, which determine categorisation by family. These families group wiring harnesses according to their designated installation areas, ensuring modularity and ease of integration. By structuring the complexity of wiring harnesses within these categories, automotive manufacturers can streamline production, enhance quality control and optimise supply chain logistics, all while ensuring compliance with market-specific requirements.

Optional complexity is determined by the inclusion or exclusion of specific features, meaning each option exists in one of two possible states: present or absent. As a result, for a given n number of options, the total number of wiring harness variations follows an exponential growth pattern, calculated as 2^n . This rapid expansion underscores the complexity introduced by customer-driven customization. As demonstrated in Table 1, an example of five distinct customer options results in 32 different wiring harness combinations ($2^5 = 32$). Each additional option exponentially increases the number of unique wiring harness variants required for production, further complicating inventory management, production logistics, and quality control. The increasing complexity of wiring harnesses due to optional features such as premium audio systems, heated seats, adaptive lighting, and ADAS introduces challenges in production, inventory management, and after-sales service. To mitigate these issues, manufacturers must adopt modular harness design, digital configuration tools, and lean manufacturing techniques to maintain efficiency while managing customization demands.

Table 1. Example of Customer Option Preferences

No.	Option	Customer 1	Customer 2	Customer 3	Customer 4	Customer 5
1	Hands Free Power Liftgate	X	X	-	-	X
2	Matrix Full LED with Adaptive System	-	-	-	X	-
3	Cruise Control Adaptive	X	X	X	X	X
4	360 Surround View Camera	X	-	-	-	X
5	Remote Start	-	X	X	X	X

(X indicates that the option is selected, while '-' indicates that it is not.)

2.2. Controlling Wiring Harness Complexity Using The Gifted Wire Method

Manufacturers employ various strategies to mitigate the complexity of wiring harnesses, such as allocating specific wires to designated options and consolidating multiple features into predefined packages. However, gifted branches, which include additional wiring for potential future features, contribute to quality issues, increased costs, and material waste. The financial impact of these unnecessary components scales with vehicle sales volume. Periodic data-driven analyses, incorporating correlation analysis and machine learning techniques, help identify and eliminate redundant wiring. These analytical approaches support the development of leaner, cost-efficient wiring harness configurations, ensuring both manufacturing efficiency and flexibility for customer-driven customization. The practicality of integrating derived harnesses into production is evaluated using two threshold values:

- **Sales Volume Threshold:** Trend analysis determines whether a derived harness configuration warrants production.
- **Cost Threshold:** The financial benefit of removing gifted branches is assessed relative to the probability of selling the optimized harness.

Only configurations that exceed both thresholds are approved for production. Although introducing new reference numbers based on optimized configurations reduces costs, it also increases system complexity due to the proliferation of harness variations. To address the challenges of wiring harness complexity, correlation and regression analyses were applied to vehicle sales data. These statistical techniques identified patterns and relationships among vehicle options, enabling the development of optimized harness configurations that minimize redundant wiring while preserving product flexibility.

2.3. Correlation Analysis for Wiring Harness Optimization

The correlation analysis was conducted to examine the relationships between different vehicle options and identify opportunities for streamlining harness design. This analysis helped determine whether specific options were frequently selected together or exhibited negative associations that necessitate separate wiring configurations. This correlation-based evaluation provided data-driven insights into harness complexity management, as depicted in Figure 2.

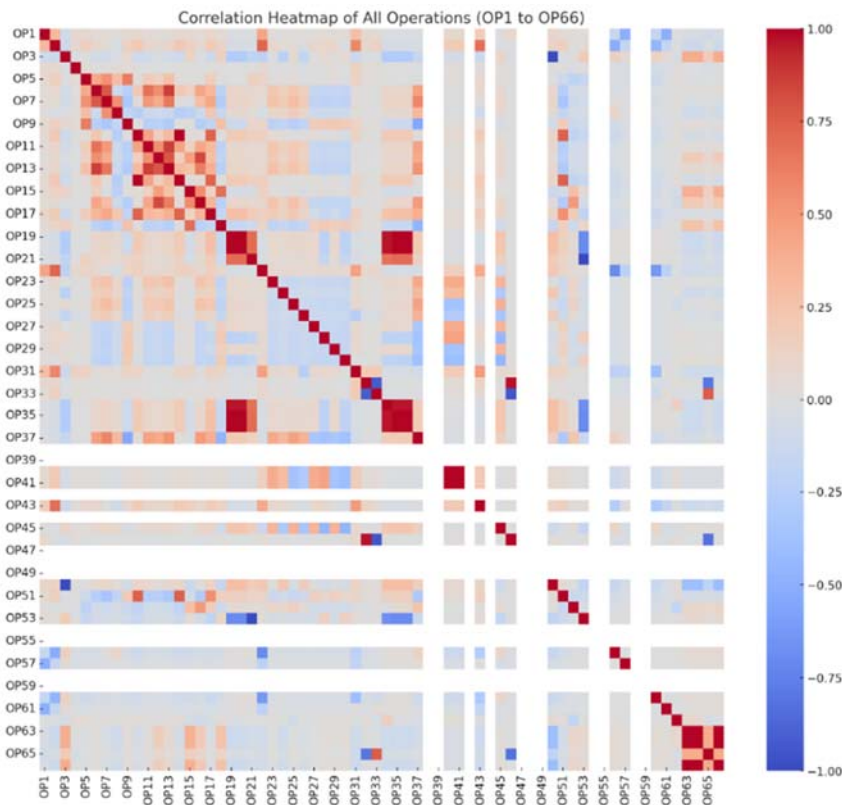

Figure 2. Correlation Maps for Options.

- **Positively Correlated Options:** Options that demonstrated a strong positive correlation were analyzed for potential bundling into a single wiring package, reducing the number of harness variations required. By pre-integrating these features into a single configuration, manufacturers can minimize production complexity and inventory requirements.
- **Negatively Correlated Options:** Options with negative correlation values were assessed to determine whether separating them in wiring harness design would minimize unnecessary complexity. When two features are rarely chosen together, including both in a single harness configuration can result in wasted materials and increased costs.

2.4. Regression Analysis for Cost and Sales Volume Prediction

Following the correlation analysis, a multiple linear regression analysis was conducted to quantify the impact of different vehicle options on cost and sales volume. Regression analysis is a statistical technique that examines the relationship between a dependent variable (e.g., production cost) and one or more independent variables (e.g., optional features). This approach enabled manufacturers to: Identify cost-driving factors among different options, predict sales trends for specific configurations, Optimize the harness model based on the most influential variables (Safran et al., 2021; Gogtay et al., 2017).

Random Forest is a robust ensemble learning algorithm utilized for both regression and classification tasks. It constructs multiple decision trees during training and aggregates their outputs—via averaging for regression or majority voting for classification—to improve prediction performance. This algorithm is grounded in the *bootstrap aggregating* (bagging) technique, which involves training each tree on a random sample of the data (with replacement), while also selecting a random subset of features at each decision node. These mechanisms promote model diversity and reduce overfitting. A key strength of Random Forest lies in its

ability to manage high-dimensional data effectively, as well as its tolerance to noise and missing information. Introduced by Breiman in 2001, the algorithm was shown to enhance predictive accuracy by combining the strengths of multiple weak learners, thus lowering the overall model variance while maintaining a manageable level of bias.

Gradient Boosting is a sequential ensemble learning technique that builds a predictive model in the form of an additive combination of weak learners—typically decision trees. At each iteration, the algorithm fits a new model to the residual errors of the previous model, minimizing a specified loss function through gradient descent optimization. Unlike bagging-based methods, Gradient Boosting emphasizes correcting the mistakes of prior models, resulting in improved performance on complex datasets with nonlinear patterns. The flexibility to define custom loss functions and apply regularization techniques—such as shrinkage and subsampling—makes it particularly effective in controlling overfitting and enhancing generalization. As noted by Friedman (2001), who introduced the algorithm, Gradient Boosting can achieve high predictive accuracy by incrementally refining predictions in a stage-wise manner, making it a robust option for both regression and classification tasks across various domains.

2.5. Pearson Correlation in Feature Selection

As part of the statistical analysis, Pearson correlation was utilized to quantify the strength and direction of relationships between options. This metric measures the linear association between two variables, yielding values in the range of -1 to 1. The Pearson correlation coefficient is computed as Eq. (2).

$$r = \frac{Cov(X, Y)}{\sigma_X \sigma_Y} \quad (2)$$

where $Cov(X, Y)$ represents the covariance between two variables, and σ_X, σ_Y are their standard deviations. This ensures that the correlation measure remains independent of the units of measurement.

3. RESULTS AND DISCUSSION

This section presents and interprets the key results derived from the correlation analysis, providing insights into the implications of feature interdependencies for model construction and cost-oriented optimization strategies in wiring harness systems.

3.1. Correlation Analysis for Feature Selection

To reduce wiring harness complexity and identify key cost-related features, correlation analysis was applied to examine the relationships among vehicle operations. A correlation threshold of 0.6 was established to ensure that only strongly associated features were retained. This threshold was selected to capture meaningful interdependencies while excluding weaker correlations that may introduce noise. Based on this filtering, positively and negatively correlated option pairs were analyzed to guide feature bundling or separation strategies.

3.2. Correlation-Based Feature Selection and Predictive Modeling

Pearson correlation was employed to quantify the relationship between operations and price. As illustrated in Figure 4 (a), the analysis identified the top 10 positively correlated operation pairs, with the highest correlations observed between: OP64 and OP66, OP46 and OP32 and OP35 and OP34. These high correlations indicate that these operations frequently co-occur, suggesting opportunities for process bundling in wiring harness manufacturing to optimize production efficiency. Conversely, Figure 4 (b) presents the top 10 negatively correlated operation pairs, with the most significant negative correlations identified between: OP53 and

OP21, OP3 and OP50 and OP33 and OP46. The negative correlation results suggest that certain operations are rarely selected together, implying that separating these wiring harness components could reduce complexity and material costs. However, as no data points met the predefined negative correlation threshold (-0.6), a comprehensive analysis of excluding specific options from being offered together could not be performed.

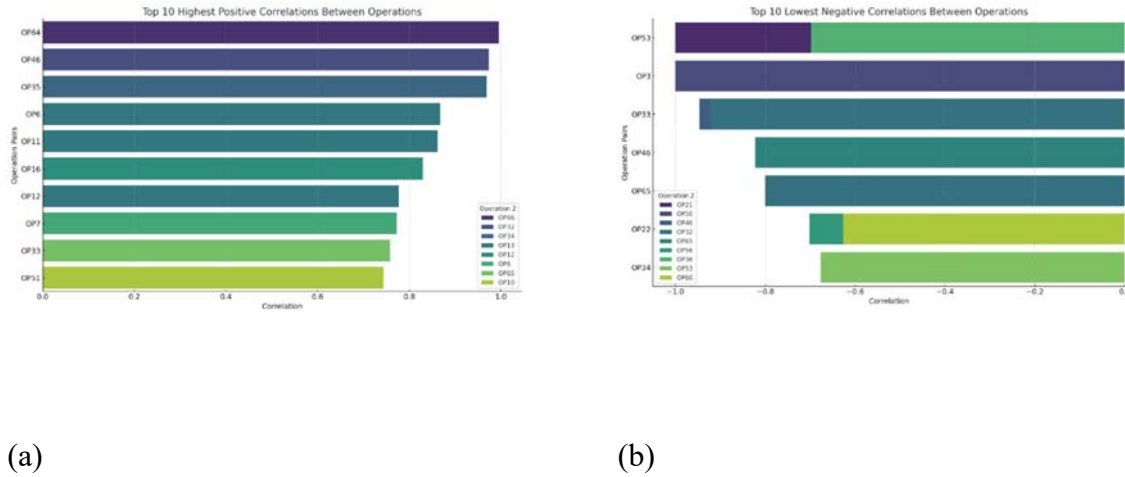

Figure 4. (a) Top 10 Highest Positive Correlations Between Options. (b) Top 10 Lowest Negative Correlations Between Options.

3.3. Regression Model for Price

To further evaluate the predictive capability of the selected features, a regression model was developed for Price. The performance of the regression model is summarized in Table 2. The performance metric of Mean Absolute Error (MAE), Root Mean Squared Error (RMSE), and R^2 are evaluated in Eq. (3):

$$R^2 = 1 - \frac{\sum (y_i - \hat{y}_i)^2}{\sum (y_i - \bar{y})^2}$$

$$MAE (\%) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n |y_i - \hat{y}_i|$$

$$RMSE (\%) = \sqrt{\frac{1}{n} \sum (y_i - \hat{y}_i)^2}$$
(3)

Where, y_i , actual values of the dependent variable, $\hat{y}_i$, predicted values from the model, $\bar{y}$, mean of actual values, $\sum (y_i - \hat{y}_i)^2$, sum of squared residuals (errors), $\sum (y_i - \bar{y})^2$, total variance in the actual data.

Table 2. Model Comparison for Price.

Model	MAE (%)		RMSE (%)		R ²	
	Full Features	15 Features	Full Features	15 Features	Full Features	15 Features
Gradient Boosting	58.06	25.96	76.13	58.06	0,8214	0,9620
Random Forest	80.80	52.29	94.78	65.01	0,7231	0,8697

Table 2 presents a comparative evaluation of the Gradient Boosting and Random Forest models in terms of predictive performance for wiring harness cost estimation, using both full and reduced feature sets. As shown, Gradient Boosting significantly outperforms Random Forest, achieving the lowest error values and the highest coefficient of determination across both configurations. Specifically, Gradient Boosting achieved an MAE of 25.96 and RMSE of 58.06 with 15 features, along with a remarkably high R² of 0.9620, indicating excellent predictive capability. In contrast, Random Forest yielded a higher MAE of 52.29 and RMSE of 65.01 with a lower R² of 0.8697 using the same reduced feature set. These results demonstrate the advantage of ensemble boosting methods in modeling nonlinear dependencies between vehicle features and wiring cost. Moreover, the performance improvement achieved with the reduced feature set highlights the critical role of feature selection in enhancing model generalizability and computational efficiency. Gradient Boosting, in particular, benefits from its iterative residual-correcting mechanism, making it more resilient to high-dimensional input spaces. This analysis reinforces the effectiveness of correlation-driven feature filtering prior to regression modeling, providing a reliable foundation for cost estimation and complexity reduction in automotive electrical systems.

4. CONCLUSION

The inherent complexity of wiring harness installations can be effectively addressed through vehicle-specific design strategies. Due to substantial variation in wiring architectures across different vehicle platforms, these strategies must be carefully tailored to individual configurations. This study demonstrates that integrating correlation-based feature selection with advanced machine learning models—specifically, Gradient Boosting and Random Forest—provides a structured and data-driven framework for optimizing wiring harness design. The proposed methodology achieves several key objectives: reducing production costs by eliminating redundant configurations, enhancing the manageability of installation processes, and minimizing quality-related issues caused by excessive complexity. Furthermore, given the dynamic nature of the automotive market—driven by evolving customer preferences, regulatory changes, and tax classifications—it is essential to conduct periodic analyses of configuration data. Sustaining cost-effectiveness under such changing conditions demands continuous monitoring and refinement of wiring harness strategies. Future research may extend this work by incorporating more sophisticated machine learning techniques, such as deep neural networks or reinforcement learning, to improve predictive accuracy and decision-making in cost modeling and harness configuration optimization.

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors would like to express their sincere gratitude to TOFAS Turkish Automobile Factory for providing access to the dataset used in this study. The support of the organization

in facilitating real-world data for the analysis was essential in enabling the development and validation of the proposed methodology.

REFERENCES

- Breiman L. 2001. Random forests. *Machine Learning* 45(1), 5–32. <https://doi.org/10.1023/A:1010933404324>.
- Friedman JH. 2001. Greedy function approximation: A gradient boosting machine. *Annals of Statistics* 29(5), 1189–1232. <https://doi.org/10.1214/aos/1013203451>.
- Gogtay NJ, Deshpande SP, Thatte UM. 2017. Principles of regression analysis. *Journal of the Association of Physicians of India* 65(48), 48–52.
- Safran RG, Kayın H, Önal O, Göçmençelebi E. 2021. Complexity management of vehicle wiring harness: An optimized model to perform wiring harness complexity reduction and cost benefits. In: *Proceedings of the 6th International Mediterranean Science and Engineering Congress (IMSEC 2021)*, Alanya, Turkey, October 25–27, 2021.
- Stephen A, Perumal R. 2022. Managing product diversity in the automotive industry: A case study of BMW 7 Series. *Journal of Operations Management* 45(2), 45–67.
- Wei W. 2012. Complexity management of vehicle wiring harnesses: An optimized model to analyse trade-offs between product and manufacturing costs.

**DETAILED REVIEW OF CHARGING EFFICIENCY AND BATTERY ENERGY
MANAGEMENT OF ELECTRIC VEHICLES**

**ELEKTRİKLİ ARAÇLARIN ŞARJ VERİMLİLİĞİ VE BATARYA ENERJİ
YÖNETİMİ AÇISINDAN DETAYLI İNCELEME**

Dilan GÜNEŞ¹, Muharrem YILMAZER², Alper ÇİÇEK³

1Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği ,

0009-0004-4957-9567

2Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik Mühendisliği

0009-0001-6878-4345

**3Doç.Dr.Alper Çiçek, Trakya Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Elektrik-Elektronik
Mühendisliği, 0000-0003-4540-2276**

Özet

Bu çalışma, elektrikli araçlarda (EV) enerji verimliliği ve batarya yönetimi üzerine kapsamlı bir teknik ve teorik inceleme sunmaktadır. Artan çevre bilinci, fosil yakıtların tükenme riski ve düşük işletme maliyetleri, elektrikli araçların yaygınlaşmasını hızlandırmıştır. Ancak bu araçların yüksek performans göstermesi, batarya ömrünün uzatılması ve maliyetin azaltılması için enerji yönetiminin optimize edilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında, enerji verimliliğini etkileyen birçok faktör sistematik olarak analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle enerji yönetimi stratejileri literatür taraması ile incelenmiş; rejeneratif frenleme, akıllı şarj sistemleri, yapay sinir ağı tabanlı batarya yönetimi, ısıtma-soğutma sistemleri ve aerodinamik tasarımın verimlilik üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Rejeneratif frenleme sayesinde kinetik enerjinin geri kazanımıyla enerji verimliliği %10-20 oranında artırılabilirken, akıllı şarj sistemleri enerji maliyetlerini azaltmakta ve batarya sağlığını korumaktadır. Ayrıca güneş enerjisi destekli şarj sistemleri ve hareket halindeyken şarj imkânı sunan dinamik şarj altyapıları gibi geleceğe yönelik yenilikçi uygulamalara da yer verilmiştir. Bu çalışmada matematiksel modelleme çalışmaları da gerçekleştirilmiş, enerji tüketim denklemleri, batarya şarj-deşarj analizleri ve güç dağılım optimizasyonları üzerinde durulmuştur. Bu modellemelerde özellikle GAMS (General Algebraic Modeling System) yazılımı kullanılmıştır. GAMS sayesinde enerji yönetimi stratejileri doğrusal ve doğrusal olmayan programlama teknikleri ile çözümlenmiş; batarya, motor ve yardımcı sistemlerin tüketimleri optimize edilmiştir. Zaman serileri boyunca enerji kullanımını minimize eden modellerle batarya ömrünü uzatmak ve menzil verimliliğini artırmak hedeflenmiştir. GAMS, bu çalışma kapsamında enerji akışlarını simüle etmek ve karar destek sistemleri geliştirmek açısından etkin bir analiz ortamı sunmuştur. Sonuç olarak, elektrikli araçlarda enerji verimliliğinin artırılması; teknolojik, çevresel ve ekonomik açılardan büyük önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında geliştirilen analizler ve GAMS tabanlı optimizasyon yaklaşımları, bu hedefe ulaşmada bilimsel bir temel sağlamaktadır. Gerçek sürüş koşullarına uyarlanabilir modellerin geliştirilmesi, çalışmanın gelecek araştırmalara katkı sağlamasını mümkün kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Elektrikli Araçlar, Enerji Yönetimi, Batarya Verimliliği

Abstract

This study presents a comprehensive technical and theoretical analysis of energy efficiency and battery management in electric vehicles (EVs). Increasing environmental awareness, the risk of fossil fuel depletion, and low operating costs have accelerated the widespread adoption of EVs. However, optimizing energy management is crucial to ensure high performance, extend battery lifespan, and reduce costs. In this context, this study systematically analyzes various factors affecting energy efficiency. Initially, energy management strategies are reviewed through a literature study; regenerative braking, smart charging systems, artificial neural network-based battery management, thermal management systems, and the impact of aerodynamic design on efficiency are evaluated. Regenerative braking can increase energy efficiency by 10–20% through kinetic energy recovery, while smart charging systems help reduce energy costs and preserve battery health. Additionally, innovative future-oriented applications such as solar-assisted charging systems and dynamic charging infrastructure for charging while driving are also discussed. This study includes mathematical modeling studies, focusing on energy consumption equations, battery charge-discharge analyses, and power distribution optimizations. The GAMS (General Algebraic Modeling System) software was particularly utilized in these models. Using GAMS, energy management strategies were solved through linear and nonlinear programming techniques, and consumption by the battery, motor, and auxiliary systems was optimized. The models aimed to minimize energy use over time series, thereby extending battery life and improving range efficiency. GAMS provided an effective analytical environment for simulating energy flows and developing decision support systems within the scope of this study. In conclusion, improving energy efficiency in electric vehicles is of great importance from technological, environmental, and economic perspectives. The analyses and GAMS-based optimization approaches developed in this study provide a scientific foundation for achieving this goal. The development of models adaptable to real driving conditions enables this study to contribute to future research.

Keywords: Electric Vehicles, Energy Management, Battery Efficiency

1. GİRİŞ

Günümüzde iklim değişikliği, enerji kaynaklarının tükenmesi ve kentleşme gibi küresel sorunlar, ulaşım sektörünü çevre dostu ve sürdürülebilir alternatifler geliştirmeye yönlendirmiştir. Bu bağlamda, elektrikli araçlar (EV'ler) fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltma potansiyeli, düşük karbon salınımları ve enerji verimliliği ile ön plana çıkmaktadır. Elektrikli araçlar, yalnızca çevresel avantajlar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda düşük işletme maliyetleri ve bakım gereksinimleri ile ekonomik anlamda da cazip çözümler sunmaktadır (TÜBİTAK, 2023; IEA, 2022).

Bu çalışmanın temel amacı, elektrikli araçlarda şarj verimliliği ve batarya enerji yönetimi konularında kapsamlı bir teknik inceleme gerçekleştirmek; enerji yönetim stratejilerini değerlendirerek optimum performans için gerekli çözüm önerilerini ortaya koymaktır. Bu hedef doğrultusunda, enerji tüketim modelleri, batarya teknolojileri, rejeneratif frenleme, akıllı şarj sistemleri ve yapay zeka tabanlı batarya yönetim uygulamaları gibi çok boyutlu bileşenler ele alınmıştır. Ayrıca, GAMS (General Algebraic Modeling System) yazılımı ile matematiksel modelleme ve optimizasyon çalışmaları gerçekleştirilmiş, böylece sistem verimliliği sayısal olarak analiz edilmiştir.

Çalışma, TÜBİTAK'ın 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destek Programı kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu destek programı, öğrencilerin bilimsel araştırma süreçlerine aktif katılımını teşvik etmeyi, araştırma yapma kültürünü geliştirmeyi ve nitelikli

insan kaynağı yetiştirmeyi hedeflemektedir (TÜBİTAK, 2024). Çalışmamız, bu vizyon doğrultusunda hem teknik hem de teorik açıdan yenilikçi çözümler üretmeyi amaçlamaktadır.

Kavramsal çerçevede, enerji yönetimi; kaynakların etkin ve sürdürülebilir kullanımını sağlamak üzere planlama, izleme ve kontrol etme süreçlerini kapsar. Elektrikli araçlar özelinde ise bu kavram, bataryaların enerji dönüşüm performansını iyileştirmeyi, menzili artırmayı ve sistem ömrünü uzatmayı ifade eder (Sakhdari & Azad, 2023). Çalışmada ele alınan yöntemler, literatürdeki mevcut yaklaşımlar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve gerçek sürüş senaryolarına uyarlanabilir model önerileri geliştirilmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma elektrikli araçların teknik kapasitesini geliştirmek ve sürdürülebilir ulaşım çözümlerine katkı sunmak amacıyla yürütülmüş kapsamlı bir araştırmadır. Geliştirilen modellerin ve sistem önerilerinin gelecekteki uygulamalar için yol gösterici olacağı öngörülmektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamız, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından yürütülen 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı kapsamında desteklenmeye değer bulunmuştur. TÜBİTAK'ın bu programı, lisans düzeyindeki öğrencilerin bilimsel araştırma yetkinliklerini geliştirmelerini ve akademik üretkenliklerini arttırmalarını amaçlayan ulusal bir destek mekanizmasıdır. Bu bağlamda çalışma, kurumsal düzeyde TÜBİTAK'ın Ar-Ge stratejileriyle ve Yükseköğretim Kurulu'nun (YÖK) araştırma odaklı eğitim hedefleriyle doğrudan örtüşmektedir.

Çalışmamız, bağlı bulunduğumuz yükseköğretim kurumunun bilimsel araştırma ve inovasyon politikaları doğrultusunda, danışman öğretim üyemiz Doç. Dr. Alper Çiçek rehberliğinde yürütülmüş ve üniversitenin ilgili akademik biriminin araştırma vizyonu ile bütünleşik şekilde gerçekleştirilmiştir. Üniversitenin araştırma etiği ilkelerine uygun olarak hazırlanan çalışma, öğrencilerin araştırma süreçlerine aktif katılımını desteklemiş ve aynı zamanda çok disiplinli çalışma anlayışını teşvik etmiştir.

TÜBİTAK'ın sağladığı bu destek, üniversite düzeyinde bilimsel farkındalığın artırılması, biz öğrencilerin kariyer gelişimlerinde erken dönemde araştırma kültürüyle tanışmaları ve ulusal düzeyde rekabetçi araştırma yetkinliklerinin kazandırılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca çalışma çıktılarının, enerji verimliliği, sürdürülebilirlik ve çevre dostu teknolojiler gibi öncelikli kalkınma alanlarına katkı sağlaması beklenmektedir. Bu yönüyle çalışma, yalnızca akademik bir faaliyet olmanın ötesinde, toplumsal ve ekonomik fayda üretmeyi de hedeflemektedir.

Bu kurumsal çerçeve doğrultusunda çalışma, ASES Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi'nde kalite ve içerik bakımından değerlendirilmeye uygun bir araştırma çıktısı olarak sunulmuştur.

2. YÖNTEM

Çalışmamızda literatür taraması, teorik modelleme, matematiksel analiz ve sayısal simülasyon tekniklerinin bir arada kullanıldığı yöntem uygulanmıştır. Araştırma süreci üç ana aşamaya ayrılmıştır:

1. Literatür Taraması: Elektrikli araçların enerji verimliliği, batarya yönetim sistemleri, rejeneratif frenleme, aerodinamik yapı ve akıllı şarj sistemleri gibi konularda kapsamlı bir literatür incelemesi yapılmıştır. Bu sayede mevcut teknolojiler, performans verileri ve akademik yaklaşımlar analiz edilerek çalışmanın teorik temeli oluşturulmuştur.

2. Matematiksel Modelleme ve Analiz: Elektrikli araçlarda enerji tüketimi ve batarya performansını değerlendirmek için çeşitli denklemler ve teknik parametreler kullanılarak matematiksel modeller kurulmuştur. Özellikle şarj süresi hesaplamaları, enerji verimliliği denklemleri ve rejeneratif frenleme sırasında enerji geri kazanımı gibi hesaplamalar bu aşamada yapılmıştır.

3. GAMS Yazılımı ile Simülasyon ve Optimizasyon: Araştırmanın uygulamalı bölümünde GAMS (General Algebraic Modeling System) yazılımı kullanılarak enerji yönetimi sistemleri üzerinde sayısal simülasyonlar gerçekleştirilmiştir. Bu yazılım, doğrusal ve doğrusal olmayan programlama teknikleri enerji dağılımını optimize etmek için kullanılmıştır. Amaç, toplam enerji tüketimini azaltmak ve batarya ömrünü uzatacak stratejiler geliştirmektir.

Bu yöntem hem kuramsal bilgi üretimini hem de sayısal değerlendirmeleri içermesi açısından bütüncül bir araştırma yaklaşımı sunar. Ayrıca elde edilen bulguların gerçek dünya koşullarına uyarlanabilirliğini artırmak için teknolojik sınırlılıklar ve saha verilerine dayalı yorumlar da dikkate alınmıştır.

3. BULGULAR

GAMS yazılımı sonucunda elde ettiğimiz sonuçlar aşağıda belirtilmiştir.

Temel Modelleme: Kodun amacı, enerji tüketimini optimize ederken bataryanın durumunu (State of Charge - SOC) ve şarj/deşarj süreçlerini dengelemektir (Tablo 1). Seçilen bazı araçlar ve bu araçların batarya verimleri Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 1.

Batarya Şarj ve Deşarj Süreçleri

Saat (t)	SOC (%)	P _{ch} (kW)	P _{disch} (kW)	E (kWh)
1	50	5	0	20
2	55	10	0	15
3	60	0	5	25
...	...	...	...	...
24	65	5	0	20

Tablo 2.

Araç Markaları ve Enerji Verimliliği

Araç	Menzil (km)	Tüketim (kWh/100km)	Verimlilik (km/kWh)
Tesla Model 3	491	15.5	31.677
Nissan Leaf	385	20.0	19.250
BMW i3	310	13.5	22.963
Hyundai Kona Electric	484	16.5	29.333
Jaguar I-PACE	470	21.2	22.170
Togg T10X	416	16.9	24.615
MG ZS	440	17.8	24.719

Gerçek Hayat Koşulları Göz Önünde Bulundurularak Hazırlanan GAMS Yazılımı Sonucu : Bu kodun amacı farklı bölgelerde ve saatlerde enerji tüketiminin çeşitli faktörlerden (sıcaklık, hız, eğim) nasıl etkilendiğini analiz eder ve toplam enerji tüketimini minimize etmeyi amaçlar.(Tablo 3)

Tablo 3.

Elde Edilen Sonuçlar

Saat (t)	Konum (loc)	Başlangıç Enerji (kWh)	Sıcaklık Etkisi (α)	Hız Etkisi (β)	Eğim Etkisi (γ)	Son Enerji (kWh)
1	EuropeanSide	12	15.6	15.65	15.66	15.66
1	AnatolianSide	15	20.4	20.45	20.43	20.43
2	EuropeanSide	18	22.32	22.37	22.38	22.38
2	AnatolianSide	20	24.2	24.25	24.24	24.24
3	EuropeanSide	16	19.2	19.23	19.24	19.24
3	AnatolianSide	19	22.8	22.83	22.82	22.82
4	EuropeanSide	17	20.4	20.43	20.44	20.44
4	AnatolianSide	21	25.2	25.23	25.21	25.21

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. SONUÇ

Bu çalışma, elektrikli araçlarda enerji verimliliğini artırmaya yönelik teknik ve yazılımsal parametrelerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasının önemini açıkça ortaya koymuştur. Batarya kapasitesi, enerji tüketimi, rejeneratif frenleme, ısıtma-soğutma verimliliği ve aerodinamik yapı gibi unsurlar, araç performansı üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Literatür ve sektörel verilerle yapılan karşılaştırmalar, bu faktörlerin entegre mühendislik çözümleriyle birlikte değerlendirilmesinin verimliliği önemli ölçüde artırabileceğini göstermiştir. GAMS yazılımı ile geliştirilen modeller, bu teknik unsurların sistematik analizine olanak tanımış; verimlilik artışının ölçülebilir ve optimize edilebilir olduğunu kanıtlamıştır. Özellikle batarya yönetiminin dengeli tasarlanması, sürüş menzilinın uzatılması ve enerji tüketiminin azaltılmasında temel unsurdur. Ayrıca, aerodinamik yapının geliştirilmesi ve rejeneratif fren sistemlerinin etkin kullanımı, toplam enerji verimliliğini daha da artırmaktadır. Bu bulgular, elektrikli araçların yalnızca ulaşım aracı değil; aynı zamanda sürdürülebilirlik hedeflerine katkı sağlayan kompleks mühendislik sistemleri olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Veri temelli tasarım, optimizasyon odaklı mühendislik uygulamaları ve disiplinler arası entegrasyon, geleceğin daha verimli ve çevreci araçları için belirleyici olacaktır. Sonuç olarak, bu çalışmada geliştirilen analizler ve modeller, enerji verimliliğini artırmaya yönelik ölçülebilir yöntemlerin varlığını göstermiş; batarya yönetimi, enerji geri kazanımı ve yapısal tasarımın optimizasyonunun sürdürülebilir mobiliteye ulaşmada kritik önemde olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

4.2 TARTIŞMA

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, elektrikli araçlarda enerji verimliliğini artırmak için farklı unsurların bir arada değerlendirilmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Batarya yönetimi, rejeneratif frenleme, aerodinamik yapı ve ısıtma-soğutma sistemleri gibi faktörlerin her biri, aracın genel performansını ve enerji tüketimini doğrudan etkilemektedir. GAMS yazılımı ile yapılan modelleme çalışmaları, bu faktörlerin nasıl bir araya geldiğinde daha verimli sistemler ortaya çıkarabileceğini göstermiştir. Özellikle batarya ömrünün uzatılması ve toplam enerji tüketiminin azaltılması gibi hedeflerin, yalnızca bir alandaki iyileştirmeye değil, sistemin tüm bileşenlerinin birlikte optimize edilmesiyle mümkün olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, çevresel koşulların (örneğin sıcaklık, yol eğimi, hız gibi) enerji tüketimi üzerindeki etkisi de net bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu da bize, enerji verimliliği hesaplamalarının gerçek yaşam koşulları dikkate alınarak yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Sonuç olarak, elektrikli araçların daha verimli ve çevreci hale gelmesi; teknoloji, yazılım ve tasarımın birlikte çalışmasıyla mümkün olabilir. Bu çalışma, farklı disiplinlerden gelen bu unsurların bir araya getirildiğinde nasıl güçlü sonuçlar doğurabileceğini göstermiştir.

4.3 ÖNERİLER

1. Gerçek koşullara uygun çözümler geliştirilmeli: Modelleme ve simülasyon çalışmaları, gerçek sürüş koşullarına dayalı verilerle desteklenmelidir. Böylece daha doğru ve uygulanabilir sonuçlar elde edilebilir.
2. Batarya yönetimi sistemleri geliştirilmelidir: Batarya sağlığını koruyacak ve ömrünü uzatacak yazılımların daha fazla geliştirilmesi ve araçlara entegre edilmesi gerekmektedir.
3. Yenilenebilir enerji kaynakları desteklenmeli: Güneş enerjili şarj sistemleri gibi çevre dostu çözümlerin yaygınlaştırılması, enerji verimliliğine katkı sağlayacaktır.
4. Dinamik şarj altyapısı gibi yeni teknolojilere yatırım yapılmalı: Araçların hareket halindeyken şarj olabilesini sağlayan sistemler üzerine çalışmalar artırılmalı ve pilot uygulamalarla test edilmelidir.
5. Kullanıcı farkındalığı artırılmalı: Elektrikli araç kullanıcılarının enerji verimliliği konusunda bilinçlendirilmesi, sistemlerin daha etkili kullanılmasına yardımcı olacaktır.
6. Disiplinler arası çalışmalar teşvik edilmeli: Mühendislik, yazılım ve çevre bilimlerinin birlikte çalıştığı projeler desteklenmeli ve bu tür bütünsel yaklaşımlar yaygınlaştırılmalıdır.

5. KAYNAKLAR

Afzal, M. Z., Aurangzeb, M., Iqbal, S., Pushkarna, M., Rehman, A. U., Kotb, H., AboRas, K. M., Alshammari, N. F., Bajaj, M., & Berezhnychenko, V. (2023). A Novel Electric Vehicle Battery Management System Using an Artificial Neural Network-Based Adaptive Droop Control Theory. *International Journal of Energy Research*, 2023, 1-15. <https://doi.org/10.1155/2023/2581729>.

Bakare, M.S., Abdulkarim, A., Zeeshan, M. et al. A comprehensive overview on demand side energy management towards smart grids: challenges, solutions, and future direction. *Energy Inform* 6, 4 (2023). <https://doi.org/10.1186/s42162-023-00262-7>.

Bulut, E. (2022). Elektrikli araçlarda batarya termal yönetim sistemlerinin optimum tasarımı. Yayınlanmamış doktora tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

- Demirçalı, A. (2021). Elektrikli Araçlar İçin Modüler Enerji Yönetim Sistemi Tasarlanması ve Gerçeklenmesi. Yayınlanmamış doktora tezi. Pamukkale Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Dereli, E. (2021). Seri Hibrit Elektrikli Bir Binek Aracın Enerji Yönetimi Kontrol Stratejileri Uygulanarak Yakıt Sarfıyatı Optimizasyonu. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Elektrikli araçların avantaj ve dezavantajları nelerdir ? <https://www.bereket.com.tr/blog/>
- Elektrikli Araçlar - Enerji Sistemleri ve Çevre Araştırma Enstitüsü, TÜBİTAK, 2003.
- Erten, M. Y., & İnanç, N. (2024). Forecasting Electricity Consumption for Accurate Energy Management in Commercial Buildings With Deep Learning Models to Facilitate Demand Response Programs. *Electric Power Components and Systems*, 52(9), 1636–1651. <https://doi.org/10.1080/15325008.2024.2317353>.
- International Energy Agency. (2022). ‘‘Global EV Outlook 2022.’’
- Konya Mühendislik Bilimleri Dergisi, 2021.
- Menak, R., Karadağ, T., Altuğ, M., Tan, N. (2021). Elektrikli Araçlarda Batarya Yönetim Sistemleri Üzerine Bir Derleme Çalışması. *Gazi University Journal of Science Part A: Engineering and Innovation*, 8(2), 234-275.
- Mohseni, S. and Brent, A. (2023). Advanced Analytics for Optimizing Energy Management in Smart Cities. *IEEE Smart Cities*.
- Ömrünü Tamamlamış Elektrikli Araç Bataryalarının Çevresel Yönetimi, Dergipark, 2019.
- PCBWay - Testing of the Battery Capacity: Definition, Working Principle, and Why Carry Out. Platanus Publishing. (2023). Mühendislik Alanında Gelişmeler 1. Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10021990>.
- Sakhdari, B., & Azad, N. L. (2015). An optimal energy management system for Battery Electric Vehicles. In *IFAC-PapersOnLine* (Vol. 28, pp. 86–92). <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2015.10.013>
- Sarıkurt, T., & Balıkcı, A. (2017). TAM ELEKTRİKLİ ARAÇLAR İÇİN ÖZGÜN BİR ENERJİ YÖNETİM SİSTEMİ UYGULAMASI. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 32(2). <https://doi.org/10.17341/gazimmfd.322153>.
- Şafak, B., Özekinci, D., & Çiçek, A. (2024). Üzerinde fotovoltaiik panele sahip olan elektrikli araçları içeren bir şarj otoparkının çok amaçlı optimum enerji yönetim stratejisi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 13(1), 1-9. <https://doi.org/10.28948/ngumuh.1323236>.
- Tang, Y., Xie, J., Shen, Y., Sun, S., & Li, Y. (2024). Energy Management Strategy Based on Model Predictive Control-Differential Evolution for Hybrid Energy Storage System in Electric Vehicles. *IET Electrical Systems in Transportation*, 2024(1). <https://doi.org/10.1049/2024/8840942>.
- U.S Department of Energy. (2021). ‘‘Electric Vehicle Basics.’’

**AKCİĞER STEREAOTAKTİK VÜCUT RADYOTERAPİSİNDE, HACİMSEL
MODÜLE EDİLMİŞ ARK TEDAVİSİ (VMAT) İLE DİNAMİK KONFORMAL ARK
TEDAVİSİ (DCAT) ARASINDA DOZİMETRİK PARAMETRELERİN
KARŞILAŞTIRILMASI**

**Ebrar BEZİRGANOĞLU¹, Eylem Gülce ÇOKER²,
Sevtap YILDIRIM ALTUNDAĞ³, Nurcan YUMRUKÇU⁴**

**¹İstanbul Aydın Üniversitesi,Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Fiziği,
ORCID: 0009-0008-1020-4206**

**²İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Fiziği,
ORCID:0000-0001-6361-9458**

³Şişli Kolan International Hospital, Radyasyon Onkolojisi,ORCID:0009-0007-8688-8686

⁴Şişli Kolan International Hospital, Radyasyon Onkolojisi,ORCID:0009-0002-1356-8028

ÖZET

Bu çalışma, küçük hücreli dışı akciğer kanseri (NSCLC) hastalarında uygulanan Stereotaktik Vücut Radyoterapisi (SBRT) kapsamında, Hacimsel Modüle Edilmiş Ark Tedavisi (VMAT) ile Dinamik Konformal Ark Tedavisi (DCAT) tekniklerinin dozimetrik parametreler, kritik organ dozları, düşük doz dağılımı ve tedavi süreleri açısından karşılaştırılmasını amaçlamaktadır.

Retrospektif olarak tasarlanan bu çalışmaya, Kolan International Hospital Radyasyon Onkolojisi Birimi'nde tedavi görmüş ve tedavi süreçleri tamamlanmış 46 küçük hücreli dışı akciğer kanseri (NSCLC) hastası dahil edilmiştir. Tüm hastaların bilgisayarlı tomografi (BT) görüntüleri, tümörün solunuma bağlı hareketini minimize etmek ve tedavi süresince solunum kontrolünü sağlamak amacıyla Active Breathing Coordinator (ABC) cihazı kullanılarak nefes tutma yöntemiyle elde edilmiştir. Her hasta için VMAT ve DCAT teknikleri kullanılarak sabit parametreler altında eşit koşullarda ayrı ayrı tedavi planları oluşturulmuştur. Planlamalar, Monaco tedavi planlama sisteminde gerçekleştirilmiş olup, fraksiyon dozu 10 Gy olacak şekilde 5 fraksiyonda toplam 50 Gy olarak reçetelendirilmiştir. Planlar arasında anlamlı bir karşılaştırma yapabilmek için, hedef hacmin en az %95'inin reçetelenmiş dozun %100'ünü ve hedef hacmin %99'unun reçete dozunun en az %90'ını kapsayacak şekilde normalize edilmiştir. Radyasyon Tedavi Onkolojisi Grubu (RTOG)-0915 protokolü doğrultusunda hedef hacim kapsama oranları, kritik organ dozları, düşük doz dağılımları, tedavi süreleri ve plan doğrulama süreçlerinde kalite güvencesi (QA) sonuçları karşılaştırılmıştır.

Elde edilen sonuçlarda, DCAT, düşük doz dağılımı (V5, V10) ve bazı kritik organlara uygulanan maksimum dozlar açısından avantaj sağlarken, VMAT daha yüksek konformite ve homojenlik indeksleri ile öne çıkmıştır. Ayrıca, DCAT planlarında tedavi süresi istatistiksel olarak anlamlı ölçüde daha düşük bulunmuştur. DCAT, çok yapraklı kolimatör (MLC) etkileşiminden etkilenmemesi ve hafif kurulum hataları ile solunuma bağlı küçük değişikliklere karşı daha az duyarlılık göstermektedir. Bu özellikler, DCAT tekniğini belirli klinik senaryolarda avantajlı bir alternatif haline getirebilir. Öte yandan, tümör hacmi 5 cc'nin

üzerinde olan ve kritik organlara yakın yerleşimli lezyonlarda, VMAT planlarının doz kısıtlamalarına daha etkin uyum sağladığı gözlemlenmiştir. Bu durum, VMAT'nin karmaşık anatomik yapılarda daha kontrollü doz dağılımı sağlayabileceğini göstermektedir.

Bu çalışma, her iki tekniğin de klinik olarak geçerli ve etkili plan kalitesi sunduğunu göstermektedir. Tedavi planlama için teknik seçiminin tek bir parametreye göre değil; tümörün anatomik yerleşimi, boyutu, çevresel organ komşulukları ve hasta özellikleri gibi faktörler dikkate alınarak bireyselleştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, her iki yöntem de SBRT uygulamalarında etkin birer seçenek olmakla birlikte, optimal plan kalitesi ve tedavi etkinliği için hasta bazlı teknik seçimi yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Akciğer kanseri, SBRT, VMAT, DCAT, Dozimetrik karşılaştırma

ABSTRACT

This study aims to compare Volumetric Modulated Arc Therapy (VMAT) and Dynamic Conformal Arc Therapy (DCAT) techniques in terms of dosimetric parameters, critical organ doses, low-dose distribution, and treatment durations in Stereotactic Body Radiotherapy (SBRT) for non-small cell lung cancer (NSCLC) patients.

This retrospective study included 46 NSCLC patients who were treated at the Radiation Oncology Department of Kolan International Hospital. All patients underwent computed tomography (CT) imaging with breath-hold technique using the Active Breathing Coordinator (ABC) device to minimize respiratory-induced tumor motion and ensure respiratory control during treatment. Separate treatment plans were created for each patient using both VMAT and DCAT techniques under identical and standardized conditions. The treatment planning was performed using the Monaco treatment planning system, with a total prescription dose of 50 Gy in 5 fractions, each delivering 10 Gy. For meaningful comparison, plans were normalized such that at least 95% of the target volume received 100% of the prescribed dose, and at least 99% of the volume received 90% of the prescribed dose. Based on the Radiation Therapy Oncology Group (RTOG) 0915 protocol, target coverage, critical organ doses, low-dose volumes, treatment times, and quality assurance (QA) results were evaluated and compared.

According to the results, DCAT demonstrated advantages in terms of low-dose spread (V5, V10) and maximum doses delivered to certain critical structures, while VMAT stood out with higher conformity and homogeneity indices. Moreover, DCAT plans resulted in significantly shorter treatment durations. DCAT was found to be less affected by multileaf collimator (MLC) interplay and showed lower sensitivity to minor setup errors and respiratory motion variations. These characteristics suggest that DCAT may be a favorable alternative in specific clinical scenarios. On the other hand, in lesions larger than 5 cc and located close to critical organs, VMAT plans provided more reliable compliance with dose constraints, indicating its superiority in managing complex anatomical regions.

This study demonstrates that both techniques offer clinically acceptable and effective plan quality for SBRT. It highlights that the choice of planning technique should not be based on a single parameter, but rather individualized by considering tumor location, volume, proximity to surrounding organs, and patient-specific factors. In conclusion, both VMAT and DCAT are effective techniques for SBRT, and selecting the optimal method should be based on a patient-specific approach to maximize treatment efficiency and plan quality.

Keywords: Lung cancer, SBRT, VMAT, DCAT, Dosimetric comparison

THE MEDIATING ROLE OF WEEKLY WORKING HOURS IN THE IMPACT OF
NURSES' PROFESSIONAL ANXIETY IN THE EMERGENCY DEPARTMENT ON
THE LEVEL OF ARGUMENTATIVE ATTITUDES

ACİL HEMŞİRELERİNİN YAŞADIĞI MESLEKİ KAYGI SEVİYELERİNİN
TARTIŞMACI TUTUM DÜZEYLERİNE ETKİSİNDE HAFTALIK ÇALIŞMA
SÜRESİNİN ARACILIK ROLÜ

Ahmet CEVİZ¹, Gürkan ÖZDEN², Bahar ASLAN³, Muhammed GÖNÜLTAŞ⁴

¹RN, Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları
Hemşireliği ABD, Malatya, Türkiye, 0009-0004-3536-2113.

²RN, PhD, Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları
Hemşireliği ABD, Malatya, Türkiye, 0000-0002-2775-3163.

³RN, PhD, Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, Cerrahi
Hastalıklar Hemşireliği ABD, Malatya, Türkiye, 0000-0002-2935-6110.

⁴RN, Hemşire, Malatya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Acil Servisi, Malatya, Türkiye.

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, acil servislerde çalışan hemşirelerde mesleki kaygı ve tartışmacı tutum arasındaki ilişkide haftalık çalışma saatinin aracılık rolünü incelemektir.

Yöntem: Tanımlayıcı ve korelasyonel desende yürütülen araştırma, Türkiye'nin doğusundaki bir devlet hastanesinde çalışan 114 acil servis hemşiresi ile gerçekleştirildi. Veriler Mesleki Kaygı Ölçeği ve Tartışmacı Tutum Ölçeği Kısa Formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Analizler R Studio kullanılarak yapılmış ve tanımlayıcı istatistikler, Pearson korelasyonu, çoklu doğrusal regresyon, aracılık analizi ve yapısal eşitlik modellemesini (YEM) içermiştir.

Bulgular: Katılımcılar yüksek düzeyde mesleki kaygı (ortalama = 101.83±9.74) ve tartışmacı tutum (ortalama = 31.69±4.15) bildirmiştir. Haftalık çalışma saatleri, mesleki kaygı ve tartışmacı tutumlar arasında anlamlı pozitif korelasyonlar bulunmuştur ($r = 0.58-0.74$, $p < .001$). Regresyon analizleri, erkek olmanın ($\beta = 3.75$, $p = 0.033$) ve daha uzun haftalık çalışma saatlerinin ($\beta = 4.52$, $p < 0.001$) daha yüksek mesleki kaygı düzeylerini anlamlı şekilde yordadığını göstermiştir. Aracılık analizleri, haftalık çalışma saatlerinin artmasının tartışmacı tutumların yaklaşma boyutunda artışa ve kaçınma boyutunda azalmaya yol açtığını ve her ikisinin de dolaylı olarak mesleki kaygıyı artırdığını ortaya koymuştur. YEM de bu aracılık etkilerini destekleyerek iyi bir model uyumu göstermiştir ($\chi^2/df = 2.01$, CFI = 0.952, RMSEA = 0.056).

Sonuç: Acil servis hemşireleri yüksek mesleki kaygı yaşamakta ve bu durum tartışmacı tutumları ile önemli ölçüde ilişkilidir. Haftalık çalışma saatleri bu ilişkiye kısmen aracılık etmekte, iş yükünün azaltılmasının ve psikoeğitim müdahalelerinin uygulanmasının yüksek stresli sağlık hizmeti ortamlarında iletişim dinamiklerini ve ruhsal refahı iyileştirebileceğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Çalışan hemşireler, İletişim, Anksiyete, Acil servis, Hastane

Abstract

Objective: This study aimed to examine the mediating role of weekly working hours in the relationship between occupational anxiety and argumentative attitudes among nurses working in emergency departments.

Methods: Conducted with a descriptive and correlational design, the research was carried out with 114 emergency nurses employed at a state hospital in eastern Turkey. Data were collected through face-to-face interviews using the Occupational Anxiety Scale and the Short Form of the Argumentative Attitude Scale. Analyses were performed using R Studio and included descriptive statistics, Pearson correlation, multiple linear regression, mediation analysis, and structural equation modeling (SEM).

Results: Participants reported high levels of occupational anxiety (mean = 101.83 ± 9.74) and argumentative attitudes (mean = 31.69 ± 4.15). Significant positive correlations were found between weekly working hours, occupational anxiety, and argumentative attitudes ($r = 0.58-0.74$, $p < .001$). Regression analyses indicated that being male ($\beta = 3.75$, $p = 0.033$) and longer weekly working hours ($\beta = 4.52$, $p < 0.001$) significantly predicted higher levels of occupational anxiety. Mediation analyses revealed that increased weekly working hours led to a rise in the approach dimension and a reduction in the avoidance dimension of argumentative attitudes, both of which indirectly elevated occupational anxiety. SEM further supported these mediation effects, demonstrating a good model fit ($\chi^2/df = 2.01$, CFI = 0.952, RMSEA = 0.056).

Conclusion: Emergency nurses experience high occupational anxiety, which is significantly associated with their argumentative attitudes. Weekly working hours partially mediate this relationship, suggesting that reducing workload and implementing psychoeducational interventions could improve communication dynamics and mental well-being in high-stress healthcare environments.

Keywords: Nursing staff, Communication, Anxiety, Emergency service, Hospital

**EXAMINATION OF SUBJECTIVE WELL-BEING IN NEW MOTHERS BASED ON
VARIOUS VARIABLES**

**YENİ ANNE OLAN BİREYLERDE ÖZNEL İYİ OLUŞUN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER
ÜZERİNDEN İNCELENMESİ**

Hatice ASLAN KIZMAZ (Birinci yazar)¹, Ali ERYILMAZ (İkinci yazar)

**¹Psikolojik Danışman, Yıldız Teknik Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık,
ORCID: 0009-0006-3653-5009**

**²Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık, ORCID: 0000-0001-9301-5946**

Özet

Bu araştırmada yeni anne olan bireylerin öznel iyi oluş seviyeleri ile umutsuzluk, algılanan partner duyarlılığı, algılanan kontrol ve mutluluğu artırma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile yürütülen araştırmanın örnekleme kolay örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Araştırma grubu 0-24 aylık en az bir bebeği olan ve yaşları 20-44 arasında değişen 316 anneden oluşmaktadır. Kullanılan veri toplama araçları “Olumlu Olumsuz Duygu Ölçeği”, “Yaşam Doyumu Ölçeği”, “Yetişkinler İçin Mutluluğu Artırma Stratejileri Ölçeği”, “Beck Umutsuzluk Ölçeği”, “Alan Genel Algılanan Kontrol Ölçeği”, “Algılanan Partner Duyarlılığı Ölçeği” ve araştırmacının hazırladığı “Kişisel Bilgi Formu”dur. Elde edilen verilerin analizi “SPSS” programının 27.sürümü aracılığıyla, Levene testi, Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova), Kruskal-Wallis testi, LSD Post Hoc testi, Mann-Whitney U testi ve Çoklu Regresyon Analizi kullanılarak yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre umutsuzluk düzeyi, algılanan partner duyarlılığı, algılanan kontrol ve mutluluğu artırma stratejileri yeni anne olan bireylerin öznel iyi oluş seviyelerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Öznel iyi oluş seviyelerindeki değişimin %52,7’si umutsuzluk düzeyi, algılanan partner duyarlılığı, algılanan kontrol ve mutluluğu artırma stratejileri tarafından açıklanmaktadır. Mutluluğu artırma stratejileri alt boyutları olan çevreye pozitif tepki vermek, bedeni dinlendirmek, istekleri doyurmak ve mental kontrol yapmak alt boyutları öznel iyi oluşu yordayıcı özellik göstermektedir. Alt boyutlardan olan doğrudan mutluluğa yönelik davranışta bulunmak ve dini inancın gereğini yerine getirmek ise öznel iyi oluşu yordayıcı özellik göstermemektedir. Demografik değişkenlerden sosyoekonomik düzey, çalışma durumu ve çocuk sayısı açısından ölçek puanları ele alınmıştır. Yeni anne olan bireylerin öznel iyi oluş, algılanan partner duyarlılığı, algılanan kontrol, mutluluğu artırma stratejileri puanları arasında sosyoekonomik düzey açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çalışma durumu açısından mutluluğu artırma stratejileri ölçeği puanları ortalamaları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Algılanan partner duyarlılığı puanında sahip olunan çocuk sayısı açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgular annelerle çalışan aile ve evlilik danışmanlığı gibi alanlardaki uygulayıcılara ve araştırmacılara annelerin öznel iyi oluşları ile ilişkili etmenler açısından önemli katkılar sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Öznel İyi Oluş, Umutsuzluk, Algılanan Partner Duyarlılığı, Algılanan Kontrol, Mutluluğu Artırma Stratejileri

Abstract

This study aimed to examine the relationship between the subjective well-being levels of new mothers and hopelessness, perceived partner responsiveness, perceived control and happiness increasing strategies. The sample of the study, which was conducted with the relational screening model, one of the quantitative research methods, was created with the convenience sampling method. The research group consisted of 316 mothers who had at least one baby aged 0-24 months and between the ages of 20-44. The data collection tools used are the "Positive and Negative Affect Scale", "Life Satisfaction Scale", "Adult Happiness Increasing Strategies Scale", "Beck Hopelessness Scale", "Domain General Perceived Control Scale", "Perceived Partner Responsiveness Scale" and the "Personal Information Form" prepared by the researcher. The analysis of the obtained data was done using the 27th version of the "SPSS" program and Levene test, One-Way Analysis of Variance (Anova), Kruskal-Wallis test, LSD Post Hoc test, Mann-Whitney U test and Multiple Regression Analysis are used. According to the findings, the level of hopelessness, perceived partner responsiveness, perceived control and happiness increasing strategies statistically significantly predict the subjective well-being levels of new mothers. 52.7% of the variation in subjective well-being levels was explained by level of hopelessness, perceived partner responsiveness, perceived control, and happiness increasing strategies. The sub-dimensions of happiness increasing strategies such as giving positive response to the environment, resting the body, satisfying desires and mental control are predictive of subjective well-being. The sub-dimensions of acting directly towards happiness and fulfilling the requirements of religious belief are not predictive of subjective well-being. Scale scores were considered in terms of demographic variables such as socioeconomic level, working status and number of children. A statistically significant difference was found between the subjective well-being, perceived partner responsiveness, perceived control, and happiness increasing strategies scores of new mothers in terms of socioeconomic level. A significant difference was found between the mean scores of the happiness increasing strategies scale in terms of working status. A significant difference was found in the perceived partner sensitivity score in terms of the number of children. The findings obtained from the study provide important contributions to practitioners and researchers in fields such as family and marriage counseling who work with mothers in terms of factors related to the subjective well-being of mothers.

Keywords: Subjective Well-Being, Hopelessness, Perceived Partner Responsiveness, Perceived Control, Happiness Increasing Strategies

**HEALTH SERVICES ACCESS AND INEQUITY: AN EMPIRICAL STUDY IN
TURKEY**
**SAĞLIK HİZMETLERİNE ERİŞİM VE EŞİTSİZLİK: TÜRKİYE’DE AMPİRİK BİR
ÇALIŞMA**

Janberk OKAN¹, Hasan Ağan KARADUMAN²

¹Öğr. Gör., İstanbul Gedik Üniversitesi, Gedik Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve
Sigortacılık Programı, ORCID: 0000-0001-7325-3306

² Dr. Öğr. Üyesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat
Bölümü, İktisat Politikası, ORCID: 0000-0003-3629-3047

Özet

Sağlık hizmetleri erişiminde eşitlik kavramı temel insan haklarıyla ilişkilidir. Demografik, gelir temelli ve bölgesel faktörler gibi birçok faktör sağlık hizmetleri erişiminde eşitsizliğe neden olur (Starfield, 2001; Macinko & Starfield, 2002). Sağlık farklılıkları ancak kaçınılmaz ve kabul edilemez ise sağlık hizmetleri erişiminde eşitsizlik olarak tanımlanır (Whitehead, 1992; Braveman & Gruskin, 2003). Sağlık hizmetleri erişiminde eşitsizlikler sadece bireysel tercihlerden değil sağlık sisteminin başarısızlıklarından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin, bireyler her zaman mesleki koşullarını seçemezler. Çalışma koşulları bazen sağlıksız ve stresli olabilir (Braveman P. , 2006). Diğer taraftan, sağlık hizmetinin erişilebilirliği yetersiz kalabilmektedir. Sağlık hizmeti kullanıcısı randevu bulamayabilir veya sağlık kurumlarına ulaşım sağlayamayabilir (Andersen & Aday, 1978). Bu eşitsizlikler sadece önlenemez değil aynı zamanda adaletsizdir (Whitehead, 1992). Bu nedenle, politika yapıcılar sağlık hizmetlerinde bu eşitsizliklerin mümkün olduğunca etkin bir şekilde önlemeye çalışır (Culyer & Wagstaff, 1993). Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Programı 2003 yılında duyurulmuştur (Ministry of Health, 2003). Sağlıkta Dönüşüm Programı’nın amaçlarından birisi de sağlık hizmetlerinin etkin, verimli ve hakkaniyetli bir şekilde sunulmasıdır (Ministry of Health, 2003; 2009). Bu çerçevede, sağlık hizmetleri ihtiyaç duyan herkes için kapsayıcı ve erişilebilir olmalıdır (OECD, 2008). Türkiye’de sağlık alanındaki dönüşüm programının başlamasından bu yana yirmi yıldan fazla zaman geçti ve eşitsizliklerin etkin bir şekilde önüne geçilmesi bekleniyor. Bu çalışmanın amacı sağlık hizmeti erişimindeki eşitsizliklerin mesleki statü, gelir düzeyi ve bölgesel farklılıklar tarafından ne ölçüde şekillendirildiğini araştırmaktır. Bu çalışmada, Türkiye İstatistik Kurumu tarafından gerçekleştirilen Türkiye Sağlık Araştırması’ndan elde edilen 2016, 2019 ve 2022 yıllarına ait mikro veri setleri kullanılacaktır (TURKSTAT, 2017; 2020; 2023). Sağlık hizmeti erişiminde önlenemez ve hakkaniyetsiz eşitsizlikleri gösteren üç bağımlı değişken bulunmaktadır. Bunlar, ödeme gücü nedeniyle, randevu bulunamaması nedeniyle ve ulaşım aracı bulunamaması nedeniyle sağlık hizmetlerine erişilememesidir. Çalışmanın amacı, üç eşitsizlik göstergesinin altında yatan kaynakları belirlemektir. Çalışmada, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, gelir düzeyi gibi bireye özgü demografik özellikler ile bireyin beyanına dayalı sağlık durumu gibi bağımsız değişkenler kullanılacaktır (Andersen & Newman, 2005). Çalışmada, bireylerin özelliklerinin ve bölgesel farklılıkların eşitsizlik göstergelerindeki olasılığı Probit modeli kullanılarak hesaplanacaktır (Newbold et al., 1995; Waters, 2000; Morris et al., 2005).

Anahtar kelimeler: Sağlık, Eşitsizlik, Sağlık Hizmeti Erişimi

Abstract

The concept of equity in health services access is related to fundamental human rights. Many factors cause inequity in health services access such as demographic, income-based, or regional (Starfield, 2001; Macinko & Starfield, 2002). The health differences, only if unavoidable and unacceptable, are defined as inequity in health access (Whitehead, 1992; Braveman & Gruskin, 2003). The inequities in health access can occur not only due to individual preferences but also the failures of the health system. For instance, the individuals cannot choose their occupational conditions at any time. The working conditions could sometimes be unhealthy and stressful (Braveman P. , 2006). On the other hand, the accessibility of health service can be insufficient. The health service utilizer may not be able to provide an appointment, or there might not be available means of transportation to a health institution (Andersen & Aday, 1978). These disparities are not only avoidable, but they are also unjust (Whitehead, 1992). Therefore, policymakers work to eliminate these inequities in health services as efficiently as possible (Culyer & Wagstaff, 1993). The Health Transformation Program in Turkey has been announced in 2003 (Ministry of Health, 2003). One of the objectives of the Health Transformation Program is to deliver the health services in an effective, productive; and equity (Ministry of Health, 2003; 2009). Health services should be comprehensive and accessible to all who are in need in this framework (OECD, 2008). In Turkey, it has been over two decades since the transformation program in health has been rolled out, and it is expected to be actively eliminating the inequities. This study aims to investigate the extent to which disparities in health service access are shaped by occupational status, income level, and regional differences. The microdata sets from 2016, 2019, and 2022 obtained from the Turkish Health Survey which was conducted by the Turkish Statistical Institute will be used in this study (TURKSTAT, 2017; 2020; 2023). There are three dependent variables that indicate avoidable and unjust inequities in health services access. These are the inability to pay for health services, inability to find an appointment for health services; and lack of transport to access health services. The objective of study is to identify the underlying sources of three indicators of inequity. The demographic characteristics, including age, gender, marital status, education level, income level, occupational status, health status based on self-statement, etc., will be used as an independent variable (Andersen & Newman, 2005). In the study, the probability of individuals' characteristics and regional differences on the indicators of inequity will be calculated using the Probit Model (Newbold et al., 1995; Waters, 2000; Morris et al., 2005).

Keywords: Health, Inequity, Health Service Access

**NURSING PRACTICE IN SMART HOSPITALS: THE ROLE OF ARTIFICIAL
INTELLIGENCE SUPPORTED SYSTEMS IN THE FOLLOW-UP OF
GASTROINTESTINAL DISEASES**

**AKILLI HASTANELERDE HEMŞİRELİK PRATIĞİ: GASTROİNTESTİNAL
HASTALIKLARIN TAKİBİNDE YAPAY ZEKA DESTEKLİ SİSTEMLERİN ROLÜ**

Ahmet CEVİZ¹, Gürkan ÖZDEN²

**¹RN, Araştırma Görevlisi, İnönü Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları
Hemşireliği ABD, Malatya, Türkiye, 0009-0004-3536-2113.**

**²RN, PhD, Dr. Öğretim Üyesi, İnönü Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi, İç Hastalıkları
Hemşireliği ABD, Malatya, Türkiye, 0000-0002-2775-3163.**

Özet

Bu çalışma, akıllı hastane sistemlerinin gastrointestinal hastalıkların hemşirelik pratiğindeki yerini ve yapay zeka destekli uygulamaların hasta bakım süreçlerine etkisini incelemektedir. Gastrointestinal hastalıklar, erken tanı ve sürekli bakım gerektiren karmaşık yapıları nedeniyle sağlık sistemleri üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır. Bu bağlamda, dijitalleşen sağlık hizmetleri ve yapay zeka destekli sistemler, özellikle hemşirelik karar verme süreçleri, semptom takibi, uzaktan izleme ve klinik algoritmaların uygulanmasında belirgin kolaylıklar ve iyileştirmeler sunmaktadır. Makale kapsamında, akıllı hastane sistemlerinin temel bileşenleri olan nesnelerin interneti (IoT), elektronik sağlık kayıtları (ESK), klinik karar destek sistemleri ve robotik hemşirelik teknolojileri detaylı olarak ele alınmış, bu bileşenlerin hemşirelik hizmetlerine olan katkıları açıklanmıştır. Özellikle inflamatuvar bağırsak hastalıkları ve gastroözofageal reflü gibi kronik gastrointestinal hastalıkların takibinde, yapay zeka destekli sistemlerin semptom takibi, görüntüleme destekli karar alma ve giyilebilir teknoloji entegrasyonu ile nasıl bireyselleştirilmiş bakım sağladığı örneklendirilmiştir. Ayrıca, hasta güvenliği, bakım kalitesi, iş yükü yönetimi ve veri güvenliği konularındaki kazanımlar ile birlikte, sistem adaptasyonu, etik sorunlar ve eğitim yetersizlikleri gibi zorluklar da kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Literatürden elde edilen güncel bulgular, yapay zeka entegrasyonunun hasta sonuçlarını iyileştirdiğini, hemşirelerin karar alma becerilerini artırdığını ve sağlık sisteminin sürdürülebilirliğine katkı sunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, yapay zeka destekli akıllı sistemler, hemşirelik mesleğinin dijital dönüşümünde temel bir rol oynamakta ve hasta odaklı, kanıta dayalı, sürdürülebilir bakım modellerinin yapı taşlarını oluşturmaktadır. Ancak bu teknolojilerin etkili kullanılabilmesi için mesleki eğitim, etik rehberlik ve organizasyonel destek mekanizmalarının geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Akıllı hastane, Yapay zeka, Hemşirelik uygulamaları, Gastrointestinal hastalıklar, Klinik karar destek sistemleri

Abstract

This study examines the place of smart hospital systems in the nursing practice of gastrointestinal diseases and the effect of artificial intelligence-supported applications on patient care processes. Gastrointestinal diseases constitute a serious burden on health systems due to their complex structure requiring early diagnosis and continuous care. In this context,

digitalised healthcare and artificial intelligence supported systems offer significant conveniences and improvements, especially in nursing decision-making processes, symptom tracking, remote monitoring and implementation of clinical algorithms. Within the scope of the article, the Internet of Things (IoT), electronic health records (EHR), clinical decision support systems and robotic nursing technologies, which are the basic components of smart hospital systems, are discussed in detail, and the contributions of these components to nursing services are explained. Especially in the follow-up of chronic gastrointestinal diseases such as inflammatory bowel diseases and gastroesophageal reflux, it is exemplified how artificial intelligence-supported systems provide individualised care with symptom tracking, imaging-supported decision making and wearable technology integration. In addition, the gains in patient safety, quality of care, workload management and data security as well as challenges such as system adaptation, ethical issues and training deficiencies are also comprehensively evaluated. Current findings from the literature show that AI integration improves patient outcomes, increases the decision-making skills of nurses and contributes to the sustainability of the healthcare system. In this context, artificial intelligence supported intelligent systems play a fundamental role in the digital transformation of the nursing profession and constitute the building blocks of patient-oriented, evidence-based, sustainable care models. However, it is of great importance to develop vocational training, ethical guidance and organisational support mechanisms for the effective use of these technologies.

Keywords: Smart hospital, Artificial intelligence, Nursing applications, Gastrointestinal diseases, Clinical decision support systems

1. GİRİŞ

Gastrointestinal hastalıklar, küresel sağlık sistemleri üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Özellikle inflamatuvar bağırsak hastalıkları, rektal ve mide kanserleri gibi kronik rahatsızlıklar hem doğrudan tedavi maliyetleriyle hem de dolaylı iş gücü kayıplarıyla ciddi ekonomik sonuçlar doğurabilmektedir (Majidova et al., 2021). Dünya genelinde gastrointestinal cerrahisi uygulanan hastalarda komplikasyon oranlarının yüksek olduğu ve bu durumun sağlık sistemlerini maliyet açısından zorlamakta olduğu belirtilmektedir (X. Guo et al., 2023).

Gastrointestinal hastalıklar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde erken tanı ve sürekli bakım eksikliği nedeniyle daha kötü prognozlar ile seyretmektedir. Bunun yanı sıra, gastrointestinal fonksiyon bozuklukları kronik böbrek hastalıklarında sıkça gözlemlenmekte olup, bu durum çok disiplinli izlem ve bakım ihtiyacını ortaya koymaktadır (Chen et al., 2022).

Hemşirelik mesleği, dijital teknolojilerin gelişimiyle birlikte dönüşüm sürecine girmiştir. Günümüzde hemşireler, sadece bakım sunmakla kalmamakta, aynı zamanda yapay zeka destekli sistemlerle hasta verilerini analiz edebilmekte, karar destek sistemlerinden faydalanabilmektedir (Gao et al., 2024). Bu dönüşüm, klinik karar alma süreçlerini iyileştirmekte ve hasta bakım kalitesini artırabilmektedir. Dijital sağlık teknolojileri sayesinde, hemşirelerin kronik hastalıkların yönetiminde daha etkili roller üstlenebildikleri gözlemlenmektedir. Özellikle uzaktan izleme sistemleri ile hemşireler, hasta durumunu hastane dışı ortamlarda da değerlendirebilmekte ve gerektiğinde erken müdahale gerçekleştirebilmektedir (Jeddi & Bohr, 2020).

Akıllı hastaneler, bilgi teknolojileri, yapay zeka, bulut bilişim ve büyük veri analitiği gibi ileri teknolojilerle entegre edilmiş sağlık kuruluşları olarak tanımlanmaktadır. Bu yapılar, hasta verilerinin eş zamanlı takibini, kaynakların verimli kullanımını ve sağlık hizmetlerinin kişiselleştirilmesini mümkün kılmaktadır (Lu, 2022). Yapay zeka sistemleri, gastrointestinal hastalıklarda tanı ve tedavi süreçlerini hızlandırabilmekte, endoskopi, kolonoskopi gibi

görüntüleme temelli uygulamalarda tanı doğruluğunu artırabilmektedir (Holt & Byrne, 2024). Ayrıca bu sistemlerin karar destek aracı olarak hemşirelerin bakım planlamasına katkı sağlamakta olduğu bildirilmektedir (Niu, 2021). Akıllı hastanelerde kullanılan yapay zeka sistemleri, hemşirelik uygulamalarını desteklemekte, hasta güvenliğini artırmakta ve sağlık hizmetlerinde sürdürülebilirliği mümkün kılmaktadır. Özellikle rektal kanser cerrahisi sonrası, hastaların peristaltik fonksiyonlarının izlenmesinde yapay zeka sistemlerinin etkili olduğu ortaya konmuştur (Ding et al., 2021).

Hemşirelik açısından yapay zeka, karar verme süreçlerini desteklemekte, hasta verilerinin entegrasyonunu kolaylaştırmakta ve zamandan tasarruf sağlamaktadır (C. Guo & Li, 2022). Ayrıca hemşirelerin iş yükünü azaltmakta ve bakım süreçlerini optimize etmektedir. Yapay zeka destekli uzaktan izleme sistemleri ile evde bakım uygulamaları da yaygınlaşmakta olup, bu sayede hastaneye yatış oranları azaltılabilmekte, sağlık hizmetlerinin kapsayıcılığı artmaktadır (Majidova et al., 2021).

Bu çalışmanın amacı, gastrointestinal hastalıkların takibinde yapay zeka destekli akıllı hastane sistemlerinin hemşirelik pratiği üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak incelemektir. Hemşirelerin bu sistemleri nasıl kullandığı, hasta bakım süreçlerine nasıl entegre edildiği ve bu teknolojilerin hasta sonuçlarına katkısı değerlendirilmek istenmektedir. Ayrıca çalışma, akıllı hastane sistemlerinin hemşirelerin iş yükü, karar verme süreçleri ve mesleki tatmin üzerindeki etkilerini de ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. AKILLI HASTANE SİSTEMLERİNİN TANIMI VE BİLEŞENLERİ

Akıllı hastane sistemleri, sağlık hizmetlerinin dijitalleşmesi ile birlikte gelişmekte ve geleneksel hastane yapılarından farklı olarak çok boyutlu teknolojik bileşenleri içermektedir. Bu yapılar, sağlık hizmetlerinde verimliliği artırmakta, insan hatalarını en aza indirmekte ve hasta güvenliğini önemli ölçüde güçlendirmektedir. Akıllı hastaneler; veri toplama, analiz, karar destek ve otomasyon gibi işlevleri bir arada sunabilen bütünleşik sistemlerden oluşmaktadır (Woll & Tørresen, 2023). Bu bölümde, akıllı hastanelerin dört temel bileşeni olan nesnelerin interneti, elektronik sağlık kayıtları, klinik karar destek sistemleri ve robotik hemşirelik sistemleri detaylı olarak ele alınmaktadır.

2.1. IoT (Nesnelerin İnterneti)

Nesnelerin interneti kavramı, fiziksel nesnelerin birbirleriyle ve merkezi bir sistemle dijital olarak etkileşim kurabilmesini sağlayan, günümüz teknolojisinin en ileri düzey uygulamalarından birini temsil etmektedir. Sağlık hizmetlerinde nesnelerin interneti kullanımı, cihazların, sensörlerin, yazılımların ve veri altyapılarının entegre biçimde çalışarak hem hasta hem de sağlık personeli etkileşimlerini kolaylaştırmakta ve optimize etmektedir. Akıllı hastane altyapısında bu teknoloji, hasta izleme, veri toplama, ilaç yönetimi ve cihaz takibi gibi birçok süreçte etkin biçimde kullanılmaktadır.

Nesnelerin interneti tabanlı sistemler, hastanelerde bulunan cihazlar arasında sürekli bir bağlantı kurmakta ve bu bağlantı aracılığıyla hasta verileri anlık olarak merkezi sunuculara iletebilmektedir. Örneğin, bir hastanın kalp atış hızı, oksijen seviyesi, vücut sıcaklığı ve solunum hızı gibi yaşamsal bulguları, giyilebilir sensörler aracılığıyla sürekli izlenmekte ve bu veriler hemşirelik istasyonlarına gerçek zamanlı olarak ulaşabilmektedir. Bu durum, hemşirelerin klinik kararlarını daha hızlı ve isabetli şekilde verebilmelerini mümkün kılmaktadır (da Costa et al., 2018).

Nesnelerin interneti sistemleri, yalnızca hasta izlemeye yönelik olmayıp, hastane içi kaynak yönetimini de etkin şekilde desteklemektedir. Akıllı envanter sistemleri, malzeme ve ilaç

stoklarının otomatik olarak izlenmesini sağlamakta, eksilen ürünlerin uyarı sistemleri aracılığıyla ilgili birimlere bildirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu durum, malzeme eksikliklerinden doğan bakım aksamalarını önlemekte ve hastane içi lojistik süreçlerini optimize etmektedir (Uslu et al., 2020).

Ayrıca nesnelerin interneti sistemleri sayesinde hastane içindeki hasta hareketliliği de izlenebilmektedir. Bu sistemler, özellikle demans ya da felç gibi hareket kabiliyeti kısıtlı bireylerin yerlerinin belirlenmesinde kullanılmakta, böylece güvenlik açıkları azaltılmaktadır. Örneğin, yataktan düşme riski taşıyan hastaların yatağa bağlı hareket sensörleri ile izlendiği ve bu sensörlerin olası düşme durumlarını hemşirelere uyarı olarak iletebildiği gösterilmiştir (YIN et al., 2016).

Sağlık hizmetlerinin sürekliliği ve kalitesinin sağlanabilmesi açısından, nesnelerin interneti sistemlerinin sadece hastane içi ile sınırlı kalmadığı ve evde bakım hizmetlerine de entegre edildiği görülmektedir. Evde kullanılan tansiyon ölçer, glukometre ve nabız ölçüm cihazları gibi birçok dijital medikal cihaz, hasta verilerini doğrudan sağlık kurumlarına aktarabilmekte ve bu sayede uzaktan izlem mümkün hale gelmektedir. Bu durum, kronik hastalıkların yönetimi açısından önemli avantajlar sunmakta, hemşirelerin evde bakım hizmetlerini daha etkin planlamalarını ve yönetmelerini sağlamaktadır (Keikhosrokiani & Kamaruddin, 2022).

Nesnelerin interneti altyapılarının sağlık alanında kullanımı, hasta güvenliğini artırmakta, insan hatalarını azaltmakta ve sağlık çalışanlarının iş yükünü dengelemektedir. Özellikle hemşirelik uygulamalarında, bu teknolojiler sayesinde sürekli ve kesintisiz hasta takibi yapılabilmekte, kritik durumlar önceden fark edilebilmekte ve gerekli müdahaleler zamanında gerçekleştirilebilmektedir. Bu bağlamda nesnelerin interneti, yalnızca teknolojik bir yenilik olarak değil, aynı zamanda hemşirelik mesleğinin evriminde merkezi bir unsur olarak değerlendirilmektedir (B. Wang et al., 2024).

Sonuç olarak, nesnelerin interneti, akıllı hastane sistemlerinin omurgasını oluşturan, çok yönlü ve katmanlı bir teknolojik yapıyı temsil etmektedir. Bu yapı, hem hasta merkezli bakım anlayışını güçlendirmekte, hem de sağlık çalışanlarının görevlerini daha etkin, daha hızlı ve daha güvenli biçimde yerine getirmelerini mümkün kılmaktadır.

2.2. Elektronik sağlık kayıtları (ESK)

Elektronik sağlık kayıtları, hasta bilgilerini dijital ortama aktaran ve bu bilgilerin kayıt, saklama, paylaşım ve analiz işlemlerini merkezî bir sistem aracılığıyla yürüten teknolojik altyapılar olarak tanımlanmaktadır. Sağlık sistemlerinin dijital dönüşüm süreci içinde temel bir yapı taşı olarak kabul edilen bu kayıt sistemleri, hastanelerdeki veri yönetim süreçlerini önemli ölçüde iyileştirmiştir. Geleneksel kağıt temelli hasta dosyalarının yerini alarak çok daha kapsamlı, erişilebilir ve güvenilir bir bilgi kaynağı sunmaktadır (Susanto, 2017).

Elektronik sağlık kayıtları sistemleri; hastanın tıbbi geçmişi, laboratuvar sonuçları, radyolojik görüntüleme raporları, tanıları, tedavi planları, ilaç kullanımı, alerji öyküsü ve taburculuk özetleri gibi kritik bilgileri kapsamlı biçimde bir araya getirebilmektedir. Bu bütünlük yapı sayesinde, sağlık profesyonelleri hasta hakkında çok yönlü değerlendirme yapabilmekte ve hızlı karar verebilmektedir. Ayrıca bu sistemler, klinik karar destek sistemleriyle entegre çalışarak hasta bakımının kalitesini artırmakta ve hata payını azaltabilmektedir (Kwon et al., 2022).

Elektronik sağlık kayıtları, hemşirelik pratiği açısından da birçok yenilik ve kolaylık getirmiştir. Hemşireler, bakım planlarını bu dijital sistemler üzerinden oluşturabilmekte, hastanın yaşamsal bulgularını kayıt altına alabilmekte ve bakım süreci boyunca yapılan her türlü müdahaleyi belgelendirebilmektedir. Bu durum, bakımın izlenebilirliğini artırmakta, hasta güvenliğini

sağlamaktadır. Aynı zamanda hemşirelerin sorumluluk alanlarını şeffaf biçimde göstererek, sağlık hizmetlerinin kalite standartlarına uygun şekilde yürütülmesini mümkün kılmaktadır (Ugajin, 2023).

Elektronik sağlık kayıtları sistemleri, zaman içinde sadece veri saklama işlevi görmekle kalmamış, aynı zamanda analiz yapabilen ve erken uyarı üretebilen akıllı algoritmalarla donatılmış hale gelmiştir. Bu sistemler, ilaç etkileşimlerini uyarabilmekte, laboratuvar testlerinin uygunluğunu sorgulayabilmekte ve olası alerjik reaksiyonlara karşı sağlık personelinin bilgilendirebilmektedir (Peng et al., 2020). Bu özellikler sayesinde, klinik süreçlerde hataların önüne geçilebilmekte ve hasta güvenliği artırılabilir.

Ayrıca, elektronik sağlık kayıtları sistemleri hasta katılımını teşvik etmektedir. Birçok sistem, hastaların kendi sağlık bilgilerine erişim hakkı tanımakta ve bu durum bireylerin sağlıklarına ilişkin bilinç düzeylerini yükseltmektedir. Özellikle kronik hastalık yönetimi sürecinde hastaların tedavi planlarına dahil edilmesi, hasta uyumunu artırmakta ve tedavi başarısını olumlu yönde etkilemektedir. Bu yaklaşım, hemşirelikte hasta merkezli bakım anlayışının uygulanabilirliğini desteklemektedir (Katrantsiotis et al., 2023).

Bilgi güvenliği ve gizliliği, elektronik sağlık kayıtları sistemlerinin en kritik yönlerinden birini oluşturmaktadır. Kişisel sağlık bilgilerinin üçüncü kişilerle paylaşılmasını engellemek amacıyla çok katmanlı güvenlik protokolleri geliştirilmiştir. Şifreleme teknikleri, yetki kontrollü erişim sistemleri ve siber güvenlik duvarları ile veri güvenliği sağlanmaktadır. Böylelikle hem hasta mahremiyeti korunmakta hem de yasal düzenlemelere uyum sağlanmaktadır (Y. Wang et al., 2024).

Özetle, elektronik sağlık kayıtları sistemleri, hasta verilerinin bütünleşik ve etkili bir biçimde yönetilmesini sağlayarak hem hasta hem de sağlık çalışanları açısından önemli avantajlar sunmaktadır. Bu sistemler, hemşirelik hizmetlerinin planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi aşamalarında merkezi bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda hasta güvenliğinin artırılması, bakım kalitesinin yükseltilmesi ve sağlık sisteminin sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından da büyük katkılar sunmaktadır.

2.3. Klinik Karar Destek Sistemleri

Klinik karar destek sistemleri, sağlık profesyonellerinin klinik karar alma süreçlerine yardımcı olmak amacıyla geliştirilen, hastaya özgü verileri analiz ederek önerilerde bulunabilen bilişim sistemleri olarak tanımlanmaktadır. Bu sistemler, hasta verilerinden elde edilen bulgularla karşılaştırmalı analizler yapmakta ve sonuçları sağlık çalışanlarına öneri, uyarı veya bilgi mesajı şeklinde sunabilmektedir. Klinik karar destek sistemleri, akıllı hastane yapılarının temel bileşenlerinden biri haline gelmiş ve hemşirelik başta olmak üzere tüm klinik birimlerin işlevselliğini artırmakta önemli rol oynamıştır (Katrantsiotis et al., 2023).

Bu sistemler, veri analitiği, yapay zeka algoritmaları ve sağlık rehberlerinin bir araya getirilmesiyle çalışmakta, hastanın mevcut durumu ve tıbbi geçmişi üzerinden potansiyel tanıları, ilaç etkileşimlerini, alerji risklerini ya da olası komplikasyonları tahmin edebilmektedir. Böylece hasta güvenliği güçlendirilmekte, klinik süreçlerde insan hatasından kaynaklı olumsuzluklar en aza indirilebilmektedir. Klinik karar destek sistemleri; teşhis, tedavi, hemşirelik girişimleri ve hastane içi yönlendirme gibi birçok süreçte etkili biçimde kullanılabilmektedir (Moreira et al., 2019).

Hemşirelik pratiğinde ise bu sistemler; özellikle yoğun bakım, acil servis, kronik hastalık takibi gibi yüksek risk içeren alanlarda büyük kolaylık sağlamaktadır. Örneğin, sürekli yaşamsal bulgu takibi yapan sistemler, belirlenen eşik değerler aşıldığında otomatik olarak hemşireleri

uyarabilmekte ve bu sayede erken müdahale mümkün hale gelmektedir. Böylece hemşireler, zamanında klinik kararlar alabilmekte ve komplikasyonların önüne geçebilmektedir (Akbar et al., 2021).

Klinik karar destek sistemleri aynı zamanda hemşirelerin iş yükünü azaltabilmekte, zaman yönetimini kolaylaştırabilmekte ve bakımın standartlara uygun yürütülmesine yardımcı olabilmektedir. Bu sistemler, hasta için hazırlanmış bireyselleştirilmiş bakım planlarını takip edebilmekte ve hemşirelere bu planların uygulama sıralamasını hatırlatabilmektedir. Aynı zamanda yapılması gereken girişimlerin takibini sağlamakta, bakımın eksiksiz tamamlanmasına katkıda bulunmaktadır (Y. Wang et al., 2024).

Klinik karar destek sistemlerinin etkili kullanılabilmesi için hastane bilgi yönetim sistemleri, elektronik sağlık kayıtları ve medikal cihazlar ile entegre biçimde çalışması gerekmektedir. Bu bütünleşik yapı sayesinde veri alışverişi kesintisiz hale gelmekte, sistemler daha isabetli sonuçlar üretebilmektedir. Ayrıca, yapay zeka tabanlı sistemlerin öğrenme kapasitesi sayesinde, sistemler zaman içinde daha gelişmiş önerilerde bulunabilmektedir (Kwon et al., 2022).

Bununla birlikte, klinik karar destek sistemlerinin kullanılabilirliği yalnızca teknolojik altyapıya değil, aynı zamanda kullanıcı eğitimi, sistem güvenilirliği ve sağlık profesyonellerinin sisteme duyduğu güvene de bağlıdır. Sistemler, kullanıcı dostu arayüzler ile donatıldığında hemşireler tarafından daha fazla benimsenmekte ve günlük pratiğe entegre edilebilmektedir. Literatürde, karar destek sistemlerinin başarılı kullanımının hasta sonuçlarını iyileştirdiği, mortalite ve morbidite oranlarını azalttığı bildirilmiştir (Kwon et al., 2022).

Sonuç olarak, klinik karar destek sistemleri, akıllı hastane mimarisinin en stratejik bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu sistemler, sadece hasta güvenliği açısından değil, aynı zamanda hemşirelerin mesleki verimliliğini artırma, bakım kalitesini yükseltme ve sağlık hizmetlerinin sürdürülebilirliğini sağlama açısından da çok yönlü katkılar sunmaktadır. Hemşirelik pratiğinde doğru, hızlı ve bireyselleştirilmiş kararların alınmasını sağlayan bu sistemler, çağdaş sağlık hizmetlerinde vazgeçilmez bir konuma ulaşmıştır.

2.4. Robotik Hemşirelik Sistemleri ve Otomasyon

Sağlık sektöründeki dijital dönüşüm, sadece veri yönetimini değil, aynı zamanda doğrudan hasta bakım süreçlerini de dönüştürmektedir. Bu dönüşümün önemli bir bileşeni olan robotik hemşirelik sistemleri ve otomasyon teknolojileri, hemşirelik hizmetlerinin daha etkin, daha güvenli ve daha sürdürülebilir biçimde yürütülmesini mümkün kılmaktadır. Robotik sistemler, belirli görevleri otomatik olarak yerine getirebilmekte ve hemşirelerin fiziksel ve bilişsel yükünü azaltarak iş gücü verimliliğini artırabilmektedir (Y. Wang et al., 2024).

Robotik hemşirelik sistemleri, özellikle tekrarlayıcı ve fiziksel olarak yorucu görevlerde kullanılmakta; ilaç dağıtımı, hasta taşıma, hasta yatak pozisyonlandırma ve enfeksiyon kontrolü gibi uygulamaları yerine getirebilmektedir. Bu sistemler, otonom hareket kabiliyeti, sensör tabanlı yön bulma ve insan-makine etkileşimi gibi ileri düzey teknolojilerle donatılmıştır. Örneğin, otonom ilaç dağıtım robotları, tedavi protokollerine uygun olarak belirli saatlerde belirli hastalara ilaç götürebilmekte, aynı zamanda barkod doğrulama sistemleriyle ilaç güvenliğini sağlayabilmektedir (Kwon et al., 2022).

Bu robotik sistemlerin hemşirelik hizmetlerine entegre edilmesi, hem hasta memnuniyetini artırmakta hem de insan kaynaklı hataların önüne geçilebilmesini sağlamaktadır. Literatürde, robotik destekli hemşirelik uygulamalarının hasta güvenliği, bakım süresi ve işlem doğruluğu açısından önemli katkılar sunduğu bildirilmektedir. Özellikle yoğun bakım ve ameliyathane

gibi yüksek riskli birimlerde kullanılan robotik destek sistemleri, aseptik tekniklerin standartlaştırılmasına ve enfeksiyon kontrolünün iyileştirilmesine yardımcı olmaktadır (Ugajin, 2023).

Ayrıca, robotik sistemlerin entegre edildiği akıllı hastane ortamlarında hasta-robot etkileşimi de dikkate değer düzeyde gelişmiş bulunmaktadır. Bazı sistemlerde, hastalar robotlara sesli komutlar verebilmekte, yardım çağrılarında bulunabilmekte ve bakım sürecine aktif katılım sağlayabilmektedir. Bu durum, özellikle hareket kabiliyeti kısıtlı, yaşlı ya da yalnız kalan bireylerin bakım sürecine erişimini kolaylaştırmakta ve sağlık hizmetlerinin kapsayıcılığını artırmaktadır (YIN et al., 2016).

Otomasyon teknolojileri ise robotik sistemlerin ötesinde, hem idari hem de klinik süreçleri dijitalleştirmekte ve insan müdahalesine gerek kalmadan işlemlerin yürütülmesini mümkün kılmaktadır. Otomatik hasta kayıt sistemleri, reçete yazma yazılımları, hasta taburculuk yönetimi ve otomatik hemşire çağrı sistemleri gibi uygulamalar; sağlık hizmeti sunumunu hızlandırmakta, hataları azaltmakta ve hasta bekleme sürelerini kısaltmaktadır (Keikhosrokiani & Kamaruddin, 2022).

Bununla birlikte, robotik sistemlerin hemşirelik uygulamalarına entegrasyonu bazı etik ve mesleki tartışmaları da gündeme getirmektedir. İnsan dokunuşunun ve duygusal desteğin önem taşıdığı hemşirelik mesleğinde, robotların bu alanı ne ölçüde karşılayabileceği hala tartışılmaktadır. Ancak mevcut çalışmalar, robotların insan hemşirelerin yerine geçmekten ziyade onlara yardımcı bir araç olarak konumlandığını göstermektedir. Bu bakış açısı ile değerlendirildiğinde, robotik sistemlerin hemşirelik pratiğinde tamamlayıcı rol üstlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Kwon et al., 2022).

Sonuç olarak, robotik hemşirelik sistemleri ve otomasyon teknolojileri, modern hastane ortamlarının ayrılmaz parçaları haline gelmektedir. Bu sistemler, hemşirelerin iş yükünü hafifletmekte, bakım süreçlerini hızlandırmakta ve hasta güvenliğini artırmaktadır. Etik sorumluluklar göz önünde bulundurularak geliştirilen ve insan merkezli yaklaşımlarla entegre edilen bu teknolojiler, geleceğin sağlık hizmetlerinin yapı taşları arasında yerini almaktadır.

3. YAPAY ZEKA DESTEKLİ UYGULAMALARIN HEMŞİRELİK PRATİĞİNE ENTEGRASYONU

Sağlık hizmetlerinde dijitalleşmenin hız kazanmasıyla birlikte, yapay zeka teknolojileri klinik uygulamaların her aşamasına entegre edilebilmektedir. Hemşirelik disiplini, dinamik yapısı ve hasta ile doğrudan etkileşim gerektiren uygulamaları nedeniyle, bu teknolojik dönüşümden en fazla etkilenen alanlardan biri haline gelmiştir. Yapay zeka sistemleri, hemşirelik karar verme süreçlerinden hasta izlemine, veri analizlerinden klinik algoritma uygulamalarına kadar çok sayıda alanda etkili biçimde kullanılmaktadır. Bu teknolojiler, bakım süreçlerini daha güvenli, hızlı ve kişiselleştirilmiş hale getirebilmekte; aynı zamanda hemşirelerin iş yükünü dengeleyerek mesleki verimliliklerini artırabilmektedir.

3.1. Hemşirelik Karar Süreçlerinde Yapay Zeka

Yapay zeka teknolojileri, hemşirelik karar alma süreçlerini desteklemek ve optimize etmek amacıyla giderek daha fazla kullanılmaktadır. Hemşirelikte karar verme, çoğunlukla hasta değerlendirmesi, müdahale planlaması, uygulama ve değerlendirme gibi klinik basamakları içermektedir. Bu süreçlerde doğru ve zamanında karar alınması, hasta güvenliği ve bakım kalitesi açısından kritik önem taşımaktadır. Yapay zeka destekli sistemler, hasta verilerini analiz ederek hemşirelerin bu karar süreçlerini daha hızlı, daha doğru ve daha kişiselleştirilmiş biçimde yönetebilmelerine olanak sağlamaktadır (Liao et al., 2015).

Yapay zeka, hemşirelerin hasta verilerini yorumlamasına, risk skorlaması yapmasına, tanı seçeneklerini değerlendirmesine ve uygun bakım planlarını oluşturmaya katkı sunabilmektedir. Literatürde yapay zeka sistemlerinin, hemşirelerin deneyim eksikliği yaşadığı alanlarda bilgi açığını kapatabildiği ve karar doğruluğunu artırabildiği gösterilmiştir (Ng et al., 2022). Bunun yanı sıra yapay zeka uygulamaları, hemşirelerin eğitiminde de kullanılabilmekte ve simülasyon temelli karar verme modelleri oluşturulabilmektedir.

Bazı uygulamalarda hemşirelerin yapay zeka sistemleriyle etkileşimi gerçek zamanlı olarak gerçekleştirilmekte, örneğin hastanın laboratuvar verileri, vital bulguları ve geçmiş sağlık kayıtları üzerinden sistemin önerileri sunulmaktadır. Bu öneriler, hemşirenin klinik gözlemleriyle bütünleştirilerek karar alma sürecini zenginleştirmektedir (Martinez-Ortigosa et al., 2023). Yapay zekanın hemşirelik karar süreçlerine dahil edilmesi, sadece bireysel karar kalitesini değil, aynı zamanda kurum düzeyinde bakım protokollerinin standardizasyonunu da güçlendirmektedir.

3.2. Hasta İzlemi ve Erken Uyarı Sistemleri

Yapay zeka destekli erken uyarı sistemleri, hasta izlemi süreçlerinde yüksek doğrulukla çalışabilmekte ve klinik kötüleşmeleri önceden tahmin edebilmektedir. Bu sistemler, sürekli veri toplayabilen sensör teknolojileri ile birlikte kullanılmakta, hasta başı izleme cihazlarından gelen verileri analiz etmekte ve olası risk durumlarını sağlık personeline bildirmektedir. Böylece hemşireler, kritik durumları önceden fark edebilmekte ve zamanında müdahalede bulunabilmektedir (Cennamo et al., 2022).

Özellikle yoğun bakım ve acil servis gibi hızlı müdahale gerektiren birimlerde, yapay zekaya dayalı erken uyarı sistemleri büyük avantaj sağlamaktadır. Bu sistemler, sepsis, solunum yetmezliği, kardiyak arrest gibi ciddi klinik tabloların semptomlarını analiz ederek, bu durumlar gerçekleşmeden önce alarm oluşturabilmektedir. Literatürde, bu sistemlerin mortalite oranlarını düşürdüğü ve hastanede kalış sürelerini azalttığı bildirilmektedir (Keim-Malpass & Moorman, 2021).

Ayrıca, yapay zeka temelli izlem sistemleri evde bakım alan hastalar için de uyarlanabilmekte ve mobil uygulamalar üzerinden hasta verilerini izleyebilmektedir. Bu sayede hemşireler, hastane dışı ortamlarda bile hasta izlemini sürdürebilmekte, komplikasyon gelişmeden önlem alabilmektedir. Yapay zeka destekli izlem sistemlerinin hemşirelerin iş yükünü azalttığı, karar destek süreçlerine katkı sunduğu ve hasta memnuniyetini artırdığı vurgulanmaktadır (Cingolani et al., 2023).

3.3. Klinik Algoritmalar ve Veri Analizleri

Yapay zeka, sağlık verilerinin büyük hacimli, hızlı ve anlamlı şekilde analiz edilmesini mümkün kılmakta, bu sayede klinik karar algoritmalarının daha isabetli şekilde geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Hemşirelik pratiğinde veri analizi, hasta eğilimlerini anlama, komplikasyon risklerini öngörme ve müdahale zamanlamasını optimize etme açısından büyük önem taşımaktadır. Yapay zeka algoritmaları, hasta geçmişi, güncel bulgular ve çevresel faktörler gibi çok sayıda değişkeni aynı anda değerlendirerek, klinik eğilimleri ortaya koyabilmektedir (Ruksakulpiwat et al., 2024). Klinik algoritmalar, kanıta dayalı rehberler ile bütünleştirildiğinde, hemşirelerin bakım planlarını daha doğru şekilde oluşturabilmesini sağlamaktadır. Örneğin, yara iyileşme sürecini değerlendirmeye yönelik algoritmalar, yaranın boyutu, rengi, çevresel dokuların durumu gibi verileri işleyerek iyileşme hızını tahmin edebilmektedir. Böylece hemşire, bakım sürecini bu tahmine göre yeniden planlayabilmektedir (Lynn, 2019).

Yapay zeka destekli veri analiz sistemleri, hastane genelinde hasta bakım kalitesinin raporlanmasına da katkı sunmaktadır. Bu sistemler, hemşirelik hizmetlerinin zamanlamasını, girişim sıklığını, bakım sonuçlarını ve hasta geri bildirimlerini analiz ederek kalite göstergeleri sunabilmektedir. Böylece hem kurumsal yöneticiler hem de klinik ekipler, veriye dayalı iyileştirme çalışmaları planlayabilmektedir (Cato et al., 2020).

4. GASTROİNTESTİNAL HASTALIKLARIN TAKİBİNDE YAPAY ZEKANIN ROLÜ

Gastrointestinal sistem hastalıkları, hem akut hem de kronik seyir gösterebilen, multidisipliner değerlendirme gerektiren karmaşık sağlık sorunları arasında yer almaktadır. Bu hastalıkların etkin şekilde izlenebilmesi, erken tanı konulabilmesi, tedaviye uyumun sağlanabilmesi ve komplikasyonların önlenmesi için sürekli, hassas ve bireyselleştirilmiş veri takibi gerekmektedir. Yapay zeka destekli uygulamalar, bu gereksinimleri karşılayabilecek kapasiteye sahip olup, hastalık izlem süreçlerinde hemşirelik hizmetlerine bütüncül katkılar sunabilmektedir. Semptom takibi, görüntüleme temelli karar sistemleri ve giyilebilir teknolojilerle desteklenen uzaktan izleme sistemleri aracılığıyla yapay zeka, gastrointestinal hastalıkların yönetimini dönüştürmektedir. Bu bölümde, söz konusu teknolojilerin hemşirelik pratiği ile nasıl bütünleştiği ve hasta izlemine sunduğu katkılar detaylı biçimde ele alınmaktadır.

4.1. Semptom Takibi (Örneğin: İnflamatuvar Barsak Hastalıkları, Reflü vb.)

Yapay zeka teknolojileri, gastrointestinal hastalıkların semptom takibinde etkili ve güvenilir araçlar olarak kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle inflamatuvar barsak hastalıkları, irritabl barsak sendromu, gastroözofageal reflü gibi kronik seyirli hastalıklarda, semptomların sürekli ve nesnel biçimde izlenmesi, hastalık yönetiminin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda yapay zeka, hasta tarafından bildirilen belirtileri analiz edebilmekte ve semptom desenlerini öğrenerek, alevlenme dönemlerini öngörebilmekte ya da tedaviye uyumsuzluk riskini saptayabilmektedir (Pinton, 2023).

Güncel çalışmalarda, yapay zeka algoritmalarının inflamatuvar barsak hastalığına sahip bireylerin semptom günlüğünü analiz ederek hastalık aktivitesini tahmin edebildiği ve hekime ya da hemşireye erken uyarı verebildiği gösterilmiştir (Tontini et al., 2021). Aynı zamanda reflü semptomlarının sıklığı, süresi ve şiddeti gibi parametreleri içeren hasta raporlarının analiz edilmesi ile bireyselleştirilmiş tedavi yaklaşımları geliştirilebilmektedir. Bu durum, özellikle hemşirelerin klinik değerlendirme ve bakım planlaması süreçlerinde karar kalitesini artırmaktadır.

Yapay zeka destekli mobil uygulamalar, hastaların semptomlarını günlük olarak kaydetmelerine olanak sağlamakta ve bu verileri analiz ederek sağlık profesyonellerine klinik öngörüler sunabilmektedir. Bu sistemler, yalnızca semptom takibi ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda hasta eğitimi, uyum artırımı ve psikososyal destek önerileriyle bakım sürecini bütüncül biçimde desteklemektedir (Majidova et al., 2021). Bu uygulamalar, hemşirelikte sürekli hasta izlemine imkan tanımakta ve birey merkezli bakımın hayata geçirilmesine katkı sağlamaktadır.

4.2. Görüntüleme Destekli Karar Sistemleri (Endoskopi vb.)

Gastrointestinal hastalıkların tanısında en sık başvurulanan yöntemlerden biri olan endoskopi, son yıllarda yapay zeka teknolojileri ile desteklenerek daha güvenilir ve verimli hale getirilmektedir. Yapay zeka destekli görüntü işleme sistemleri, endoskopik görüntüler üzerinde çalışarak lezyonları saptayabilmekte, ayırt edici sınıflandırmalar yapabilmekte ve uzman yorumlarını destekleyebilmektedir. Bu sistemlerin tanısal doğruluğu artırdığı ve işlem süresini kısalttığı çok sayıda çalışmada ortaya konmuştur (Ali et al., 2024).

Özellikle inflamatuvar barsak hastalığı, polip tespiti, gastrik ülserler veya malignite şüphesi gibi durumlarda, yapay zeka algoritmaları lezyonun yeri, büyüklüğü, renk tonu gibi parametreleri analiz edebilmekte ve bu veriler üzerinden olası risk skoru oluşturabilmektedir. Bu sistemlerin hemşirelik uygulamalarında kullanılabilirliği, işlem sonrası takip ve komplikasyon izleminde kritik avantajlar sağlamaktadır (Suri et al., 2024).

Görüntüleme destekli karar sistemlerinin bir diğer önemli yönü, öğrenme algoritmaları ile sürekli olarak kendini geliştirebilmesidir. Bu sayede yapay zeka destekli sistemler zaman içinde daha iyi örüntü tanımları oluşturabilmekte, deneyimli endoskopistlerin klinik kararlarını destekleyebilmektedir. Bu teknoloji, sadece hekimlerin değil, endoskopi hemşirelerinin de karar alma süreçlerinde güvenli bir rehberlik sunmaktadır (Rathee et al., 2025).

4.3. Giyilebilir Teknolojiler ve Uzaktan İzleme

Gastrointestinal hastalıkların kronik yönetimi, sürekli izlem gerektirdiği için giyilebilir teknolojiler ve uzaktan izleme sistemleri, son yıllarda önemli ölçüde yaygınlaşmıştır. Bu teknolojiler, bireylerin fiziksel hareketliliğini, nabız, stres düzeyi, vücut sıcaklığı gibi parametrelerini sürekli izleyebilmekte ve bu verileri hemşirelerin erişebileceği dijital panellere aktarabilmektedir (Riaz & Atreja, 2016).

Yapay zeka destekli bu giyilebilir sistemler, hastaların gastrointestinal semptomlarla ilişkili fizyolojik tepkilerini analiz edebilmekte; örneğin, karın ağrısı, mide krampları gibi belirtiler sırasında oluşan terleme, kalp atım hızı veya elektromiyografik verileri yorumlayabilmektedir. Literatürde bu tarz sistemlerin özellikle inflamatuvar barsak hastalığı, ülseratif kolit gibi hastalıkların aktivite düzeylerini değerlendirmede başarılı sonuçlar verdiği belirtilmiştir (Harindranath & Desai, 2025).

Uzaktan izleme sistemleri, yapay zeka entegrasyonu sayesinde sadece veri toplayan değil, aynı zamanda analiz yapan, sınıflandırma gerçekleştiren ve risk tahmini üretebilen akıllı platformlar haline gelmiştir. Bu sistemler, hasta ile hemşire arasında gerçek zamanlı bağlantı kurmakta, sağlık hizmetlerinin sadece hastane ile sınırlı kalmadan evde ya da mobil ortamda da sürdürülmesini mümkün kılmaktadır (Kim et al., 2024).

Giyilebilir teknolojiler sayesinde hemşireler, hastaların semptomatolojisini anlık olarak takip edebilmekte, veri analizlerine dayanarak erken uyarı sistemlerini aktif hale getirebilmektedir. Bu durum, hem hasta güvenliğini artırmakta hem de acil müdahale ihtiyacını azaltarak sağlık sisteminin üzerindeki yükü hafifletmektedir.

5. HEMŞİRELİK UYGULAMALARINDA AKILLI SİSTEMLERLE KAZANIMLAR VE ZORLUKLAR

Akıllı sistemler, sağlık hizmetlerinin dijitalleşme sürecinde hemşirelik pratiğini dönüştürmekte, hasta bakımının kalitesini artırmakta ve klinik süreçleri yeniden yapılandırmaktadır. Yapay zeka, nesnelerin interneti, karar destek sistemleri ve otomasyon gibi teknolojiler, hemşirelerin bakım sunum süreçlerini daha verimli, daha güvenli ve daha kişiselleştirilmiş biçimde yürütmelerini mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte bu dönüşüm, yalnızca kazanımlarla sınırlı kalmamakta; iş yükü dengesi, veri güvenliği, etik sorunlar ve teknolojiye adaptasyon gibi yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu bölümde, hemşirelik uygulamalarında akıllı sistemlerin hasta güvenliği ve bakım kalitesine katkıları, iş yükü ve zaman yönetimi üzerindeki etkileri ile birlikte veri güvenliği ve etik boyutları ele alınarak kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır.

5.1. Hasta Güvenliği ve Bakım Kalitesi

Akıllı sistemlerin hemşirelik uygulamalarına entegrasyonu, hasta güvenliğini sağlamada ve bakım kalitesini yükseltmede önemli katkılar sunmaktadır. Bu sistemler, hasta verilerini gerçek zamanlı olarak analiz edebilmekte, klinik uyarılar oluşturabilmekte ve hemşireleri potansiyel risklere karşı önceden bilgilendirebilmektedir. Bu özellikleri sayesinde hasta güvenliğini tehdit eden durumlar erkenden fark edilebilmekte, hemşireler hızlı ve isabetli müdahalelerde bulunabilmektedir (B. Wang et al., 2024).

Yapay zeka destekli planlama sistemleri, ilaç hatalarının önüne geçmekte, hasta kimliğinin doğrulanmasını sağlamaktadır. Otomatik hatırlatma sistemleri, hemşirelerin bakım adımlarını atlamadan tamamlamasına olanak tanımakta, bu da standartlara uygun bakımın sürekliliğini mümkün kılmaktadır. Literatürde bu sistemlerin kullanımı ile hasta güvenliğinde belirgin artışlar gözlemlenmiş, olumsuz olayların azaltılabildiği gösterilmiştir (S. A. A. Q. Mohammed et al., 2025).

Bununla birlikte, akıllı sistemlerin kullanımı sadece bireysel değil, kurumsal düzeyde de kalite göstergelerini iyileştirebilmektedir. Hasta memnuniyet puanlarında artış, tedaviye uyum oranlarında iyileşme ve komplikasyon oranlarında düşüş gibi çıktıların, bu teknolojilerle doğrudan ilişkili olduğu saptanmıştır (Kangasniemi et al., 2013).

5.2. Hemşirelik İş Yüğü ve Zaman Yönetimi

Hemşirelik mesleği, yoğun iş temposu ve çoklu görev gerekliliği nedeniyle yüksek iş yüküne sahip sağlık mesleklerinden biridir. Akıllı sistemlerin bu noktada sağladığı en büyük katkılardan biri, iş yükünü dengelemesi ve zaman yönetimini kolaylaştırmasıdır. Otomatik veri girişi, anlık hasta takibi, dijital belgeleme ve karar destek sistemleri sayesinde hemşirelerin üzerindeki operasyonel yük önemli ölçüde azalmaktadır (Ayoola et al., 2025).

Çalışmalar, akıllı hemşirelik sistemlerinin kullanılmasıyla hasta başında geçirilen sürenin artırılabilirdiğini, evrak işlerinin ise azaltılabildiğini göstermektedir. Bu durum, hemşirelerin bakım kalitesine daha fazla odaklanabilmelerini ve daha fazla hasta ile bire bir ilgilenebilmelerini mümkün kılmaktadır (Almagharbeh, 2024; Alruwaili et al., 2024).

Ayrıca, iş yükünün dijital sistemlerle paylaşılması, hemşirelerin tükenmişlik düzeylerinin azalmasına, iş doyumlarının artmasına ve daha sürdürülebilir bir çalışma düzeninin oluşmasına katkı sunmaktadır. Bununla birlikte bazı araştırmalarda, dijital sistemlerin kullanımı sırasında öğrenme sürecinin iş yüküne geçici olarak ek yük getirebildiği de belirtilmiştir (Nolio Santa Cruz et al., 2024).

5.3. Veri Güvenliği ve Etik Sorunlar

Akıllı sistemlerin sağlık ortamlarında yaygınlaşması, beraberinde önemli etik ve bilgi güvenliği tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Hemşirelikte kullanılan sistemler, hasta bilgilerinin dijital ortamda saklanması, analiz edilmesini ve paylaşılmasını içermektedir. Bu nedenle veri güvenliği, hasta mahremiyeti ve etik sorumluluklar açısından çok yönlü riskleri de beraberinde getirebilmektedir (Tino et al., 2024).

Yasal çerçevede kişisel sağlık verilerinin korunması ve sadece yetkili kişilerce erişilmesi zorunlu olmakla birlikte, sistem açıkları ya da kullanıcı hataları nedeniyle bu verilerin ifşası riski taşımaktadır. Bu durum hem hasta güvenini zedeleyebilmekte hem de kurumların hukuki sorumluluğunu artırabilmektedir. Etik açıdan bakıldığında, yapay zeka sistemlerinin karar alma süreçlerine etkisi de tartışılmakta; bu sistemlerin insan değerlerine uygun çalışıp çalışmadığı sürekli gözden geçirilmesi gereken bir başlık olarak öne çıkmaktadır (Afolalu et al., 2024).

Ayrıca, hasta verilerinin analiz edilmesinde kullanılan algoritmaların şeffaf olmaması ya da belirli hasta gruplarına karşı yanlılık içerebilmesi, etik kaygıları artırabilmektedir. Bu nedenle hemşirelerin dijital sistemleri kullanırken etik ilkeleri gözetmeleri, veri güvenliğine ilişkin protokolleri bilmeleri ve gerektiğinde etik ikilemler karşısında rehberlik alabilecekleri destek sistemlerine erişimleri gerekmektedir (Ibrahim et al., 2024).

6. Literatürde Yapılmış Çalışmaların Derlenmesi

Japonya'da gerçekleştirilen bir çalışmada, yaşlı bireylerin uzun dönemli bakımında yapay zeka destekli hasta izlem sistemlerinin kullanımı analiz edilmiş ve sistemin düşme riskini %38 oranında azalttığı bildirilmiştir. Hemşireler, sistem tarafından üretilen risk skorlarına göre bakım önceliklerini planlayabilmiş ve sonuç olarak müdahale süresi belirgin şekilde kısalmıştır (Nguyen et al., 2021).

Avustralya'da yapılan bir araştırmada ise yapay zeka destekli uzaktan izlem sistemleri ile kronik hastalığı olan bireylerin evden takibi sağlanmış ve acil servis başvurularında %27 oranında azalma gözlemlenmiştir. Hemşireler, dijital sistemlerden aldıkları günlük veri raporları doğrultusunda hastalara telebakım uygulamaları ile destek sağlayabilmiştir (Leclercq et al., 2022).

İngiltere'de gerçekleştirilen bir pilot projede, yapay zeka tabanlı klinik karar destek sistemlerinin acil serviste kullanımı değerlendirilmiş ve hemşirelerin doğru tanı oranlarında %12'lik bir artış saptanmıştır. Sistem, hemşirelerin semptomlara dayalı değerlendirmelerine algoritmik destek sunmuş ve klinik kararların isabet oranını artırmıştır (Allen et al., 2023).

Yapay zeka destekli sistemlerin hemşirelik pratiğine entegrasyonunun klinik ortamlardaki sonuçları, hasta güvenliği, karar kalitesi ve bakım sürekliliği açısından dikkate değer kazanımlar sağlayabilmektedir. Klinik uygulamalar, teorik modellemelerden farklı olarak, teknolojinin gerçek hasta ve sağlık personeli etkileşimleriyle test edildiği ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda, uygulamalardan elde edilen bulgular, teknolojinin etkinliğini ve uygulanabilirliğini somut biçimde ortaya koymaktadır.

Örneğin, Martinez-Ortigosa (2023) tarafından yürütülen çalışmada, yapay zeka destekli klinik karar sistemlerinin hemşirelerin tanı koyma süreçlerine katkı sunduğu ve acil müdahale gerektiren hastalarda yeniden yatış oranlarını düşürdüğü belirlenmiştir. Sistem, hemşirelerin tedaviye yönelik daha hızlı aksiyon almalarını sağlayabilmiş ve hasta izlemine etkin biçimde destekleyebilmiştir (Martinez-Ortigosa et al., 2023).

Bir başka çalışmada, Takahashi ve arkadaşları (2021), Japonya'da yaşlı bireylerin uzun dönemli bakım ünitelerinde kullanılan yapay zeka destekli izlem sistemlerinin, düşme olaylarında %38 oranında azalma sağladığını ve hemşirelerin güvenlik önlemlerini önceden planlayabildiğini ortaya koymuştur (Nguyen et al., 2021).

Bu tür sonuçlar, akıllı sistemlerin yalnızca bakım kalitesini artırmakla kalmadığını, aynı zamanda sağlık personelinin verimliliğini de doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Yapay zeka uygulamalarının hemşirelikteki etkisine dair yapılmış güncel derlemeler ve karşılaştırmalı incelemeler, bu teknolojinin sağlık sistemine entegrasyonu konusundaki eğilimleri, kazanımları ve sınırlılıkları bütüncül bir şekilde değerlendirmektedir. Derlemeler, farklı ülkelerden, farklı sağlık sistemlerinden ve çeşitli uzmanlık alanlarından elde edilen verileri bir araya getirerek teknolojinin etkisini geniş bir perspektiften sunmaktadır.

Ng, Ling ve Chew (2022) tarafından yürütülen sistematik bir derlemede, yapay zeka tabanlı karar destek sistemlerinin hemşirelerin klinik değerlendirme süreçlerini hızlandırdığı, tanı

doğruluğunu artırdığı ve özellikle yeni mezun hemşirelerin bilgi eksikliklerini kapatabildiği vurgulanmıştır. Ancak aynı çalışmada, sistemlerin eğitimi ve altyapı desteği olmadan uzun vadeli başarı sağlayamayacağı da belirtilmiştir (Ng et al., 2022).

Ruksakulpiwat ve Thorngthip (2024) tarafından yapılan güncel bir sistematik literatür taramasında, yapay zeka destekli sistemlerin hem hasta memnuniyetinde artış sağladığı hem de hemşirelerin iş yükünü azalttığı saptanmıştır. Aynı derlemede, sistemlerin etik, maliyet ve kullanıcı eğitimi açısından hala geliştirmeye açık yönlerinin olduğu vurgulanmıştır (Ruksakulpiwat et al., 2024).

Buchanan ve arkadaşları (2020), hemşirelerin yapay zekaya olan bakış açılarını inceleyen geniş kapsamlı bir derlemede, teknolojiye karşı ilgi ve merakın arttığını, ancak sistemlerin bakımın insanî yönünü zayıflatabileceğine dair kaygıların da sürdüğünü belirtmişlerdir. Bu derleme, teknolojik gelişmenin etik sorumlulukla dengelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Buchanan et al., 2020).

Bu karşılaştırmalı incelemeler, yapay zekanın hemşirelik pratiğinde kullanımının yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda etik, psikososyal ve eğitimsel boyutlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Güncel derlemeler, sistem entegrasyonu süreçlerinin yalnızca uygulamaya değil, kültürel adaptasyona ve etik değerlendirmelere de ihtiyaç duyduğunu net biçimde göstermektedir.

7. NE YAPMALIYIZ?

Yapay zeka destekli sistemlerin hemşirelik uygulamalarına entegrasyonu, yalnızca teknik bir dönüşüm değil; aynı zamanda mesleki, eğitsel ve politik bir yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmektedir. Bu kapsamda yapılması gerekenler, mevcut sistemlerin yeterliliklerinin değerlendirilmesi, hemşirelerin bu sistemlere uyumu ve mesleki eğitim süreçlerinin yeniden şekillendirilmesi ekseninde ele alınmalıdır.

Yapay zeka destekli sistemlerin sağlık hizmetlerinde kullanılabilirliği, özellikle hemşirelik pratiği bağlamında hala gelişmekte olan bir alandır. Mevcut sistemlerin yeterliliği, teknik kapasite, kullanıcı deneyimi, karar destek doğruluğu ve entegrasyon seviyesi gibi çok boyutlu kriterler üzerinden değerlendirilmektedir. Literatürde yer alan birçok çalışma, sistemlerin potansiyel faydalarını vurgulamakla birlikte, saha uygulamalarında çeşitli sınırlılıkların bulunduğu da dikkat çekmektedir.

Örneğin, Almagharbeh (2025) tarafından yapılan bir çalışmada, kritik bakım hemşirelerinin yapay zeka temelli karar sistemleri ile çalışırken veri güvenliği, uyumluluk eksikliği ve sistem yanıt gecikmesi gibi sorunlar yaşadığı belirtilmiştir (Almagharbeh, 2024). Kong (2021) ise özellikle küçük ve orta ölçekli hastanelerde altyapı yetersizliklerinin sistem performansını olumsuz etkileyebildiğini göstermiştir (Kong, 2021).

Bu noktada önemli olan bir diğer husus, yalnızca sistemlerin teknik düzeyde yeterliliği değil, bu sistemlerle birebir çalışacak olan hemşirelerin teknolojiye karşı tutumu ve adaptasyon süreçleridir.

Yapay zeka temelli sistemlerin başarılı biçimde uygulanabilmesi, yalnızca teknolojik yeterlilikle değil, aynı zamanda bu sistemleri kullanan hemşirelerin uyum düzeyi ile de doğrudan ilişkilidir. Literatürde yapılan çalışmalar, hemşirelerin teknolojik yeniliklere açık olduğunu ancak adaptasyon sürecinde mesleki rollerin yeniden tanımlanması, yeterli eğitim desteği ve organizasyonel destek gibi faktörlerin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Hassanein ve arkadaşları (2025), adaptasyon sürecinde empati ve insan ilişkilerinin teknoloji ile nasıl dengeleneceğine dair belirsizliklerin hemşirelerde kaygı oluşturabildiğini belirtmiştir (Hassanein et al., 2025). Bir çalışmada ise, adaptasyonun zaman içerisinde gerçekleştiğini, ancak bunun planlı destek mekanizmaları ile desteklenmesi gerektiğini ifade etmektedir (K. Mohammed et al., 2024).

Bu bağlamda, yalnızca bireysel tutumları değil, kurumsal ve ulusal düzeyde eğitim politikalarını da yeniden düşünmek gerekmektedir. Çünkü hemşirelerin teknoloji ile çalışabilme yetkinliğini kazanması, ancak uygun eğitim programlarının geliştirilmesi ile mümkün olabilmektedir.

Yapay zeka destekli sağlık sistemlerinin hemşirelikte sürdürülebilir biçimde kullanılabilmesi için, yalnızca yazılım ve donanım desteği değil, aynı zamanda kapsamlı ve sürekli bir eğitim altyapısı ile desteklenmesi gerekmektedir. Hemşirelik müfredatlarına yapay zeka okuryazarlığı, veri analizi ve etik karar alma gibi derslerin entegrasyonu, geleceğin sağlık profesyonellerini donanımlı kılmak açısından hayati önem taşımaktadır.

Božić (2024), hemşirelik eğitiminde kullanılan yapay zeka temelli simülasyonların karar verme becerilerini artırabildiğini ve mesleki yeterliliği güçlendirebildiğini belirtmiştir (Božić, 2024). Al Khatib ve Ndiaye (2025), lisans düzeyinin ötesinde sürekli mesleki gelişim programlarının önemine vurgu yapmıştır (Al Khatib & Ndiaye, 2025).

8. SONUÇ

Gastrointestinal hastalıkların etkin yönetimi, sadece klinik tanı ve tedavi uygulamalarıyla sınırlı kalmayıp, bütüncül ve kesintisiz hasta izlem süreçlerini de gerektirmektedir. Bu bağlamda yapay zeka destekli akıllı hastane sistemleri, hemşirelik pratiğine entegre olarak hasta güvenliğini artırmakta, bakım kalitesini yükseltmekte ve iş süreçlerini optimize etmektedir. Çalışmada ele alınan elektronik sağlık kayıtları, klinik karar destek sistemleri, nesnelerin interneti ve robotik hemşirelik gibi teknolojik bileşenlerin her biri, hemşirelerin karar alma, izlem ve müdahale süreçlerinde kritik roller üstlenmelerini sağlamaktadır. Özellikle inflamatuvar bağırsak hastalıkları ve reflü gibi kronik seyirli GI hastalıkların takibinde semptom izleme sistemleri, giyilebilir cihazlar ve görüntüleme destekli karar sistemleri hemşirelerin hasta durumunu proaktif şekilde yönetmesine olanak tanımaktadır. Literatürdeki güncel bulgular da göstermektedir ki, bu teknolojilerin kullanımıyla hem hasta sonuçlarında iyileşme sağlanmakta hem de sağlık sistemine olan yük azaltılabilmektedir. Ancak tüm bu kazanımların yanında, veri güvenliği, etik sorumluluklar, kullanıcı adaptasyonu ve mesleki eğitim yetersizlikleri gibi zorluklar da göz ardı edilmemelidir. Yapay zeka sistemlerinin etkin ve güvenli kullanımı, yalnızca teknik altyapının değil; hemşirelerin eğitimi, mesleki rol tanımlarının güncellenmesi ve organizasyonel destek mekanizmalarının varlığıyla mümkündür. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, yapay zeka destekli sistemler hemşirelik pratiğinde önemli fırsatlar sunmakta; hasta odaklı, kanıta dayalı ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunumunu mümkün kılmaktadır. Bu teknolojilerin hemşirelik eğitimi, politika geliştirme ve uygulama düzeylerinde çok boyutlu stratejilerle desteklenmesi, geleceğin dijital sağlık ortamlarında nitelikli bakım sunumunun anahtarı olacaktır.

9. Kaynaklar

Afolalu, O. O., Afolalu, S. A., Afolalu, O. F. & Akpor, O. A. (2024). Internet of Things and Software Applications in Patient Safety Adverse Event Detection and Reporting: A Comprehensive Literature Review. *International Conference on Science, Engineering and Business for Driving Sustainable Development Goals, SEB4SDG 2024*. <https://doi.org/10.1109/SEB4SDG60871.2024.10629786>

- Akbar, S., Lyell, D. & Magrabi, F. (2021). Automation in nursing decision support systems: A systematic review of effects on decision making, care delivery, and patient outcomes. *Journal of the American Medical Informatics Association*, 28(11), 2502–2513. <https://doi.org/10.1093/JAMIA/OCAB123>
- Al Khatib, I. & Ndiaye, M. (2025). Examining the Role of AI in Changing the Role of Nurses in Patient Care: Systematic Review. *JMIR Nursing*, 8(1), e63335. <https://doi.org/10.2196/63335>
- Ali, H., Muzammil, M. A., Dahiya, D. S., Ali, F., Yasin, S., Hanif, W., Gangwani, M. K., Aziz, M., Khalaf, M., Basuli, D. & Al-Haddad, M. (2024). Artificial intelligence in gastrointestinal endoscopy: a comprehensive review. *Annals of Gastroenterology*, 37(2), 133. <https://doi.org/10.20524/AOG.2024.0861>
- Allen, K. S., Hood, D. R., Cummins, J., Kasturi, S., Mendonca, E. A. & Vest, J. R. (2023). Natural language processing-driven state machines to extract social factors from unstructured clinical documentation. *JAMIA Open*, 6(2), 24. <https://doi.org/10.1093/JAMIAOPEN/OOAD024>
- Almagharbeh, W. T. (2024). The impact of AI-based decision support systems on nursing workflows in critical care units. *International Nursing Review*, 72(2), e13011. <https://doi.org/10.1111/INR.13011>;PAGEGROUP:STRING:PUBLICATION
- Alruwaili, M. M., Abuadas, F. H., Alsadi, M., Alruwaili, A. N., Elsayed Ramadan, O. M., Shaban, M., Al Thobaity, A., Alkahtani, S. M. & El Arab, R. A. (2024). Exploring nurses' awareness and attitudes toward artificial intelligence: Implications for nursing practice. *Digital Health*, 10. https://doi.org/10.1177/20552076241271803/SUPPL_FILE/SJ-DOCX-1-DHJ-10.1177_20552076241271803.DOCX
- Ayoola, A. A., Adeoye, O. F., Ayoola, A. & Joy, A. (2025). Leveraging Artificial Intelligence to Alleviate Nurse Workload and Improve Patient Care. *International Journal of Pharma Growth Research Review*, 2(1), 17–27. <https://doi.org/10.54660/IJPGRR.2025.2.1.17-27>
- Bharti, I., Chauhan, K. & Aggarwal, P. (1 C.E.). Unveiling the Future of AI in Healthcare Management: Analyzing Trends of Tomorrow Rooted in the Literature of Yesterday. <https://Services.Igi-Global.Com/Resolvedoi/Resolve.aspx?Doi=10.4018/979-8-3693-5523-7.Ch006>, 175–210. <https://doi.org/10.4018/979-8-3693-5523-7.CH006>
- Božić, V. (2024). *Artificial Intelligence in Nurse Education*. 143–172. https://doi.org/10.1007/978-3-031-50300-9_9
- Buchanan, C., Howitt, M. L., Wilson, R., Booth, R. G., Risling, T. & Bamford, M. (2020). Predicted Influences of Artificial Intelligence on the Domains of Nursing: Scoping Review. *JMIR Nursing* 2020;3(1):E23939 <https://Nursing.Jmir.Org/2020/1/E23939>, 3(1), e23939. <https://doi.org/10.2196/23939>
- Cato, K. D., McGrow, K. & Rossetti, S. C. (2020). Transforming clinical data into wisdom: Artificial intelligence implications for nurse leaders. *Nursing Management*, 51(11), 24–30. <https://doi.org/10.1097/01.NUMA.0000719396.83518.D6>
- Cennamo, N., Deen, M. J., Mukhopadhyay, S., Morais, S., Lee, J., Pinsky, M. R., Dubrawski, A. & Clermont, G. (2022). Intelligent Clinical Decision Support. *Sensors* 2022, Vol. 22, Page 1408, 22(4), 1408. <https://doi.org/10.3390/S22041408>
- Chen, X., Huang, X. & Yin, M. (2022). Implementation of Hospital-to-Home Model for Nutritional Nursing Management of Patients with Chronic Kidney Disease Using Artificial

Intelligence Algorithm Combined with CT Internet +. *Contrast Media & Molecular Imaging*, 2022(1), 1183988. <https://doi.org/10.1155/2022/1183988>

Cingolani, M., Scendoni, R., Fedeli, P. & Cembrani, F. (2023). Artificial intelligence and digital medicine for integrated home care services in Italy: Opportunities and limits. *Frontiers in Public Health*, 10, 1095001. <https://doi.org/10.3389/FPUBH.2022.1095001/BIBTEX>

da Costa, C. A., Pasluosta, C. F., Eskofier, B., da Silva, D. B. & da Rosa Righi, R. (2018). Internet of Health Things: Toward intelligent vital signs monitoring in hospital wards. *Artificial Intelligence in Medicine*, 89, 61–69. <https://doi.org/10.1016/J.ARTMED.2018.05.005>

Ding, Y., Zhu, S., Pang, J., Li, Z., Ming, C. & Song, X. (2021). [Retracted] Nursing of Gastrointestinal Peristalsis Function Recovery after Abdominal Mirror Surgery for Rectal Cancer Patients Based on Intelligent Electronic Medicine. *Journal of Healthcare Engineering*, 2021(1), 6668885. <https://doi.org/10.1155/2021/6668885>

Gao, X., He, P., Zhou, Y. & Qin, X. (2024). Artificial Intelligence Applications in Smart Healthcare: A Survey. *Future Internet* 2024, Vol. 16, Page 308, 16(9), 308. <https://doi.org/10.3390/FI16090308>

Guo, C. & Li, H. (2022). Application of 5G network combined with AI robots in personalized nursing in China: A literature review. *Frontiers in Public Health*, 10, 948303. <https://doi.org/10.3389/FPUBH.2022.948303/XML/NLM>

Guo, X., Li, X., Tang, H., Tang, L., Tao, F. & Zhuge, H. (2023). Impact of intelligent information-based perioperative care on postoperative rehabilitation, complications, and quality of life of patients undergoing gastrointestinal surgery. *Medicine (United States)*, 102(46), E35977. <https://doi.org/10.1097/MD.00000000000035977>

Harindranath, S. & Desai, D. (2025). Wearable technology in inflammatory bowel disease: current state and future direction. *Expert Review of Medical Devices*. <https://doi.org/10.1080/17434440.2025.2453561>

Hassanein, S., El Arab, R. A., Abdrbo, A., Abu-Mahfouz, M. S., Gaballah, M. K. F., Seweid, M. M., Almari, M. & Alzghoul, H. (2025). Artificial intelligence in nursing: an integrative review of clinical and operational impacts. *Frontiers in Digital Health*, 7, 1552372. <https://doi.org/10.3389/FDGT.2025.1552372/BIBTEX>

Holt, N. M. & Byrne, M. F. (2024). The Role of Artificial Intelligence and Big Data for Gastrointestinal Disease. *Gastrointestinal Endoscopy Clinics of North America*, 35(2), 291–308. <https://doi.org/10.1016/J.GIEC.2024.09.004/ASSET/9F4DE342-413A-4C24-BD3B-1DD34DFB7050/MAIN.ASSETS/GR3.SML>

Ibrahim, A. M., Alenezi, I. N., Mahfouz, A. K. H., Mohamed, I. A., Shahin, M. A., Abdelhalim, E. H. N., Mohammed, L. Z. G., Abd-Elhady, T. R. M., Salama, R. S., Kamel, A. M., Gouda, R. A. K. & Eldiasty, N. E. M. M. (2024). Examining patient safety protocols amidst the rise of digital health and telemedicine: nurses' perspectives. *BMC Nursing*, 23(1), 1–13. <https://doi.org/10.1186/S12912-024-02591-8/TABLES/7>

Jeddi, Z. & Bohr, A. (2020). Remote patient monitoring using artificial intelligence. *Artificial Intelligence in Healthcare*, 203–234. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818438-7.00009-5>

Kangasniemi, M., Vaismoradi, M., Jasper, M. & Turunen, H. (2013). Ethical issues in patient safety. *Nursing Ethics*, 20(8), 904–916. <https://doi.org/10.1177/0969733013484488>

- Katrantsiotis, C., Dahl, M., Palm, V., Rönby, J., Andrén, T. & Andrén, E. (2023). Holocene relative sea level changes in the Västervik-Gamlebyviken region on the southeast coast of Sweden, southern Baltic Sea. *Boreas*, 52(2), 206–222. <https://doi.org/10.1111/BOR.12605>
- Keikhosrokiani, P. & Kamaruddin, N. S. A. B. (2022). IoT-Based In-Hospital-In-Home Heart Disease Remote Monitoring System with Machine Learning Features for Decision Making. *Studies in Computational Intelligence*, 1021, 349–369. https://doi.org/10.1007/978-3-030-97929-4_16/FIGURES/12
- Keim-Malpass, J. & Moorman, L. P. (2021). Nursing and precision predictive analytics monitoring in the acute and intensive care setting: An emerging role for responding to COVID-19 and beyond. *International Journal of Nursing Studies Advances*, 3, 100019. <https://doi.org/10.1016/J.IJNSA.2021.100019>
- Kim, S., Zhang, Y., Kasuen Mauldin, · & Limketkai, B. N. (2024). Advances in Digital Health for Gastrointestinal Nutrition. *Current Treatment Options in Gastroenterology* 2024 22:4, 22(4), 267–278. <https://doi.org/10.1007/S11938-024-00458-0>
- Kong, L. (2021). A study on the AI-based online triage model for hospitals in sustainable smart city. *Future Generation Computer Systems*, 125, 59–70. <https://doi.org/10.1016/J.FUTURE.2021.06.023>
- Kwon, H., An, S., Lee, H. Y., Cha, W. C., Kim, S., Cho, M. & Kong, H. J. (2022). Review of Smart Hospital Services in Real Healthcare Environments. *Healthcare Informatics Research*, 28(1), 3–15. <https://doi.org/10.4258/HIR.2022.28.1.3>
- Leclercq, C., Witt, H., Hindricks, G., Katra, R. P., Albert, D., Belliger, A., Cowie, M. R., Deneke, T., Friedman, P., Haschemi, M., Lobban, T., Lordereau, I., McConnell, M. V., Rapallini, L., Samset, E., Turakhia, M. P., Singh, J. P., Svennberg, E., Wadhwa, M. & Weidinger, F. (2022). Wearables, telemedicine, and artificial intelligence in arrhythmias and heart failure: Proceedings of the European Society of Cardiology Cardiovascular Round Table. *EP Europace*, 24(9), 1372–1383. <https://doi.org/10.1093/EUROPACE/EUAC052>
- Liao, P. H., Hsu, P. T., Chu, W. & Chu, W. C. (2015). Applying artificial intelligence technology to support decision-making in nursing: A case study in Taiwan. *Health Informatics Journal*, 21(2), 137–148. https://doi.org/10.1177/1460458213509806/ASSET/83F59D7A-A3E4-4BDA-AD82-E8E7C210DDD8/ASSETS/IMAGES/LARGE/10.1177_1460458213509806-FIG4.JPG
- Lu, Y. (2022). [Retracted] Clinical Research on Gastrointestinal Surgery Based on Smart Medicine. *Journal of Healthcare Engineering*, 2022(1), 3698721. <https://doi.org/10.1155/2022/3698721>
- Lynn, L. A. (2019). Artificial intelligence systems for complex decision-making in acute care medicine: A review. *Patient Safety in Surgery*, 13(1), 1–8. <https://doi.org/10.1186/S13037-019-0188-2/FIGURES/4>
- Majidova, K., Handfield, J., Kafi, K., Martin, R. D., Kubinski, R., Majidova, K. ;, Handfield, J. ;, Kafi, K. ;, Martin, R. D. ; & Kubinski, R. (2021). Role of Digital Health and Artificial Intelligence in Inflammatory Bowel Disease: A Scoping Review. *Genes* 2021, Vol. 12, Page 1465, 12(10), 1465. <https://doi.org/10.3390/GENES12101465>
- Martinez-Ortigosa, A., Martinez-Granados, A., Gil-Hernández, E., Rodriguez-Arrastia, M., Ropero-Padilla, C. & Roman, P. (2023). Applications of Artificial Intelligence in Nursing Care:

- A Systematic Review. *Journal of Nursing Management*, 2023(1), 3219127. <https://doi.org/10.1155/2023/3219127>
- Mohammed, K., Qahtani, M., Mosa, R., Bakkar, M., Ahmed, I., Meshni, M., Alqahtani, J., Ahmed, Y., Siddiq, M., Taher, Z. Y., Alfaqih, A. A., Alruwaili, M. A., Fagihi, M., Alghamdi, A. A. & Taher, S. Y. (2024). AI-Driven Transformations in Nursing Preparing the Workforce for Future Healthcare Challenges: Highlights Through Systematic Review. *Journal of International Crisis and Risk Communication Research*, 1393–1411. <https://doi.org/10.63278/JICRCR.VI.1288>
- Mohammed, S. A. A. Q., Osman, Y. M. M., Ibrahim, A. M. & Shaban, M. (2025). Ethical and regulatory considerations in the use of AI and machine learning in nursing: A systematic review. *International Nursing Review*, 72(1), e70010. <https://doi.org/10.1111/INR.70010>
- Moreira, M. W. L., Rodrigues, J. J. P. C., Korotaev, V., Al-Muhtadi, J. & Kumar, N. (2019). A Comprehensive Review on Smart Decision Support Systems for Health Care. *IEEE Systems Journal*, 13(3), 3536–3545. <https://doi.org/10.1109/JSYST.2018.2890121>
- Ng, Z. Q. P., Ling, L. Y. J., Chew, H. S. J. & Lau, Y. (2022). The role of artificial intelligence in enhancing clinical nursing care: A scoping review. *Journal of Nursing Management*, 30(8), 3654–3674. <https://doi.org/10.1111/JONM.13425>
- Nguyen, P. H., Scott, S., Headey, D., Singh, N., Tran, L. M., Menon, P. & Ruel, M. T. (2021). The double burden of malnutrition in India: Trends and inequalities (2006–2016). *PLOS ONE*, 16(2), e0247856. <https://doi.org/10.1371/JOURNAL.PONE.0247856>
- Niu, Y. (2021). [Retracted] Influence of Standardized Nursing Management of Hospital Based on Smart Electronic Medical Blockchain on Nursing Quality of Digestive Endoscopy Room. *Journal of Healthcare Engineering*, 2021(1), 5539901. <https://doi.org/10.1155/2021/5539901>
- Nolio Santa Cruz, R., Vaz Sampaio, H., Becker Westphall, C., Dutra de Camargo, M. & Couto Carvalho Barra, D. (2024). Intensive care unit nursing workload estimation in smart hospitals. *Journal of Health Organization and Management*, 38(8), 1146–1162. <https://doi.org/10.1108/JHOM-01-2024-0019/FULL/PDF>
- Peng, Z., Xu, G., Zhou, H., Yao, Y., Ren, H., Zhu, J., Liu, H. & Liu, W. (2020). Early warning of nursing risk based on patient electronic medical record information. *Journal of Infection and Public Health*, 13(10), 1562–1566. <https://doi.org/10.1016/J.JIPH.2019.07.014>
- Pinton, P. (2023). Impact of artificial intelligence on prognosis, shared decision-making, and precision medicine for patients with inflammatory bowel disease: a perspective and expert opinion. *Annals of Medicine*, 55(2), 2300670. <https://doi.org/10.1080/07853890.2023.2300670>
- Rathee, S., Pandey, V. & Jain, S. K. (2025). Advancements in Diagnostic Techniques and Technology for Gastroenterology. *Gastrointestinal Inflammations and Gut Microbiota*, 180–196. <https://doi.org/10.1201/9781003493143-10>
- Riaz, M. S. & Atreja, A. (2016). Personalized Technologies in Chronic Gastrointestinal Disorders: Self-monitoring and Remote Sensor Technologies. *Clinical Gastroenterology and Hepatology*, 14(12), 1697–1705. <https://doi.org/10.1016/J.CGH.2016.05.009/ASSET/203D76DB-30AD-4DD8-B867-E4546ED49BD7/MAIN.ASSETS/GR4.JPG>
- Ruksakulpiwat, S., Thorngthip, S., Niyomyart, A., Benjasirisan, C., Phianhasin, L., Aldossary, H., Ahmed, B. H. & Samai, T. (2024). A Systematic Review of the Application of Artificial

Intelligence in Nursing Care: Where are We, and What's Next? *Journal of Multidisciplinary Healthcare*, 17, 1603–1616. <https://doi.org/10.2147/JMDH.S459946>

Suri, C., Pande, B., Sahu, T., Sahithi, L. S. & Verma, H. K. (2024). Revolutionizing Gastrointestinal Disorder Management: Cutting-Edge Advances and Future Prospects. *Journal of Clinical Medicine* 2024, Vol. 13, Page 3977, 13(13), 3977. <https://doi.org/10.3390/JCM13133977>

Susanto, H. (2017). Electronic Health System: Sensors Emerging and Intelligent Technology Approach. *Smart Sensors Networks: Communication Technologies and Intelligent Applications*, 189–203. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-809859-2.00012-7>

Tino, C. F., Becker, A. C., Pereira, B., Corrêa, L. da R., Soares, M. L. & Nascimento-e-Silva, D. (2024). Ethical, legal, and information management aspects in the context of patient safety. *Revista de Gestão e Secretariado*, 15(1), 167–179. <https://doi.org/10.7769/gesec.v15i1.3346>

Tontini, G. E., Rimondi, A., Vernerio, M., Neumann, H., Vecchi, M., Bezzio, C. & Cavallaro, F. (2021). Artificial intelligence in gastrointestinal endoscopy for inflammatory bowel disease: a systematic review and new horizons. *Therapeutic Advances in Gastroenterology*, 14. https://doi.org/10.1177/17562848211017730/SUPPL_FILE/SJ-XLSX-1-TAG-10.1177_17562848211017730.XLSX

Ugajin, A. (2023). Automation in Hospitals and Health Care. *Springer Handbooks, Part F674*, 1209–1233. https://doi.org/10.1007/978-3-030-96729-1_56/TABLES/5

Uslu, B. Ç., Okay, E. & Dursun, E. (2020). Analysis of factors affecting IoT-based smart hospital design. *Journal of Cloud Computing* 2020 9:1, 9(1), 1–23. <https://doi.org/10.1186/S13677-020-00215-5>

Wang, B., Shi, X., Han, X. & Xiao, G. (2024). The digital transformation of nursing practice: an analysis of advanced IoT technologies and smart nursing systems. *Frontiers in Medicine*, 11, 1471527. <https://doi.org/10.3389/FMED.2024.1471527/XML/NLM>

Wang, Y., Hu, S., Yao, J., Pan, Y., Wang, J. & Wang, H. (2024). Clinical nursing mentors' motivation, attitude, and practice for mentoring and factors associated with them. *BMC Nursing*, 23(1), 1–15. <https://doi.org/10.1186/S12912-024-01757-8/TABLES/6>

Woll, A. & Tørresen, J. (2023). *What is a Smart Hospital? A Review of the Literature*. 145–165. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10780-1_8

YIN, Y., Zeng, Y., Chen, X. & Fan, Y. (2016). The internet of things in healthcare: An overview. *Journal of Industrial Information Integration*, 1, 3–13. <https://doi.org/10.1016/J.JII.2016.03.004>

**DOSIMETRIC COMPARISON OF SINGLE ISOCENTER AND MULTIPLE
ISOCENTER PLANS IN PATIENTS TREATED FOR MULTIPLE BRAIN TUMORS
WITH A LINAC-BASED DEVICE**

**LİNAK TABANLI CİHAZ İLE ÇOKLU BEYİN TÜMÖRÜ TEDAVİSİ UYGULANAN
HASTALARDA TEK İZOMERKEZ VE ÇOK İZOMERKEZLİ PLANLARIN
DOZİMETRİK KARŞILAŞTIRILMASI**

Selma KAN¹, Eylem Gülce ÇOKER², Pınar BOYDAK³

**¹İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Fiziği,
ORCID: 0009-0007-0703-7841**

**²İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Fiziği,
ORCID: 0000-0001-6361-9458**

**³Prof. Dr. Cemil Taşcıoğlu Şehir Hastanesi, Radyasyon Onkolojisi,
ORCID: 0009-0006-8694-2040**

ÖZET

Radyoterapide amaç, hedef organa tanımlanan dozun tamamını verirken çevresini saran kritik yapılara olabildiğince düşük doz vermektir. Gelişen teknoloji ile yeni radyoterapi yöntemleri bu amaca ulaşmada çok başarılı olmaktadır. Bu teknolojilerden birisi de stereotaktik radyoterapidir (SRT). Bu uygulamalarla cerrahi olarak veya tıbbi nedenlerle müdahale edilemeyen tümörlere tek veya birkaç fraksiyonda hedefe yüksek radyasyon dozu verilirken, normal dokular ve kritik organlar daha iyi korunabilmektedir.

Çalışmanın amacı linak tabanlı cihaz ile çoklu beyin tümörü tedavisi uygulanan hastalarda tek izomerkez ve çok izomerkezli planları yapılan hastaların kritik organ dozlarını ve ışınlama süresi parametrelerinin dozimetrik karşılaştırılmasıdır. Bu çalışmaya birden fazla beyin tümörü bulunan 20 hasta dahil edilmiştir. Bilgisayarlı tomografi cihazlarında 1 mm kesitle çekilmiş görüntüler kullanılmıştır. Bu tomografi görüntüleri üzerinde kritik organlar ve ışınlanması hedeflenen tümörler konturlanmıştır.

Her hastaya 3 fraksiyonda toplamda 27 Gy doz verilmiştir. Tedavi planlamaları Varian Eclipse tedavi planlama sisteminde SRT tekniği kullanılarak 6 MV enerji, Analytical Anisotropic Algorithm (AAA) algoritması ile çift arc planlar yapılmıştır. Doz dağılımlarının benzer olması için her planda hedef volüm %95'e normalize edilmiştir. Her bir hastaya tek ve çok izomerkezli planlar yapılarak toplam plan verileri ile kritik organ dozları (beyin sapı, gözler, lensler, optik sinirler, kiazma ve kohlealar), beyin-PTV için; maksimum ve ortalama dozu, D50, V23, V20, V18 değerleri (cm³ ve % olarak) ve toplam Monitör Unit (MU) parametreleri karşılaştırılmıştır. İki tedavi planı arasındaki verilerin normal dağılım gösterip göstermediği değerlendirilmiş, buna göre istatistiksel test seçimi, SPSS v30.0 programı kullanılarak yapılmıştır.

Tedavi planlamaları karşılaştırıldığında, beyin-PTV ortalama dozu, V23, V20, V18 alan volümleri, gözler, lensler, optik sinirler, kiazma ve MU değişkenleri arasında istatistiksel farklar elde edilmiştir (p<0.05). Beyin-PTV ortalama, gözler, lensler, optik sinirler ve kiazma dozları çoklu planlamada tekli planlamaya göre daha düşüktür. Ancak, V23, V20, V18 ve MU

değerleri ise tekli planlamada daha düşüktür. Beyin-PTV maksimum, D50, beyin sapı ve kohlealarda anlamlı bir fark saptanmamıştır ($p>0.05$). Çoklu planlama, kritik organların korunmasında daha iyi sonuçlar verirken; tekli planlama tedavi süresi açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Stereotaktik Radyoterapi, Tek İzomerkez Plan, Çok İzomerkez Plan

ABSTRACT

The goal of radiotherapy is to deliver the prescribed dose entirely to the target organ while minimizing the dose to the surrounding critical structures as much as possible. With advancing technology, new radiotherapy techniques have been highly successful in achieving this goal. One of these technologies is stereotactic radiotherapy (SRT). With these applications, high doses of radiation can be delivered to tumors that cannot be treated surgically or for medical reasons in a single or a few fractions, while better sparing normal tissues and critical organs.

The aim of this study is to perform a dosimetric comparison of critical organ doses and irradiation time parameters in patients treated for multiple brain tumors with a linac-based device, using either single-isocenter or multi-isocenter treatment plans. This study included 20 patients with multiple brain tumors. CT images acquired with 1 mm slice thickness were used, and critical organs as well as the target tumors were contoured.

Each patient received a total dose of 27 Gy in 3 fractions. Treatment plans were created using the SRT technique in the Varian Eclipse treatment planning system, utilizing 6 MV photon energy and the Analytical Anisotropic Algorithm (AAA) with dual-arc plans. To ensure similar dose distributions, the target volume in each plan was normalized to 95%. Both single and multiple isocenter plans were created for each patient. For each patient, both single- and multi-isocenter treatment plans were created, and the resulting plans were compared based on critical organ doses (brainstem, eyes, lenses, optic nerves, chiasm, and cochleae), as well as for the brain-PTV: maximum and mean dose, D50, V23, V20, and V18 values (in cm³ and %), and total Monitor Unit (MU) parameters. The normality of data distribution between the two treatment plans was assessed, and the appropriate statistical tests were selected accordingly using the SPSS v30.0 software.

When the treatment plans were compared, statistically significant differences were found in brain-PTV mean dose, V23, V20, V18 volume parameters, eyes, lenses, optic nerves, chiasm, and MU variables ($p<0.05$). In multi-isocenter planning, the doses to brain-PTV mean dose, eyes, lenses, optic nerves, and chiasm were lower compared to single-isocenter planning. However, V23, V20, V18, and MU values were lower in single-isocenter planning. No significant differences were found in brain-PTV maximum dose, D50, brainstem, and cochleae ($p>0.05$). While multi-isocenter planning provides better results in protecting critical organs, single-isocenter planning offers a significant advantage in terms of treatment duration.

Keywords: Stereotactic Radiotherapy, Single Isocenter Plan, Multiple Isocenter Plan

EXPLORING THE HEALTH BENEFITS OF TRADITIONAL FERMENTED DAIRY
PRODUCTS IN THE MEDITERRANEAN DIET

AKDENİZ DİYETİNDE GELENEKSEL FERMENTE SÜT ÜRÜNLERİNİN SAĞLIK
ÜZERİNE ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Sedat ARSLAN¹

¹Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Health Sciences,
Department of Nutrition and Dietetics, Balıkesir, Turkey, Nutrition and Dietetics, ,
ORCID: 0000-0002-3356-7332

Özet

Yoğurt, kefir, ayran ve çeşitli yöresel peynirler gibi geleneksel fermente süt ürünleri, Akdeniz diyetinin vazgeçilmez bileşenleri arasında yer almakta ve yüzyıllardır tüketilmektedir. Bu ürünlerin probiyotik ve biyoaktif bileşen içeriği sayesinde, gastrointestinal fonksiyonların iyileştirilmesi, bağışıklık sisteminin güçlendirilmesi ve kardiyometabolik risklerin azaltılması gibi çok yönlü sağlık yararları sağladığı bilinmektedir. Bu çalışma, Akdeniz diyeti bağlamında geleneksel yöntemlerle üretilen fermente süt ürünlerinin sağlık üzerindeki potansiyel koruyucu etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. 2010–2024 yılları arasında PubMed, Scopus ve Web of Science veri tabanlarında yayımlanmış klinik ve epidemiyolojik çalışmalar sistematik olarak incelenmiştir. Bulgular, yoğurt ve kefirin düzenli tüketiminin bağırsak mikrobiyotasının çeşitliliğini artırdığını, inflamatuvar belirteçleri azalttığını ve metabolik sağlığa katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca, geleneksel fermantasyon tekniklerinin mikrobiyal çeşitliliğin korunmasında önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Bu bulgular, fermente süt ürünlerinin halk sağlığı açısından koruyucu potansiyele sahip olduğunu ortaya koymakta ve bu ürünlerin Akdeniz diyetine entegre edilerek günümüz beslenme stratejilerinde daha geniş yer bulması gerektiğini önermektedir.

Anahtar kelimeler: Fermente süt ürünleri, Akdeniz diyeti, probiyotik, bağırsak mikrobiyotası, halk sağlığı

Abstract

Traditional fermented dairy products, such as yogurt, kefir, ayran, and various regional cheeses, are essential components of the Mediterranean diet and have been consumed for centuries. Their rich content of probiotics and bioactive compounds is associated with multiple health benefits, including improved gastrointestinal function, enhanced immune response, and reduced cardiometabolic risk. This study aims to explore the health-promoting properties of traditionally produced fermented dairy products in the context of the Mediterranean dietary pattern. A systematic literature review was conducted using PubMed, Scopus, and Web of Science databases, focusing on clinical and epidemiological studies published between 2010 and 2024. The findings suggest that regular consumption of yogurt and kefir can improve gut microbiota diversity, lower inflammatory markers, and contribute to metabolic health. Additionally, traditional fermentation techniques appear to play a crucial role in maintaining microbial diversity and functionality. The results emphasize the potential of traditional fermented dairy products as protective elements in public health nutrition and support their integration into modern dietary strategies aligned with the Mediterranean diet.

Keywords: Fermented dairy products, Mediterranean diet, probiotics, gut microbiota, public health

1. INTRODUCTION

Fermented dairy products such as yogurt, kefir, ayran, and various traditional cheeses have been integral components of human diets for centuries, particularly within the Mediterranean region. These foods are not only culturally significant but also functionally rich, containing probiotics and bioactive compounds that contribute to diverse health benefits. They play a critical role in improving gastrointestinal function, enhancing immune response, and reducing cardiometabolic risk factors (Marco et al., 2017; Gille & Schmid, 2015).

The Mediterranean diet is widely recognized for its protective effects against chronic diseases and is endorsed by the World Health Organization as a sustainable and health-promoting dietary model (UNESCO, 2010). Traditional fermented dairy products constitute an essential element of this dietary pattern, offering microbial diversity and nutritional complexity that go beyond those of industrially processed alternatives (Tamang et al., 2016). These products often undergo spontaneous fermentation involving indigenous microflora, resulting in a diverse probiotic profile that enhances their health-promoting properties.

Recent scientific evidence highlights the positive role of fermented dairy consumption in modulating the gut microbiota composition, reducing inflammation, and supporting metabolic health. Regular intake of these products has been associated with improved microbiome diversity, reduced levels of inflammatory markers, and better glycemic and lipid profiles (Zhang et al., 2021; Okoniewski et al., 2023). Moreover, promoting the use of traditional fermentation methods aligns with public health strategies that aim to preserve cultural food heritage while improving population health.

The aim of this study is to systematically examine the health effects of traditionally produced fermented dairy products within the context of the Mediterranean diet, based on clinical and epidemiological studies published between 2010 and 2024. By focusing on traditional methods and their contribution to microbial diversity and functionality, this study emphasizes the importance of integrating these foods into contemporary nutritional strategies and public health recommendations.

1.1. Theoretical Framework

The Mediterranean diet is recognized not only as a nutritional model but also as a cultural heritage. It emphasizes the regular consumption of olive oil, vegetables, fruits, whole grains, legumes, fish, and fermented dairy products (Bach-Faig et al., 2011). Among these, traditional fermented dairy products stand out due to their nutritional richness and functional properties. These products are considered functional foods because of their content of probiotic microorganisms that provide health benefits beyond basic nutrition (Sanders et al., 2019).

Probiotic Content of Fermented Dairy Products and Their Health Effects

Probiotics are defined as “live microorganisms which, when administered in adequate amounts, confer a health benefit on the host” (FAO/WHO, 2002). Traditional products such as yogurt, kefir, and ayran are rich in *Lactobacillus*, *Bifidobacterium*, and other probiotic strains. These bacteria play a key role in regulating gut microbiota, improving gut barrier integrity, modulating immune responses, and reducing systemic inflammation (Ouwehand et al., 2002; Hill et al., 2014). They have also been associated with a lower risk of obesity, metabolic syndrome, and type 2 diabetes (Roberfroid, 2007).

The Importance of Traditional Production Methods

While industrial production offers consistency and longer shelf life, traditional fermentation techniques provide a broader range of microbial diversity, which enhances the bioavailability and functional benefits of these products (Aslam et al., 2020). Especially in the Anatolian region, traditional production methods yield unique microbiota profiles, contributing to their public health value.

Gut Microbiota and Public Health Perspective

The gut microbiota is a complex ecosystem that influences digestive, immune, and neurological systems. Regular intake of fermented dairy products promotes the growth of beneficial bacteria, positively impacting host health (Valdes et al., 2018). In this regard, increasing the consumption of traditionally fermented dairy products may play a strategic role in public health initiatives aimed at preventing chronic diseases and promoting overall well-being.

In conclusion, the theoretical framework of this study is built upon the intersections between the Mediterranean diet, traditional fermented dairy products, probiotics, and gut microbiota. This framework serves as a foundation for the methodological design, findings, and discussion in the subsequent sections of the paper.

2. METHOD

This study employs a systematic review methodology to evaluate the health effects of traditionally fermented dairy products within the framework of the Mediterranean diet. The review was conducted in accordance with the Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses (PRISMA) guidelines to ensure transparency and reproducibility (Page et al., 2021).

2.1. Data Sources and Search Strategy

A comprehensive literature search was carried out in three major scientific databases: PubMed, Scopus, and Web of Science. The search included peer-reviewed articles published between January 2010 and March 2024. The following keywords and their combinations were used: “fermented dairy products,” “yogurt,” “kefir,” “Mediterranean diet,” “probiotics,” “gut microbiota,” “traditional fermentation,” and “public health.” Boolean operators (AND/OR) were used to refine the search results.

2.2. Inclusion and Exclusion Criteria

Studies were included if they:

- Investigated fermented dairy products produced using traditional methods;
- Focused on clinical or epidemiological outcomes related to health;
- Were published in English;
- Involved human participants aged 18 and older.

Articles were excluded if they:

- Focused solely on industrially produced dairy products;
- Were animal studies or in vitro research;
- Lacked relevant health outcomes;
- Were review articles, conference abstracts, or editorials.

2.3. Data Extraction and Analysis

Two independent reviewers screened the titles and abstracts for relevance. Full-text articles were then reviewed to determine eligibility based on the inclusion and exclusion criteria. Discrepancies between reviewers were resolved through discussion or consultation with a third reviewer. Extracted data included author, year, country, study design, sample size, characteristics of the fermented product, health outcomes measured, and key findings.

A narrative synthesis was used to summarize the results, given the heterogeneity of study designs and measured outcomes. Studies were categorized based on primary outcomes: gastrointestinal health, metabolic markers, inflammation, immune function, and microbiota composition.

3. RESULTS

A total of 42 studies met the inclusion criteria and were included in this review. These studies were published between 2010 and 2024 and were primarily conducted in Mediterranean countries (e.g., Greece, Italy, Turkey, and Spain), as well as in other regions adopting Mediterranean-style dietary patterns.

3.1. Effects on Gastrointestinal Health and Microbiota Diversity

The most frequently reported outcome across studies was the improvement of gastrointestinal health. Several randomized controlled trials demonstrated that daily consumption of yogurt or kefir for periods ranging from 4 to 12 weeks significantly enhanced gut microbiota diversity and increased the abundance of beneficial bacterial strains such as *Lactobacillus acidophilus*, *Bifidobacterium longum*, and *Faecalibacterium prausnitzii* (Schneider et al., 2024; Papadopoulou et al., 2022). These microbial changes were associated with improved bowel regularity, reduced symptoms of irritable bowel syndrome (IBS), and better nutrient absorption.

3.2. Anti-inflammatory and Immunomodulatory Effects

Seven studies investigated the anti-inflammatory effects of fermented dairy consumption. Markers such as C-reactive protein (CRP), interleukin-6 (IL-6), and tumor necrosis factor-alpha (TNF- α) were found to be significantly lower in individuals consuming traditionally fermented dairy products compared to control groups (Pourrajab et al., 2020; He et al., 2023). In parallel, increases in salivary IgA and circulating T-regulatory cell activity were observed, indicating potential immunomodulatory effects.

3.3. Cardiometabolic Health Outcomes

A total of 14 studies examined cardiometabolic parameters such as blood pressure, fasting glucose, lipid profile, and body mass index (BMI). Regular intake of kefir and traditional yogurt was associated with moderate reductions in LDL cholesterol (mean difference: -8.2 mg/dL), fasting glucose levels, and systolic blood pressure (mean reduction: -4.5 mmHg) (Yahyapoor et al., 2023; Bellikci-Koyu et al., 2019). These improvements were more prominent in overweight and prediabetic populations.

3.4. Preservation of Microbial Diversity via Traditional Fermentation

Six studies emphasized the difference in microbial diversity between traditionally fermented and industrially processed dairy products. Products fermented using artisanal methods without pasteurization retained a significantly broader microbial spectrum and higher probiotic counts (Tamang et al., 2016). These findings support the hypothesis that traditional techniques better preserve microbial integrity and functional activity.

3.5. Cultural and Public Health Implications

Several observational studies and community-based interventions highlighted that integrating fermented dairy products into dietary guidelines and nutrition education programs improves dietary adherence and health literacy in Mediterranean populations. Moreover, such integration may contribute to the reduction of chronic disease burden and healthcare costs in the long term (FAO, 2020; Maderuelo-Fernandez et al., 2015).

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

4.1. Conclusion

This study demonstrates that traditional fermented dairy products—particularly yogurt, kefir, and ayran—contribute significantly to human health within the framework of the Mediterranean diet. Regular consumption of these products is associated with improved gut microbiota diversity, reduced inflammatory markers, enhanced immune response, and favorable changes in cardiometabolic parameters. Traditional fermentation methods, due to their preservation of microbial richness, appear to offer superior health benefits compared to industrial processes.

4.2. Discussion

The findings align with a growing body of evidence supporting the health-promoting properties of fermented foods. As noted in recent meta-analyses and clinical trials, fermented dairy intake is positively linked to gut health and systemic metabolic regulation (Marco et al., 2017; Aslam et al., 2020). The observed reductions in CRP, IL-6, and LDL cholesterol are consistent with mechanisms by which probiotics influence inflammatory pathways and lipid metabolism (Gille & Schmid, 2018; Valdes et al., 2018).

Moreover, the preservation of microbial diversity through traditional techniques is a critical factor that differentiates these products from their industrial counterparts. Studies comparing artisanal and commercial dairy fermentation confirm that spontaneous, multi-strain fermentations result in a more complex and beneficial microbial profile (Tamang et al., 2016). This diversity contributes to resilience in the host microbiota and enhances host-microbe interactions that underpin many of the observed health effects.

From a public health perspective, fermented dairy products offer a culturally acceptable and accessible dietary strategy for chronic disease prevention. Their incorporation into national dietary guidelines and food literacy campaigns could strengthen preventive health measures in Mediterranean and non-Mediterranean countries alike.

4.3. Recommendations

Based on the findings, several recommendations are proposed:

1. **Preserve and Promote Traditional Techniques:** Policymakers and public health institutions should support the production and dissemination of traditionally fermented dairy products through subsidies, labeling, and education.
2. **Integrate into Public Nutrition Programs:** These products should be highlighted in school meal programs, hospital diets, and national food-based dietary guidelines, particularly in populations with high rates of metabolic disorders.
3. **Support Further Research:** Future studies should focus on long-term randomized trials comparing traditional and industrial dairy fermentation methods, with emphasis on microbiota-mediated outcomes and cost-effectiveness.

4. **Raise Consumer Awareness:** Public health campaigns should emphasize the specific benefits of traditional fermented dairy, distinguishing them clearly from ultra-processed dairy alternatives.
5. **Cross-Cultural Applications:** Countries outside the Mediterranean region can benefit from adapting traditional fermented dairy practices to local food cultures, contributing to global nutrition resilience.

5. REFERENCES

- Aslam, H., Marx, W., Rocks, T., Loughman, A., Chandrasekaran, V., Ruusunen, A., ... & Jacka, F. N. (2020). The effects of dairy and dairy derivatives on the gut microbiota: A systematic literature review. *Gut microbes*, 12(1), 1799533.
- Bach-Faig, A., Berry, E. M., Lairon, D., Reguant, J., Trichopoulou, A., Dernini, S., ... & Serra-Majem, L. (2011). Mediterranean diet pyramid today. *Public Health Nutrition*, 14(12A), 2274–2284. <https://doi.org/10.1017/S1368980011002515>
- Bellikci-Koyu, E., Sarer-Yurekli, B. P., Akyon, Y., Aydin-Kose, F., Karagozlu, C., Ozgen, A. G., ... & Buyuktuncer, Z. (2019). Effects of regular kefir consumption on gut microbiota in patients with metabolic syndrome: a parallel-group, randomized, controlled study. *Nutrients*, 11(9), 2089.
- FAO. (2020). *Food-based dietary guidelines: Mediterranean region*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org>
- FAO/WHO. (2002). *Guidelines for the evaluation of probiotics in food*. Report of a joint FAO/WHO working group. https://www.who.int/foodsafety/fs_management/en/probiotic_guidelines.pdf
- Gille, D., Schmid, A., Walther, B., & Vergères, G. (2018). Fermented food and non-communicable chronic diseases: a review. *Nutrients*, 10(4), 448.
- He, J., Li, W., Deng, J., Lin, Q., Bai, J., Zhang, L., & Fang, Y. (2023). An insight into the health beneficial of probiotics dairy products: A critical review. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 63(32), 11290-11309.
- Hill, C., Guarner, F., Reid, G., Gibson, G. R., Merenstein, D. J., Pot, B., ... & Sanders, M. E. (2014). Expert consensus document: The International Scientific Association for Probiotics and Prebiotics consensus statement on the scope and appropriate use of the term probiotic. *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, 11(8), 506–514.
- Maderuelo-Fernandez, J. A., Recio-Rodríguez, J. I., Patino-Alonso, M. C., Pérez-Arechaederra, D., Rodriguez-Sanchez, E., Gomez-Marcos, M. A., & García-Ortiz, L. (2015). Effectiveness of interventions applicable to primary health care settings to promote Mediterranean diet or healthy eating adherence in adults: A systematic review. *Preventive Medicine*, 76, S39-S55.
- Marco, M. L., Heeney, D., Binda, S., Cifelli, C. J., Cotter, P. D., Foligné, B., ... & Hutkins, R. (2017). Health benefits of fermented foods: microbiota and beyond. *Current Opinion in Biotechnology*, 44, 94–102.
- Okoniewski, A., Dobrzyńska, M., Kusyk, P., Dziedzic, K., Przysławski, J., & Drzymała-Czyż, S. (2023). The role of fermented dairy products on gut microbiota composition. *Fermentation*, 9(3), 231.
- Ouwehand, A. C., Salminen, S., & Isolauri, E. (2002). Probiotics: An overview of beneficial effects. *Antonie van Leeuwenhoek*, 82(1–4), 279–289.

- Page, M. J., McKenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *BMJ*, 372, n71. <https://doi.org/10.1136/bmj.n71>
- Pourrajab, B., Naderi, N., Janani, L., Mofid, V., Hajahmadi, M., Dehnad, A., & Shidfar, F. (2020). Comparison of probiotic yogurt and ordinary yogurt consumption on serum Pentraxin3, NT-proBNP, oxLDL, and ApoB100 in patients with chronic heart failure: A randomized, triple-blind, controlled trial. *Food & Function*, 11(11), 10000-10010.
- Roberfroid, M. (2007). Prebiotics: The concept revisited. *The Journal of Nutrition*, 137(3 Suppl 2), 830S–837S.
- Sanders, M. E., Merenstein, D. J., Reid, G., Gibson, G. R., & Rastall, R. A. (2019). Probiotics and prebiotics in intestinal health and disease: From biology to the clinic. *Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology*, 16(10), 605–616.
- Schneider, E., Balasubramanian, R., Ferri, A., Cotter, P. D., Clarke, G., & Cryan, J. F. (2024). Fibre & fermented foods: Differential effects on the microbiota-gut-brain axis. *Proceedings of the Nutrition Society*, 1-16.
- Tamang, J. P., Watanabe, K., & Holzapfel, W. H. (2016). Review: Diversity of microorganisms in global fermented foods and beverages. *Frontiers in Microbiology*, 7, 377. <https://doi.org/10.3389/fmicb.2016.00377>
- UNESCO. (2010). *Mediterranean diet*. Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity. <https://ich.unesco.org/en/RL/mediterranean-diet-00884>
- Valdes, A. M., Walter, J., Segal, E., & Spector, T. D. (2018). Role of the gut microbiota in nutrition and health. *BMJ*, 361, k2179. <https://doi.org/10.1136/bmj.k2179>
- Yahyapoor, F., Haghighat, N., Sohrabi, Z., Asbaghi, O., Bagherniya, M., Jamialahmadi, T., & Sahebkar, A. (2023). Effects of kefir consumption on cardiometabolic risk factors: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Current Drug Targets*, 24(7), 599-612.

**EVALUATION OF FOOD LABEL READING STATUS OF CONSUMERS WITH
DIFFERENT BODY MASS INDEXES ACCORDING TO NOVA SCORES**
**FARKLI BEDEN KÜTLE İNDEKSİNDEKİ TÜKETİCİLERİN BESİN ETİKETİ
OKUMA DURUMLARININ NOVA PUANLARINA GÖRE DEĞERLENDİRİLMESİ**

Ayşenur USLU AYDOĞDU¹, Zeynep Özerson²

¹Diyetisyen, Haliç Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik, ORCID ID: 0000-0002-5327-9469

²Dr. Öğretim Üyesi, Haliç Üniversitesi, Beslenme ve Diyetetik,
ORCID ID: [0000-0001-8143-510X](https://orcid.org/0000-0001-8143-510X)

ÖZET

Ürün güvenliğini ve lezzetini artırmayı, raf ömrünü uzatmayı ve yemek hazırlamayı kolaylaştırmayı amaçlayan gıda işlemeyi sınıflandırmak için kullanılan en yaygın yöntem NOVA'dır. Nova sistemi, tüm gıdaları ve gıda ürünlerini, maruz kaldıkları endüstriyel işlemin kapsamına ve amacına göre 1. Grup: İşlenmemiş veya Minimum Düzeyde İşlenmiş Gıdalar, 2. Grup: İşlenmiş Mutfak Malzemeleri, 3. Grup: İşlenmiş Gıdalar ve 4. Grup: Ultra İşlenmiş Gıdalar olarak dört gruba ayırır (Monteiro, et al., 2016). Tüketici sağlığında önemli bir etken olan besin etiketleri, tüketicilerin gıdaları seçerken temel bir referansı haline gelmiştir. (Wang, 2024) Bu araştırmadaki amaç farklı beden kütle indeksindeki tüketicilerin besin etiketi okuma durumlarının NOVA puanlamasına göre değerlendirilmesi olacaktır. Çalışmaya Eylül 2024-Mayıs 2025 zaman aralığında "G. Power-3.1.9.2" programı kullanılarak belirlenmiş dört farklı beden kütle indeksinden (BKİ) 20-45 yaş arasında 141 kişi katılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün BKİ sınıflandırmasına göre katılımcıların 23'ü zayıf, 47'si normal kilolu, 31'i fazla kilolu, 30'u obezdir. Çalışmada katılımcıların demografik özellikleri sorgulanmış, besin etiketi okuma durumlarını öğrenmek için "Besin Etiket Okuma Tutum Ölçeği", NOVA puanlarını öğrenmek için "Gıda Sıklık Anketi" uygulanmıştır. Çalışmanın sonucunda 1.NOVA grubu ve besin etiketi okuma tutum ölçeği puanı ve 3.NOVA grubu ve besin etiketi okuma tutum ölçeği puanı arasında pozitif, 4.NOVA grubu ve besin etiketi okuma tutum ölçeği puanı arasında negatif yönlü ilişki saptanmıştır. ($p<0,05$). Veriler ayrı beden kütle indeksi gruplarında değerlendirildiğinde, normal kilolu katılımcılarda besin etiketi okuma tutum ölçeği puanı ve 1.NOVA grubu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanırken ($p<0,05$) diğer gruplarda anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p>0,05$). Zayıf katılımcılarda ise sadece 4.NOVA grubu arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. ($p<0,05$). Bunun yanında eğitim düzeyi en yüksek olan katılımcı grubunun 4.NOVA grubu besin tüketimleri arasında negatif yönlü, anlamlı bir ilişki saptanmıştır. ($p<0,05$). Besin etiketi okumak, kişilerin besin tercihlerini değiştirebilir. Daha fazla besin etiketi okunmasını sağlamak için daha dikkat çekici ve herkes tarafından anlaşılabilir besin etiketlerinin kullanım sıklığı artmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Beden Kütle İndeksi, Besin Etiket, NOVA, İşlenmiş Gıdalar

ABSTRACT

Food processing, which aims to improve food safety, enhance taste, extend shelf life, and simplify meal preparation, is most commonly classified using the NOVA system. The NOVA system categorizes all foods and food products into four groups based on the extent and purpose

of industrial processing they undergo: Group 1: Unprocessed or Minimally Processed Foods, Group 2: Processed Culinary Ingredients, Group 3: Processed Foods. Group 4: Ultra-Processed Foods

Nutrition labels, which play a significant role in consumer health, have become a key reference for individuals when choosing food products. The aim of this study is to evaluate the nutrition label reading behaviors of consumers with different body mass indexes (BMI) according to the NOVA classification. Between September 2024 and May 2025, 141 individuals aged between 20–45 years, representing four different BMI categories, were included in the study. The sample size was determined using the “G. Power-3.1.9.2” software. According to the World Health Organization's BMI classification, 23 participants were underweight, 47 were of normal weight, 31 were overweight, and 30 were obese. In the study, participants' demographic characteristics were recorded. The “Nutrition Label Reading Attitude Scale” was used to assess their label reading habits, and the “Food Frequency Questionnaire” was used to determine NOVA scores. As a result of the study, a positive relationship was found between Group 1 NOVA scores and nutrition label reading attitude scores, as well as between Group 3 NOVA scores and nutrition label reading attitude scores. In contrast, a negative relationship was found between Group 4 NOVA scores and label reading attitude scores ($p < 0.05$). When the data were evaluated across different BMI groups, a significant positive correlation was observed only among normal-weight participants between their label reading attitude scores and Group 1 NOVA scores ($p < 0.05$), while no significant relationship was found in the other BMI groups ($p > 0.05$). Among underweight participants, a significant negative correlation was found only with Group 4 NOVA scores ($p < 0.05$). In addition, a significant negative relationship was observed between ultra-processed food consumption (Group 4 NOVA) and participants with the highest education level ($p < 0.05$). Reading nutrition labels can influence individuals' food choices. To encourage more frequent label reading, the use of more attention-grabbing and easily understandable nutrition labels should be promoted.

Keywords: Body Mass Index, Food Label, NOVA, Processed Foods

1.GİRİŞ

1.1. Gıda İşleme

Günümüz toplumlarında bireylerin yaşam tarzlarında, hızlı kentleşme, artan iş yükü, zaman kısıtlılığı gibi durumlardan kaynaklanan değişimler, beslenme alışkanlıklarını da önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum bireyleri hazır ve daha pratik olan endüstriyel olarak işlenen gıdalara yönlendirmektedir. (Monteiro et al., 2019) Gıda işleme, gıdaların ve gıda ürünlerinin dayanıklılığını ve lezzetini artırmayı, doku özelliklerinin ve besin içeriğinin iyileştirilmesini ve kolay tüketilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. (Yalçın vd., 2024)

Gıda işleme yıllar içinde değişik formlarda gerçekleşmiştir. İlkel zamanlarda tuzlama, kurutma, tutsüleme gibi basit işlemlerle başlamış, tarımın başlaması ve yerleşik hayata geçiş işe daha da önem kazanmıştır. Sanayi devriminden sonra gelişen teknoloji gıda işlemenin de önünü açmış ve günümüzde katkı maddeleri ile raf ömrü uzatılan, lezzeti artırılan birçok ürün piyasada satışa sunulmuştur. (Yılmaz, 2023).

Tüm gıdaları sadece tek bir “işlenmiş gıda” kategorisinde sunmamak adına gıdaları işleme yöntemi ve derecesine göre ayıran NOVA gıda sınıflandırması son yıllarda sıklıkla kullanılmaktadır. NOVA sınıflandırması, gıdaları dört gruba ayırarak, 1. NOVA grubu işlenmemiş veya minimum düzeyde işlenmiş gıdalar, 2. NOVA grubu işlenmiş mutfak malzemeleri, 3. NOVA grubu işlenmiş gıdalar ve 4. NOVA grubu ultra işlenmiş gıdalar olarak

tanımlamaktadır. Bu sistem gıda işleme düzeyinin sağlık üzerindeki etkilerini değerlendirmeye olanak tanımaktadır. (Monteiro et al., 2018).

1. NOVA grubu olan işlenmemiş veya minimum düzeyde işlenmiş gıdalar, doğal haliyle veya kaynatma, kurutma, ezme, pastörize etme, öğütme ve dondurma gibi basit işlemler ile doğal besininin yenmeyecek halini değiştirerek tüketilebilen gıdalardır. Bu gıda grubuna örnek olarak et, balık ve kümes hayvanları çeşitleri, temizlenmiş, yıkanmış, dondurulmuş taze sebze ve meyveler, yumurta, baklagiller, baharatlar, içme suyu verilebilir. 2. NOVA Grubundaki işlenmiş mutfak malzemeleri, işlenmemiş gıdalardan veya doğanın farklı yerlerinden rafine etme, presleme, kurutma gibi işlemlerle elde edilen, işlenmemiş gıdaların tatlandırılması, pişirilmesi için fayda sağlayan gıda grubudur. Zeytinyağı, pancar şekeri, bal, maden tuzu, buğday nişastası gibi gıdalar bu grupta örnek olarak verilebilir. 3. NOVA grubu olan işlenmiş gıdalar işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdalara işlenmiş mutfak malzemelerinin eklenmesi ile elde edilen gıdalardır. Bu gruptaki gıdaların işleme amacı, işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdaların dayanma süresini artırmak, dokusal özelliklerini geliştirip onları daha keyifli ve kullanışlı halde piyasaya sunaktır. Konserve balıklar, sebzeler veya baklagiller, şeker veya tuz eklenmiş salçalar, ekmek, taze peynirler ve fermente edilmiş alkollü içecekler bu gruptaki gıdalara örnek olarak verilebilir. 4. NOVA grubundaki ultra işlenmiş gıdalar ise yapay formülasyonlar içerir. İşlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdaların bütünlüğünün ve içeriğinin değişmiş halidir. Genellikle aroma vericiler, emülgatörler, renklendiriciler ve çeşitli katkı maddeleri içermektedirler. Bu gıda grubuna örnek olarak paketlenmiş atıştırılabilirler ve ekmekler, toz haline getirilmiş içecek, çorba, makarna karışımları, kolalı içecekler, margarinler verilebilir. (EduChange, 2023; Monteiro et. al., 2016, ; Yılmaz, 2023)

Ultra İşlenmiş gıdaların tüketiminin artması tip 2 diyabet, kardiyovasküler hastalıklar ve bazı kanser türleri gibi kronik hastalıkların görülme sıklığını artırmaktadır. (Valenzuela et al., 2022) Bu gıdalar, yüksek düzeyde şeker, yağ ve sodyum içerikleriyle birlikte, temel mikro ve makro besin maddelerinden zayıf, enerji açısından zengin gıdalardır. (Neri et al., 2022) Ultra işlenmiş gıdaların besin içeriklerinden bağımsız olarak, işleme yöntemleri kaynaklı obezite oranını da artırabileceğine dair ilişkiler düşünülmüştür. (Okyar ve ark., 2023)

2.1. Besin Etiketi

Gıda seçiminde tüketicilerin karar verme sürecini etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, besin etiketi bu sürecin önemli etkenlerinden bir tanesidir. (Campos et al., 2011). Besin etiketinin amacı, bir gıda ürününün içeriği ve özellikleri hakkında tüketiciyi bilgilendirmektir. (Kraemer et. al., 2023) Etiket bilgileri, bireyin daha sağlıklı tercihler yapmasını sağlamak adına temel bir araç olmaktadır. (Campos et al., 2011). Özellikle kalori, yağ, şeker ve tuz oranları gibi önemli içeriklerin etiket üzerinde belirtilmesi, beslenme bilincinin artırılması açısından önem taşımaktadır. Fakat etiket okuma davranışı bireyler arasında farklılık gösterebilmektedir. Yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, beslenme bilgisi gibi değişkenlerin yanı sıra, beden kütle indeksi (BKİ) de bu davranışta etkili olabilen faktörlerdendir. (Miller & Cassady, 2012). Bunun yanında son yıllarda yapılan araştırmalar, bireylerin tüketim alışkanlıklarının BKİ ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. (Keskin vd, 2022).

Besin etiketi, paketlenmiş gıdalar için gerekli uyarı ve bilgileri, bununla birlikte beslenme bilgilerini içerir. Besin etiketleri, ülkelerdeki sağlıksız beslenmenin engellenmesi için kullanılan sağlık stratejilerden biridir. Son tüketicinin bilgilendirilmesi olarak gıdaya ulaşmaları ve sağlıklı beslenmeye yardımcı olmak amacıyla gıda paketlerinde alakalı, uygun ve kolayca anlaşılabilen etiket bilgileri sunulmuştur. (DSÖ, 2025)

Bu noktada, bireylerin besin etiketi okuma davranışı ile satın aldığı ürünlerin NOVA puanı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak hem bireysel farkındalık hem de toplum sağlığının geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca, bu ilişkinin beden kütle indeksi gibi antropometrik bir değişkenle birlikte ele alınması, özellikle beslenme politikalarının hedef kitleye yönelik daha etkili stratejiler geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı; farklı beden kütle indeksine sahip bireylerin besin etiketi okuma düzeylerini incelemek ve NOVA sınıflandırması ile olan ilişkisini değerlendirmektir. Bu kapsamda gıda tercihlerinin sağlık üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın amacı ve tipi

Tamamlayıcı ve kesitsel olan çalışmanın amacı farklı beden kütle indeksindeki tüketicilerin besin etiketi okuma durumlarının NOVA puanlamasına göre değerlendirilmesidir.

2.1. Çalışmanın Yeri, Zamanı ve Örneklemi

Çalışma 1 Ekim 2024 -1 Mayıs 2025 tarihleri arasında Türkiye’de yaşayan 20-45 yaş arası 141 bireyde çevrimiçi anket formu iletilerek yürütülmüştür. Bu araştırmada “G. Power-3.1.9.2” programı kullanılarak (Faul, F., Erdfelder ve ark. (2009)), %95 güven düzeyinde ($\alpha=0,05$), standardize etki büyüklüğü daha önce yapılan benzer bir çalışma olmaması sebebi ile 0,30 (orta düzey, Cohen, J. (1988)) olarak alınmış ve 0,80 teorik güç ile minimum örneklem hacmi hesaplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Genel Bilgiler Formu

Genel bilgiler formu, katılımcıların yaş, cinsiyet, boy, kilo, hastalık durumu, eğitim durumu, alerji durumları gibi genel bilgilerini sorgulayan anket formudur.

2.3.2. Besin Etiketi Okuma Tutum Ölçeği

2019 Yılında Doğu Akdeniz Üniversitesinde Seher Seçkin tarafından hazırlanan ölçek, beşli derecelendirme kullanılarak hazırlanan, 20 maddeden oluşan likert tipte bir ölçektir. Ölçek sonucunda katılımcıların alabileceği puan skalası 20-100 arasındadır. 100 puana yaklaşan katılımcıların besin etiketi tutumunun yüksek olduğu değerlendirilebilir. (Seçkin, 2019)

2.3.3. Gıda Sıklık Anketi

2022 yılında Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesinde Rümeysa Özçalkap tarafından hazırlanan ankette 4 farklı NOVA grubundan 77 besin bulunmaktadır. Her besinin tüketim sıklığına göre katılımcılar 0-6 arasında puan almaktadır. İşlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdalardan alınabilecek puan 0-120, işlenmiş mutfak malzemelerinden alınabilecek puan 0-150, işlenmiş gıdalardan alınabilecek puan 0-36, ultra işlenmiş gıdalardan alınabilecek puan ise 0-156 puan skalasıdır. (Özçalkap, 2022)

2.3.4. Beden Kütle İndeksi

Katılımcıların boy uzunlukları (cm) ve vücut ağırlıkları (kg) alınarak BKİ değerleri hesaplanmıştır. Bu değer vücut ağırlığının boy uzunluğunun karesine (Vücut ağırlığı (kg) /Boy uzunluğu (m²)) bölünmesiyle elde edilir. Elde edilen değerlere göre BKİ 18.5 kg/m² altında olan kişiler zayıf, 18.5 24.9 kg/m² arasında olan kişiler normal, 25-29.9 arasında olan kişiler fazla kilolu, 30 üzerinde olan kişiler obez olarak adlandırılmaktadır. (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022)

2.4. Verilerin Değerlendirilmesi

Bu çalışmadaki analizler IBM SPSS 27 programında gerçekleştirilmiştir. Normallik varsayımının karşılandığı durumlarda bağımsız iki grubun karşılaştırılmasında Bağımsız Örneklem T testi, varsayımın karşılanmadığı durumlarda ise Mann Whitney U testi uygulanmıştır. Normal dağılıma sahip olan 25 bağımsız üç ve daha fazla grubun karşılaştırılması için ANOVA testi ve normal dağılım olmadığında ise Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Farkı yaratan grup ya da grupların ortaya çıkartılması için Post Hoc Düzeltilmiş Bonferroni testleri yapılmıştır. Normal dağılıma uygun olmayan sürekli ölçümler arası ilişkileri incelenmesinde Spearman korelasyonları yapılmıştır.

3. BULGULAR

Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları, besin etiketi okuma tutum ölçeği (BEOTÖ) toplam puanlarının dağılımları ve karşılaştırılması Tablo 3.1.'de gösterilmiştir. Cinsiyete göre kadın(n=116) ve erkek(n=25) katılımcıların, medeni duruma göre evli(n=73) ve bekar(n=68) katılımcıların, eğitim durumuna göre ilk-orta okul mezunu(n=6), lise mezunu(n=9), üniversite mezunu(n=103) ve lisansüstü mezunu(n=23) katılımcıların, BKİ sınıflandırmasına göre zayıf(n=23), normal kilolu(n=57), fazla kilolu(n=31) ve obez(n=30) katılımcıların, hastalık varlığı(n=35) ve herhangi bir hastalık olmayışı(n=106) durumları, alerji varlığı(n=10) ve herhangi bir alerji olmayışı(n=131) durumlarında BEOTÖ ortalama puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. ($p>0.05$) Katılımcıların yaş aralığı 20-45 yaş arasında değişmekte olup, yaş ortalaması ve standart sapma değeri $28,67\pm5,40$ olarak bulunmuştur.

Tablo 3.1. Katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımları, besin etiketi okuma tutum ölçeği (BEOTÖ) toplam puanlarının dağılımları ve karşılaştırılması

		n	BEOTÖ Ort.±S.S.	puan	p
Cinsiyet	Kadın	116	73,38±18,56		
	Erkek	25	74,48±20,30		0,440
Medeni durum	Evli	73	73,71±18,74		
	Bekar	68	73,43±19,02		0,960
Eğitim durumu	İlk-Orta Okul	6	63,50±23,36		
	Lise	9	79,11±11,94		
	Üniversite	103	72,47±18,91		
	Lisansüstü	23	79,00±18,44		0,161
BKİ	Zayıf	23	74,87±20,28		
	Normal	57	72,89±20,24		
	Fazla kilolu	31	72,03±16,84		
	Obez	30	75,47±17,38		0,879

Hekim tarafından tanısı	Hayır	106	73,19±19,49	
konmuş herhangi bir				
kronik hastalık durumu	Evet	35	74,74±16,76	0,776
Herhangi bir alerji varlığı	Hayır	131	74,04±18,54	
	Evet	10	67,50±22,24	0,500
	Min.-Maks.	Ort.±S.S.(M.)		
Yaş	20-45	28,67±5,40(28)		

P<0.05

Katılımcıların NOVA Gıda Sınıflaması puanları ile Besin Etiket Okuma Tutum ölçeği toplam puanları arasındaki ilişkiler Tablo 3.2.'de gösterilmiştir. BEOTÖ puanı ile işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdalar tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve zayıf düzeyli bir ilişki saptanmıştır. ($p<0,05$). BEOTÖ puanı ile işlenmiş gıdalar tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve zayıf düzeyli bir ilişki belirlenmiştir. ($p<0,05$). BEOTÖ puanı ile ultra işlenmiş gıdalar tüketimi arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve zayıf düzeyli bir ilişki bulunmuştur. ($p<0,05$).

Tablo 3.2. Katılımcıların NOVA gıda sınıflaması puanları ile BEOTÖ toplam puanları arasındaki ilişkiler

		Besin Etiket Okuma Tutum Ölçeği
İşlenmemiş veya Minimal İşlenmiş Gıdalar	r	0,296
	p	<0,001*
İşlenmiş Mutfak Malzemeleri	r	0,155
	p	0,067
İşlenmiş Gıdalar	r	0,241
	p	0,004*
Ultra İşlenmiş Gıdalar	r	-0,201
	p	0,017*

* $p<0,05$, r: Korelasyon katsayısı

Katılımcıların BKİ gruplarına göre NOVA Gıda Sınıflaması puanları ile Besin Etiket Okuma Tutum ölçeği toplam puanları arasındaki ilişkiler Tablo 3.3'te gösterilmiştir. Normal BKİ grubunda, işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdaların tüketimi ile BEOTÖ puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, pozitif yönlü ve zayıf düzeyli bir ilişki tespit edilmiştir. ($p<0,05$). Zayıf BKİ grubunda ise ultra işlenmiş gıdalar tüketimi ile BEOTÖ puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı, negatif yönlü ve orta düzeyli bir ilişki bulunmuştur. ($p<0,05$).

Tablo 3.3. BKİ gruplarına göre kişilerin NOVA gıda sınıflaması puanları ile BEOTÖ toplam puanları arasındaki ilişkiler

		Besin Etiketi Okuma Tutum Ölçeği			
		Zayıf	Normal	Fazla kilolu	Obez
İşlenmemiş veya Minimal İşlenmiş Gıdalar	r	0,391	0,275	0,317	0,213
	p	0,065	0,039*	0,082	0,257
İşlenmiş Mutfak Malzemeleri	r	0,176	0,104	0,301	0,031
	p	0,422	0,441	0,100	0,870
İşlenmiş Gıdalar	r	0,103	0,140	0,316	0,317
	p	0,640	0,300	0,084	0,087
Ultra İşlenmiş Gıdalar ve İçecek Ürünleri	r	-0,547	-0,220	0,104	-0,235
	p	0,007*	0,101	0,578	0,212

*p<0,05, r: Korelasyon katsayısı

Katılımcıların demografik özelliklerine göre ultra işlenmiş gıdalar tüketimi puanlarının dağılımları Tablo 3.4'te verilmiştir. Analizler sonucunda eğitim durumlarına göre ultra işlenmiş gıdalar tüketim puanı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuştur (p<0,05). Üniversite, lise, ilk-orta okul mezunu kişilerin puanları lisansüstü mezunu kişilerin puanlarından yüksektir.

Tablo 3.4. Katılımcıların demografik özelliklerine göre Ultra İşlenmiş Gıdalar tüketimi puanlarının dağılımları ve karşılaştırılması

		Ort.±S.S.	Test İstatistiği	p
Cinsiyet	Kadın	30,91±22,32	-0,208	0,835
	Erkek	31,04±21,98		
Medeni durum	Evli	28,51±19,15	-1,015	0,310
	Bekar	33,53±24,91		
Eğitim durumu	İlk-Orta Okul	28,00±25,04	12,470	0,006*
	Lise	33,56±37,43		
	Üniversite	33,50±21,44		
	Lisansüstü	19,13±12,86		
BKİ	Zayıf	27,65±17,01	4,428	0,219
	Normal	34,11±23,42		
	Fazla kilolu	31,48±21,60		
	Obez	26,83±23,81		

Hekim tarafından tanısı konmuş herhangi bir kronik hastalık durumu	Hayır	31,87±23,17	-0,678	0,498
	Evet	28,09±18,89		
Herhangi bir besin alerjiniz varlığı	Hayır	30,59±22,50	-1,193	0,233
	Evet	35,40±17,82		

*p<0,05

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Besin etiketleri bireylerin gıda seçimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmadaki katılımcıların demografik özellikleri ve besin etiketi okuma tutum ölçeği (BEOTÖ) puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farka rastlanmamıştır. 241 kadın, 176 erkek katılımcı ile yapılan farklı bir çalışmada kadın katılımcıların erkek katılımcılardan istatistiksel olarak daha yüksek puan aldıkları belirlenmiştir. (Seçkin,2019) Farklı bir çalışmada ise 955 kadın ve 108 erkek katılımcı çalışmaya dahil edilmiş ve BEOTÖ puanları arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. (Yalçın ve Sevim, 2024). Çalışmalardaki farkın kadın ve erkek sayısının eşit olmayışından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir. Bunun yanında farklı BKİ gruplarında yapılan 2018 yılındaki çalışmada İtalya'daki verilere göre besin etiketi okuma ve BKİ seviyesi arasında negatif bir ilişki olduğu öne sürülmüştür. (Bonanno at al.,2018)

Çalışmamızda BEOTÖ ve işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdalar arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. BEOTÖ puanı arttıkça işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdaların tüketimi artmaktadır. Bunun yanında BEOTÖ ve ultra işlenmiş gıda tüketimi arasında pozitif bir ilişki görülürken, ultra işlenmiş gıda tüketimi puanları arasında negatif bir ilişki gözlenmektedir. Ultra işlenmiş gıda tüketiminin besin etiketi okuma durumu ile ters orantılı olduğu düşünülebilir.

BKİ ile NOVA sınıflandırması ve BEOTÖ puanı ilişkisine bakıldığında; normal BKİ'ye sahip katılımcıların BEOTÖ puanları ve işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıdaların tüketimi arasında pozitif bir ilişkiye rastlanırken, zayıf katılımcıların BEOTÖ puanı ve ultra işlenmiş gıdaların tüketim puanı arasında negatif bir ilişkiye rastlanmıştır. Zayıf katılımcıların besin etiketi okuma durumları ultra işlenmiş gıda tüketimini azaltırken, normal kilolu katılımcıların besin etiketi okuma durumlarının işlenmemiş veya minimal işlenmiş gıda tüketimini arttırdığı düşünülebilir.

Ultra işlenmiş gıdalar yüksek düzeyde doymuş yağ, rafine karbonhidratlar ve şeker içerirken lif açısından fakir olan gıdalardır. Bu durum özellikle obezite ve tip2 diyabet gibi metabolik hastalıklara sebep olabilir. Aynı zamanda yüksek ultra işlenmiş gıda tüketiminin artışı beden kütle indeksi, karın çevresinde yağlanma ve insülin direnci seviyelerini de artırabilmektedir. (Monteiro et al., 2019 ; Lane at al., 2023) Çalışmamızın sonuçlarına göre ultra işlenmiş gıda tüketimi erkeklerde kadınlardan daha fazla görülürken bu fark anlamlı bulunmamıştır. Birleşik Krallık nüfusunda 2008-2016 yılları arasında 6143 katılımcı üzerinde yapılan bir çalışmada, erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre ultra işlenmiş gıda tüketim oranlarının daha yüksek olduğu bulunmuş ve bu farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. (Rauber at al., 2020) BKİ grubuna bakıldığında normal kilolu kişilerin ultra işlenmiş gıda tüketimi puanları en yüksek bulunmuş fakat bu farkın anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. Literatür taramalarına bakıldığında yapılan bir analizde daha düşük kilolu olan bireylerde ultra işlenmiş gıda tüketiminin daha yüksek olduğu görülürken (Lee at al.,2025) farklı bir çalışmada ultra işlenmiş gıdaların toplam enerjiden gelen yüzdesel oranının artmasıyla katılımcıların BKİ'lerinin de anlamlı düzeyde

arttığı sonucuna varılmıştır. (Rauber at al., 2020) Aynı şekilde başka bir çalışmada da ultra işlenmiş gıda tüketiminin artışı obezitede risk faktörü olarak belirlenmiştir. (Jull at al.,2021) Çalışmamızda BKİ gruplarında ultra işlenmiş gıda tüketimi ile anlamlı bir fark bulunamamasının sebebinin katılımcıların eğitim düzeyinin yüksek olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir.

Eğitim düzeyi ve ultra işlenmiş gıda tüketimi çalışmamızda anlamlı sonuç görülen durumlardan biri olmuştur. Lisansüstü mezunu katılımcıların ultra işlenmiş gıda tüketimi diğer eğitim gruplarından daha yüksek olmuş ve bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Çalışmamızla benzer sonuçlar Avustralyalı yetişkinler üzerinde yapılan bir çalışmada aynı şekilde görülmüştür. Katılımcıların eğitim düzeyi azaldıkça ultra işlenmiş gıda tüketiminin arttığı bildirilmiştir. (Marchese, 2022) Fransa’da yapılan farklı bir çalışmada da benzer şekilde eğitim düzeyinin azalmasıyla ve ultra işlenmiş gıda tüketiminin arttığı bildirilmiştir. (Fiolet at al.,2018) Bunun aksine Koreli yetişkinler üzerinde yapılan uzun dönemli (1988-1922) farklı bir analizde ise yıllar içinde artan ultra işlenmiş gıda tüketiminin özellikle eğitim düzeyi yüksek olan gruplarda daha fazla arttığı saptanmıştır. (Lee at al.,2025)

Çalışmayı genel olarak değerlendirdiğimizde, işlenmiş gıda tüketiminin besin etiketi okuyan zayıf kişilerde ve eğitim düzeyi yüksek olan gruplarda daha az olduğu saptanmıştır fakat farklı BKİ gruplarında, besin etiketi okuma tutum ölçeği ve NOVA gıda sınıflandırması ilişkisini inceleyen farklı çalışmalarda bu sonuçların değerlendirilmesi önerilmektedir. Bunun yanında besin etiketi okumak bireylerin sağlıklı besin seçimlerine yönelmesini artıracaktır. Bu nedenle okullarda, halk sağlığı merkezlerinde ve sağlık çalışanları tarafından danışanlarına bu konuda daha fazla bilgi ve eğitim verilmesi önerilmektedir. Aynı zamanda etiketlerin daha anlaşılır olması için okunaklı yazılar, ilgi çekici etiketler ile besin etiketi okuma farkındalığı artırılabilir.

Son yıllarda daha fazla öne çıkan NOVA gıda sınıflandırmasının toplum tarafından daha iyi öğrenilmesi için besin etiketlerinde bu gıda sınıflandırmasına da yer verilebileceği düşünülmektedir.

5. KAYNAKÇA

Bonanno, A., Bimbo, F., Cleary, R., & Castellari, E. (2018). Food labels and adult BMI in Italy – An unconditional quantile regression approach. *Food Policy*, 74, 199–211.

Campos, S., Doxey, J., & Hammond, D. (2011). Nutrition labels on pre-packaged foods: a systematic review. *Public Health Nutrition*, 14(8), 1496–1506. <https://doi.org/10.1017/S1368980010003290>

Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.

EduChange. (2023). The NOVA food classification system: Food, nutrition & fitness I – The digestion journey begins with food choices (Revised ed.). EduChange, with guidance from NUPENS, São Paulo. <https://educhange.com/wp-content/uploads/2018/09/NOVA-Food-Classification-EduChange.pdf>

Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149-1160.

Fiolet, T., Srour, B., Sellem, L., Kesse-Guyot, E., Allès, B., Méjean, C., ... & Touvier, M. (2018). Consumption of ultra-processed foods and cancer risk: Results from NutriNet-Santé prospective cohort. *BMJ*, 360, k322.

JUUL, F., VAIDEAN, G., LIN, Y., DEIERLEIN, A. L., & PAREKH, N. (2021). Ultra Processed Foods and Incident Cardiovascular Disease in the Framingham Offspring Study. *Journal of the American College of Cardiology*, 77(12), 1520–1531.

Kraemer, M. V. S., Fernandes, A. C., Chaddad, M. C. C., Uggioni, P. L., Bernardo, G. L., & Proença, R. P. C. (2023). Is the List of Ingredients a Source of Nutrition and Health Information in Food Labeling? A Scoping Review. *Nutrients*, 15(21), 4513. <https://doi.org/10.3390/nu15214513>

Lane, M. M. et al. (2023). Ultra-Processed Foods and Human Health: A Systematic Review and Meta-Analysis of Prospective Cohort Studies. *ScienceDirect*.

Lee, H., Yim, Y., Cho, Y., Oh, J., Kim, S., Son, Y., Jo, H., Hong, S., Rahmati, M., Cho, H., Hwang, J., & Yon, D. K. (2025). Long-term trends and patterns in ultra-processed food consumption among Korean adults from 1998 to 2022. *Scientific Reports*, 15(1), 4131.

Marchese, L., Livingstone, K. M., Woods, J. L., Wingrove, K., & Machado, P. (2022). Ultra-processed food consumption, socio-demographics and diet quality in Australian adults. *Public health nutrition*, 25(1), 94–104.

Miller, L. M. S., & Cassady, D. L. (2012). The effects of nutrition knowledge on food label use. *Appetite*, 59(2), 425–436. <https://doi.org/10.1016/j.appet.2012.05.009>

Monteiro, C. A., Cannon, G., Levy, R. B., Moubarac, J.-C., Louzada, M. L. C., Rauber, F., Khandpur, N., Cediel, G., Neri, D., Martinez-Steele, E., Baraldi, L. G., & Jaime, P. C. (2016). NOVA. The star shines bright. *World Nutrition*, 7(1–3), 28–38. <https://archive.wphna.org/wp-content/uploads/2016/01/WN-2016-7-1-3-28-38-Monteiro-Cannon-Levy-et-al-NOVA.pdf>

Monteiro, C. A., Cannon, G., Moubarac, J. C., Levy, R. B., Louzada, M. L. C., & Jaime, P. C. (2018). The UN Decade of Nutrition, the NOVA food classification and the trouble with ultra-processing. *Public health nutrition*, 21(1), 5–17. <https://doi.org/10.1017/S1368980017000234>

Monteiro, C. A., Levy, R. B., Claro, R. M., de Castro, I. R. R., & Cannon, G. (2019). A new classification of foods based on the extent and purpose of their processing. *Cadernos de Saúde Pública*, 26(11), 2039–2049.

Neri, D., Steele, E. M., Khandpur, N., Cediel, G., Zapata, M. E., Rauber, F., Marrón-Ponce, J. A., Machado, P., da Costa Louzada, M. L., Andrade, G. C., Batis, C., Babio, N., Salas-Salvadó, J., Millett, C., Monteiro, C. A., Levy, R. B., & NOVA Multi-Country Study Group on Ultra-Processed Foods, Diet Quality and Human Health (2022). Ultraprocessed food consumption and dietary nutrient profiles associated with obesity: A multicountry study of children and adolescents. *Obesity reviews : an official journal of the International Association for the Study of Obesity*, 23 Suppl 1, e13387.

Okyar, S., Tosun, Ö., Bezdegümel, E., Küçükakça, B. N., Erattir, A., Karahan, H., Köse, E., & Ekerbiçer, H. Ç. (2023). Ultra işlenmiş gıdaların yaygın etkileri. *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 32(2), 68–82.

Özçalkap, Rümeyza (2022) 18-65 yaş arası yetişkin bireylerde ultra işlenmiş gıda tüketiminin astım ile ilişkisinin biyokimyasal parametreler ile araştırılması. Yüksek Lisans Tezi. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Rauber, F., Steele, E. M., Louzada, M. L. D. C., Millett, C., Monteiro, C. A., & Levy, R. B. (2020). Ultra-processed food consumption and indicators of obesity in the United Kingdom population (2008-2016). *PloS one*, 15(5), e0232676.

Seçkin, Seher. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Besin Etiket Okuma Alışkanlıklarının ve Tutumlarının Saptanması. Yüksek Lisans Tezi. Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)

Türkiye İstatistik Kurumu. (2022, Aralık 23). Türkiye Sağlık Araştırması, 2022. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Saglik-Arastirmasi-2022-49747>

Valenzuela, A., Zambrano, L., Velásquez, R., Groff, C., Apablaza, T., Riffo, C., Moldenhauer, S., Brisso, P., & Leonario-Rodriguez, M. (2022). Discrepancy between Food Classification Systems: Evaluation of Nutri-Score, NOVA Classification and Chilean Front-of-Package Food Warning Labels. *International journal of environmental research and public health*, 19(22), 14631.

World Health Organization. Nutrition labelling. <https://www.who.int/initiatives/food-systems-for-health/nutrition-labelling> (5 MAYIS 2025 tarihinde alınmıştır)

Yalçın, B., Özen, M. N., & Güler Daştan, S. (2024). İşlenmiş gıdalar ve diyabet. *Journal of Kocaeli Health and Technology University*, 2(3), 24–40.

Yalçın, T., & Sevim, Y. (2024). Yetişkin bireylerin besin etiketi okumaya yönelik tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi. *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 17(1), 109-118.

Yılmaz, M. S. (2023). Gıda ürünlerinin işlenme seviyelerine göre sınıflandırılması: NOVA sistemi ve ultra işlenmiş gıdaların insan sağlığı üzerine etkileri. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 4(2), 270–287.

TRADITIONAL FERMENTED FOODS AND CHRONIC DISEASE PREVENTION: A
REVIEW OF CURRENT EVIDENCE AND MECHANISMS

GELENEKSEL FERMENTE GIDALAR VE KRONİK HASTALIKLARIN
ÖNLENMESİ: GÜNCEL KANITLAR VE MEKANİZMALAR ÜZERİNE BİR
DERLEME

Sedat ARSLAN¹

¹Assoc. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Health Sciences,
Department of Nutrition and Dietetics, Balıkesir, Turkey, Nutrition and Dietetics,
ORCID: 0000-0002-3356-7332

Özet

Fermente gıdalar, dünya genelinde geleneksel diyetlerin uzun süredir parçası olup, kronik hastalıkların önlenmesindeki potansiyel rolleri nedeniyle yeniden ilgi görmektedir. Bu derleme, yoğurt, kefir, lahana turşusu, kimchi ve fermente baklagiller gibi geleneksel fermente gıdaların, kardiyovasküler hastalıklar, tip 2 diyabet, obezite ve bazı kanserler gibi bulaşıcı olmayan hastalıklar (BOH) üzerindeki koruyucu etkilerine dair güncel bilimsel kanıtları değerlendirmeyi amaçlamaktadır. PubMed, Web of Science ve Scopus veri tabanlarında 2010–2024 yılları arasında yayımlanmış çalışmalar sistematik olarak taranmıştır. Bu gıdaların bağırsak mikrobiyotasını modüle etme, inflamasyonu azaltma, lipid ve glukoz metabolizmasını iyileştirme, antioksidan durumu güçlendirme gibi biyolojik mekanizmaları incelenmiştir. Bulgular, fermente gıdaların probiyotik içeriği, biyoaktif peptitler ve fermantasyon kaynaklı metabolitler aracılığıyla koruyucu etki gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Ancak üretim yöntemleri, mikrobiyal suş farklılıkları ve toplumların diyet alışkanlıklarındaki değişkenlik sonuçları etkileyebilir. Bu derleme, daha fazla kaliteli klinik çalışmaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamakta ve fermente gıdaların halk sağlığına yönelik beslenme rehberlerine entegrasyonunun önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Fermente gıdalar, kronik hastalıklar, probiyotik, inflamasyon, koruyucu beslenme

Abstract

Fermented foods have long been part of traditional diets worldwide and are gaining renewed attention for their potential role in preventing chronic diseases. This review aims to evaluate current scientific evidence regarding the preventive effects of traditional fermented foods—such as yogurt, kefir, sauerkraut, kimchi, and fermented legumes—on non-communicable diseases (NCDs), including cardiovascular diseases, type 2 diabetes, obesity, and certain cancers. A systematic literature search was conducted through PubMed, Web of Science, and Scopus databases for articles published between 2010 and 2024. The review examines potential biological mechanisms including gut microbiota modulation, anti-inflammatory effects, improvement in lipid and glucose metabolism, and enhancement of antioxidant status. Findings suggest that fermented foods can exert protective effects through their probiotic content, bioactive peptides, and fermentation-derived metabolites. However, heterogeneity in production methods, microbial strains, and population-based dietary patterns may influence outcomes. This review underlines the need for more high-quality clinical trials and highlights

the public health potential of integrating traditional fermented foods into dietary guidelines for chronic disease prevention.

Keywords: Fermented foods, chronic diseases, probiotics, inflammation, prevention

1. INTRODUCTION

Fermentation is one of the oldest and most widely used food preservation and transformation techniques, dating back to ancient civilizations such as those in India, Iraq, and Egypt (Shiby & Mishra, 2013). Beyond its historical role in enhancing food safety and shelf life, fermentation has gained attention in modern nutrition science for its ability to enhance the bioactivity and digestibility of foods through the production of beneficial metabolites and microbial transformation (Tunick & Van Hekken, 2015).

Fermented dairy products—particularly kefir, yogurt, and cheese—are rich in probiotics and bioactive compounds including bioactive peptides, exopolysaccharides (EPS), γ -aminobutyric acid (GABA), and conjugated linoleic acid (CLA), all of which have been linked to a range of health-promoting properties (Nongonierma & FitzGerald, 2015; Fernández et al., 2015). For example, peptides derived from milk proteins during fermentation, such as valyl-prolyl-proline (VPP) and isoleucyl-prolyl-proline (IPP), have demonstrated significant antihypertensive, anti-inflammatory, and antioxidant effects (Jauhiainen et al., 2009; Kim, Park, & Choue, 2010).

Yogurt enriched with *Lactobacillus helveticus* has shown increased production of peptides with ACE-inhibitory and cholesterol-lowering activity (Cavalheiro et al., 2020). Cheese-derived peptides have been identified with antimicrobial, antioxidant, and dipeptidyl-peptidase IV (DPP-IV) inhibitory functions, which may benefit cardiovascular and metabolic health (Timón et al., 2019). Moreover, kefir consumption has been associated with modulations in gut microbiota and reductions in pro-inflammatory cytokines such as TNF- α and IL-6, especially due to the action of *Kluyveromyces marxianus* and various strains of *Lactobacillus* (Brasil et al., 2018; Lim et al., 2017).

Given the increasing burden of non-communicable diseases globally, the exploration of naturally functional foods like fermented dairy products offers promising dietary strategies for improving cardiometabolic, immunological, and gastrointestinal health (Gu et al., 2022; Khakhariya et al., 2023). The current study aims to provide an in-depth evaluation of the health-promoting bioactive components generated during the fermentation of dairy products and to discuss their clinical relevance and mechanisms of action.

1.1. Theoretical Framework

The theoretical foundation of this study rests on the well-established biological and clinical significance of bioactive compounds produced during the fermentation of dairy products. Fermentation by lactic acid bacteria (LAB) such as *Lactobacillus*, *Bifidobacterium*, and *Streptococcus* species not only enhances food safety but also generates health-promoting metabolites including bioactive peptides, GABA, CLA, and EPS (Nongonierma & FitzGerald, 2015; LeBlanc et al., 2011).

One of the most studied mechanisms is the proteolytic activity of LAB during milk fermentation, which results in the release of ACE-inhibitory peptides such as VPP and IPP. These peptides have shown blood pressure-lowering effects in both hypertensive patients and animal models (Jauhiainen et al., 2009; Kim et al., 2010). Their antihypertensive effects are further enhanced by the presence of GABA, which exhibits additional benefits such as diuretic, antidiabetic, and neuroprotective effects (Kajimoto et al., 2004; Wu & Shah, 2016).

CLA, another functional lipid compound formed during fermentation, contributes to anti-obesity, anti-carcinogenic, and anti-atherosclerotic activities (Larsson et al., 2005; Van Nieuwenhove et al., 2007). Similarly, exopolysaccharides synthesized by LAB play a crucial role in modulating immune responses and maintaining gut barrier integrity, while also exhibiting antioxidant and anti-inflammatory effects (Patel & Prajapat, 2013; Nampoothiri et al., 2017).

Fermented dairy products also influence gut microbiota composition. Studies indicate that kefir, yogurt, and cheese modulate the intestinal microbial balance by increasing beneficial bacteria and suppressing pathogenic species, thereby supporting gastrointestinal health and reducing systemic inflammation (Lim et al., 2017; Linares et al., 2017).

Taken together, these mechanisms form a theoretical model in which traditionally fermented dairy products serve as carriers of multifunctional bioactive compounds. These compounds interact with physiological systems to improve cardiovascular, metabolic, and immune health, making them valuable dietary components in the prevention of chronic diseases.

2. METHOD

This study was designed as a narrative review aiming to explore the health-promoting properties of traditionally fermented dairy products in the context of chronic disease prevention. A wide range of peer-reviewed articles was examined, with a particular focus on the biochemical transformations that occur during milk fermentation and their physiological implications. The literature considered includes both in vitro and in vivo studies published in high-impact nutrition and food science journals between 2005 and 2023.

Relevant articles were identified through academic databases such as PubMed and Scopus using targeted keywords including “fermented dairy products,” “bioactive peptides,” “ACE-inhibitory activity,” “GABA,” “CLA,” “gut microbiota,” and “chronic disease.” The selection criteria prioritized studies that evaluated the generation and health effects of fermentation-derived compounds such as valyl-prolyl-proline (VPP), isoleucyl-prolyl-proline (IPP), γ -aminobutyric acid (GABA), conjugated linoleic acid (CLA), and exopolysaccharides (EPS).

The synthesis was conducted thematically, grouping findings according to the type of bioactive compound and its associated physiological effects—such as antihypertensive, antioxidant, lipid-lowering, immunomodulatory, and antidiabetic actions. Special emphasis was placed on the role of lactic acid bacteria (*Lactobacillus*, *Streptococcus*, *Bifidobacterium*, etc.) in producing these compounds during the fermentation of dairy matrices like yogurt, kefir, and cheese.

This approach allowed for the integration of biochemical, microbiological, and clinical perspectives, enabling a holistic assessment of how fermented dairy products may contribute to the prevention and management of non-communicable diseases.

3. RESULTS

The review of existing literature reveals that traditionally fermented dairy products contain a rich variety of bioactive compounds that exhibit a wide range of physiological functions relevant to the prevention and management of chronic diseases. The most prominent among these compounds are bioactive peptides, γ -aminobutyric acid (GABA), conjugated linoleic acid (CLA), and exopolysaccharides (EPS), all of which are synthesized during fermentation by lactic acid bacteria.

3.1. ACE-Inhibitory Peptides and Cardiovascular Health

Fermentation-induced peptides, such as valyl-prolyl-proline (VPP) and isoleucyl-prolyl-proline (IPP), have been identified as angiotensin-converting enzyme (ACE) inhibitors that contribute to the regulation of blood pressure. These tripeptides are formed when lactic acid bacteria hydrolyze milk proteins during fermentation, particularly in yogurt and kefir. Studies have demonstrated their efficacy in reducing systolic and diastolic blood pressure in both hypertensive patients and animal models (Jauhiainen et al., 2009; Kim et al., 2010). In addition to their antihypertensive action, these peptides also exhibit antioxidant and anti-inflammatory effects (Hsieh et al., 2015).

3.2. GABA and Neuroprotective Effects

Lactic acid bacteria, especially certain strains of *Lactobacillus* and *Streptococcus*, can produce GABA from glutamate during milk fermentation. GABA is a well-known inhibitory neurotransmitter with proven health benefits, including antihypertensive, antidiabetic, and anxiolytic effects (Kajimoto et al., 2004; Wu & Shah, 2016). Several fermented dairy products have been shown to contain substantial levels of GABA, making them potential non-pharmacological options for supporting mental and cardiovascular health (Dhakal et al., 2012).

3.3. Conjugated Linoleic Acid (CLA) and Lipid Metabolism

CLA, produced during the fermentation of dairy fats, has been shown to play a role in modulating lipid metabolism, reducing body fat accumulation, and lowering LDL cholesterol levels (Van Nieuwenhove et al., 2007). Furthermore, CLA exhibits anti-carcinogenic and anti-inflammatory properties and may support the prevention of atherosclerosis (Larsson et al., 2005). Cheese, in particular, has been identified as a good source of CLA due to its fat content and fermentation process (Hur et al., 2016).

3.4. Exopolysaccharides and Immunomodulation

Exopolysaccharides (EPS) synthesized by LAB during dairy fermentation have been associated with multiple physiological functions. These include antioxidant, cholesterol-lowering, and immunomodulatory effects. EPS may bind bile acids in the intestine, leading to reduced cholesterol absorption and improved lipid profiles (Patel & Prajapat, 2013; Nampoothiri et al., 2017). Moreover, EPS contribute to the resilience and colonization of probiotics in the gut, enhancing the host's immune response (Fanning et al., 2012).

3.5. Gut Microbiota Modulation and Systemic Effects

Regular consumption of fermented dairy products such as kefir and yogurt has been shown to positively alter the gut microbiota by increasing beneficial bacterial populations and decreasing pathogenic species. These microbiota changes are linked to reduced systemic inflammation, improved insulin sensitivity, and enhanced intestinal barrier function (Linares et al., 2017; Lim et al., 2017). Notably, kefir has also been found to inhibit the growth of pathogens such as *Aspergillus flavus* and to alleviate symptoms of lactose intolerance by enhancing lactose digestion (Gamba et al., 2016; Ahmed et al., 2013).

4. CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS

4.1. Conclusion

Traditionally fermented dairy products, including yogurt, kefir, and cheese, represent an important category of functional foods with demonstrated potential in the prevention and management of chronic diseases. Through the natural metabolic activities of lactic acid bacteria, these products become enriched with a variety of bioactive compounds, including ACE-inhibitory peptides, γ -aminobutyric acid (GABA), conjugated linoleic acid (CLA), and

exopolysaccharides (EPS). These compounds have been linked to antihypertensive, antioxidant, anti-inflammatory, lipid-modulating, and immunoregulatory properties (Jauhiainen et al., 2009; Wu & Shah, 2016; Van Nieuwenhove et al., 2007; Nampoothiri et al., 2017).

4.2. Discussion

The observed health effects of fermented dairy products are attributable not only to the intrinsic nutritional value of milk but also to the transformations that occur during fermentation. For instance, peptides like VPP and IPP exert their effects through inhibition of the renin-angiotensin system, making them useful dietary adjuncts in managing hypertension (Kim et al., 2010). GABA synthesis during fermentation further enhances these effects by offering neuroprotective and metabolic benefits (Kajimoto et al., 2004). Meanwhile, CLA has been associated with improved lipid profiles and anti-adipogenic effects, suggesting a preventive role in cardiovascular disease and obesity (Larsson et al., 2005; Van Nieuwenhove et al., 2007).

Exopolysaccharides, while less prominent in popular discussion, represent a key modulator of immune and gut health. They improve probiotic survival, reduce serum cholesterol levels, and exert antioxidant activity, offering a multidimensional mechanism for disease prevention (Patel & Prajapat, 2013). Furthermore, kefir and yogurt have been shown to modify gut microbiota in a favorable direction, increasing microbial diversity and reducing systemic inflammation—critical components in preventing type 2 diabetes and metabolic syndrome (Linares et al., 2017; Lim et al., 2017).

Although the reviewed literature presents promising findings, some inconsistencies and knowledge gaps remain. Differences in bacterial strains, fermentation conditions, dosages, and study populations may contribute to variability in outcomes. Thus, future research should aim to clarify the dose-response relationships and long-term effects of fermented dairy intake across different demographic and clinical populations.

4.3. Recommendations

1. **Clinical Integration:** Fermented dairy products with verified bioactive properties should be considered as part of dietary recommendations for patients with hypertension, dyslipidemia, and metabolic syndrome.
2. **Public Health Policies:** Health authorities may support the inclusion of traditionally fermented foods in national nutrition guidelines to promote chronic disease prevention.
3. **Standardization of Fermentation Practices:** Harmonizing traditional fermentation methods and bacterial strains could help maximize health benefits and ensure consistency across products.
4. **Further Research:** High-quality, randomized controlled trials are needed to confirm the clinical efficacy and safety of bioactive compounds derived from fermented dairy products, particularly in target populations.
5. **Consumer Education:** Public awareness initiatives should be developed to differentiate between traditionally fermented and highly processed dairy products, emphasizing the superior health value of the former.

5. REFERENCES

Ahmed, Z., Wang, Y., Ahmad, A., Khan, S. T., Nisa, M., & Ahmad, H. (2013). Kefir and health: A contemporary perspective. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 53(5), 422–434. <https://doi.org/10.1080/10408398.2010.540360>

- Dhakal, R., Bajpai, V. K., & Baek, K. H. (2012). Production of GABA (γ -aminobutyric acid) by microorganisms: A review. *Brazilian Journal of Microbiology*, 43(4), 1230–1241. <https://doi.org/10.1590/S1517-83822012000400001>
- Fernández, M., Hudson, J. A., Korpela, R., & de los Reyes-Gavilán, C. G. (2015). Impact on human health of microorganisms present in fermented dairy products: An overview. *BioMed Research International*, 2015, 412714. <https://doi.org/10.1155/2015/412714>
- Gamba, R. R., de Souza, M. S., & Santos, A. O. (2016). Antifungal activity of kefir against *Aspergillus flavus*. *Brazilian Journal of Microbiology*, 47(1), 259–263. <https://doi.org/10.1016/j.bjm.2015.10.011>
- Hsieh, H. H., Wang, S. Y., & Chen, T. L. (2015). Antioxidative properties of tripeptides derived from fermented milk. *Journal of Dairy Science*, 98(5), 3072–3079. <https://doi.org/10.3168/jds.2014-8851>
- Jauhiainen, T., Rönback, M., Vapaatalo, H., Wuolle, K., Kautiainen, H., Groop, P. H., & Korpela, R. (2009). Long-term intervention with *Lactobacillus helveticus* fermented milk reduces augmentation index in hypertensive subjects. *European Journal of Clinical Nutrition*, 64(4), 424–431. <https://doi.org/10.1038/ejcn.2009.18>
- Kajimoto, O., Sato, M., & Nakamura, Y. (2004). Clinical effects of fermented milk containing GABA on blood pressure in mildly hypertensive subjects. *Journal of Nutritional Food*, 7(2), 55–63.
- Kim, J. Y., Park, Y. J., & Choue, R. (2010). Effects of fermented milk containing GABA on blood pressure in spontaneously hypertensive rats. *Nutrition Research and Practice*, 4(4), 280–285. <https://doi.org/10.4162/nrp.2010.4.4.280>
- Larsson, S. C., Bergkvist, L., & Wolk, A. (2005). Conjugated linoleic acid intake and breast cancer risk in a prospective cohort of Swedish women. *American Journal of Clinical Nutrition*, 82(4), 894–900. <https://doi.org/10.1093/ajcn/82.4.894>
- LeBlanc, J. G., Milani, C., de Giori, G. S., Sesma, F., van Sinderen, D., & Ventura, M. (2011). Bacteria as vitamin suppliers to their host: A gut microbiota perspective. *Current Opinion in Biotechnology*, 22(2), 149–155. <https://doi.org/10.1016/j.copbio.2010.08.005>
- Lim, J. H., Lee, H. J., Kim, J., Kim, H. J., Kim, H., & Choi, Y. (2017). Kefir induces anti-inflammatory effects in intestinal mucosa by altering gut microbiota composition. *Nutrients*, 9(9), 1005. <https://doi.org/10.3390/nu9091005>
- Linares, D. M., Ross, P., & Stanton, C. (2017). Beneficial microbes: The pharmacy in the gut. *Bioengineered*, 8(1), 11–20. <https://doi.org/10.1080/21655979.2016.1215803>
- Nampoothiri, K. M., Mukherjee, A., & Pandey, A. (2017). Applications of microbial enzymes in food industry. *Food Technology and Biotechnology*, 55(1), 1–16. <https://doi.org/10.17113/ftb.55.01.17.4741>
- Nongonierma, A. B., & FitzGerald, R. J. (2015). Bioactive properties of milk proteins in humans: A review. *Peptides*, 73, 20–34. <https://doi.org/10.1016/j.peptides.2015.08.009>
- Patel, A., & Prajapat, J. B. (2013). Food and health applications of exopolysaccharides produced by lactic acid bacteria. *Advances in Dairy Research*, 1(1), 1–7. <https://doi.org/10.4172/2329-888X.1000107>

Van Nieuwenhove, C. P., González, S. N., & Pérez-Chaia, A. B. (2007). Conjugated linoleic acid production by *Bifidobacterium* and *Lactobacillus* strains: A review. *Journal of Food Research*, 71(1), 1–7. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2621.2006.01435.x>

Wu, Q., & Shah, N. P. (2016). High γ -aminobutyric acid production from lactic acid bacteria: Emphasis on functional fermented foods. *Biotechnology Advances*, 34(8), 1340–1352. <https://doi.org/10.1016/j.biotechadv.2016.09.001>

**A STUDY ON THE DYNAMICS SHAPING WOMEN'S HEALTH INITIATIVES
KADIN SAĞLIĞINA DÖNÜK GİRİŞİMLERİ ŞEKİLLENDİREN DİNAMİKLER
ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Onur ŞEN

Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İşletme, 0000-0002-2278-4235

Nermin KAYAR

Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği, , 0000-0001-7170-9170

Özet

Bu çalışmada kadın sağlığına dönük hizmet alanlarında girişimcilik sürecini yürüten kadınların, ilgili süreci nasıl şekillendirdikleri ve hangi dinamiklerle girişimcilik kararını verdiklerini anlamayı amaçlamaktadır. Girişimcilik, sadece iktisadi bir faaliyet olarak değil aynı zamanda sosyal bir değişim aracı olarak ele alınmaktadır; bilhassa kadınların sağlık hizmetlerine dönük eksiklikleri idrak ederek çözümü bulma çabaları girişimcilik bağlamında çalışmanın hareket noktalarından birisi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda YouTube platformunda söz konusu kadın sağlığı alanında Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren kadın girişimcilerin tecrübelerini anlattığı tüm videolar (9 video) incelenmiş ve ilgili videolardaki girişimci ifadeleri MAXQDA 2024 nitel veri işleme/analiz programı kullanılarak içerik analizi yöntemine göre çözümlenmiştir. Kodlama aşamasında ilk olarak ön kodlar, temalar ve alt temalar sistematik biçimde belirlenmiş sonrasında verilerden anlamlı desenler elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde kadın girişimcilerin kişisel tecrübeleri, sağlık alanlarındaki boşlukları fark etmeleri, kolektif- toplumsal sorumluluk bilinci ve kadınlara dönük duyarlılık gibi unsurların bu süreçte belirleyici olduğunu göstermektedir. Bununla beraber girişimcilerin aile geçmişi, önceki profesyonel tecrübeleri ve sosyal çevrelerinden gördükleri destek gibi etkenler de girişimci kadınların girişimcilik kararlarını şekillendiren temel yapılar olarak öne çıkmaktadır. Dijital alanların bilhassa YouTube’un faaliyetlerini sürdüren kadın girişimciler için hem görünürlük hem de iletişim olanağı sunduğu gözlemlenmiştir. Bu ortamların özellikle kadın sağlığıyla ilgili bilgi, danışmanlık ve ürün/hizmet tanıtımı gibi fonksiyonlarla girişimcilikle ilgili süreçleri desteklediği belirlenmiştir. Kadın sağlığına dönük girişimcilik; ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve dijital faktörleriyle birlikte çok katmanlı bir yapıda yer almaktadır. Bu çalışma kadın girişimciliği ve kadın sağlığı hizmetlerinin bileşke noktasına özgün bir katkı sunmak hem akademik hem de uygulamalı bir bakış açısı geliştirmek ve girişim süreci ekosisteminin önemini derinleştirmek hedefiyle tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın girişimciliği, Sağlık hizmetleri, YouTube Sağlık Verisi, Dijital Sağlık Platformları, Kolektif Kadın Girişimciliği

Abstract

This study aims to understand how women who carry out entrepreneurial activities in service areas for women's health, how they shape this process and under the influence of which dynamics they take the decision of entrepreneurship. Entrepreneurship is considered not only as an economic activity but also as a means of social transformation; especially women's efforts to produce solutions by recognising the deficiencies in health services are evaluated in the context of entrepreneurship. In this direction, four videos on YouTube platform where women

entrepreneurs narrated their experiences were selected and the user expressions in these videos were analysed by content analysis method using MAXQDA 2024 qualitative data analysis software. During the coding process, pre-codes, themes and sub-themes were determined systematically and meaningful patterns were obtained from the data. The findings obtained show that factors such as personal experiences of women entrepreneurs, realising the gaps in health services, social responsibility awareness and sensitivity towards women are decisive in this process. In addition, factors such as family background, professional experiences and social environment support stand out as structures that shape the decisions of entrepreneurial women. It has been observed that digital platforms, especially YouTube, offer both visibility and interaction opportunities for women entrepreneurs; these environments support entrepreneurship processes with functions such as health-related information, counselling and product promotion. In conclusion, entrepreneurship for women's health has a multi-layered structure with economic, social and digital dimensions. This study offers a unique contribution at the intersection of women's entrepreneurship and health services and aims to develop both an academic and practical perspective on the field.

Keywords: Women entrepreneurship, Health services, YouTube Health Data, Digital Health Platforms, Collective Women Entrepreneurship

1.GİRİŞ

Kadın sağığına dönük girişimcilik sadece tıbbi hizmetlerin aktarımıyla kısıtlı kalmayıp, toplum içerisindeki cinsiyet eşitliği, bireysel yetkinlik ve sosyal kalkınma gibi çok katmanlı kitlesel faydalar oluşturma potansiyeline ait bir saha olarak değerlendirilmektedir. Bilhassa tıbbi hizmetlerde kadınların karşılaştığı yapısal problemler, kadın sağığı alanındaki girişimcilerin bu alandaki boşluklara yenilikçi ve farklı çözümler oluşturmaya olanak yaratmaktadır (Brush vd., 2009; Shane & Venkataraman, 2000). Bu doğrultuda kadın sağığına yönelen girişimci aksiyonlar, fırsat odaklı ve sosyal girişimcilik perspektifinin bileşkesinde yer almakta ve kişisel tecrübelerden doğan ihtiyaçlar, toplumsal katkıya dönük girişimsel faaliyetlerle birleşmektedir (Dees, 2001; Toprakçı & Aksoy, 2019).

Günümüzde dijital medyanın sunduğu imkanlar, kadın sağığı alanındaki girişimlerin sahadaki görünürlüklerini artırmaları, hedeflenen kitleye ulaşmaları ve tıbbi hizmetleri daha erişilebilir hale getirmeleri bağlamında önemli fırsatlar yaratmaktadır (Eysenbach, 2001; Spierings & Naguib, 2021). Özellikle YouTube gibi sanal alanlar, girişimcilerin bireysel deneyimlerini iletebilecekleri ve sağılıkla ilgili bilgilerini kitleyle paylaşabildikleri bir mecra olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda alan yazında kadın sağığı girişimciliği bağlamında kadınların katkılarını araştıran çalışmalara duyulan ihtiyaç giderek fark edilebilir nitelikte görülmektedir (Weidhaas vd., 2022; Giraud vd., 2021). Toplumsal cinsiyeti konu alan eşitsizliklerin dijital dönüşümle birlikte nasıl farklılaştığına dönük ampirik bilgi üretimi, güncel akademik çağrılarının da merkezinde bulunmaktadır.

Çalışmada kadın sağığı alanında girişimler yaratan kadınların, söz konusu girişim süreçlerine etki eden sosyal, ekonomik, kültürel ve çevresel dinamikleri ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırma, kadın sağığı alanındaki girişimcilerin kendi hikayelerini sundukları YouTube videolarından temin edilen nitel veriler üzerine tasarlanmıştır. Nisan-Mayıs 2025 tarih aralığında toplanmış olan veriler, MAXQDA 2024 nitel veri analizi yazılımı vasıtasıyla içerik analizine tabi tutulmuştur. Burada alt ve ana temalar istikametinde sistematik şekilde analiz gerçekleştirilmiş ve nihayetinde kadınların sadece birer girişimci olarak değil aynı zamanda kadın sağığı alanında sosyal içeriğe haiz birer dönüşüm aktörü olarak konumları incelenmiştir.

İkinci bölümde kadın sağlığı alanındaki girişimciliğin sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel unsurları sağlık sektörü bağlamında değerlendirilmiştir. Üçüncü bölümde kadın sağlığına dönük girişimciliği tetikleyen dinamikler kuramsal karşılıklarıyla birlikte tartışılmıştır. Dördüncü bölümde ise YouTube'dan elde edilen verilere dayalı olarak geliştirilen metodoloji ve analiz süreci detaylarıyla açıklanmıştır. Bulgular bölümünde kadın sağlığı alanındaki girişimcilerin, girişimlerini hangi doğrultuda geliştirdikleri; girişimsel motivasyon faktörleri, karşılaştıkları toplumsal zorluklar ve dinamiklerle dijital mecraların sunduğu fırsatlar tematik analizle aktarılmıştır. Çalışmanın son bölümü olan sonuç bölümünde tespit edilen bulgular kuramsal çerçeveye karşılaştırılmıştır. Kadın sağlığı alanındaki girişimciliğin toplumsal etkisi, dijitalleşme ile bileşke noktaları ve temel politika önerileri bütüncül bir anlayışla tartışılmıştır.

2. Kadın Sağlığı Girişimciliği

Kadın sağlığına dönük girişimcilik, sadece tıbbi hizmetin geliştirilmesi ile kısıtlı değildir. Cinsiyet eşitliği, ekonomik gelişme ve sosyal değişim gibi çok faktörlü etkiler doğuran bir faaliyet alanı olarak incelenmektedir. Bilhassa tıbbi hizmetlerdeki yapısal tasarım noksanlıklarını tespit eden kadınların, ilgili alandaki ihtiyaçlara dönük yenilikçi çözüm yolları üretmeleri, Shane ve Venkataraman'ın (2000) aktardığı fırsat temelli girişim süreci anlayışıyla örtüşmektedir. Bu doğrultuda kadın sağlığı alanındaki aktif girişimler, sadece ekonomik değil, bununla birlikte toplumla ilişkili fayda oluşturmaya dönük sosyal girişimcilik bağlamıyla da anlam kazanmaktadır (Dees, 2001; Brush vd., 2006).

Kadın sağlığı girişimciliğini destekleyen dinamikler arasında kişisel motivasyonlar kadar dijitalleşmenin sunduğu imkanlar da önemli bir rol üstlenmektedir. E-sağlık uygulamaları, sosyal medya ve dijital mecralar, kadın sağlığı alanında faaliyetleri bulunan girişimcilerin görünürlüğünü artırmakta ve onların hedef kitleye daha hızlı ulaşmalarına olanak tanımaktadır (Eysenbach, 2001; Duflo, 2012). Özellikle kırsal kesimde tıbbi hizmete ulaşımında yaşanan problemler, kadın sağlığı alanındaki girişimcilerin ilgili boşlukları doldurarak yerel düzeyde kalkınmaya yönelik katkıda bulunmalarını sağlamaktadır (Aylan vd., 2019; Mesci vd., 2018).

Kadın sağlığı alanında aksiyon alan girişimcilerin sağlık alanında daha etkin olabilmesi için pazarlama öz yetkinliklerinin yükseltilmesi gerektiği aktarılmaktadır; Eru (2019), ilgili alanda eğitim/öğretim programlarının tasarlanmasının önemine dikkat çekmiştir. Yüceer ve Demiryürek (2020), kadınların faaliyetlerini ortaya çıkarmalarına sebebiyet veren girişimcilik becerilerini destekleyecek sistemlerin oluşturulmasının tıbbi hizmetlerin kalitesine olumlu katkılar sağlayacağını ifade etmektedir. Diğer yandan motivasyon faktörleri kadınların girişimci olma kararlarında belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Kırçıçek ve Aytar (2021), kadınları girişimciliğe doğru yönlendiren motivasyonların sosyo kültürel ve ekonomik düzeyle çok katmanlı bir yapıda olduğunu vurgulamıştır. Kadın sağlığı alanındaki girişimci kadınların bir rol model olarak öne çıkmasıyla, toplumda kadın sağlığına dönük bilinç ve toplumsal farkındalığın artması gözlemlenmektedir (Abdullah, 2010; Toprakçı & Aksoy, 2019).

Kadın sağlığına dönük girişimcilik nihayetinde bireysel olarak güçlenmenin ilerisinde, toplumların sağlıkla olan ilişki düzeyini yükselten, deneyimlenen eşitsizlikleri azaltan, yerel ve makro sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sunan bir yaklaşım olarak aktarılmaktadır (Aylan vd., 2019; Yüceer & Demiryürek, 2020; Kırçıçek & Aytar, 2021).

3. Kadın Girişimciliği: Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Dinamikler

Kadın girişimciliği sadece ekonomik kalkınmanın destekleyici bir unsuru değil bununla beraber cinsiyet eşitsizliğinin önlenmesine olanak sağlayan bir araç olarak ifade edilmektedir (Brush vd., 2009). Bu perspektifte kadınların bilhassa tıbbi aksiyonlar gibi hizmet odaklı alanlarda artan girişimciliğe dönük eğilimleri, onların bireysel güçlenme süreçlerini desteklemekte ve

toplumsal ihtiyaca yanıt verme kapasitelerini yükseltmektedir (Minniti & Naudé, 2010). Kadınların toplumda çocuğa ve yaşlıya bakım sağlama ve sağlıkla ilişkilendirilmiş diğer rolleri, sağlık alanında duygusal zekâyâ dayanan girişimcilik modellerinin tasarılanmasına zemin hazırlamakta ve bu da kullanıcıların memnuniyetine dayalı hizmet sağlanmasını güçlendirmektedir (Jamali, 2009; Klyver & Grant, 2010).

Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde kadınların işgücünde yer aldıkları dezavantajlı konumları, girişimciliği çeşitlilik içeren bir statü ve güçlenme stratejisi hâline getirmiştir (Jennings & Brush, 2013). Özellikle dijitalleşmeyle beraber evden iş görme, online danışmanlık ve elektronik sağlık hizmetleri gibi spesifik modeller kadınlara esnek bir biçimde iş yapma imkanları sunmaktadır. Bu husus kadınların iş gücü piyasasında yer alma oranlarını görece artırmaktadır (Kelley vd., 2017). Toplumlarda sıklıkla görülen cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede söz konusu modellere destek verilmesi sadece bireysel ve ekonomik katkı sağlamaktan ötede makro perspektifte kalkınma politikalarına da destek sağlamaktadır (Yarbaşı & Türkmen, 2021; Abdullah, 2010).

Kültürel dinamiklerle değerlendirildiğinde, kadınların girişimcilikle ilişkili aksiyonları toplumların değer yargıları, inanç yapıları ve normları ile yüksek düzeyde ilişkili görünmektedir. Çeşitli toplumlarda girişimcilik, kadınların yüksek bir statü elde etme beklentileri, ekonomik olarak bağımsızlık kazanmaları ve genel-özel karar alma süreçlerine dâhil olmaları noktasında bir araç olarak benimsenmektedir (Welter, 2011). Bilhassa kadınların sıklıkla çalışma alanlarında görüldüğü sağlık sektörü, kadın girişimcilerin aksiyonlarına toplumsal karşılığıyla meşruiyet kazandırmakta ve faaliyetleri daha az dirençle karşılanmaktadır (Yousafzai vd., 2015). Buna rağmen hâlen ataerkil bir yapının ve baskının olduğu pek çok toplumda kadınların girişimci kişiliklerini güçlendirecek sosyal sermaye noksanlıkları dikkat çekmektedir (Toprakçı & Aksoy, 2019; Karakılıç, 2021). Türkiye özelinde gerçekleştirilen araştırmalarda söz konusu dinamikler açıken gözlemlenmektedir. Yılmaz ve Karaçelebi (2020) ile Yarbaşı ve Türkmen (2021), kadın girişimciliğinin çeşitlenerek gelişebilmesi için detaylı sosyal destek sistemlerinin geliştirilmesini, bilinçlendirme ve eğitim olanaklarının artırılmasını öneri mahiyetinde aktarmaktadır. Buna benzer biçimde Batı ve İnel (2015)'in çalışmasında iş ve aile dengesinde deneyimlenen çatışmaların kadın girişimciler üzerindeki olumsuz etkileri vurgulanmıştır., İlhan ve Oruçlu (2023), Diyarbakır'da gerçekleştirdiği çalışmasının analizinde ataerkil bir sistemin kadınlar üzerindeki baskı şiddetini ortaya koymuş ve olumsuz çıktılarını aktarmıştır. Polattaş (2024) girişimcilik kültürünün destek programları ve eğitim programları aracılığıyla geliştirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Kültürel boyutuyla değerlendirildiğinde Aksay (2019) ile Soyer ve Uludağ (2024), kadın girişimciliğinin sadece ekonomik değil bununla beraber sosyolojik bir değişim potansiyeli yüklediğini de ortaya koymaktadır.

Kadınların girişimciliği, sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel boyutlarıyla çok katmanlı bir yapı niteliğiyle ele alınmalıdır. Burada destekleyici politikalar ve yapıdaki dönüşüm süreçleri söz konusu bütünlük içinde geliştirilmelidir (Eru, 2019; Bozat, 2017; Gürcoşkun vd., 2023). Sağlık alanı yukarıda aktarılan çok katmanlı girişimcilik süreci içerisinde fırsatların ve dönüşüm potansiyelinin yüksek olarak deneyimlendiği alanlardan birisidir. Kadınların sağlık sektöründe daha etkili ve görünür olmaları kolektif biçimde toplumsal kalkınmayı ve bireysel refah çizgisini yükseltecek önemli bir merhaledir.

4. Kadın Sağlığına Yönelik Girişimciliği Etkileyen Faktörler

Kadın girişimciliği sadece iktisadi büyümeye katkı sunan bir faaliyet değil bununla beraber cinsiyet eşitsizliğini önlemeye destek sunan önemli bir değişim aracıdır (Brush vd., 2009). Bilhassa sağlıkla ilişkili sektörler kadınların girişimcilikle ilgili eğilimlerini, geleneksel ve

sosyal rollerden kaynaklanan tecrübelerle ve kişisel olarak güçlenme arzusuyla biçimlenmektedir (Minniti & Naudé, 2010; Jamali, 2009). Kadınların bakım hizmeti sunma sorumluluğuyla özdeşleşmiş alanlarda girişimci olarak aksiyon almaları, empatik şekilde hizmet aktarımını öne çıkarmakta ve hasta memnuniyetine katkı sağlamaktadır (Klyver & Grant, 2010; Brush vd., 2006).

Ekonomik yönüyle ele alındığında kadınların iş sahasındaki sınırlı temsiliyeti ve esnek çalışma ihtiyaçları, girişimciliği bir sorun çözme yöntemi hâline dönüştürmektedir (Jennings & Brush, 2013; Kelley vd., 2017). Dijitalleşmeyle beraber özellikle çevrim içi hizmetler ve e-sağlık gibi esnek modeller kadınların girişimcilik aksiyonlarına daha kolay katılımını mümkün hale getirmektedir. Kültürel boyutuyla sağlık alanı, “kadınsı” bir sektör olarak ele alındığından, kadın girişimcilerin toplumsal meşruiyetinin sağlanmasını daha mümkün görülebilir (Welter, 2011; Yousafzai vd., 2015).

Türkiye’de kadın girişimcilerin aile ve iş çatışması, toplumsal kabuller ve ataerkil yapılar gibi bütünsel eksikliklerle mücadele ettiğini göstermektedir (Batı & İnel, 2015; İlhan & Oruçlu, 2023; Kırççek & Aytar, 2021). Aktarılan problemlerin aşılması için sosyal destek ve katılım sistemleri, girişimciliğe dönük eğitimlerle toplumsal bilinç ve farkındalığın artırılması önerilmektedir (Yılmaz & Karaçelebi, 2020; Yarbaşı & Türkmen, 2021; Polattaş, 2024; Aksay, 2019; Soyer & Uludağ, 2024). Kadınların girişimcilik sürecinde sosyal sermayesinin güçlendirilmesi girişimcilikte başarıyı etkileyen diğer bir önemli unsur olarak değerlendirilebilir (Toprakcı & Aksoy, 2019; Karakılıç, 2021).

5. Araştırmanın Yöntemi

5.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada temel amaç, YouTube’da kadın sağlığına dönük dijital girişimcilik uygulamaları oluşturan içerik üreticilerinin girişimleri ile ilgili fikirlerine yön veren dinamikleri incelemektir. Dijital ve sosyal medya vasıtasıyla yayılmış olan söz konusu içeriklerin arkasında girişimcilerin motivasyonlarının kitlelerin ihtiyaçlarıyla nasıl buluştuğu ve hangi sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel dinamiklerle şekillendiği araştırmanın ana hareket noktasıdır. Kadın sağlığı gibi toplumsal mahiyeti yüksek bir sahada geliştirilen girişimci pratiklerin görünürlüğü sağlık iletişimi kuramsal çerçevesi ve kadın girişimciliği araştırmalarına nitelikli katkılar sunmaktadır. Aynı zamanda dijital alanların girişimcilikteki dönüştürücü etkisini analiz etmek ve çeşitlendirmek açısından da bu araştırma önem teşkil etmektedir (Markham & Buchanan, 2012; Patton, 2015).

5.2. Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Bu doğrultuda betimsel bağlamıyla içerik analizi deseni izlenmiştir. Betimsel analizde veri doğal bağlamıyla anlamlandırılmaya imkân tanıyan, bilhassa sosyal medya tasarımlarının yapısını ve anlam örgüsünü tahlil etmede etkin bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır (Elo & Kyngäs, 2008; Hsieh & Shannon, 2005). YouTube’da kadın sağlığı temasında içerik oluşturulan girişimcilerin videoları tasnif edilerek incelenmiş ve ilgili videolarda yer alan sözlü anlatılar analiz birimi olarak çalışma kapsamına dahil edilmiştir.

5.3. Veri Toplama Süreci

Çalışmada veriler, 2025 yılı Nisan-Mayıs aylarında YouTube platformunda kadın sağlığı konusunda içerikler oluşturan ve bu doğrultuda girişimcilik bağlamıyla işle ilgili fikirlerini paylaşan içerik üreticilerinin detaylı videolarından elde edilmiştir. Amaçlı örnekleme yöntemi izlenen çalışmada seçilen söz konusu videolar; kadın sağlığı, cilt sağlığı, doğurganlık, adet

döngüsü ve psikolojik iyi hal gibi temalara odaklanan kadın girişimciler tarafından oluşturulmuştur (Palinkas vd., 2015). Bu kapsamla dokuz video araştırmaya dahil edilebilecek nitelikte bulunarak değerlendirilmiştir. Araştırmada örneklemin sınırı tekrar eden temaların yeterince ortaya çıkması ve satürasyonun sağlanabilmesine bağlı olarak belirlenmiştir.

5.4. Verilerin Analizi

Araştırma çerçevesinde toplanmış olan veriler MAXQDA 2024 yazılımıyla içerik analizi tekniğine uygun olarak kodlanmıştır. Birinci aşamada videolardaki sözel anlatılar transkripte edilmiş, ardından açık kodlamaya tabi tutulmuştur, böylelikle veriler tematik olarak gruplara ayrılmıştır. Tasnif edilen verilerin kodlanmasında önceden belirlenmiş kategorilerden (motivasyon, sosyal destek, ihtiyaç vb.) ve ilgili verilerden türeyen alt tema gruplarından yararlanılmıştır. Kodlama süreci bağımsız olarak gerçekleştirilmiş ve iki araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Güvenilirliğin sağlanabilmesi için kodlar arası uyum ölçülmüş ve tutarlılık parametresine uygun hareket edildiği tespit edilmiştir (Saldaña, 2021). İlgili parametrede kodların arasındaki uyuşmanın %85'in üzerinde bir oranda olması güvenilirlik noktasından yeterli görülmektedir (Creswell & Poth, 2018).

6. Bulgular

Çalışmada YouTube'da kadın sağlığına dönük dijital girişimcilik temalı içeriklerden temin edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemine tabii tutulmuş ve sistematik biçimde tasnif edilerek incelenmiştir. Verilerin analizinde MAXQDA 2024 nitel çözümleme yazılımıyla oluşturulan kod sistemi temel alınmıştır. Analiz aşamasında öncelikle açık kodlama (cümle cümle) gerçekleştirilmiş sonrasında açık kodlar kavramsal benzerliklerine göre tasnif edilmiştir. Çalışma doğrultusunda açık kodlarla aktarılan "ön kodlar", katılımcı ifadelerinin özgünlüğünü koruyarak kavramsal benzerliklere göre yorum geliştirmeye olanak tanımış ve tematik sistemin oluşmasına zemin oluşturmuştur.

Yüksek yoğunlukla tekrar eden ifadelerde; girişimcilik motivasyonu, kadın sağlığına dönük ihtiyaçlar ve dijital mecraların sunduğu fırsatlarla alakalı olarak 25 özgün ön kod oluşturulmuştur. Söz konusu ön kodlar, temaların arasındaki geçişkenliği sağlayan kavramsal yoğunlukları yükselten ve sistemli analiz için yapı kuran bir nitel veri temelini ortaya koymuştur. Kodların detaylı olarak yapılandırılması, girişimcilik deneyimlerinin derinlemesine yorumlanabilmesini kolaylaştırmış ve sağlık sektörüne yönelik girişimsel eğilimlerin detaylı olarak izlenmesine imkân tanımıştır.

Tablo 1

Ön Kod ve Açıklama Tablosu

Ön Kod	Açıklama
İhtiyaçla doğan fikir	Girişim fikrinin sağlık sorunuyla ya da bir ihtiyaçla ortaya çıkması
Kişisel tecrübeden ilham	Bireysel tecrübenin girişim motivasyonuna evrilmesi
Toplumsal fayda yaratma arzusu	Kadınlara ya da topluma katkı isteğiyle hareket etme
Desteklerin eksikliği	Girişim sürecinde mali veya sistemli destek eksikliği
Aile desteği	Yakın çevre desteği (duygusal ve/veya maddi)
Mentor arayışı	Profesyonel rehber arayışı ve yönlendirilme gereksinimi

Bireysel öğrenme	Deneme-yanılma ve/veya online kaynaklarda bireysel gelişim
Kadın sağlığı vurgusu	Kadın sağlığına dönük özel bölümlere odaklanma
Dijital mecralara yönelim	Web sitesi, e-ticaret, sosyal mecralar gibi araçların kullanımı
Sosyal medya görünür olma	Instagram ve YouTube mecralarda görünür olma çabası
Danışmanlık hizmeti	Kullanıcılara danışmanlık sunma aksiyonu
Ürün yaratma süreci	Kadınlara özgü ürünlerin yaratılması, testi ve sunumu
Zorluklarla mücadele	Mücadele (Maddi, sosyal ya da psikolojik güçlüklerle)
Rol model olma	Toplumda farkı yaratmak üzere idol olma arzusu
Kadınlara ilham	Kadınların girişimcilik yolculuğuna cesareti

Analizde dört ana tema ve ilgili temaları destekleyen doğrultuda 17 alt tema tespit edilmiştir. Öncelikle ana tema olan **Girişimcilik Motivasyonu**, kadınların kadın sağlığına dönük hizmet sunma boşluğunu fark ederek çözümler üretme arzusunu yaşamsal tecrübeye dönüştürme eğilimi ve topluma katkı sağlama güdülerini etrafında oluşmaktadır. “Kişisel tecrübeden doğan farkındalık”, “toplumsal katkı sağlama arzusu” ve “psikolojik sağlamlık” gibi alt temalar bu minvalde başlığın temel yapısını oluşturmaktadır.

İkinci ana tema **Toplumsal Cinsiyetin Etkisi**, kadınların çeşitli rolleriyle toplumla kurdukları ilişkiyi ve ilgili rollerin girişimcilik süreçlerine katkısını açıklamaktadır. “Anne olmanın motivasyon faktörü olarak konumlanması”, “kadının yerel ve geleneksel rolü” ve “kadın kimliğine özgü sağlık temsili” gibi ön kodlar bu yapıyı oluşturmaktadır.

Üçüncü tema **Sağlık Girişimciliğinde Dijitalleşme**, girişimcilerin dijital alanları bir erişim aracı ve farkındalık platformu olarak nasıl yapılandırdıklarını açıklamaktadır. Burada “Sosyal medya vasıtasıyla güçlenme”, “bilginin yayılma kapasitesi” ve “dijital kimlik yaratımı” bu tema altında toplanan nitel bulgulardır.

Araştırmada son olarak, **Yenilikçi Hizmet Kurguları** teması kadın girişimcilerin geleneksel sağlık mekanizmasındaki noksanlıklara alternatif yaklaşımlar geliştirdiklerini ortaya çıkarmaktadır. “Tamamlayıcı sağlık yaklaşımları”, “danışmanlık ve rehberlik hizmetleri” ve “sosyal faydaya dönük iş modeli” gibi alt temalar söz konusu yaratıcı kurguların sahadaki yansımalarını göstermektedir.

Analizle elde edilen bulgular kadın girişimcilerin kadın sağlığı alanında dijital veya geleneksel tekniklerle geliştirdikleri işle ilgili fikirlerin sadece mali kaygılarla değil bununla birlikte sosyal fayda oluşturma, farkındalığı yaratma ve tecrübe aktarımı gibi çok fonksiyonlu motivasyonlarla biçimlendiğini göstermektedir. Girişimciliğe eğilme nedenleri bireysel yaşantılarla derinden ilişkili olan kadınların sağlık mekanizmasındaki noksanlıkları kişisel gözlemler üzerinden tanımlayıp söz konusu boşluklara inovatif çözümler sunma noktasında güçlü bir eğilim yapılandırdıkları gözlemlenmiştir.

Bulgular toplumsal cinsiyetle ilişkili rollerin girişimcilik süreçlerinde kısıtlayıcı ve dönüştürücü birer dinamik fonksiyon gördüğünü ortaya koymaktadır. Kadınların geleneksel rollerle geliştirdikleri ilişkiyi yeniden yorumladıkları; annelik, bakım hizmeti verme ve empati yapma

gibi özellikleri profesyonel olarak dönüştürdükleri bir perspektif oluşmuştur. Bu husus, kadın sağlığına dönük hizmetlerin sadece medikal değil bununla birlikte psikososyal ve kültürel birer ürün olarak da tekraren üretildiğini göstermektedir.

Dijitalleşmenin sunduğu imkanlar, kadın girişimciler noktasında hem erişimi katalize edici hem de görünürlüğü yükseltici bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bilhassa sosyal medya alanları, kadınların kendi anlatılarını yaratabilecekleri ve hedeflenen kitlelerle direkt etkileşim kurabildikleri değerli bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda dijital mecralar, girişimciler için pazarlama ve toplumsal sinerji üretme alanı olarak fonksiyon görmektedir.

Genel perspektifte değerlendirildiğinde kadınların kadın sağlığı girişimciliği süreçleri sadece kişisel başarı öyküleri oluşturmakla kalmamakta bununla birlikte yapısal değişimi, toplumsal farkındalığı ve hizmet kalitesine katkıyı içeren stratejik bir alanı yaratmaktadır. Söz konusu çok boyutlu ekosistem, girişimcilik kuramına yeni bir toplumsal ve pratik katman ekler özelliktedir.

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada kadın sağlığı alanında girişimi olan kadınların işle ilgili fikirlerini nasıl biçimlendirdiklerini anlamaya dönük nitel bir analiz sunulmakta ve özellikle YouTube içeriklerinde yer alan içeriklerin tematik analizi üzerinden sosyal, ekonomik, çevresel ve bireysel motivasyonları incelemektedir. Gerçekleştirilen analizin sonucunda kadın girişimcilerin iş fikirlerinin sadece iktisadi bir kazanım değil bununla beraber toplumsal değişimi ve kadın sağlığına dönük yapısal boşlukların giderilmesi hedefini taşıdığı görülmüştür.

Elde edilen sonuçlar kuramsal çerçevede aktarılan kadın girişimciliğinin sistematik yapısıyla uyumludur. Örneğin Brush vd. (2009) tarafından aktarılan toplumsal cinsiyet farkındalığını içeren girişimcilik yaklaşımıyla paralel olarak kadınların, kadın sağlığına yönelik iş fikirleri yaratmaları sadece kişisel motivasyonlarla değil bununla beraber sağlık sistemindeki noksanlara duyulan duyarlılıkla da şekillenmektedir. Bu husus, Shane ve Venkataraman (2000)'ın fırsat temelli girişimcilik perspektifiyle de örtüşmekte ve kadınların kendi tecrübelerinden doğan problemleri girişim fırsatlarına dönüştürdükleri görülmektedir.

Elde edilen bulgular diğer yandan sosyal girişimcilik literatüründeki (Dees, 2001) bağlamla da tutarlılık göstermektedir. Araştırma katılımcılarının sıklıkla vurguladığı “diğerlerine fayda sağlama” hedefi, kadınların kadın sağlığıyla ilişkili girişimcilik yolculuklarını tekdüze ekonomik etkinliğin ötesine taşımaktadır. Aynı zamanda YouTube'un dijital bir alan olarak nasıl etkili bir etkileşim zemini sunduğu dijital girişimcilik kuramıyla (Eysenbach, 2001; Spierings & Naguib, 2021) da direkt olarak ilişkilendirilebilmektedir.

Youtube'da dijital içeriklerin paylaşılması sürecinde sosyal teyit mekanizmaları ve destek ekosisteminin önemi, kadın girişimcilerin beşerî sermaye birikimleriyle işe dönük fikirlerini sürdürülebilir hale getirme dirayetlerini göstermektedir (Toprakçı & Aksoy, 2019). Bu bağlamda girişimciliğin sadece bireysel bir emekle değil dijital kolektif topluluklar ve sosyal bağlantılarla da güçlendiği görülmektedir.

Sonuç olarak çalışmada, kadın sağlığı alanındaki girişimcilikle ilişkili sürecin çok boyutlu bir katmanlı yapıyı ihtiva ettiği ortaya koyulmakta ve kadınların sağlık sistemiyle ilgili mekanizmalarda yapısal noksanları, bireysel tecrübe ve toplumsal fayda odağıyla girişim fırsatlarına dönüştürdüğünü göstermektedir. Elde edilen bulgular kadın girişimciliğini destekleyen ekosistem, yapı ve politikaların sadece mali değil aynı zamanda beşerî sermaye, dijital kapasite yaratma, toplumsal aidiyet ve farkındalık boyutlarında da güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

8. KAYNAKLAR

- Abdullah, S. (2010). Türkiye'de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(1), 83–114. https://doi.org/10.1501/sbfder_0000002153
- Aksay, B. (2019). Türkiye’de kadın girişimciliğinin son 10 yılı: Alanyazın taraması ve öneriler. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*. <https://doi.org/10.30794/pausbed.459746>
- Aylan, F., Gök, H., & Şalvarcı, S. (2019). Kırsal yoksulluğun giderilmesinde kadın girişimciliğin rolü: Lavanta kokulu köy örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(2), 1271–1289. <https://doi.org/10.21325/jotags.2019.420>
- Batı, G., & İnel, M. (2015). Kadın girişimcilerin profili bağlamında çatışma düzeyleri ve yatırım tercihleri: Yalova ili üzerine inceleme. *Öneri Dergisi*, 11(44), 101–118. <https://doi.org/10.14783/od.v11i44.5000080006>
- Bozat, Z. (2017). Kadın girişimciler ve inovasyon; topluluktan faydalanma (crowdsourcing) yönteminin getirebileceği çözümler: Şişli bölgesindeki kadın girişimciler. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. <https://doi.org/10.22466/acusbd.305487>
- Brush, C. G., Carter, N. M., Gatewood, E. J., Greene, P. G., & Hart, M. M. (2006). *Growth-oriented women entrepreneurs and their businesses: A global research perspective*. Edward Elgar Publishing.
- Brush, C. G., de Bruin, A., & Welter, F. (2009). A gender-aware framework for women's entrepreneurship. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 1(1), 8–24. <https://doi.org/10.1108/17566260910942318>
- Ciszek, E. L., Wagner, K., & Berry, C. (2021). Health activism and digital media: Exploring feminist digital health practices. *Feminist Media Studies*, 21(6), 926–941. <https://doi.org/10.1080/14680777.2020.1811734>
- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Dees, J. G. (2001). The meaning of “social entrepreneurship”. *Kauffman Center for Entrepreneurial Leadership*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.536682>
- Duflo, E. (2012). Women empowerment and economic development. *Journal of Economic Literature*, 50(4), 1051–1079. <https://doi.org/10.1257/jel.50.4.1051>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107–115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Eru, O. (2019). Bolu ilinde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin pazarlama bilgi düzeyleri üzerine bir inceleme. *Journal of Business Research - Turk*, 11(2), 806–825. <https://doi.org/10.20491/isarder.2019.637>
- Eysenbach, G. (2001). What is e-health? *Journal of Medical Internet Research*, 3(2), e20. <https://doi.org/10.2196/jmir.3.2.e20>
- Giraud, E., Green, A., & McCulloch, A. (2021). Feminist entrepreneurship and health technology: The politics of care in digital health. *Information, Communication & Society*, 24(6), 807–823. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2020.1713841>

- Gürcoşkun, F., Kubát, K., & Akdeniz, A. (2023). İkinci el pazarlarda üretim ve satış yapan kadın girişimcilerin sürdürülebilir pazarlamaya etkileri: Köyceğiz ilçesi örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*. <https://doi.org/10.21325/jotags.2024.1315>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- İlhan, S., & Oruçlu, F. (2023). Diyarbakırlı kadın girişimciler üzerine bir araştırma. *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 4(2), 119–133. <https://doi.org/10.52108/2757-5942.4.2.2>
- Jamali, D. (2009). Constraints and opportunities facing women entrepreneurs in developing countries: A relational perspective. *Gender in Management: An International Journal*, 24(4), 232–251. <https://doi.org/10.1108/17542410910961532>
- Jennings, J. E., & Brush, C. G. (2013). Research on women entrepreneurs: Challenges to (and from) the broader entrepreneurship literature? *Academy of Management Annals*, 7(1), 663–715. <https://doi.org/10.5465/19416520.2013.782190>
- Karakılıç, N. (2021). Kadın girişimciliğinin İslamiyet perspektifinden değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 268–289. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.806697>
- Kelley, D. J., Baumer, B. S., Brush, C. G., Greene, P. G., Mahdavi, M., Majbouri, M., & Heavlow, R. (2017). *Women's entrepreneurship 2016/2017 report*. Global Entrepreneurship Monitor.
- Kırçicek, Ö., & Aytar, O. (2021). Kadın girişimciliği: Motivasyon faktörleri üzerine bir araştırma. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(24), 493–515. <https://doi.org/10.47129/bartiniibf.985783>
- Klyver, K., & Grant, S. (2010). Gender differences in entrepreneurial networking: A literature review and research agenda. *International Journal of Gender and Entrepreneurship*, 2(3), 213–227. <https://doi.org/10.1108/17566261011079215>
- Lewis, J. (2022). Women-led innovation in health care: The power of personal experience. *Health Innovation Journal*, 5(2), 77–90.
- Markham, A., & Buchanan, E. (2012). *Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee (Version 2.0)*. Association of Internet Researchers.
- Mesci, Z., Mesci, M., Karagöz, A., & Özgenç, C. (2018). Kadın girişimcilerin bölgesel kalkınmadaki rolü: Akçakoca ilçesi örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 387–412. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.437830>
- Minniti, M., & Naudé, W. (2010). What do we know about the patterns and determinants of female entrepreneurship across countries? *European Journal of Development Research*, 22(3), 277–293. <https://doi.org/10.1057/ejdr.2010.17>
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533–544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.

Polattaş, M. (2024). Türkiye’de kadın girişimciliği ve kadın girişimciliği üzerine yapılan araştırmalar: Doküman analizi. *Fırat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), 75–88. <https://doi.org/10.61524/fuuiibfdergi.1459134>

Rush, C. G., Greene, P. G., Balachandra, L., & Davis, A. E. (2019). The gender gap in venture capital—Progress, problems, and perspectives. *Venture Capital*, 21(2–3), 115–136. <https://doi.org/10.1080/13691066.2019.1585186>

Saldaña, J. (2021). *The coding manual for qualitative researchers* (4th ed.). SAGE Publications.

Shane, S., & Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226. <https://doi.org/10.5465/amr.2000.2791611>

Soyer, M., & Uludağ, D. (2024). Anne girişimciler ve sosyal medya: İstanbul ilindeki anne girişimci sayfalarının incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Dergisi*, 8(1), 1–23. <https://doi.org/10.31200/makuubd.1325991>

Spierings, N., & Naguib, N. (2021). Feminist digital entrepreneurship: Empowerment through online healthcare platforms. *Gender, Technology and Development*, 25(3), 330–348. <https://doi.org/10.1080/09718524.2021.1929671>

Toprakçı, G., & Aksoy, B. (2019). Women entrepreneurship and social capital: A qualitative research. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 127–148. <https://doi.org/10.20875/makusobed.504848>

Weidhaas, S., Lerman, K., & Rains, S. A. (2022). Women’s health entrepreneurship as social change: Empowerment, equity, and ethics. *Social Science & Medicine*, 293, 114639. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2021.114639>

Welter, F. (2011). Contextualizing entrepreneurship—Conceptual challenges and ways forward. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35(1), 165–184. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2010.00427.x>

Yarbaşı, İ., & Türkmen, A. (2021). Women entrepreneurship in transition economies: The causality relationship with economic growth. <https://doi.org/10.36880/c13.02542>

Yılmaz, S., & Karaçelebi, F. (2020). Kadın girişimcilerin girişim süreçleri üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 7(2), 283–293. <https://doi.org/10.18394/iid.631847>

Yousafzai, S., Saeed, S., & Muffatto, M. (2015). Institutional theory and contextual embeddedness of women's entrepreneurial leadership: Evidence from 92 countries. *Journal of Small Business Management*, 53(3), 587–604. <https://doi.org/10.1111/jsbm.12147>

Yüceer, S., & Demiryürek, K. (2020). Kırsal kadının semt pazarlarındaki girişimciliğini etkileyen faktörlerin belirlenmesi: Samsun ili örneği. *Turkish Journal of Agriculture - Food Science and Technology*, 8(2), 301–307. <https://doi.org/10.24925/turjaf.v8i2.301-307.2997>

SOSYAL MEDYA VE SİYASAL İLETİŞİME KAVRAMSAL BİR BAKIŞ

Şirin Zehra DALYAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazetecilik

Özet

Bu çalışmanın amacı, sosyal medya, sosyal medyanın araçları ve siyaset ile ilişkisine kavramsal bir bakış açısı sağlamaktır. Çalışmada, sosyal medyanın tarihsel gelişimi ve siyasal iletişimdeki rolü ele alınmaktadır. Ayrıca, farklı sosyal medya platformlarının siyasi iletişimde nasıl kullanıldığı ve bu kullanımın seçim süreçlerine etkileri üzerinde durulmaktadır. Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, politikacıların geleneksel medya araçlarından ziyade doğrudan seçmenlere ulaşma imkanı buldukları ve bu etkileşimin seçmen davranışlarını nasıl şekillendirdiği üzerinde durulmuştur. Sosyal medyanın, politikacıların seçmenlerle etkileşim kurması, politik mesajlarını yayması ve seçim süreçlerini etkilemesi için güçlü bir araç haline gelmiştir. Özellikle genç seçmenler arasında siyasi katılımı artırma potansiyeli önemli bir hale gelmiştir. Genç nesillerin sosyal medya platformları aracılığıyla siyasi bilgilere erişme ve bu bilgileri paylaşma yetenekleri, siyasi okuryazarlığın artmasına katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Siyasal İletişim, Kamuoyu,

Summary

The aim of this study is to provide a conceptual overview of social media, its tools and its relationship with politics. The study examines the historical development of social media and its role in political communication. In addition, it focuses on how different social media platforms are used in political communication and the effects of this use on election processes. With the spread of social media, politicians have the opportunity to reach voters directly rather than through traditional media tools and how this interaction shapes voter behavior. Social media has become a powerful tool for politicians to interact with voters, spread their political messages and influence election processes. Its potential to increase political participation, especially among young voters, has become significant. The ability of young generations to access and share political information through social media platforms contributes to the increase in political literacy.

Key Words: Social Media, Political Communication, Public Opinion

Giriş

Modern dijital çağda, sosyal medya ile siyasal iletişim arasındaki ilişki giderek daha karmaşık ve çok yönlü hale gelmiştir. Sosyal medya platformları, politikacıların ve siyasi aktörlerin seçmenleriyle bağlantı kurması ve etkileşimde bulunmasının yanı sıra, kamusal söylemi şekillendirmesi ve seçim sürecini etkilemesi için güçlü araçlar olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal medyanın yaygınlaşması, siyasi partilerin ve adayların seçmenlerle iletişim kurma biçimini değiştirmiştir. Geleneksel tek yönlü iletişim modelinden ziyade, politikacıların vatandaşlarla doğrudan etkileşim kurabileceği daha dinamik ve etkileşimli bir siyasi söylem biçimi mümkün hale gelmiştir (Arıcı, 2015).

Bu durum, vatandaşların artık siyasi gündemi şekillendirmede daha aktif bir role sahip olması nedeniyle, siyasi aktörler ile halk arasındaki güç dengesinde bir değişikliğe yol açmıştır. Sosyal

medyanın her yerde bulunması, özellikle genç nesiller arasında siyasi okuryazarlığın artmasına da katkıda bulunmuştur. Siyasi bilgilere erişme ve sosyal medya platformlarında tartışmalara katılma yeteneği, bu demografik grupların siyasi içeriğin daha bilgili ve eleştirel tüketicileri olmalarını sağlamış ve potansiyel olarak daha katılımcı sivil katılım biçimlerine yol açmıştır (Dabula, 2017).

Sosyal Medya Kavramı Ve Tarihsel Gelişimi

Sosyal medya kavramı oldukça yaygın kullanım alanı bulmasına karşın literatürde kavram ile ilgili olarak farklı düşünce ve görüşler ortaya atılmıştır. Sosyal Medya kavramının atfedildiği oluşumu karşılayıp karşılamadığı, eksik veya yanlış kurgulandığı gibi konular ise hâlâ akademik platformlarda tartışma konusudur. Buna karşın sosyal medya kavramı genel olarak belli kanallar marifetiyle bilgi, belge, veri ya da düşüncelerin aktarıldığı “medya” ile belli bir etkileşim sağlanan grup veya topluluğu ifade eden “sosyal” kelimelerinin birleşimi ile oluşmaktadır (Neti, 2012).

Sosyal bilimler uygulamaları ve kavram gelişimi seyri göz önüne alındığında “sosyal ağ”, “sosyal web” ya da “sosyal paylaşım siteleri” gibi isimlerle de zikredilerek toplumsal mecralarda kavram kargaşasına da sebep olabilen ama tümünü kapsayacak bir anlam içererek kullanımda sosyal medya teriminin olarak kabul gören (Sayımer İ., 2008) kavramımız çalışma prensibi internet ağı ve Web 2.0 teknolojisi ile birlikte ortaya çıkmıştır. İnternetin gelişimine bağlı olarak Web 2.0 düzeyinde oyun meca alanı olmaktan kurtulan ve son kullanıcıların her türlü etkileşimi sağlayabildiği sınırsız bir alana dönüşüm (Kuyucu, M., ve Tüba, K., 2013) sosyal medya kavramını toplumsal süreçlere kanıksatmıştır. Bu kapsamda toplumsal süreçlerin vazgeçilmez bir parçası olan Sosyal Medya kavramına ilişkin kabul gören tanımlamalar şu şekildedir:

- Sosyal medya, “Web 2.0 teknolojilerinin ideolojik ve teknik temelleri üzerine bina edilmiş, son kullanıcılar tarafından içerik geliştirilmesine izin veren internet tabanlı uygulamaları” kapsamaktadır (Kaplan ve Haenlein, 2010).
- Öte yandan sosyal medya “yeni nesil web teknolojilerinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan, zamansal ve mekânsal olarak birbirinden farklı yerlerde bulunan kullanıcıları sanal bir ortam” olarak da kavramlaştırılmıştır (Demir, 2014).
- Kapsayıcı başka bir tanıma göre ise sosyal medya kullanıcıların farklı kanallar kullanarak çevresiyle iletişim kurmalarını, fikir, düşünce, haber vb. şeyleri bu çevresiyle paylaşmasına izin veren web siteleri, çevrimiçi platformlar ve diğer interaktif iletişim teknolojilerini içine alan bir kavramdır (Manavcıoğlu, 2015).

Tarihsel sürece baktığımız da ise sosyal medya Web2.0 adı verilen teknolojilerin kullanıldığı iletişim ortamlarını ifade etmektedir. Web 2.0 tabanlı yapılar ise iletişim, etkileşim ve katılımdan doğarak iletişim sağlayan araçlar halinde internet siteleri ve internet üzerinde yer alan yayınlar olarak da tanımlanan sosyal medya yapısı ile insanlar arasında sosyalleşmeyi sağlarlar (Zafer, C., Vardarlier, P. , 2019). Web 2.0 kavramının ortaya çıkışı ve toplumsal hayata girişinden sonra gelişen ve yeni bir çağ başlattığı kabul edilen sosyal medya araçlarının tarihsel gelişiminin 1979 yılında Tom Truscott ve Jim Ellis tarafından kurulan Usenet’e kadar uzandığı ifade edilmektedir. Başlangıçta Duke Üniversitesinde kurulan Usenet platformu, platform kullanıcılarına mesaj ve makale benzeri veri gönderme imkânı sağlayarak ve bunun yanı sıra kendilerine has kullanıcı profilleri oluşturabilme olanağı sağlayarak bugünün sosyal paylaşım ağlarına benzer özellikler göstermiş olduğundan bu tarihsel uzantı kabul görmüştür (Aydın, 2021). Bu iddianın aksini savunanlar ise sosyal medyanın temellerini 1991 yılında

“World Wide Web” in 56 (WWW) halkın kullanımına sunulmasına dayandırmaktadırlar (Gönenli, G., Hürmeriç, P., 2012).

Bahsi geçen bu üç yaklaşımının ortak noktası ise ortak paylaşım ve ağ oluşturma süreçlerine ilişkin kabuldür. Bu kabullere dayanan ve toplumsal ilerleme süreçleri ile birlikte özellikle 2000’li yıllarda yaygın kullanım alanı bulmaya başlayan sosyal ağlar kullanıcıların paylaşımlarını, bireysel tercihlerini, karşılıklı diyaloglarını, fikir ve tercihlerini ortay koydukları platformlardır. Kayıtlı oldukları ağlar bir bakıma kullanıcıların tercihlerini ve ilgi alanlarını yansıtmaktadır çünkü aynı ağı kullanan insanların fiziki ortam ya da dünya görüşü paylaşımı olmadan bile aynı ağı kullanmaları benzer konulara ilgi duyduklarını göstermektedir (Özçağlayan, 2013).

Sosyal Medya Araçları

Her geçen gün kitlelere yön verecek iletişim gücü ile yaygınlaşan ve sosyal medya denildiğinde akla gelen sosyal medya araçları Facebook, Youtube, X (eski adıyla Twitter), LinkedIn, Google+, Instagram, gibi web sitelerini örnek verebiliriz. Bu web sitelerinin tarihçelerine bakacak olursak;

Facebook

Facebook platformu sosyal medya araçlarından biri olup ismini "paper facebook" 'dan alır. 2004 tarihinde Mark Zuckerberg tarafından Harvard öğrencisi iken kurulmuştur. Facebook temel olarak bireylerin sosyal ağlar üzerinden arkadaş edinmeleri, oluşan arkadaşlarla iletişim kurabilmeleri ve bilgi alışverişinde bulunabilme olanaklarını amaçlayan bir sosyal paylaşım web sitesidir. Bu yönüyle bu platformun sosyal medya aracı olarak kullanım alanı bulmasını sağlayan özelliği bireyler arasında güçlü bir iletişim ağı oluşturmaya ve günümüzde kitleler tarafından en fazla ziyaret edilmesidir. Bu platform ile ilgili olarak öne çıkanlar şu şekildedir (Boyd, D. ve Ellison, N.B., 2008):

- Arkadaş bulmak,
- Denetim ve gözetim yapmak,
- Bilgi paylaşımı yapmak,
- Örgütlenmek,
- Siyasal yapılanmalara katkıda bulunmak,
- E-ticaret işlemleri yapmak.

X/ Twitter

2006 yılında Jack Dorsey ve 13 arkadaşı tarafından South Park, San Fransisco’da kurulan ve 25 Nisan 2022 tarihinde SpaceX ve Tesla’nın CEO’su Elon Musk tarafından verilen 44 milyar dolarlık satın alma teklifini kabul ederek bu süreci, halka açık bir şirketi özel hale dönüştürülen Twitter’a “sosyal ağ”, “sosyal medya” ya da “mikro blog” da denilmektedir. Kısa tanımıyla Twitter, sosyal ağ ve mikroblog sitesidir. Sosyal iletişimde kullanıcılar tarafından 140 karakterli metinlerden oluşturulan bir bilgi paylaşımını içerir. İlk ortaya çıktığında eğlence ve iletişim kurma amaçlı olarak kullanılan ama zamanla popüleritesini artıran platform aynı zamanda haber takipçiliği ve anında ileti aktarımını gibi özelliklerle oldukça etkin hale gelmiştir. Siyasal iletişimde kullanım örneği olarak Twitter’ın, 2008 yılında ABD Başkanlık seçimlerinde Barack Obama tarafından seçim kampanyalarında sıklıkla kullanılması verilebilir. Bu şekilde kitlelerin mobil ortamında yoğun kullanılmalarıyla birlikte, sosyal paylaşım sitelerinin en fazla ziyaret

edilen iletişim araçlarından olan Facebook ile yarışır hale gelmiştir. 2023 yılının temmuz ayında ise “X” adını resmen almıştır (Wang, Y.; Guo, J.; Yuan, C.; Li, B., 2022).

Instagram

2010 yılında kurulan platform diğer sosyal medya araçlarına nazaran daha genç ve dinamik bir algoritmaya sahiptir. İlk başlarda “Iphone” cihazı için kurgulanarak belli bir segmentasyon hedefi gözetilen platform daha sonra “Android” özelliği taşıyan cihazlarda da uygulama olanağı bularak kamuoyuna açık hâle gelmiştir. Bu platform kullanıcıları çektikleri bir fotoğraf üzerinde dijital filtre kullanma ve bu fotoğrafı sosyal medya servisleri ile paylaşma imkânı bulmaktadırlar. Bunun yanı sıra sanat ve iş dünyasında ün kazanmış bireylerin bu sosyal ağ üzerinden güncel paylaşımında bulunmalarıyla birlikte, kullanıcı sayısında hızlı bir artış olmuştur. Bu platformu takip edenlerin sayısının hızlı artış göstermesine karşılık, sosyal ağ yetkilileri stratejik hamlelerle geçmiş ve hizmet kalitesini artırarak sosyal medya araçları arasında kabul edilebilir saygın bir yer bulmuştur (Çakır, H. ve Tufan, S., 2016).

YouTube

Broadcast Yourself; “Kendini Yayınla” sloganı ile yola çıkan Şubat 2005'te, kurulan YouTube, bir video barındırma web sitesidir. YouTube, günümüzde kullanıcıların geliştirdikleri videoları izlemesine, paylaşmasına ve bulmasına imkân veren dünyanın en popüler online video platformudur. Kuruluşundan bir süre sonra video player’ı kendi Web sitelerine yerleştirmeleriyle birlikte kullanıcılarına videoyu kendi Web sitesinde izleme olanağını getirmiştir. Bu şekilde geliştirdiği sistem sayesinde kullanıcıların, güncel videolarını kolaylıkla yükleyip etiketleyebileceği bir platform olarak hizmet vermeye başlamıştır. Kuruluşundan bir yıl sonra ise Reuters yaklaşık olarak günde 100 milyondan fazla videonun izlendiği belirtilmiştir. Siyasal iletişimde YouTube platformunun benimsenmesi Google arama motorundan sonra en büyük ikinci arama motoruna sahip olmasıyla başlamıştır. Uluslararası siyasi arenada bunun en belirgin örnekleri Ocak 2009’da ABD Kongresi, ABD Başkanı, ABD Senatosu üyeleri, Beyaz Saray ve Papa’nın YouTube’da kanal açması oldu (Kirtiş, 2014) .

Sosyal Medyanın Topsullaşma Sürecindeki Etkisi

Sosyal medya araçlarının toplumsal ve siyasal alanda kullanımı ve etkisi oldukça yaygındır. Toplumsal liderlerin ve siyasetçilerin aktif kullanımı, takipçilerini bilgilendirme ve propagandalarını bu alanda etkili, daha az maliyetli ve kolaylıkla sürdürmelerini sağlamaktadır. Bu kapsamda toplumsal liderleri ve siyasal partiler organizasyonlarını ve örgütlenmelerini sosyal medya platformlarını kullanarak daha fazla etkili propaganda yapabilmekte ve geniş kitlelere ulaşma hedeflerini gerçekleştirebilmektedirler. Dünyaca kabul gören bir örnek olarak Obama, 2008 deki başkanlık seçimleri için Twitter’ı etkin olarak kullanmış ve hatırı sayılır bir miktarda bağlı toplamıştır (Metin, 2018).

Kurumsal kullanımların yanı sıra bireysel kullanıcılar da örgütlenme ve toplumsallaşma süreçleri için sosyal medyayı aktif olarak kullanmaktadırlar. Sosyal medyanın, bu platformları kullananlar için toplumsallaşmalarında etkisi olup olmadığına ilişkin alan yazında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaları cazip kılan ve sosyal medya araçlarının siyasal iletişimde birincil ya da ikincil kanal olarak kullanılmasını sağlayan birçok neden sayılabilir. Ancak sosyal medyanın geleneksel medyaya göre en önemli avantaj görülebilecek özelliği tarafsızlık, ucuzluk, ulaşım kolaylığı vb. özelliklerin gelişimidir (Göçoğlu, V. ve Aydın, M.D., 2015).

İspanya’da yapılan bir araştırmanın sonuçlarına da bakacak olursak: Oviedo Üniversitesi’nden Daniel Gayo-Avello adlı bir araştırmacının Twitter verilerine dayanarak seçim tahminleri üzerine bir araştırma yapmasıyla Twitter verilerinin seçimlerle ilgili tahmin yeteneği büyük

ölçüde abartıldığı sonucuna ulaşmasıdır. Araştırmacı sonuç olarak Twitter ile seçimlerin tahmin edilemeyeceğini bildirerek sosyal medya araçlarının siyasal toplumsallaşma süreçlerine etkisinin sadece kullanıcıları etkileme düzeyi ile sınırlı olduğu kanısına varmıştır (Pesen, 2024).

Öte yandan sosyal medya araçlarının farklı dönemlerdeki toplumsal olaylarda bireyler üzerindeki etkileri inkar edilemez. Bunlara aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

- Arap Baharı
- Wall Street’i İşgal Et Oluşumu
- Gezi Olayları
- Türkiye 2010 Yılı Referandum Kampanyaları.
- Wikileaks Devrimi
- Ukrayna’da Yaşanan Olaylar

Sosyal Medya Ve Siyaset İlişkisi

Siyaset, insanların yaşamlarını düzene sokan, bununla ilgili genel kuralları koyan ve bu kuralları hem koruyan hem de yeri geldiğinde değiştiren faaliyetlerin tümü olarak algılanabilir. Siyaset, devlet çatısı etrafında toplanan sosyal bir örgütlenme biçimi olarak bakanlar kurulu, devlet daireleri meclis ve pek çok devlet organı tarafından şekillenmektedir. Ayrıca, bu devlet çatısının dışında da o toplumda var olan siyasal partiler ve siyasal aktörler tarafından da gerçekleştirilen iktidara yönelik faaliyetlerin bütünüdür. Bu nedenle, siyaset kavramının temellerini iktidara yönelik faaliyetler oluşturmaktadır. İktidar kavramının olduğu her yerde siyasetten söz edilebilir. Siyasi iktidarın odak noktasında bir tarafta toplumu yönetenler yani hükümet varken, diğer tarafta da siyasal aktörler tarafından yürütülen siyasi faaliyetler ve halk bulunmaktadır. Bu iki taraf sürekli olarak birbiriyle siyasi anlamda iletişim halindedirler (Demir, 2018).

Siyaset ve medya ilişkisi her dönemde tartışılan bir olgu olmuştur. Bunda siyasi aktörlerin medya üzerinde kurmaya çalıştığı baskınlık ve medyanın iktidar ve siyasi isimler üzerinde kurmaya çalıştığı imaj ve otorite etkili belirleyici olmuştur. Sosyal medya araçlarının kamuoyu desteğini sağlamak, kararsızlıkları etkilemek gibi fonksiyonları ile siyasal iletişim aracı olarak kullanılmasını sağlayan en önemli özelliği karşılıklı etkileşim ve katılımdır. Hedef kitle ile karşılıklı iletişim sağlanmasında ve destek oluşturabilecek tüm siyasal alanlarda ikili etkileşim ile hem geleneksel araçlar ve geleneksel yöntemleri hem de yeni teknolojilerin ışığında sosyal medya ve siyasal iletişimi şekillendirmiştir. Özellikle son dönemlerde Twitter’ın başı çektiği mikroblog servisleri, siyasal iletişim, seçim kampanyaları ve örgütlenme süreçlerinde daha da fazla tercih edilir, görünür ve vazgeçilmez unsurlar haline gelmiştir (Öztürk, 2014).

Yakın dönemde tüm siyasal oluşum liderleri ve politikacılar kısa sürede çok insana en az maliyetle ulaşmanın yollarını aramışlardır. Teknolojik ilerlemelere paralel olarak, sosyal medya araçlarını kullanan siyasetçiler bu amaca ulaşmada geleneksel medya araçları ile iletişim kurmaya çalışanlara göre daha etkilidirler. Sosyal medya sayesinde siyasetçiler binlerce takipçi (ya da potansiyel takipçi) ile aktif olarak iletişime geçebilecek duruma gelmişlerdir. Sosyal medya araçları sayesinde politikacılar, milyonlarca insana fikirlerini aynı anda aktarma imkanına da sahiptirler. Ancak siyasi lider ve öncülleri sosyal medya araçlarını kullanmaya yönelten en önemli etkenler, bu sitelerin gençler arasında oldukça yaygın olarak kullanılmasıdır (Çıldan, Ç. ve Ertemiz, M., 2012).

Siyasi kampanya süreçlerinde yürütülen sistematik iletişim faaliyetleri olarak varsayılsa da gerçekte seçim dönemleri dışında da sürdürülen pratikleri kapsamaktadır. Her siyasi liderin geçerliliğini ve kabul edilirliliğini sağlamak, siyasal organizasyonlardaki koruyup arttıracak tedbirler alarak hedef kitlesiyle sürekli iletişim halinde bulunması gerekmektedir. Bunun için siyasiler tarafından çoğunlukla kullanılan sosyal medya iletişim araçları, gündem oluşturarak hedef kitlenin beklentileri konusunda öncelik hasıl etmekte ve böylece gündemine aldığı ve büyüttüğü konuların önemli olarak algılanmasını sağlamaktadır (Keskin, S. ve Sönmez, M.F., 2015).

Siyasal İletişim Ve Sosyal Medya Arasındaki İlişki

İnsan biyolojik ve toplumsal bir varlıktır. Biyolojik yanı fiziksel varoluşuyla ve bu varoluşun sürdürülmesiyle ilgilidir. Toplumsal yanı ise, hem fiziksel varoluşunu hem de topluluktaki kendisinin ve ötekilerin kolektif varoluşunu sürdürmesiyle ilgilidir. Toplumsal yanı ifade edecek olursak mikro seviyede insan psikolojisinden makro seviyede toplumsal üretim, dağıtım ve tüketime kadar çeşitlenir. Dolayısıyla iletişim, insanın biyolojik, psikolojik ve toplumsal varlığını üretebilmesinin ve geliştirebilmesinin zorunlu koşulu olan düşünsel ve ilişkişel faaliyetlerin bütünüdür (Erdoğan, 2011).

Aziz'e göre iletişim, insanlığın var olması ile ortaya çıkan bir gereksinimdir. İletişimin geçmişi insanlık tarihi ile başlamakta olup ilkel insanların tüm gereksinimlerini karşılamak için kullanılan ilkel yöntemler, iletişim gereksinimini karşılamak ve gidermek için de kullanmıştır. Örneğin, ilkel insanların mağara duvarlarına çizdiği resimler, Kızılderelilerin ateş yakarak çıkardıkları dumanlar, iletişimden başka bir şeyi göstermemektedir. Günümüzde, gelişmiş toplumlarla iletişim gereksinimi ise, gelişen teknolojinin ürünleri olan mektup, telefon, telgraf, faks, gazete, dergi, kitap, radyo televizyon, sinema, video, bilgisayar ağları ve bu araçlarla sağlanmaktadır. İletişim, toplumsal süreçte temel olarak alınan olgulardan biridir ve iletişim aracılığıyla insanlar varlıklarını ve toplumsal ilişkilerini sürdürmektedir (Aziz, 2006).

Toplumsal bir varlık olan insan için iletişim sürecini, anlam paylaşımı olarak tanımlamak mümkün olmaktadır. Bununla birlikte insanlar içinde bulundukları topluma ilişkin ortak ilgi, değer ve inançlara yönelik anlamlara iletişim yoluyla ulaşır. Ulaştıkları bu yolla insanlar kendilerine ilişkin anlamları toplumdaki diğer insanlarla paylaşırlar. Anlamların alışverişi sürecinde insan için çevreden ve diğer insanlardan gelen birçok uyarıcı bulunmaktadır. İnsan bu uyarıları seçici bir şekilde ayırır, sınıflandırır. Bu uyarıcıların seçilmesi, değerlendirilmesi ve anlamsal nitelik kazandırılması iletişim sürecinin önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır (Vural, 2012).

Yine iletişim, insanların sahip oldukları bilgi, düşünce ve tutumlarını, çeşitli yollarla başka bireylere aktararak toplum içinde benzeşme ve birlik sağlamayı amaçlamaktadır. Haberin, bilginin ve kültürün topluma dağıtım olgusu olarak da ifade edilen iletişim, insanlar ve gruplar arasında meydana gelmekte ve sosyal bir çerçevede gerçekleşmektedir. İletişimde amaç sadece "bilgi vermek" değildir aynı zamanda iletişim, yönlendirmeyi, iknayı ve duygulara hitap etmeyi de içermektedir. İletişimin siyasetle olan bağlantısı da burada ortaya çıkmaktadır. Toplumu yönetmeye yetkili siyasi partiler ve onların temsilcileri, hedef kitlelere mesajlarını iletişim kanallarını kullanarak vermektedirler (Özkan, 2007).

İletişimin kavramının geneline odaklanacak olursak aslında tek bir tanımın yeterli olmadığını görmekteyiz. Kısaca iletişim geçmişten günümüze kadar bireylerin ihtiyaç duyduğu ve farklı yollarla hayat bulan aynı zamanda bireylerin birbirine aktarmış oldukları duygu ve düşüncelerin tamamıdır. İletişimi sadece kişilerin dil ile aktardıkları bir süreç olmamakla birlikte işaret, yazılı veya görsel olarak da iletişimi gerçekleştirmiş olmaktadır. Yani sıra iletişim toplumun bütün

kesimleri tarafından kullanılırken siyasi parti liderleri de propagandalarını kitlelere duyurabilmek için iletişim ve yeni kitle iletişim araçlarından yararlanmaktadır.

Modern dijital çağda, sosyal medya ile siyasal iletişim arasındaki ilişki giderek daha karmaşık ve çok yönlü hale geldi. Sosyal medya platformları, politikacıların ve siyasi aktörlerin seçmenleriyle bağlantı kurması ve etkileşimde bulunmasının yanı sıra kamusal söylemi şekillendirmesi ve seçim sürecini etkilemesi için güçlü araçlar olarak ortaya çıkmıştır (Latif, K., İslam, M. S., ve Hafeez, M., 2020). Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla birlikte, siyasi partilerin ve adayların seçmenlerle iletişim kurma biçimini değiştirdi. Sosyal medya, geleneksel tek yönlü iletişim modelinden ziyade, politikacıların vatandaşlarla doğrudan etkileşim kurabileceği ve politikacıların vatandaşlarla doğrudan etkileşim kurabileceği daha dinamik ve etkileşimli bir siyasi söylem biçimini mümkün kıldı (Dabula, 2017). Bu da, vatandaşların artık siyasi gündemi şekillendirmede daha aktif bir role sahip olması nedeniyle, siyasi elitler ile genel halk arasındaki güç dengesinde bir kaymaya yol açtı (Ktoridou, D., Epaminonda, E., & Dionysiou, D., 2018).

Ayrıca sosyal medyanın siyasi alanda artan kullanımı, yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonun yayılması gibi ciddi sorunları da beraberinde getirmiştir. Sosyal medya platformları, bilgi doğrulama süreçlerinin eksikliği ve hızlı bilgi akışı nedeniyle, yalan haberlerin ve sahte içeriklerin hızla yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu durum, seçmenlerin yanlış bilgiye dayanarak kararlar almasına ve demokratik süreçlerin güvenilirliğinin zedelenmesine yol açabilir (Allcott, H., ve Gentzkow, M., 2017). Buna ek olarak, sosyal medya algoritmalarının kullanıcıların ilgi alanlarına göre içerik sunması, bilgi balonları ve yankı odaları oluşmasına neden olabilmektedir. Kullanıcılar, kendi görüşlerine uygun içeriklerle daha sık karşılaştıkça, farklı bakış açılarına karşı daha az açık hale gelmekte ve bu da kutuplaşmayı artırmaktadır (Sunstein, 2018). Öte yandan, sosyal medya platformları, halkın taleplerini ve eleştirilerini doğrudan politikacılara iletebileceği yeni bir kanal açmıştır. Bu etkileşim, siyasi aktörlerin daha şeffaf ve hesap verebilir olmalarını teşvik edebilir. Özellikle sosyal medya kampanyaları ve viral hareketler, siyasi konuların geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak toplumsal değişimlere hız kazandırabilir. Örneğin, #MeToo hareketi ve Black Lives Matter gibi sosyal medya merkezli kampanyalar, geniş kitlelerin desteğini alarak önemli toplumsal değişimlere yol açmıştır (Yang, 2020).

Sonuç olarak, sosyal medya ve siyasal iletişim arasındaki ilişki, içerisinde kolaylık ve zorluklar barındıran karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyal medya, politikacıların seçmenlerle doğrudan iletişim kurmasını ve demokratik süreçlere katılımı artırmasını sağlarken, aynı zamanda yanlış bilgilendirme ve kutuplaşma gibi sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, sosyal medya kullanımının etik ve sorumlu bir şekilde yönetilmesi, demokratik toplumların sağlığı ve işleyişi açısından büyük önem taşımaktadır.

SONUÇ

İnsanlık tarihi çok eskilere dayanmakla birlikte duygu ve düşüncelerini aktarma yoluna gitmişlerdir. Gerek duvarlara resim çizerek gerekse de dumanla haberleşerek iletişime geçmeyi başarmışlardır. Bununla birlikte merak, haber alma, haber verme süreçlerini yaşamışlardır. Kitle iletişim araçlarından olan radyonun insanların hayatlarına girmesiyle süreç hız kazanmaya başlamıştır. Özellikle 1. Dünya Savaşı'yla birlikte radyo kitlelere ulaşmada önemli bir propaganda aracı haline gelmiştir. Bir başka kitle iletişim aracı olan televizyonun da asıl altın çağı 2. Dünya Savaşı ile başlamıştır. Televizyonun hem görsel hem de işitsel olması bireyler açısından ayrıca önem arz etmektedir. Çünkü televizyon siyasiler tarafından çok güçlü siyasal propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Radyo ve televizyonun bu denli insanların hayatlarına girmesi demek elbette kitlesel haberleşmeyi sağlayacaktır. Bu da “medya”

kavramını doğuracaktır. Medya denildiğinde artık akla sadece radyo, televizyon değil gazete, dergi, kitap hatta internet de gelmelidir. Kısacası haberleşme imkanı sağlayan ve kitlelere ulaşan her türlü araca “medya” diyebiliriz. Küreselleşen dünyada medyada yeni dönüşümler yaşanmış olup insanlar haber alma, haber verme gibi ihtiyaçlarını artık internet aracılığıyla “sosyal medya”dan bir diğer adıyla “yeni medya”dan sağlamaktadır. Medyadaki bu farklılık ise hem bireyler tarafından hem de kanaat önderleri tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Siyasal parti liderleri partilerinin çalışmalarını, adaylarını veya siyasi düşüncelerini kitlelere ulaştırırken sosyal medyadan oldukça yararlanmıştır. Yeni medyanın güçlü bir sesi olan “sosyal medya ve siyasi lider”lerin arasındaki ilişkiye bakacak olursak siyasi liderler medyayı kendi sesleri gibi kullanmaya başlamıştır. Bu sayede siyasal sistemde insanların siyasi düşüncelerini etkilemeye başlamış ve propagandalarını sosyal medya aracılığıyla da yürütmüşlerdir. Geniş kitlelere hızlı bir şekilde mesajlar verilmiş olup insanların siyasal katılımı gerçekleşmiştir. Sosyal medyanın çok hızlı olmasının yanında ayrıca interaktif özelliğe de sahiptir. İnsanların siyasalere ulaşılabilir oluşunu kolaylaştırmıştır. Sosyal medya aracılığıyla insanlar her türlü toplumsal olaylarda hızlıca örgütlenebilmekte, karar verme süreçlerini hızlandırmaktadırlar. Görüldüğü gibi sosyal medya insanların siyasal süreçlerine, toplumsal olaylarına, karar vermelerine kısacası hayatlarının tüm alanlarında var olmuştur olmaya da devam edecektir.

KAYNAKÇA

Allcott, H., ve Gentzkow, M. (2017). Social Media and Fake News in the 2016 Election. *Journal of Economic Perspectives*, 31(2), 211-236.

Arıcı, A. (2015). Yeni Medya Çağında Siyasal İletişim: Siyasi Partilerin ve Siyasi Parti Liderlerinin Sosyal Medya Performansları Üzerine Araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, (15), 49-67.

Aydın, T. (2021). *Siyasal İletişimde Sosyal Medya Örneği: Milletvekilleri Örneği*. Karaman: Karaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aziz, A. (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*. (s. 3). Ankara: Turhan Kitabevi.

Boyd, D. ve Ellison, N.B. (2008). Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. *Journal Of Computer Mediated Communication*, 198- 199.

Çakır, H. ve Tufan, S. (2016). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya: Türkiye’de Siyasi Liderlerin Instagram Kullanım Pratikleri Üzerine Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* XLI, 2016(2), 7-28.

Çakır, H., & Tufan, S. . (2016). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya: Türkiye’de Siyasi Liderlerin Instagram Kullanım Pratikleri Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(41), 728.

Çıldan, Ç. ve Ertemiz, M. (2012). Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü. *Akademik Bilişim 2012 Konferansı, Şubat 2012*.

Dabula, N. (2017). Social Media and Political Communication. *Journal of Political Marketing*, 16(3-4), 243-272.

Demir, M. (2014). Yeni Medya Üzerine. İ. Karlı içinde, *Yeni iletişim ortamları ve yerel yönetimlerde şeffaflık*. (s. 243-309). Konya: Literatürk.

Demir, M.İ. (2018). *Siyasal İletişim: Kavramsal Çerçeve. International Journal of Art, Culture & Communion*. 1: (1)

Erdoğan, İ. (2011). *İletişimi Anlamak*. (s. 37). Ankara: Pozitif Matbaacılık.

- Göçoğlu, V. ve Aydın, M.D. (2015). Kamu Politikası ve Sosyal Medya İlişkisinin Toplumsal Hareketler Bağlamında İncelenmesi. 880-901.
- Gönenli, G., Hürmeriç, P. (2012). Sosyal Medya / Ağ Topluluğu. E. Kara içinde, *Sosyal Medya / Akademi*. (s. 219). İstanbul: Beta Yayın.
- Kaplan ve Haenlein. (2010). Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media . *Business Horizons*, 53(1), 59-68.
- Kaplan, T. (2014). Sosyal Medyada Kamuoyu Oluşturma ve Günem Belirleme Algısı. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset ve Kültür Dergisi*, 113-144.
- Keskin, S. & Sönmez, M. . (2015). Liderler ve Takipçileri: Siyasi Parti Liderlerinin Twitter Performansları ve Takip İlişkisi. *Selçuk İletişim*, 9(1), 339-362.
- Keskin, S. ve Sönmez, M.F. (2015). “Liderler ve Takipçileri: Siyasi Parti Liderlerinin Twitter Performansları ve Takip İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 9(1), 320-347.
- Kırtış, K. (2014). *Kitle İletişim Araçlarının Gelişimi ve Sosyal Medyanın Siyasal İletişimi Etkileme Rolü*, . İstanbul: İstanbul Gelişim Ün,versitesi, İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ktoridou, D., Epaminonda, E., & Dionysiou, D. (2018). Social Media and Political Communication: Challenges and Opportunities. . *Journal of Media Ethics*, 33(2), 107-121.
- Kuyucu, M., ve Tüba, K. (2013). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Yeni Medya*. İstanbul: Zinde Yayınları.
- Latif, K., Islam, M. S., ve Hafeez, M. (2020). The Impact of Social Media on Political Communication: Evidence from Pakistan. . *Asian Journal of Political Science*, 28(3), 232-250.
- Manavcioglu, K. (2015). *Kurumsal iletisimde sosyal medya yönetimi*. İstanbul: Beta Yayın.
- Metin, O. (2018). Sosyal Medyanın Siyasal Toplumsallaşmaya Etkileri: Bir Alan Araştırması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 221-267.
- Neti, S. (2012). *Social Media and Its Role in Marketing*. *International Journal of Enterprise Computing and Business Systems*. 1: (2).
- Özçağlayan, M. (2013). Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel bir Değerlendirme. *Marmara İletişim Dercisi C.13*, 1-13.
- Özkan, A. (2007). *Sosyal Medya Stratejileri*.(s. 9). İstanbul: Tasam Yayınları.
- Öztürk, D. (2014). Siyasal İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya: 2012 Amerikan Başkanlık Seçimlerinde Twitter Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Yeni Medya Araştırmaları: Kavramlar, Uygulamalar, Tartışmalar*, 399-436.
- Pesen, M. M. (2024, 07 16). *Twitter'da Paylaşılan Haber ve Bilgilerin Güvenilirlik Problemi*. <https://www.esiber.com/>. adresinden alındı.
- Sayımer İ. (2008). *Sanal Ortamda Halkla İlişkiler*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Sunstein, C. R. (2018). *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton: Princeton University Press.
- Tuna, Y.,Birsen, Ö., Erzurum, F., Küçük, M.,Çolak, F.,Özkoçak, L. (2012). *İletişim*.(s. 6). An

Yang, G. (2020). The Impact of Social Media on Politics: The Rise of Social Movements. *Journal of Communication*, 70(3), 432-444.

kara: Pegem Akademi.

Wang, Y.; Guo, J.; Yuan, C.; Li, B. (2022). Sentiment Analysis of Twitter Data. *Appl. Sci*, 12, 1-22.

Zafer, C., Vardarlier, P. . (2019). Medya ve Toplum. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksel Okulu Dergisi*, s. 355361.

TRUST IN HEALTH ENTREPRENEURS' COMMUNICATION: ANALYSING
INFLUENCER INTERACTION THROUGH YOUTUBE COMMENTS
SAĞLIK GİRİŞİMCİLERİNİN İLETİŞİMİNDE GÜVEN: YOUTUBE YORUMLARI
ÜZERİNDEN INFLUENCER ETKİLEŞİMİNİN ANALİZİ

Onur ŞEN

Öğr. Gör. Dr., Kırklareli Üniversitesi, İşletme, 0000-0002-2278-4235

Nermin KAYAR

Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği,

0000-0001-7170-9170

Özet

Günümüzde dijital medyanın yükselişi sağlık iletişim ve etkileşiminin dinamiklerinde farklılık arz eden bir etki yaratmıştır. Özellikle YouTube gibi kullanıcı etkileşimine açık mecralar vasıtasıyla gerçekleştirilen bilgi paylaşımı, sağlık okuryazarlığına erişimi yükseltmekle birlikte bilginin güvenilirliği, kaynağın geçerliliği ve etik iletişim ilkeleri bağlamıyla önemli spesifik tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, bilhassa dijital ortamda içerik sunan sağlık influencer'ları, sadece bilgiyi dağıtan değil bununla beraber kişilerin sağlıkla ilişkili tutum, görüş ve davranışlarını biçimlendirme gücüne de sahip yeni nesil iletişim unsurları olarak değerlendirilmektedir. Fakat bu dijital dönüşüm sürecinde, özellikle sağlıkla ilgili bilginin aktarım biçimi, kaynağın dijital olarak şeffaflığı ve etkileşimin dili, kullanıcıların karar alma dinamiklerinde güvenin tesisi noktasında kritik bir rol üstlenmektedir. Bu çalışma, sağlık iletişim ve etkileşiminde güven faktörünü YouTube kullanıcı yorumları üzerinden analiz ederek dijital iletişim ve etkileşimlerin niteliğini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi izlenmiştir, üç sağlık influencer'ının en çok izlenen birer videosuna yapılan 1000 kullanıcı yorumu MAXQDA 2024 analiz programı ile içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular; kullanıcıların yorumlarında çoğunlukla "Teşekkür-Minnettarlık", "Duygusal Destek-Takdir", "Heyecan-Beklenti", "Öneri-İstek", "Bilgi Talebi", "Güven İfadesi", "Selamlaşma" ve "Espiri-Mizah" gibi temalar etrafında iletişim etkileşim kurduğunu göstermektedir. Bilhassa "güven" ifadesi tekil olarak kullanıcı yorumlarında sıklıkla tercih edilmese de güven faktörü; içerik üreticisinin kullanmış olduğu dil, bilginin aktarım biçimi ve diğer kullanıcılarla kurulan sosyal teyit mekanizmaları aracılığıyla açıklanmaktadır. Sonuç olarak sağlıkla ilişkili içerikler sunan dijital mecralarda güvenin tesisi için yüksek bilimsel geçerlilik, etik temel ve kullanıcı geri bildirim dinamikleri duyarlı iletişim etkileşim stratejilerinin geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Sağlık İletişimi, YouTube Yorum Analizi, Sağlık Influencer'ları, Sağlık İletişimi, Sağlıkta Güven İfadeleri

Abstract

Today the rise of digital media has created a differentiating effect on the dynamics of health communication and interaction. Information sharing, especially through channels such as YouTube, which are open to user interaction, has increased access to health literacy, but has also brought important specific discussions in the context of the reliability of information, validity of the source and ethical communication principles. In this direction, health influencers,

especially those who provide content in digital environment, are considered as new generation communication elements that not only distribute information but also have the power to shape people's attitudes, opinions and behaviours related to health. However, in this digital transformation process, especially the way health-related information is conveyed, the digital transparency of the source and the language of interaction play a critical role in establishing trust in the decision-making dynamics of users. This study aims to evaluate the quality of digital communication and interactions by analysing the trust factor in health communication and interaction through YouTube user comments. The qualitative research method was followed in the study, 1000 user comments on one of the most watched videos of three health influencers were subjected to content analysis with MAXQDA 2024 analysis program. The findings obtained show that users mostly communicate around themes such as 'Thanks-Gratitude', 'Emotional Support-Appreciation', 'Excitement-Expectation', 'Suggestion-Request', 'Information Request', 'Expression of Trust', "Greeting" and 'Humour-Humour' in their comments. In particular, although the expression 'trust' is not frequently preferred in individual user comments, the trust factor is explained through the language used by the content producer, the way the information is conveyed and the social confirmation mechanisms established with other users. As a result, high scientific validity, ethical basis and user feedback dynamics require the development of sensitive communication interaction strategies for the establishment of trust in digital media that offer health-related content.

Keywords: Digital Health Communication, YouTube Comment Analysis, Health Influencers, Health Communication, Health Trust Statements

1. GİRİŞ

Günümüzde dijital medyanın radikal yükselişi sağlık iletişimi-etkileşimi noktasında farklı mekanizmaların oluşmasına sebebiyet vermiştir. Geleneksel modellerle birlikte Youtube gibi sosyal medya aksiyonlarının bulunduğu içerik üreticilerinin sağlıkla ilişkili bilgi paylaşımı sunmaları, tıbbi hizmetlere erişimi mümkün hale getirip kolaylaştırırken bununla birlikte sağlık okuryazarlığı ve bilgi güvenilirliği noktasında spesifik tartışmaları da beraberinde getirmiştir (Basch vd., 2021; Chou vd., 2020). Bu doğrultuda sağlık influencerları olarak adlandırılan bireylerin bilhassa Youtube platformu üzerinden kitlelere hitap eden içerikler sunması, sağlık iletişiminin dijital bağlamıyla önemli bir unsur haline gelmesine sebebiyet vermiştir (Smailhodzic vd., 2016). Fakat söz konusu sürecin güvenle ilgili boyutu hem toplumsal hem de bireysel sağlık kararları noktasında tıbbi hizmetlere erişim üzerinde etkili olabilecek bir potansiyelle karşımıza çıkmaktadır.

Sağlık iletişiminde güven, hizmetlerin sunumu noktasında önem teşkil etmektedir; Sağlıkla ilgili bilginin bireylerce içselleştirilmesi, sağlık davranışlarının şekillenerek sağlık hizmetlerine dönük tutumların belirginleşmesi noktasında başat bir rol oynamaktadır (Metzger & Flanagin, 2013). Dijital mecralarda söz konusu güven, sağlık profesyonellerinin sağlamış olduğu otoriteye nazaran daha kırılgan bir zemine oturmaktadır. Youtube örneğinde olduğu gibi erişilebilir ve açık platformlarda üretilmiş olan içerikler kullanıcılarda yaygın iletişim-etkileşimlere sebebiyet vermekte fakat ilgili iletişim-etkileşimler bilginin doğruluğu ve üreticinin teknik uzmanlığı düzeyi noktasında sorgulamalara da sebep olabilmektedir (Vraga & Bode, 2020). Bilhassa sağlıkla ilgili bir sahada bilgi arayışına yönelen kişiler için, içerik üreticisine duyulan güvenin niteliği, bilginin idraki, kabul edilmesi ya da reddi bağlamında direkt etkili olabilmektedir (Southwell & Thorson, 2015).

Kuramsal çerçevede sosyal medya merkezli sağlık iletişiminde güven faktörlerinin derinlemesine incelenmesine ihtiyaç bulunduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Chou ve arkadaşları (2020), Covid-19 pandemi sürecinde dijital mecralarda yayılan sağlık verilerinin birey

davranışlarını direkt etkilediğini ortaya koymuş fakat bilgi kaynaklarının güvenilirliğinin çoğunlukla kullanıcılar tarafından yeterli biçimde sorgulanmadığını aktarmıştır. Buna benzer biçimde, Tsao ve arkadaşlarının (2021) gerçekleştirdiği kapsamlı araştırmada, sosyal medya platformlarında paylaşılan sağlık verilerinin içerik niteliğinin farklılık gösterdiği ve güvenin tesisi süreçlerinin henüz tam olarak anlaşılmadığı ifade edilmiştir. Metzger ve Flanagin (2013) ise sanal mecralarda bilginin güvenilirliğinin, bireylerin teknik uzmanlık, tarafsızlık ve doğruluk gibi algısal unsurları temel alarak değerlendirdiğini, fakat sosyal medya mecralarının ilgili kriterlerin test edilmesini güçleştirdiğini vurgulamıştır.

Bu çalışma, yukarıda söz konusu literatürdeki çağrıları dikkate alarak Youtube platformunda sağlık içerikleri üretmiş olan influencerlara dönük gelen kullanıcı yorumları üzerinden güven faktörünü analiz etmeyi hedeflemektedir. Araştırmada temel amaç, kullanıcıların sağlık influencerlarına dönük güven ifadelerini nasıl oluşturdukları ve ilgili güven dinamiğinin hangi unsurlar üzerinden inşa edildiğini aktarmaktır. Araştırma amacı doğrultusunda içerik analizi yöntemi izlenerek YouTube arayüzündeki kullanıcı yorumlarından temin edilen veriler sistemli bir şekilde değerlendirilmiştir.

2. TEORİK ÇERÇEVE

2.1. Sağlık İletişimi ve Dijital Platformlar

Sağlık iletişimi, kişilerin ve kitlelerin sağlıkla ilişkili tutum, bilgi ve davranışlarını etkilemeyi hedefleyen bir etkileşim sürecini açıklamaktadır (Kreps, 2014). Söz konusu süreç, dijital etkiyle geleneksel, bireyler arası iletişim şekillerinden farklılaşarak sosyal platformlar gibi yeni iletişim sahaları üzerinden geniş bir erişim alanına sirayet etmiştir (Smailhodzic vd., 2016). Dijital alanların sunduğu erişilebilirlik ve hız, bilgi dolaşımını kolaylaştırır da bu durum; doğruluk, etik ve güvenilirlik gibi spesifik konuları da peşi sıra gündeme getirmiştir (Wang vd., 2019).

Dijital mecralar, kullanıcıların sadece bilgi tüketicisi değil bununla beraber bilgi üreticisi olmalarını da mümkün hale getirmekte böylece sağlıkla ilgili konularda daha aktif (online) roller üstlenmelerini sağlamaktadır. Fakat bu husus bilgi kirliliği ve dezenformasyon riskini de yükseltmektedir (Suarez-Lledo & Alvarez-Galvez, 2021). Dolayısıyla dijital sağlık iletişim sürecinin, güven merkezli bir tasarımla sürdürülmesi elzem hale gelmiştir.

Mobil sağlık ve e-sağlık gibi dijital aksiyonlar, bireyler ve sağlık kurumlarının bilgiye ve hizmete erişimini kolaylaştırmakta; sağlık iletişiminin kapsayıcılığını ve etkinliğini yükseltmektedir (Suvari & Güngör, 2020; Demirci, 2018; Tunçsiper, 2023). Literatürde özellikle pandemi sürecinde sosyal medya mecralarının bilgilendirme ve kriz yönetimi noktasında oynadığı role dikkat çekilmiştir; bu süreçte sağlık profesyonelleri ile çatı kuruluşlar; sosyal medya platformları vasıtasıyla kitlelere daha yakın, hızlı ve açık bir iletişim kurma fırsatı yakalamıştır (Dondurucu & Uran, 2022; Mendi, 2015; Avcı, 2018; Vardarlier & Öztürk, 2020).

Diğer yandan dijital sağlık okuryazarlığı; kişilerin, online bilgiye erişim, değerlendirme ve karar alma kapasitelerini yükselterek, bilinçli sağlık davranışlarının gelişmesini desteklemektedir (Ünlü & Cesur, 2023; Eyüboğlu, 2023). İlgili alanda yapılan araştırmalar, dijital okuryazarlığın geliştirilmesinin sadece bireysel değil, bununla beraber toplumsal sağlık kazanımları noktasında da önem teşkil ettiğini vurgulanmaktadır (Ekinci vd., 2021; Gül & Dömbekci, 2023).

Dijital platformlar sadece bilginin dolaşımı değil, bununla birlikte, verinin yönetilmesi ve pazarlama gibi çeşitli boyutları ihtiva eden işlevlerle sağlık iletişiminin değişimini mümkün kılmaktadır. Özellikle sağlık turizmi gibi spesifik alanlarda dijital aksiyonların etkin kullanımı, planlı dijital değişim-dönüşüm yoluyla hizmet kalitesini ve hasta deneyimini (memnuniyetini)

artırma potansiyeli taşımaktadır (Şimşek & Ayyıldız, 2023; Deniz, 2015). Bu doğrultuda, sağlık alanında görev alan tüm paydaşların; güven, etik, dijital okuryazarlık ve veri güvenliği vb. konularda sorumluluk taşımaları değerli görülmektedir (Suvari & Güngör, 2020; Avcı, 2018; Tunçsiper, 2023; Demirci, 2018).

2.2. Sağlık Influencerları ve Dijital Güç

Influencerlar, dijital mecralarında belirli bir kitle üzerinde güven inşa eden ve ilgili kitlenin davranışlarını yönlendiren kişiler olarak aktarılmaktadır (Freberg vd., 2011). Bunlar özellikle sağlık, yaşam tarzı, diyet gibi temalarda içerik üreterek, sağlık influencerı kimliğiyle dijital mecra da alternatif bilgi kaynağı haline evrilmiştir (Basch vd., 2021).

Sağlık influencerlarının geleneksel alanlara kıyasla görece artan etkisi, genç kullanıcılar başta olmak üzere farklı ve geniş kitlelerin sağlık bilgisine erişiminde önemli bir rol üstlenmektedir (Neubaum & Krämer, 2015). Fakat sunulan içeriğin çoğunlukla bilimsel mahiyette denetimden yoksun olması, güvenilirlik boyutunu doğrudan etkilemekte ve bireylerin sağlık kararlarının üzerinde belirleyici olabilmektedir (Vraga & Bode, 2020).

Dijitalleşmeyle beraber sağlık iletişimi, influencerlar vasıtasıyla daha etkileşimli bir yapıya dönüşmüş ve bilgi aktarımı yalnızca klinik uzmanlardan değil bununla birlikte sosyal medya yöneticilerinden de sağlanır hale gelmiştir (Genç, 2025; Becan & Coşkun, 2021). Bu bağlamda influencerlar, bilhassa Shannon-Weaver iletişim modelinde aktarılan kaynak-alıcı ilişkisini güven temelli yönde güçlendirmeye çalışan aktörler olarak öne çıkmaktadır (Genç, 2025).

Nihayetinde sosyal mecra da aktif içerik üreten söz konusu yöneticiler, sadece geleneksel sağlık bilgisini değil, tamamlayıcı tıp ve alternatif perspektifleri de yaygınlaştırarak kişilerin sağlık davranışlarını yapılandırmaktadır (Boztepe, 2024; Becan & Coşkun, 2021). Bu sebeple dijital sağlık verilerinin bilimsel geçerlilik ve etik ilkelere riayet eder biçimde hazırlanması alan özelinde önem teşkil etmektedir (Demirci, 2018).

2.3. Güven Kavramı ve Sağlıkta Güven

Güven birey ya da kurumların geçerlik, yetkinlik ve iyi niyetine dönük beklentileri noktasında gelişen psikolojik bir tutum biçimi olarak aktarılmaktadır (Mayer vd., 1995). Sağlık iletişiminde güven, var olan bilgilerin kabulü, verilen önerilere uyum ve tıbbi hizmetlere başvuru kararlarında etkin rol oynamaktadır (Hall vd., 2001).

Dijital mecralarda güvenin tesisi geleneksel iletişime nazaran farklılaşmaktadır. Metzger ve Flanagin (2013), kişilerin online güven yorumlarında teknik uzmanlık iddiası, görsel içerik niteliği ve sosyal kanıt (geçerli bilgi) gibi bilişsel çıkarımsal yollar kullandıklarını aktarmaktadır. Bu bağlamıyla, sağlık iletişiminde güven; bilginin doğruluğu, onun şeffaflığı, paydaşların etik standartlara bağlılıkları ve empatik iletişim gibi faktörlerin bileşiminden ortaya çıkmaktadır (Southwell & Thorson, 2015).

Dijital dönüşümle birlikte güven, yalnızca yüz yüze hasta-hekim ilişkisinde değil, sosyal medya ve tele tıp gibi platformlarda da tıbbi hizmetlerin sürdürülebilirliği noktasında temel bir unsur haline gelmiştir (Balcı vd., 2024; Hartini vd., 2025). Sosyal medya aksiyonları üzerinden elde edilen sağlık malumatının yükselen kullanımı, veriye erişimi kolaylaştırmakla beraber, doğruluğun teyidin gerekliliğini de artırmaktadır (Balcı vd., 2024). Güvenin zayıfladığı noktalar da bulunmaktadır. Ersin (2023), sağlıkla ilgili bilinçle program içeriklerine duyulan güven arasındaki ilişkinin yeterince açık olmadığını vurgulamıştır. Asiri vd. (2024) ise sosyal medya sahasında dolaşan sağlıkla ilgili yanlış bilgilerin sağlık mekanizmasına duyulan güveni zedelediğini aktarmıştır. Diğer yandan, tele tıp uygulamalarında verinin güvenliği ve hizmetin kalitesi gibi unsurların hastaların güvenliğini güçlendirdiği saptanmıştır (Hartini vd., 2025).

Dijital sağlık hedeflerine etik yaklaşım ve kişisel verilerin korunmasına verilen önemin derecesi güvenin inşasında merkezi roledir (Biswas & Singh, 2022). Bu husus, dijital sağlığın sadece bilgi dolaşımıyla sınırlı olmadığını bununla beraber güven merkezli, sürdürülebilir iletişim sahası kurma gerekliliğini de göstermektedir.

2.4. YouTube Yorumları Üzerinden Güven İfadesi

Dijital değişim ve dönüşüm, sağlık iletişiminin çerçevesini genişleterek bilgi gönderiminin ötesine geçmiş aynı zamanda hizmet sunumu, hasta memnuniyeti ve bilinçlendirme mekanizmasında stratejik bir rol oynamıştır. Mobil sağlık ve elektronik sağlık uygulamaları, bilgiye kolay erişimi sağlamakta; sosyal medya kanalları ise bilhassa pandemi sürecinde kitleyle iletişimde, krizin yönetilmesinde ve etik veri paylaşımında önemli bir vasıta olarak kullanılmaktadır (Suvari & Güngör, 2020; Demirci, 2018; Tunçsiper, 2023; Dondurucu & Uran, 2022; Mendi, 2015; Avcı, 2018; Vardarlier & Öztürk, 2020).

Bu bağlamda dijital sağlık okuryazarlığı öne çıkmaktadır. Bireylerin veri ve bilgiye dayalı karar alma kapasitesi dijital içeriklerle açıklanmaktadır (Ünlü & Cesur, 2023; Eyüboğlu, 2023; Ekinci vd., 2021; Gül & Dömbekci, 2023). Bununla beraber sağlık turizmi ekosistemi ve pazarlama stratejileriyle ilişkili dijital aksiyonlar, hasta deneyimini (memnuniyetini) artırarak multidisipliner bir değişimi vurgulamaktadır (Şimşek & Ayyıldız, 2023; Deniz, 2015).

YouTube, dijital mecrada sağlık iletişiminin etkin bir kanalı olarak öne çıkmaktadır. Kullanıcıların öznel yorumları, içeriklerin geçerliliği, niteliği ve izleyicinin algısı üzerinde belirleyicidir (Walther vd., 2017; Rammohan vd., 2024). Bilhassa çeşitlilik, kültürel adaptasyon ve duygusal ifade aktarımı, sağlık kararlarını belirleyen önemli mekanizmalar arasında yer almaktadır. Kim vd. (2024) YouTube'da parasosyal etkileşimlerin dijital sağlık okuryazarlığını olumlu etkilediğini aktarmaktadır.

Sosyal mecrada yazılan yorumlar sadece sosyal geri bildirim değil; bununla birlikte bilimsel temelli veriye duyulan güvenin de belirleyicisidir. Olumsuz mesajlarda içerik bilimsel olsa dahi güven kaybına yol açabildiği ve sağlık kampanyalarına gösterilen tepkilerin etkilenebileceği vurgulanmıştır (Rammohan vd., 2024; Veletsianos vd., 2018). Bu sebeple, YouTube yorumlarının derinlemesine etkisini analiz etmek, dijital sağlık dinamiğinin güven merkezli yapılandırılmasında kritik bir adım olarak kabul edilebilir (Kim vd., 2024; Walther vd., 2017).

3.YÖNTEM

3.1. Araştırma Tasarımı

Bu çalışma, sağlık iletişimi bağlamında YouTube platformunda üretilen içeriklere yapılan (yazılan) kullanıcı yorumları üzerinden hasta (bilgi tarayan)-influencer etkileşiminde güven olgusunu araştırmak amacıyla nitel bir araştırma tasarımına göre gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, kişilerin deneyimlerini, tekil algılarını ve anlayışlarını keşfetmeye dönük esnek ve derinlemesine veri toplama sistematigi sunmaktadır (Creswell & Poth, 2018). Çalışmada, içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analizi, sözel veya yazılı malumatın sistemli bir biçimde incelenerek anlamlı temalar oluşturulmasına olanak tanıyan etkin bir yöntemdir (Elo & Kyngäs, 2008).

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, YouTube Türkiye'de sağlık temalı içerik üreten en yüksek takipçi sayısına sahip üç influencer'ın en çok izlenen birer videosuna yapılan kullanıcı yorumları oluşturmaktadır. Tüm evrenin incelenmesi mümkün olamadığı için amaçlı örnekleme yöntemi izlenmiştir. Amaçlı örnekleme tekniği, belirgin bir bilgi derinliği sağlamak maksadıyla veri

açısından zengin vaka veya durumların seçilmesiyle tasarımlanabilmektedir (Patton, 2015). Bu yöntem, bilhassa fenomenolojik ya da keşif odaklı araştırmalarda örneklemin veri taşıma kapasitesini yükseltme noktasında önerilmektedir (Palinkas vd., 2015).

Örneklem seçiminde aşağıdaki kriterler esas alınmıştır:

- ◇ Sağlık, beslenme ve yaşam tarzı konularında içerik üreten,
- ◇ Abone sayısı bakımından Türkiye’de en fazla üyeye sahip olan,
- ◇ Videoların altında çok sayıda kullanıcı beğeni ve yorum sayısı bulunan influencerlar.

Örneklem çerçevesinde alınan her influencer’dan bir video seçilmiştir ve her videonun altında yer alan yorumlar analiz kapsamına alınmıştır. Toplamda 1000 kullanıcı yorumu analize tabi tutulmuştur.

3.3. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci Mart 2025 ve Nisan 2025 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verileri toplama aracı olarak MaxQDA 2024 yazılımı tercih edilmiştir. MaxQDA 2024’ün sosyal medya analizi modül arayüzü aracılığıyla, YouTube platformunda link olarak seçilen influencer videolarındaki herkese açık yorumlar doğrudan yazılı biçimde toplanmıştır. MaxQDA 2024 YouTube yorum içeriklerini sistemli şekilde bilgi haline getirerek araştırmacının veri yönetimini kolaylaştırmakta ve içerik analiz sürecini düzenli bir yapıya kavuşturmaktadır (VERBI Software, 2021).

Verilerin çekimi aşamasında sadece herkese açık yorumlar dikkate alınmıştır, yorum yapanların kimlik bilgileri otomatik olarak gizlenmiştir. İlgili verilerin (yorumun tarihi, yorum kodu, yorumun içeriği ve yorum beğeni sayısı bilgileriyle beraber) MaxQDA 2024 veri tabanına kaydı gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kişisel verilerin korunmasına özel ihtimam gösterilmiştir.

3.4. Veri Analizi Yöntemi

Toplanmış olan veriler nitel veri analizi yöntemlerinden birisi olan içerik analizi tekniğine göre değerlendirilmiştir. İçerik analizi yazılı verilerin sistemli bir şekilde kodlanması ve anlamlı temalar oluşturulması süreçlerini kapsamaktadır (Hsieh & Shannon, 2005). Veri analizi sürecinde MaxQDA 2024 yazılımı tercih edilmiştir. MaxQDA 2024, kodlama süreci boyunca esneklik sağlamak ve araştırmacının kodlarla temalar arasında bütünsel ilişki kurmasını, ilgili verileri kategorize etmesini ve elde edilen analiz sonuçlarını görsel raporlarla oluşturulmasını mümkün kılmaktadır (VERBI Software, 2021).

Araştırmada analiz süreci temel olarak dört aşamada gerçekleştirilmiştir:

1. Kodlama: Kullanıcı yorumları MaxQDA 2024 programı üzerinde cümle cümle analiz edilerek güven boyutuyla ilişkili anahtar ifadeler kodlanmıştır (Saldaña, 2021).
2. Temaların Geliştirilmesi: Birbiriyle ilişkili ve benzer kodlar bir araya getirilmiş ve ana temalarla alt temalar oluşturulmuştur.
3. Temaların Yorumlanması: İlgili temalar güven boyutunun oluşumu onun sürdürülmesi veya zarar görmesi bağlamında yorumlanmıştır.
4. Metinsel Örneklerle Destekleme: Söz konusu her tema direkt kullanıcı yorumlarından seçilmiş olan tekil örneklerle ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR

Yapılan analiz sonucunda yorumların %28,9'unun "Teşekkür-Minnettarlık", %12,2'sinin "Bilgi Talebi" temasıyla ilişkili olduğu; içerik üreticisine duyulan güvenin daha çok bilgi doğruluğu üzerinden sağlanmaya çalışıldığı bu doğrultuda duygusal samimiyetin yoğun olduğu ve bilhassa genç izleyici kitlesinden gelen mizahi bir üslubun tercih edildiği tespit edilmiştir. Oluşturulan ana temalarla onun alt temasına ilişkin açıklamalar ve örnek ifadeler aşağıda bütünsel olarak sunulmuştur.

Tablo 1

Araştırma Temaları

Ana Tema	Alt Tema Açıklaması	Örnek İfade
Teşekkür-Minnettarlık	İçerikler için teşekkür sunma ve destek ifadeleri	"Faydalı içeriklerin için teşekkürler "
Duygusal Takdir	Destek- Videoyu ve bireyi, överek desteğini bildirme	"Gerçekten videolarını izlemek insana ayrı bir keyif veriyor "
Heyecan-İfadesi	Beklenti Videoyu bekleme takip etme akabinde sevinç ifadesi	"Oh be video sonunda geldi teşekkürler abii."
Öneri-İstekler	Platformda gelecek içeriklere ilişkin öneri yapma ve beklentiye belirtme	"Daha çok video bekliyoruz. Beslenme hakkında bilgi içerikli videolar çekebilirsin."
Bilgi Talep Edilmesi	İçerikle ilgili bilgi alma isteği ve ek açıklama isteme durumu	"Araştırmalarımı nereden yaptığın ile ilgili bir video gelebilir mi?"
Güven İfadesi	İçeriğe ve bireye inanma, güven duyma, içeriğin uygulanma niyeti	"Artık gönül rahatlığıyla uygulayabilirim, teşekkürler"
Samimi Selamlaşma	Kişisel samimiyet ve samimi girişlerle yorum yapma	"Selaam nasılsın?"
Espiri- Mizah	Şaka ifadeleri	"Bildirim gelir gelmez koşangileerrrr size de selam olsun"

Kodlama sonuçları nicel verilerle desteklenmiştir. Buna göre toplamda en sık karşılaşılan tema "Teşekkür-Minnettarlık" olup 289 yorumla tema öne çıkmıştır. Bu temayı 122 yorumla "Bilgi Talep Edilmesi", onu izleyen 96 yorumla "Öneri-İstekler" izlemiştir. "Duygusal Destek-Takdir" teması ise 88 yorumla desteklenirken, "Samimi Selamlaşma" 47 yorum, "Heyecan-Beklenti İfadesi" 23 yorum, "Espiri-Mizah" 16 yorum ve son olarak "Güven İfadesi" ise 11 yorumla daha düşük saptanmıştır. Söz konusu dağılım, katılımcıların içerik üreticisine daha çok olumlu duygu durumlarını aktardıklarını ve iletişim süreci bağlamındaki bilgi arayışında duygusal samimiyetin etkin olduğunu göstermektedir.

Tablo 2

Nicel Kod Analizi

Tema	Yorum Sayısı
Teşekkür- Minnettarlık	289
Bilgi Talep Edilmesi	122
Öneri-İstekler	96
Duygusal Destek-Takdir	88
Samimi Selamlaşma	47
Heyecan-Beklenti İfadesi	23
Espiri-Mizah	16
Güven İfadesi	11

Araştırma sürecinde elde edilen veriler (nicel ve nitel) bütünsel olarak değerlendirildiğinde, YouTube'tan sağlık iletişimi faaliyetlerini sürdüren influencerların içeriklerine (en yüksek takipçili üç içerik üreticisinin en yüksek izlenen videoları) dönük kullanıcı etkileşimlerinin belirli temalar istikametinde toplandığı saptanmıştır. Kodlamanın sonunda 1000 yorum içinde sekiz ana tema ortaya konmuş ve ilgili temaları açıklayan yorum sayıları frekanslarıyla aktarılmıştır.

Yorumlarda en yüksek frekanslı tema **Teşekkür-Minnettarlık** olarak tespit edilmiştir (n=289). Bu durum yorum yapan kullanıcıların, içerik üreticisinin aktardığı sağlık bilgilerini yalnızca bir bilgi kaynağı olarak görmediği bununla beraber faydalı bir sosyal hizmet olarak algıladığını da göstermektedir. Bilhassa sağlık hizmetleri gibi kişilerin bireysel hayatları üzerinde direkt etkisi olan bir alanda, içerik üreticisine dönük minnettarlık ifadeleri, sağlık bilgisinin kabul görmesi ve onun içselleştirilmesi noktasında kritik bir dinamik olarak değerlendirilebilir.

Bilgi Talep Edilmesi teması toplamda yorumların %12,2'sini oluşturmaktadır (n=122). Söz konusu oran yorum yapan kullanıcıların videolarda aktarılan bilgileri sorguladıklarını, detaylandırma beklediklerini ve yüksek öğrenme isteklerini açıklamaktadır. Dijital sağlık hizmeti içeriklerinde bilgi arayışına dönük sorgulamaların bu denli yüksek biçimde takip edilmesi, izleyicilerin sadece pasif alıcılar olmadıklarını, aynı zamanda aktif katılım sergileyen bilgiyi sorgulayan bir profilde olduklarını göstermektedir. İlgili bulgu, sağlıkla ilgili içerik sunan influencerların yalnızca bilgilendirici içerikler aktarmakla kalmayıp, bununla beraber eleştirel bilgi takibini de destekleyen açıklayıcı ve referanslı içerikler sunmaları gerektiğini göstermektedir.

İzleyicilerin direkt olarak içerik üreticisine öneri veya beklenti aktarmalarını açıklayan **Öneri-İstekler** teması ise (n=96), yorum yapan kullanıcıların iletişime aktif katkı sunduklarını ve içeriğin planlamasında dolaylı bir etkiye sahip olduklarını vurgulamaktadır. Bu husus, kullanıcıların kendilerini sadece bilginin tüketicisi olarak değil, bununla beraber içeriğin geliştirme süreci boyunca da söz sahibi olan etkin katılımcılar olarak konumlandıklarını göstermektedir.

Duygusal Destek-Takdir (n=88) ile **Samimi Selamlaşma** (n=47) temalarının yorumlarla ilişkili bulunması, influencer ve takipçiler arasında gelişmekte olan duygusal temasın göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Söz konusu yorumlar yalnızca bilgi odaklı bir etkileşimi değil bununla beraber samimi bir sosyal network ağını göstermektedir. Sağlık iletişimi hususundaki network, sağlık bilgisinin etkin bir biçimde içselleşmesini ve davranış dönüşümlerini kolaylaştıran bir temel zemini oluşturmaktadır.

Kullanıcıların yeni bilgi içeriklerine dönük heyecanını aktaran **Heyecan-Beklenti İfadesi** (n=23) teması, içerik üreticisinin sadık bir katılımcı kitlesi oluşturduğunu vurgulamaktadır. Dijital sağlık etkileşiminde sürekliliğin sağlanması ve izleyici beklentilerinin yönetilebilmesi, bilgi akış sürecinin sürdürülebilirliği noktasından önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Espiri-Mizah (n=16) temasının görece düşük frekansta saptanması, sağlık etkileşiminin ciddiyet gerektiren bir saha olması münasebetiyle mizahi dilin sınırlı kullanıldığını açıklamaktadır. Fakat mizahın bazı zamanlarda iletişim kısıtlarını aşmak ve kullanıcı bağlılıklarını yükseltmek için kullanıldığı göstermektedir.

Analizin sonunda **Güven İfadesi** temasının (n=11) diğer temalara kıyasla görece daha düşük bir frekansta görülmesi dikkat çekici mahiyettedir. Güven ifadelerinin direkt değil, tali olarak ifade edilmesi sağlık iletişim ve etkileşiminde güven boyutunun açık beyanlardansa çoğunlukla davranışsal göstergelerle yansıtıldığını açıklamaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışmada üç sağlık influencerının YouTube platformunda aktardıkları içeriklere gelen kullanıcı yorumları incelenmiştir ve hastayla influencer ilişkisinin sağlık etkileşiminde güven faktörü bağlamıyla nasıl biçimlendiği ortaya konulmak amaçlanmıştır. Saptanan bulgular dijital sağlık iletişim-etkileşiminin dinamiklerini ve kullanıcıların veriyi, kaynağa ve içeriğe bakış açılarını idrak etmesi noktasında değerli göstergeler sunmuştur.

Araştırmanın kuramsal çerçevesinde dijital mecralar; kişilerin yalnızca bilginin tüketicisi değil bununla beraber bilginin üreticisi konumunda olduğu rolü de üstlendiği yeni bir sağlık iletişim ekosistemini göstermektedir (Smailhodzic vd., 2016). Söz konusu bulgular bu değişimin sahadaki karşılığını göstermektedir. Bilhassa bilginin talep edilmesi ve içerik önerileri gibi temaların önemli gösterge frekanslarla temsiliyeti, kullanıcıların aktif olarak katılımını ve bilgi üretimine katkı sağladıklarını göstermektedir.

Diğer yandan, sağlık iletişim ve etkileşiminde güven boyutunun kritik bir faktör olduğu kuramsal bölümde aktarılmıştır (Mayer vd., 1995; Hall vd., 2001). Araştırma bulgularında direkt güven ifadeleri ya da etkileşimlerinin görece düşük frekansta aktarılması (n=11) dikkat çekici bir tespit olmakla beraber güvenin direkt olmayan yollarla “teşekkür, destek verme, bilgi talebi gibi” yansıtıldığı tespit edilmiştir. Bu husus Metzger ve Flanagan'ın (2013) online ortamlarda kişilerin güven tesisinde bilişsel kestirimleri kullandıklarına dair bulgularıyla örtüşmektedir.

Çalışmada influencerların sağlık bilgisinin sunumunda etik, doğruluk ve şeffaflık ilkelerine bağlı kalınmasının kullanıcı güvenini arttırdığı aktarılmıştır (Vraga & Bode, 2020; Asiri vd., 2024). Söz konusu bulgular, kullanıcıların bilgi talepleri ve bununla ilişkili önerileri yönlendirmelerinde, içerik üreticisinin teknik uzmanlık ve güvenilirlik algısına direkt olarak atıfta bulunduklarını ortaya koymuştur. Bu durum dijital sağlık iletişimde teknik uzmanlık iddiasının ve aynı zamanda profesyonel kimlik aktarımının güven inşasında kritik merhalede olduğunu desteklemektedir (Freberg vd., 2011; Southwell & Thorson, 2015).

Literatürde samimi ve mizahi ifadelerin kullanıcı yorumları bağlamında belirgin bir yer tuttuğu tespit edilmiştir. Bu tespit dijital sağlık iletişiminde formel bilgi aktarımıyla birlikte bireylerarası duygusal bağ etkileşiminin önemli bir iletişim dinamiği olduğunu göstermektedir (Veletsianos vd., 2018). Diğer yandan Covid-19 pandemi sürecinde sosyal medyanın kriz iletişimi ve sağlık haberleri açısından kritik hale evrildiği literatürde vurgulanmıştır (Chou vd., 2020; Tsao vd., 2021) elde edilen bulgulara yorum yapan kullanıcıların kriz deneyiminde içerik üreticilerinden görece daha fazla sağlık bilgisi ve desteği beklediği gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak bu çalışma, dijital mecralarda yürütülen sağlık iletişimi içeriklerinin, sadece bilgi aktarıcı mahiyette değil, güven tesisi bağlamında duygusal bağ kurmayı da içeren katılımcı temelli bir yapıyı ihtiva ettiğini göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular literatürde aktarılan dijital sağlık iletişimi perspektifiyle büyük ölçüde örtüşmekte (Suarez-Lledo & Alvarez-Galvez, 2021; Wang vd., 2019) ve sağlık bilgisi sunan influencerların sadece bilgi aktarmakla sınırlı olmadıklarını aynı zamanda güvenilir ve etik bir iletişim ortamının tesisini de sağlamaları gerekliliklerini vurgulamaktadır.

5. KAYNAKLAR

Asiri, A., Alharbi, W., Alhazmi, J., Alsahli, A., Bajaber, M., & Essawi, A. (2024). Social media and the spread of medical misinformation ethical responsibilities of healthcare providers. *Journal of Healthcare Sciences*, 04(12), 925-930. <https://doi.org/10.52533/johs.2024.41236>

Avcı, K. (2018). Hekimlerin sosyal medya kullanımı ve etik. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 16(1), 48–57. <https://doi.org/10.20518/tjph.458202>

Balcı, Ş., Sarıtaş, H., İldız, S., & Mohammed, R. (2024). Sosyal medyaya güven düzeyinin dijital ortamlarda sağlık bilgisi edinme ve teyit davranışı üzerindeki etkisinde kullanım süresinin aracılık rolü. *Yeni Medya Dergisi*. <https://doi.org/10.55609/yenimedya.1456726>

Basch, C. H., Hillyer, G. C., Meleo-Erwin, Z. C., Zagnit, E. A., & Basch, C. E. (2021). YouTube coverage of COVID-19 vaccine development: Implications for awareness and uptake. *Human Vaccines & Immunotherapeutics*, 17(5), 1469–1475. <https://doi.org/10.1080/21645515.2020.1844051>

Becan, C., & Coşkun, F. (2021). Gıda takviyesi kullanımına yönelik farkındalık oluşturmada etkileyici iletişimin bir aktörü olarak dijital etki liderlerinin rolü: Keşifsel bir araştırma. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 84–121. <https://doi.org/10.53495/e-kiad.991437>

Biswas, M., & Singh, D. (2022). Analyzing digital strategies in pharmaceutical and healthcare sectors. *Scientific Federation Symposium*, 8(3). <https://doi.org/10.53555/sfs.v8i3.2074>

Boztepe, M. (2024). Sosyal medyada pozitif tıp ve tamamlayıcı tıp paylaşımları üzerine nitel bir çözümleme. *International E-Journal of Advances in Social Sciences*, 4(1), 158–181. <https://doi.org/10.59534/jcss.1435081>

Chou, W. Y. S., Gaysynsky, A., & Vanderpool, R. C. (2020). The COVID-19 communication ecology: Disentangling the roles of media messages and interpersonal communication in health behavior. *Health Education & Behavior*, 47(4), 450–455. <https://doi.org/10.1177/1090198120938534>

Cin, M., Arslan, Ş., & Göksel, A. (2024). Sosyal medyada sağlık ve spor paylaşımlarına olan güven ve teyit düzeyi: Kolluk öğrencilerinin YouTube kullanımı üzerine bir inceleme. *Herkes İçin Spor ve Rekreasyon Dergisi*, 6(4), 514–522. <https://doi.org/10.56639/jsar.1569267>

- Creswell, J. W., & Poth, C. N. (2018). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (4th ed.). SAGE Publications.
- Demirci, Ş. (2018). Digitalization of health - sağlığın dijitalleşmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(26), 710-721. <https://doi.org/10.20875/makusobed.383071>
- Demirci, Ş. (2018). Sağlığın dijitalleşmesi. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10(26), 710-721. <https://doi.org/10.20875/makusobed.383071>
- Deniz, S. (2015). Sağlık iletişiminde paradigma ihtiyacı: Disiplinlerarası işbirliğine çağrı. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 68(3), 95-101. https://doi.org/10.1501/tipfak_00000000897
- Dondurucu, Z., & Uran, A. (2022). COVID-19 pandemisi sürecinde kamu hastanelerinin ve özel hastanelerin Instagram'da dijital sağlık iletişimi çalışmaları üzerine bir içerik analizi. *Intermedia International E-Journal*, 9(16), 1-22. <https://doi.org/10.56133/intermedia.1022653>
- Ekinci, Y., Tutgun-Ünal, A., & Tarhan, N. (2021). Dijital sağlık okuryazarlığı üzerine bir alanyazın incelemesi. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 148-165. <https://doi.org/10.48174/buaad.42.1>
- Elo, S., & Kyngäs, H. (2008). The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing*, 62(1), 107-115. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x>
- Ersin, N. (2023). Sağlık bilinci ve bilgi içeriğinin sağlık programlarına yönelik güvene etkisi. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 16(1), 202-234. <https://doi.org/10.18094/josc.1189897>
- Eyüboğlu, E. (2023). Ebeveynler ve online sağlık bilgisi arama davranışı: Sağlık okuryazarlığı kapsamında bir inceleme. *TRT Akademi*, 8(19), 904-933. <https://doi.org/10.37679/trta.1328286>
- Freberg, K., Graham, K., McGaughey, K., & Freberg, L. A. (2011). Who are the social media influencers? A study of public perceptions of personality. *Public Relations Review*, 37(1), 90-92. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2010.11.001>
- Genç, Z. (2025). Yeni medya ortamlarında influencerların rolü: Shannon-Weaver modeli çerçevesinde bir analiz. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 60-71. <https://doi.org/10.58201/utsobilder.1597996>
- Gül, N., & Dömbekci, H. (2023). Sağlık okuryazarlığının sağlık iletişimi sorunlarına etkisi: Manisa ili için değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(38), 649-665. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1197691>
- Hall, M. A., Zheng, B., Dugan, E., Camacho, F., Kidd, K. E., Mishra, A., & Balkrishnan, R. (2001). Measuring patients' trust in their primary care providers. *Medical Care Research and Review*, 58(3), 293-318. <https://doi.org/10.1177/107755870105800306>
- Hartini, J., Paramarta, V., Kosasih, K., & Yuliaty, F. (2025). The influence of telemedicine services, patient trust, and satisfaction on interest in using digital health platforms. *Morfai Journal*, 5(1), 45-50. <https://doi.org/10.54443/morfai.v5i1.2517>
- Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277-1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>

- Kim, J., Youm, H., Kim, S., Choi, H., Kim, D., Shin, S., ... & Chung, J. (2024). Exploring the influence of YouTube on digital health literacy and health exercise intentions: The role of parasocial relationships. *Behavioral Sciences*, 14(4), 282. <https://doi.org/10.3390/bs14040282>
- Kreps, G. L. (2014). Communication and health outcomes. *Health Communication*, 29(2), 101–103. <https://doi.org/10.1080/10410236.2013.835815>
- Kumar, N., Sarkar, S., & Silva, P. R. (2019). YouTube as a source of information on health-related topics: A systematic review. *Globalization and Health*, 15(1), 32. <https://doi.org/10.1186/s12992-019-0465-4>
- Markham, A., & Buchanan, E. (2012). Ethical decision-making and Internet research: Recommendations from the AoIR ethics working committee (Version 2.0). *Association of Internet Researchers*.
- Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080335>
- Mendi, B. (2015). Sağlık iletişiminde sosyal medyanın kullanımı: Dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamalar. *Öneri Dergisi*, 11(44), 275–297. <https://doi.org/10.14783/od.v11i44.5000080015>
- Metzger, M. J., & Flanagin, A. J. (2013). Credibility and trust of information in online environments: The use of cognitive heuristics. *Journal of Pragmatics*, 59, 210–220. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2013.07.012>
- Neubaum, G., & Krämer, N. C. (2015). Opinion climates in social media: How users infer public opinion from social media postings. *Media Psychology*, 18(3), 376–405. <https://doi.org/10.1080/15213269.2014.941112>
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N., & Hoagwood, K. (2015). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research*, 42(5), 533–544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research & evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.
- Rammohan, R., Magam, S., Joy, M., Lau, W., Tadikonda, A., Natt, D., ... & Mustacchia, P. (2024). A double-edged sword: Quality and credibility of colon cancer screening content on YouTube. *Cureus*. <https://doi.org/10.7759/cureus.54929>
- Saldaña, J. (2021). *The coding manual for qualitative researchers* (4th ed.). SAGE Publications.
- Silver, C., & Lewins, A. (2014). *Using software in qualitative research: A step-by-step guide* (2nd ed.). SAGE Publications.
- Smailhodzic, E., Hooijsma, W., Boonstra, A., & Langley, D. J. (2016). Social media use in healthcare: A systematic review of effects on patients and on their relationship with healthcare professionals. *BMC Health Services Research*, 16, 442. <https://doi.org/10.1186/s12913-016-1691-0>
- Southwell, B. G., & Thorson, E. A. (2015). The prevalence, consequence, and remedy of misinformation in mass communication. *Journal of Communication*, 65(4), 589–595. <https://doi.org/10.1111/jcom.12168>

Suarez-Lledo, V., & Alvarez-Galvez, J. (2021). Prevalence of health misinformation on social media: Systematic review. *Journal of Medical Internet Research*, 23(1), e17187. <https://doi.org/10.2196/17187>

Suvari, G., & Güngör, İ. (2020). Antenatal dönemde mobil sağlık hizmetleri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(3), 919–922. <https://doi.org/10.33715/inonusaglik.748647>

Şimşek, B. and Ayyıldız, A. (2023). Sağlık turizmi işletmelerinde dijital pazarlama uygulamalarının analizi: kuşadası örneği. *Health Care Academician Journal*, 10(1), 108-125. <https://doi.org/10.52880/sagakaderg.1204536>

Townsend, L., & Wallace, C. (2016). *Social media research: A guide to ethics*. University of Aberdeen.

Tsao, S. F., Chen, H., Tisseverasinghe, T., Yang, Y., Li, L., & Butt, Z. A. (2021). What social media told us in the time of COVID-19: A scoping review. *The Lancet Digital Health*, 3(3), e175–e194. [https://doi.org/10.1016/S2589-7500\(20\)30315-0](https://doi.org/10.1016/S2589-7500(20)30315-0)

Tunçsiper, Ç. (2023). Dijital dönüşüm ve sağlık ekonomisi: dijital sağlık üzerine bibliyometrik bir analiz. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 21-31. <https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1240687>

Ünlü, V., & Cesur, B. (2023). Gebelik döneminde dijital sağlık okuryazarlığı. *Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 8(Özel Sayı), 370–374. <https://doi.org/10.51754/cusbed.1345577>

Vardarlıer, P., & Öztürk, C. (2020). Sağlık iletişimde sosyal medya kullanımının rolü. *Sosyolojik Düşün*, 5(1), 1–18. <https://doi.org/10.37991/sosdus.730815>

Veletsianos, G., Kimmons, R., Larsen, R., Dousay, T., & Lowenthal, P. (2018). Public comment sentiment on educational videos: Understanding the effects of presenter gender, video format, threading, and moderation on YouTube TED Talk comments. *PLOS ONE*, 13(6), e0197331. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0197331>

VERBI Software. (2021). *MAXQDA 2022: Software for qualitative and mixed methods data analysis*. VERBI GmbH. <https://www.maxqda.com>

Vraga, E. K., & Bode, L. (2020). Defining misinformation and understanding its bounded nature: Using expertise and evidence for describing misinformation. *Political Communication*, 37(1), 136–144. <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1716500>

Walther, J., Neubaum, G., Rösner, L., Winter, S., & Krämer, N. (2017). The effect of bilingual congruence on the persuasive influence of videos and comments on YouTube. *Journal of Language and Social Psychology*, 37(3), 310–329. <https://doi.org/10.1177/0261927x17724552>

Wang, Y., McKee, M., Torbica, A., & Stuckler, D. (2019). Systematic literature review on the spread of health-related misinformation on social media. *Social Science & Medicine*, 240, 112552. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2019.112552>

World Health Organization (WHO). (2022). Infodemic management: A key component of the COVID-19 global response. *World Health Organization*. <https://www.who.int/health-topics/infodemic-management>

World Medical Association. (2013). World Medical Association Declaration of Helsinki: Ethical principles for medical research involving human subjects. *JAMA*, 310(20), 2191–2194. <https://doi.org/10.1001/jama.2013.281053>

**BAĞIMSIZ FAALİYET YÜRÜTEN DİJİTAL PLATFORM ÇALIŞANLARININ
TOPLU PAZARLIK HAKKI BAKIMINDAN REKABET HUKUKU ENGELLERİ: AB
VE KARŞILAŞTIRMALI HUKUK YAKLAŞIMI DOĞRULTUSUNDA TÜRK
HUKUKU AÇISINDAN ÖNERİLER**

Melike YAMAN¹

**¹Araştırma Görevlisi, Altınbaş Üniversitesi Hukuk Fakültesi, İş ve Sosyal Güvenlik
Hukuku ABD, ORCID: 0000-0002-5913-0091**

Özet

Teknolojinin hızla gelişmesi istihdam dünyasında da gelişmelere ve dönüşümlere yol açmakta ve yeni atipik çalışma biçimleri ortaya çıkmaktadır. Söz konusu atipik çalışmalar ise istihdam statüsü belirsiz çalışan grupları yaratmaktadır. Özellikle dijital platformlar aracılığıyla hizmet sunumu yapılan platform çalışmalarındaki çalışanlar bakımından iş sözleşmesine dayanmayan istihdam ilişkisi olmaksızın kişisel emekleriyle bağımsız bir biçimde gelir elde etmeye çalışan platform çalışanları genellikle işçi tanımı dışında kalmaktadır. Bu itibarla iş hukukunun koruma mekanizmalardan yararlanamamakta ve özellikle sendikal haklardan ve toplu pazarlık hakkından mahrum kalmaktadır.

Bununla beraber dijital platform çalışanlarının kolektif haklardan yoksun kalmasının önündeki engel, istihdam statüsü konusunda ortaya çıkan belirsizlikten ibaret değildir. Bazı hukuk sistemleri açısından iş sözleşmesi kapsamı dışında iş gören kimselerin de sendikal haklardan yararlanması mümkündür. Nitekim Türk hukuku açısından da durum böyledir. Söz konusu kişiler, 6356 sayılı Kanun kapsamında sendika kurup sendikalara üye olabilecekken bu Kanun anlamında işverenlerle toplu iş sözleşmesi yapması mümkün değildir.

İşçi sayılan dijital platform çalışanlarının imzaladıkları toplu iş sözleşmesinin uygulanması yönünde herhangi bir engel bulunmamakla beraber iş sözleşmesi dışında iş gören dijital platform çalışanlarının sözleşme özgürlüğü çerçevesinde platformlar ile yaptıkları protokollerin uygulanmasında rekabet hukukundan kaynaklanan engeller ortaya çıkmaktadır. Zira bu kişiler pek çok rekabet yasası kapsamında “teşebbüs” olarak değerlendirildiğinden, platformlar aracılığıyla aralarında gerçekleştirdikleri toplu pazarlık faaliyetleri ve bu süreç sonunda imzalanan sözleşmeler rekabet yasaları kapsamında yasaklanabilmektedir.

Ancak teknolojinin gelişmesiyle işgücü piyasasında yaşanan dönüşüm çerçevesinde; her ekonomik faaliyette bulunan kişinin aynı zamanda ekonomik açıdan bağımsız olduğunu kabul etmek özellikle çalışma konumuzu teşkil eden platform çalışanları bakımından geçerliliğini yitirmiştir. Dolayısıyla serbest meslek sahibi görünen bu çalışanlar işgücü piyasasındaki güç ilişkileri bakımından işçilerden farklı bir konumda değillerdir.

Bu durum dijital platform çalışanları açısından bu kavramın yeniden değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Platform çalışanlarının kolektif haklarına yönelik bahsedilen rekabet hukuku engelleri pek çok ülkenin rekabet otoriteleri, yargı organları ve öğretisinde tartışmalar ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda İrlanda’da sendikalar tarafından gerçekleştirilen kolektif mücadele ve sonucunda gerçekleşen yasa değişiklikleri önem arz eden bir örnektir. Yine 2022 yılında AB Komisyonu tarafından TFEU 101. maddesinin tek başına serbest çalışan kimselere uygulanmamasına yönelik hazırlanan kılavuz önemli bir örnektir.

Bu tebliğde, Avrupa'daki söz konusu gelişmelere yer verilerek bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye'deki dijital platform çalışanlarının kolektif haklarından yararlanması bakımından toplu iş hukuku ve rekabet hukuku mevzuatı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Platform çalışması, toplu pazarlık, teşebbüs, rekabet hukuku

**TRANSFORMATION OF COMMUNITY FORMS: A THEORETICAL DISCUSSION
THROUGH FIGURATIONAL SOCIOLOGY AND QUALITATIVE NETWORK
ANALYSIS**

**TOPLULUK BİÇİMLERİNİN DÖNÜŞÜMÜ: FİĞÜRASYONEL SOSYOLOJİ VE
NİTEL AĞ ANALİZİYLE KURAMSAL BİR TARTIŞMA**

Bilge KOTANAK¹

**¹Araştırma görevlisi, Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü, Orcid: 0009-0003-0309-6167**

Özet

Bu çalışma, birey-topluluk ilişkilerinin geçirdiği dönüşümü, Norbert Elias'ın süreç ve figürasyon sosyolojisi çerçevesinde değerlendirirken, nitel ağ analizinin kuramsal potansiyelini de tartışmaya açmaktadır. Figürasyon kavramı, bireyleri birbirinden yalıtılmış varlıklar olarak değil, karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde sürekli değişen konumlara sahip figürasyonların parçası olarak görmeye ve bu sayede dinamik bir sosyal değişim tartışması yapabilmeye olanak tanır. Bu yaklaşım, toplumsal yapının dinamik ve ilişkisel doğasını kavramada önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Modernleşme ve bireyselleşme süreçleriyle birlikte klasik cemaat yapıları çözülmüş; bunun yerine daha akışkan, gevşek ve çok merkezli topluluk biçimleri ortaya çıkmıştır. Bu yeni topluluk biçimleri geç modern dönemin anlaşılmasına ihtiyaç duyan temel sosyolojik meselelerinden biridir. Yeni toplumsal formların analizinde sadece kurumsal yapılara değil, ilişkilerin niteliğine, yoğunluğuna ve duygusal bağlamına odaklanmak gerekmektedir.

Bu bağlamda, nitel ağ analizi figürasyonel yapıların çözümlemesinde önemli bir metodolojik katkı olarak görülmelidir. Bu yöntem, bireyler arasındaki ilişkileri sadece nicel bağlarla değil; anlam, konum, duygusal yük ve toplumsal etkileşim örüntüleri üzerinden de inceleme olanağı sunar. Bu yönüyle nitel ağ analizi, figürasyon kavramının ampirik karşılıklarını kuramsal düzlemde görünür kılmak için işlevseldir. Karşılıklı bağımlılık ilişkileri içerisinde iç içe geçen süreçler bazında topluluğu okuyabilmek metodolojik bir özgürlük sağlarken kantitatif ağ analizlerinin eksik kaldığı noktaları da ağların anlamsal ve ilişkisel boyutlarını irdelemek tamamlayacaktır. Çalışma, bu iki yaklaşımı tamamlayıcı biçimde ele alarak, çağdaş topluluk biçimlerinin kuramsal olarak nasıl kavramsallaştırılabileceğine ilişkin ilişkisel bir perspektif önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Figürasyon, İlişkisel Sosyoloji, Nitel Ağ Analizi, Topluluk, Sosyal Değişim

Abstract

This study examines the transformation of individual–community relations within the framework of Norbert Elias's process and figurational sociology, while also opening a theoretical discussion on the potential of qualitative network analysis. The concept of figuration allows us to view individuals not as isolated entities, but as parts of constantly shifting networks of interdependent relationships. In doing so, it provides a dynamic framework for discussing social change. This approach offers a significant theoretical perspective for grasping the dynamic and relational nature of social structure.

With the processes of modernization and individualization, classical forms of community have dissolved, giving way to more fluid, loose, and multi-centered forms of community. These new forms are among the key sociological issues of late modernity that require deeper understanding. Analyzing such emerging social forms necessitates focusing not only on institutional structures, but also on the quality, intensity, and emotional dimensions of relationships.

In this context, qualitative network analysis should be considered a valuable methodological contribution to the examination of figural structures. This method enables the analysis of interpersonal relations not merely through quantitative ties, but through patterns of meaning, position, emotional content, and social interaction. In this sense, qualitative network analysis is functional in rendering the empirical counterparts of the figuration concept visible at a theoretical level. Reading community in terms of intertwined processes within relations of mutual dependency offers methodological flexibility, while also addressing the limitations of quantitative network analysis by examining the semantic and relational dimensions of networks.

This study approaches these two perspectives in a complementary manner, and proposes a relational framework for theorizing contemporary forms of community.

Keywords: Figuration, Relational Sociology, Qualitative Network Analysis, Community, Social Change

**DIGITAL TRANSFORMATION PRACTICES IN HEALTHCARE INSTITUTIONS:
A BIBLIOMETRIC ANALYSIS BASED ON WEB OF SCIENCE DATA**

**SAĞLIK KURUMLARINDA DİJİTAL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARI: WEB of
SCIENCE VERİLERİNE DAYALI BİR BİBLİYOMETRİK ANALİZ**

Sedanur TENCİK¹, Saadet KARAKUŞ²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi,

0009-0003-6784-2931

²Dr. Öğr. Üyesi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sağlık Yönetimi, 0000-0002-6326-5941

Özet

Çalışmanın amacı, sağlıkta dijital dönüşüm uygulamalarıyla ilgili literatürlerde yer alan çalışmaların, görselleştirme ve grafiklendirme yöntemiyle yapılan çalışmaların bibliyometrik analizini incelemektir. Çalışmada Yayın istatistikleri, önde gelen ülkeler, trend konular değerlendirilmiştir. Çalışma analizinde ve görselleştirilmesinde RStudio kullanılmıştır. Web of Science (WoS) veri tabanından “topic” kısmına girilen anahtar kelimelere dayalı olarak veriler elde edilmiştir. Veri tabanından 2013-2025 yılının ilk çeyreği arasındaki yayınlanmış olan 992 makale kapsama alınmıştır. Yayın sayılarına 2016 yılından itibaren istikrarlı bir artış göstermiştir. Yayınların ülkelere göre atıf sıralamasında ABD birinci sırada bulunmaktadır. En sık kullanılan kelimeler “bakım”, “sağlık”, “teknoloji” kelimeleridir. 2019-2024 yılları arasında öne çıkan trend konular incelendiğindeyse “e-sağlık”, “dijital sağlık”, “teletıp” konuları en sık görülen konular olarak ele alınmıştır. Günümüzde teknolojinin gelişimi, toplumları ve ekonomiyi olduğu gibi sağlık sektörünü de etkilemektedir. Bilgi ve teknolojinin yoğun kullanıldığı sağlık sektörü, dijital dönüşümden en fazla etkilenen alanlardan biridir. Son yıllarda bu konunun hem kavramsal hem de akademik düzeyde yoğun biçimde ele alındığı ve literatürün giderek genişlediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: e-sağlık, dijitalleşme, bibliyometrik analiz, sağlık kurumları

Abstract

The aim of this study is to conduct a bibliometric analysis of the literature on digital transformation practices in healthcare, focusing specifically on studies that utilize visualization and graphing methods. The study evaluates publication statistics, leading countries, and trending topics. RStudio was used for the analysis and visualization of the data. Data were obtained from the Web of Science (WoS) database based on keywords entered in the “topic” section. A total of 992 articles published between 2013 and the first quarter of 2025 were included in the analysis. The number of publications has shown a steady increase since 2016. In terms of citation rankings by country, the United States ranks first. The most frequently used keywords are "care," "health," and "technology." An examination of trending topics between 2019 and 2024 reveals that “e-health,” “digital health,” and “telemedicine” are among the most prominent themes. Today, technological advancements are influencing not only societies and economies but also the healthcare sector. As a field that heavily relies on information and technology, healthcare is one of the areas most affected by digital transformation. In recent

years, it has been observed that this topic is being intensively addressed both conceptually and academically, and the literature on the subject is rapidly expanding.

Keywords: e-health, digitalization, bibliometric analysis, healthcare institutions

**DIVORCE AS A FUNDAMENTAL RISK TO THE FAMILY
AİLENİN KARŞILAŞTIĞI TEMEL BİR RİSK OLARAK BOŞANMA**

Muhammet FIRAT, Çiğdem KARAKIŞ

**1 Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Elâzığ/Türkiye,
Dezavantajlı Gruplar, Toplumsal Değişme, Sosyal Sermaye, 0000-0002-2447-1427**

2 Özel Öğretim Öğretmeni, Fırat Üniversitesi SBE Sosyoloji Bölümü Yüksek L. Öğrencisi,

0009-0006-0540-4081

Özet

Toplumsal yapının temel taşlarından biri olan aile, günümüzde daha karmaşık ve derinleşen risklerle yüzleşmektedir. Bireylerin sosyal, ekonomik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan aile kurumu aynı zamanda toplumsal yapının sürekliliğinde de temel bir rol oynamaktadır. Ancak aile, çeşitli sosyal, ekonomik ve psikolojik etkenler nedeniyle zaman zaman ciddi risklerle karşı karşıya kalabilir. Bu risklerden biri de boşanmadır. Boşanma, bireyler ve aileler üzerinde derin etkileri olan ve toplumsal dinamikleri derinden etkileyen çok boyutlu bir risk unsuru haline gelmiştir.

Boşanma oranlarındaki artış, doğurganlık seviyelerinin düşmesi, hane halkı büyüklüğünün küçülmesi ve tek ebeveynli ailelerin yaygınlaşması gibi demografik değişimleri de beraberinde getirmektedir. Bu dönüşüm, sadece sayısal verilerle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda toplumsal yapının niteliğinde de köklü değişimlere işaret etmektedir. Pandemi, doğal afetler ve dijitalleşme gibi kriz dönemleri, boşanma olgusundaki değişimi daha da hızlandırmıştır. Özellikle COVID-19 sürecinde yaşanan ev içi gerilimler, artan şiddet olayları, ekonomik belirsizlikler ve sosyal izolasyon, birçok evliliğin sonlanmasına zemin hazırlamıştır. 6 Şubat depremleri gibi büyük ölçekli afetler, toplumsal dayanışma mekanizmalarını zayıflatarak aile kurumunun daha savunmasız ve kırılgan bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bununla birlikte, sosyal medyanın mahremiyeti aşındıran etkisi ve bireylerin beklentilerindeki farklılaşma da boşanma süreci üzerinde doğrudan belirleyici olmaktadır. Sonuçta boşanma süreci ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar yalnızca eşleri değil, özellikle kadınlar, çocuklar ve düşük gelirli bireyler gibi toplumsal açıdan kırılgan grupları daha derin ve kalıcı biçimde etkilemektedir. Öte yandan boşanmanın demografik, ekonomik ve psikososyal boyutları birlikte ele alındığında, bireyden devlete kadar uzanan çok katmanlı bir risk alanı ortaya çıkmaktadır. Boşanma önce ve sonrası alınacak önlemler ve uygulanacak sosyal politikalar, etkilerinin en aza indirilmesine katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Aile, boşanma, demografi, pandemi, risk

Abstract

The institution of family, which is one of the most fundamental building blocks of society, is not only

The family, one of the cornerstones of the social structure, faces more complex and deepening risks today. The family institution, which meets the social, economic and psychological needs of individuals, also plays a fundamental role in the continuity of the social structure. However, the family may face serious risks from time to time due to various social, economic and

psychological factors. One of these risks is divorce. Divorce has become a multidimensional risk factor that has profound effects on individuals and families and deeply affects social dynamics.

The increase in divorce rates is accompanied by demographic changes such as declining fertility levels, shrinking household size and the spread of single-parent families. This transformation is not limited to numerical data, but also points to fundamental changes in the nature of the social structure. Crisis periods such as pandemics, natural disasters and digitalization have further accelerated the change in the divorce phenomenon. Domestic tensions, increased violence, economic uncertainties and social isolation, especially during COVID-19, have paved the way for many marriages to end. Large-scale disasters such as the February 6 earthquakes have weakened social solidarity mechanisms, making the family institution more vulnerable and fragile. In addition, the eroding effect of social media on privacy and the differentiation in the expectations of individuals also have a direct impact on the divorce process. As a result, the divorce process and the problems that arise afterwards affect not only spouses but also socially vulnerable groups such as women, children and low-income individuals in a deeper and more permanent manner. On the other hand, when the demographic, economic and psychosocial dimensions of divorce are considered together, a multi-layered risk area extending from the individual to the state emerges. Measures to be taken before and after divorce and social policies to be implemented will contribute to minimizing its effects.

Keywords: Aile, boşanma, demografi, pandemi, risk

THE IMPACT OF DIGITAL TRANSFORMATION ON HUMAN RESOURCE
MANAGEMENT: IMPLEMENTATION EXAMPLES FROM TURKISH
COMPANIES

DİJİTAL DÖNÜŞÜMÜN İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE ETKİSİ: TÜRK
İŞLETMELERİ ÜZERİNDEN UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Yasemin BULUT

Ebru AYKAN

¹ Yasemin BULUT, Kayseri Üniversitesi, İnsan Kaynakları

OrcidID: 0009-0008-1465-313X

²Prof. Dr., Kayseri Üniversitesi, İnsan Kaynakları, Orcid ID: 0000-0003-3537-5235

Özet

Bu çalışma, dijital dönüşümün İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) süreçlerine yansımalarını uygulama örnekleri üzerinden incelemeyi amaçlamaktadır. Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler (yapay zekâ tabanlı eleme sistemleri, bulut bilişimli performans yönetimi, dijital öğrenme platformları vb.) İKY uygulamalarını şekillendirmekte, sektörel vakalar ve kurumsal deneyimler bu noktada diğer işletmeler için iyi uygulama örnekleri teşkil etmektedir. İKY’nde kullanılan dijital teknolojiler işletmelerde verimlilik artışı ile birlikte çalışan deneyiminin kişiselleştirilmesi ve stratejik insan sermayesi yönetimini odaklanmaktadır. Ancak, bu dönüşümün başarısı, işletmelerin teknoloji-insan etkileşimini dengeleyen bütünsel bir strateji benimsemesine bağlı olmaktadır. Türkiye’de son yıllarda pek çok kuruluş, İKY’inde yapay zekâ (YZ) teknolojilerini aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Özellikle büyük ölçekli işletmeler ve teknoloji odaklı firmalar, İKY süreçlerini optimize etmek, verimliliği artırmak ve çalışan deneyimini iyileştirmek amacıyla YZ destekli çözümlerden faydalanmaktadır. Bu kapsamda bu araştırmada, farklı sektörlerde faaliyet gösteren 20 Türk şirketinin dijital İKY uygulamaları nitel yöntemle analiz edilmiş ve bu şirketlerin deneyimleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, dijital araçların; işe alım süreçlerinde verimlilik artışı, çalışan öğrenme hızında iyileşme ve performans geri bildirim döngülerinde düşme gibi somut çıktılar ürettiğini ortaya koymaktadır. Ancak, örnek olay incelemeleri, teknoloji entegrasyonunda yaşanan direnç ve veri güvenliği ihlali risklerini de gözler önüne sermektedir. Çalışma, başarılı dijital İKY geçişleri için kritik faktörleri (üst yönetim desteği, aşamalı uygulama, çalışan katılımı vb.) somut verilerle tartışarak alana pratik bir rehber sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital İKY, Dijital dönüşüm, İnsan Kaynakları Yönetimi, Türk işletmeleri, Yapay zekâ

Abstract

This study aims to examine the implications of digital transformation on Human Resource Management (HRM) processes through practical case examples. Current technological advancements (AI-based recruitment systems, cloud-based performance management, digital learning platforms, etc.) are reshaping HRM practices, with sector-specific cases and corporate experiences serving as best practice models for other businesses. Digital technologies in HRM not only enhance operational efficiency but also focus on personalizing employee experiences and strategic human capital management. However, the success of this transformation depends on organizations adopting a holistic strategy that balances technology-human interaction.

In recent years, many Turkish companies have actively begun utilizing artificial intelligence (AI) technologies in HRM. Particularly, large-scale enterprises and technology-oriented firms leverage AI-driven solutions to optimize HR processes, increase productivity, and improve employee experience. Within this context, this research analyzes the digital HRM practices of 20 Turkish companies across various sectors using qualitative methods and evaluates their experiences through comparative assessment. The findings reveal that digital tools yield tangible outcomes, including: Increased efficiency in recruitment processes, Improved employee learning rates, Reduced feedback cycles in performance management. However, case studies also highlight challenges such as: Employee resistance to technology integration, Data security risks. The study aims to provide a practical guide for successful digital HRM transformation by discussing critical success factors (e.g., top management support, phased implementation, employee engagement) with concrete data.

Keywords: Digital HRM, Digital transformation, Human Resource Management, Turkish businesses, Artificial intelligence

1. GİRİŞ

21. yüzyılın en belirleyici olgularından biri olan dijital dönüşüm, işletmelerin yapısını, iş süreçlerini ve yönetim anlayışlarını köklü biçimde değiştirmektedir. Gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri, sadece üretim ve pazarlama gibi fonksiyonları değil, aynı zamanda insan kaynakları yönetimini de derinden etkilemektedir. Bu dönüşüm süreci, çalışanların işe alımından performans değerlendirmelerine, eğitim-gelişim programlarından yetenek yönetimine kadar insan kaynakları yönetiminin tüm boyutlarında yenilikçi yaklaşımların benimsenmesini zorunlu kılmıştır.

Dijital dönüşüm, insan kaynakları birimlerini operasyonel iş yükünden stratejik ortaklık rolüne yönlendirmekte; veri analitiği, yapay zekâ, otomasyon ve bulut tabanlı sistemler gibi teknolojik araçlar İK süreçlerinin daha etkin ve verimli yürütülmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, insan kaynakları yönetimi artık sadece personel işlemlerini yürüten bir birim değil, aynı zamanda kurumsal rekabet gücünü artıran stratejik bir unsur haline gelmektedir.

Bu çalışmanın amacı, dijital dönüşümün Türk işletmelerindeki insan kaynakları yönetimi üzerindeki etkilerini incelemek ve bu alandaki uygulama örneklerini ortaya koymaktır. Makalede, dijital dönüşüm sürecinin İK uygulamalarına nasıl yansıdığı, hangi araçların ve teknolojilerin kullanıldığı ve bu dönüşümün çalışan memnuniyeti, verimlilik ve organizasyonel başarı üzerindeki etkileri analiz edilmektedir. Böylece, dijitalleşmenin İK fonksiyonları üzerindeki etkileri hem kuramsal hem de uygulamalı bir çerçevede ele alınarak, alana katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

1.1.1. Dijital Kavramı

Dijitalleşme kavramı son dönemde yönetim, organizasyon ve uygulama alanlarında büyük ilgi görmektedir. Bu önemi dikkate alındığında kavramın literatürde tek bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat genel tanım şeklinde "0" ve "1" kombinasyonları ve sonsuz hesaplama eylemleriyle özetlenebilir. Bu açıklamaya ek olarak geleneksel yöntemlerle sağlanan bilgilerin yeni dijital ortamlara aktarılmasına ve dönüştürülmesine olanak sağlayan dijitalleşme kavramı da literatürde yer alan tanımlardan biridir. Dijitalleşme kişilerin hem iş hem de özel yaşamlarında önemli olsa da akademisyenlerin ve araştırmacıların da ilgisini çeken bir konu şeklinde literatürde de dikkat çekmiştir (Kocabıyık, 2024).

İnternetin popülerleşmesiyle beraber dijitalleşme ifadesi yalnızca verilerin sayısallaştırılmasıyla sınırlı kalmadı. Dijitalleşmenin büyümesiyle birlikte insanların iletişime bakış açıları da değişti. Daha sonra hızlı bir biçimde yayılan dijitalleşme ifadesi birden fazla algıyı değiştirmektedir. Dijitalleşmeden dolayı işin yapılışı mekân, iş süreci, üretim, toplantı ile ödeme biçimi dijital ortamda yapılabilecek duruma gelmektedir.

Özellikle son senelerde teknolojinin gelişmesiyle birlikte kişilerin ve toplumun istek, gereksinim ve beklentisi değişmeye başlamıştır. Bu doğrultuda eğlence, sağlık, bankacılık, turizm, spor, eğitim, tarım, enerji ve medya gibi alanlar dijital süreçte değişimler yaşamaya başladı. Facebook, YouTube, Instagram ve WhatsApp benzer sosyal medya hesapları aracılığıyla kitle iletişim araçlarına yüklenebilecek içerikler oluşturmak, beğeni almak için fotoğraf paylaşmak, yemek tarifleri vermek, dizi/film izlemek ve iletişim kurmak, eğlence sektörünün dijitalleşmesinin getirdiği değişikliklerdir.

Dijitalleşmeyle birlikte mevcut iş modelleri değişmektedir. Bundan dolayı analog verilerin dijitalleşmesiyle birlikte hem iş hayatı hem de eğlence alanları dijitalleşiyor. Dijitalleşme insanların iletişim, etkileşim ve iş modellerini akıllı üretime dönüştürüyor. Dijitalleşme, işin dijital bir duruma gelmesi, iş yerinin dijital bir yer olması, dijital bir tedarik zinciri olması sağlanması için harekete geçme aşamasını kapsamaktadır.

1.1.2. Dijital Çağ

Dijital kelimesi kavramsal olarak sayı anlamına gelir. Fakat günümüz dünyasında elektronik işlemleri ve araçları tanımlamanın ötesine geçmektedir. Dijitalleşme dediğimizde bilginin dijital olarak işlendiğini anlıyoruz. 1 ve 0'ın işlenmesi sürecinin ham maddesi veri, çıktısı ise bilgidir. Bilgiye sahip olanların diğerlerine göre önemli bir avantaja sahip olduğu göz önüne alındığında dijital dönüşümün, veriyi dijital işleyerek kullanmak olduğu söylenebilmektedir (Bozkurt, 2021).

Bilgi, dijital çağın temeli, üstel bir birikim ve sürekli bir süreçtir. Bilginin yarı ömrü, belirli bir süre içinde üretilen bilgi miktarını ve bu sürecin katlanarak ilerleyip güncel kalıp kalmadığını ifade eder. Yani bilgi yarı ömrü kavramına göre, halihazırda anlamlı olan bilginin raf ömrü giderek kısalmaktadır. Toffler (1980) “Üçüncü Dalga” isimli eserin de toplumu derinden etkisi altına alan üç cins dalgalanmadan bahsetmekte: buna dair birinci dalga avcı-toplayıcı toplumun yerine geçen tarım toplumdur. İkinci dalgaysa kitleliliğin başat özellik gösterildiği sanayi toplumdur (Okun, 2022).

Üçüncü dalga ise sanayi sonrası dönemle eş zamanlı olarak ortaya çıkan bilgi toplumdur. Bilgi toplumunun en temel özelliği bilginin her manada gücün belirleyicisi olmasıdır. Üçüncü dalga toplumunun merkezinde bilginin yer alması bilgiye olan talebi artırmış ve bu talep ve bilgi üretme yeteneğinin artması nedeniyle bilgi toplumunun gelişmesinin merkezi haline gelmiştir. Örneğin Fuller (1982) tarafından ifade edilen bilgi ikiye katlanma eğrisi, 1400'lerden 1900'lere kadar bilginin her 500 yılda bir ikiye katlandığını, 1900'lerden 1950'lere kadar bu döngünün 50 yıla düştüğünü ve günümüzde bilginin her 12 saatte bir katlanarak arttığını belirtmektedir. Bu açıdan bakıldığında özellikle 2000'li senelerden itibaren tüm insanlık tarihinde üretilenden daha fazla bilgi üretilmiştir (Okun, 2022).

1.1.3. Dijital Teknoloji Trendleri

Endüstri 4.0'ın gelişimine eşlik eden dijital dönüşüm, dijital teknolojinin de gelişmesine yol açmıştır. Dijital teknolojiler özellikle son elli yılda çok yol kat etti ve artık kolay erişilebilir, düşük maliyetli ve çok çeşitli olma konumuna ulaşmaya çalışmaktadır. Bu teknolojiler arasında Nesnelerin İnterneti, bulut bilişim, siber-fiziksel sistemler, büyük veri, yapay zekâ, otonom

robotlar, entegre sistemler, sanal ve artırılmış gerçeklik, 5G ağları, blockchain, ERP sistemleri ve M2m makineden makineye iletişim sistemleri yer almaktadır (Aksu, 2019).

1.1.3.1. Nesneler İnterneti

“Nesnelerin İnterneti” terimi ilk kez 1999 senesinde Kevin Ashton tarafından Procter & Gamble'a yapılan bir sunum sırasında kullanıldı. Ashton, RFID teknolojisini kullanmanın olası yararlarından bahsederek, ürünlerin sensör cihazlarıyla donatılmasıyla bilgilerin diğer cihazlara hızlı bir şekilde gönderilebileceğini söylemiştir.

Genel olarak konuşursak, Nesnelerin İnterneti henüz tam ve net bir şekilde tanımlanmamıştır. Tan ve Wang, Nesnelerin İnterneti'nin insanlar arasındaki iletişim biçimlerini aştığı ve nesnelerin birbirleriyle veya nesnelerin akıllı arayüzler aracılığıyla insanlarla iletişim kurmasını sağladığına inanıyor. Nesne-nesne, nesne-insan olarak tanımlanan bu sistemler akıllı şehirler, sağlık ve güvenlik gibi birçok alanda yaygın olarak kullanılmaktadır (Gadirli, 2024).

1.1.3.2. Bulut Bilişim

Bulut bilişim, veri üretiminin artması ile beraber yedekleme, depolama ve paylaşım benzer önemli işlevlerin sağlanmasına yardımcı olan, bu verilere genel sunucular üzerinden erişilmesine ve yönlendirilmesine yardımcı olan bir internet teknolojisidir (Çark, 2019). Bulut bilişim, kullanıcılar açısından daha uygun maliyetli olması, veri kaybı ve yaygın olarak görülen yetersiz depolama alanı sorunları riskini taşımaması, internet olduğu sürece zaman ve mekândan bağımsız olarak kolaylıkla erişilebilmesi nedeniyle epeyce kullanışlı bir teknoloji şeklinde kabul edilmektedir (Arslan, 2020).

1.1.3.3. Siber Fiziksel Sistemler

Siber-fiziksel sistemler (SFS), sanal dünya ile fiziksel dünyayı bütünleştirerek, fiziksel üretimin bilgisayar ortamında modellenmesine ve üretim sürecinin sanal ortamda gözlemlenmesine olanak sağlar. Basitçe söylemek gerekirse SFS, fiziksel aktivitenin sanal bir yaratımıdır (Gadirli, 2024).

Alçın (2016), siber-fiziksel sistemin, üretim hatlarına, gömülü cihazlara sorunsuz bir şekilde entegre olan, sensörler aracılığıyla fiziksel olarak hareket eden nesneleri internet üzerinden ağ sistemlerine yükleyen üretim planlama yazılımları oluşturan, modern zamanlarda şirketler ve üreticiler tarafından yaygın olarak kullanılan bir sistem olmaktadır (Alçın, 2016).

1.1.4.. Dijitalleşmenin Avantajları

Dijitalleşmenin birden fazla yararı olmakta olup, bu avantajı şu şekilde sıralanabilmektedir (Sedesçi, 2023);

- Verinin dijital ortama aktarılması, işlenilmesi ile saklanması
- Bilgiye daha basit erişilmesi
- Zaman ile maliyetten tasarruf edilmesi
- Dijitalleşmiş verilerle tarama, analiz ile düzeltmeye benzer işlemin daha basit ile daha hızlı yapması,
- Verimliliğin çoğalması
- Çalışma şartların iyileşmesi
- Personellerin performansın çoğalması

- Şirket departman arasındaki iletişimin çoğalması
- Ürün kalitesi çoğalması
- Üretim yanlışlarının düşmesi
- İnovasyon çoğalmasının sağlanması
- Müşteri taleplerine hızlı bir biçimde yanıtlaması
- Müşteri memnuniyetin çoğalmasıdır.

1.1.5. Dijital Yaşam ve Teknoloji

Son senelerde teknolojinin hızla gelişmesi yeni bir dönem yaratmış ve "dijital çağ" kavramı literatürde sıklıkla kullanılan bir tabir haline gelmiştir. Teknolojik gelişime paralel olarak dijital dönüşüm de hayatın her alanına nüfuz etmeye başladı (Baran, 2023).

Akıllı telefonlar, kurumsal mobil uygulamalar (e-devlet, internet bankacılığı vb.), sosyal medya araçları dijital yaşama geçişte önemli temsilciler şeklinde görülmektedir. Dijitalleşmenin sunmuş olduğu kolaylıklar, dijital yaşamda anonim olabilme, dijital yaşamın daha esnek ve daha tasarruflu olmasına benzer özellikler, dijital yaşamı ilgi çekici duruma getirmektedir. Devamlı süren teknolojik yeniliklerle beraber, gündelik yaşamın dijitalleşmesi hızla devam etmektedir. Dijital teknolojilerin ulaştığı noktayı anlayabilmek için, zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve geliştiğini de anlamak gerekmektedir. Özellikle kişilerin hayatına etki etmesi yönünden yeni medya ve geleneksel medya ifadelerine değinilmek, bu aşamada Web teknolojilerinin dönüşümünü de irdelemek gerekmektedir (Uysal, 2020).

Web 1.0 teknoloji boyutunda incelenen ve tek taraflı iletişim bünyesine sahip olan geleneksel medya; TV, radyo, gazete ile dergiye benzer araçları kapsamaktadır. Kişilerin sadece kullanıcı konumu olunduğu ile aslında pasif kaldığı geleneksel medya anlayışı, özellikle internet ile web 2.0 teknolojisi gelişmesi ile birlikte yerini yeni medya anlayışı bırakmıştır. Geleneksel medyada içerik kullanıcılara hazır olarak sunulurken, yeni medya yaklaşımlarında kullanıcılar içerik üreterek fikirlerini paylaşıyor ve birbirleriyle etkileşime giriyor. Geleneksel medya sisteminde bireyler akşam haberlerini izlemek için kanalın belirlediği saati beklemek zorunda iken, yeni medya yaklaşımında bireyler zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın haberleri alabilmekte ve bireyler haberleri kendileri paylaşabilmektedir. Dolayısıyla yeni medyanın en belirgin farkı bireylerin iletişim sürecine aktif katılımında yatmaktadır (Avcı, 2015).

1.1.6. İşletmelerde Dijital Dönüşüm

Organizasyonlarda dijital dönüşüm ifadesinin dijitalleşmenin bir aşaması mı olduğu yoksa dijitalleşmeden farklı mı olduğu günümüzde tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Süreç otomasyonunun dijitalleşmenin ilk aşaması şeklinde görüldüğü genel olarak kabul edilirken, bazıları dijitalleşme ve dijital dönüşüm aşamalarının son on yılda geçiş yaptığını ve dijital dönüşümün dijitalleşme ile aynı şey olarak kabul edildiğini ileri sürmektedir. Diğer bir görüşe göre dijital dönüşüm dijitalleşme neticesi örgütsel stratejisi ile yapının dönüşümü olmaktadır (Kasımoğlu, 2022).

Dijital dönüşüm tanımlarının ortak noktası, dijitalleşmenin kurum kültürünü, iş süreçlerini ve modellerini, müşteri ilişkilerini ve hatta çalışanların yeteneklerini etkileyen kapsamlı bir değişim olmasıdır. Yani dijital dönüşüm ve dijitalleşme kavramları bir bakıma benzer. Bunun sebebi ise dijitalleşmeye yeni bir isim yani dijital dönüşüm kavramının verilmiş olması ve Endüstri 4.0 sonrasında şirketlerin daha da dijitalleşeceğinin beklenmesidir ki bu da aslında kavram karmaşasına neden olmaktadır. Dijital dönüşüm devam eden, dinamik bir süreçtir,

dolayısıyla dijital dönüşümün ne olduğuna ve kapsamına ilişkin net ve tutarlı bir tanım yoktur (Başar, 2022).

1.1.7. Dijital İnsan Kaynakları Yönetiminin Dönüşümünün Sonuçları

Dijital İK yönetimi, rutin ve monoton iş akışlarını azaltarak İK faaliyetlerini hızlandırır, departmanın üretkenliğini ve verimliliğini artırır, daha stratejik alanlarda çalışmasını sağlamaktadır. Marler ve Fisher (2013), İKY yatırımlarının tüm İKY operasyonlarını yeniden yapılandırarak verimliliği artırdığını, gerçekleştirilen faaliyetlerin kalitesini iyileştirdiğini ve böylece İKY'yi stratejik bir iş ortağı olarak konumlandırarak maliyetlerin azaltılmasına yardımcı olduğunu iddia etmektedir. Ruël ve Kapp (2012), dijital İK'nın çıktıları verimlilik, etkinlik ve hizmet kalitesi olarak tanımlamaktadır. Benzer şekilde Nivlouei (2014) dijital İK'nın sonuçlarını şu şekilde tanımlamıştır; daha fazla çalışan katılımı, artan yetkinlik, daha yüksek maliyet etkinliği ve iyileştirilmiş uyumluluk. Ayrıca dijital İK yönetimi, İK verilerine kolay erişim sağlaması ve veri sınıflandırmasını kolaylaştırması nedeniyle daha şeffaf bir sisteme yol açmaktadır. Buradan hareketle dijital İK'nın daha pozitif bir örgüt kültürü desteklemiş olduğu neticesine varılmaktadır (Uğurlu, 2023).

Artan dijitalleşme sebebiyle örgütler fırsat ve zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Sorgner vd., (2017), dijital becerilerde yüksek yeterliliğe sahip olmanın dijital çağda temel gereklilik haline geleceğini savunmaktadırlar. Dijital teknolojilerin, işin organizasyonunu ve doğasını değiştireceğinin beklenildiği de düşünüldüğünde, çalışanların artan verileştirme, robotizasyon ve otomasyon neticesinde değişen işlerde çalışmak için gereken yeni beceri setlerini benimsemesi gerektiği ifade edilebilmektedir.

Örgütlerin kendi dijital dönüşümlerini yönetebilecek ve gerekli değişiklikleri uygulayabilecek donanımda çalışanlara gereksinimleri bulunmaktadır. Örgütler, dijitalleşme stratejilerini değerlendirirken, kendi insan kaynaklarının çeşitli yetkinlikler edinebilmelerini destekleyici bir plan ve bütçe hazırlamalıdır. Dijitalleşmeye uyum sağlayabilen ve onu yönetebilen ekipler kurmanın, etkileyici bir örgüt kültürü yaratmanın, farklı çalışma biçimlerine uyum sağlayan yeni stratejiler uygulamanın insan kaynakları yönetiminin yeni çabalarından biri olacağı söyleniyor. Otomasyonun bazı rutin görevleri ortadan kaldırdığı ya da bunların yerini aldığı fikri, İK faaliyetinin çalışanların istihdam edilebilirliğini sürdürmelerine yardımcı olmada giderek daha önemli hale gelebileceğini düşündürmektedir (Erdem, 2011).

1.1.8. Dijitalleşen İşe Alım İşlevi

İşe alım; Bir kuruluşun açık pozisyonlara başvurmak için gerekli yetkinliklere sahip adayları belirlemek, çekmek ve etkilemek amacıyla yürüttüğü tüm faaliyetleri kapsamaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler işe alım ve iş arama sürecini de değiştirmiş, bu alanda internetin yaygın olarak kullanılması da yaygınlaşmıştır. Dijital işe alım; işe alım ağ sayfalarında, işe alım veri sistemlerinde, örgüt web sayfalarında ve sosyal medya gibi çevrimiçi alanlarda işe alım ilanlarının bildirimini; iş başvurularının yapılmasını, adayların izlenmesini, görüntülenmesini ve süreç idaresine dair dijital işe alım yöntemlerini; CV veri tabanları benzeri dijital İKY sistemlerini kapsamaktadır. Günümüzde pek çok örgüt, aday havuzu oluşturulmasından adaylara iş teklifinin iletilmesi ve işe başlatılmasına kadar geçen tüm işe alım süreçlerini dijital platformları kullanarak yapmaktadır. Dijitalleşen işe alım işlevine dair çok sayıda yaklaşım, gelişme ve uygulama bulunmaktadır. Dijitalleşen işe alım işlevi ile ilgili belli başlı kavram ve uygulamalara aşağıda değinilmektedir (Bayarçelik, 2020).

1.1.9. Web Tabanlı İş İlanı Yayınlama ve İş Başvuru Platformları

Günümüzde iş gören adayları, iş bulmak için Web'de çeşitli çevrimiçi araçlara sahiptir. Bu araçların başlıcaları şunlardır (Uğurlu, 2023).

İş ilanı sitesi

Elektronik işe alım uygulama ve hizmet sağlayıcı

Kurumsal web sitesi

Mobil başvuru; iş başvurusunun internet üzerinde QR kod veya link ile oluşturulan başvuru formu kullanarak gerçekleştirme,

1.1.10. İş Görüşmelerinin Dijitalleşmesi

İşe alım süreçlerinde uzun zamandır video ve online mülakatlar kullanılmaktadır. Video görüşme süreci genellikle şu şekilde ilerler: Görüşme soruları potansiyel adaylarla önceden paylaşılır ve adaylardan yanıtlarının videosunu oluşturup göndermeleri istenilmektedir. Gelen videolar değerlendirilecek ve pozisyona uygun görülen adaylar bir sonraki mülakat aşamasına davet edilmektedir. Bu sayede daha az eforla daha fazla adaya ulaşılabilir, onlar hakkında daha detaylı verilere ulaşılabilmektedir.

İş toplantıları çeşitli yazılımlar, mobil uygulamalar, sosyal paylaşım platformları veya dijital iletişim servis sağlayıcıları aracılığıyla dijital ortamda eş zamanlı olarak çevrimiçi olarak gerçekleştirilmektedir. Çevrimiçi mülakatlar giderek yaygınlaşıyor. Adayların mülakatlarda kullanılan test ve ölçekleri dijital ortamda doldurmaları zorunlu olup, değerlendirmeler de dijital ortamda yapılmaktadır (Akdemir, 2017).

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Türkiye'de dijital İKY uygulamalarıyla öne çıkan dört firma incelenmiş; her biri hakkında literatür taraması, kamuya açık kurumsal raporlar ve sektörel haber içerikleri temel alınarak analiz yapılmıştır. Örneklem olarak seçilen firmalar: Turkcell, Koç Holding, Trendyol ve Arçelik'tir.

3. BULGULAR

3.1. Turkcell

Turkcell, dijital dönüşüm stratejisi kapsamında insan kaynakları süreçlerini “HR Digital” adı altında yeniden yapılandırmıştır. Aday deneyimini artırmaya yönelik olarak geliştirilen dijital işe alım platformu, adayların başvuru sürecini dijital ortamda tamamlamasına olanak sağlar. Ayrıca, çalışanlar için geliştirilen “Gelişim Akademisi” uygulamasıyla sürekli öğrenme desteklenmektedir (Turkcell, 2022).

3.2. Koç Holding

Koç Holding, “KoçDigital” çatısı altında dijital İKY sistemleri geliştirmekte ve grup şirketleriyle entegre şekilde kullanmaktadır. Performans yönetimi, e-egitim modülleri ve çalışan deneyimi analitiği gibi uygulamalar Koç Holding'in dijital İKY yaklaşımının temelini oluşturur. Aynı zamanda “İnsan ve Kültür Dönüşüm Programı” kapsamında, çalışan odaklı dijital araçlar kullanılmaktadır (Koç Holding, 2023).

3.3. Trendyol

Trendyol, hızlı büyüyen bir teknoloji şirketi olarak, dijital İKY uygulamalarını şirket kültürünün merkezine yerleştirmiştir. Aday değerlendirme süreçlerinde algoritmik analiz sistemleri kullanmakta, işe alım sürecini daha objektif ve hızlı hale getirmektedir. Ayrıca, mobil

uygulama üzerinden yönetilen esnek çalışma saatleri ve performans raporlama sistemleri, çalışanların deneyimini artırmayı amaçlamaktadır (Trendyol, 2023).

3.4. Arçelik

Arçelik, yapay zekâ destekli İKY uygulamalarını hayata geçiren öncü firmalardan biridir. İşe alımda yapay zekâ tabanlı ön eleme sistemleri kullanılmakta; aynı zamanda çalışan bağlılığını ölçmek amacıyla anlık veri toplayan dijital anket sistemleri uygulanmaktadır. “Arçelik Academy” dijital eğitim platformu ile çalışan gelişimi sürekli desteklenmektedir (Arçelik, 2022).

4. SONUÇ

Dijital dönüşüm, günümüz iş dünyasının kaçınılmaz bir gerçeği haline gelmiş ve işletmelerin tüm yönetim süreçlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu dönüşüm sürecinden en çok etkilenen alanlardan biri de insan kaynakları yönetimi olmuştur. Teknolojik gelişmelerin insan kaynakları uygulamalarına entegrasyonu, işletmelere yalnızca verimlilik ve hız kazandırmakla kalmamış, aynı zamanda stratejik karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol üstlenmelerini sağlamıştır.

Bu çalışmada, Türk işletmelerinde dijital dönüşümün insan kaynakları yönetimine etkileri incelenmiş ve uygulama örnekleri üzerinden mevcut duruma ilişkin bulgular ortaya konmuştur. Elde edilen bulgular, dijital araçların İK süreçlerinde yaygın biçimde kullanılmaya başlandığını, özellikle işe alım, eğitim-gelişim, performans yönetimi ve çalışan bağlılığı alanlarında dijitalleşmenin önemli katkılar sunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, dijital dönüşüm sürecinin başarılı olabilmesi için sadece teknolojik altyapı yeterli olmamakta; çalışanların bu sürece uyumu, dijital okuryazarlığın artırılması ve üst yönetimin desteği gibi faktörler de büyük önem taşımaktadır.

5.KAYNAKÇA

- Akdemir, B. (2017). İnsan Kaynakları Yönetiminde Güncel Yaklaşımlar. İstanbul: Beta Yayınevi.
- Aksu. (2019). Dijital çağın yetkinlikleri. Çalışanlar, insan kaynakları uzmanları ve yöneticiler çerçevesinden bakış. Journal Of Business In The Dıgital Age, 40(2), 54-68.
- Alçın. (2016). Üretim için yeni bir izlek: Sanayi 4.0. Journal of Life Economics. 8(1), 19-30.
- Arslan. (2020). Dördüncü sanayi devriminin (Endüstri 4.0) emek piyasaları üzerindeki etkileri. İstanbul Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Avcı. (2015). Dijital Yaşamın Dijital Özne. UUSBD 8, 249-266.
- Baran, E. D. (2023). Dijital Okuryazarlık Programının Bebeklerde Dijital Bağımlılık Eğilimine ve Ebeveynlerde Dijital Tükenmişliğe Etkisi. İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Başar, R. (2022). Dijital Dönüşümde Güncel Yaklaşımlar: Türkiye ve Dünya Örnekleri. Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi Yönetim Bilişim Sistemleri.
- Bayarçelik, E. B. (2020). Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Etkileri. Dijital Dönüşüm ve İnovasyon: 4. Uluslararası Yeni Medya Konferansı İstanbul, İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları, 55-79.
- Bozkurt. (2021). Dijital Bilgi Çağı: Dijital Toplum, Dijital Dönüşüm, Dijital Eğitim ve Dijital Yeterlilikler. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi.

- Çark. (2019). Kurumsal kaynak planlama (KKP) sistemleri. Gazi Kitabevi.
- Erdem, H. A. (2011). Yeni Medya Hizmetleri ve Düzenlemeleri. Ankara: Uzmanlık Tezi.
- Gadirli, S. (2024). İşletmelerde Dijital Dönüşümün İnsan Kaynakları Fonksiyonları Bağlamında İncelenmesi: Azerbaycan Örneği. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi.
- Kasımoğlu. (2022). İşletmelerde Dijital Dönüşümün Stratejik Yönetimi: Bir Alan Araştırması. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 17 (2), 139-159.
- Kocabıyık, M. S. (2024). Dijital Liderlik, Çalışan Yetkinliği ve Dijital Olgunluk: Dijital Sürdürülebilirlik Bağlamında Turizm Sektörü İncelemesi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Doktora Tezi.
- Okun, O. (2022). Dijital Çağ, Dijital Kültür. Dijital Çağda Yönetim Üzerine Güncel Konular ve Araştırmalar.
- Sedesçi, S. (2023). Öğrencilerin Dijital Girişimcilik Niyeti, Dijital Okuryazarlık ve İşsizlik Kaygısı Algısı. Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstrisi İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Uğurlu, H. Ü. (2023). İnsan Kaynakları Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve Dijitalleşen İşe Alım İşlevi. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 45, 1-16.
- Uysal. (2020). Yaşlı Bireylerin Sosyalleşmesinde Dijital Teknolojinin Rolü: Dijital Yaşlılar Üzerine Bir Çalışma. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 50, 43-59.

A SOCIOLOGICAL STUDY ON DIVORCED INDIVIDUALS IN ERBİL ERBİL'DE BOŞANMIŞ BİREYLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR ARAŞTIRMA

Muhammet FIRAT, Hoshmand Mohammed SALEEM

1 Doç. Dr. Fırat Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Elâzığ/Türkiye,

Dezavantajlı Gruplar, Toplumsal Değişme, Sosyal Sermaye, 0000-0002-2447-1427

2 Fırat Üniversitesi SBE Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, 0009-0006-9429-1057

Özet

Toplumun en temel yapı taşlarından biri olan aile kurumu, yalnızca evlilikle değil, boşanma olgusuyla da yakından ilişkilidir. Boşanma, günümüzde üzerinde durulması gereken önemli bir toplumsal meseledir; zira birçok kişisel ve toplumsal sorunun kökenine inildiğinde, çoğu zaman boşanma olgusuyla karşılaşmaktadır. Bu nedenle boşanma, yalnızca hukuki bir süreç olarak değil, aynı zamanda sosyolojik boyutlarıyla da ele alınması gereken çok yönlü bir konudur.

Boşanmanın nedenleri ve sonuçları, aile yapısının ve toplumsal dinamiklerin analizinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda yürütülen bu çalışmada, Erbil kentinde yaşayan boşanmış bireylerin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmanın temel hedefi, Erbil ilinde boşanmanın nasıl bir toplumsal görünüme sahip olduğunu ortaya koymaktır. Nicel araştırma yöntemiyle tasarlanan bu çalışmada, Erbil il sınırları içerisinde yaşayan, 18 yaş ve üzeri boşanmış kadın ve erkek bireyler hedef kitle olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise Erbil'de ikamet eden 100 boşanmış birey oluşturmaktadır. Sonuçta Erbil'de boşanma sebepleri arasında sırasıyla; “ekonomik nedenler”, “sosyal media kullanımı”, “ail eve akrabaların evliliğe müdahalesi”, “sözlü/fiziksel şiddet”, “geçimsizlik”, “çocuğun olmaması” ve “kötü alışkanlıklar” gibi unsurlar yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: Aile, boşanma, boşanmış birey, Erbil.

Abstract

The institution of the family, one of the most fundamental building blocks of society, is closely related not only to marriage but also to the phenomenon of divorce. Divorce is an important social issue that needs to be emphasized today, because when the roots of many personal and social problems are examined, the phenomenon of divorce is often encountered. For this reason, divorce is a multifaceted issue that needs to be addressed not only as a legal process but also with its sociological dimensions.

The causes and consequences of divorce have an important place in the analysis of family structure and social dynamics. In this context, this study aims to sociologically evaluate divorced individuals living in Erbil city. The main objective of the study is to reveal what kind of social appearance divorce has in Erbil. In this study, which was designed with quantitative research method, divorced men and women aged 18 and over living within the borders of Erbil province were determined as the target group. The sample of the study consists of 100 divorced individuals residing in Erbil. As a result, among the reasons for divorce in Erbil; “economic reasons”, “use of social media”, “interference of relatives in the marriage”, “verbal/physical violence”, “incompatibility”, “lack of children” and “bad habits” are listed respectively.

Keywords: Family, divorce, demography, divorced individual, Erbil.

THE POLITICAL EVOLUTION OF WALID EBUZZIYA IN THE POLITICAL
CLIMATE OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD
ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNİN SİYASİ İKLİMİNDE VELİD EBÜZZİYA'NIN
POLİTİK EVRİMİ

Sefa BAYDEMİR¹, Mustafa Gökberk ERTAN²,

Lisans Öğrencisi, Kapadokya Üniversitesi, Siyasi Tarih,

ORCID ID: 0009-0000-7526-0278

Araştırma Görevlisi, Kapadokya Üniversitesi, Kamu Yönetimi,

ORCID ID: 0000-0001-9484-4463

Özet

Velid Ebüzzıya, Cumhuriyet döneminin ilk senelerinde gazetecilik ve siyaset alanlarında mühim bir kişi olarak öne çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş diliminde kendini göstermiş, bilhassa basın sayesinde toplumu bilinçlendirme ve yönlendirme gayretleri ile bilinmektedir.

Millî Mücadele sırasında, Tevhîd-i Efkâr gazetesindeki yazıları ile bağımsızlık mücadelesine katkı sunmuş ve "Mim Mim Grubu" adlı yeraltı teşkilatını inşa ederek silah ve mühimmat sağlayıp Anadolu coğrafyasına ulaştırmıştır. Bu hizmetlerden dolayı 22 Nisan 1922'de İstiklâl madalyasını kazanmıştır.

Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte, inşa edilen yeni rejimin bir takım uygulamalarına dair savları sebebiyle hükümetle anlaşmazlığa varmıştır. Tevhîd-i Efkâr gazetesi, Takrir-i Sükûn Kanunu sebep gösterilerek ortadan kaldırılmış ve Ebüzzıya, İstanbul, Diyarbakır ve Ankara İstiklâl Mahkemelerinde yargılanmıştır. Ancak millî mücadelede gösterdiği katkılar olumlu sebep gösterilerek beraat etmiştir.

Velid Ebüzzıya, 1934 senesinde zaman gazetesini çıkararak yeniden gazeteciliğe başlamış, fakat tek parti yönetiminin otoriter bir yönetim tarzını benimsemiş olduğunu belirtmiştir. Bu bakış açısı onun erken Cumhuriyet dönemindeki politik tutumunu değiştiren neden olmuştur. 1940'ta Tasvîr-i Efkâr gazetesinde yazılar yayınlamayı sürdürmüş fakat hükümetin tehditleri üzerine yazılarına son vermek zorunda kalmıştır.

Bu çalışmada araştırma sorusu “Velid Ebüzzıya'nın politik düşüncesinde gerçekleşen dönüşümün sebepleri nedir” olarak belirlenmiştir. Veri toplama yöntemi olarak literatürdeki araştırmalar incelenmiştir. Elde edilen bulgular içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Millî Mücadele, Siyaset, Medya

Abstract

Velid Ebüzzıya stood out as a prominent figure in the fields of journalism and politics in the early years of the Republican era. He distinguished himself during the transition period from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey and is known for his efforts to raise awareness and guide the society, especially through the press.

During the National Struggle, he contributed to the struggle for independence with his writings in the newspaper Tevhîd-i Efkâr and built an underground organization called "Mim Mim Group" and delivered weapons and ammunition from the Allied states to Anatolia. For these services, he was awarded the Medal of Independence on April 22, 1922.

With the proclamation of the Republic, he came into conflict with the government due to his arguments regarding some of the practices of the new regime. The newspaper Tevhîd-i Efkâr was abolished on the grounds of the Takrir-i Sükûn Law and Ebüzziya was tried in the Independence Courts of Istanbul, Diyarbakır and Ankara. However, he was acquitted on the grounds of his contributions to the national struggle.

In 1934, Velid Ebüzziya resumed journalism by publishing the newspaper Zaman, but he stated that the single party administration had adopted an authoritarian style of government. This perspective was the reason that changed his political stance in the early Republican period. In 1940, he continued to publish articles in the newspaper Tasvîr-i Efkâr, but he was forced to end his writings due to government threats.

In this study, the research question was determined as “What are the reasons for the transformation in Walid Ebuzziya's political thought?”. Researches in the literature were examined as a data collection method. The findings obtained were analyzed by content analysis method.

Keywords: Early Republican Period, National Struggle, Politics, Media

NIKOS KAZANCAKIS'İN EDEBİ MİRASI: VAROLUŞSAL ARAYIŞIN EVRENSEL YANSIMALARI

ESER BAKIR

Öğretmen, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Alman Dili Eğitimi Ana Bilim Dalı

Özet

Bu çalışmada, 20. yüzyıl Yunan edebiyatının en özgün figürlerinden biri olan Nikos Kazancakis'in edebi ve felsefî dünyası varoluşçu bir perspektifle ele alınmaktadır. Kazancakis'in metinleri, bireyin özgürlük, etik sorumluluk, Tanrı arayışı ve kimlik inşası gibi temel temalarla kurduğu yoğun ilişkiler çerçevesinde incelenmiştir. Onun anlatıları, Batı felsefesi (özellikle Nietzsche ve Bergson) ile Doğu mistisizmini (Budizm, Ortodoks Hristiyanlık) harmanlayan bir düşünsel evrende şekillenir. Zorba, Günaha Son Çağrı ve Odysseia gibi eserlerinde bireyin içsel çatışmaları, sezgisel bilgeliği ve metafizik arayışları ön plana çıkar. Kazancakis'in dili, halk dili olan Dimotiki'yi merkeze alarak hem ulusal kimlik hem de demokratik edebi ifade yönünde bir tavır sergiler. Bu tercih, hem estetik hem ideolojik bir duruşu yansıtır. Çileci - Tanrı'nın Kurtarıcıları gibi eserlerinde, Tanrı'nın aşkın bir otorite olmaktan çıkıp bireyin etik yaratımı hâline geldiği görülür. Kazancakis'in Tanrı anlayışı, sorgulayan ve yaratıcı birey merkezlidir; bu da onun geleneksel inanç sistemlerinden ayrılmasına yol açmıştır. Yazarın Ortodoks Kilisesi tarafından aforoz edilmesi, onun dogmatik yapılara karşı geliştirdiği bireyci ve yaratıcı etik duruşunun bir sonucudur. Buna rağmen Kazancakis, dünya edebiyatında geniş yankı uyandırmış ve özellikle varoluşçu düşünceyle bağ kuran akademik çevrelerde derinlemesine incelenmiştir. Sonuç olarak Kazancakis, yalnızca Yunan edebiyatının değil, modern insanın metafizik, etik ve dilsel arayışlarını temsil eden evrensel bir yazardır. Onun edebi mirası, bireyin yaratıcı gücünü, özgürlük tutkusunu ve Tanrı'yla yüzleşme cesaretini merkeze alan bir varoluşçu anlatıdır.

Anahtar Kelimeler: Nikos Kazancakis, varoluşçuluk, etik, metafizik arayış, Yunan edebiyatı

**RELATIONSHIP BETWEEN REASON AND TRANSFER ACCORDING TO IMAM-I
AZAM EBU HANİFE**

İMAM-I AZÂM EBÛ HANİFE'YE GÖRE AKIL VE NAKİL İLİŞKİSİ

Ahmet SAMANCI

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Temel İslam
Bilimleri, 0000-0002-7059-4591**

Özet

İmam Azam Ebû Hanife, döneminin önde gelen en önemli İslam alimlerindendir. Onun görüşleri, mezhebi ve eserleri ilim dünyasına yön vermiştir. Kur'an ve Sünnet'in izinden giderek akli ve nakli en güzel şekilde kullanmıştır. İslam'ın doğru anlaşılmasına ve yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Ehl-i sünnet anlayışının şekillenmesinde önemli rolü bulunan Ebû Hanife aynı zamanda birçok öğrenci de yetiştirmiştir. İmam-ı Azam sadece akılcı ya da nakilci bir tavır sergilememiş bu noktada dengeli bir tutum ortaya koymuştur. Deliller bilginin kaynağı olması açısından akli ve nakli olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Nakli deliller, nesilden nesile aktarılan böylece nakle dayanan delillerdir. Bunlar ise İslam'ın en temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'tir. Akli deliller ise bütün öncülleri akla dayanan, nakli anlamaya ve doğruluğunu kanıtlamaya yardımcı olan en önemli delillerdir. İmam Azam Ebû Hanife, nakli esas alan ama akli da dışlamayan bir tutum sergilemiştir. Onun için Kur'an ve sahih sünnet İslamın birincil kaynakları olmakla birlikte ayet ve hadislerde açık hüküm bulunmayan durumlarda ise akla başvurmuştur. Akıl dinin anlaşılmasında ve uygulanmasında yardımcı olan en önemli bir araçtır. Nitekim ona göre akıl Allah'ın insana verdiği en büyük bir nimettir. İmam Azam Ebû Hanife eserlerinde birçok akli ve nakli deliller kullanmıştır. Bu da bize Ebû Hanife'nin akla ve nakle verdiği önemi göstermektedir.

Bu makalede, İmam Azam Ebû Hanife'nin hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra Ebû Hanife'nin akla ve nakle karşı tutumu ve verdiği önem ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: İmam Azam Ebû Hanife, Ehl-i Sünnet, akıl, nakil

Abstract

Imam Azam Abu Hanifa was one of the most important Islamic scholars of his time. His views, sect and works shaped the world of science. He used reason and narration in the best way by following the path of the Quran and the Sunnah. He made a great contribution to the correct understanding and spread of Islam. Abu Hanifa, who played an important role in the formation of the understanding of the Ahl al-Sunnah, also trained many students. Imam-i Azam did not only display a rational or narrationist attitude, but also displayed a balanced attitude in this regard. Evidences are divided into two in terms of being the source of knowledge: rational and narrated. Transmitted evidences are evidences that are transmitted from generation to generation and thus based on narration. These are the Quran and the Sunnah, the most fundamental sources of Islam. Rational evidences are the most important evidences that are based on reason and help understand narration and prove its accuracy. Imam Azam Abu Hanifa displayed an attitude that was based on narration but did not exclude reason. For him, although the Quran and the authentic Sunnah are the primary sources of Islam, he resorted to reason in

cases where there was no clear ruling in the verses and hadiths. Reason is the most important tool that helps in understanding and implementing religion. In fact, according to him, reason is the greatest blessing that Allah has given to man. Imam Azam Abu Hanifa used many rational and narrational evidences in his works. This shows us the importance Abu Hanifa gave to reason and narration.

In this article, after giving information about the life, teachers, students and works of Imam Azam Abu Hanifa, Abu Hanifa's attitude towards reason and narration and the importance he gave will be discussed.

Keywords: Imam Azam Abu Hanifa, Ahl as-Sunnah, reason, narration

THE ROLE OF MOTHERS IN THE ACQUISITION OF TURKISH AS A SECOND
LANGUAGE BY SYRIAN CHILDREN

SURİYELİ ÇOCUKLARIN TÜRKÇEYİ İKİNCİ DİL
OLARAK ÖĞRENMESİNDE ANNENİN ROLÜ

Emel HÜSSO

Adı Soyadı: Emel HÜSSO
Ünvanı: Yüksek Lisans Öğrencisi

Çalıştığı Kurum: Bursa Uludağ Üniversitesi
Çalışma Alanları: Yabancı Dil Olarak Türkçe Eğitimi
ORCID No: 0009-0002-7301-7981

Özet

Bu çalışma, Türkçeyi ikinci dil olarak öğrenen Suriyeli çocukların dil edinim süreçlerinde annelerin rolünü kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, annelerin çocuklarının Türkçe dil gelişimine olan katkılarını ve bu süreçte yaşadıkları deneyimleri anlamaktır. Bursa'nın Kestel ilçesinde yaşayan ve çocukları devlet okullarında eğitim gören Suriyeli annelerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, veri toplama yöntemi olarak seçilmiştir. Görüşmelerde annelerin çocuklarının dil gelişimindeki rolleri, evde kullanılan diller ve sağladıkları eğitim desteği gibi konulara odaklanılmıştır. Elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemiyle sistematik olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, annelerin Türkçe dil bilgisi ve dil kullanımındaki yeterliliklerinin çocukların ikinci dil ediniminde doğrudan ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Annelerin dil yeterliliği arttıkça çocukların da Türkçeyi daha etkin ve doğru kullanabildikleri gözlemlenmiştir. Ayrıca, annelerin eğitim düzeyi ve sosyoekonomik koşullarının çocukların dil öğrenme sürecini şekillendiren önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Eğitim seviyesi daha yüksek olan annelerin çocuklarına dil öğrenme konusunda daha fazla destek sundukları, çocukların okul başarılarının ve sosyal uyumlarının olumlu yönde etkilendiği belirlenmiştir. Sosyoekonomik olarak dezavantajlı ailelerde ise çeşitli güçlüklerin yaşandığı ve bu durumun dil öğrenme sürecini zorlaştırdığı ifade edilmiştir.

Bunun yanı sıra, kültürel farklılıkların ve çevresel faktörlerin de çocukların Türkçe öğreniminde belirleyici olduğu saptanmıştır. Annelerin sosyal çevre ve komşuluk ilişkileri, çocukların dil pratiği yapabilme olanaklarını artırmakta ve motivasyonlarını desteklemektedir.

Sonuç olarak, çalışma dil öğretimi alanında yapılacak yeni araştırmalara ışık tutmakta ve annelerin dil öğrenme sürecine daha aktif katılımını teşvik edecek stratejilerin geliştirilmesi gerektiğini önermektedir. Eğitim politikalarının ve destek programlarının bu ailelerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak şekillendirilmesi, çocukların dil edinimini ve genel akademik başarılarını olumlu yönde etkileyecektir.

Anahtar Kelimeler: Suriyeli çocuklar, ikinci dil olarak Türkçe, anne rolü, dil edinimi, sosyoekonomik faktörler, eğitim desteği

Abstract

This study comprehensively examines the role of mothers in the language acquisition processes of Syrian children learning Turkish as a second language. The primary aim of the research is to understand the contributions of mothers to their children's Turkish language development and their experiences throughout this process. Semi-structured interviews were conducted with Syrian mothers residing in the Kestel district of Bursa, whose children attend public schools. The interviews focused on the mothers' roles in their children's language development, language use within the home, and the educational support they provide. The qualitative data obtained were systematically analyzed using content analysis methodology.

The findings reveal that the mothers' proficiency and use of Turkish have a direct and significant impact on their children's second language acquisition. It was observed that as the mothers' language competence increases, their children tend to use Turkish more effectively and accurately. Furthermore, the mothers' educational levels and socioeconomic conditions were identified as important factors shaping the children's language learning processes. Mothers with higher educational attainment were found to provide greater support for their children's language learning, positively influencing their academic achievement and social adaptation. Conversely, families facing socioeconomic disadvantages experienced various challenges that hindered the language acquisition process.

Moreover, cultural differences and environmental factors were also determined to play a crucial role in the children's Turkish learning. The social environment and neighborhood relationships of the mothers increased opportunities for the children to practice the language and boosted their motivation.

In conclusion, this study sheds light on future research in language teaching and recommends the development of strategies to encourage more active maternal involvement in the language learning process. Educational policies and support programs should be designed with consideration of the needs of these families to positively impact children's language acquisition and overall academic success.

Keywords: Syrian children, Turkish as a second language, maternal role, language acquisition, socioeconomic factors, educational support

DRUGS AND RECREATIONAL SUBSTANCES IN KUDDÛSÎ DIVAN
DRUGS AND RECREATIONAL SUBSTANCES IN KUDDÛSÎ DIVAN
KUDDÛSÎ DİVANI'NDA UYUŞTURUCU VE KEYİF VERİCİ MADDELER

Emin İlker BİRTEK¹, Ayşe FARSAKOĞLU EROĞLU²

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 0000-0002-2395-6422

²Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, 0000-0003-3039-6299

Özet

Kuddûsî Ahmed Efendi, 18. yüzyıl Osmanlı'sında yaşamış ilim ve irfan sahibi mutasavvıf şairlerimizdendir. Şiirlerinde 'Kuddûsî' mahlasını kullanmıştır. Hayatı ve eserleri, dönemin toplumsal ve kültürel yapısı hakkında bilgiler sunmaktadır. Kuddûsî, şiirlerini dînî – tasavvufî çerçevede yazmış ve dönemin toplumsal problemlerine duyarsız kalmamıştır. Yaşadığı dönemdeki değişimleri ve toplumsal bozulmayı şiirlerinde işlemiştir. Bu bağlamda uyuşturucu ve keyif verici maddelere karşı gösterdiği hassasiyet de şiirlerinde yer bulmuştur. Aslen Maraşlı olan Kuddûsî, babası Seyyid İbrahim Efendi'nin bazı sebeplerden dolayı şehirden göç etmesi üzerine 1183/1769 yılında Niğde'nin Bor ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk öğretmeni babası olan Kuddûsî küçük yaşlardan itibaren ilimle meşgul olmuş, önce Nakşibendiyye tarikatına sonra da manevi bir işaretle Kâdiriyye tarikatına mensup olmuştur. Bununla birlikte bir tarikata körü körüne bağlanmaya karşı çıkmış ve tasavvufun insanı kötü ahlak ve çirkin huylardan arındırma konusunda bir rehber olması gerektiğine inanmıştır. Bu düşüncesi, onun tasavvuf anlayışını ve şiir dilini etkileyen önemli unsurlardandır. Kuddûsî, Hz. Peygamber'e olan sevgisinden ötürü Hicaz'a gitmiş, Mekke ve Medine'de yaşamıştır. Bu dönemde edindiği manevi tecrübeler şiirlerine yansımıştır. Sonra tekrar Bor'a dönmüş, yaşamının son yıllarını Bor'da geçirmiş ve 1265/1849 tarihinde burada vefat etmiştir. Onun en hacimli ve tanınmış eseri divanıdır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine şahit olan Kuddûsî bu dönemde meydana gelen toplumsal çürümeye ve ahlaki bozulmaya tanık olmuş, divanında bu konulara yer vermiştir. Ona göre toplumdaki bozulmanın sebeplerinden birisi uyuşturucu ve keyif verici maddelerdir. Bilindiği üzere, kullanıldığında organizmanın iradesini ortadan kaldıran ve beyin bazı bölümlerini uyararak kullanan kişiye haz verip bağımlı hale getiren bu maddeler başlangıçta tıp sektöründe ağrı kesici olarak kullanılmaya başlamış, sonradan topluma yayılmış ve geniş kitlelere ulaşmıştır. Osmanlı toplumu içerisinde de kullanılan ve türlü yasaklamalar getirilen bu maddeler dönemin şiirlerine yansıdığı gibi Kuddûsî'nin şiirlerine de yansımıştır. Divanındaki birçok beyitte bu maddelerin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini ele almış, insanın manevi yapısına verdiği zararlara vurgu yapmış ve bunlara karşı duyduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Bu bağlamda Kuddûsî; afyon, tütün (Duhân), esrar (Haşîş), enfiye, hamr, tömbeki ve o dönemde bu tür maddelerden biri sayılan kahvenin insanın hem maddiyatına hem maneviyatına zarar verdiği gerekçesiyle, içten ve herkesin anlayabileceği sade bir üslup ile toplumu uyarmıştır. Bu makalede ilk olarak Kuddûsî'nin hayatı ile ilgili bilgilere yine kendi divanından beyitler incelenerek yer verilmiş, ardından diğer eserleri ile ilgili bilgilere değinilmiş ve daha sonra söz konusu maddelerin Kuddûsî Divanında nasıl geçtiği, bireye ve topluma zararları, uyuşturucu ve keyif verici maddelerden toplumu arındırmak için ne

yapılması gerektiği divandaki şiirlerden örnekler gösterilerek ele alınıp incelenmiş, şairin bu maddelere bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Kuddûsî, Uyuşturucu Maddeler, Afyon, Tütün.

Abstract

Kuddûsî Ahmed Efendi was an 18th-century Ottoman Sufi poet known for his wisdom and religious devotion. Writing under the pen name "Kuddûsî," he reflected the spiritual and social atmosphere of his time. His poetry, shaped by a Sufi worldview, also addressed societal problems and moral decline. One of his central concerns was the rising use of drugs and addictive substances, which he criticized in his works. Originally from Marash, Kuddûsî was born in 1769 (1183 AH) in the Bor district of Niğde after his father, Seyyid İbrahim Efendi, relocated there. Taught initially by his father, he engaged in religious studies from a young age. He was first associated with the Naqshbandi order, later turning to the Qâdiri order. However, Kuddûsî rejected blind allegiance to any sect and believed Sufism should serve to purify individuals from bad character and harmful habits—an idea that deeply shaped his poetry and Sufi understanding. Motivated by deep love for the Prophet, Kuddûsî traveled to the Hijaz and lived in Mecca and Medina, experiences which greatly influenced his spiritual and poetic expression. He eventually returned to Bor, where he spent the rest of his life until his death in 1849 (1265 AH). His most notable work is his divan, a collection of poems in which he often lamented the moral and social decay of late Ottoman society. He saw drugs and addictive substances—such as opium, tobacco (duhân), marijuana (hashish), snuff, alcohol (hamr), tömbeki, and even coffee—as major contributors to this decline. Although some of these substances were initially used for medicinal purposes, their widespread recreational use concerned him deeply. Through accessible and heartfelt language, Kuddûsî warned against these substances, believing they harmed both the physical and spiritual well-being of individuals. Many of his couplets describe the dangers of addiction and its effects on society, encouraging reform and purification. This article first presents background on Kuddûsî's life, examines examples from his divan, explores his views on addictive substances, and discusses his broader messages about moral and social health.

Keywords: Turkish Islamic Literature, Kuddûsî, Drugs, Opium, Tobacco.

1. GİRİŞ

Uyuşturucu ve keyif verici maddelerin kullanımı, bireysel, toplumsal huzur ve sağlık açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Hem dünyada hem de ülkemizde uyuşturucu madde üretimi ve kullanımı yaygınlaşmaktadır. (Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı, 2024) Kuddûsî Ahmed Efendi'ye göre bu sorunun temel nedeni, İnsanların maneviyattan uzaklaşmasıdır. Uyuşturucu kullanımı fizyolojik etkilerle sınırlı kalmayıp, insanın aşkın boyutunda da yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır. Bağımlılık yapan maddelerin kullanımı birey kadar ailesini de etkilemektedir. Toplumdaki bilgi eksikliği, farkındalığın yeterli düzeyde olmaması ve insanların dini değerlerden uzaklaşması da, bu problemin yayılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu problemin sadece tıbbi ilaçlar ile değil, insana manevi değerlerinin tekrar hatırlatılması ile çözülebileceği konusunda toplum bilinçlendirilmelidir.

Bu makalenin amacı, uyuşturucu ve keyif verici maddelerin toplum üzerindeki etkilerini Kuddûsî Ahmed Efendi'nin perspektifinden incelemek, şaire göre insanın neden bu maddelere yöneldiğini anlamak ve bu sorunun çözümünün ne olduğunu belirtmektir. Uyuşturucu madde kullanan bireylerin yaşam kalitesi önemli ölçüde etkilenmekte ve bu durum toplumsal bir sağlık sorunu haline gelmektedir. Çalışmamızda dönemin bakış açısından bu soruna dair farkındalığın artırılması, bireyler, aileler ve toplum için öneriler sunulması amaçlanmıştır.

Madde bağımlılığı sorunu yalnızca bağımlı bireyleri değil, aileleri ve toplumu da doğrudan etkilemektedir. Çalışmamızda Kuddûsî Ahmed Efendi'nin şiirlerinden yola çıkılarak toplumda bilinç oluşturulması, yine onun gözünden tedavi yöntemlerinin analizleri yapılarak manevi çözüm önerileri sunulması ve Kuddûsî Divanı üzerinde bu konuda yapılan ilk inceleme olması bakımından önemlidir.

Makalemizin yazım sürecinde uyuşturucu ve keyif verici maddelere ilişkin mevcut literatür değerlendirilerek ilk olarak uyuşturucu maddelerin tarihçesi araştırılmış, sonrasında daha yakın tarihe gelinerek Osmanlı Devleti'nde tütün ve kahve yasağı ile ilgili yapılan çalışmalara bakılmıştır. Söz konusu maddelerin sınıflandırılması, kullanım yolları ve nasıl bağımlılık yaptığı konularında Yeşilay Şubesi Yayınlarından faydalanılmıştır. Bu maddeler öncelikle beyni etkilediği için beynin yapısı ile ilgili literatür araştırmaları da yapılmış olup, ardından bu maddelerin divan edebiyatındaki kullanımları konusundaki çalışmalara göz atılmıştır. Literatüre önemli katkılar sunan veri ve istatistik çalışmaları ile de makalemiz desteklenmiştir. Kuddûsî Ahmed Efendi'nin hayatında bahsettiğimiz kısımlarda ise mevcut literatürden faydalanmanın yanı sıra özellikle Divan'ında kendi hayatından bahsettiği bölümlerden yararlanılmıştır.

Mutasavvıf bir kişiliğe sahip olan Kuddûsî Ahmed Efendi, şiirlerinden anlaşıldığı üzere, hayatı boyunca Allah aşkı ve Peygamber sevgisiyle dolup taşmıştır. Onun hayatının merkezinde iyi bir kul olma düşüncesi vardır. Hayatının ilk anından son anına kadar da bu çizgide yaşamaya çalışmıştır. Çocukluğunda bilhassa babasının ilgisi ile tasavvuf yoluna giren Kuddûsî Ahmed Efendi daha o yaşlarda Allah aşkı ile yanmaya başlamıştır. Hatta dîvânında bahsettiği üzere henüz ana rahmindeyken zikre başlamıştır:

Ana rahminde Senin aşkınla feryat edip, seksen iki yıl sabah-akşam Seni zikretmişim.

“Ana rahminde senin ‘ışkınla feryâd eyleyüb

Seksen iki yıl seni zikr itmişem subh û mesâ” (Kuddûsî, 2002, s.139, gazel 87, beyit 4)

Kuddûsî'nin divanında en çok yer verdiği konu zikirdir. O özellikle otobiyografisini verdiği beyitlerde zikre anne karnında başlamış olduğunu anlatır. Çünkü ana rahminde açıkça feryat ve ah etmişim, işte sen güzeli o zaman tesbih etmeye başlamışım.

“Çün ana rahminde cehren itmişem feryâd ü âh

Başlamışam o zemân tesbihe ben sen güzeli” (Kuddûsî, 2002, s.258, gazel 292, beyit 2)

Çocukken gönlüme aşkın alâmetleri öylesine gelirdi ki, yüreğim gece gündüz bu yakıcı ateş ile yanardı.

“Sabî iken gelürdi gönlüme âsârı ‘ışkın pes

Yanar idi yüreğim, gice gündüz nâr-ı sûzâna” (Kuddûsî, 2002, s.139, kaside 4, beyit 2)

Kuddûsî Ahmed Efendi için dünyaya aşk şerbetini içip gelmiş denilebilir. Dünyadan gelip geçerken yanında bir şey getirmediği gibi bir şey de götürmemiştir. Makam, mülk ve şöhret gibi dünyevî arzulardan kaçınmış ve eserlerinde de okurlarına aynısını tavsiye etmiştir. Kuddûsî Ahmed Efendi dünyadan bir şey almamış ama dünyaya birbirinden kıymetli eserler vermiştir. Onun için önemli olan tek şey Allah'ın rızasını kazanmaktır. O Allah'ın kuludur ve buna layık olmak için çabalamaktadır. Diğer insanların övgüsü veya yergisi Kuddûsî Ahmed Efendi için bir anlam ifade etmemektedir:

Öyle çok zikret ki kendinden geç, münafıklar sana ya deli ya da ikiyüzlü desinler.

“Şu kez çok eyle, kim zikri olası mest-i lâ - ya'kıl

Münâfıklar disünler yâ mürâ'idür yâ dîvâne” (Kuddûsî, 2002, s.24, kaside 4, beyit 4)

Eserlerinde içten ve herkesin anlayabileceği sade bir dil kullanan Kuddûsî Ahmed Efendi yaşadığı topluma karşı kendini sorumlu hissetmiş ve hayatının son anlarına kadar insanlara faydalı olacağını düşündüğü türlü eserler kaleme almıştır. Bu eserlerinden birisi de divanıdır. Her zerresine işleyen Allah aşkı divanının temel konusudur. Bu aşk ile dertlenir yine bu aşk ile derman bulur. İnsanlara öğütler verir ve önemli olanın Allah rızası olduğunu sık sık telkin eder. Bunun yanında eserinde; tasavvuf adabına, Peygamber sevgisine, ibadete ve kendi hayatı gibi konulara da yer verir.

Kuddûsî Ahmed Efendi'nin divanında ele aldığı konulardan biri de keyif verici veya diğer adıyla uyuşturucu maddelerdir. Kuddûsî Ahmed Efendi insanda bağımlılık yapan tüm maddeleri bu sınıfa dahil etmiştir. Bu bağlamda kahve de onun divanında keyif verici maddelerden biri olarak geçer. “Birkaç kere kullanıldığı zaman alışkanlık yapan, devamlı kullanma ihtiyacını doğuran ve ihtiyaç halinde kullanılmadığı takdirde, ruhî ve bedenî reaksiyonlar meydana getiren zehirleyici maddelerdir.” (Arıtan, 1983, s.37) şeklinde tarif edilen uyuşturucu maddeler insanlık tarihi kadar eskidirler. (Arıtan, 1983, s.7)

Başlarda anestezi özelliği dolayısıyla tıp alanında kullanılan uyuşturucu maddeler zamanla amacından sapmış ve keyfi surette kullanılmaya başlanmıştır. (Arıtan, 1983, s.7) Duygudan bağımsız olamayan insan bazen üzüntüsünü unutmak için bazense mutluluğuna mutluluk katmak istediği için kendini bu maddelerin kullanıcısı olarak bulmuştur. Elbette tüm bunların merkezinde manevî yanını unutan insanın hayatı sadece maddiyat üzerine yaşaması etkili olmuştur. Bir yaratıcıya ve onun gönderdiği dine inanmamanın ruhu gıdasız bırakacağı aşikârdır. Manevi yönümüzü temsil eden ruh gıdasız kaldığında ise insan her anlamda geriler ve sadece maddiyatı temsil eden bedeninin arzuları peşine düşer. (Arıtan, 1983, s.22)

İlerleyen zamanlarda ise keyif verici maddeler çeşitli toplumlar içerisinde iyice yayılmıştır. Osmanlı Devleti de bu toplumlardan biridir, zaman zaman yasaklamalar olmasına rağmen asla tam olarak önlenemeyen bu maddelerle özellikle IV. Murad zamanında ciddi bir mücadeleye girişilmiştir. (Gül, 2006,s.43-44)

2. KUDDÛSÎ AHMED EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

Kuddûsî Ahmed Efendi, divanında hayatını anlattığı beyitlere ve müstakil şiirlere yer vermiştir. Biz çalışmamızda onun hayatı ile ilgili hem genel bilgiler verecek hem de kendi şiirleri üzerinden hayatını örnekler ile anlatacağız.

2.1. Hayatı

Kuddûsî Ahmed Efendi 11 Rebîülevvel 1183/15 Temmuz 1769 tarihinde Niğde'nin Bor ilçesinde dünyaya gelmiştir. Ona ‘Ahmet’ ismini Hz. Peygamber’e adanması için Allah dostu bir zat olan babası koymuştur. Kendisi divanında bu konu ile ilgili şunları söyler:

Rebî’ü’l-evvel ayının on biri pazartesi gecesinde “çok bağışlayan Allah’a şükürler olsun ki oğlum doğdu” demiş.

“Rebî’ü’l-evvelin pes on biri isneyn gicesinde

Dimiş kim toğdı, oğlum çok şükür Vehhâb u Rahmâna” (Kuddûsî, 2002, s.25, kaside 4, beyit 14)

Babam doğum tarihim bin yüz seksen üç diye yazmış. Allah ona ve tüm iman ehline rahmet eylesin.

“Peder târihimî yazmış ki, bin yüz seksen üç deyü

Ana Hakk eylesün râhmet ve cümle ehl-i îmâna” (Kuddûsî, 2002, s.25, kaside 4, beyit 13)

İsmimi ‘Ahmed’ koymuş uğurlu etsin demiş. Bu oğlan âlemin övücü, irfan kaynağı Hz. Peygamber’e adaş olsun.

“Kuşmuş hem ismimi Ahmed teyemmün idüben dimiş

Adaş olsun bu oğlan fahr-ı ‘âlem kân-ı ‘irfâna” (Kuddûsî, 2002, s.25, kaside 4, beyit 15)

Babası Seyyid İbrahim Efendi aslen Maraşlıdır. Seyyid İbrahim Efendi bilgili, eğitimli ve Nakşibendî Tarikatına bağlı bir ulemadır. Bazı sebeplerden dolayı henüz Kuddûsî Ahmed Efendi doğmadan Maraş’tan Niğde’ye göç etmiştir. (Alıcı & Alıcı, 2018, s.14) Kuddûsî Ahmed Efendi üzerinde babasının etkisi büyüktür. İlk eğitimini babasından almış ve divanını okuyan herkese tavsiyede bulunduğu tevhid zikrini dilinden düşürmemeyi babası kendisine tembihlemiştir. Divanında bu konuyu dile getirir:

Merhûm babam zikrullâh için bana izin verdi bu bana yeter. ‘Ben hayatta iken hiç vakit kaybetmeden Allah’ın tevhîd zikrine çalış’ dedi.

“Peder merhûm icâzet virdi zikrullâha pes bana

Didi çalış hemân ben sağ iken tevhîd-i Yezdâna” (Kuddûsî, 2002, s.24, kaside 4, beyit 3)

Çocukken babam bana tevhidi tavsiye etti. ‘Kuddûsî, ben sana izin verdim çalış’ derdi.

“Vakt-i sabâvetde bana tevhîdi telkîn eyledi.

Dir idi Kuddûsî çalış virdim icâzet ben sana” (Kuddûsî, 2002, s.122, gazel 56, beyit 10)

Kuddûsî Ahmed Efendi ilk mürşidi olan ve mutasavvıf bir karaktere sahip babasından çocuk yaştan itibaren iyi bir tasavvuf eğitimi almıştır. Daha sonra babasının da mensup olduğu Nakşibendî Tarikatına girmiştir:

Kuddûsî’ye zikri babası telkin etti. O da mürşidinin (babasının) gittiği yola girdi.

“Kuddûsîye zikri pederi eyledi telkîn.

Ol itdi sülûk mürşidinin gitdiği râha” (104/G23/5) (Kuddûsî, 2002, s.104, gazel 23, beyit 5)

1786 yılında Kuddûsî Ahmed Efendi henüz on sekiz yaşında iken babasının vefatı üzerine derin bir üzüntü yaşamıştır. Bu olay üzerine Bor’dan ayrılmış; Kayseri, Turhal, Erzincan, Mekke ve Medine gibi şehirleri dolaşıp tasavvuf eğitimi tamamlamaya çabalamıştır. Turhal’da Nakşibendî şeyhi Turhallı Mustafa Efendi’den ders almaya başlayan Kuddûsî Ahmed Efendi girdiği bu yolda başarılı olmuş ve şeyhinden Nakşibendî icâzetini almıştır. (Tenik, 2007, s.29) Bu konulara divanında yer vermiştir:

Ben on sekiz yaşındayken babam vefat etti. Sakin olamadım, başladım acı feryatlar etmeye.

“Vefât itdi peder ben on sekiz yaşında iken bil

Karârım kalmadı hîç, başladım pes âh u efgâne” (Kuddûsî, 2002, s.24, kaside 4, beyit 5)

Senin aşkın ile bir gece Kayseri’den çıktım. Turhal şeyhi Mustafa Efendi ile görüşüp, yüceliği buldum.

“Kayseriden bir gice çıktım senin sevdân ile.

Şeyh-i Turhal Hazretiyle görüşüb buldum ‘ula” (Kuddûsî, 2002, s.103, gazel 21, beyit 3)

Sonra Erzincan'a gittim orada kâmil bir insana uydum. Erzincan'da birkaç ay yaşadım, kış şiddetliydi.

“Sonra Arzingâna gitdim uyuben bir kâmile

Sâkin oldum anda birkaç mâh şedîd idi şitâ” (Kuddûsî, 2002, s.103, gazel 21, beyit 4)

Gönlüme dostun Peygamberler sultanının sevgisi düşünce Erzincan'a gidip oradan da Şam'a yöneldim.

“Gönlüme dostun nebîler şâhının şevkî düşüb

Gitdim Erzingâna andan Şâma dönderdim yolu” (Kuddûsî, 2002, s.258, gazel 292, beyit 5)

Yaz gelince, tek başıma ve yaya olarak Şam'a gittim. Sonra Mısır'a daha sonra da Mekke'ye gidip haccettim. Allah yardım etti de O'nun şehrine ulaştım. Yerimi yurdumu terk edip sana kavuşarak oraya yerleştim.

“Yaz gelince Şâma ‘azm itdim yayan hem yalnız

Mısra andan Mekkeye varub idüb hacı edâ.” (Kuddûsî, 2002, s.103, gazel 21, beyit 5)

“Hak Te'âlâ eyledi tevîk irişdim şehrine

Oluben anda mücâvir sana itdim iltikâ” (Kuddûsî, 2002, s.103, gazel 21, beyit 6)

Vatanımdan çıkıp Hicaz'a gittim, dağ ve çöl bana gül bahçesi oldu.

“Çıkımdan vatandan gitdim Hicâze

Tağ u çöl bana gül'izâr oldı” (Kuddûsî, 2002, s.225, gazel 237, beyit 3)

Medine'ye, Mısır'a oradan da Mekke'ye vardım. O sevgilinin memleketine vardım ki, şehirlerin en güzeli odor.

“Medine'ye Mısra vü andan Mekke'ye varub dahi

Ol habîbin şehrine vardım ki büldân efdali” (Kuddûsî, 2002, s.258, gazel 292, beyit 6)

O sevda ile Anadolu'yu, Hicaz'ı ve Şam'ı gezdim. Bu süslü derdi bulan asla kurtulmak istemez.

“Gezdim ol sevdâ ile Rûmı Hicâzı Şâmı heb

İstemez hergiz halâs bu derd-i zîbâyı bulan” (Kuddûsî, 2002, s.394, gazel 528, beyit 3)

Hicaz'da on yedi yıl kaldıktan sonra annesinin çok istemesi üzerine tekrar Bor'a dönen Kuddûsî Ahmed Efendi Kâdirî tarikatının mizacına daha uygun olduğunu düşündüğü için Nakşîbendî tarikatından Kâdirî tarikatına geçmiştir. Bununla beraber o, divanında herhangi bir tarikatı yermemiş, tarikatlar üstü bir tavır sergileyerek hepsinden beslendiğini dile getirmiştir:

Tüm velîlerin yolları haktır, hem Halvetî hem Celvetî hem Kâdirî hem de Nakşîbendî tarikatına bağlıyım.

“Yok ayrı gayrı evliyânın yolları Hak cümlesi

Hem Halvetî hem Celvetî hem Kâdirî hem Nakşîyem” (Kuddûsî, 2002, s.354, gazel 458, beyit 3)

Bugün Abdülkâdir Geylânî'nin tarikatına girdim, beni ona mürîd edip sultan yaptı.

“İtdim sülûk bugün tarîk-i Hazret-i Geylânî'ye

Ana mürîd idüb beni mensûb-ı sultân eyledi” (Kuddûsî, 2002, s.248, gazel 277, beyit 2)

Şeriâtle amel edip, Abdülkâdir Geylânî'nin yoluna gir. O zât seni doğru yola iletir, Kuddûsî de ona bağlıdır.

“Eyle şerî’atle ‘amel gir râh-ı ‘Abdü’l-Kâdire

İder seni irşâd o zât Kuddûsîdür mensûb âna” (Kuddûsî, 2002, s.105, gazel 25, beyit 5)

Kuddûsî Ahmed Efendi hayatı boyunca birçok evlilik yapmıştır ve bu evlilikler onu asıl aşkından ayrı koyduğu için de pişmanlık duymuştur. 1849 yılında ise doğduğu yer olan Bor'da hayata gözlerini yummuştur:

Mecâzî aşk geldi yemeğime zehir katıldı, hayat bana zehir oldu. Nasihatler kulağıma girmedi birçok kadınla evlendim.

“Geldi mecâzî başıma ağu katıldı aşıma

Hiç girmedi pend gûşıma itdim tezevvüc çok nisâ” (Kuddûsî, 2002, s.154, gazel 113, beyit 4)

2.2. Eserleri

2.2.1. Divan: Kuddûsî Ahmed Efendi'nin en önemli eseri olan divanı toplumun her kesimine hitap edecek derecede sade ve sohbet havasında samimi bir dil ile yazılmıştır. İçeriğini Allah aşkı ve Peygamber sevgisi gibi dinî tasavvufî aşk şiirleri oluşturur. Kendisi de bir mutasavvîf olduğu için tasavvuf ahlakı üzerinde çokça durmuş, anlatılarını ayet ve hadislerden örnekler ile pekiştirmiştir. Şiirlerini genelde aruz vezniyle olmakla beraber bazen de hece vezniyle yazmıştır. Kuddûsî Ahmed Efendi divanını yazarken sanat amacı taşımamıştır, onun tek amacı insanlara kaybetmeye başladıkları manevî yollarını hatırlatmaktır. Eseri tasavvuf çevrelerinde büyük bir ilgi görmüş hatta müridlere ezberletilmiştir. Divan, ilk defa Kuddûsî Ahmed Efendi'nin vefatından on yıl sonra 1859 yılında, İstanbul'da Hacı Ali Rıza Efendi adlı bir zat tarafından bastırılmıştır.

2.2.2. Hazînetü'l-Esrâr ve Ganîmetü'l-Ebrâr: Kuddûsî Ahmed Efendi'nin, divanından sonraki en önemli eseridir. Arapça yazılan eser tasavvuf konularını ele almış ve bu yola giren müride bir rehber olması amacıyla yazılmıştır.

2.2.3. Vasiyyetnâme: Kuddûsî Ahmed Efendi'nin vasiyetini anlattığı kısa bir risaledir. Vefatının ardından nasıl defnedilmek istendiğini bu eserinde anlatır.

2.2.4. İcâzetnâme: Kuddûsî Ahmed Efendi'nin manzum ve mensur olmak üzere iki bölümden oluşan risalesidir. Bu eser Kuddûsî Ahmed Efendi'nin sık sık üzerinde durduğu ve önemini hatırlattığı zikrin icâzetini mânevî yolla tüm inananlara vermesinin yazılı bir belgesidir. Manzum olan kısımda ise mârifetullah üzerinde durulmaktadır.

2.2.5. Nasâyih: Edebiyat ortaya çıktığı toplumun aynasıdır buna bağlı olarak dönemin sosyo-ekonomik durumu Kuddûsî Ahmed Efendi'nin eserlerine de yansımıştır. 1800'lü yıllarda halkın ne zor durumda olduğunu bu eserinde bize gösteren Kuddûsî Ahmed Efendi kendinin yaşadığı yokluğu da anlatmıştır. Bunun yanında tasavvufî konulara da temas etmiştir.

2.2.6. Pendnâme: Adından da anlaşılacağı üzere dinî tasavvufî mahiyette bir nasihatname örneğidir. Kuddûsî Ahmed Efendi'nin son eseridir ve hasta yatağında kaleme almıştır. Hasta yatağında bile inananlara faydalı olacağını düşündüğü için öğüt vermeye çalışan Kuddûsî Ahmed Efendi dünyanın bir yalandan ibaret olduğunu ve asıl olanın âhiret yurdu olduğunu bu eserinde dile getirmiştir.

2.2.7. Mektuplar: Kuddûsî Ahmed Efendi'nin yakınlarına yazdığı sekiz mektubudur. Diğer eserlerinde olduğu gibi bu mektuplarda da ana tema din, tasavvuf ve dinî nasihattir. (Tenik, 2007, s.42-48)

3. KUDDÛSÎ DÎVÂNINDA UYUŞTURUCU VE KEYİF VERİCİ MADDELER

Bir mutasavvıf olan Kuddûsî Ahmed Efendi bu maddeleri dinî açıdan ele almış ve zararları üzerinde durmuştur. O, ilgili beyitleri ile aynı zamanda insanlara öğüt verir. Ne de olsa henüz keyif verici madde kullanmamış birini korumak, bağımlı birini kurtarmaktan daha kolaydır.

Divanında anlattığı kadarıyla Kuddûsî Ahmed Efendi ve babasının ilişkisine baktığımızda keyif verici maddelerin yayılmaması için ailelere büyük sorumluluklar düştüğünü söyleyebiliriz. Din ve ahlak bakımından çocuklara en iyisi öğretilmeli, yaşam tarzı ile de örnek olunmalıdır. Hayatta olumlu olaylarla olduğu kadar olumsuz olaylarla da karşılaşılabilceği ama sıkıntılardan avunmak için yanlış yollara başvurmak yerine Allah (c.c.)’a güvenmenin en doğrusu olduğu bilinci yeni nesillere yerleştikçe, ebeveynler ve gençler iyi ortamlarda faydalı uğraşlarla meşgul oldukça, toplumun zehri olan uyuşturucu maddeler de toplumda etkisini yitirecektir.

Kuddûsî Divanı’na genel olarak baktığımızda madde kullanımının en büyük nedeninin insanın dini inançlardan uzak, mânevî olarak tatminsiz bir hayat sürmesi olduğunu görürüz. Hem bireysel olarak insanın hem de bireylerin meydana getirdiği toplumun sıhhati için bazı kurallar şarttır. Allah (c.c.) bu kuralları İslam dini vasıtasıyla biz insanlara emretmiştir. Bu emir ve yasaklara uymamız için ise bizi akıl ve irade sahibi kılmıştır. Uyuşturucu maddeler ise en başta insanın aklını ve iradesini etkileyerek hem toplumun huzurunu bozmakta hem de insanın kul olarak görevlerini yerine getirmesine engel olmaktadır. Kuddûsîye göre ise uyuşturucu maddeleri toplumdan defedebilecek tek kişi Mehdî’dir:

Kuddûsî bil ki onları padişah menedemez, Allah’ın yardımıyla dünyayı ancak Mehdî temizler.

“Pâdişâh men’ idemez anları bil Kuddûsîyâ

Pâk ider dünyâyı Mehdî hoş bi-‘avn-i Kird-gâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 11)

Kuddûsî Ahmed Efendi, Divanında uyuşturucu ve keyif verici maddeler olarak altı maddeden bahsetmiştir. Bunlar: afyon, tütün, esrar ve tömbeki, hamr, kahve ve enfiyedir.

3.1. Afyon

Kelimenin aslı Grekçe opion olup anlamı “sütlü bitki”dir. Türkçe’ye Farsça’dan afyûn imlâsıyla girmiştir. (Baktır, 2024) Bilinen en eski uyuşturucu maddesi olan afyon yaklaşık olarak M. Ö. 5000’li yıllarda bile kullanılmaktaydı. (Erkal, 2010, s.26) Tabii ki ilk kullanımı keyif vermesi için değil tıbbi ilaç olarak fayda sağlaması amacıyla. Çünkü afyon uyuşturucu özelliği sayesinde iyi bir ağrı kesicidir. (Gökay, 1948, s.41) 18. – 19. yüzyıla kadar da bu amaç ile kullanılmıştır. (Arıtan, 1983, s.8) Ancak bu tarihten sonra amacından sapmış ve uyuşturucu madde olarak kullanılmaya başlanmıştır. Afyon kullanan kişiye ise ‘afyonkeş’ denir.

Afyonun ham maddesi haşhaş bitkisidir. Bu bitkiye zamanı gelince çizik atılır ve o çizikten çıkan sıvıdan afyon üretilir. (Gökay, 1948, s.41-42)Yutarak, çiğneyerek veya dumanını soluyarak kullanılır. Vücuda ilk girdiğinde insanın derdini ve tasasını giderir, ağrısını ve üzüntüsünü geçirir. Afyonun etkisiyle mutluluğu zirvede yaşayan insanın aynı zamanda zihni de berraklaşır ve aklı daha iyi çalışır. Ne yazık ki kısa süren bu evre bitince afyon gerçek yüzünü gösterir. İkinci evrede afyonkeşte zehrin etkisiyle baş dönmesi, mide bulantısı, miskinlik ve iştahsızlık baş gösterir. Uzun süreli kullanımda ise vücut zayıflar, kişide yaşam enerjisi kaybolur ve içinde bulunduğu hastalıklı durumu iyileştirmek için kendini yine afyon kullanırken bulur. (Arıtan, 1983, s.44)

Kuddûsî Ahmed Efendi de afyonu imana zarar veren bir madde olarak tanımlamış ve onu yermiştir. Tasavvuf düşüncesine sahip olan Kuddûsî Ahmed Efendi emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi gereğince afyonun en asgari zararının insanı dünyadan imansız çıkarması olduğunu söyleyerek din kardeşlerini kötülükten sakındırmak istemiştir.

Afyon yutmakta yetmiş zarar varmış, bu zararların en hafifi dünyadan imansız çıkmaktır.

“Dahi efyûni yimekte var imiş yetmiş zarar

Cümlesinin asgari dünyâdan îmânsız çıkar” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 10)

3.2. Tütün

Kuddûsî Divanı'nda 'duhân' olarak da geçen tütün, günümüzde dahi en yaygın keyif verici maddelerden birisidir. Genç, yaşlı, kadın, erkek, zengin ve fakir fark etmeksizin herkesin kolayca ulaşabildiği tütün tüm dünyayı sarmış ve dünya ekonomisinde önemli bir paya sahip olmuş durumdadır. (Küllî, 2021, s.13) Tütünü zararlı kılan içeriğindeki nikotin maddesidir. İlk kez tütün kullanan birisinde vücuda giren nikotine bağlı olarak kusma, ishal, soğuk ter, görme bozukluğu, kalp zayıflığı, bayılma ve sayıklama halleri görülür. (Gökay, 1948, s.53)

Tarihimiz boyunca tütün bazı devlet yöneticileri tarafından yasaklara ve engellere tabi tutulmuş fakat buna rağmen toplumdaki etkisini yitirmemiştir. (Gül, 2006, s.43) Hatta yasaklandığı dönemlerde bağımlıları tarafından farklı tüketim şekilleri bulunmuştur. Örneğin enfîye tütünün toz haline getirilip burundan çekilmesidir ki bu sayede duman çıkmadığı için fark edilmeden kullanılabilirdi. (Fulin, 2019, s.51)

İnsanın malını israf etmesine sebep olması ise tütünün bir başka zararıdır. Nitekim Kur'an - 1 Kerîm'de israf hoş karşılanmamıştır:

“Yine o iyi kullar, harcama yaptıkları zaman ne saçıp savururlar ne de cimrilik ederler; harcamaları bu ikisi arasında mâkul bir dengeye göre olur.” (Furkan, 67; Diyanet, 2024)

“Ey Âdemoğulları! Her namaz kılacağınızda güzelce giyinin, yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” (A'râf, 31; Diyanet, 2024)

Kuddûsî Ahmed Efendi için de tütün insanın ömrünü kısaltan, hasta eden, malına zararı olan, kötü kokan acı bir ottur. Dinimizde camiye giderken soğan ve sarımsak gibi insanları rahatsız edebilen yiyecekleri bile yememiz hoş görülmezken tütünün neden olduğu ağız kokusu elbette hiç hoş karşılanmayacaktır.

Bu dünyada üç nesne olmasa insan bin yaşına kadar yaşar. Biri tütün, biri kötü koku, diğeri ise tozdur.

“Bu cihânda olmasa üç nesne insân bin yaşar

Biri tütün biri kötü kokudur biri gubâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 1)

Çoğunlukla şimdiki devir halkı içir tütünü, onda hem kötü koku var hem de içeni hasta eder.

“Ekserî halk-ı zemân şimdi içerler tütünü

Anda var kötü koku hem içeni bîmâr kılar” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 2)

O; vücudunu hasta, akılını ise eksik eder. Malına, dinine, ömrüne ve vaktine zararı vardır.

“Cismini ider ‘alîl ol ‘aklını dahi kalîl

Mâl ü dîn ü ‘ömrüne hem vaktine ekdârı var” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 3)

Çünkü Fransızlar bu tütün ağrıya faydalıdır diyip, derde faydalı olur sanıp halka verirlermiş.

“Çün Frenkler bu duhân sancıya nâfi’dir deyüb

Nâsa virirler imiş olur sanub derde tîmâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 4)

3.3. Esrar ve Tömbeki

Kenevir otundan elde edilen esrar çabucak bağımlılık yapan bir maddedir. (Arıtan, 1983, s.39) Madde bağımlılarının ilk deneyimi genelde esrar ile olmaktadır. Tütüne karıştırılarak sigara gibi içilebilir veya lokum ve reçel içine konulup yenilebilir. Bundan başka şarap ve kahve içine katılarak içilebilir ya da mangalın üstüne atılarak dumanı solunabilir. İnsanın aklı ile kedinin fareyle oynadığı gibi oynayan esrar, bağımlısına ilk başta tarif edilemez bir haz yaşatır. (Arıtan, 1983, s.40) Keyiften ağzı kulaklarına varan esrarkeş için bu durum uzun sürmez. Unuttuğu dertleri adeta katlanarak üzerine gelir. Akıl artık işlevini yerine getiremez, böylece esrarkeşin algılama kapasitesi ve davranışları bozulur. En ufak seslerden korkar hale gelir, halüsinasyonlar görebilir korku ve panik içinde kendine veya bir başkasına zarar verebilir. (Arıtan, 1983, s.41) Bir esrarkeş için hayattaki tek gerçek esrardır. Ne aile, ne din, ne de başka bir şey esrarın önüne geçemez. Çünkü artık iradesini, şuurunu, benliğini ve şahsiyetini kaybetmiştir.

İlk dönemlerde, uyuşturucu etki elde etmek için kenevir yaprakları yakılarak dumanı çekilmekte veya yapraklardan hazırlanan hap ve macunlar yutulmaktaydı. Tütün kullanımının yaygınlaşmasından sonra ise kenevir yaprakları nargile tütünü olarak bilinen tömbeki ile karıştırılarak nargilede içilmeye başlanmıştır. (Yılmaz, 2024)

İslâm dini insan aklına çok önem verir. Nihayetinde bizi diğer canlılardan ayıran ve ilâhî emre muhatap kılan şey aklımızdır. İslam’ın akla ve düşünmeye verdiği önemi şu ayette de görebiliriz:

“Aklınızı kullanasınız diye Allah size âyetlerini işte böyle açıklıyor.” (Bakara, 242; Diyanet, 2024)

Esrar ise her şeyin başında aklı ve iradeyi yok ederek insanın belirleyici özelliklerini ortadan kaldırır. Diğer tüm uyuşturucu maddeler gibi esrar da ibadete engeldir ve insanın var olma sebebini unutturur. Kuddûsî Ahmed Efendi de esrarı şarapla aynı kategoride tutmuş ve haram olduğunu söylemiştir:

Esrar içmek de şarap içmek gibi haramdır bilmiş ol. İçeni sarhoş edip aklını da darmadağın, perişan eder.

“Hem haşîş içmek şarâb gibi harâmdır bilmiş ol

Şâribin serhûş idüb ‘aklın ider bil târümâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 9)

Kahve, tütün, esrar, tömbeki ve şarabı hemen içeriz, Allah’ın buyruğunu tutmakta ise hainler oluruz.

“İçeriz kahve tütün esrâr hamr tönbek hemân

Buyruğın tutmakda hakkın olıruz gaşşâşlar” (Kuddûsî, 2002, s.474, gazel 674, beyit 10)

3.4. Hamr

Hamr, mayalanmış şaraptır. İslam dini sarhoşluk veren tüm maddeleri haram kıldığı gibi hamrı da haram kılmıştır:

“Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.” (Maide, 90; Diyanet, 2024)

“Şüphesiz şeytan içki ve kumar yoluyla aranızda düşmanlık ve kin sokmak, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?” (Maide, 91; Diyanet, 2024)

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayakyolundan gelirse ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.” (Nisa, 43; Diyanet, 2024)

Maalesef ki günümüz çağdaş toplumlarında şarap gündelik hayatla iç içedir. Oysaki zararlarının farkında olursa insana kısa süreli bir haz verirken aslında ondan neler götürdüğü anlaşılabilir. Mide bozuklukları, damar sertleşmeleri, kalp yağlanması, siroz ve böbreklerin iflasına neden olması bunlardan sadece birkaçıdır. (Gökay, 1948, s.16) Bunların yanında insanın mantıklı karar verme ve risk hesaplama yeteneğini azaltır, suni bir cesaret oluşturur. Bu cesaret sonucunda ciddi yaralanmalara ve sonrasında utanç duyulacak eylemlere sebebiyet verebilir. (Karaismailoğlu, 2024, s.189) Kuddûsî Ahmed Efendi için ise şarap, insanı Allah’tan uzaklaştıran, tıpkı esrar gibi aklını darmadağın eden bir şerdir. Sarhoş olan insanın zararı sadece kendisine değil başta yakın çevresi olmak üzere tüm kamuyadır:

Sen lütuf sahibisin, hem lütfedip münafık ve münkirlerden hem de haram olan şarabı içip sarhoş olanların şerrinden sakla.

“Latîfsin lutf idüb sakla münâfık münkirândan hem

Harâm hamrı içüb serhōş olan mestâne şerrinden” (Kuddûsî, 2002, s.418, gazel 574, beyit 2)

3.5. Kahve

Latince adı ‘*Coffea Arabica*’ olan bitkinin tohumlarına kahve adı verilir. Ayrıca bu tohumların ezilerek toz haline getirilip su veya sütle karıştırılmasıyla elde edilen içeceğe de kahve adı verilir. (Kubbealtı Lugatı, 2024) 16. Yüzyılın sonlarına doğru Leonhart Rauwolf adında Augsburglu bir hekim Yakındoğu ve Ortadoğu’ya yaptığı seyahatleri anlattığı *Reise in die Morgenländer* (Şark Diyarlarına Seyahat) isimli eserinde Avrupalılar nasıl şarap ve bira içiyorlarsa, Araplar ve Türklerin de sıcak ve koyu renkli bir sıvıyı keyifle içtiklerini söyleyerek; kahveyi: “*Bir de hoş bir içecekleri var ki bunu el üstünde tutuyorlar. Adına ‘chaube’ dedikleri bu içeceğin neredeyse mürekkep kadar koyu bir rengi var ve mideye iyi geliyor. Bunu sabahın erken saatlerinde umumi yerlerde herkesin önünde hiç tiksirmeden toprak ve porselen kâselerden içiyorlar.*” (Schivelbusch, 2020, s.23) İfadeleriyle anlatmaktadır. Kahve zamanla bir kültür göstergesi olmuş ve toplumun entelektüel kesimi tarafından tüketilmeye başlanmıştır. (Schivelbusch, 2020, s.24)

Osmanlı fetvâlarında kahve genellikle caiz görülmüştür. Ancak, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi’nin fetvâlarında olduğu gibi bazı fetvâlarda, kahveyi fâsıkların oyun ve eğlence aleti olarak içtiklerinden bahisle, içilme yer ve şeklinden dolayı mekruh veya haram olduğu söylenmiş. (Eliaçık, 2020, s.1444) Kuddûsî Ahmed Efendi de şiirlerinde kahveden söz ederken hazırlanma şekline dikkat çekmekte ve onun hazırlanma şeklinin sağlığa uygunluğunu belirlediğini söylemektedir.

Konuyla ilgili ilk örnekte Kuddûsî Ahmed Efendi, kahvenin yetiştiği yerde hastalıklara şifa olsun diye kavrulmadan, kaynatılarak tütün gibi içildiğinden bahsetmekte, beytin sonundaki “kibâr” kelimesiyle ise, hem toplumun belli bir kesimi tarafından içildiğine hem de kaynamış suya taze kahveyi katarak içmenin kibar ve sağlıklı bir içim olduğuna dikkat çekmektedir:

Kahvenin yetiştiği yerde onu, tütün gibi derde deva olsun diye kaynatıp kibar bir şekilde içermiş.

“Kahveyi tütün gibi derde devâ olsun deyü

Kaynadub içerler imiş bitdiği yirde kibâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 6)

Oysa şimdi insanların kahveyi sacda kavurup yakarak ve yanmaktan kaynaklı acılaşmış suyunu içip bir de bununla iftihar ettiklerini söylemektedir. Şimdi ise onu sacda yakarak kavurup, onun acı suyunu içerek övünürler.

“Şimdi sacda kavırub ihrâk idüben (hem anı)

Bir siyâh acı suyu içüb iderler iftihâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 7)

Kahvenin hazır hale getirilmeden önce iyice kavrulması, Kuddûsî’nin yanık maddeleri yemenin insana zararına kıyas yaparak kahveyi haram addetmesine sebep olmuştur.

Bil ki şeriatte yanık ekmek yemek haram oldu, durum böyleyken tütün kahve haram olmaz mı?
:

“Bil şerî’atde yanık ekmek yimek oldu harâm

Yâ tütün kahve harâm olmaz mı eyle i’tibâr” (Kuddûsî, 2002, s.465, gazel 659, beyit 8)

3.6. Enfiye

Arapça burun demek olan ‘enf’ kelimesinden türeyen enfiye ‘buruna ait, burunla ilgili’ anlamlarına gelmektedir. Enfiye, tütünün toz haline getirilmesi ve bu tozun burundan çekilmesi yoluyla kullanılan keyif verici bir maddedir. (Kubbealtı Lugatı, 2024)

Enfiye, 17. yüzyılda İngiltere’de görülmüş daha sonra ise 18. yüzyılda bütün dünyaya yayılmıştır. (Fulin, 2019, s.52)

Kahve, enfiye, tütün, afyon ve maya (şarap) herkes tarafından bilinir oldu. Bu sebepten günden güne ıztırabımız arttı.

“Kahve enfiyye tütün efyûn hamir buldu şüyû

Bu ecilden oldu müzdâd gün-be-gün belbâlimiz” (Kuddûsî, 2002, s.90, kaside 41, beyit 15)

4. SONUÇ

Kuddûsî Ahmed Efendi 1769-1849 yılları arasında yaşayan ve aslen Maraşlı olan bir mutasavvıftır. Divanında insanlara faydalı olacağını düşündüğü dini, ahlaki öğütler ve bilgiler vermiştir. İnsanın akıl ve iradesini zayıflatarak şahsiyetinden uzaklaştıran ve neticede Rabbi ile arasına giren uyuşturucu ve keyif verici maddeler de Kuddûsî divanında yer almıştır. Kuddûsî Ahmed Efendi eserlerini insanların dünya ve ahiret menfaatlerine hizmet edecek, onların bireysel ve toplumsal huzurunu temin edecek şekilde kaleme aldığı için sözü edilen maddelerin insana olan maddî-manevî zararlarına da şiirlerinde yer vermiştir.

Bilindiği gibi uyuşturucu madde kullanımının temel nedeni manevî tatminsizliktir. Bu tatminsizlik sonucu ruhsal olarak bunalımda olan insan, uyuşturucu maddeler sayesinde duyduğu içsel acıyı bir anlığına unutabilmekte ama netice itibarıyla çok daha büyük yıkıntılara maruz kalmaktadır. Kuddûsî Ahmed Efendi de bu açıdan bakarak uyuşturucu maddelerin insanın malına, canına ve dinine verdiği zararlara divanında yer vermiştir. Ona göre tüm kötülüklerin başlangıcı ulaşılması en kolay ve kullanımı en yaygın madde olan tütündür. Aynı zamanda bu maddelerin haram olduğunu da vurgulayan Kuddûsî Ahmed Efendi afyon kullanmanın en hafif zararının imansız ölmek olduğunu söylemektedir.

Bu çalışmada Kuddûsî Ahmed Efendi'nin keyif verici maddelere bakış açısı divanındaki gazel ve kasidelerden de örnekler verilerek izah edilmiştir. Sıralı halde bakacak olursak Kuddûsî Divanında geçen uyuşturucu ve keyif verici maddeler şöyledir:

- 1- Afyon
- 2- Tütün (Duhân)
- 3- Esrar (Haşîş)
- 4- Hamr
- 5- Kahve
- 6- Enfiye
- 7- Tömbeki

Tekrar etmek gerekirse bu maddelerin toplumda yer bulamaması için manevi değerlerine sıkı sıkıya bağlı bir nesil yetiştirmek şarttır. İslam dini doğru yaşandığı sürece insanlar manevi boşluklarını bireye ve topluma faydalı uğraşlarla dolduracak, dolayısıyla zararlı maddeler ile doldurmaya kalkışmayacaklardır.

5. KAYNAKLAR

- Alıcı, L., & Alıcı, G. (2018). Mar'âşîzâde Ahmed Kuddûsî'ye göre tarikatın altı erkânı. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 1(6), 13–20.
- Arıtan, M. Ş. (1983). Gençleri saran tehlike: Uyuşturucu maddeler. Yeşilay Konya Şubesi Yayınları.
- Baktır, M. (2024). Afyon. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/afyon>
- Diyanet. (2024). Kur'ân Yolu. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Doğan, A. (2002). Kuddûsî Divanı. Akçağ Yayınları.
- Eliaçık, M. (2020). Bostanzade Muhammed Efendi'nin manzum kahve fetvası - tenkitli metin. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(4), 1442–1453.
- Erkal, A. (2010). Divan şiirinde afyon ve esrar. A. Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(33), 25–60.
- Fulin, N. (2019). Osmanlı Devletinde yasaklanmış içecekler (1603–1807) (Doktora tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökay, F. K. (1948). Sağlık düşmanı keyif verici maddeler. Milli Eğitim Basımevi.
- Gül, İ. (2006). Osmanlı Devleti'nde Sultan IV. Murad dönemi Yeniçeri isyanları (1623–1640) (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaismailoğlu, S. (2024). Dünyanın en yalnız beyni. Elma Yayınevi.
- Kubbealtı Vakfı. (2024). Kubbealtı Lugatı. <https://lugatim.com>
- Külli, B. (2021). Stratejik bir pazar araştırması: Dünyada tütün, Türkiye'de pipo ve pipo tütünü. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 9–22.
- Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. (2025). <https://www.narkotik.pol.tr>

Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı. (2024). Türkiye uyuşturucu raporu: Eğilimler ve gelişmeler.

[https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular\(1\)/2024_uyus_raporu.pdf](https://www.narkotik.pol.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/duyurular(1)/2024_uyus_raporu.pdf)

Schivelbusch, W. (2020). Keyif verici maddelerin tarihi: Cennet, tat ve mantık (Z. A. Yılmaz, Çev.). Kırmızı Kedi Yayınevi.

Tenik, A. (2007). Ahmed Kuddûsî ve tasavvuf düşüncesi (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, F. (2024). Esrar. TDV İslam Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tutun>

**THE CONCEPT OF DESTINY IN EARLY MUSLIM SOCIETY
ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN TOPLUMUNDA KADER ANLAYIŞI***

Arife YILMAZ¹, Mehmet ÇETİNKAYA²

¹Lisans Üstü Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Kelam Ana Bilim Dalı, ORCID: 0009-0004-4006-329X

²Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İslam Düşüncesi,
ORCID: 0000-0003-2943-3494

Özet

Çalışmamız, İslam düşüncesinin erken dönemlerinde ortaya çıkan kader anlayışının nasıl şekillendiği üzerinedir. Kader konusu, yalnızca bireysel bir inanç meselesi olmanın ötesinde; siyasi, toplumsal ve kültürel etkileri olan çok yönlü bir tartışma alanı hâline gelmiştir. İslam öncesi kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıkan kader inancı, İslam'ın ilk döneminde de etkisini göstermiştir. Hz. Muhammed (sav), bu konunun toplumsal birlik ve beraberlik açısından doğurabileceği olumsuzluklara dikkat çekmiş; bu sebeple kaderle ilgili tartışmaları sınırlı tutmuştur.

İşleyişi ve etkisi oldukça geniş olan kader meselesi, erken dönem Müslüman toplumlarında da önemle üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Emevîlerin yönetime geçmesiyle kader anlayışı, siyasi otoritenin meşruiyetini destekleyen cebrî bir yaklaşıma evrilmiştir. Bu anlayışa karşı, Ma'bed el-Cüheynî ve Hasan el-Basrî gibi dönemin etkili isimleri insan iradesine vurgu yapan yorumlar geliştirmiş; bu düşünsel çizgi, Mu'tezile ile birlikte sistematik bir yapıya kavuşmuştur.

Kur'an ve hadislerdeki çeşitli ifadelerin farklı şekillerde yorumlanabilmesi, mezheplerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Cebriyye her şeyin ilahî irade tarafından belirlendiğini savunurken, Kaderiyye ve Mu'tezile insanın özgür iradesiyle yaptığı fiillerden sorumlu olduğunu ileri sürmüştür. Hasan el-Basrî'nin yaklaşımı ise bu iki uç arasında denge kurmaya çalışan özgün bir tutum olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, kader meselesi erken dönem Müslüman toplumunda bireysel sorumluluğun, özgür iradenin ve siyasi düzenin şekillenmesinde belirleyici bir düşünsel alan oluşturmuştur.

*Bu çalışma, yazarın yüksek lisans tezi olan "Kaderi Kabul ve Red Arasında İki Risale: Hasan-ı Basrî'nin er-Risâle fi'l-Kader ve Ömer b. Abdülazîz'in er-Red ale'l-Kaderriyye'sinde Kader Konusunun Tartışma Biçimleri" başlıklı araştırmasından hareketle kaleme alınmıştır.

Giriş

Kader anlayışı, İslam düşünce tarihinde hem bireyin sorumluluğu hem de ilahî kudret kavrayışı açısından temel meselelerden biri olarak öne çıkmıştır. İnsan iradesi ile Allah'ın mutlak bilgisi ve kudreti arasındaki ilişkinin nasıl kurulması gerektiği, yalnızca bireysel inanç düzeyinde değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal yapının meşruiyeti açısından da belirleyici olmuştur. Bu mesele, İslam öncesi kültürlerde de farklı biçimlerde tartışılmış, İslam'ın ilk asırlarında ise sistematik itikadî ekollerin oluşumuna ve sistematik hale gelecek kadar derinlik kazanmıştır.

Bu makale, erken dönem Müslüman toplumunda kader konusunun nasıl tartışıldığını; Hz.

Muhammed (sav) ve sahabenin yaklaşımlarından başlayarak; Emevî dönemindeki siyasi yorumlara, kelâmî mezheplerin görüşlerine ve Hasan el-Basrî'nin orta yolcu mutedil tutumuna kadar farklı açılardan incelemeyi amaçlamaktadır. Böylece kader meselesinin yalnızca teorik değil, aynı zamanda tarihsel, toplumsal ve ahlaki boyutlarıyla da değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Dönem İslam, Kader, İrade, Cebriyye, Mu'tezile, Hasan el-Basri.

Abstract

The concept of *qadar* (divine destiny) has played a central role in Islamic thought, particularly in discussions surrounding human responsibility and the nature of divine power. The relationship between human free will and God's omnipotence and omniscience has been a pivotal issue, not only in personal belief but also in the legitimation of political and social structures. While notions of fate were debated in pre-Islamic cultures in various forms, the early Islamic period witnessed the evolution of these discussions into more structured theological schools.

This article examines how the question of destiny was addressed in early Muslim society—beginning with the perspectives of the Prophet Muhammad and his companions, through to the determinist interpretations during the Umayyad era, and later to the theological positions of various schools of *kalām* (Islamic theology), including the balanced stance of Hasan al-Basrī. The aim is to evaluate the topic of destiny not only as a theoretical issue but also within its historical, social, and moral dimensions.

Keywords: Early Islamic Period, Destiny (*Qadar*), Free Will, Jabriyya, Mu'tazila, Hasan al-Basri.

ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN TOPLUMUNDA KADER

1. KADER MESELESİNİN İSLAM DÜŞÜNCESİNDEKİ İLK YANSIMALARI

Kader meselesi, insanlık tarihi boyunca dinî ve felsefî düşüncenin merkezinde yer almış temel problemlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Bu mesele, özellikle insanın özgür iradesi ile ilahî kudret arasındaki ilişkinin mahiyetini sorgulaması açısından, yalnızca İslam düşüncesine özgü olmayıp evrensel bir entelektüel sorunsal niteliği taşımaktadır. İslam düşüncesindeki tartışmalar ise bu sorunsalı kendi epistemolojik ve itikadî bağlamı içinde şekillendirmiştir

İslam'ın erken döneminde, kader konusu hem bireysel inançlar düzeyinde hem de toplumsal ve siyasi boyutlarıyla önemli bir yer edinmiştir. Bu mesele zamanla itikadî ekollerin teşekkülünde belirleyici olmuş, kelâm ilminin temel tartışma alanlarından birini oluşturmuştur. Bu çalışmada, kader anlayışının İslam öncesi düşünce sistemlerindeki iz düşümleri, Hz. Peygamber ve sahabe dönemindeki yaklaşımı, Emevî siyasal söylemiyle bağlantısı ve erken kelâmî tartışmalardaki konumu değerlendirilecektir.

2. İSLAM ÖNCESİ KÜLTÜRLERDE KADER ANLAYIŞI

Kader inancı, tarihsel süreçte çeşitli medeniyetler ve dinî gelenekler içinde farklı şekillerde yorumlanmış ve çoğu zaman insanın sorumluluğu ile ilahî ya da kozmik güçler arasındaki ilişki temelinde ele alınmıştır. Antik Yunan felsefesi bu bağlamda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sokrates, Eflatun ve Aristo gibi düşünürler, insanın ahlaki değerlere bağlı olarak eylemde bulunabilmesi için belli ölçüde özgürlüğe sahip olması gerektiğini savunmuşlardır.(İ. Güler, 2019) Ancak aynı dönemde Stoacı düşünürler, evrenin belirli bir düzene tabi olduğunu ve bu

düzenin ilahî bir akılla önceden belirlendiğini ileri sürerek katı bir kader anlayışını benimsemişlerdir.(eş-Şehristani, 2024)

Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavî dinlerde de kader anlayışı farklılık arz etmektedir. Mezhepler arası farklı yorumlar, insan iradesinin sınırları ve Tanrı'nın iradesi karşısındaki konumuna dair çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bazı mezhepler ilahî takdir merkeze alırken, bazıları insanın özgür iradesini ve fiillerinden sorumlu olduğunu vurgulamıştır(Ödemiş, t.y.). Bu farklılıklar, kader konusunun sadece teolojik bir mesele değil, aynı zamanda etik ve toplumsal boyutları olan çok yönlü bir düşünsel alan olduğunu göstermektedir.(eş-Şehristani, 2024)

Cahiliye dönemi Arap toplumunda ise kader anlayışı, büyük ölçüde fatalist bir yaklaşım etrafında şekillenmiştir. Bu dönemde insanların büyük bir kısmı, yaşamda karşılaşılan olayların ve özellikle olumsuzlukların kaçınılmaz olduğu ve önceden belirlendiği inancına sahipti.(Ödemiş, t.y.) Bireyin yaşadığı tüm deneyimlerin ilahî irade tarafından takdir edildiği yönündeki bu anlayış, insanın eylemlerine yönelik sorumluluğu büyük ölçüde dışlayan bir düşünsel çerçeve sunmaktaydı(Abdulhamit, 2002). Bu durum, İslam'ın tebliğ süreciyle birlikte yeniden değerlendirilmiş ve insanın sorumluluğunu önceleyen bir yaklaşımın temelleri atılmıştır (Kubat, 2024).

3. HZ. PEYGAMBER VE SAHABE DÖNEMİNDE KADER ANLAYIŞI

İslam'ın ilk döneminde kader meselesi, özellikle insan fiillerinin ilahî takdir karşısında bağımsız olup olmadığı sorusu üzerinden gündeme gelmiştir(Yavuz, t.y.). Bu tartışma, insanın sorumluluğu ile Allah'ın mutlak iradesi arasında nasıl bir denge kurulması gerektiği yönündeki temel problemlerden birini oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in bu tür meselelerin toplumsal barışı zedeleyebileceğini öngörerek sahabeyi kader tartışmalarından uzak tutmaya çalıştığı çeşitli rivayetlerde belirtilmektedir(Şahin, 2011). Özellikle bazı hadislerde yer alan “Kader ehliyle oturmayınız” şeklindeki uyarılar, konunun toplum içinde fitneye yol açma potansiyeline karşı bir tedbir olarak değerlendirilmektedir.

Bununla birlikte, bu tür hadislerin yorumu ve sıhhati konusunda erken dönem kelâm âlimleri arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Örneğin, Mu'tezile mensubu âlimler bu hadislerin güvenilirliğini sorgulayarak, insanın özgür iradeye sahip olduğunu savunmuş ve bu görüşlerini Hz. Peygamber'in genel öğretileriyle temellendirmeye çalışmışlardır(Bulut, t.y.). Onlara göre, bireyin iyi ya da kötü fiillerinden sorumlu tutulabilmesi için özgür bir iradeye sahip olması gerekir; aksi takdirde adalet ilkesinden söz etmek mümkün değildir.

Hz. Peygamber'in ardından gelen dönemde, sahabe arasında kader anlayışına dair sergilenen yaklaşımlar, meselenin sadece teorik bir tartışma olmaktan öte, toplumsal ve yönetsel pratiklerde de önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır(*İslam Düşüncesinde Kader Tartışmaları - Fikriyat Gazetesi*, t.y.). Özellikle Hz. Ömer ve Hz. Ali gibi sahabenin önde gelen isimlerinin kader konusundaki tutumları, bu meseleye dair farklı bakış açılarını anlamak açısından dikkate değerdir.(Keskin, 1994)

Hz. Ömer'in hilafeti döneminde yaşanan veba salgını sırasında aldığı kararlar, kader anlayışı ile insan iradesi arasında kurulan dengeyi somutlaştıran örneklerdendir. Rivayetlere göre Hz. Ömer, Şam bölgesine gitmeyi planlarken salgının orada yayılmış olduğunu öğrenmiş ve geri dönme kararı almıştır. Bu kararı üzerine yapılan “Allah'ın kaderinden mi kaçırıyorsun?” şeklindeki bir eleştiriye karşılık, “Allah'ın kaderinden yine Allah'ın kaderine kaçırıyoruz” yanıtını vererek, ilahî takdir ile akli muhakeme ve tedbir alma sorumluluğu arasında bir çerçeve

sunmuştur(Ayhan, 2014). Bu yaklaşım, kaderin edilgen bir kabulleniş değil; insanın inisiyatif alabileceği bir alanla birlikte var olduğunu gösterir.

Hız. Ali'nin ise özellikle yönetim ve iç savaş dönemlerinde sergilediği karar alma süreçlerinde, insanın özgür iradesine vurgu yaptığı görülmektedir. Onun hutbe ve yazışmalarında kaderin bireysel sorumlulukla çelişmeyen bir düzen olduğu vurgulanır(Hatalmış, 2017). İnsan fiillerinin sonuçlarını üstlenmesi gerektiğini savunan bu yaklaşım, kaderin yalnızca yazgı ile ilgili değil, aynı zamanda etik ve siyasi sorumlulukla da doğrudan ilişkili bir kavram olarak değerlendirildiğini göstermektedir.(Köse, 2010)

Dolayısıyla, erken dönem sahabe pratiklerinde kader anlayışı yalnızca inançsal bir mesele olarak değil; bireyin hayatla, toplumla ve yönetimle olan ilişkisini şekillendiren çok yönlü bir ilke olarak ele alınmıştır.(Bulut, t.y.) Bu durum, kader tartışmalarının İslam düşünce tarihinde sadece teorik düzlemde değil, aynı zamanda günlük hayatı yönlendiren bir normatif ilke olarak varlık kazandığını da ortaya koymaktadır.(Abdulhamit, 2002)

4. EMEVÎ DÖNEMİNDE KADERİN SİYASALLAŞMASI

Hız. Muhammed'in (sav) vefatından sonra İslam toplumu, hem yönetim biçimi hem de itikadî meselelerde çeşitli dönüşümler yaşamıştır(Hatalmış, 2017). Bu süreçte, özellikle Emevîlerin iktidarı döneminde kader anlayışı salt bir inanç meselesi olmaktan çıkarak siyasal meşruiyet aracı hâline gelmiştir. Muaviye bin Ebî Süfyan ile birlikte şekillenen Emevî yönetimi, hilafeti kalıtsal bir sistem haline getirirken, siyasi otoritelerini ilahî takdirle meşrulaştırma yönünde bir strateji geliştirmiştir. Bu bağlamda kader, cebrî (determinist) bir yaklaşımla yorumlanmış; yönetimin Allah tarafından takdir edildiği iddiası, iktidara yönelik eleştirilerin meşruiyetini ortadan kaldırmaya yönelik bir ideolojik araç olarak kullanılmıştır.(Bulut, t.y.; Hatalmış, 2017; Ödemiş, t.y.)

Bu cebrî anlayış, bireyin özgür iradesini ve ahlaki sorumluluğunu büyük ölçüde dışlayan bir zemin hazırlamıştır. İnsanların yaşadıkları toplumsal veya siyasi sıkıntıların, ilahî takdirin sonucu olduğu yönündeki söylem, yöneticilerin uygulamalarına karşı gösterilecek muhalefeti dini gerekçelerle bastırma işlevi görmüştür. Bu durum, özellikle ilimle uğraşan kesimlerde ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır. Kaderin bu şekilde siyasallaştırılmasına yönelik ilk tepkilerden biri Ma'bed el-Cühenî tarafından ortaya konmuştur.

Ma'bed el-Cühenî, hocası Hasan el-Basrî'nin görüşlerine dayanarak kaderin insanı zorunlu kılan bir

mekanizma olmadığını ileri sürmüştür. Ona göre, insanın fiilleri irade ve seçimle ortaya çıkar; dolayısıyla birey, kendi eylemlerinden sorumludur. Bu görüş, hem cebrî yaklaşıma hem de siyasi iktidarın bu anlayışı kendi lehine araçsallaştırmasına karşı önemli bir entelektüel duruşu temsil etmektedir(Aydınlı, 2018). Ma'bed'in ortaya koyduğu bu çizgi, daha sonra Vâsıl b. Atâ ve Gaylân ed-Dımaşkî gibi isimler tarafından da benimsenmiş ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu itirazlar, İslam düşüncesinde insan iradesi, adalet ve sorumluluk gibi kavramların kelâmî tartışmalar aracılığıyla sistematik hale gelmesinde etkili olmuştur.(Yavuz, t.y.)

5. KELAMÎ YORUMLAR VE KADER TARTIŞMALARININ TEKÂMÜLÜ

Kader tartışmalarının erken İslam düşüncesinde belirginleşmeye başlamasında hem içsel dinî faktörler hem de dışsal tarihî ve toplumsal gelişmeler etkili olmuştur.(Şahin, 2011) İslam toplumunun ilk yüzyıllarında yaşanan hızlı siyasi değişimler, özellikle hilafet meselesi ve iktidar mücadeleleri, kader inancının yalnızca bireysel bir iman konusu olmaktan çıkarak kolektif ve ideolojik bir işlev kazandığı bir çerçeveye dönüşmesine neden olmuştur. Bu

dönüşüm, itikadî meselelerin toplumsal düzenin ve siyasal yapının meşruiyet zemininde araştırmalarına kapı aralamıştır.(Ödemiş, t.y.)

Kur’ân-ı Kerîm’de kader konusuna dair yer alan ayetlerin yoruma açık yapısı, bu tartışmaların çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır. Özellikle “Allah, dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir” (Nahl 16/93) ayeti gibi ilahî iradeyi vurgulayan ifadeler, bazı düşünürlerce cebrî bir yaklaşımı desteklemek amacıyla kullanılmıştır. Bu yorumlara göre, insanın hidayet ya da dalâlet üzere olması tamamen Allah’ın dilemesine bağlıdır. Ancak aynı Kur’ân’da yer alan “İnsan için ancak çalıştığı vardır” gibi ayetler de, insanın kendi eylemlerinden sorumlu olduğunu ve iradesinin belirleyici rol oynadığını ifade eden karışık bir yoruma dayanak sağlamıştır(Hökelekli & Çağrı, 2000).

Bu ayetler, kelâmî yorumlarda birbirinden oldukça farklı yönler çektirmiştir. Bazı âlimler, Kur’an’da geçen mutlak ifadeleri literal şekilde alarak kaderin mutlak belirlenimle ilgili olduğunu savunmuş; bazıları ise bu tür ayetleri bağlam içinde değerlendirerek, insan iradesiyle ilahî irade arasında daha dengeli bir ilişki kurmaya çalışmıştır. Bu farklı yorumlayış biçimleri, zamanla kelâmî ekollerin oluşmasında etkili olmuş ve İslam düşüncesinde kader konusunu yalnızca metafizik bir mesele olmaktan çıkararak, epistemolojik ve metodolojik boyutlara taşıyan bir tartışma alanına dönüştürmüştür”(Fatr, 35-8) ayeti, ilâhî iradeyi vurgulayan yorumlara zemin teşkil ederken; “İnsan için ancak çalıştığı vardır(Necm, 53-39) ayeti, bireysel sorumluluğa dayalı yaklaşımların dayanaklarından biri olarak değerlendirilmiştir.(Öztürk, 2011)

Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan ayetlerin farklı anlamlara çekilebilecek yapısı, kader meselesinin sadece inançla ilgili bir mesele olarak değil, aynı zamanda yorum yöntemi ve usûl açısından da ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Zira bu ayetlerin kimileri ilahî iradeye vurgular yaparken, kimileri insanın çabasına ve bireysel sorumluluğuna işaret etmektedir. Bu ikili yapı, İslam düşüncesinde kader tartışmalarını çok katmanlı hale getirmiştir.(Hökelekli & Çağrı, 2000)

Söz konusu nasların bağlamdan kopararak veya parçacı/seçmeci yorumlarla ele alınması, zamanla farklı kelâmî eğilimlerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin, yalnızca “Allah, dilediğini saptırır” gibi ayetler üzerinden geliştirilen anlayışlar, kaderin cebrî biçimde anlaşılmasına neden olmuştur(Fettah, 2025). Buna karşılık “Her insanın kendi çabası kendisine aittir” anlamındaki ayetler merkeze alındığında, bireyin eylemlerinden sorumlu tutulduğu, iradesiyle yön verdiği bir model ön plana çıkmıştır(Hökelekli & Çağrı, 2000). Bu durum, kelâm ekollerinin arasında ciddi görüş ayrılıklarına ve hatta itikadî farklılaşmalara yol açmıştır.

Geliştirilen cebrî ve ihtiyârî (iradeye dayalı) açıklamalar sadece kader konusundaki itikadî ilkeleri etkilemekle kalmamış, ahlâk felsefesi, bireysel sorumluluk, toplumsal düzen ve siyasal meşruiyet gibi pek çok alanda belirleyici olmuşlardır. Çünkü kader anlayışı, sadece teorik bir iman meselesi değil; bireyin eylemlerine, karar alma süreçlerine ve hatta yönetime dair algılarına da yön vermektedir.

Dolayısıyla İslam düşüncesinde kader anlayışının şekillenmesinde yalnızca Kur’an ve hadislerin literal içeriği değil, bu metinlerin nasıl anlaşıldığı, hangi bağlamda ve hangi yöntemle yorumlandığı da temel bir rol oynamıştır. Bu durum, kelâmın bir inanç disiplini olmanın ötesine geçerek, yorum metodolojisi açısından da kurucu bir alan haline geldiğini göstermektedir(Yavuz, t.y.).

6. KELÂMÎ TARTIŞMALARIN GENİŞLEMESİ VE KÜLTÜRLERARASI ETKİLEŞİM

İslam'ın kısa sürede geniş coğrafyalara yayılması, farklı inanç sistemleri ve kültürel yapılarla yoğun temaslar kurulmasına zemin hazırlamıştır(Bulut, t.y.). Bu etkileşim, sadece sosyal ve siyasal alanlarda değil, aynı zamanda düşünsel düzlemde de önemli sonuçlar doğurmuştur. Yeni karşılaşılan dinî ve felsefî akımlar, Müslüman düşünürleri kendi inançlarını temellendirme ve açıklama gerekliliğiyle karşı karşıya bırakmıştır(Ödemiş, t.y.). Bu durum, özellikle kelâm ilminin teşekkül sürecinde belirleyici bir rol oynamıştır.

Bu süreçte, yalnızca kader meselesi değil; onunla doğrudan ilişkili olan irade (hürriyet), teklif (yükümlülük), adalet (ilahî adaletin anlamı) ve büyük günah (mürtekebü'l-kebîre) gibi konular da erken dönem İslam toplumunun entelektüel gündeminde önemli yer edinmiştir. Bu meseleler, hem bireyin Tanrı karşısındaki sorumluluğu hem de toplum içindeki etik düzenin temelleri açısından kritik öneme sahiptir(Kubat, 2024).

Özellikle farklı kültürlerin felsefî ve teolojik birikimlerinin İslam dünyasına taşınması, kelâmî tartışmaların daha sistematik bir çerçeveye oturmasını beraberinde getirmiştir. Zerdüştlük, Maniheizm, Yunan felsefesi ve Hristiyan teolojisi gibi çeşitli sistemlerle karşılaşan Müslüman âlimler, bu fikirlerle yüzleşmek ve kendi inanç sistemlerini savunmak adına kelâmî konuları daha derinlikli biçimde işlemeye başlamışlardır(eş-Şehristani, 2024). Bu bağlamda kader meselesi, sadece inanç temelli bir problem olmaktan çıkarak, farklı disiplinlerin de ilgisini çeken çok yönlü bir tartışma alanına dönüşmüştür.

Sonuç olarak, İslam toplumunun farklı medeniyetlerle temas etmesi, kelâmî tartışmalara yeni boyutlar kazandırmış; kader konusu da bu etkileşimin merkezî meselelerinden biri hâline gelmiştir. Böylece İslam düşüncesinde kader ve ilgili konular, sadece nasların yorumlanmasıyla değil, aynı zamanda sosyal değişim, siyasal yapı ve kültürel farklılaşmaların etkisiyle de şekillenmiştir.(Ödemiş, t.y.)

7. KADER ANLAYIŞININ KURUMSALLAŞMASI VE KUR'AN'DAKİ YERİ

Kader meselesi, İslam düşüncesine sonradan dâhil olan bir tartışma alanı değil; İslam öncesi düşünce geleneklerinden miras kalan, entelektüel zemini daha önce oluşmuş kadim bir meseledir. Özellikle Yunan, İran ve Hint düşünce dünyalarında kaderin mahiyetiyle ilgili yapılan sorgulamalar, İslam toplumuna aktarıldığında kelâmî bir nitelik kazanmıştır(eş-Şehristani, 2024). İslam'ın erken döneminde bu birikim, Hz. Peygamber'in toplumsal bütünlüğü önceleyen yaklaşımı çerçevesinde tartışmalardan uzak tutulmaya çalışılmıştır(Öztürk, 2011). Çünkü bu tür meselelerin

zamanından önce gündeme gelmesinin, henüz inançları yerleşmemiş bireyler arasında ihtilaflara yol açabileceği öngörülmüştür.

Ne var ki, özellikle Emevîler döneminde kader meselesi hem siyasi söylemin bir parçası hâline gelmiş hem de teolojik farklılıkların kaynağı olarak öne çıkmıştır(Öztürk, 2011). Cebri yaklaşımla şekillenen siyasi iktidar dili, kaderi otoritenin ilahî takdirle belirlendiği bir yapı olarak sunmuş ve bu anlayış farklı mezheplerin doğmasına zemin hazırlamıştır. Böylece kader inancı, sadece bireysel iman konusu olmaktan çıkmış; siyasal meşruiyet tartışmalarının, toplumsal adaletin ve bireysel sorumluluğun kesişim noktasında yer alan kurucu bir mesele hâline gelmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de "Biz her şeyi bir kader ile yarattık"(Kamer,54-49) ayeti gibi ifadeler, kaderin evrensel düzeyde işleyen ilahî bir ölçü ve düzen anlamında kullanıldığını göstermektedir. Burada söz konusu olan kader, yalnızca insan fiilleriyle sınırlı bir kavram değil;

tüm varlık düzeninin Allah tarafından belirlenmiş ölçü, denge ve yasalar çerçevesinde yaratıldığını vurgulayan kozmik bir ilkedir. Bu yönüyle kader, teolojik boyutunun yanı sıra ontolojik bir düzen fikrini de içerir.

Ancak kader inancı, diğer iman esaslarıyla doğrudan ilişkili olması nedeniyle kolayca yorumlanabilecek bir konu değildir. Bu alandaki değerlendirmeler, yalnızca metinsel deliller üzerinden değil; aynı zamanda dönemin siyasi ve toplumsal bağlamları, birey-toplum ilişkileri ve insanın sorumluluğuna dair etik kaygılar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Nitekim kader anlayışının mahiyetini kavramaya yönelik çabalar, yalnızca dinî ilimlerle sınırlı kalmamış; filozoflar, kelâmcılar, ahlâkçılar, hatta psikologlar gibi farklı disiplinlerden araştırmacılar tarafından da ele alınmıştır. Bu durum, kader inancının çok yönlü bir mesele olduğunu ve yalnızca dogmatik yaklaşımlarla sınırlandırılmayacak kadar derin bir düşünsel alan içerdiğini göstermektedir.(İ. Güler, 2019)

8. KADERCİLİK (FATALİZM) VE TANRI TASAVVURU

Tarihsel süreçte kadercilik olarak adlandırılan ve insanın başına gelen—özellikle olumsuz—olayların önceden ilahî bir güç tarafından belirlendiğini savunan anlayış, farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde yaygın biçimde görülmüştür. Bu yaklaşım, insanın özgür iradesini sınırlayan, eylemlerini belirleyen dışsal ve aşkın bir gücün mutlak etkisini kabul eden bir dünya görüşü sunar. Bu bağlamda kadercilik (fatalizm), yalnızca bireysel sorumluluk tartışmalarını değil; aynı zamanda Tanrı tasavvurunun etik ve adalet ilkeleriyle ne ölçüde uyumlu olduğunu da gündeme getirmiştir.

İslam düşüncesi açısından bakıldığında, bu tür bir kadercilik anlayışıyla ilişkili sorun, Tanrı'nın tasavvur edilme biçimiyle doğrudan ilgilidir. Eğer her türlü olay, insanın iradesinden tamamen bağımsız şekilde önceden belirlenmişse ve bu belirleyicilikte insanın tercihlerine hiçbir yer bırakılmıyorsa; burada ortaya çıkan Tanrı anlayışı, adalet, hikmet ve merhamet gibi niteliklerden soyutlanmış, daha çok otoriter ve mutlak tahakküm kuran bir güç olarak yorumlanma riskini taşımaktadır.

Bu tür bir yaklaşımda Tanrı'nın tasarrufları, insanın anlayış sınırları içinde değerlendirildiğinde rastlantısal, açıklamasız ve hikmetsiz gibi algılanabilir. Bu nedenle kelâm âlimleri, Tanrı'nın mutlak iradesi ile insanın sınırlı ama gerçek iradesi arasında denge kurmaya çalışan yorumlara yönelmişlerdir. “Kıyâsü'l-gâib ale's-şâhid” yöntemiyle, yani bilinmeyen ilahî boyutu, bilinen insanî örnekler üzerinden anlamaya çalışmak da bu tartışmaların temel yöntemlerinden biri olmuştur.

Neticede, kader anlayışıyla ilgili her yorum, aynı zamanda Tanrı'nın adaleti, hikmeti ve kudreti gibi sıfatlarına dair bir bakış açısını da içerir. Bu yüzden kadercilik, sadece insanın dünyadaki yerini değil; Tanrı-insan ilişkisinin nasıl kavranması gerektiğini de belirleyen önemli bir düşünsel alandır.(Allah'ın Ahlakiliği, İ. Güler, s. 81)

İslam düşünce tarihince tartışmaların temelinde ‘kader’ kavramı önemli bir yerdedir. Hz. Peygamber'in vefatıyla meydana gelen siyasi dini meseleler itikadi boyuttadır.(Şahin, 2011)

9. ERKEN DÖNEM MÜSLÜMAN TOPLUMUNDA KADERİN STRATEJİK KONUMU

İslam'ın ilk yüzyıllarında kader meselesi hem bireyin bireysel ahlaki sorumluluğu hem de siyasi otoritenin meşruiyeti açısından merkezi bir tartışma konusu olmuştur. Kader inancı, sadece metafizik bir mesele olarak kalmamış; toplumsal düzenin tesisinde, yöneticilerin yönetim anlayışında ve bireylerin eylemlerinin değerlendirilmesinde belirleyici rol üstlenmiştir. Bu

nedenle erken dönem Müslüman toplumlarında kader anlayışı, hem inanç hem de pratik düzeyde ciddi sonuçlar doğurmuştur.(Abdulhamit, 2002)

İslam toplumundaki kader tartışmaları temelde, “bireyin özgürlüğü ile Allah’ın mutlak iradesi arasında nasıl bir denge kurulması gerektiği” sorusu etrafında şekillenmiştir(Öztürk, 2011). Bu soru, sadece teorik bir zihin egzersizi olmanın ötesinde; hukuk, siyaset, ahlak ve ibadet gibi alanlara doğrudan yansıyan bir sorunsal haline gelmiştir(Aydınlı, 2018). Bir yandan Allah’ın her şeyi bilen ve her şeyi takdir eden bir varlık olduğu kabul edilirken, diğer yandan insanın eylemlerinden sorumlu tutulabilmesi için irade sahibi olması gerektiği düşüncesi arasında bir denge kurma çabası, farklı mezheplerin ve kelâmî ekollerin doğmasına neden olmuştur.(Ödemiş, t.y.)

Bu bağlamda kader inancı, hem bireysel anlamda sorumluluk bilinci geliştirmeye hem de toplumsal yapının otorite, adalet ve liyakat temelinde inşa edilmesine katkıda bulunan bir düşünsel çerçeve sunmuştur. Ancak bu çerçevenin nasıl yorumlandığı, hangi teolojik ve siyasi ihtiyaçlarla şekillendiği her zaman tartışma konusu olmaya devam etmiştir.(*İslam Düşüncesinde Kader Tartışmaları - Fıkriyat Gazetesi*, t.y.) Erken dönem İslam tarihinde yaşanan sosyal ve siyasal gelişmeler, kader anlayışının şekillenmesinde doğrudan etkili olmuştur. Toplumun yaşadığı krizler, iktidar mücadeleleri ve mezhep farklılaşmaları, inanç konularının yalnızca bireysel değil, aynı zamanda politik ve ideolojik düzlemde de değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu çerçevede kader meselesi, toplumsal yapının ve yönetim anlayışının biçimlenmesinde önemli bir araç hâline gelmiştir(Hatalmış, 2017).

Henüz kelâm ilmi sistematik bir disiplin olarak teşekkül etmemişken bile, kader, irade, adalet ve sorumluluk gibi meseleler dönemin en çok tartışılan başlıkları arasında yer almıştır. Bu tartışmalar, halk arasında olduğu kadar ileri düzey entelektüel çevrelerde de yankı bulmuş; farklı bakış açıları giderek daha belirgin ve organize görüş biçimlerine evrilmiştir. Bu ortam, kelâm ilminin doğuşuna ve mezhepler arası farklılıkların entelektüel temellere oturtulmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.(Kubat, 2008) Bu tartışmaların sürekliliği ve derinliği, zamanla sistematik teolojik düşüncenin yani kelâm ilminin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle kader, irade ve ilahî adalet gibi meselelerin yorumlanma biçimi, farklı kelâmî yaklaşımların şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Erken dönemde yaşanan fikrî ayrışmalar, yalnızca bireysel görüş farklılıkları değil; aynı

zamanda metodolojik ayrılıklar üzerinden örgütlenen mezhep yapılarının doğmasına neden olmuştur(Lami, 2024).

Bu süreçte geliştirilen “denge arayışı”, yani ilahî kudret ile insan iradesi arasında bir denge kurma çabası, farklı mezheplerin teolojik pozisyonlarını belirlerken temel belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Cebriyye gibi bazı yaklaşımlar kaderi mutlak bir belirlenim olarak ele alırken; Kaderiyye ve Mu‘tezile gibi akımlar, insanın özgür iradesini ön plana çıkararak ahlaki ve hukuki sorumluluğun temellendirilmesine odaklanmışlardır. Böylece kader meselesi etrafında şekillenen kelâmî tartışmalar, İslam düşüncesinde mezheplerin fikrî ayrışmasının hem nedeni hem de sonucu olarak önemli bir işlev görmüştür.(Bulut, t.y.)

10. MEZHEPLER ARASINDA KADER ANLAYIŞLARI: CEBRİYYE, KADERİYYE VE MU‘TEZİLE

Erken dönem İslam düşüncesinde kader meselesi etrafında oluşan tartışmalar, yalnızca bireysel inanç boyutuyla sınırlı kalmamış; mezheplerin ortaya çıkışı ve düşünsel çizgilerinin belirlenmesinde de merkezi bir rol oynamıştır. Bu süreçte, kelâmî ekoller arasında belirgin ayrımlar oluşmuş ve her biri kader, irade ve ilahî kudret ilişkisini farklı temeller üzerine oturtmuştur.(Üzüm, 2001)

Cebriyye mezhebi, insanın eylemlerinde hiçbir etkinliğe sahip olmadığını savunarak, mutlak bir cebr anlayışını benimsemiştir. Bu görüşe göre insan, irade sahibi olmayan bir varlık olup tüm fiilleri Allah tarafından önceden belirlenmiştir. Bu yaklaşımda bireyin sorumluluğu yok denecek kadar azdır; çünkü fiillerin faili, gerçekte insan değil, ilahî kudrettir (Fettah, 2025). Bu anlayış, özellikle Emevî iktidarı döneminde siyasi meşruiyeti desteklemek için de kullanılmıştır. Yönetim ve otoritenin ilahî takdirle belirlendiği iddiası, toplumsal muhalefetin önünü kesen teolojik bir zemin yaratmıştır (Öztürk, 2011).

Buna karşılık, Kaderiyye ve özellikle Mu‘tezile mezhebi, insanın özgür iradeye sahip olduğunu ve fiillerinden dolayı sorumlu tutulması gerektiğini ileri sürmüştür. (Hökelekli & Çağrı, 2000) Bu akımlar, aklı merkeze alan yorumlarıyla insanın seçme özgürlüğünü savunmuş ve ilahî adalet ilkesine vurgu yapmıştır. Onlara göre, Allah’ın adil olması ancak bireyin özgür iradesiyle yaptığı fiillerden sorumlu tutulmasıyla mümkündür. Bu yaklaşım, hem teolojik düzlemde ilahî adalet anlayışını korumayı hem de toplumsal yapıda bireyin etik ve hukuki sorumluluğunu temellendirmeyi amaçlamıştır. (Işık, 1967)

Bu mezhepsel ayrışmalar, sadece inanç ilkeleri üzerinden değil, aynı zamanda dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı çerçevesinde şekillenmiştir. Kader tartışmaları, itikadî olmalarının yanı sıra, siyasi aidiyetlerin belirlenmesinde ve toplumsal kimliklerin inşasında da işlevsel bir rol üstlenmiştir. Bu nedenle kelâmî pozisyonlar, yalnızca metafizik argümanlar değil, aynı zamanda politik stratejiler olarak da değerlendirilmelidir. (*İslam Düşüncesinde Kader Tartışmaları - Fikriyat Gazetesi*, t.y.)

11. HASAN EL-BASRÎ’NİN KADER ANLAYIŞI: ORTA YOLCU BİR YAKLAŞIM

Erken İslam düşüncesinde kader tartışmaları net çizgilerle iki uç görüş arasında şekillenirken, Hasan el-Basrî’nin yaklaşımı bu iki çizgi arasında daha dengeli ve ihtiyatlı bir pozisyon sunmuştur. El-Basrî, insanın fiillerinde özgür olduğunu kabul etmiş; ancak bu özgürlüğün, Allah’ın mutlak

iradesi ve ilmiyle sınırlı olduğunu da özellikle vurgulamıştır. Bu bağlamda onun görüşü, ne Cebriyye’nin insanı tümüyle pasif ve belirlenmiş bir varlık olarak tanımlayan anlayışıyla örtüşür, ne de Mu‘tezile’nin insan iradesini mutlaklaştıran düşüncesine tam olarak uyar. (Kubat, 2008; Yıldırım, 2022)

Hasan el-Basrî’nin yaklaşımı, insanın ahlaki ve dini sorumluluğunu korumaya çalışırken aynı zamanda Allah’ın kudreti ve bilgisiyle çelişmeyen bir irade anlayışı geliştirme çabasıdır. O, bireyin iyi ya da kötü fiilleri arasında bilinçli tercihler yapabildiğini ve bu nedenle yaptıklarından sorumlu olduğunu savunur (Kubat, 2008). Ancak bu tercih alanı, ilahî iradenin bilgisi ve takdiriyle çelişmeyen sınırlı bir özgürlük çerçevesinde değerlendirilir.

Bu yönüyle Hasan el-Basrî’nin kader anlayışı, erken dönem kelâmî tartışmalarda itidal arayışını temsil eden önemli bir düşünsel durak olarak öne çıkar. (C. Güler, 2024) Onun görüşleri, daha sonra gelişen kelâm ekollerine doğrudan kaynaklık etmemekle birlikte, hem teolojik hem de ahlaki açılardan dengeli bir perspektif sunması nedeniyle İslam düşünce tarihinde referans noktalarından biri olmuştur. Bu yaklaşım, özellikle Emevî döneminin cebrî söylemine karşı Kur’an merkezli ve aklı dışlamayan bir denge anlayışı geliştirme çabasının da bir yansımasıdır. (Fıglalı, t.y.) Bu yaklaşım, Emevî iktidarının cebrî anlayışına karşı, Kur’an ve akıl temelli bir denge arayışıdır. (İsalamoğlu, 2012)

SONUÇ

Erken dönem İslam toplumunda kader anlayışı, yalnızca bireysel inançla sınırlı kalmayıp, siyasal meşruiyet, toplumsal düzen ve bireysel sorumluluk gibi alanlarda da belirleyici bir rol

üstlenmiştir. Kader tartışmaları, Kur'an'daki farklı yorumlara açık ayetlerin ve siyasi gelişmelerin etkisiyle farklı kelâmî yaklaşımların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Cebriyye kaderi mutlak bir zorunluluk olarak ele alırken, Kaderiyye ve Mu'tezile insan iradesine vurgu yapmıştır. Hasan el-Basrî ise bu iki uç arasında bir denge gözeterek hem ilahî kudreti hem de insanın sorumluluğunu birlikte değerlendiren özgün bir perspektif ortaya koymuştur.

Erken dönem islam toplumlarında kader meselesi, İslam düşünce tarihinde sadece teolojik bir tartışma değil; aynı zamanda ahlâkî, toplumsal ve siyasal yönleriyle ele alınması gereken çok katmanlı bir meseledir. Bu yönüyle kader anlayışı, erken İslam düşüncesinin kurucu problemlerinden biri olmayı sürdürmüştür.

KAYNAKÇA

Abdulhamit, S. (2002). İslam'ın ilk Siyasallaştırılma Sürecinde “Kader” inancı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 43(2), 1. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000101

Aydınlı, O. (2018). *Din-Mezhep İlişkisi veya İlişkisizliği Sorunu*. 193-208.

Ayhan, K. (2014). *Ömer Bin Abdulaziz'in Maverâünnehir Siyasi* [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.

Bulut, H. İ. (t.y.). *Siyasi İtikadi Mezhepler Tarihi* (1-03).

eş-Şehristani, M. (2024). *Milel ve Nihal / Şehristani* (M. Dalkılıç, Çev.). Litera Yayıncılık.

Fettah, İ. A. (2025). Cebriyye. İçinde *TDV İslâm Ansiklopedisi: C. 7*. (1993. bs, ss. 205-208). <https://islamansiklopedisi.org.tr/cebriyye>

Fığlalı, E. R. (t.y.). *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri. 1*(1), 152-156.

Güler, C. (2024). *Hasan-ı Basri'nin Tefsirindeki Kader Telakkisinin Kader Risalesi İle Mukayesesi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Güler, İ. (2019). *Allah'ın Ahlakiliği Sorunu* (11. Baskı).

Hatalmış, A. (2017). *Emevi Halifelerinden Kaynaklı Ayırışmalara Karşı Ömer b. Abdülaziz'in İslam Toplumunu Yeniden İnşa Çabası*. 8, 331-350.

Hökelekli, H., & Çağrııcı, M. (2000). İrade. İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 22, ss. 380-387).

Işık, K. (1967). Mutezile'nin Doğuşu ve Kelami Görüşleri. *Ankara Okulu Y*, 334-357.

İsalamoğlu, M. (2012). *Hasan-el Basri Kader Risalesi ve Şerhi* (1. baskı). Düşün Yayınları.

İslam Düşüncesinde Kader Tartışmaları—Fikriyat Gazetesi. (t.y.). Geliş tarihi 09 Nisan 2025, gönderen <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ekrem-demirli/2023/05/07/islam-dusuncesinde-kader-tartismalari>

Keskin, M. (1994). *İbni Kesir El- Bidaye ve Nihaye: C. 9*.

Köse, M. (2010). *Sosyal Siyaset Kavramı ve Ömer b. Abdulaziz'in Sosyal Siyaseti*. 34, 75-98.

Kubat, M. (2008). *Hasan el-Basri Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri*. Çıra Yayınları.

Kubat, M. (2024). *Hasan el-Basri—Hayatı, İlmi Kişiliği ve Kelam İlmindeki Yeri*. https://www.kitapyurdu.com/kitap/hasan-elbasri-hayati-ilmi-kisiligi-ve-kelam-ilmindeki-yeri/121253.html&filter_name=mehmet+kubat

Lami, A. (2024). *İslâm Mezhepleri (El Milel Ven Nihâl Tercümesi)*, Abdülkerim Eş Şehristânî. <http://archive.org/details/islam-mezhepleri-el-milel-ven-nihal-abdulkerim-es-sehristani>

Ödemiş, M. (t.y.). İslam Mezheplerinde İnsan Hürriyeti Hakkındaki İlk Tartışmaların Teo-Politik Eleştirisi. *Ekev Akademi Dergisi*.

Öztürk, R. (2011). *İslam Düşüncesinde Kaderci Anlayışın Sosyal ve Kültürel Temelleri*. 29.

Şahin, H. (2011). İlk Dönem Kader Tartışmalarında Siyasetin Rolü. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36.

Üzüm, İ. (2001). Kaderiyye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 24(64-65). <https://islamansiklopedisi.org.tr/kaderiyye>

Yavuz, Y. Ş. (t.y.). Kader. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Geliş tarihi 15 Nisan 2025, gönderen <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>

Yıldırım, R. (2022). *Hasan-ı Basri / Öncülerimiz 15*. Ensar Neşriyat.

EXPERIENCES OF TEACHERS WORKING WITH MIGRANT STUDENTS IN
HATAY/REYHANLI: A QUALITATIVE RESEARCH

HATAY/REYHANLI'DA GÖÇMEN ÖĞRENCİLERLE ÇALIŞAN
ÖĞRETMENLERİN DENEYİMLERİ: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Mahfuz SEVİLGEN¹, İzzet PARMAKSIZ²

¹Okul Psikolojik Danışmanı, Reyhanlı Oğulcan Tuna TMTAL, Okul Psikolojik
Danışmanlığı, , <https://orcid.org/0009-0006-0937-6874>,

²Doçent, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik,
<https://orcid.org/0000-0003-2468-6134>

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Türkiye'nin göç hareketlerinden yoğun şekilde etkilenen bölgelerinden biri olan Hatay'ın Reyhanlı ilçesinde görev yapan öğretmenlerin göçmen öğrencilerle ilgili deneyimlerini, algılarını ve karşılaştıkları güçlükleri incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desen çerçevesinde yürütülmüştür. Katılımcılar, sınıflarında göçmen öğrenci bulunan ve farklı okul kademelerinde görev yapan 12 öğretmenden oluşmaktadır. Bu öğretmenler ilkökul, ortaokul ve lise düzeyinden seçilmiştir. Ayrıca ek olarak da üç idarecinin de görüşlerine yer verilmiştir. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Görüşme formuna verilen cevaplar kayıt altına alınmış ve görüşme sonrası düzenlenmiştir. Elde edilen bulgular, öğretmenlerin en çok dil ve iletişim sorunları, kültürel farkların sınıf içi etkileşime etkisi, akademik destek yetersizliği ve ailelerle kurulan ilişkilerde yaşanan zorluklar nedeniyle güçlük yaşadıklarını ortaya koymuştur. Yaşanan sorunlara ek olarak psikolojik destek almada sorunlar yaşadıkları belirlenmiştir. Bu sorunun temelinde dil problemi ve bazı algısal engeller olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bazı öğretmenlerin bireysel çabalarla çözüm yolları geliştirdiği, ancak bu süreçte mesleki yetersizlik hissi ve duygusal tükenmişlik yaşadıkları da gözlemlenmiştir. Bazı öğretmenlerin ise tükenmişlik belirtisiyle baş etmede sıkıntı yaşadığı ve destek alma eğilimleri olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, göçmen öğrencilerin eğitim süreçlerinde öğretmenlere yönelik psikososyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi ve öğretmenlerin kültürel yeterliliklerinin artırılması gerektiğini göstermektedir. Bununla birlikte aile eğitimleri ve öğretmenler içinde güçlendirici eğitimlerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Göçmen öğrenciler, Öğretmen deneyimi, Kültürel farklılık, Sınıf içi etkileşim, Eğitimde kapsayıcılık

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the experiences, perceptions and difficulties faced by teachers working in Reyhanlı district of Hatay, one of the regions heavily affected by migration movements in Turkey, regarding migrant students. The research was conducted within the framework of phenomenological design, a qualitative research method. The participants consisted of 12 teachers who had migrant students in their classes and who worked at different school levels. These teachers were selected from primary, secondary and high school levels. In addition, the views of three administrators were also included. Data were

collected through a semi-structured interview form and analyzed using the content analysis method. The answers given to the interview form were recorded and edited after the interview. The findings revealed that teachers mostly experienced difficulties due to language and communication problems, the effect of cultural differences on classroom interaction, inadequate academic support and difficulties in establishing relationships with families. In addition to the problems experienced, it was determined that they had problems in receiving psychological support. It is thought that the basis of this problem is the language problem and some perceptual obstacles. However, it has been observed that some teachers develop solutions through individual efforts, but experience feelings of professional inadequacy and emotional burnout during this process. It has been observed that some teachers have difficulty coping with burnout symptoms and tend to seek support. The research findings show that psychosocial support mechanisms for teachers in the education process of immigrant students should be strengthened and the cultural competence of teachers should be increased. In addition, it reveals the necessity of family education and empowering training for teachers.

Key Words: Migrant students, Teacher experience, Cultural differences, Classroom interaction, Inclusive education

THE CONSTRUCTION OF MA'RIFATULLĀH AND MUSLIM IDENTITY: THE
PERSPECTIVE OF İZZ IBN 'ABDUSSALĀM
MARİFETULLAH VE MÜSLÜMAN KİŞİLİĞİNİN İNŞASI: İZZ B. ABDÜSSELÂM
PERSPEKTİFİ

Özlem ÇAKAR¹, Ahmet ERKOL²

¹Lisansüstü Öğrencisi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, Kelam Ana
Bilim Dalı, 0000-0001-6669-4605

²Prof.Dr.Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Kelam Ana bilim dalı,
0000-0001-6435-0905

Özet

İslam düşünce tarihinde tartışılan temel meselelerden biri de mârifetullah konusudur. İslam ilim disiplinleri, mârifetullah meselesine dair farklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Bazı disiplinler konuyu teorik çerçevede ele alırken, bazıları ise pratik ve ameli boyutlarıyla değerlendirmiştir. Bu bağlamda 13. yüzyıl İslam düşüncesinin önde gelen âlimlerinden olan İzz b. Abdüsselâm (ö. 660/1262) da mârifetullah konusuna dikkat çeken isimlerden biridir. İzz b. Abdüsselâm'a göre mârifet, Allah'ın rubûbiyyetinin izzetini bilmek ve ubûdiyyetin acziyetini itiraf etmektir. Ona göre insanın en üstün niteliği irfandır ve bu irfanın en yüce mertebesi ise Allah'ı tanımaktır. Mârifet, bütün hayırların menbaı, lütufların kaynağı ve kötülüklerin defedicisidir. Ancak onun mârifetullah anlayışı salt teorik bir bilgi aktarımı değil; kalbi ve zihni dönüştüren bir inşa sürecidir. Bu bağlamda mârifetullah, sadece Allah'ın varlığına inanmakla sınırlı olmayıp, O'nun zâtını, sıfatlarını ve fiillerini derin bir tefekkürle anlamayı ve bu anlayışı kalpte kökleştirmeyi kapsar. İzz b. Abdüsselâm, bu anlayışını açıklarken "marifet ağacı" metaforunu kullanır. Ona göre, mârifetullah bir ağacın gövdesini; Allah'ın sıfatlarını tanımak, bu ağacın dallarını; Kur'an ahlâkıyla ahlâklanmak ise meyvelerini teşkil eder. Bu mecaz, mârifetin bireyin ahlâkî ve ruhî tekâmülünde nasıl merkezi bir rol üstlendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu çalışmada İzz b. Abdüsselâm'ın mârifet anlayışı ele alınmıştır. Özellikle müellifin "Şeceretü'l-Ma'ârif ve'l-Ahvâl ve Sâlihu'l-Akvâl ve'l-A'mâl" adlı eserinden hareketle mârifetullahın teorik çerçevesi kadar ameli ve ahlaki boyutları da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Marifetullah, İzz b. Abdusselam, ahlaki inşa

Abstract

One of the fundamental issues discussed throughout the history of Islamic thought is the concept of ma'rifatullāh (knowledge of God). Various Islamic disciplines have developed different approaches to this matter. While some disciplines have addressed the issue within a theoretical framework, others have approached it from practical and action-oriented perspectives. In this context, 'Izz ibn 'Abd al-Salām (d. 660/1262), one of the prominent scholars of 13th-century Islamic thought, is a significant figure who drew attention to ma'rifatullāh. According to him, ma'rifah is to recognize the majesty of God's rubûbiyyah (Lordship) and to confess the weakness of human 'ubûdiyyah (servitude). For Ibn 'Abd al-Salām, the highest virtue of the human being is 'irfān (gnosis), and the most exalted level of 'irfān is the recognition of God.

Maʿrifah is the source of all goodness, the origin of all divine gifts, and the repeller of all evil. However, his understanding of maʿrifatullāh is not merely a theoretical transmission of knowledge; rather, it is a constructive process that transforms the heart and the mind. In this regard, maʿrifatullāh is not limited to belief in God’s existence but includes a deep contemplation of His essence (dhāt), attributes (ṣifāt), and acts (afʿāl), and internalizing this understanding within the heart. To illustrate his conception, Ibn ʿAbd al-Salām employs the metaphor of the “Tree of Maʿrifah.” In this metaphor, the knowledge of God’s essence forms the trunk of the tree; recognizing His attributes corresponds to its branches; and embodying Qur’anic ethics constitutes its fruits. This imagery is noteworthy as it reflects how maʿrifah plays a central role in the moral and spiritual development of the individual. This study examines Ibn ʿAbd al-Salām’s understanding of maʿrifah, with particular reference to his work “*Shajarat al-Maʿārif wa’l-Aḥwāl wa Ṣāliḥ al-Aqwāl wa’l-Aʿmāl*”. It seeks to explore not only the theoretical framework of maʿrifatullāh but also its practical and ethical dimensions.

Keywords: Marifatullah, Izz ibn Abdussalam, moral construction

REPRESENTATIONS OF THE CAUCASUS-KARS FRONT DEFENSE IN AHMED
DURSUN NÂTIKÎ'S DIVAN

ARDAHANLI AHMED DURSUN NÂTIKÎ DİVANİ'NDA KAFKAS-KARS CEPHESİ
SAVUNMASI

Emel NALÇACIGİL¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı,
Klasik Türk Edebiyatı, , ORCID: 0000-0003-3395-1286.

Özet

Edebiyat; felsefe, tarih, psikoloji ve siyasetle etkileşim halinde olan sanat ağırlıklı bir bilimdir. Ancak Osmanlı dönemi edebiyatı bu bilimler içerisinde tarih ile daha fazla ilişki içindedir. Bu dönem klasik Türk edebiyatında özellikle savaşı anlatan manzumeler oldukça fazladır. Vatan savunması Türk milleti için özellikle İslam dininin kabulünden sonra çok daha önemli olmuştur. Osmanlı döneminde savaşların birebir gözlem yapan şairler tarafından anında yazılması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Bu sebeple klasik Türk edebiyatında savaşların anlatıldığı manzumeler tarihi belge niteliğindedir. Dolayısıyla savaş manzumelerinin incelenmesi; bilim dünyasına katkı sağlamasının ötesinde geleceğe dair mefkûrelerin belirlenmesine de yardımcı olacaktır. Bu niteliklere sahip eserlerden biri de *Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî Divanı*'dır. *Nâtîkî Divan* 'ı Osmanlı dönemi savaşlarını anlatan manzumelerin seyrini takip etmek, geleceğe dair mefkûreleri belirlemek, millî dayanışma ruhunu yaşatmak adına da önemli bir yerde durmaktadır. Ancak söz konusu eserin şimdiye kadar yapılan alan çalışmalarında incelenmediği gözlemlenmiştir. Oysa Erzurum müftüsü olan Ahmed Dursun Nâtîkî, döneminde vuku bulan Osmanlı-Rus Savaşları'nı edebî dille, hâlet-i rûhiyesini de yansıtarak aktaran, bilgilerini şiirde toplayan klasik Türk edebiyatının son ender şairlerindendir. Bildiride mezkûr divanda şairin içten duygularıyla anlatılan Osmanlı-Rus arasında gerçekleşen Kafkas-Kars cephesinde yaşanan olayların incelenmesi hedeflenmiştir. Eserin titizlikle tetkik edilmesi sonucunda Kafkas-Kars cephesinin anlatıldığı on bir manzume tespit edilmiştir. Bu manzumeler kaynak eserlerden hareketle yorumlanmıştır. Bu bildiri ile öncelikle alan çalışmalarına, tarih bilimine katkı sağlamanın yanında milletler arası ilişkilerin tarihî seyrini belirtmek hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî, Osmanlı-Rus savaşları, divan, tarih.

Abstract

Literature, as a discipline marked by its aesthetic essence, engages dynamically with philosophy, history, psychology, and politics. Yet, Ottoman-era literature reveals a particularly close relation with history. Verse narratives of warfare are especially prominent in the classical Turkish literature from this period. The notion of defending the homeland gained even greater significance for the Turkish nation following the adoption of Islam. This significance is further underscored by the fact that many battles during the Ottoman period were recorded in verse by poets who bore direct witness to these events. Consequently, war-themed poems in classical Turkish literature possess the quality of historical documents. Studying such poems not only contributes to the scholarly field but also aids in articulating future ideals and national aspirations. One such work bearing these characteristics is Ahmed Dursun Nâtîkî's Divan. The

Divan holds particular significance for tracing the literary trajectory of Ottoman war poetry, sustaining the spirit of national unity, and envisioning collective ideals for the future. It appears that this work has remained largely overlooked in existing scholarship. Yet, Ahmed Dursun Nâtîkî—who once served as the Mufti of Erzurum—was among the last distinguished poets of classical Turkish literature to document the Ottoman-Russian wars of his era with both literary finesse and psychological depth. This paper aims to examine the episodes from the Caucasus-Kars Front as narrated in the mentioned Divan, portrayed through the poet's sincere and emotionally charged voice. A meticulous analysis of the work led to the identification of eleven poems centered on the Caucasus-Kars Front. These poems were interpreted in relation to primary historical sources. In doing so, this paper seeks not only to contribute to literary scholarship and historical inquiry but also to shed light on the historical trajectory of international relations.

Keywords: Classical Turkish literature, Ahmed Dursun Nâtîkî, Ottoman-Russian wars, divan, history.

1. GİRİŞ

Tarih ile edebiyat birbirlerini destekleyen iki bilim dalıdır. Tarih yaşanmış olayların neden ve sonuçlarını araştırır. Edebiyat ise sözlü anonim halk edebiyatının yanında şairin/yazarın yaşadığı veya etkilendiği olayları hislerini de dahil ederek oluşan sanatsal eserlerdir (Erol, 2012: 63). Bu bağlamda tarihin edebiyatla ilişkisini klasik Türk edebiyatı metinlerinde de görmekteyiz. Zira toplumun bir ferdi olan şairin duygu, his ve düşünce dünyası yaşadığı dönemin sosyal, siyasî ve kültürel özellikleriyle şekillenmektedir. Bu durum Klasik Türk edebiyatı eserlerinde de kendini göstermektedir.

Bildiride divanı incelenen Ahmed Dursun Nâtîkî 1785-1863 yılları arasında yaşamıştır. 1817'de otuz iki yaşında Erzurum'daki öğreniminden sonra Lala Paşa Cami'nde vaaz vermeye başlamıştır. Dönemin padişahı Abdülmecid'e sunduğu iki eseriyle padişahın ilgisini çekerek Erzurum müftülüğü görevine getirilmiştir (Erkal, 2019: 8). Yaşadığı dönem itibarıyla 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşları, Kars'ın elden çıkışı, Erzurum'un işgali, Kars zaferi ve 1854-1856 Kırım Savaşı'na şahit olmuştur. Manzumelerinde dönemin siyasî olaylarını bürokrat kimliğiyle analizden geçirmiştir. Sade bir dille kaleme aldığı gazellerinde bile hayattan kesitler sunan şair daha ağır yazdığı kasidelerinde de dönemin olaylarını şiirlerine aktarmıştır. Şiirleri günlük mahiyetinde olan Nâtîkî'nin dilinden Osmanlı-Rusya arasında vuku bulan Kafkas-Kars cephesi kuşatmasında yaşananların anlatıldığı on bir manzume incelenmiştir. Bu şiirler kronolojik olarak dönemin tarihini yansıtmaktadır. Ayrıca Nâtîkî'nin şiirleri şekil ve içerik bakımından klasik Türk şiiri özelliklerine sahiptir.

Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî'nin yaşadığı dönemde başlayan ve divana konu olan 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşlarının nedenleri arasında, I. Nikola'nın Osmanlı devletinin yeniçeri ocağını kaldırmasını (1826) ve Navarin'de Osmanlı-Mısır donanmasının yakılmasını (1827) faydalanma isteğidir. Ruslar, Ortodoksların ve Slavların korunması adına egemenliklerini yayma ve toprak kazanma isteğindedirler (Uzunçarşılı, 1982: 178-179). I. Nikola'nın hedefleri arasında Çarlık Rusya'nın, Balkan ülkelerini de içine alan Ortodoks devlet kurma hayaliyle Akdeniz'e doğru hızlıca ilerleme planı bulunmaktadır. Bunun için en uygun bölge Doğu Anadolu'da Kars'tır. Nitekim Rusya için Kars, Erzurum'a Erzurum ise İstanbul'a ulaşmanın tek yoludur. Rusya, 1828 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmiş ve Osmanlı Devleti de Rus beyannamesine karşılık beyanname yayınlamasıyla iki ülke arasında savaş başlamıştır. İlk olarak 7 Temmuz 1828'de Kars şehri, 7 Temmuz 1829'da Erzurum şehri Rusların eline geçmiştir. Rus General Paskievitsch (Paskeviç), Anadolu'nun iç kısımlarına yapacağı sefer için Rus donanmasından yardım alabilmek amacıyla Trabzon'u almaya karar verse de başarılı

olamamıştır (Gök, 2008: 12-14). Sıcak sulara ulaşmak isteyen Rus ordusunun ilerleyiş noktasında en önemli konumda bulunan Kars, Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî'nin yaşadığı dönemde 1807, 1828-1829 ve 1854-1855 yıllarında Rus güçleri tarafından üç kez saldırıya uğramıştır. İlk 1807 yılında Arpaçay'ı geçerek Kars'a gelen Ruslar Osmanlı ordusunun ve halkın da verdiği başarılı mücadele neticesinde yenilmişler, geri çekilmek zorunda kalmışlardır (Gök, 2008: 37). Böylece Ruslar, ilk kez Doğu Anadolu'daki bu şehirleri işgal etmiş oldular. Ancak 1829 Edirne Anlaşmasının 4.maddesiyle, Rus-Osmanlı Anadolu sınırı belirlenmiştir (Turan, 1951: 135).

Natîkî'nin şahit olduğu bir diğer savaşta Kırım Savaşı (1853-1856)'dır. Kırım savaşı üç yıl sürmüş ve savaşların önemli bir bölümü Kafkaslarda meydana gelmiştir. Sivastopol'un kuşatılması sürerken Ruslar, Kafkas cephesinde ilerleyerek Kars'ı işgal etmiştir (Çakır, 2009: 1829).

1853'te başlayan Osmanlı-Rus (Kırım) Savaşı'nın nedeni olarak kabul edilen olay "Kutsal Yerler Meselesi" olmuştur. 1847 yılında Beytülâhim'de gerçekleştirilen Ortodoks ayininde Hristiyanlarca kutsal kabul edilen bir yıldız kaybolması neticesinde Katolik-Ortodoks gerilimi yaşanmıştır. İlerleyen yıllarda daha da yükselen gerginlik Osmanlı Devleti topraklarında Hristiyanların korunması meselesine gelmiştir. Osmanlı Devleti, sınırlarında yaşayan Katolikler adına talepleri olan Fransa ile Ortodoksların haklarını koruduğu iddiasıyla yaklaşan Rusya arasında kalmıştır. Her zaman Akdeniz'e ulaşmak isteyen Rusya bu olayı bahane ederek Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmiştir. Rusya'nın emellerini bilen Avrupa Devletleri Fransa ile İngiltere bu durumda Osmanlı Devleti'nin yanında savaşmışlar, üç yıl süren savaş galibiyetle sonuçlanmıştır (Birbudak, 2018: 241).

Çalışmada incelenen divanda Osmanlı-Rus savaşlarını anlatan manzumeler gerek tarih gerek edebiyat bilimleri açısından gazâvat-nâmedir. Nitekim mezkûr eserde; belli savaşın anlatılması, Puşkin gibi yabancı kaynakların da kabul ettiği olaylar hakkında ayrıntılı bilgi verilmesiyle tarih bilimi için (Mercan, 2003: 122-123) olduğu kadar manzumelerin bizzat savaşa iştirak eden şair tarafından yazılması, betimlemelere yer verilmesi, kahramanların peygamberlerle ilişki kurularak övülmesi, düşman ordusuna yapılan kötü vasıflar ve tüm gerçekliğiyle gazâyı ön plana çıkarması açısından edebiyat bilimine (Çetinkaya Tahtacı, 2024: 7-9) göre de gazâvat-nâme özelliklerini göstermektedir.

Osmanlı devlet politikası doğrultusunda gazâlar, klasik Türk edebiyatında da oldukça önemlidir. Konunun öneminden dolayı pek çok şair tarafından gazâ-nâmeler kaleme alınmıştır. Ancak bunlar arasında klasik Türk edebiyatının son temsilcisi kabul edilen Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî'nin Divanı ayrı bir öneme sahiptir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî Divanı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Osmanlı-Rus arasında gerçekleşen savaş anlatması açısından türün ender örneklerindendir. Bunun yanında yukarıda da ifadelendirildiği üzere şairin manzumelerini klasik Türk edebiyatının tahayyülünde oluşturması da eserin değerini artırmaktadır. Günümüze kadar yapılan alan çalışmalarında böylesi önem arz eden bir eserin incelenmemiş olması bizi bu bildiriye yazmamıza teşvik etmiştir. Çalışma, tarih biliminde kaleme alınmış çalışmalar yardımıyla klasik Türk edebiyatı araştırma çalışmalarında kullanılan hermenötik teknik örnek alınarak oluşturulmuştur.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Bildiri için öncelikle *Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî Divanı* 'nda Kafkas-Kars cephesine konu olan tüm manzumeler fişlenmiş, belirlenmiştir.

Belirlenen bu şiirler tarih biliminde yapılan çalışmalar doğrultusunda kronolojik olarak sıralanmasının ardından tarafımızca yorumlanmıştır.

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı ve Kırım Savaşı'nda Kafkas-Kars Cephesi'nin İşgali

1828-1878 arasında Kars, üç kez kuşatılmış ve bu kuşatmaların hepsinde Rus hâkimiyetine girmiştir. 19. yüzyılda Kars şehri, Rusların Akdeniz'e açılma siyasetlerinin temel noktasıdır. Doğu Anadolu'yu Güney Kafkasya'ya bağlayan en kısa yol olması sebebiyle şehir stratejik öneme sahiptir. Ayrıca şehirde bulunan Kars Çayı'nın ikiye ayırdığı bölgenin doğusu açık ve düzlük; batısı dağlık ve engebeli yüksek rakımlı arazilerden oluşması Rus ordusunun Kars içlerine rahatlıkla girmesini sağlamıştır. Böylece Çarlığın asıl hedefi olan Erzurum'u ele geçirme noktaları, Tiflis-Gümrü üzerinden Kars veya Tiflis-Ahıska-Ardahan istikâmetinden Oltu yolundan veya yine Kars'tan Erzurum'dur. Ruslar 1828-1829 Savaşı'nda 28 Haziran 1828 tarihinde Kars'ın kuzeyinde bulunan Arpaçay'ı geçerek Kars istikametinde ilerlese de Osmanlı ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Ancak şehre hâkim olunacak özel noktaları ele geçirdikleri için şehrin doğusunda taarruza geçen Ruslar, batıdaki birlikleriyle kale kapısına yönelmişlerdi. Osmanlı askerleri, iç kaleye çekildiklerinde Ruslar Kars şehrini ele geçirmişlerdi (Saygılı 3). Gazellerinde Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtikî, Allah'a alçaklara fırsat vermemesi, Kars ümmetinin düşman elinden kurtulması için dua etmiştir. Kalp rahatlığı anlamına gelen *inşirâh* ibaresi ile Kur'ân-ı Kerîm'in 94. suresinin ismine ve surenin nüzul sebebi olan olaya tedâide bulunmaktadır:

Virme ey perverdigâr ehl-i zilâle inşirâh

Dest-i a'dâdan halâs it ehl-i Kars-ı ümmeti (G-94/5)

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Kafkasya'da Sohum, Ahıska Rus işgaline uğrayan ilk bölgelerdir. En son 1635'te Safevilerin işgalinden kurtarılacak Osmanlı hâkimiyetinde olan bölge için (Sarı 158) şair gazelinde de yakarılarına devam etmiştir. Ulu Allah'tan Ahıska Kalesi'nin kâfirin elinden kurtulması adına İslâm ordusuna ferahlık vermesini diler:

Kal'a-i Ahıstai kurtar elinden kâfirün

Ehl-i İslâma ferah vir ol celâlün 'izzeti (G-94/6)

Bu savaşta Osmanlı kuvvetleri Erzurum ile Eleşkirt Vadisi arasına 14.000 mevcuttan oluşan bir Kolordu yerleştirmelerine rağmen bu gücün Kars'a askeri anlamda bir yardımı olmadığı tarihi kaynaklarda yer almaktadır (Saygılı 3). Dolayısıyla Ruslar kuzeyden Ardahan ilinden sonra güneyindeki Ağrı ilinin Eleşkirt ilçesine ulaşırlar. Şair Allah'tan Ardahan ve Eleşkirt kalelerinin bu dertten kurtulmalarını peygamberler hürmetine istemektedir. Nitekim halkın çok zayıf düştüğünü bildirerek İlâhî rahmetle şefkat göstermesi için yakarır:

Ardahân ile Eleşkird kal'asın eyle fütûh

Ehl-i derde kıl devâi ebniyâlar himmeti

Çok za'if olduk İlâhî kuvvetünle it meded

'Atf kıl ehl-i imâna rahmetünle şefkati (G-94/7-8)

Rusların daha önceki denemelerinde Kars'ı alamamasına rağmen 7 Temmuz 1828 tarihinde ilk kez Rus güçlerince ele geçirilmesi halkta şok etkisi yaratmıştır. Kars'ın Rus idaresine geçmesinde; savaşın beklenmedik bir dönemde aniden gerçekleşmesi, Anapa, Ahılkelek Kertvis, Ahıska gibi noktaları ele geçiren Rus güçlerinin halkın yiyeceğini ve bütün nakil araçlarını elinden alıp onları aç bırakması en önemli nedenlerdendir (Gök 37). Ayrıca gıdaları çimen kökleri ve çeyrek ekmek olan Osmanlı ordusunun açlıktan ve yeterli kıyafetten yoksun

olması da bir diğer sebeptir (Şahin 178). Ardahanlı Nâtîkî de aşağıdaki şiirinde temel ihtiyaçları karşılanamayan askerin açlık sebebiyle Kars'ı savunmadığını anlatmaktadır. Yukarıda anlatılan tarihî bilgilerle örtüşen bu durumdan bütün dünyanın mutsuz olduğunu anlatır:

Ki açlık basdı asker virdi Karsı

Bütün dünya bugün mahzûn olupdur

Ki mukavv kâfiri zabt itdi şarkı

Bütün âlem bugün mecnun olupdur (M-2/1)

Ardahanlı Nâtîkî, Kars'ın Rus işgalinde duyduğu acıyı kaleme aldığı bir diğer mersiyesinde Kars şehri müdafaasında Osmanlı askerlerinin şehri çok haysiyetli bir şekilde savunduklarını anlatmakta ve cesaretlerini takdir etmektedir. Osmanlı ordusu için vatan uğrunda savaşmanın, savaşıp bu uğurda ölmenin önemini de vurgulayan şair, manzumenin ilk mısraında geçen *gayûr*; çok çalışkan, hamiyetli anlamlarının ötesinde Allah'ın adlarındandır. (Devellioğlu 2007: 283). Daha sonra yine Kars savunmasında Osmanlı ordusunun yedi ay yaşanan açlık kriziyle sıkıştığını, karşı karşıya kaldığını telmih sanatıyla verir:

Gayûr-âne tahammül itdi Karsî

Şeci'âne tehârib itdi Karsî

Yedi ay hasr ile ac itdi Karsî

Bütün askerleri meskûn olupdur (M-3/1)

Osmanlı Rus Savaşı'nda Rumeli komutanlarından birisi de Abdülkerim Paşa'dır. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'den mülâzım olan Abdülkerim Paşa çeşitli yerlerde ordu komutanlığı, valilik, seraskerlik, bahriye nâzirliği, serdâr-ı ekremlik görevlerinde bulunmuştur. Abdülkerim Paşa, tarihî kaynaklarda dürüst ve cesur bir asker olarak bilinmektedir. Nitekim Abdülkerim Paşa'nın komutasında gerçekleşen bu savaşta 6486 Rus askerinin öldüğü yazılmıştır. (Özcan 253). Mersiyenin aşağıdaki mısralarında şair Erzurum-Kars savunmasında Osmanlı kumandanlarından Abdülkerim Paşa'nın şecaatini metheder. Tüm ordunun onun emirlerine istekle karşılık verdiğini yazmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı güçlerinin savaşta kararlılığına da işaret ederken *otuz bin* Rus askerinin katledilmesinden duyulan memnuniyeti dile getirirken telmihi uygulamaktadır:

Kerîm Paşa şecâ'at birle hârib

'Asâkir cümlesi emrine râgıb

Otuz bin Moskovu katline câzib

Bütün leşkerleri mennûn olupdur (M-3/2)

Abdülkerim Paşa'nın cesaretinin zikredildiği bir üstteki şiirden sonra burada Kars halkının ona yardıma zamanında yetişmediği anlatılır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin bu savaşta Abdülkerim Paşa'dan daha fazla başarı beklediği ancak durumun beklenen şekilde gerçekleşmediği kaydedilmektedir (Özcan, 1998: 253).

1855 yılında Kars'ta Ruslar her ne kadar Osmanlı askerlerini açlıkla tehdit etmişlerse de Rusların da savaş planı istedikleri gibi gerçekleşmemiş, askerleri birbirine karışmıştır. Savaş raporuna göre Anadolu Ordusu Komutanı Vasıf Paşa, meydanda dizilmiş 4000 ölü Rus askerini raporuna kaydetmiştir (Saygılı, 2022: 11). Nâtîkî, Rus ordusunun rahatlıktan dolayı karışmasına gönderme yaptıktan sonra Vasıf Paşa'nın daha çok alçak Rus askerinin öldürülmesini istediğini

ve bunların hepsinin yerde dizilmiş olduğunu anlatmaktadır. Şiirde geçen *rehâvet*, *Vâsîf Paşa*, *denî* ve *meknûn* ibareleri ile savaş mazmûnu oluşmuştur:

Ki imdadına varmadı velîler

Rehâvet gösterip her dem delîler

Ki Vâsîf Paşa çok ister denîler

Denîler küllisi meknûn olupdur (M-3/3)

29 Eylül 1855 tarihinde Ruslara karşı kazanılan zafer nedeniyle, Devlet-i Âli tarafından Anadolu Ordusu Komutanı Mehmed Vasîf Paşa ve Ordu Kurmay Başkanı Abdülkerim Paşa birer murassa; altın kaplamalı süslü kılıç verilerek takdir edilmişlerdir. Ayrıca Kars bölgesinde görev alan asker ve yiğit halka madalya çıkarılmış ve vatan savunmasının güzel bir örneğini sergileyen halkın vergi ödememesine ve askerlik görevlerini tamamlamış kabul edildiklerine dair iradeler çıkarılmıştır (Yapıcı, 1999: 92-97). Nâtîki, divanında bu olaya da yer vererek Vasîf Paşa'nın ödüllendirildiğini yazmaktadır. Muharebede güzel tedbirler alan Kars'ın aslanlarını o da takdir eder:

Ne yapsın ne 'şlesin Vâsîf müşîri

Ki sıhhat birle 'askerler münûri

Emânet birle ehl-i Kars-ı şîri

Güzel tedbir ile meşhûn olupdur (M-3/4)

Yukarıda da açıklandığı gibi İngiltere Rusya için kaygılanırken Rusya da İngiltere ile yakın münasebetler kuran, sınırında yeniden güçlenen Osmanlı Devleti olmasını istemez. Böylece Çar Deli Petro'dan itibaren Osmanlı topraklarını Rus İmparatorluğu'na dâhil etme planını uygulamak için Doğu'nun kalesi Erzurum'u şiddetle ele geçirmeyi hedefler. (Şahin, 1995: 39). Nâtîkî Rusya'nın Kars işgalinden sonraki hedefinin Erzurum olduğunu bilir. Aşağıda Kars işgalini tarih düşürerek verdiği manzumesinde olayın hemen Erzurum'da duyulduğunu ve nice gönül evlerinin yıkıldığını, ileri gelenlerin mecnun olduğunu, kendisinin yandığını anlatarak hâlet-i ruhiyesini de aktarır:

Bu müftî Nâtîkî yandı yakıldı

Niçe dil-hâneler bir dem yıkıldı

Bütün fâzılların mecnun olupdur (1272) (M-2/4)

Ardahanlı Nâtîkî, aşağıdaki manzumesinde Anadolu halkı sabır gösterdiği, işgali kabullendiği için Kars ve Erzurum'un dikenli taş olarak vasıflanacağını ifade eder:

Eğerçi bu Anadolu sabırlar eylemiş her an

Anınçün Kars Erzurûm vâsîf üzre seng-i hâradur (K-24/4)

3. BULGULAR

Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî, Kafkas-Kars cephesi savunmasında bizzat aktif savaşan bir cengâver olmasının yanında Erzurum müftüsü olması sebebiyle de halkı manevî duygularla beslemeye çalışan aydın bir devlet insanıdır. Ayrıca manzumelerinde yaşanan olayları doğru bir şekilde kaleme alan objektif bir şairdir. Eserin böyle bir hassasiyetle oluşması ile gerek tarih bilimine gerek klasik Türk edebiyatına ışık olduğunu göstermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî Divan'ı aracılığıyla 1828-1829 yıllarında Osmanlı-Rus Savaşları hakkında yapılan bu çalışmada Kafkas-Kars cephesi işgali incelenmiştir. Çalışma, Kafkas-Kars savunmasını anlatan toplam on bir manzumenin yorumlanmasından ibarettir.

Bunlardan altı tanesi beyitlerle kurulan nazım şekline aittir. Bu manzumelerden dört tanesi gazel, bir beyit kaside nazım şeklinde ve bir tanesi de tarih bildiren manzumedir. Diğer beş manzume ise dörtlüklerden oluşan mersiye türündedir. Söz konusu bölgedeki savaşta manzumelerde adı geçen komutanlar arasında Abdülkerim Paşa ve Vasıf Paşa yer almaktadır.

Nâtîkî, çalışmada yer alan bu on bir manzumede klasik Türk edebiyatının adeta rehberi olan edebî sanatlardan tenâsüb, telmih, teşbih ve tarih düşürmeyi kullanmıştır. Çalışma aracılığıyla Nâtîkî'nin Osmanlı harflerinin sayısal değerleri ile gerçekleştirilen tarih düşürme sanatında oldukça başarılı olduğu gözlenmiştir.

Nâtîkî, şiirlerinde bazı anahtar kelimeleri zikrederek kelimelerle gazâ tablosu çizmiş oldukça başarılı bir şairdir. Nitekim Nâtîkî bu şiirlerinde savaş mazmûnu oluşturarak savaşın okuyucusunun gözünde canlanmasını sağlamıştır.

Nâtîkî Divanı aracılığıyla yapılan çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son üç yüz yılında etkili olan ülkenin Rusya olduğu gözlenmiştir. Bu çerçevede, Rusya'nın genel olarak uluslararası ilişkilerinde, diğer ülkelerin en zayıf olduğu dönemlerde savaş kararı alarak veya savaşa girerek, bu ülkelerdeki azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda harekete geçirme yeteneğine sahip olduğu söylenebilir. Tarihî kayıtlarda, tam teşekküllü bir devlet olduktan sonra bile Rusya'nın sürekli olarak Akdeniz bölgelerine yönelik genişleme arzusunu sürdürdüğü bilinmektedir.

Bu çalışmanın neticesinde, Nâtîkî'nin şiirlerinde Osmanlı-Rus Savaşları'nın tamamının ele alınmamış olması nedeniyle söz konusu savaşlar ve bu savaşlarda yaşananlar konusunda eksiklikler olduğu açıktır. Ancak, genel hatlarıyla bu savaşların neden olduğu olaylar, uluslararası ilişkiler ve Osmanlı toplumundaki durum, Nâtîkî'nin manzumelerinde edebi bir üslupla başarılı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu nedenle, şimdilik bu durumla yetinilebilir. Ancak, bu çalışma, klasik Türk edebiyatının zengin kaynaklarının bilinmesi ve geleceğe yönelik mefkûrelerin belirlenmesi açısından, diğer klasik Türk edebiyatı şairlerinin eserlerinin ve gazâvat-nâmelerin incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî'nin şiirlerinde Osmanlı-Rus savaşlarına yönelik dikkate değer bir vurgu bulunmaktadır. Nâtîkî'nin eserlerinde Osmanlı Devleti'nin ve halkının bu savaşlardaki deneyimleri, duyguları ve manevi mücadeleleri ön plandadır. Şair, Osmanlı topraklarında yaşanan savaşların ve işgalin yarattığı acıları ve zorlukları derin bir duyarlılıkla ele almıştır. Aynı zamanda, Osmanlı'nın bu savaşlardaki kahramanlığını ve direnişini övmüş, milletin birlik ve dayanışma ruhunu vurgulamıştır. Nâtîkî'nin şiirleri, tarihsel olaylara duyulan derin bir bağlılığı ve vatanseverliği yansıtarak Osmanlı-Rus savaşlarının önemini vurgular. Bu çalışma, Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtîkî'nin şiirlerinin Osmanlı-Rus savaşları bağlamında incelenmesiyle, şairin eserlerinin tarihî ve kültürel önemini anlamamıza katkı sağlamaktadır.

5. KAYNAKLAR

Birbudak, Togay Seçkin. (2018). "1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı-Avusturya İlişkileri.". *Belleten*, c. 82, no. 293, ss. 241-264.

Çakır, Ömer. (2009). "Tanzimat Sonrası Türk Edebiyatının Kaynaklarından Biri Olarak Harpler I: Kırım Harbi (1853-1856)". *Turkish Studies*, c. 4, no. 1-2, ss. 1823-1874.

- Çetinkaya Tahtacı, Sultan .(2024). “Bir Edebi Tür Olarak Gazavatnameler ve Dönemsel İçerik Analizi.” *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, c. 13, no: 1, ss. 1-20.
- Devellioğlu, Ferit.(2007). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Aydın Kitabevi, 24. Basım.
- Erkal, Abdülkadir. (2019). *Ardahanlı Ahmed Dursun Nâtıkî Divan (İnceleme-Metin-Tıpkıbasım)*. Altınordu Yayınları.
- Erol, Kemal. (2012). “Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı”. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, c. 1, no. 2, ss. 59-70.
- Gök, Fatma Yelda. (2008). *1828-1829 Osmanlı Rus Savaşında Doğu Anadolu*. Yüksek Lisans Tezi. Dumlupınar Üniversitesi.
- Mercan, İsmail Hakkı. (2003). “Türk Tarihinin Kaynaklarından Olan Bazı Menakıbnâme ve Gazavatnameler Hakkında”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, no. 10, ss. 107-130.
- Özcan, Abdülkadir. (1998). “Abdülkerim Nâdir Paşa”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/253-254. İstanbul: TDV Yayınları.
- Sarı, Mustafa. (2015). “Ahıska’da Son Osmanlı İdaresi (1918)”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, c.12, no. 46, ss. 153-179.
- Saygılı, Hasip. (2022). “Osmanlı-Rus Kafkas Cephesinde Kars Savunması (1828-1878)”. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, no. 9, ss. 1-25.
- Şahin, Hasan. (1995). *1855 Erzurum Harekâtı*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi.
- Turan, Şerafettin. (1951). “1829 Edirne Antlaşması”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, c. 9, no. 1-2, ss. 111-151.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Büyük Osmanlı Tarihi*. 6 Cilt. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1982.
- Yapıcı, Hakkı. (1999). *Takvim-i Vekayi’de Kırım Harbi (1853-1856)*. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi.

REFLECTION OF ECOCRITICISM IN CHILDREN'S LITERATURE WORKS
EKOELEŞTİRİNİN (ÇEVRECI ELEŞTİRİNİN) ÇOCUK EDEBİYATI
ÜRÜNLERİNE YANSIMASI

* *Bu bildiri Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalında Prof. Dr., Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ danışmanlığında yürütülen ve Meryem KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan Ekoeleştirin (Çevreci Eleştirin) Çocuk Edebiyatı Ürünlerine Yansımaları isimli yüksek linsas tezinden üretilmiştir.*

Meryem KOÇYİĞİT¹ Kadir Kaan BÜYÜKİKİZ²

¹ Milli Eğitim Bakanlığı, Türkçe Öğretmeni, <https://orcid.org/0009-0002-2970-715X>

² Prof. Dr. Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi, ,
<https://orcid.org/0000-0001-6727-0273>

Özet

İnsan merkezli dünya görüşünün egemen hale gelmesiyle birlikte doğa, insanın çıkarları doğrultusunda kullanılacak bir kaynak olarak görülmeye başlanmış ve bu durum önemli çevresel sorunlara yol açmıştır. Bilim insanları, bu sorunlara dikkat çekmek amacıyla çeşitli çalışmalar yapmış; ancak yalnızca bilimsel verilerin, insanlarda beklenen farkındalığı yaratmada yetersiz kaldığı görülmüştür. Anlatıların birey üzerindeki etkisi fark edildiğinde, edebiyatın çevre bilincini geliştirme potansiyeli ön plana çıkmış ve bu doğrultuda çevreci eleştiri (ekoeleştiri) kuramı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, 8–12 yaş grubu için yazılmış doğa ve evren temalı 17 Türk çocuk kitabı çevreci eleştiri bağlamında incelenmiştir. Doküman analizi yöntemiyle yürütülen araştırmada; çevresel duyarlılık, doğa-insan etkileşimi, çocuklara uygun anlatım dili ve çevre bilinci aşıl原因an karakterler gibi ölçütler temel alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre kitapların büyük çoğunluğunda doğa, edilgen bir arka plan değil, anlatının etkin bir unsuru olarak işlenmiş ve çevre duyarlılığı kazandırma amacı güdülmüştür. Bu çalışma, çevre eğitimi sürecinde çocuk edebiyatından faydalanmak isteyen öğretmen ve ebeveynler için yol gösterici bir kaynak olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler : Çocuk edebiyatı, çevreci eleştiri, çevre eğitimi, çevre bilinci, çocuk-doğa ilişkisi

Abstract

With the dominance of anthropocentric worldviews, nature has been perceived as a resource to be exploited by humans, leading to significant environmental problems. These issues have increasingly attracted the attention of scholars, who emphasize that scientific data alone are insufficient to raise environmental awareness. As narratives and literature have a deeper impact on human consciousness, ecocritical approaches have emerged, emphasizing the need to evaluate literary texts for their role in fostering environmental sensitivity. In this context, this study examines 17 Turkish children's books themed around nature and the universe, selected for the 8–12 age group, within the framework of ecocriticism. The study uses document analysis, focusing on aspects such as environmental awareness, nature-human interaction, and the use of environmentally sensitive language and characters. The findings suggest that most of

the books reflect nature as an active subject rather than a passive background, aiming to instill environmental consciousness through relatable characters, language suited to children, and illustrations. The study aims to guide educators and parents in selecting children's literature that promotes ecological awareness.

Keywords: Children's literatüre, ecocriticism, environmental education, environmental awareness, child–nature relationship

1. GİRİŞ

İnsan merkezli dünya görüşünün yaygınlık kazanmasıyla beraber insanoğlu kendisi dışındaki tüm varlık ve yapıları amacına ulaşmada kullanacağı bir nesne olarak görmeye başlamıştır. Bu düşünce yapısı sonucu diğer varlıklar insanoğlunun sömürüsüne maruz kalmıştır. Doğal kaynakları bilinçsiz ve duyarız bir şekilde kullanıp doğanın dengesine sarsan insanoğlu diğer canlıların yaşamını doğal kaynakların sürekliliğini ve dünyanın geleceği ile beraber kendi yaşamını tehdit edecek çevresel sorunlara neden olmuştur. Bu çevre sorunları ilk ortaya çıktığı anda pek dikkate alınmasa da zamanla büyük ölçekli sorunları tetiklemesi ile bilim insanlarının dikkatini çekmeye başlamıştır.

Bilim insanları bu çevresel sorunların sebep olabileceği felaket senaryolarını yordadıktan sonra bu senaryoları engellemeye yönelik çalışmalara başlamışlardır. Ancak bu çalışmalar insanlar üzerinde istenilen etkiyi oluşturmaz. Bunun nedeni ise insanların bilimsel bir dille yansıtılan verileri anlamlandıramaması ve bunlardan etkilenmemesidir. Oppermann, istatistiksel verilerin ve bilimsel raporların insanları sınırlı ölçüde etkilediğini insan bilinci için asıl etkileyici olan ise anlatılar olduğunu belirterek edebiyatın birey üzerindeki etkisini gösterir (Opperman, 2012). Bilimsel verilerin insanlarda istenilen düzeyde farkındalık ve duyarlılık oluşturmadığını fark eden çevreci yazarlar edebiyatın bireyleri eğitmedeki rolünü anımsayarak bu konuyu eserlerine taşımaya başlarlar. Bu noktada doğayı kendisine konu olarak seçen edebi eserlerin bireylerde doğa konusunda farkındalık ve duyarlılık oluşturma durumu da irdelenmeye başlanır. Eserlerin amacına hizmet etme durumunu belirlemek için çeşitli ölçütler ortaya konur ve nihayetinde bu ölçütler bir başlık altında toplanarak ekooeleştiri (çevreci eleştiri) kuramı ortaya çıkar. Bulut Sarıkaya (2012), çevreci eleştirinin amacının uzun süre görmezden gelinen ve ötekileştirilen doğaya hak ettiği değeri yeniden kazandırmak ve insan ile çevre arasındaki güçlü bağı yeniden kurmak olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bireylerin çevreci eleştiri bağlamına uygun olarak yazılmış eserlerle buluşturulması okurun doğa karşısında daha duyarlı ve bilinçli hale gelmesini sağlamaktadır. Bu noktada bireylerin çevreci eleştiri kapsamına uygun olan eserlerle daha erken yaşlarda buluşturulmasının onların çevreye karşı duyarlı ve bilinçli hale gelme durumunu olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir. erken yaşta bu durumun sağlanması için çocuk edebiyatı ürünlerinin çevreci eleştiri hassasiyetine uygun olarak kaleme alınmış olması gerekmektedir.

Çocuklarda değerler eğitiminin gerçekleştirilmesinde çocuk edebiyatının önemli bir işleve sahip olduğunu belirten Sever (2017) doğa eğitiminde çocukların çocuk yazını ürünleri ile buluşturulmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Sever(2017) çocuğun anlatıda yer alan kahramanlarla özdeşim kurup onların davranışlarına öykündüğünü belirtir. Dolayısıyla çocuk edebiyatı ürünlerinde çevreye duyarlı kahramanların modellenmesi çocuğun bu konuda onlara öykünmesini sağlayacak ve onu çevreye duyarlı bir birey haline getirecektir. Çocuk edebiyatının bu denli önemli bir görevi üslendiği düşünüldüğünde bu eserlerin amaçlarına hizmet etme durumunu da sorgulanması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Bu noktada çevre ve doğa temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin çevreci eleştirinin ilkelerine uygun olma durumunu irdelenmesi bu konuda kaleme alınmış olan edebi eserlerin amacına hizmet etme durumunu ortaya koyması bakımından faydalı olacaktır. Böylece çocuklarda çevre

duyarlılığı geliştirmek isteyen öğretmen ve ebeveynlerin çevreci hassasiyet ile yazılmış eserlere daha kolay ulaşacağı düşünülmektedir. Yapılan bu çalışma ile Türk çocuk edebiyatında doğa ve evren teması kapsamında kaleme alınan 17 eserin çevreci eleştiriye uygun olma durumu sorgulanacaktır. Böylece yapılan çalışmanın çocukların çevre eğitiminde edebiyatı bir araç olarak kullanan öğretmen ve ailelerin bir eserin çevreci hassasiyet ile kaleme alınıp alınmadığını belirlemede rehber olarak kullanacağı bir kaynak olması beklenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

8-12 yaş grubu doğa ve evren temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin incelendiği bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve “ Araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi.” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 189) şeklinde tanımlanan doküman analizi kullanılmıştır. Yapılan çalışmada doküman analizi yönteminin kullanılmasının nedeni yazılı belge niteliğindeki 8-12 yaş grubu doğa ve evren temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin çevreci eleştirinin özellikleri ve çocuk edebiyatının ölçütleri açısından incelenip gerekli yerlerde verilere açıklama getirilmesidir. Yapılan araştırmanın dokümanını oluşturan çocuk kitapları çevreci kuramı ışığında incelenmiştir. Bu eserler araştırmacı tarafından derinlemesine okunmuş ve tahlil edilmiştir. Toplanan veriler belli başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklar belirlenirken çocuk yazını ürünlerini çevreci eleştiri bağlamında inceleyen çalışmalarda (Serin, 2022; Başoğlu ve Sarıdede, 2020) oluşturulan sınıflamalardan yararlanılmıştır.

2.2. İnceleme Nesnesi

8-12 yaş grubu doğa ve evren temalı çocuk edebiyatı ürünlerinin incelendiği bu çalışmada incelenen eserlerin belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme kullanılmıştır. “Bu örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır. Burada sözü edilen ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilir ya da daha önceden hazırlanmış bir ölçüt listesi kullanılabilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 122). Bu çalışmada ölçüt örnekleme yönteminin kullanılmasının sebebi seçilen kitapların yalnızca doğa ve evren temasına yönelik 8-12 yaş grubu kitapları ölçütüne göre belirlenmesidir. Bu doğrultuda araştırmanın örneklemini 17 kitap oluşturmuştur.

Tablo 1: *Araştırmada İncelenen Eserler*

Kitap	Yazar	Yayınevi
1. Dünyayı Döndüren Kız	Aslı Tohumcu	Can Çocuk Yayınları
2. Martılarının Adları Tahir İle Zühre	Ayşe Sarısayın	Can Çocuk Yayınları
3. Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları	Behiç Ak	Günüşiği Kitaplığı
4. Atlantis'in Çocukları 1	Bilgin Adalı	Can Çocuk Yayınları
5. Atlantis'in Çocukları 2	Bilgin Adalı	Can Çocuk Yayınları
6. Siyah Rüya Taşı	Cemil Kavukçu	Can Çocuk Yayınları
7. Gülibik	Çetin Öner	Can Çocuk Yayınları

8.	Maya'nın Ağacı	Gökçe Ateş Aytuğ	Günüşiği Kitaplığı
9.	Ormanın Sakladıkları	Hamdullah Köseoğlu	Tudem Yayınevi
10.	Gülen Sakız Ağacı	Koray Avcı Çakman	Tudem Yayınevi
11.	Yedikırın Kuşları	Koray Avcı Çakman	Tudem Yayınevi
12.	Altın Avcıları Plajda	Miyase Sertbarut	Tudem Yayınevi
13.	Tüylü Bir Uzaylı Macerası	Sabri Safiye	Günüşiği Kitaplığı
14.	Gümüşsü Zamanı	Saliha Nilüfer	Günüşiği Kitaplığı
15.	Sevgili Ucube	Sevgi Saygı	Günüşiği Kitaplığı
16.	Yeşil Tatil	Turgay Fişekçi	Günüşiği Kitaplığı
17.	Martılar Adası	Zeyyat Selimoğlu	Can Çocuk Yayınları

2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Yapılan bu çalışmada veriler, doğa ve evren temalı 8-12 yaş grubu çocuk edebiyatı eserlerinden toplanmıştır. Bu eserler, çocuk yazını ürünlerini çevreci eleştiri bağlamında inceleyen çalışmalarda (Serin, 2022; Başoğlu ve Sarıdede, 2020) ölçütlerin uzman görüşü alınarak geliştirilmesi ile oluşturulan başlıklar altında incelenmiş ve analiz edilmiştir. Uzman görüşüne başvurularak belirlenen ana başlıklar şu şekildedir:

1. Doğanın Yansıtış Biçimi Çevreci Eleştiriye Uygunluğu

2. Doğa Sevgisi Aşılama

3. Doğayı Koruma Bilinci Aşılama

4. Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar

5. Kullanılan Dil

a) Çocuğa Göreliliği

b)Çevreci eleştiriye uygunluğu

6. Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmaların Bulunması

7. Resimler

A)Metnin İçeriğine Uygunluğu

B)Çocuğa Estetik Duyarlılık Kazandırma Gücü

8.İnsanların Sebep Olduğu Çevre Sorunlarına Yer Verme

9. İnsan ile Doğa Etkileşimin Önemini Vurgulama

3. BULGULAR

Tablo 2: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Maya'nın Ağacı	Martılarının Adı Tahir ile Zühre	Altın Avcıları Plajda
Doğanın Yansıtılış Biçiminin Çevreci Eleştiriyeye Uygunluğu	Kitapta doğal akışı insan ve diğer canlılar üzerinde olumlu etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Bu durum anlatıda doğanın insan hayatında yalnızca bir arka fon olmadığı etkin role sahip bir öge olduğunu göstermektedir.	Bu eserde , doğanın kendi içinde bir düzeni olduğu ve dışarıdan gelen müdahalelerin bu düzeni olumsuz yönde etkilediği, ayrıca doğanın durağan değil sürekli bir değişim içinde olduğu vurgulanmaktadır	Bu kitapta iki öykü (Kedi Oltası, Karanfil Karantinada) değerlendirilmiştir. İncelenen her iki metinde de doğa eyleyici bir role sahiptir. Bu durum doğaya etkin roller biçen çevreci eleştiriyeye uygundur.
Doğa Sevgisi Aşılama	Maya'nın kargalardan korkan güvercinler için pencere kenarına yem bırakması. Ayrıca fıstıkçamının kesilmemesi için bütün mahallelinin mücadele etmesi.	Ayşe'nin yazdığı bütün kitaplarda kahraman olarak hayvanları seçmesi Ayşe ve Hüseyin kedi sahiplenmeleri Okurda hayvanlar konusunda ilgi uyandırabilir.	Kedi Oltası metninde Pınar'ın ve annesinin kedileri duyduğu sevgi; Karanfil Karantinada metninde ise Salih Amca ve atı Karanfil arasındaki bağ.
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	Bütün mahalle halkının ağacı kurtarmak için belediye ekiplerine karşı çıkması ve ağacın kesilmesini önlemek için birlik olması.	Çöp toplama kampanyalarının düzenlenmesi, doğal kaynakların kullanımında dikkatli davranılması gerektiğinin vurgulanması.	Pınar'ın kedileri severken onlara zarar vermekten korkması. Salih Amca'nın Karanfil'in hayatın kurtarması.
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Çocuk kahramanlar Maya ile Özgür; yetişkin kahramanlar ise Hasan Dede, Terzi Erman, Sümbül Teyze, Bilge Öğretmen'dir.	Halki isimli balık lokantasının sahibi, Hüseyin, Ayşe. Çocuk kahraman yoktur.	Kedi Oltası metninde. Pınar ve annesini. Karanfil Karantinada metninde ise Erdinç, Sevgi ve Salih amca.
Kullanılan Dilin	Kitapta kullanılan dil çocuğun metni anlamlandırmasını sağlayacak niteliktedir. Ayrıca doğayı koruyan kahramanların yaptıkları olumlu bir dille anlatıldığı için anlatının dili çevreci eleştiriyeye uygundur.	Kitapta kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Kitapta doğayı korumaya ve iyileştirmeye yönelik yapılan eylemler olumlu bir dille anlatılmaktadır. Bu durum kullanılan dilin çevreci eleştiriyeye uygun olduğunu göstermektedir.	Her iki öyküde kullanılan dil kitabın hedef kitlesi olan çocuklara uygundur. Her iki metinde de kullanılan dilde doğayı güzelleme ve onu korumaya teşvik etme ön plandadır
Doğayı Koruma ile İlgili Çatışmaların Bulunması	Mahalle sakinlerinin fıstıkçamı ağacını kesmek isteyen belediye ekiplerine karşı çıkıp ağacı kurtarmaları.	Deli ile Divane, çocuk yetiştirecek güvenli bir yuva bulma konusunda yer bulmada sorun yaşarlar. Bunun nedeni bilinçsiz ve çarpık kentleşme.	Kedi Oltası'nda Pınar ve annesinin kediler konusunda yaşadıkları anlaşmazlık; Karanfil Karantinada da ise Salih Amca ile Erdinç'in Karanfil'i yakalamak isteyen zabıta ile mücadelesi.

Resimler		Resimler kitapta anlatılanları anlaşılır hale getirecek nitelikte ve kitabın içeriğine uygundur. Kitaptaki resimler çocuğun yaratıcılığını destekleyecek ve estetik duyarlılığını geliştirecek niteliktedir.	Kapak resmi kitabın içerisindeki resimler anlatılanlar ile ilgili ipucu verecek nitelikte ve içerik ile uyumludur. Bu resimlerin çocuğu resim çizmeye istekli hale getirmesi beklenmektedir.	Her iki öyküde de yer alan resimler metnin içeriğini somut hale getirecek niteliktedir. Her iki metinde bulunan resimlerin çocukta resme karşı ilgi uyandıracağı düşünülmektedir.
İnsanların Olduğu Sorunlarına Verme	Sebepler	İnsanların doğa üzerindeki yarattığı olumsuz etkiler (ağaçların kesilmesi, kuşların yuvasız kalması) kitapta dile getirilmektedir.	İnsanların avlanma konusundaki duyarsızlıkları sonucu balıkların sayılarının ve türünün azalması. Betonlaşma. Martıların plastikleri yutup ölmesi.	İnsanların doğadaki diğer canlılar üzerinde yarattığı olumsuz durumlara Kedi Oltası metninde yer verilmezken Karanfil Karantinada metninde işlenmiştir. Sakatlanan yarış atının öldürülmek istenmesi.
İnsan ile Doğa Etkileşimin Önemi Vurgulama		Anlatıda ağaçların hayvanlar için yuva, insanlar için ise mutluluk ve huzur kaynağı olduğunu vurgulanmaktadır.	GDO'lu yiyeceklerin üretimiyle doğal yapı bozulur aynı zamanda bu yiyecekler insan sağlığını olumsuz yönde etkiler. İnsanların çevreyi kirletmesi onların sağlığını olumsuz yönde etkiler.	Kedi Oltası metninde hayvanların insanlar üzerinde olumlu etkiler yarattığı belirtilmektedir. Karanfil Karantinada metninde hayvanların kendileri için yapılan iyiliği karşılıksız bırakmadığına değinilmektedir.

Tablo 3: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Atlantis'in Çocukları 1	Atlantis'in Çocukları 2	Yeşil Tatil
Doğanın Yansıtılış Biçimi Çevreci Eleştiriye Uygunluğu	Doğa eyleyici role sahip bir yapı olarak yansıtılmıştır. Ayrıca doğanın sürekli bir değişim içinde olduğu ve durağan bir yapısı olmadığını belirtilmektedir.	Doğa, yalnızca fiziksel bir arka plan değil, aynı zamanda aktif bir özne olarak yansıtılmaktadır. insanın doğadaki üstünlüğü reddedilmiş tüm canlıların eşit derecede değerli olduğu savunulmuştur.	Doğanın arka plan olmaktan öte etkin bir rolü olduğu ve aynı zamanda insanlık için yaşamsal bir bileşen olduğu vurgulanır.
Doğa Sevgisi Aşılama	Çevre Kardeşliği Takımının canlıları hayatta tutma ve doğayı korumak için mücadele etmesi.	Tekin ve arkadaşlarının anlatı boyunca yaşadığı olaylar sayesinde doğayla daha derin bir bağ kurması.	Doğa sadece bir mekân olarak ele alınmamış, karakterlerin ruh halleriyle iç içe geçmiş bir unsur olarak sunulmuştur
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	Yazar okura seslenerek onun da doğaya karşı sorumlulukları olduğunu belirtmesi. Tekin'in doğayı kurtarmak için Atlantisliler ile beraber	Çevre Kardeşliği Takımı üyelerinin tatile gittikleri bölgede bulunan diğer çocuklarla beraber bir temizlik kampanyası başlatmaları, Tekin ve arkadaşlarının sokaktaki	Doğaya zarar veren insan eleştirilir ve sürdürülebilir bir yaşam biçimi teşvik edilir. Doğayı koruma ve iyileştirme konusunda bireylerin bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanır.

	doğaya zarar veren kişilerle mücadele etmesi.	kimsesiz hayvanları için barınak kurmaları.	
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Çocuk kahramanlar Tekin, Barış, Emre, Elif, Aslıhan; yetişkin kahramanlar; Enki, Sunku ve Atamya'dır.	Çevre Kardeşliği Takımı üyeleri (Tekin, Barış, Emre, Elif, Aslıhan), TURMEPA genel müdürü.	Kerem, Hasan, Hasan'ın babası İsmail Bey ile annesi Cemile Hanım.
Kullanılan Dil	Kitabın hedef kitlesinin yaş düzeyine uygun bir anlatım diline sahiptir. Doğada meydana gelen olumsuz durumlar dile getirilip doğanın dengesinin korunması gerekliliğine vurgu yapılmıştır.	Okurun merakını harekete geçirerek okurun kitabı okumayı devam ettirmesini sağlayacak niteliktedir. Ayrıca okura doğayı koruma ve ona saygı duyma konusunda farkındalık kazandırılmaya çalışılmış.	Kullanılan dil hedef kitleye uygundur. Ayrıca eserin içeriği doğaya karşı duyarlı olmayı öğütleyen çevreci eleştiri ile uyusmaktadır. Yazar eseri aracılığıyla okura ekolojik duyarlılık ve çevresel bilinç aşıyor.
Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmalar Bulunması	Tekin'in Atlantislielerin yardımıyla Nergislidere'yi kirleten fabrikayı kapatması, belirtilen kurallara uygun yerlerde ve kurulmayan balık çiftliklerinin sahipleri ile mücadele etmesi.	Denizi kirleten kişilere karşı Çevre Kardeşliği Takımının (ÇKT) kampanya başlatması. Tatil bölgesine tatil için gelen kişilerin tatil esnasında hayvan sahiplenip tatil bittikten sonra bu hayvanları sokağa bırakması ve ÇKT'nin bu hayvanlar için barınak yapması.	Eski nesil insanlar doğayla daha uyumlu bir yaşamı savunurken, genç nesiller modern alışkanlıkların getirdiği konforu doğada bulamayınca bocalaması. İnsanların yanlış tarım yöntemleri ile toprağı verimsiz hale getirmesini İsmail Bey'in eleştirmesi. 208
Resimler	Resimler kitapta anlatılanlarla paralel şekilde ilerlemektedir. Çevre sorunları resimlerde çarpıcı bir şekilde yansıtılmıştır. Bu durum sayesinde çocukların çevrelerini iyi gözlemlemesi ve bu gözlemlerini resme yansıtma eğilimi göstermesi beklenmektedir.	Kitabın kapak resminin kompozisyonu kitabın içeriğinde anlatılanlarla örtüşmektedir. Resimlerde kullanılan karakalem çizimlerinin çocuklara farklı çizim teknikleri görme olanağı sunmaktadır.	Kitapta yalnızca kapak resmi bulunmaktadır. Kitabın kapağında yer alan resim kitabın içeriğinde anlatılanlarla uyusmaktadır. Kapakta yer alan resmin çocuklara estetik duyarlılık kazandıracağı ve onların yaratıcılığını destekleyeceği düşünülmektedir.
İnsanların Olduğu Sorunlarına Verme	Sebepler İnsanların doğaya verdiği zararlar (fabrika atıklarının alabalıkların yaşam alanı Nergislidere'yi kirletmesi, balık çiftliklerinin kanunlara uygun kurulmaması ve bu yüzden binlerce balığın ölüp denizi kirletmesi.) Kitapta sıklıkla anlatılır.	Yer Kitapta insanın doğa üzerinde oluşturduğu olumsuz durumlar (deniz turizminden kaynaklı olarak koylar ve denizlerin kirlenmesi, atık yağların denizleri kirletmesi) sık sık anlatılmaktadır.	İnsanın doğa üzerinde yarattığı olumsuz (elektrik santrallerinin oluşturduğu kirlilik, bacalarından kirli dumanlar çıkan fabrikalar) durumların yansıtıldığı birden fazla bölüm vardır.
İnsan ile Doğa Etkileşiminin Önemini Vurgulama	Doğada meydana gelecek olumsuz durumların insan hayatını ve dünyanın geleceğini tehdit edeceği, insanların doğaya verdiği	Doğada meydana gelen tahribatını yalnızca doğa için değil, aynı zamanda insanlığın geleceği için tehlikeli bir durum olduğu iletisi verilmektedir.	Fişekçi doğanın insan yaşamı üzerinde önemli etkileri olduğunu ve doğada meydana gelen olumsuz durumun insan hayatını da

zararın kendi hayatlarını da etkileyeceği anlatılır.

sirayet ettiğini dile getirmektedir.

Tablo 4: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Dünyayı Döndüren Kız	Ormanın Sakladıkları	Yedikır'ın Kuşları
Doğanın Yansıtılış Biçimi Çevreci Eleştiriye Uygunluğu	Doğa metinde bir dekor ya da arka plan olma durumundan sıyrılmıştır.	Doğa bir arka plan olmaktan öte anlatı boyunca değişim geçiren ve kendi içinde düzeni olan bir yapı olarak yansıtılmaktadır.	Doğanın insan hayatında önemine vurgu yapılarak eserin insan merkezlikten uzaklaşması sağlanmıştır.
Doğa Sevgisi Aşılama	Doğaya özen göstermenin insan yaşamında doğuracağı olumlu sonuçlara ve doğanın kendisine verilen sevgi karşılığında insanlara ne denli cömert davrandığına değinilir.	Aslı'nın çiçekleri böcekleri; Barış'ın ise kuşları, atları sevmesi. Çocukların ormanı kurtarmak için mücadele etmesi ve ağaçların kesilmesi karşısında üzüntü duymaları.	Ali İhsan Bey ve Erol'un kuşları korumak adına gönüllü olarak kuş halkalama işini yapmaları.
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	İnsanların doğaya verdiği zararın kendisi ve diğer varlıkların yaşamında sorunlara neden olacağı vurgulanır. Böylece okurun bu tarz eylemlerde bulunmamaya özen göstermesi beklenmektedir.	Aslı ve Barış'ın ormandaki katliamı durdurmak için bütün korkularına ve zorluklara rağmen mücadele etmeleri.	Okura doğanın geleceğinin tehlike altında olduğu iletilmesi verilerek onun doğayı korumayı kendisine amaç edinmesi sağlanmaya çalışılmıştır.
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Burak, İpek ve Erbil.	Aslı, Barış	Bora, İrem ve Can; Erol, Ali İhsan Bey.
Kullanılan Dil	Anlaşılır ve sade bir dil kullanılmıştır. Doğanın edilgen bir dille yansıtılmaması bu anlatının dilini çevreci eleştiriye uygun hale getirmektedir.	Kimi zaman kitabın hedef kitlesi olan çocukların yaş seviyesi üzerinde sözcükler (aşkın, delişmen, eprimek, kevgir, koyak, bungun, ölgün) kullanılmıştır. Kitapta doğa ön plandadır.	Eser yapmacık bir dilden uzak, çocuğa zevk veren, çocuğun yaş seviyesine uygun niteliktedir. Okura doğa sevgisi ve doğayı koruma bilinci aşılamaktadır.
Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmalar Bulunması	Erbil'in Burak ve İpek'in ormana zarar vereceğini düşünerek onları ormandan kovması; İpek ve Burak'ın kasabalarında yaşayan insanların ormanı hasta eden koku konusunda tepkisiz kalmalarını eleştirmesi.	Ormandaki ağaçları kesen çetenin çocuklar tarafından çökertilmesi.	Bora'nın İrem'in şapkasındaki tüylerin kuşlara ait olduğunu öğrenince arkadaşının sırf şapkasını süslemek için hayvanlara eziyet ettiğini düşünüp ona kızması. İnsanların kızılgerdanın tüylerinden kartpostal yapması.
Resimler	Kitabın içeriğini destekleyecek ve somutlaştıracak nitelikte	Kitapta anlatılanlarla paralel ilerlemekte ve anlatılanları somutlaştırmaktadır. Resimlerde kullanılan canlı	Yalnızca kapak resmi bulunmaktadır. Kapak resmi

		olup anlatıda yansıtılan durumlarla örtüşmektedir. Resimlerdeki canlılık ve estetik yön çocuklarda estetik duyarlılık kazandıracak niteliktedir.	renkler ve kahramanlar sevimli bir şekilde yansıtılmasının çocuğun resme karşı olumlu duygular beslemesini sağladığı düşünülmektedir.	metnin içeriğine yansıtılmaktadır. Kapak resminin çocukta resim çizme isteği uyandıracak ve estetik duyarlılık kazandıracak düşünülmektedir.
İnsanların Olduğu Sorunlarına Verme	Sebeplerin Çevre Yeri	İnsanların doğa üzerinde yarattığı olumsuz durumlar anlatıda sürekli olarak anlatılmaktadır.	İnsanların doğada üzerinde sebep olduğu tahrip edici durumlar kitapta ormandaki ağaçların kesilmesi şeklinde.	İnsanların doğa üzerinde yarattığı yıkıcı eylemler (kuşların neslinin tükenmesi, ormanların yok edilmesi) kuşlar üzerinden anlatılır.
İnsan ile Doğa Etkileşiminin Önemi Vurgulama		İnsanın doğa üzerinde yaptığı en ufak bir değişikliğin kendi hayatına nasıl sirayet ettiği açıkça anlatılmaktadır.	Doğanın kendisine yapılan hiçbir eylemi karşılıksız bırakmadığını vurgulanmaktadır.	İnsan ile doğa arasındaki etkileşimin insan üzerinde olumlu duygular oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Tablo 5: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Gülibik	Tüylü Bir Uzaylı Macerası	Sevgili Ucube
Doğanın Yansıtılış Biçimi Çevreci Eleştiriye Uygunluğu	insan ve doğa ilişkisine yer veren ve ekolojik bilinç kazandırmayı amaçlayan bir eserdir. Anlatıda hayvanların insanlara hizmet eden birer varlık olmadığı, onların da doğanın bir parçası olduğu, doğanın kendi bir döngüsü olduğu ve bu döngünün doğanın geleceğini etkilediği belirtilir.	Doğanın dengesini bozacak eylemlerde bulunan insanlar ve onların davranışları eleştirel bir tavırla yansıtılmıştır. Teknolojinin doğaya zarar verecek şekilde kullanılma durumu sorgulanmıştır.	Doğanın kendi içinde bir dengesi ve döngüsü olduğunu ve yalnızca insan müdahaleleri ile değişim ve dönüşüm gösteren edilgen bir yapı olmadığını belirtmektedir.
Doğa Sevgisi Aşılama	Öykünün kahramanları olan çocuk ile Gülibik arasındaki özel bağ ve dostluk.	Okurda hayvanlarla bağ kurma ile ilgili bir farkındalık oluşturacak durumlara yer verilmiştir. Dilek ile köpeği Ramses arasında kurulan güven bağı.	Doğanın insanlar için sığınacak bir alan olduğu belirtilerek okurun ona karşı daha olumlu hisler beslemesi sağlanmaya çalışılmıştır.
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	Çocuğun Gülibik'in bir horozla dövüştüğünü gördüğünde iki hayvanın da zarar görmemesi için kavgayı ayırması. Salgın hastalık başladığında çocuk ve annesinin hayvanları iyileştirmeleri.	Kozmetik şirketinin geliştirdiği ürünleri hayvanlar üzerinde deneyip hayvanların yaşamı olumsuz yönde etkilemesi üzerine çocukların bu olaya müdahale etmesi.	Derviş dede ile Muharrem'in ormanı ayakta tutmak için çalışmaları. Yaprak'ın yazdığı öyküdeki Tılsım ve ailesinin piknik yaptıkları orman kirlenmesin diye çöpleri toplamaları.
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Gülibik'in arkadaşı olan çocuk.	Dilek, Mert, Rıza , Belma ve yetişkin kahramanlardan Işık.	Yaprak, Yaman ve Derviş dede.

Kullanılan Dilin	Sade, etkileyici ve doğal konuşma bir dili kullanılmıştır. Kullanılan dil doğayı insan hayatında yalnızca bir arka fon olarak görmeyi reddeden bir tavır sergiler.	Sade, anlaşılır ve çocuk dünyasına hitap edecek bir dil kullanılarak çocuğa görelilik ilkesine uygun davranılmıştır. Eserdeki dilsel tercihler okura çevresel bir farkındalık kazandıracak niteliktedir.	Anlatıda sade ve akıcı bir dil kullanılmıştır. Kullanılan dilde, doğa etkin olmayan bir arka plan olmaktan öte yaşayan, gelişen bir yapı olarak sunulmuştur.
Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmalar Bulunması	Kış mevsiminin uzun sürmesinin insanların hayatında yarattığı zorluklar. Çocuğun babası Gülibik'i dövüş horozu yapmak istediğinde çocuğun babasına karşı direnmesi.	Kozmetik firmasının hayvanlar üzerinde etik dışı deneyler yapmasına çocuk kahramanların karşı çıkması. Rıza'nın geri dönüşüm kutusu kurma fikrinin ailesi tarafından önemsenmemesi	Yaprak'ın yazdığı öyküde ormanın yakılması. Yaprak'ın kertenkeleye zarar veren kardeşine kızması. Muharrem'in kimse ağaçları kesmesin diye ormanı satın alması.
Resimler	Kitabın kapak resmi renkli içeriğindeki resimler ise karakalem çalışması şeklindedir. Resimler kitabın içeriğini yansıtacak biçimdedir. Resimler, sade ama etkileyici çizimleriyle çocukların sanatsal algısını destekleyecek niteliktedir.	Kitabın kapağında ve iç sayfalarında yer alan görseller anlatı ile uyumludur. Kitabın kapak resmindeki canlı ve dikkat çekici renkler çocuğun görsel algısını harekete geçirerek estetik duyarlılığını geliştirecek niteliğe sahiptir.	Kitapta yalnızca kapak resmi vardır. Bu resim çocuğun kitabın içeriğinde anlatılanları tahmin etmesini sağlayacak niteliktedir. Bu resim çocuklara estetik duyarlılık kazandırma açısından başarılı öğeler içermektedir.
İnsanların Sebep Olduğu Çevre Sorunlarına Verme	Horozların para için dövuştürülmesi. Dövüşü kaybeden horozun sahibi tarafından hırpalanması.	Kozmetik şirketinin hayvanlar üzerinde acımasız deneyler yapması. Hayvan sahiplenen kişilerin hevesi geçtikten sonra onları sokağa bırakması.	Yaprak'ın yazdığı öyküdeki Tılsım'ın ülkesinde istilacıların ormanı yakması. Ormana çöp atılması.
İnsan ile Doğa Etkileşimin Önemi Vurgulama	Çocuğun ailesinin doğanın kendilerine sunduğu ürünleri satarak geçinmeleri. Bu durum okura insanın hayatını devam ettirmek için doğaya muhtaç olduğunu göstermektedir	Okurun doğanın kendisine sunduğu imkanların farkına varıp bunların kullanımında daha duyarlı ve bilinçli davranması istenmektedir.	Okura doğanın insan üzerindeki yatıştırıcı ve dönüştürücü gücü olduğu iletisi verilir. Ayrıca doğanın insanın kendisine yaptığı yatırımların karşılıksız bırakmadığı hissettirilir.

Tablo 6: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Gümüşsu Zamanı	Martılar Adası	Gülen Sakız Ağacı
Doğanın Yansıtılış Biçimi Çevreci Eleştiriye Uygunluğu	Sardun halkının doğa karşısında duyarsız davranması sonucu Göl Feneri'nin sahip olduğu iyileştirici ve yaratıcı güç kaybolur. Bu durum doğanın, insanların duyarsız eylemleri karşısında insana sunduğu bütün kaynaklardan onu	Eserde doğanın tahribatına dikkat çekilip okuyucunun doğaya karşı duyarlılığı arttırılmak istenmiştir. Ayrıca anlatıda doğanın sömürülen bir kaynak olmasına kaşı çıkılarak	Anlatıda doğa ön planda olan bir unsur değildir.

	mahrum göstermektedir.	ettiğini çevreci eleştirini ilkelerine yaklaştırmıştır.	
Doğa Sevgisi Aşılama	Minnu'nun gudilerle olan ilişkisi. Örneğin; Minnu'nun kum fırtınası kopacağı duyurusu yapıldığı halde gudileri beslemek için kendisini tehlikeye atması.	Balıkçı çocuğun Hop ile Lüp'e balık vermesi; deniz feneri bekçisinin Kırıkbacak'a gösterdiği ilgi okura hayvan sevgisini aşılamaktadır.	Şevket amcanın sevdiği ağacın kesilmesine üzülməsi. Arda'nın hayvan sahiplenmesi.
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	Sardunluların doğaya zararlar vermeleri ile kendi hayatları da olumsuz etkilenir. Bu durum sayesinde okurun diğer canlıların hayatına müdahalede bulunurken daha bilinçli ve duyarlı hareket etmesi beklenmektedir.	İnsanların bilinçsiz davranışlarının diğer canlıların yaşamında sebep olduğu yıkımlara (Martıların çöplükte çalışmak zorunda kalmaları, adalarını dinamitlerin patlaması yüzünden terk etmek zorunda kalmaları) yer verilmiştir.	Şevket amcanın çocukluğunda mahallerinde kalan tek sakız ağacının kesileceğini öğrendiğinde arkadaşları ile mücadele etmeleri. Erdem'in ekolojik duyarlılığı protesto etmesi.
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Minnu, Bozek; Yıldızbakar ve Tunk.	Deniz feneri bekçisi ve balıkçı çocuk.	Arda, Şevket amca, Erdem ile Arda'nın babasıdır.
Kullanılan Dil	Kitabın hedef kitesinin yaş düzeyine hitap eden, sade, akıcı ve etkileyici bir anlatımı vardır. Anlatıda doğa özne olarak konumlandırılmış ve okuyucuya çevre bilinci aşılanmaya çalışıldığı için kullanılan dil çevreci eleştiriye uygundur.	Eserin hedef kitesinde yer alan çocukların yaş seviyesine uygun olacak biçimde sade, basit ve anlaşılırdır. Doğaya zarar veren kahramanlar ve onların eylemleri eleştirildiği için kullanılan dil çevreci eleştiriye uygundur.	Kullanılan dil okurun yaş seviyesine ve anlam dünyasına uygundur.
Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmalar Bulunması	Minnu'nun doğayı korumak ve yeniden canlandırmak için Sardunlular ve yabani hayvanlarla mücadele etmesi.	Baba martının ailesine yiyecek getirmek için çöplükte çalışmak zorunda kalmasına anne martının karşı çıkması. İnsanlar yüzünden martıların yaşam alanının bozulması. Martı Kırıkbacak'ın bacağının insanların saldırısından dolayı sakatlanması. İnsanların bilinçsiz avlanmaların balıkların sayısını ve türün azaltması.	Şevket amca ve arkadaşlarının mahallelerindeki ağacı kesmek isteyen kişilerle karşı karşıya gelmesi. Babasının Erdem'e doğa karşısında duyarlı olması ve doğal kaynakların kullanmada dikkatli olması gerektiğini söylemesi.
Resimler	Kapak resmi ve kitabın içerisindeki görseller anlatılanları somutlaştıracak biçimde tasarlanmış ve metnin akışına uygun olarak sıralanmıştır. Kitabın içeriğinde anlatılanlar	Kitapta kullanılan görseller, metnin teması ve içeriğiyle doğrudan uyumludur. Kitap görsellerinin renkli ve yumuşak çizgilerinin çocukta görsel beğeniyi ve	Kitabın kapağında yer alan kalemine binip uçan çocuk resmi kitabın içeriğine uygundur. Kitaptaki resimler çocuğu hayal gücünü destekleyecek niteliğe sahiptir. Bu

		yaratıcı bir şekilde resme aktarılmış bu durumun çocukta resme karşı ilgi uyandırması beklenmektedir.	hayal gücünü geliştirmesi beklenmektedir.	durumun çocuğun resim çizmede daha istekli hale getirmesi beklenmektedir.
İnsanların Olduğu Sorunlarına Verme	Sebeplerin Çevre Yeri	İnsanın doğa üzerinde yarattığı olumsuz durumlar bu metnin konusunu oluşturmaktadır.	İnsanların doğaya müdahalesi sonucu martılar yaşadıkları yerden göç etmek, çöplükte yaşamak, zorunda kalır ve avlayacak balık bulmada zorlanırlar.	Kitapta insanın doğaya verdiği zarar açıkça anlatılmaktadır.
İnsan ile Doğa Etkileşiminin Önemi Vurgulama		Doğanın insan hayatında ne denli önemli olduğu ve doğaya karşı duyarsız davranıldığında insanın hayatında ve doğanın dengesinde olumsuz durumların meydana geleceği gösterilmektedir.	İnsan ile doğa arasındaki ilişkin karşılıklı bir etkileşim olduğu ve doğada meydana gelen her olumsuz durumun en nihayetinde insana yaşamına yansıdığı belirtilmiştir.	Babasının Erdem'e doğal kaynakları bilinçli kullanmadığı takdirde gelecek nesillerin bu kaynaklardan yararlanamayacağını söylemesi.

Tablo 7: Araştırmada İncelenen Eserlerle İlgili Bulgular

	Tavşan Dişli Bir Gözlemcinin Notları	Siyah Rüya Taşı
Doğanın Yansıtılış Biçiminin Çevreci Eleştiriye Uygunluğu	İnsan ile doğa arasındaki dengeye, doğanın canlı ve dinamik bir yapısı olduğuna vurgu yapılır.	İnsan merkezli düşünce biçimini tenkit eden anlatı bu yönüyle çevreci eleştirinin ilkelerine uygundur.
Doğa Sevgisi Aşılama	Yazar okurda doğa sevgisini uyandırmak için doğanın insan üzerinde yarattığı olumlu durumları vurgular.	Doğanın sahip olduğu öğelerin insanlar üzerindeki etkileri anlatılarak okurun doğa ile olumlu bir bağ kurması sağlanmıştır.
Doğayı Koruma Bilinci Aşılama	Yazar eserinde okura kendisi dışındaki canlıların yaşama hakkına saygı göstermesi ve bunu tehdit eden kişilere karşı önlem alması gerektiği iletisini sık sık yineler. Gözlemci çocuğun zor durumda kalmış bir yengeci kurtarmak için uğraşması okur doğayı koruma bilinci aşılar.	İnsanların duyarsız eylemleri verilerek okurun doğaya karşı daha duyarlı davranması sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca anlatıdaki çocuk kahraman olan Emre'ye doğayı koruma görevi verilerek okura doğayı korumanın her yaştaki bireyin görevi olduğu iletisi verilmiştir.
Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanlar	Tavşan dişli bir gözlemci çocuk ve babası	Emre, Greta Thunberg, Yola ve Milo.
Kullanılan Dil	Mizahi anlatımı sayesinde, anlatının hem eğlenceli hem de öğretici bir hale geldiği görülmektedir. Bu durum öykünün dilinin hedef kitesine uygun hale getirmiştir. Ayrıca anlatıda doğa anlatılırken kullanılan sembol ve metaforlar, doğaya karşı duyarlılık geliştirecek niteliktedir.	Eserin dili, sade ve anlaşılır bir anlatıma sahiptir. Bu yönüyle kitabın hedef kitesine uygundur. Bu eserde okura doğa, insanlar için vazgeçilmez bir unsur olarak yansıtılmaktadır. Yazarın doğaya bu değeri biçmesi eserinin dilini çevreci eleştiriye uygun hale getirmektedir.

**Doğayı Koruma ile ilgili
Çatışmalar Bulunması**

Gözlemci çocuğun, amcasının avcılık yapmasını ve diğer canlılara zarar vermesini normal karşılayan babasına tepki göstermesi.

Tavşan Dişli'nin avcılık kulübündeki kişilerin avladıkları hayvan sayıları ile övünmesini anlamsız bulması.

Emre'nin doğanın geleceğiyle ilgili endişelerine ailesinin gerekli hassasiyeti göstermemesi.

Greta'nın iklim krizine sebep olan kişiler karşı teki göstermesi.

Milo'nun plastiklerin sebep olduğu olumsuz durumları görünce plastik üreten firmalara karşı çıkması.

Resimler

Görseller metinde anlatılanlarla paralel bir biçimde kitaba yerleştirildiği için çocuğun metni anlamlandırılmasını ve somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Siyah, beyaz ve yeşil tonları ile çizilen resimler bu yönüyle doğaya karşı farkındalık oluşturacak niteliktedir.

Resimler, çocuğun hayal gücünü besleyerek onun sanata olan duyarlılığını arttıracak potansiyeldedir.

Kapak resmi anlatının içeriği ile uyumlu ve içeriği başarılı bir şekilde yansıtmaktadır. İç sayfalardaki resimler o bölümde anlatılanların bir portresi gibidir.

Kitaptaki resimler çocuğa estetik duyarlılık kazandırma açısından işlevseldir. Çocuğun bu resimler sayesinde renk uyumu ve geçişleri konusunda bir farkındalık kazanması beklenmektedir

**İnsanların Sebep Olduğu
Çevre Sorunlarına Yer
Verme**

İnsan ile doğa etkileşimi sonucu ortaya çıkan olumsuz durumlara (olta misinasına takılan bir yengeç, avlanmaya spor gözüyle bakılması) yer verilmiştir.

İnsanın doğayla kurduğu yıkıcı ilişki üzerine kurgulanan bu eser okura doğanın geleceği ile ilgili güçlü bir uyarıda bulunmaktadır. Anlatıda, çeşitli çevre sorununa (deniz canlılarının tükenmesi, küresel ısınma, ormanların yok edilmesi, hava ve su kirliliği) yer verilmiştir.

**İnsan ile Doğa Etkileşimin
Önemini Vurgulama**

Anlatıda ekolojik tahribatın insan yaşamı ve toplum üzerindeki etkisine vurgu yapılmaktadır.

Yazar okura, doğanın, insanların ayrılmaz bir parçası olduğu ve doğa meydana gelen her tahribatın insana da zarar vereceği iletisini verir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

4.1. Doğanın Yansıtılış Biçiminin Çevreci Eleştiriye Uygunluğu ile İlgili Sonuçlar

Yapılan çalışmada incelenen eserlerden yalnızca 2 tanesinde (Gülen Sakız Ağacı, Tüylü Bir Uzaylı Macerası) doğanın yansıtılış biçiminin çevreci eleştirinin ilkelerine uygun olmayacak biçimde yansıtıldığı tespit edilmiştir. Geriye kalan eserlerin tamamında doğa bir arka fon olmanı ötesine geçip anlatıda etkin role sahip bir varlık olarak görülmüştür. Alanyazında bu konuyla ilgili yapılan bazı çalışmaların sonuçları şöyledir. Doğrul (2020), Halikarnas Balıkcısı'nın hikâye ve romanlarının insan merkezli bakış açısı ile kalem alınmadığını ve bu eserlerde doğanın yüzeysel bir yapı olarak değil derinliği olan ve dönüştürücü güce sahip bir unsur olarak yansıtıldığını belirtir. Çelikkanat (2022), Sevinç Çokum'un eserlerini çevresi eleştiri bağlamında incelerken yazarın anlatılarında doğanın yalnızca bir fon veya manzara olmadığını ve anlatını seyrinde eyleyici güce sahip bir unsur olduğunu belirtir. Uğurlu (2020). Buket Uzuner'in eserlerinde doğanın dekor olarak kullanılmadığını aksine özne rolü üstlenen bir unsur olarak yansıtıldığını belirtir. Mutlu ve Başoğlu (2012), Aytül Akal'ın Ağaç Masalları serisindeki anlatılarda doğanın bir fon olmadan öteye giderek anlatının akışını şekillendiren bir varlığa dönüştüğüne değinirler. Bu sonuçlar yaptığımız çalışmadaki iki eser haricindeki diğer eserler sonucu ulaştığımız bulgular ile paralellik göstermektedir. Çalışmamızın sonuçları ile

çatışan çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Kuru (2022), yaptığı çalışmada Ethem Baran'ın ilk eserlerinde insan merkezli bir yaklaşım benimsendiği için doğanı geri planda kaldığını ancak ilerleyen zamanlarda kaleme aldığı anlatılarda doğanın merkezi bir konuma ulaştığını belirtir. Sıddık (2019) Ben Bir Gürgen Dalıyım isimli eserde doğanın savunmasız bir yapı olarak yansıtıldığını belirtir. Bu noktada doğanın sahip olduğu kendini yenileme ve dönüştürme gücü göz ardı edildiği için bu eserdeki doğa algısını çevreci eleştiriye uygun olmadığını belirtir.

4.2. Eserin Doğa Sevgisi Aşılama Durumu ile İlgili Sonuçlar

Yapılan çalışmada incelenen 17 eserin tamamında okura doğa sevgisini aşılamanın iletilere yer verilmiştir. Doğa sevgisi bu eserlerde, çocukların hayvan sahiplenip onlarla bağ kurmasıyla kendini göstermektedir. Ayrıca doğanın sahip olduğu güzellikler ve doğaya yaklaşan kahramanların olumlu bir ruh haline kavuştuğu sık sık vurgulanmıştır. Bu durumun okurun doğaya karşı olumlu duygular beslemesini sağlayacağı düşünülmektedir. Alanyazında edebi eserlerin okura doğa sevgisi aşılama durumunu irdeleyen çalışmaların sonucu şu şekildedir. Doğrul (2020), Halikarnas Balıkcısı'nın eserlerinde yazarın doğanın güzellikleri karşısında duyduğu heyecanı ve hayranlığını sürekli vurgulayarak okura doğa sevgisini aşıladığını belirtir. Çelikkanat (2022), Çokum'un ilk eserlerinden itibaren doğa sevgisini işlediğini ayrıca eserlerinde yer ve kişi isimlendirilmesinde de bu durumun görüldüğünü belirtir. Bu durum yapılan bu çalışma kapsamında incelenen Sevgili Ucube (Yaprak ve Yakamoz) ve Dünyayı Döndüren Kız (Herdemtaze, Heptenbayat, Küpeçiçeği, Koparçiçeği) metinlerinde de görülmektedir. Mutlu ve Başoğlu (2012), Aytül Akal'ın *Ağaç Masalları* serisinde masalların çocuğa doğa sevgisi aşılamanın iletileri içerdiğini ifade eder. Alptekin (2023), TRT Çocuk Kitaplık'taki Doğa Masalları'ndan 17 masaldan 15 tanesinde, doğa sevgisine yer verildiğini tespit etmiştir. Ateş (2012), Gülsüm Cengiz'in Tomurcuk Kitaplar serisindeki öykülerde kahraman ile hayvan arasındaki dostluğun okura hayvan sevgisi aşıladığını belirtir. Güçlü Sarıdede (2023), incelediği çocuk edebiyatı kitaplarının hepsinde doğa sevgisine yer verildiğini belirtir. Bu bulgular çalışmamızda incelediğimiz 17 eserin doğa sevgisi aşılama durumu ile ilgili bulgularla uyusmaktadır.

4.3. Doğayı Koruma Bilinci Aşılama Durumu ile İlgili Sonuçlar

Yapılan çalışma bağlamında incelenen 17 eserin tamamında okura doğayı koruma bilinci aşılamanın iletilere rastlanmıştır. Bu iletiler bazı eserlerde metinde açık bir biçimde bazı eserlerde okurun metni belli bir zihinsel süreçten geçirdikten sonra kavramasını sağlayacak şekilde metne örtük olarak yerleştirilmiştir. Bu eserlerde doğayı koruma bilincini bir kitap haricinde (Martılarının Adı Tahir ile Zühre) çocuk kahramanlar aracılığıyla verilmiştir. Bu durum kitapların hedef kitlesi olan çocukların verilen iletileri benimseme durumunun olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Edebi eserlerin doğayı koruma bilinci aşılama durumunu belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar mevcuttur. Yılmaz (2017), Koray Avcı Çakman'ın eserlerinde okura ağaçların önemini ve onların birer canlı olduğunu hatırlattığını ve ağaç dikmenin önemine vurgu yaptığını belirtmektedir. Türk edebiyatındaki çevreci romanları inceleyen Topçu (2019), incelenen romanların büyük çoğunluğun okurda çevre bilinci ve doğa duyarlılığı oluşturan iletilere yer verildiğini belirtir. Alptekin (2023), TRT Çocuk Kitaplık'taki Doğa Masalları'ndan 17 masaldan 9 tanesinde, doğa bilincine yer verildiğini tespit etmiştir. Kaplan Alptekin (2022), Yaz Masalları'nı derin ekoloji bağlamında incelediği çalışmasında bu eserlerin çocuğun doğaya karşı farkındalık geliştirmesini ve bilinçli davranmasını sağlayacak iletiler içerdiğini belirtir. Ateş (2012), Gülsüm Cengiz'in Tomurcuk Kitaplar serisindeki öykülerin okuyucunun ormanı koruma ve ağaçlandırma çalışmalarının önemini hissetmesini sağlayacak ifadeleri içerdiğini belirtir. Güçlü Sarıdede (2023), yaptığı çalışmada incelediği çocuk edebiyatı kitaplarının

tamamının okura doğa bilinci kazandırmayı amaçladığını tespit eder. Araştırma kapsamında incelenen eserlerde okura doğayı koruma bilinci aşılacak için yer verilen unsurlardan biri de geri dönüşümdür. Yılmaz (2017), aynı durumun Çakman'ın eserlerinde de kendisine yer bulunduğunu ifade eder. Yapılan bu çalışmaların sonuçları çalışmamızda incelenen eserlerin okura doğayı koruma bilinci kazandırma yönü ile ilgili bulgularla örtüşmektedir. Ancak Sıddık (2019) Ben Bir Gürge Dalıym isimli eserinin çevreci eleştiriye uygun olma durumunu incelediği çalışmada Toptaş'ın çevre sorunlarına çözüm olarak bireylerde çevre bilincinin oluşturulmasının önemine değindiğini ancak bu eserin çevre bilinci oluşturmada tek başına yeterli olmadığını belirtir. Bu sonuç yaptığımız çalışmanın sonuçları ile uyuşmamaktadır.

4.4. Özdeşim Kurmaya Uygun Kahramanların Olma Durumu ile İlgili Sonuçlar

Yapılan bu çalışmada incelenen 17 eserin 16'sında gösterdikleri çevreci duyarlılık ve doğa sevgisi ile ön plana çıkan çocuk kahramanlar mevcuttur. Bu kahramanların çevre karşısında takındıkları tavır okurun onlarla özdeşim kurmasını kolaylaştıran etkenlerden biridir. Martılarının Adı Tahir ile Zühre kitabında herhangi bir çocuk kahraman bulunmadığı için okurun özdeşim kurabileceği çocuk karakterin varlığından söz edilememektedir. Bu araştırma kapsamında değerlendirilen eserlerde olumlu yetişkin modelinin temsil edilme durumuna bakıldığında 17 eserden 14'ünde olumlu yetişkin modelini temsil eden karakterlere rastlanmıştır. Siyah Rüya Taşı, Gülibik, Ormanın Sakladıkları eserlerinde ise olumlu yetişkin rolünü yansıtan herhangi bir kahramana rastlanmamıştır.

Alanyazında çocuk edebiyatı eserlerinin özdeşim kurmaya uygun çocuk ve yetişkin kahramanları barındırma durumunu belirlemeye yönelik yapılan bazı çalışmaların sonucu şöyledir. Yılmaz (2017). Koray Avcı Çakman'ın eserlerinde çocuk kahramanların çevreyi koruma konusunda sorumluluklar aldığını belirtmektedir. Topçu (2019) Türk edebiyatındaki çevre romanlarını incelediği çalışmada bu eserlerde okura çevre bilinci kazandırmada kullanılan yollardan birinin çevreci karakterlere yer vermek olduğunu belirtir. Ayrıca nu anlatılarda çevreci karakterlerin karşıtı karakterler konularak çevreci karakterlerin davranışlarının ön plana çıkması sağlanmıştır. Doğrul (2020), Halikarnas Balıkcısı'nın eserlerindeki karakterlerin iyi ve kötü insan olacak şekilde ayrıldığını ve iyi insanların doğadan yana tavır takınan duyarlı, kötü insanların ise doğayı hissedemeyen, sömüren kişiler olduğunu belirtir. Çelikkat (2022), Sevinç Çokum'un eserlerinde doğaya zarar veren gücün karşısında bazı kadın karakterlerin doğayı koruyan bir duruş sergilediğini belirtir. Uğurlu (2020). Buket Uzuner'in anlatılarında doğaya karşı bilinçli ve duyarlı karakterlere yer verdiğini belirtir. Mutlu ve Başoğlu (2012), Aytül Akal'ın *Ağaç Masalları* serisinde bulunan dört masal kitabında çocuğun özdeşim kurabileceği karakterlerin bulunduğunu belirtir. Alptekin (2023), TRT Çocuk Kitaplık'taki Doğa Masalları'nda yer alan 17 masaldan 12 tanesinin özdeşim kurmaya uygun karakterler barındırdığı tespit etmiştir. Ateş (2012), Tomurcuk Kitaplar serisindeki öykülerde; çocuk karakterlerin yeşilin yok olmasından üzüntü duyup onu korumak için çaba göstermesinin okurun onlarla özdeşim kurma ihtimalini arttırdığını belirtir. Güçlü Sarıdede (2023), incelediği 8 çocuk edebiyatı eserinden yalnızca bir tanesinin (Okyunus'a Özgürlük) okurun özdeşim kurmasına uygun çocuk kahramanların bulunmadığını ifade eder. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular araştırmamız kapsamında incelenen eserlerin okurun özdeşim kurabileceği kahramanları barındırma sonuçları ile örtüşmektedir.

4.5. Kullanılan Dil

4.5.1. Kullanılan Dilin Çocuğa Göre Olma Durumu ile İlgili Sonuçlar

Yapılan araştırma kapsamında incelen 17 eserin tamamında kullanılan dil kitapların hedef kitesinde yer alan çocukların yaş seviyesine uygun olacak biçimde açık ve akıcıdır. Güçlü

Sarıdede (2023), yaptığı çalışmada incelediği çocuk kitapların dilinin çocukların yaş seviyesine uygun, açık ve anlaşılır olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu durum araştırmamız kapsamında incelenen eserlerden elde edilen sonuçlar ile benzerlik göstermektedir.

4.5.2 Kullanılan Dilin Çevreci Eleştiriye Uygun Olma Durumu İle İlgili Sonuçlar

Yapılan araştırma bağlamında incelenen 17 kitabın tamamında kullanılan dil ile yazarlar okura doğa sevgisi, doğayı koruma bilinci aşılama, doğanın sahip olduğu güzellikleri yansıtma, doğanın insanların yaşamı için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ve insanın yaşamını iyileştirmede etkili olduğunu ifade etmektedir. Bu durum incelenen eserlerin tamamında kullanılan dilin çevreci eleştiri bağlamına uygun olarak kullanıldığını göstermektedir. Güçlü Sarıdede (2023), incelediği çocuk kitapların tamamında doğaya karşı sevgi ve bilinç uyandıran bir dil kullanıldığını belirtir. Güçlü Sarıdede'nin (2023), ulaştığı bu sonuçlar araştırmamızın sonuçları ile uyumaktadır.

4.6. Doğayı Koruma ile ilgili Çatışmaların Bulunma Durumu İle İlgili Sonuçlar

Yapılan çalışmada incelenen 17 eserin tamamında doğaya verilen zararın başrolü olan karakterler vardır. Bu durum başlı başına kişi doğa çatışmasına örnektir. Bu kahramanların doğa üzerindeki yıkımına karşı çıkan çevreci karakterler ile bu kişilerle kişi kişi çatışmasına girmektedir. İncelenen 17 eserde bu çatışmalar mevcuttur. Kuru (2022), yaptığı çalışmada Ethem Baran'ın eserlerinde şehirde yaşayan insanların kendi çıkarları için doğa üzerinde yıkıcı faaliyetlerde bulunduklarını; köyde yaşayan kişilerin ise doğaya karşı korumacı bir tavır takınarak doğayı tahrip edenlere karşı durduğunu belirtir. Çelikkanat (2022), Sevinç Çokum'un, eserlerinde doğaya sevgi duyan kahramanlar ile doğa karşıtı kahramanların birbirleri ile çatıştığını belirtir. Güçlü Sarıdede (2023), incelediği çocuk kitaplarındaki çevreci kahramanların doğaya zarar veren kişiler karşısında susmayıp onlarla mücadele ettiğini ifade eder. Tüm bu sonuçlar çalışmamızdaki eserlerde kahramanların doğayı korumaya yönelik çatışmaya girme durumu ile ilgili sonuçlarla örtüşmektedir.

4.7. Resimler

4.7. 1. Resimlerin Metnin İçeriğine Uygun Olma Durumu İle İlgili Sonuçlar

Yaptığımız araştırma kapsamında incelenen kitapların tamamının kapak resmi içerikleri ile uyumludur. Bu resimler aynı zamanda okurun kitabın içeriğini merak etmesini sağlayacak biçimde tasarlanmıştır. Kitapların iç sayfalarında yer alan resimlere bakıldığında 17 kitaptan yalnızca 3 tanesinin (Sevgili Ucube, Yeşil Tatil ve Yedikır'ın Kuşları) iç sayfalarında görsel bulunmadığı görülmüştür. Geriye kalan 14 kitabın tamamının iç sayfalarında yer alan resimler anlatı ile paralel ilerleyerek anlatılanları somut hale getirmiş ve okurun metni anlamasına katkı sağlamıştır. Güçlü Sarıdede (2023), incelediği çocuk kitapların, tamamının kapak resimlerinin anlatının içeriği ile uyumlu olduğunu ve merak ögesini devindirecek çocuğun kitap okuma durumunu olumlu yönde etkileyecek nitelikte olduğunu ifade eder. Güçlü Sarıdede'nin (2023), çalışmasında ulaştığı sonuçlar bizim çalışmamızın bulguları ile örtüşmektedir.

4.7. 2. Resimlerin Çocuğa Estetik Duyarlılık Kazandırma Gücü İle İlgili Sonuçlar

Bu araştırma kapsamında incelenen kitapların kapak resimlerinin tamamının çocuğa estetik duyarlılık kazandırmaya uygun eserler olduğu tespit edilmiştir. Güçlü Sarıdede (2023), yaptığı çalışmada incelediği çocuk kitaplarındaki görsellerin çocuklara estetik duyarlılık ve hayal gücü kazandırma yönünün üç kitap (Almarpa'nın Gizemi, Altınçayır Vadisi'nin Çocukları, Ortak Ruh) haricindeki tüm kitaplarda bulunduğunu belirtir. Bu sonuç bizim çalışmamızda elde edilen bulgularla kısmen uyumaktadır.

4.8. İnsanların Sebep Olduğu Çevre Sorunlarına Yer Verme Durumu İle İlgili Sonuçlar

Yapılan çalışma bağlamında incelenen 17 eserin tamamında insanın doğa üzerinde yarattığı olumsuz durumlar gerçekçi biçimde yansıtılmıştır. İncelenen eserlerde insanın çıkarları uğruna doğal kaynakları bilinçsizce kullanmasının doğaya ve doğadaki diğer canlılara verdiği zarar çarpıcı bir şekilde işlenmiştir. Yapılan bu araştırma gibi çocuk edebiyatı ürünlerine çevresel sorunların dahil edilme durumunu inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarını konu ile ilgili ulaştığı sonuçlar şöyledir.

Yılmaz (2017). Koray Avcı Çakman'ın eserlerinde insanların doğaya verdiği zararı yoğun biçimde anlattığını belirtmektedir. Topçu (2019), Türk edebiyatındaki çevreci romanları incelediği çalışmasında bu eserlerde çevre sorunlarının baskın bir biçimde işlendiğini ve çevre sorunlarına yönelik çözümlere de yer verildiğini ifade eder. Sıddık (2019) Hasan Ali Toptaş'ın Ben Bir Gürgen Dalıyım isimli eserinde çevre sorunlarına yoğun bir biçimde yer verildiğini belirtir. Doğrul (2020), Halikarnas Balıkçısı'nın çevre sorunlarını eserlerinde hayvanların kendi ağızdan vererek okurun duygularına hitap etmeyi ve bu şekilde insanın doğa üzerinde yarattığı olumsuz durumları daha etkili bir şekilde yansıttığını belirtir. Kuru (2022), Ethem Baran'ın n çoğu eserinde çevre sorunlarına yer verdiğini ancak bu sorunlara yönelik herhangi bir çözüm önerisi sunmadığını belirtir. Çelikkanat (2022), Çokum'un eserlerinde insanların doğa üzerinde sebep olduğu çevre sorunları belirgin bir biçimde işlendiğini belirtir. Duran (2023), Martıya Uçmayı Öğreten Kedi isimli eserde insanların sebep olduğu çevre sorunlarının diğer canlıların yaşamı üzerinde yarattığı olumsuzlukları çarpıcı bir şekilde yansıtıldığını ifade eder. Uğurlu (2020). Buket Uzuner'in eserlerinde çevre sorunları, ekolojik dengenin bozulması konularına yer verdiğini ve bu olumsuzlukların sorumlusu olarak insanları gördüğünü belirtir. Ateş (2012), Tomurcuk Kitaplar serisindeki öykülerde çevre sorunlarının ve bu sorunların dünyayı yok ettiğine dair ifadelerin bulunduğu değinir. Bu çalışmaların sonucunda elde edilen bulgular, çevre sorunlarının incelenen eserlerde işlendiğini belirtmesi yönünden yaptığımız çalışmanın sonuçları ile benzerlik gösterirken; Ethem Baran'ın eserlerinde çevre sorunlarına yönelik herhangi bir çözüm önerisi sunulmadığının belirtilmesi (Kuru, 2022) bakımından çalışmamızın sonuçları ile ayışmaktadır.

4.9. İnsan ile Doğa Arasındaki Etkileşimin Önemi Vurgulama Durumu İle İlgili Sonuçlar

Yapılan araştırma kapsamında incelenen 17 eserin tamamında okura doğa ile etkileşime girerken dikkatli ve özenli davranılması gerektiği iletisi verilmektedir. Ayrıca bu eserlerde okura insanın doğadan uzaklaştıkça olumsuz hisler yaşadığına doğaya yaklaşıncaya daha olumlu hislere ve ruh haline büründüğüne yönelik ifadeler yer verilmiştir. Bu eserlerde insanın doğanın bir parçası olduğu bu nedenle bireylerin doğa üzerinde yarattığı her olumsuz durumun en nihayetinde insan yaşamını da etkileyeceği belirtilmektedir. Alanyazında edebi metinlerin insan doğa etkileşimini yansıtmaları durumlarını inceleyen bazı çalışmaların ulaştığı sonuçlar aşağıda verildiği gibidir.

Yılmaz (2017), Koray Avcı Çakman'ın eserlerinde doğanın ve ormanın insana huzur verme yönüyle öne çıktığını ifade eder. Verilen bu bulgular çalışma kapsamında incelenen eserlerden Sevgili Ucube metninde Yaprak ve Derviş dedenin ormana gittiklerinde hissettikleri ile uyusmaktadır. Topçu (2019), Türk edebiyatındaki çevreci romanlarda mutsuz insanların doğadan koparılmış figürler olduğunu belirterek insan doğa etkileşiminin insana sağladığı olumlu durumları hatırlatır. Sıddık (2019) Ben Bir Gürgen Dalıyım isimli eserde insan ve doğa arasında doğal bir bağ olduğunu ve bu bağ gereği insanın doğanın ile özdeşim kurması gerektiğinin eserde dile getirildiğini belirtir. Doğrul (2020), Halikarnas Balıkçısı'nın eserlerinde insan psikolojisi ve doğa arasındaki ilişkinin; insanın doğaya yaklaştıkça olumlu duygular hissettiğini, doğadan uzaklaştıkça ise yalnızlaşıp mutsuzlaştığını belirtir. Çelikkanat

(2022), Çokum'un eserlerinde insanların doğayı yok ederek aslında kendilerine de zarar verdikleri düşüncesini işlediğini belirtir. Buket Uzuner eserlerinde doğada meydana gelen olumsuz durumların yalnızca doğa için değil insan yaşamı için de olumsuz sonuçları olduğunu belirtir (Uğurlu, 2020). Bayraktar (2015) çalışmasında; Mustafa Kutlu'nun öykülerinde doğal yaşama yakın olan bireyin kendisi olarak kalabildiğini ancak doğadan uzaklaşmanın bu durumu olumsuz etkilediğine yönelik ifadelerin yer aldığını belirtir. Ateş (2012), Tomurcuk Kitaplar serisindeki öykülerde; doğadaki varlıkların doğaya ve insana olan yararlarının ve insanın yaşamını devam ettirmek için doğaya muhtaç olduğunun anlatıldığını dile getirir. Sonuçları verilen bu çalışmaların edebi metinlerin insan doğa etkileşimine yer verme durumu ile ilgili bulguları yaptığımız çalışmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir.

5. ÖNERİLER

1. Ders kitaplarında çevreci çocuk edebiyatı eserlerine daha fazla yer verilmelidir. Bu sayede öğrencilerde çevre bilinci erken yaşta kazandırılabilir.
2. Öğretmenler ve ebeveynler, çocuklara yönelik kitap seçimlerinde çevresel duyarlılığı ön plana çıkaran, doğayı özne olarak ele alan eserleri tercih etmelidir.
3. Yazar ve yayınevleri, çocuklara doğayı sevdirecek, çevreyle sağlıklı ilişki kurmalarını destekleyecek içeriklere yönlendirilmelidir.
4. İlerleyen çalışmalarda, farklı yaş gruplarına, farklı kültürel bağlamlara veya çeviri çocuk kitaplarına yönelik karşılaştırmalı incelemeler yapılabilir.

6. KAYNAKÇA

- Alptekin, M. (2023) *Çevreci eleştiri bağlamında doğa masalları Dijital Çağda* (Ed. Elif Aydın): Çocuk Edebiyatı. Nobel Bilimsel Eserler.
- Ateş, H. (2012). *Gülüm Cengiz'in öykülerinin çocukta doğa sevgisi ve çevre bilinci geliştirme açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi
- Başoğlu, N., & Sarıdede, H. (2020). Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin çevreci eleştiri bağlamında incelenmesi. *Turkish Studies- Education*, 15(5), 3157-3173. <http://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.45705>
- Bayraktar, B. (2015). Birey-doğa ilişkisi temelinde kendisi ol (ama) ma: Mustafa Kutlu öykülerini ekoeleştirel okumak. *Electronic Turkish Studies*, 10(12).
- Bulut Sarıkaya, D. (2012). *Gilgamiş Destanı'na ekoeleştirel bir bakış*. (Ed. Serpil Oppermann). Ekoeleştiri: Çevre ve Edebiyat (s. 93-127). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Çelikkanat, B. (2022). *Sevinç Çokum'un roman ve öykülerine ekoeleştirel bir yaklaşım*, (Yüksek Lisans Tezi), izmir Katip Çelebi Üniversitesi .
- Doğrul, T. (2020). *Halikarnas Balıkcısı'nın hikâye ve romanlarına ekoeleştirel bir bakış*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- Duran, Z. (2023). Martıya Uçmayı Öğreten Kedi başlıklı çocuk kitabına ekoeleştirel bir bakış. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(37), 187-202.
- Güçlü Sarıdede, H. (2021). *Çocuk kitaplarında çevreci eleştiri üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Kaplan Alptekin, T. (2022). Yaz Masalları'nın derin ekoloji bağlamında değerlendirilmesi. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 13(49), 984-1000.

- Kuru, K. (2022). *Ekoleştirici odağında Ethem Baran anlatısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Mutlu, B. & Başoğlu, N. (2012). Ekoleştirici kuramına göre Aytül Akal'ın Ağaç Masalları'nda İnsan-doğa ilişkisi. V. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Yaşayan Yazarlar Sempozyum Dizisi Çocuk ve Gençlik Edebiyatında Aytül Akal Sempozyumu.
- Opperman, S. (2012). *Ekoleştirici çevre ve edebiyat*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Serin, N. (2022). Özgür Balpınar'ın eserlerine ekolojiktir bir yaklaşım. *Türkbilig*, 2022(44), 135-152.
- Sever, S. (2017). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem Yayınları.
- Sıddık, C. (2019). *Çocuk edebiyatında çevreci eleştirisi: Hasan Ali Toptaş'ın Ben Bir Gürge Dalıym isimli eseri üzerine bir inceleme*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Topçu, T. (2019). *Türk romanında çevrecilik (1945-2015)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara
- Uğurlu, S. (2020). *Buket Uzuner'in hikâye ve romanlarının ekolojiktir bağlamında incelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırşehir.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* [Qualitative research methods in social sciences](11. b.). Edition. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, H. D. (2017). *Koray Avcı Çakman'ın eserlerinde çocuklara yönelik ekolojiktir iletiler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzincan.

ARAŞTIRMADA İNCELENEN ESERLER

- Adalı, B. (2023). *Atalantis'in çocukları (1)* . 27.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.
- Adalı, B. (2023). *Atalantis'in çocukları (2)* . 15.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.
- Ak, B. (2023). *Tavşan dişli bir gözlemcinin notları*. 6.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Ateş Aytuğ, G. (2022). *Maya'nın ağacı*. 12.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Avcı Çakman, K. (2021). *Yedikır'ın kuşları*. 6.Basım. Ankara: Tudem Yayınları.
- Avcı Çakman, K. (2024). *Gülen sakız ağacı*. 29.Basım. Ankara: Tudem Yayınları.
- Fişekçi, T. (2022). *Yeşil tatil*. 10.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Selimoğlu, Z. (2023). *Martılar adası*. 17.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Kavukçu, C. (2022). *Siyah rüya taşı*. 2.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.
- Köseoğlu, H. (2023). *Ormanın sakladıkları*. 3. Basım. Ankara: Tudem Yayınları.
- Nilüfer, S. (2021). *Gümüşsu zamanı*. 2.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Öner, Ç. (2024). *Gülibik*. 49.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.
- Safiye, S. (2023). *Tüylü bir uzaylı macerası*. 2.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Sarısayın, A. (2020). *Martılarının adları Tahir ile Zühre*. 1.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.
- Saygı, S. (2023). *Sevgili ucube*. 3.Basım. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.

- Sertbarut, M. (2020). *Altın avcıları plajda*. 11. Basım. Ankara: Tudem Yayınları.
- Tohumcu, A. (2022). *Dünyayı döndüren kız*. 6.Basım. İstanbul: CAN Çocuk.

SPECIAL NEEDS INDIVIDUALS AND THEIR FAMILIES
ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLER VE AİLELERİ

Erkan ÖZBAĞLAR¹, Selahaddin GÖK²

¹Adıyaman Üniversitesi, Tarih Bölümü, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID: 0009-0005-4526-5170

²Adıyaman Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktor Öğretim Üyesi

ORCID: 0000-0003-1711-9027

Özet

İnsan olmanın vermiş olduğu haysiyet ve onur ile hayatımızı sürdürdüğümüz bu dünyada dış güzelliğin önemsiz olduğunu bilen tek yapı ailedir. Bir aileye, özel gereksinimi olan bir çocuğun dahil olması ile birlikte ailelerin özel gereksinimle ilgili bilgi, sosyal ve ekonomik destek gibi konularda çeşitli desteklere gereksinim duydukları görülmektedir. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip aileler, çocuklarının özel gereksinimli birey olarak tanınması sonrasında karmaşık duygu durumları içerisine girmekte, kimden nereden ve nasıl destek alacaklarını bilememektedirler. Bu noktada, aileler çocukları için alınacak tedbirler konusunda yetersiz kalabilmekte ve çocukları hakkında hak savunuculuğu yapma rolünü benimseyebilmektedir. Özel gereksinimli bireye sahip aile olarak yaşamak bir kader olsa da bu kader yolculuğunda onların yalnız olmadıklarının bilincinde olmaları hususunda, diğer insan faktörü dediğimiz insan zenginliğinin anlaşılması en büyük yardımcımızdır. Özel gereksinimli bireyler, toplumsal yaşamın zenginliği ve rengidir. Resmi literatürde özel gereksinimli bireyin tanımı hala yapılamamıştır. Özel gereksinimlilik belki bir kader olarak görülebilir, ama insanlar daima toplumsal koşullara bağlı olarak engelli veya bağımsız olurlar. Çünkü kader; detaylı anlam dokusunda, insanın üzerinden silindir gibi geçen ve bir hayli hasar yaratan olayların cereyan edişi değildir, aksine girişimlerin anlamlı şekilde birbirine bağlanışından meydana gelmektedir. Türkiye'deki özel gereksinimli bireylerimizin ve ailelerinin sorunlarına değindiğim bu çalışmada onların başta aile ortamı olmak üzere sosyal hayatta vermiş oldukları mücadeleler babında sağlık, eğitim, istihdam, sosyal hayat, teknoloji ve spor gibi konularına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli bireyler, Engelliler, Aile, Siyaset

Abstract

In this world where we live our lives with the dignity and honour of being human, the only structure that knows that external beauty is insignificant is the family. With the inclusion of a child with special needs in a family, it is seen that families need various supports such as information about special needs, social and economic support. Families with children with special needs enter into complex emotional states after their children are diagnosed as individuals with special needs, and they do not know from whom, where and how to get support. At this point, families may be inadequate about the measures to be taken for their children and may adopt the role of advocating for their children. Although it is a fate to live as a family with a person with special needs, understanding the richness of human beings, which we call the other human factor, is our greatest help in making them aware that they are not alone in this fateful journey. Individuals with special needs are the richness and colour of social life. In the

official literature, the definition of the individual with special needs has still not been defined. Special needs may be seen as a fate, but people always become disabled or independent depending on social conditions. Because fate is not the occurrence of events that pass over people like a rollercoaster and cause a lot of damage in the detailed fabric of meaning; on the contrary, it consists of the meaningful interconnection of initiatives. In this study, in which I have touched upon the problems of individuals with special needs and their families in Turkey, issues such as health, education, employment, social life, technology and sports have been mentioned in the context of their struggles in social life, especially in the family environment.

Keywords: Individuals with special needs, Disabilities, Family, Politics

1. ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLER VE AİLELERİ

Aile toplumun en küçük özel kurumudur. Bir ailede özel gereksinimli birey'in(yani engelli-özürlü vs.) bulunması aile hayatında topluca bir yaşam değişimine uğratmaktadır. Kimi aileler evlatlarını kabullenir iken kimileri ise kabul etmemekte ve ısrarla özel gereksinimli evlatları için gereken çabayı sarf etmemektedirler.

Ülkemizde Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1990) ise ailenin toplumdaki görevlerini üçe ayırmıştır, görevlerin açıklamaları ilerleyen satırlardaki gibidir. (Türkiye Aile, 1990: s.22-23)

a) Ailenin Tabii Görevi; Aynı cinsten iki kişinin (kadınla erkeğin) bir hayat birliği kurmalarıdır. Evlenmekten kaçınmak, insanın benliğinde (hem de pek derinlere inerek) mevcut olan bir enerjinin zararlı bir hale gelmesine vesiledir. Aile, sürekli bir ortak hayat çerçevesinde tabii ihtiyaçların karşılanmasını ve çocukların yetişmesini ihtiva etmektedir.

b) Ailenin İktisadi Görevi; Hızlı sanayileşme ve kentleşme öncesi aile sisteminde büyük bir önem taşıyan iktisadi görev, günümüzde de eskisi kadar olmamakla beraber devam etmektedir. Gerçekten aile fertleri hayatlarını devam ettirme yönünden belirli bir iktisadi dayanışma içindedir. Bu bilhassa günümüz Türk toplumunda kendisini açıkça göstermektedir. Ancak hemen ilâve edelim ki, ailenin bu fonksiyonu devletin dayandığı hukuki ve iktisadi sistem esaslarına göre değişiklikler arz etmektedir.

c) Ailenin Ahlâki Görevi; Ailenin en önemli fonksiyonu ahlâki düzeyde olup, onun en önemli varlık nedeni de ahlâki bir dayanışma birliği oluşturmaktır. Gerçekten aile fertlerinin ortak bir çatı altında birbirlerine dâima yardımcı olmaları, birbirlerine karşı en insanî düşünce ve duyguları taşımaları gerekmektedir. Ailenin barış, dirlik ve düzeni, ancak bencil düşüncelerden uzak, karşılıklı koruma, gözetme ve dayanışma ile gerçekleşebilmektedir. Aile fertlerinin manevî değerleri olumlu bir şekilde geliştikçe hem ailenin kendisi hem de altyapısı ailelerden oluşan toplum sağlıklı bir yönde ilerleyebilmektedir. Ailenin başında bulunanlar(ana-baba) küçükleri beslemek, gözetmek, yetiştirmek, eğitim ve öğrenimlerini sağlamak, çeşitli zorunlu ihtiyaçlarına cevap vermek mecburiyetindedirler. Bu vazife gereği gibi yerine getirildiği takdirde, aile müessesesi istenilen verim ve gelişmeyi sağlayabilir.

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip aileler, çocuklarının eğitim süreçlerinde üstlendikleri roller aracılığıyla, çocuklarını var olan gelişimleri konusunda yüreklendiren, çocuklarına gerekli bilgileri sağlayan ve rehberlik eden ilk eğitimciler olarak görülmektedir. Özel gereksinimi olan çocuğun kendisi için belirlenen eğitimsel amaçlara ulaşılabilmesi, çocukların gelişimsel ihtiyaçlarının tam anlamıyla karşılanabilmesi ve etkili hizmetlerin sunulabilmesi yaşamın ilk yıllarından itibaren ailenin çocuğunu ne kadar desteklediğine bağlıdır. Aileler özel gereksinimi olan çocuklarını çeşitli şekillerle destekleyebilmekte ve bu destekleri sağlarken de farklı düzeylerde çeşitli rolleri benimsemektedirler. Aileler özel gereksinimi olan çocuklarına öğretmenlik yapmak, çocuğun özel gereksinimiyle ilgili gönüllü kuruluşlarla iş birliği yaparak

özel eğitimi ve özel gereksinimi ile ilgili özellikleri tanıtmaya çalışmaktadır. Buna ek olarak, aileler çeşitli özel eğitim okullarının açılmasında liderlik etmek, politik savunuculuk yapmak, çocukları için eğitimsel kararların verilmesi gibi roller almaktadırlar. Aileler ayrıca benzer özelliğe sahip çocukların anne ve babaları ile iş birliği yapmak ya da diğer anne ve babalara çocuklarının eğitimi için rehberlik etmek gibi çeşitli roller de üstlenmektedirler. Ailelerin üstlendikleri bu rollerin doğrudan ve dolaylı yollardan özel gereksinimi olan çocuklarının gelişimlerine katkı sağladığı söylenebilir.

Bir aileye, özel gereksinimi olan bir çocuğun dahil olması ile birlikte ailelerin özel gereksinimle ilgili bilgi, sosyal ve ekonomik destek gibi konularda çeşitli desteklere gereksinim duydukları görülmektedir. Özel gereksinimi olan çocuğa sahip aileler, çocuklarının özel gereksinimli birey olarak tanınması sonrasında karmaşık duygu durumları içerisinde girmekte, kimden nereden ve nasıl destek alacaklarını bilememektedirler. Bu noktada, aileler çocukları için alınacak tedbirler konusunda yetersiz kalabilmekte ve çocukları hakkında hak savunuculuğu yapma rolünü benimseyebilmektedir. Özel gereksinimi olan çocuklar için ailelerinin göstermiş olduğu hak savunuculuk rolü, özel gereksinimi olan çocukların ihtiyaç duydukları hizmetleri almalarının sağlanması açısından oldukça önemlidir. Her aile savunucu rolü için yeterli imkân, bilgi ve donanıma sahip değil ancak aileler hayatlarının belirli bir döneminde ya da anında her ne kadar sistemli ve gelişmiş bir savunuculuk olmasa da özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçları için bir noktada savunuculuk rolüne başvurmaktadır. (Pamuk, Melekoğlu, 2021: s.559)

Ailede özel gereksinimli bir çocuğun varlığı, aile içerisindeki ilişkilerin etkileşimsel doğasına bağlı olarak, başta anne baba olmak üzere tüm aile bireylerinin rol ve sorumluluklarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Özel gereksinimli çocuğun özel bakım gereksinimleri olduğu için günlük bakımları normal çocuklarınkinden farklıdır. Çünkü özel gereksinimli çocuklar günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede bağımlı olabilmektedirler. Bu durum ailelerin bakımda güçlük yaşamalarına neden olmaktadır.

KAHRİMAN ve BAYAT'ın araştırmasında; Ebeveynlerin özel gereksinimli çocuklarının bakımında destek almak istedikleri konulara bakıldığında; %38,5'i çocuğunun eğitiminde, %33,3'ü tedavi ve bakımında, %20,5'i çocuğun durumuna yönelik bilgi almada, %7,7'si maddi konularda destek almak istediklerini belirtmişlerdir. Farklı araştırmalarda da ebeveynlerin tamamının çocuğun bakımında güçlük yaşadığı, %58,4'ünün çocuğun bakımının her aşamasında, %28,3'ünün çocuğu taşıma ile ilgili güçlük yaşadığı belirlenmiştir. Ayrıca ailelerin %74,8'inin yani çoğunluğunun günlük bakımda güçlük yaşadığı ve bakımla ilgili yeterli destek alamadıklarını belirlenmiştir. (Kahriman ve Bayat, 2008)

BODUR ve DURDURAN'ın araştırmasında; Özel gereksinimli grubunda ailelerin yarısının sağlık hizmetlerinden bir takım ek beklentileri vardır. Beklentiler, ilgi, kolaylık, öncelik, fizik ve psikolojik yardım, ücretsiz tedavi ve cihaz sağlanması gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Özel gereksinimli çocuğun bakımındaki güçlüklerde, ailelerin yarısı için en büyük yeri ekonomik yük alırken, üçte birinde fazla zaman ayırma gerekliliği, stres, gelecek korkusu, topluma karışamama ve ekonomik yükün hepsidir. Ebeveynlerin %86,7'sinin kendilerine bir şey olması durumunda çocukları için endişe yaşadıklarını bildirmiştir. Ailelerin %63,3'ü çocuklarının özel gereksinim durumu ile ekonomik durumlarının etkilendiğini belirtmişlerdir. Gelişmiş ülkelerde de özel gereksinimli çocuk ailesinin ekonomik yükü araştırmalara konu edilmektedir. Çünkü özel gereksinimli aileleri çocuklarının sağlık bakımı için diğer ailelere göre birkaç kat daha fazla cepten harcama yapmaktadır. Fakir aileler bu durumdan daha çok olumsuz etkilenmektedir. Engelli çocuğun bakımındaki sıkıntılı durumlar, çocuğun masraflarının karşılanamaması, kendine zaman ayıramama, sosyal aktivitelere katılamama, tedavi aşamasında bürokrasinin fazla olması, özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin bir araya

gelip deneyimleri paylaşabileceği merkezlerin olmaması, diğer aile bireylerinin destek olmaması, kendisine bir şey olursa çocuğunun geleceği ile ilgili bir şey yapamayacak olması, çevrenin özel gereksinimli çocuğa bakışının rahatsızlık vermesi ve sağlık personelinin ilgisiz olması şeklinde sıralanmıştır. (Bodur, Durduran, 2009: s.174)

Özel gereksinimlilikle ilgili en yaygın ailesel sorun toplum dışına itilme ve toplumun ilgisizliğidir. Özel gereksinimli çocuğa karşı ailenin, akrabasının, toplumun tepkisi çok farklı olmaktadır.

KEHRİMAN ve BAYAT'ın yaptığı araştırmada; Çocuğunun özel gereksiniminden dolayı ebeveynlerin %40,0'nın eşiyle, %30,0'nın çocuklarıyla, %28,3'ünün akrabalarıyla, %26,7'sinin komşularıyla ilişkilerinin olumsuz etkilendiği, %25,0'nın iş ilişkilerinin olumsuz etkilendiği, %81,7'sinin maddi güçlük yaşadığı saptanmıştır. Ayrıca bu çalışmada eşiyle, çocuklarıyla, akrabalarıyla, komşularıyla ilişkilerinin olumsuz etkilendiğini belirten ebeveynlerin bu ilişkilerinde yaşadıkları olumsuzluklarda incelenmiştir. Eşiyle ilişkileri etkilendiğini belirten ebeveynlerin %58,3'ü birbirlerine karşı sinirli, huzursuz, %16,7'si suçlayıcı olduklarını ve tartıştıklarını, %25,0'ı da birbirine zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir. Özel gereksinimli çocuğa sahip olduğu için diğer çocuklarıyla ilişkilerinin etkilendiğini belirten ebeveynler özel gereksinimli çocuğundan dolayı diğer çocuklarıyla daha az ilgilendiklerini ve zaman ayıramadıklarını ifade etmişlerdir. Akrabalarıyla ilişkileri etkilenen ebeveynlerin %82,4'ünün karşılıklı olarak birbirlerini ziyaretlerinin azaldığı, %17,6'sının maddi ve manevi destek göremedikleri belirlenmiştir. Komşuları ile ilişkileri etkilenen ailelerin %43,8'inin komşularıyla birbirlerine ziyaretlerinin azaldığını belirtmişlerdir. Ayrıca %31,2'si özel gereksinimli çocuğundan dolayı komşularının rahatsız olduğunu, %25,0'ı ise ilişkilerini tamamen bitirdiğini ifade etmiştir. (Kahrıman ve Bayat, 2008)

Özel gereksinimlilik ve yoksulluk genellikle birlikte var olmaktadır. Yoksul ailelerde, özel gereksinim sebepleri olan faktörlerin (temiz içme ve kullanma suyu olmaması, yetersiz ve dengesiz beslenme, hijyenik olmayan çevre, hastalıkların erken teşhis ve tedavisinin güçlüğü vb.) görülme ihtimali daha fazla olduğu gibi özel gereksiniminin veya özel gereksinimliye bakmakla yükümlü olan kişinin işsiz olma ihtimali de yüksektir. Dolayısıyla özel gereksiniminin eğitim, sağlık hizmetleri, rehabilitasyon ve meslekî eğitim imkânlarından yararlanma şansı azalmaktadır. (Özgökçeler, Bıçkılı, 2010: s.226)

Toplumda dezavantajlı gruplar olarak da tanımlanan özel gereksinimliler, yoksullar, kadınlar, çocuklar, yaşlılar başta eğitim olmak üzere istihdam olanaklarından mahrum kalmaları beraberinde yoksulluğu getirmekte ve toplumun dışına itilmektedirler. Dezavantajlı gruplara yönelik önyargı ile tutum ve davranışlar sosyal dışlanmanın açık delilleridir.

Dezavantajlı gruplara yönelik geliştirilen politikalar ile bu grupların sosyal, ekonomik ve kültürel hayattan dışlanmalarının önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Sosyal dışlanmanın karşısı olan toplumsal hayata katılma (sosyal içerme kavramı) ile riskli grupların eşit vatandaşlık haklarına kavuşmaları yönünde kurumsal düzeyde gerçekleştirilecek tedbirler anlaşılmaktadır.

Sosyal içermenin gerçekleşebilmesi için sosyal güvenlik sisteminin kapsamı içinde olma, sağlık hizmetlerinden yararlanabilme, eğitim hizmetlerinden yararlanabilme, emek piyasalarına erişim, mülkiyet hakkına sahip olma, siyasi temsil, toplumsal hayata katılabilme ve sosyal statü eşitliği olmak üzere bazı şartlar gereklidir. (Çaha, 2015: s.124)

Türkiye'de 2000'li yıllarla beraber artan aile odaklılığı politikaları sosyal devlet programının ilk sırasına yerleşmiştir. Aile ve aile içindeki rolleriyle kabul gören ebeveynler, "özel gereksinimliye", yani "mutlak muhtaç olan insan"ın bakımına yönelik tüm sorumluluğu üstlenen kişiler olarak belirmişlerdir. (Cantürk, Gül, 2016)

1.1. Eğitim

Bireysel farklılıklar din, kültür ve etnik yapıda olduğu gibi kişinin fiziksel, zihinsel, psikolojik özelliklerinde de gözlemlenebilir. Öyle ki kimimiz okumayı hızlı öğreniriz, kimimizin yavaş, kimimiz matematik de kimimiz Türkçe de kimilerimizde resim ya da müzik de başarılıdır. (Yıldız, 2014: s.19)

Bir veya birden fazla özel gereksinimi bulunan insanların topluma kazandırılmasında en önemli süreç eğitim sürecidir. Özel bir bireysel eğitim ile özel gereksinimli bireyler başta aile hayatı olmak üzere eğitim hayatı, sosyal hayat ve iş hayatı gibi alanlarda başarılı olup örnek birer insan olabilirler.

Günümüz Türkiye’inde özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin erken dönemde tespiti, onları toplumdan izole etmeden entegrasyonlarının sağlanması, onların ilgi, istek, yeterlilik ile yetenekleri çerçevesinde özel eğitimden yararlandırılmasına çalışılmaktadır. Ayrıca ilgili kurumlar, özel gereksinimli birey ve ailelerinin özel eğitim sürecine aktif katılımının sağlandığı bir yaklaşım benimsenmiştir. (Erdoğan, Genç, 2022: s.205)

Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin özel eğitim okulları yerine normal okullara devam etmesi ve gereksinim duyulduğunda özel eğitim uzmanları tarafından destek hizmetleri odasında bireysel olarak eğitim verilmesi kapsayıcı eğitimin en önemli özelliğidir. Bu eğitim sayesinde özel gereksinimli birey yaşlıları ve toplumun diğer kesimleri ile etkileşimini koparmadan eğitim hakkını kullanabilmektedir. Bununla birlikte, normal eğitim ve sınıf ortamında verilmesinde dezavantaj ya da sakınca bulunan etkinlikler, destek sınıfında bireysel şekilde verilerek çocuğun akranlarının gerisinde kalmasının önüne geçilebilmektedir. (Demirtaş, 2019: s.54)

Özel gereksinimli bireylerin eğitim sisteminin bütün basamaklarından engelsiz bir şekilde yararlanabilmeleri durumunda ilköğretimden yükseköğretim düzeyine kadar bütün basamaklarda katılım oranlarının az çok korunması beklenir.

TÜİK tarafından 2010 yılında yayınlanan araştırma verileri özel gereksinimli bireylerin eğitim basamaklarına göre okullaşma oranlarının eğitim seviyesi arttıkça düştüğünü göstermektedir. Bu verilere göre ilköğretim mezunlarının oranı %22.3, ortaokul mezunlarının oranı %10.3, lise veya daha üstü eğitim mezunlarının oranı ise %7.7’dir. 2018-2019 akademik yılında bir yükseköğretim programına devam eden özel gereksinimli öğrenci oranının %0.5 olduğunu gösteren istatistik ile birlikte değerlendirildiğinde, yükseköğretime erişim ve devam oranlarının oldukça düşük olduğu görülmektedir. (Özürlülerin Sorun, 2011)

1.2. Sağlık

Özel gereksinimlilik, bireylerin günlük yaşama katılımı için ihtiyacı olan yeteneklerde kısıtlılık olması şeklinde tanımlanmakta olup vücudun yapı ve fonksiyonlarındaki çeşitli tıbbi sorunlara bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. (Kılıç, Çıtıl, 2019, s.130)

Nüfusun yaşlanması ve kronik hastalıklardaki artış nedeni ile dünya genelinde özel gereksinimli birey sıklığı da artmaktadır. Bu oran 2011 yılı Dünya Engellilik Raporu’na göre %15,6 (gelir düzeyi yüksek olan ülkelerde %11,8 düşük gelirli ülkelerde %18,0) olduğu bildirilmektedir. Türkiye’de ise 2011 Yılı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarına göre; toplumdaki bireylerin %6,9’unun en az bir özel gereksinimi olduğu ve görme, duyma, konuşma, yürüme, yaşlılarına göre öğrenme, basit dört işlem yapma, hatırlama veya dikkatini toplama gibi fonksiyonlardan en az birinde çok zorlandıkları veya hiç yapamadıkları saptanmıştır. (Kılıç, Çıtıl, 2019, s.130)

Özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin sağık hizmetlerinden yararlanmada ilk tercih ettikleri kuruluş hastanedir. Özel gereksinimli bireyi bulunan ailelerin beşte biri sağık personelinin kendilerine yaklaşımını olumsuz bulmaktadır. Bu olumsuzluk, yaklaşımlarının insancıl olmaması, özel gereksinimlilikle ilgili bilgisizlikleri, ilgi azlığı, ağlayınca bakmak istememeleri, sert davranılması, baştan savma davranmaları, bakışlarının rahatsız edici olması şeklindedir. (Kahriman ve Bayat, 2008)

Türkiye’de özel gereksinimlilerin sağık hizmetinden yararlanmalarıyla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır. Said BODUR ve Yasemin DURDURAN’ın Konya ilinde özel gereksinimli çocukların sağık hizmetlerinden yararlanması hakkında yaptıkları çalışmada; özel gereksinimli çocukların ailelerinin %16,7’sinin sağık güvencesinin olmadığı, %53,5’inin ilk tercih ettikleri sağık kuruluşunun hastaneler olduğu, ailelerin %28,3’ünün bu kurumları fiziksel olarak uygun bulmadığı saptanmıştır. (Bodur, Durduran, 2009; Özürlülüğe Dayalı, 2010: s.36)

Özel gereksinimli birey ailelerinin üçte biri hizmet aldıkları sağık kuruluşunun fiziksel uygunluğunu yeterli bulmamaktadır. Bu uygunsuzluk, sağık kurumlarının mimari yapısı ile asansör ve merdivenlerin özel gereksinimlilere uygun olmaması, sağık kuruluşu içindeki ulaşım sorunları, sakat arabasını koyacak yer olmaması, özel gereksinimliyi taşıma zorluğu, bekleme yerlerinin darlığı, kalabalıklık, sağık kuruluşlarındaki tuvaletlerin uygun olmaması sorunları şeklindedir. Hastanelerin çoğunda fiziksel alt yapı koşullarının bedensel gereksinimlilere uygun olmadığı anlaşılmıştır. Özel gereksinimlilerin sağık hizmeti alma sürecinde en fazla zorlandıkları fiziksel koşullar ortopedik ve zihinsel gereksinimliler için tek başına gidememesi, görme-işitme-konuşma gereksinimliler için iletişim kuramaması şeklindedir. Ayrıca birinci basamak sağık kuruluşlarında özel gereksinimli bireyler için lavabo-tuvalet bulunmadığı, ayrıca beşte birinin girişlerinin özel gereksinimlilere uygun olmadığı bilinmektedir. (Bodur, Durduran, 2009: s.174)

1.3. İstihdam

Çalışma, kişinin yaşamını biyolojik olarak idame ettirmesinin ötesinde, kişisel doyumunun ve toplumun bir parçası olmasının ana kaynaklarından biridir. Bu nedenle her insan gibi özel gereksinimli bireylerin de bir işe sahip olmaları yaşamsal önem taşımaktadır. Sağlıklı bireylerin meslek edinmeleri ve bir işe yerleşmelerinin önünde engeller bulunmasına rağmen, bu durum özel gereksinimli bireyler için daha büyük bir sorun teşkil etmektedir. İşverenlerin özel gereksinimlileri işe alması genellikle ya hukuki zorunluluktan ya da özel bir sebepten kaynaklanmaktadır. Bilgisizlik ve önyargılar ise özel gereksinimlilerin çalışma ortamına kabulünü güçleştiren başlıca nedenler arasında sayılabilir. Bunun yanı sıra özel gereksinimli bireyler ile iş verenler arasında gerekli koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. (Arslan, Altıntaş, 2014: s.166)

Özel gereksinimli bireylerin geçimlerini dilencilikle, toplumun ve hayır kurumlarının merhamet ve himayesine sığınarak onların yardımlarıyla sağlamaları insan şeref ve haysiyeti ile bağdaşmamaktadır. İşgücünü verimli kılmak ve çalışmaya istekli olup ta iş bulma imkanları sınırlı bu insanlara iş bulmak, toplumun ve devletin vazifeleri arasındadır. (Kayacı, 2007: s.109)

Özel gereksinimli bireylerin istihdam dışında kalması, bir ülkenin en değerli üretim kaynağı olan insan gücünün tam olarak kullanılmaması anlamına gelmektedir. Ancak üretimde yer almayan özel gereksinimliler, katkı sağlayamadıkları milli gelirden bir şekilde pay almaktadırlar. Hâlbuki toplumun refah düzeyinin artırılması ve ekonomik gelişme ancak mevcut üretim kaynaklarının tümünün aktif ve etkili bir şekilde üretime katılması ve yüksek bir istihdam düzeyinin sağlanması ile gerçekleşebilir. (Şen, 2018: s.137)

Tüm dünyada özel gereksinimli bireyler tarih boyunca işgücü piyasalarına girmek için çok büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Günümüzde özellikle sosyal politikaların tam anlamıyla uygulama alanı bulduğu Avrupa ülkelerinde dahi geçmişe oranla özel gereksinimlilerin istihdamında büyük adımlar atılmıştır. Ancak bu adımlar hala yeterli derecede değildir. Özel gereksinimli birey istihdamı, bireyin topluma kazandırılması ile yakından ilişkilidir. Bu ilişki analiz edildiğinde istihdam; özel gereksinimli bireyin potansiyelini kullanmasını sağlarken, diğer taraftan bireyin kendine olan güvenini sağlaması, kendi yaşamını idame ettirmesi, başkalarına muhtaç olmaması ve diğer bireylerle iletişimde kalarak kendisini izolasyondan kurtarması olarak düşünülebilir. Diğer taraftan politika boyutunda ise devletin sorumluluk bağlamındaki yükünü azaltmaktadır. (Bayrakçı, 2021: s.151)

Özel gereksinimli bireylerin üretici kimliklerini ortaya çıkarmada yetersiz kalması, işe yerleşme koşulları ve iş yerlerindeki önyargı içeren tutumlardan kaynaklanabilmektedir. Bu amaçla, özel gereksinimlilerin aldıkları mesleki eğitim sonrasında istihdam edilmelerinin ve toplum içinde üretken kimliklerinin ön plana çıkması önem arz etmektedir. Bu yüzden özel gereksinimlilerin özgüvenlerini geliştirmeleri ve bağımsız bir hayat sürdürebilmeleri için onlara bir meslek öğretmenin ya da bir iş sahibi yapmanın gerekliliği önemlidir. (Çınk, 2018: s.190)

Özel gereksinimli bireylerin istihdamı ile ilgili etkin kamu politikaları üretilmesinin önünde üç temel sorun olduğu iddia edilmiştir. Bu sorunlardan birincisi; konuyla ilgili kapsamlı, güncel ve tam veri toplanmasıyla ilgili yaşanan problemlerdir. Bu sorunun çözümü için Türkiye’de yapılan çalışmaların, bu ilk sorunun büyük ölçüde çözüleceği yönünde umulmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin kamu sektöründe istihdam edilmeleri hakkında kamu politikaları üretilmesinin önündeki ikinci sorunun; “özürlü sağlık kurulu raporları”nda yaşanan problemler olduğu belirtilmiştir. Bu konuda da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında görüşmelerin sürmekte olduğu, yaşanan sorunların çözümlerinin yakın zamanda üretileceği açıklanmıştır. Üçüncü sorunu ise; özel gereksinimli bireylerin sosyal dışlanması sorunu olarak açıklanmıştır. Özel gereksinimli bireylerin istihdamı, sadece bir para kazanma aracı olmayıp, bu kişilerde kendine güven, maddi bağımsızlık ve topluma yararlı bir birey olma hislerini doğurarak sosyal dışlanma sorunu ile mücadeleyi kolaylaştırdığı yönünde bir açıklama yapılmıştır. (Aile ve Sosyal, 2015: s.134)

1.4. Sosyal Hizmetler

Hayat akışlarının diğer bireylere göre daha fazla aksadığı veya yavaşladığı bireyler özel gereksinimli insanlar olarak adlandırılmaktadırlar. Bu insanların diğerlerinden daha fazla özel ihtiyaçları bulunmaktadır.

Günümüzde özel gereksinimlilik, tıbbi ve eğitimsel bir politikadan öte, toplumsal hayatta meydana gelen değişimler ve gelişimlerden dolayı sosyal bir olgu olarak karşımıza çıkarmaktadır. Özel gereksinimli bireylerin toplumsal hayat içinde tatminkâr bir konum elde edebilmeleri hususunda tıp ve eğitim yetersiz olduğu görüldüğünden ekonomi, sosyoloji, psikoloji, şehir planlamacılığı, sosyal hizmet, sosyal politika gibi sosyal bilim alanlarının da ihtiyaçlara cevap olabilmesi arzusu doğmuştur. Bu olgu sosyal devlet anlayışı ile uyumludur. Özel gereksinimlilik alanındaki akademik çalışmaların çeşitlenmesinin yanı sıra, kamusal alanda da çok boyutlu olarak yankı uyanmıştır. Bu bağlamda devletler özel gereksinimlilik ile ilgili sosyal politikaları zenginleşmekte ve bu sosyal politikaların gereğine yönelik hizmet veren kamu ve özel sektör kurumlarını çeşitlendirmektedir. (Güngör, Güneş, 2013: s.26)

Yakın dönemde yaşanan koronavirüs salgını ve arkasından Rusya-Ukrayna krizinin getirdiği küresel riskler pek çok ülkede makroekonomik istikrarsızlığa yol açmış ve işsizlik ve enflasyon artış göstermiştir. Risklerin en aza indirilmesi için sosyal programlar içinde dezavantajlı

gruplara özel önem verilmesi gerekliliği daha çok önem kazanmıştır. Sosyal katılımı esas alan politikalar temelinde eğitime aktif katılım, sağlığa erişim ve istihdam programları ile geleneksel hizmet yaklaşımlarının ötesine geçilmesi gerekliliği yükselmiştir. (Uzun, Aykın, 2024: s.279)

19 yüzyıl sonlarında birinci dünya savaşının oluşmasındaki fikir payına sahip Refah Devleti anlayışının eksikliği, devletin ilgisizliği ile bağdaştırılmaktadır. Bu kavramın büyük çoğunluğu günümüzde sosyal hizmetlere tekabül etmektedir. Bu politikaların en fazla yarar sağlayabileceği toplumsal grup özel gereksinimli bireylerdir. Bu nedenle özel gereksinimlilerin hayatlarını idame ettirmeleri konusunda yapılacak olan sosyal yardımlar hayati önem arz etmektedir.

1.5. Ulaşım

Modern mimari, kentleri ve yapıları inşa ederken farklılıkların görmezden gelinmediği ya da yok sayılmadığı bir biçimde şekillenmelidir. Kusursuz bir tasarım oluşturulabilmesi amacı ile caddeye çıkan bir tekerlekli sandalye kullanıcısının sorunsuzca hayatını devam ettirebilmesi için tüm ayrıntılar düşünülmelidir. Standartlara uygun olmayan alanların yeniden düzenlenmesi, eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmaların sadece görsel olarak güzel olması yetmemeli, aynı zamanda işlevsel olarak da özel gereksinimli bireyin varlığına çözüm olmalıdır. (Dünden Bugüne Engellilik, 2018: s.73)

1.6. Siyaset

Özel gereksinimlilik; ekonomik ve sosyal statüsü ne olursa olsun toplumun tüm kesimlerini etkileyen bir olgudur. Tarihsel süreç içerisinde hem toplumların hem de özel gereksinimli bireylerin özel gereksinimliliği algılama biçimlerinde değişimler yaşanmıştır. Günümüzde bu durumu bir kader ve trajedi olarak gören anlayış zayıflamış ve özel gereksinimliliği insan çeşitliliğinin bir parçası olarak gören, özel gereksinimlilerin özel gereksinimli olmalarından dolayı maruz kaldıkları durumları insan hakkı ihlali olarak değerlendiren anlayış güçlenmeye başlamıştır. Bu kapsamda özel gereksinimli bireyler, kendileri yerine başkaları tarafından karar verilen, korunmaya ve yardıma muhtaç bireyler olarak değil; kendi yaşamları üzerinde yetki ve karar sahibi bireyler olarak yaşamlarını sürdürmeyi talep etmektedir. Bu talepler ile birlikte özel gereksinimliliğin bir insan hakları meselesi olduğu küresel olarak kabul edilen bir yaklaşım haline gelmiştir

Ülkemizde ve dünyada özel gereksinimlilerin doğal hakları doğrultusunda şu konulara dikkat edilmelidir:

Özel gereksinimli bireylere yönelik hak temelli bakış açısının yaygınlaştırılması; Özel gereksinimli bireylerin, hakları ve kamu hizmetlerine ilişkin farkındalığının artırılması; Kamu ve özel ulaşım hizmetlerinin ve sistemlerinin erişilebilirliğinin sağlanmasına yönelik tedbirlerin alınması; Özel gereksinimli bireylerin sosyal, kültürel, turizm, eğlence, sportif etkinlikler ve dinlence yaşam faaliyetlerine katılımının güçlendirilmesi; Kamu kurumlarının web sayfalarının erişilebilir hale getirilmesi; Adalet sistemi içerisindeki tesislerin erişilebilirliğinin artırılması; Erken tanı programlarının yaygınlaştırılması ve erken müdahale programlarının oluşturulması; Sağlık kuruluşlarının (hastaneler, aile hekimlikleri, diş sağlığı merkezleri, ruh sağlığı merkezleri gibi) ve sağlık hizmetlerinin özel gereksinimli bireylerin fiziksel erişim, uygun araç-gereç, donanım, erişilebilir bilgi ve iletişim gibi ihtiyaçlarını karşılayacak hale getirilmesi; Özel gereksinimli bireylerin özel gereksinim durumuna bağlı olarak ihtiyaç duyduğu ilaç, tıbbi malzeme ve cihazlara erişimlerinin kolaylaştırılması ve desteklenmesi; Eğitimin her tür ve kademesinde özel gereksinimi olan çocuklar açısından ayrıştırılmış veri ve istatistiklerin güçlendirilmesi; Örgün ya da yaygın mesleki ve teknik eğitim programlarında yer alan özel gereksinimli bireylerin istihdama geçişlerinin desteklenmesine yönelik çalışmaların yapılması;

Çalışma ve istihdam hakkına ilişkin mevzuatın; iş ilanları ve başvuru formları dâhil işe alım süreçleri, istihdam edilme koşulları, istihdamın sürekliliği, kariyer gelişimi ile sağlıklı ve güvenli çalışma şartlarını kapsayacak şekilde özel gereksinimli bireyler açısından kapsayıcı ve erişilebilir bir anlayışla revize edilmesi; Çalışma ortamlarının ve işyerlerine ulaşımın erişilebilir olması için gerekli tedbirlerin alınması gibi konuları ulusal eylem planı içermektedir. (Engelli Hakları 2023-2025, 2023)

1.7. Teknoloji

Günümüzde televizyon, radyo, gazete, dergi, öykü, ders kitapları, roman, film, internet gibi kitle iletişim araçları özel gereksinimli bireylerin özel hayatlarına doğrudan müdahil olmakta ve toplumsal hayatta önemli bir yere sahip bulunmaktadır. Özellikle görme ve işitme ağırlıklı ayrıca dokunma hissiyatı olarak da en etkili iletişim araçlarıdır. (Yılmaz, 2016)

Henüz görsel kültürün tahakkümü, günümüzdeki baskın varlığı ile insanlığı kuşatmamışken, radyo insanlığa yepyeni bir dünyanın kapılarını araladı. 19. yüzyılın başlarında, ilk defa geniş kitlelere elektro-manyetik dalgalar aracılığı ile radyo teknolojisiyle ulaşıldı. Radyo, o dönemin toplumlarında büyük bir heyecan uyandırdı. Radyonun yalnızca sesle yarattığı görsel dünya, bireylerin hayal gücünü kullanmalarına olanak sağladı. Kitleler, uzun yıllar boyunca radyo ile haber aldı, radyo ile kitap okudu, radyo ile oyun dinledi ve radyo ile öğrendi. (Dünden Bugüne Engellilik, 2018: s.92)

Her ne kadar, uzun yıllardır televizyonun ve internet teknolojisi ile gelişen görsel kültürün geniş kitleler üzerinde büyük etkisi olsa da radyo işitsel temelli teknolojisi ile özellikle görme gereksinimli bireylerin yaşamlarında, değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Görme gereksinimli bireyler uzun yıllar, radyo aracılığıyla kitap okuyup (sesli kitap), yine radyo aracılığıyla oyun (radyo tiyatrosu) dinlemişlerdir. Radyo, televizyon, bilgisayar, telefon gibi gündelik teknolojilerin özel gereksinimlilerin hayatlarına renk kattığını söylemek mümkündür. (Dünden Bugüne Engellilik, 2018: s.92)

Eskiden medyada özel gereksinimliler, çoğunlukla, belirli stereotipler, kalıplar içerisinde sunulmakta ve olumsuz figürler olarak sergilenmekteydi. Son yıllarda ise, özel gereksinimli program sunucuları, özel gereksinimli sporcular, özel gereksinimliler için düzenlenen olimpiyatlar, özel gereksinimli sanatçılar, özel gereksinimli politikacılar, özel gereksinimli bilim adamları gibi başarılı figürler yavaş yavaş medyada yer almaya başlamıştır. (Özürlüler İdaresi, 2009: s.139)

Ancak günümüzde özel gereksinimlilik kavramı ve temsillerinin medya üretimlerinde yetersiz sayıda yer aldığı gerçeği değişmemiştir. Dünyada yapılan birçok araştırma, medyadaki özel gereksinimli birey temsillerinin belirli kalıplara (stereotip) göre yapıldığını ve bu temsiliyetlerin toplumda yer alan önyargıları pekiştirecek şekilde olduğunu göstermektedir. Özel gereksinimli bireyler medya üretimlerinde ya zayıf, bağımlı, yardıma muhtaç, öteki, şiddet mağduru bireyler veya başarı hikâyelerindeki insanüstü ötekiler olarak yer almaktadır. Bu iki temsiliyet biçimi de günlük hayatta maruz kaldıkları ayrımcılığı pekiştiren onları normal dışı gösteren tutumlardır. (Dünden Bugüne Engellilik, 2018: s.94)

Benzer eğilimler, özel gereksinimi olan izleyicilerde de saptanmıştır. 2007’de, yine RTÜK tarafından yaptırılan 2.488 kişilik bir araştırmada, özel gereksinimli bireylerin hafta içi televizyon izleme oranları şöyledir; 1 saat ve daha az izleme oranı %12,1, 2 saat izleme %19,3, 3 saat izleme %19,2, 4 saat izleme %13,9, 5-9 saat izleme %22,1, 10 saat ve üzeri izleme %13,5’dir. (RTÜK, 2007, s. 29)

En çok görmekten ve duymaktan rahatsız olunan yayınlar sorulduğunda ise Magazin programları %34,8, Şiddet ve korku içerikli yayınlar %14,4, Kadın programları %13,8, Müstehcen ve Ahlaka aykırı yayınlar %13,3, Reklamlar ve Reklamların uzun sürmesi %10,4 gibi cevaplar vermişlerdir. (RTÜK, 2007, s. 83)

En çok yayınlanması istenen ilk on iki program türüyse, Haber ve habere dayalı programlar, Yerli diziler, Özürlülere yönelik programlar, Müzik-Eğlence programları, Türk filmi, Belgesel, Spor, Yarışma, Yabancı film, Tartışma programları, Dini programlar ve Çizgi filmler olmuştur. (RTÜK, 2007, s. 84)

Özel gereksinimlilerin hayatlarında birçok kolaylık sağlayan teknolojik araçlar. Gelişmiş otomatikleştirme programlamaları ile de ince işlerde kolaylıklar sağlamaktadır. Özel eğitim ve rehberlik gibi alanlarda kullanımı gitgide artmaktadır. Ülkemizde de bu tür programların geliştirilmesi için aktif çalışmalar 21.yüzyılda büyük önem kazanmıştır.

1.8. Spor

Topluma ait olan birincil ihtiyaçlarını bitiren ülkeler, gelişmiş ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Temel ihtiyaçlar eğitim, sağlık, barınma, istihdam, sosyal hayat vb. topluma ilişkin ihtiyaçlardır. Birincil ihtiyaçlar olarak da adlandırılan bu ihtiyaçlar, fertleri fizyolojik ve psikolojik olarak etkilemektedir. Fertlerin bu ihtiyaçları giderildiğinde ise, spora ayırdıkları vakit artacak, spor hakkında bilinmesi gereken bilgilerde bilinç sahibi olacak, kitle sporlarında gelişim sağlanacak ve sportif faaliyetleri izleyenlerin sayısında artışlar meydana gelecektir. Toplumsal etkinliklere devlet tarafından hazine ayrılması hükümet politikasına bağlı olmaktadır. Hazineye ayrılan hissenin fazla olması, toplumsal etkinliklerde sportif faaliyetlerde kullanılması gereken tesis, araç ve gereç malzemeleri, eleman vb. gibi unsurlar sportif başarı seviyesini yükseltmektedir. (Bayraktar, 2003, s.23)

Sporun, bireylerin fiziksel ve psikolojik yapısı üzerinde olumlu etkilerinin öneminin vurgulanmasından bu yana, sportif etkinliklerin özel gereksinimli bireyler için de son derece önemli olduğu gerçeği kabul edilmeye başlamıştır. Spor, özel gereksinimli bireylerin rehabilitasyon ve uyum süreçlerini de doğrudan etkilemektedir.

Spor açısından uygun koşullar sağlandığında, özel gereksinimli bireylerin pek çok spor dalında başarı sağladıkları görülmektedir. Özel gereksinimli sporculara özel, tüm yarışmalar için fiziksel kapasite ile yarışabilirlik düzeyi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya yönelik sınıflandırmalar yapılmaktadır. Bu sınıflandırmaların geliştirilmesi yıllarca sürmüş, farklı ve aynı tip özel gereksinimi olan kişilerin, aynı yarışma disiplini içinde eşit şartlarda yer almasına imkân verilmiştir. İyi ve zevkli bir yarışma için sınıflandırmanın doğru yapılması ön koşul sayılmıştır.

Toplumların gelişimi onu oluşturan bireylerin gelişimiyle mümkün olmaktadır. Bireylerin topluma olan katılımı ve katkısı bu noktada önem kazanmaktadır. Ancak çeşitli etkenler bireyleri çoğu zaman toplumsal yaşama katılmaktan alıkoymaktadır. Türkiye’de bireylerin toplumsal yaşamın içinde yer almasını olumsuz etkileyen en önemli faktörlerin başında özel gereksinimli birey olma durumu gelmektedir. Son yıllarda özellikle paralimpik sporda elde edilen başarılar özel gereksinimlilerin de toplumda başarılı olabileceklerini kanıtlamıştır. (Dünden Bugüne Engellilik, 2018: s.94)

1.8.1. Paralimpik olimpiyat oyunları;

Paralimpik hareket tabandan elit düzeye kadar tüm para-sporculara, spor yapma olanağı sunmak isteyen bireyler ve örgütlerden oluşan küresel bir ağ olup, aynı zamanda tüm dünyaya eşit fırsat

sunma isteği ile bir araya gelmiştir. Paralimpik hareket için ana değerler cesaret, kararlılık, esinlenme ve eşitlik temel ilkelerdir.

Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu bünyesinde Avrupa ve Dünya Şampiyonaları ile diğer uluslararası turnuvalarda değişik branşları temsil eden sporcularımız pek çok madalya kazanarak başarılarını kanıtlamışlardır. 1992- Barselona: İlk kez bir sporcu ile katılmıştır. 2000- Sydney: Yüzme branşında bir sporcumuz katılmıştır. 2004- Atina: Sekiz sporcu ile atıcılık, masa tenisi, yüzme, atletizm ve halter branşlarında katılmış ve ilk altın ve bronz madalyasını atıcılık dalında kazanmıştır. 2008- Pekin: Judo, atletizm, halter, masa tenisi, tekerlekli sandalye tenisi, atıcılık ve okçuluk olmak üzere toplam yedi branşta, 16 sporcu ile katılmıştır. Okçuluk branşında altın madalya, masa tenisi branşında ise bronz madalya kazanılmış ve paralimpik oyunlarda ülkemiz 50'nci sırada yer almıştır. 2012- Londra: Atıcılık, atletizm, halter, judo, masa tenisi, okçuluk, tekerlekli sandalye basketbol, yüzme, futsal ve goalball olmak üzere toplam 10 branşta, 67 sporcu ile katılmıştır. Bedensel gereksinimliler halter branşında altın, atıcılık, masa tenisi ve halter branşlarında gümüş, halter ve okçuluk branşlarında bronz olmak üzere yedi madalya kazanmıştır. Görme gereksinimliler ise, judo branşında gümüş ve bronz, goalball branşında bronz olmak üzere üç madalya kazanmıştır. (Spor Raporu, 2014: s.28) 2016- Rio de Janeiro olimpiyatında 3 altın (powerlifting, masa tenisi, golbol) 1 gümüş (masa tenisi), 5 bronz madalya (judo 2, atıcılık, atletizm, masa tenisi) 2020 Tokyo'da 2 altın (golbol, masa tenisi), 4 gümüş (okçuluk 2, atıcılık, tekvando), 9 bronz madalya (masa tenisi 3, judo 2, tekvando, powerlifting, okçuluk, yüzme), 2024 Paris'te 3 altın (tekvando, okçuluk, atletizm), 5 gümüş (tekvando 3, atıcılık, atletizm), 2 bronz madalya (tekvando, masa tenisi) başarıları kazanılmıştır. (Milli Paralimpik, Madalya) Ayrıca Paris 2024 Paralimpik Oyunları'nda Türkiye'yi 48 kadın ve 46 erkek sporcu temsil etmiştir. Tokyo 2020'de de kadın milli sporcu sayısı erkek millileri geçmiştir.

SONUÇ

Engelliler, toplumsal yaşamın zenginliği ve rengidir. Resmi literatürde özel gereksinimli bireyin tanımı hala yapılamamıştır.

Genel olarak, engelli çocuğu olan aileler birinci basamak sağlık hizmetlerinden az yararlanmakta, hastanelerde de fiziki ve psikolojik güçlük yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır. Öncelikle sağlık kuruluşlarının fiziki koşulları iyileştirilmeli, bazı beklentilerin karşılanabilmesi için sağlık kuruluşlarında engellilere pozitif ayrımcılık uygulanabilmelidir. İletişim sorunları ise hem engelli ailelerinin hem de sağlık personelinin doğru bilgilendirilmeleri ile aşılabılır. Birinci basamakta engelli çocuklar izleme programlarına alınabilir.

Özel gereksinimi olan bireylerin, mümkün olan en erken dönemde, gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarında, uygun yöntemler ve araç-gereçler kullanılarak desteklenmesi ve var olan kapasitelerini en üst seviyede kullanabilmeleri açısından önemlidir. Ayrıca bu bireylerin toplumca kendilerinden beklenen rol ve sorumluluklar ile gelişimsel görevlerini yerine getirebilmeleri, kendilerine en uygun özel eğitim hizmetinden yararlanabilmelerine bağlıdır.

Günümüz şartlarına bakıldığında hala engellilerin istihdamın da işverenlerin bakış açısı yasal bir zorunluluktan öteye gitmemektedir. Hatta, işveren tarafından “ayak bağı olmasın diye” sadece maaş ve sigortası ödenerek işyerine gelmeleri istenmediği için ayrımcılığa maruz kalan engelliler bulunmaktadır. Bunun en önemli sebepleri ise, toplum olarak engelli bireyi kabul etmeme ve hepimizin birer engelli adayı olduğumuzu kabul etme bilincimizin gelişmemiş olmasıdır.

Günümüzde engelli bireylerin istihdamında karşılaşılan en önemli engellerden biri bu bireylerin herhangi bir mesleki vasıflarının olmaması ve eğitim düzeylerinin düşük olmasıdır. Pek çok uluslararası ve ulusal mevzuatlarca bir hak olarak güvence altına alınmış eğitim hakkı, istihdam hakkı konularında uygulamalarda göz ardı edildiği ve mesleki rehabilitasyonları için gerekli önlemlerin alınıp alınmadığı bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Engelli insanlar subjektif mutluluğa ulaşma konusunda engelsizlerle aynı fırsatlara sahip değildir. Eşitsizliklerin azaltılması için sosyal katılımın sağlanması ve engelli istihdamının artırılması öne çıkan hususlardır.

Medya organlarında özel gereksinimli bireylerin başarılarına yönelik yapılan haberlerin daha fazla yaygınlaştırılması ve bu haberlere daha fazla dikkat çekilmesi özel gereksinimli bireylerin de içinde yaşamış olduğu toplum tarafından olumlu algıların inşa edilmesi için son derece önemlidir. Özel gereksinimli bireylere ilişkin ihmal, istismar veya kişilerin özel gereksinim türlerine ilişkin negatif etiketlenme gibi durumların bilimsel çalışmalarda yürütülmesinin aksine daha olumlu bir sosyal davranış olarak onların başarı öykülerine odaklanan ve bu başarılı öykülerini bilimsel yollarla alana kazandırmanın daha olumlu bir toplum inşa etme adına önemli bir ön adım olmaktadır

Ülkemizde, engelli bireylerin diğer sağlam bireyler gibi spor hizmetlerinden yararlanmaları ve spor hizmeti verebilecek nitelik taşımaları için imkânlar yetersizdir. Ülkemizde engelli sporlarının yönetsel sorunlarının varlığı, oyunlara katılım durumundan ve alınan başarılarından görülmektedir. Sadece profesyonel ve amatör olarak spor yapan engelli kişilerin değil, aynı zamanda rekreasyon amacıyla spora katılım sağlayan engelli kişiler içinde olanaklar yetersizdir.

Açık hava oyun parklarının özel gereksinimli çocukların oyun ihtiyacını karşılamada önemli rol oynamaktadır. Öncelikli olarak çocukların yaşına uygun bol çeşitte ve güvenli materyaller ile çocukların yetersizlik türüne ve derecesine göre onların kullanabileceği farklı araçların geliştirilmesi gerekmektedir. Oyun alanının doğal özellikler barındırması, çocukların gelişim ve öğrenmelerinin desteklenmesi açısından önemlidir. Yeşil alanların tasarlanmasının çevresel tehlikeleri azalttığı ve insan sağlığına katkılar sunduğu bilinenler arasındadır.

Açık hava oyun parklarının güvenli bir yer olması önemini korumaktadır. Parkların trafiğe yakın olması ve tanıdık olmayan ziyaretçilerin varlığı; açık hava oyun parklarından beklentileri düşürmektedir. Bu sebeple Oyun parklarında güvenlik görevlisinin ya da güvenlik kamerasının olması önem arz etmektedir. Özel gereksinimli birey ve ailelerinin rahat ve güvenli eğlenceli bir ortamda vakit geçire bilmeleri son derece önemlidir.

Aşık Veysel'in "Beni Hor Görme Kardeşim" şiirinin ilk dört dizesi verdiği mesaj ile evrensel olarak kabul gören insan hakları değerleri ve prensiplerinin verdiği genel mesaj ile uyum içerisindedir.

"Beni hor görme kardeşim

Sen altınsın ben tunç muyum

Aynı vardan var olmuştuz

Sen gümüşsün ben sac mıyım"

Aşık Veysel

Özel gereksinimlilik belki bir kader olarak görülebilir, ama insanlar daima toplumsal koşullara bağlı olarak engelli veya bağımsız olurlar. Çünkü "kader, detaylı anlam dokusunda, insanın üzerinden silindir gibi geçen ve bir hayli hasar yaratan olayların cereyan edişi değildir, aksine girişimlerin anlamlı şekilde birbirine bağlanışından meydana gelmektedir"

KAYNAKÇA

Türkiye Aile, 1990, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Türkiye Aile Yıllığı 1990, Ankara, <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/jqjlnwsd/aile-yilligi.pdf>

Havva PAMUK, Meral MELEKOĞLU, Özel Eğitimde Geçmişten Günümüze Hak Savunucular Olarak Aileler, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı:3, 2021: s.557-569

İlknur KAHRİMAN, Meral BAYAT, Özürlü Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşadıkları Güçlükler ve Algıladıkları Sosyal Destek Düzeyleri, ÖZ-VERİ Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, 2008: s.1175-1194

Said BODUR, Yasemin DURDURAN, Konya’da Engelli Çocukların Sağlık Hizmetlerinden Yararlanma ve Beklenti Durumu, Genel Tıp Dergisi, Cilt: 19, Sayı: 4, 2009: s.169-175

Serhat ÖZGÖKÇELER, Doğan BIÇKI, Özürlülerin Sosyal Dışlanma Boyutları: Bursa ve Çanakkale Örneklerinden Yansıyanlar, Sosyal Haklar Ulusal Sempozyumu II Bildiriler Kitabı, İstanbul, Ekim 2010: s.218-240

ÇAHA, Havva, Engellilerin Toplumsal Hayata Katılmasına Yönelik Politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya Örnekleri. İnsan ve Toplum, Cilt: 5, Sayı: 10, 2015: s.123-150

Duygu Samav CANTÜRK, Songül Sallan GÜL, ‘‘Çifte Dezavantajlılık: Sakat ve Sakata Bakan Kadın Olmak’’, Farklılıklar, Çatışmalar ve Eylemlilikler Çağında Sosyoloji, VIII. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Özetleri, 1-3 Aralık 2016 ODTÜ, Ankara

Gizem YILDIZ, ‘‘Bölüm 1. Çok Özel Bir Durum: Zihinsel Engellilik, Aile Eğitim Rehberleri: Zihinsel Engelli Çocuklar’’, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014

Ekrem ERDOĞAN, Kemal Gökmen GENÇ, ‘‘Türkiye ve İngiltere’de Özel Eğitim Hizmetleri’’, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi (SEYAD), Cilt: 10, Sayı: 2, 2022: s.177-221, ISSN: 2147-6071, E-ISSN: 2147-7035, <https://do.org/10.54429/sevad.1202803>

DEMİRTAŞ, Zülfü, Uluslararası Antlaşmalar Çerçevesinde Engellilerin Eğitim Hakkı, Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) Akademik Dergisi, Sayı: 2, Temmuz 2019: s.39-59

Özürlülerin Sorun, 2011, Özürlülerin sorun ve beklentileri araştırması 2010, T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Kasım 2011, Ankara, <https://www.aile.gov.tr/media/5602/ozurlulerin-sorun-ve-beklentileri-arastirmasi-2010.pdf>

Elif Kılıç, Rıza Çıtıl- Üniversite Hastanesindeki Doktor ve Hemşirelerin Engellilere Yönelik Uygulamalar Konusundaki Farkındalıkları ve Engellilere Yönelik Tutumları (Attitudes of Physicians and Nurses Towards the Disabled and Awareness of Applications for the Disabled in a University Hospital), Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care(TJFMPC Dergisi), Cilt: 13, Sayı: 2, 2019: s.129-141

Özürlülüğe Dayalı, 2010, Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması, T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Sempozyumu. 3-5 Kasım 2010, Ankara, <https://www.aile.gov.tr/media/5597/ozurluluge-dayali-ayrimciligin-olculmesi-arastirmasi.pdf>

Hakan ARSLAN, Gülşen ALTINTAŞ, Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılımını Arttırarak Toplumla Kaynaşmalarını Sağlamayı Hedefleyen Bir Model Önerisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 2, 2014: s.165-186

Ekrem KAYACI, Özürlüler İçin Verimli Bir İstihdam Politikası Oluşturulması (Uzmanlık Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara 2007

Mustafa ŞEN, Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler, Sosyal Güvenlik Dergisi, Cilt:8, Sayı:2, 2018: s.129-152

Onur BAYRAKCI, Engelli Bireyler ve Çalışma Hayatı, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, Gazi Kitabevi, 2021, s.151-176

ÇINKI, Özge Sakarya, Özel Gereksinimli Bireylerin İstihdamına Avrupa Penceresinden Bir Bakış, 28. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı, ISBN: 978-605-80966-0-8, Eskişehir, 2018: s.190-199

Engelli Hakları 2023-2025, 2023, T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ENGELLİ HAKLARI ULUSAL EYLEM PLANI 2023 – 2025, https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf

Fethi GÜNGÖR, Güler GÜNEŞ, Dünya’daki Gelişmeler Paralelinde Türkiye’de Değişen Özürlülük Politikaları, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3, 2013

Ayşe Meral UZUN, Sibel Mehter AYKIN, Değişen Dünyada Sosyal Refah Devletinin Engelli/Dezavantajlı Gruplara Yaklaşımı, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 36, 2024: s.265-286

Dünden Bugüne Engellilik Engellilik Araştırmaları Konferansı Özet Kitabı, 15-16 Kasım 2018 İstanbul Üniversitesi Kongre ve Kültür Merkezi, ISBN: 978-605-07-0673-4, İstanbul, 2018: s.47-49

T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, ‘‘Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor’’, Özürlülük Eğitimi: Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor Temel Araştırması, Ankara, 2009

RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu), ‘‘Özürlülerin Televizyon İzleme ve Dinleme Eğilimleri Araştırması’’, Kamuoyu Yayın Araştırmaları ve Ölçme Dairesi Başkanlığı, Aralık 2007, <https://www.rtuk.gov.tr/Media/FM/Birimler/Kamuoyu/ozurlulerin-televizyon-izleme-dinleme-egilimleri-arastirmasi0056.pdf>

BAYRAKTAR, Cengiz, Sosyal yapı özelliklerinin spora etkisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, 2003: s.19-36

ÂŞIK VEYSEL'S CREATIVITY AND NATIONAL VALUES
ÂŞIK VEYSEL YARATICILIĞI VE MİLLÎ DEĞERLER

Dr. Ülker Bahşiyeva

ADPU-nun Filoloji fakültesinin, Edebiyatın tadrısı teknolojisi
bölümünün baş öğretim üyesi, ORCID İD 0000-0002-5994-2356

Özet :

Aşık Veysel'in şiirlerinin ana temalarından biri vatanseverlik ve yurt sevgili şiirleri üstünlük tutmuş. Aşık Veysel'in çalışmaları hem geleneksel hem de özgün bir bakış açısıyla vatanseverliğe bir bakış açısına sahiptir. O vatanseverlikten bahseterken, vatana gönülden bağlı olmak, vatan için ölebilmek, vatanın her taşının kıymetini bilmek, vatan için dökülen şehit kanının kıymetini bilmek ve başkalarını dikkat önüne çekmiştir. Ona göre genci yaşılsı herkes vatanına düşkün olmalı, milletine değer veren ve seven herkes vatani için yanmalı ve kaderine kayıtsız kalmamalıdır. Aşık Veysel kalkınmanın tek yolunu bilim ve eğitimde insanların ilerlemesinde görmüştür. "İnsan olmak için okumak gerekir" diyen Aşık Veysel, eğitimin insan niteliklerinin yanı sıra kültürel ve bilimsel düzeydeki rolüne de vurgu yapmıştır. Aşık Veysel de şiirlerinde milli birlik fikrini öne sürmüş ve milletini sürekli ilerlemeye çağırmıştır. O zamanki durumda Aşık Veysel, halkın mutluluğunu tek bayrak, tek amaç ve tek iş altında birleşmesinde görmüştür. Dünya Türklerini aynı kökten ve soydan oldukları için onları kardeş saymıştır.

Anahtar kelmeler: Türk, vatan sevgisi, xalq, Aşık Veysel, Atatürk

Summary:

One of the main themes of Ashig Veysel's poems is patriotism and patriotism. Ashig Veysel's work has a traditional and unique approach to patriotism. When he speaks of patriotism, he means to be attached to the homeland with a sincere heart, to be able to die for the homeland, to know the value of every stone of the homeland, the blood of a martyr shed for the land, and so on. draws attention. According to him, everyone, young and old, should be passionate about their homeland, and everyone who values and loves his nation should burn for his homeland and not be indifferent to his fate. Ashig Veysel saw the only way for the development and progress of the people in science and education. "You have to study to be a human being," said Ashig Veysel, emphasizing the role of education in the formation of human qualities, as well as cultural and scientific level. Also, in his poems, Ashig Veysel put forward the idea of national unity and constantly called his nation to progress. In this case, Ashig Veysel saw the happiness of the people in their unification under one flag, one goal and one deed. He considered the Turks of the world to be brothers because they are of the same origin and lineage.

Key words: Turk, patriotism, nationality, Ashik Veysel, Ataturk .

GİRİŞ

Âşık Veysel'in eseri konu ve içerik bakımından zengindir. Bele ki tanrı'ya adanmış, ahlaki ve öğretici bir içeriğe sahiplik, sevgi tarafından motive edilmiş ve ayrılık, kader hakkında şikayetler vb. şiirleri sanattaki temaların çeşitliliğini yansıtır. Aşık Veysel'in şiirlerinin ana temalarından biri vatanseverlik ve yurtseverlik teşkil etmiştir. Aşık Veysel'in şiirlerinde

vatanseverliğe geleneksel ve özgün bir yaklaşım vardır. O Vatanseverlikten bahsetmişken, vatana gönülden bağlı olmak, vatan için ölebilmek, vatanın her taşının kıymetini bilmek, vatan için dökülen şehit kanının kıymetini bilmek ve başka makamları dikkata çekmiştir. Ona göre çocukdan büyüye herkesin yüreği vatan sevgisiyle dolmalı, milletine değer veren ve seven herkes vatanı için yanmalı ve kaderine kayıtsız kalmamalıdır.

Vatan sevgisini içten duyanlar

Sıtkı ile çalışır benimseyerek

Milletine ulusuna uyanlar,

Demez neme lazım, neyime gerek.

Aşık Veysel, insanların tek gelişmesini ve ilerlemesini ilim ve eğitimde görmüştür. "İnsan olmak için okumak gerekir" diyen Aşık Veysel, eğitimin insan niteliklerinin yanı sıra kültürel ve bilimsel düzeydeki rolüne de vurgu yapmıştır.

Olmak istiyorsan dünyada mesut

Hakka, halka yarayacak bir iş tut

Çalıştır oğlunu, kızını okut,

İnsan olmak için okumak gerek.

Âşık Veysel kalemiyle vatana hizmet etmekten gurur duysa da bir şiirinde körlüğünden dolayı vatana hakkıyla hizmet edememekten duyduğu hayal kırıklığını dile getirir. Vatan savaşlarında düşmana karşı kılıç çalamadığına, düşmanın kanını dökmediğine üzüldü, kara bahtından şikayetlenmiştir.

Nə yazık ki, bana olmadı kismet

Düşmanı denize dökerken millet,

Felek kırdı kolum vermedi nöbet,

Kılıç vurmak için düşman başına.

Âşık Veysel, Türk evladı olmaktan, Türk atalarının şanlı kahramanlık tarihi sayfalarını yazmaktan büyük gurur duymuştur. Bu sebeple Türk olarak yaşamayı, Türk olarak ölmeyi, Türk olarak şehit olmayı bir şeref saymıştır.

İftihar ettiğim büyük muradım

Türkoğluyum temiz Türktür ecdadım,

Şehit ismi yazılsaydı soyadım,

Kanım ilâ mezarımın taşına.

Âşık Veysel, şiirlerinde milli birlik fikrini öne sürmüş ve milletini daima ilerlemeye çağırmıştır. Bu durumda Âşık Veysel, halkın mutluluğunu tek bayrak, tek hedef ve tek iş altında birlik ve beraberliğinde görmüştür. Dünya Türklerini aynı kökenden ve aynı soydan geldikleri için kardeş sayardı. Şair birçok şiirinde halka hitaben "Halkın acısı, sizin kederiniz ve acınız olmalıdır" demiştir.

Birleşiriz bir bayrağın altında

Biz Türklərin ikilik yok aslında,

Yanar tutuşuruz vatan aşkında,

Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız.

Aşık Veysel, Türk gençliğinin aydınlık geleceğine büyük bir güven duymuştur. Çağdaş Türk gençliğini Atatürk'ün yarattığı devlet geleneğine bağlı kalmaya ve belirlediği doğru yolda devam etmeye çağırmıştır. Şair, şiirlerinde gençlerin bilimle ilerleyeceğine ve aydınlık bir gelecek inşa edeceğine dair de büyük umutlar beslemiştir.

Kitaplar yazılmış nasihat dolu

Birlikte güclenir gençliğin kolu

Gençliğe emanet Atatürk yolu,

Hepimiz bu yurdun evlatlarıyız.

Âşık Veysali her zaman devletin sosyo-politik, kültürel ve ekonomik gelişimini düşünmüştür. Halkını her zaman müreffeh, yüksek kültürlü ve bilimsel görmek istemiştir. Âşık Veysel'in düşüncesinde vatanın anlamı dar anlamda değildir, yani vatan derken sadece coğrafi anlamda Türkiye'yi kastetmemiştir. Âşık Veysel anlamında vatan, her şeyden önce topraktır, ata mirasıdır, milletin tarihidir, yarattığı kültürün tarihidir, inancın yeridir, inancın kaynağıdır. Bu anlamda Âşık Veysel'in vatan düşüncesi biraz farklı ve felsefi ama aynı zamanda somuttur. Her bireyi vatanının kalkınması için hizmet etmeye, vatani, milleti bütün kalbi ve ruhuyla sevmeye çağırmıştır. Âşık Veysel'in iç dünyasının hep bu eylemle, bu düşünceyle yandığını şiirlerinde görmek mümkündür.

Vətən sevgisini içten duyanlar,

Sıtkı ile çalışır benimseyerek,

Milletine ulusuna uyanlar,

Demez neme lazım, neyime gerek.

Bilindiği gibi dünyada 20-ci yüzyılın başlarından itibaren bilimsel ve teknolojik ilerlemeler yaşanmaktadır. Toplumda meydana gelen sosyo-ekonomik süreçler de bilimsel ve kültürel gelişmeyi etkilemiştir. Aşık Veysel her zaman Türkiye'nin Avrupa düzeyinde gelişmesini istemiştir. O, halkının uyanışını her şeyden önce halkın eğitiminde görmüştür. O, haklı olarak, Avrupa'nın şu anki ilerlemesinin ancak bilimsel ilerleme yoluyla elde edildiğini düşünüyordu. Bu nedenle özellikle Avrupa modelinin kendi ülkesinde yaratılmasıyla ilgilenmiş ve sürekli olarak bunun tanıtımını yapmaya çalışmıştır. Âşık Veysel modernite taraftarı olmasına rağmen İslami dini değerleri koruyarak milli ve manevi değerleri kaybetmeden moderniteyi geliştirmeyi tavsiye etmiştir.

Zarar gelmez sana kaçınma sazdan,

Günahın korkusu çıkmıyor bizden

Vazgeç demiyoruz sana namazdan,

Uyan bu gafletten uyuma yurttaş.

Tarihe baktığımızda Türk topraklarının tarihsel olarak savaş alanları olduğunu ve bu toprakların birçok kahraman kahramanlar yetiştirdiğini görüyoruz. Bu kahramanların isimleri tarihimizde altın harflerle yazılıdır. Bunlar arasında Atilla, Şah İsmail Khatai, Sultan Süleyman Kanuni, Yıldırım Beyazid, Amir Teymur ve diğerleri sayılabilir, bir örnek gösterilebilir. 20-ci yüzyılda atalarımızdan miras kalan bu kahramanlık görevini Atatürk sürdürmüştür. Âşık Veysel'in dediği gibi Mustafa Kemal Atatürk "ölü vatani" diriltti. Türk halkı, Atatürk'ün doğru siyasi liderliği ve kanı pahasına özgürlüğünü kazanmış ve kendi cumhuriyetini kurmuştur. Bu zafer

kolay elde edilmedi, ancak halkın sarsılmaz kararlılığı, düşmana karşı yumruk gibi birlik ve son nefese kadar savaşması sayesinde elde edildi.

Atatürkün Türkiyenin ihyası,
Kurtardı vatanı düşmanımızdan,
Canını bu yolda eyledi feda
Bir dahi geçelim öz canımızdan.
İddiaçı Türkiyenin insanı
Çalışmakla kazandık biz vatanı,
Aç kurt gibi parçaladık düşmanı,
Şecaat görünce aslanımızdan.

Aşık Veysel vatanının her köşesini, memleketinin her karışını severdi. Halk ve devlet adına Atatürk'ün politikasını sevgiyle yüceltmış, izlediği siyaset sonucunda gelişen Türkiye Cumhuriyeti imajını şiirlerine yansıtmıştır.

Âşık Veysel'in "Ziyaret eyledim Koca Sivas", "Karaözü", "Erzincan", "Yurt ürünleri", "İstanbul" ve diğer şiirlerinde adı geçen yerli topraklar büyük bir aşkla anlatılır.

“Ziyaret edelim Koca Sivas” şiirinde Sivas antik şehrinin günden güne gelişimi anlatılır. Sivas'ın bugünü tarihi mevzu olarak araştırılmıştır. Sivas, zengin, kadim bir kültür ve edebiyata sahip bir şehir olarak övülmektedir. Şair, Sivas topraklarının Ruhsatı Pir Sultan gibi bilinen bir şair yetiştirmesini gururla kutlamıştır.

Cevre yanı Yıldız Tecer kar imiş,
İnsanların bağı bir ikrar imiş
Çok küvvetli şairleri var imiş,
Ruhsatı Pir Sultan varı Sivasın.

"Karaözü" şiiri, Karaözü'nün hem kültürel hem de ekonomik kalkınmadaki liderliğini ve burada yaşayan insanların cesaret ve yiğitliğini anlatmaktadır. Şair, şiirde Karaözülleri Atatürk okulunun varisleri olarak değerlendirmiştir. Tasavvuf edebiyatının önde gelen temsilcilerinden ve tanınmış Tekke şairlerinden Sadık Baba'nın Karaözü sakini olması şiire de yansımıştır.

Bu köyü kuranlar hayırlı kurmuş
Veysel der bu köyde kimler oturmuş.
Şair Sadık felsefeden okurmuş,
Her biri bir ehl-i dildir Kar'özü

"Yurt ürünleri" şiirinde şair, memleketinin topraklarının ne kadar bereketli ve müreffeh olduğundan bahseder. Böylece Amasyanın elması, Zil'in bahmezi, Tokad'ın güzel bahçeleri, Erzurum kormağı, Konya buğdayı, Ayıntab çiğ köftesi, Mersin portakalı, Maraş pirinci, İzmir üzümü, Bursa ipek mendili, Samsun tütünü, Urfa'nın atı, Trabzon fıncığı ile tanınması ve başkaları şiirde gerçek sevgi ile yer almıştır.

Adanada biter pamuk
Geze geze hep usanduk,

Trabzonda çoktur findık,

Yesem amma yesem ama.

Aşık Veysel, "İstanbul" adlı şiirinde İstanbul'un güzelliklerini sanatsal metaforlarla anlatmıştır. Şair, İstanbul'un gizemli bir coğrafi kabartma içinde yer alan bir denizler şehri olmasını Tanrı'nın bir mucizesi hesab etmiştir ve bu muhteşem liman şehrine dünya ticaret merkezinin beşiği adını vermiştir. Şair Fateh Mehmet Sultan tarafından İstanbul'un bir Türk ülkesine dönüşmesinden gurur duyduğunu söylemiştir. Şiirde şair Türk halkının kadim tarihi, kültürü ile ve güzel manzarasıyla zengin İstanbul şehrini türklerin anne şehiri adlandırmıştır.

Fatih Mehmet Sultan temeli kurdu,

Ondan sonra oldu Türklerin yurdu

Edirnedən gelen o büyük ordu

Ayyıldız bayrak nurun İstanbul.

Denizler kilidi boğazların var,

Dünyaya haykıran avazların var,

Yılmaz Türk ordusu şahbazların var.

Ferah tut gönlünü şerin İstanbul.

Cumhuriyetin kurulmasından önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa yanlısı ve Batı edebiyatına ilgi hakim idi. Bunun sonucu olarak Türk edebiyatında Avrupa kelimeleri ve deyimleri yer almaya başlamıştır. Ancak buna karşılık Türk aşık edebiyatının önde gelen temsilcilerinden Aşık Veysel'in dili oldukça sade ve halkın anlayacağı bir dilde idi. Çünkü o, Yunus İmre'nin yaradıcılığından behrelendiği için şiirlerinde halk çeşmesinden yararlanmıştır. Unutulmamalı ki, Türk edebiyatında bir süre Avrupa edebiyatına yöneliş olmuştur, ancak halk şiirinin etkisiyle yeniden milli edebiyata, milli ve manevi değerlere dönüş başlamıştır. Bu anlamda Aşık Veysel'in eserleri milli bağlılığın zirvesinde dayanmaktadır. Çünkü Aşık Veysel'in eserlerinde Türk milli ve manevi değerleri korunmuştur. Türk folklor geleneğine dayalı halk sanatından yararlanan ve millî pratiği korurken çağdaşlık düzeyine ulaşan Aşık Veysel, ahlaki-didaktik bir içerik, vatanseverlik, dini-İslam motifleri, aşk içeriği vb. olması doğaldır. Öyle demek mümkünse Aşık Veysel'in eserleri halka doğrudan hizmet etmesi, halkın ruhunun taklidi, insanların ahlaki değerlerinin zenginleşmesi açısından önemlidir. Bu nedenle şairin edebî mirasının kapsamı geniş olmuş, eserleri halk dilinde ezberlenmiş, şiirlerine çeşitli şarkılar bestelenmiştir.

Kaynakça :

1. Aşık Veysel. (1991). Dostlar beni hatırlasın. İstanbul.
2. N.S. Banarlı. (1998). Resimli Türk edebiyatı tarihi 2 cildde, II cild. İstanbul.
3. P. Əfəndiyev. (1992). Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı.
4. E. Alkan. (1991). Kör oldum Veysel oldum. İstanbul.
5. Ahmet Özdemir. (2010). İki Kapılı Handa Aşık Veysel. İstanbul.
6. Z. Yaqub. Aşık Veysel dünyası. Ədəbiyyat qəzeti, 2013, 13 sentyabr, s.4

***İDMANÇININ SİNİR, TƏNƏFFÜS VƏ ÜRƏK QAN-DAMAR SİSTEMİNİN
FUNKSIONAL XÜSUSİYYƏTLƏRİ***

Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin müəllimi

Abstract. To study the functional state of the athlete's central nervous system (CNS), it is essential to first collect the neurological anamnesis. To assess the strength of the nerve processes in this system, such as excitation, inhibition, irradiation, concentration, and dominance, the athlete's personal characteristics, such as courage, activity, purpose-driven determination, and willpower, are utilized. The athlete's sleep is an excellent indicator of the functional state of their CNS. To study the regulatory role (coordination function) of the nervous system in athletes, coordination tests are widely used. Electroencephalography (EEG), which records the bioelectric activity of the brain, provides extensive information for studying various pathological processes in the central nervous system. One of the functional indicators of the CNS is the latent period of the motor reaction (i.e., the time between the application of a stimulus and the initiation of movement). This period depends on the athlete's functional state of the nervous system, their training level, fatigue, and a range of other factors.

Keywords: Athlete, respiration, blood, vascular system

İdmançının mərkəzi sinir sisteminin funksional halını öyrənmək üçün ilk növbədə onun nevroloji anamnezini toplamaq lazımdır.

Bu sistemdə gedən sinir proseslərinin: oyanma, ləngimə, irradiasiya, konsentrasiya və dominantlığın gücünü təyin etmək üçün idmançının cürət, fəallıq, müəyyən məqsədlə yönəldilmiş inadın, qabiliyyət əzmi, və s.fərdi xüsusiyyətlərindən istifadə olunur. İdmançının yuxusu, onun MSS-nin funksional vəziyyətini xarakterizə edən gözəl göstəricidir. İdmançılarda sinir sisteminin nizamlayıcı rolunu (koordinasiya funksiyasını) öyrənmək üçün koordinasiya sınaqlarından geniş istifadə olunur. Mərkəzi sinir sistemində müxtəlif növ patoloji proseslərin öyrənilməsində elektroensefaloqrafiya (yəni baş-beyinin bioloji cərəyanının yazılması) üsulu çox geniş məlumat almağa imkan verir. Mərkəzi sinir sisteminin funksional göstəricilərindən biri də hərəkət reaksiyasının gizli dövrüdür (yəni qıcıq verilən an ilə hərəkətin başlanğıcı arasındakı vaxt) Bu müddət sinir sisteminin funksional vəziyyətindən idmançının məşqliyindən, onun yorğunluğundan və daha bir sıra xüsusiyyətlərdən asılıdır.

Bəs sinir sistemi nədir?

Orqanizmin funksiyalarının nizamlanması sinir sistemi mühüm rol oynayır. Sinir sisteminin sayəsində orqanizm xarici mühitlə təmasda ola bilər. Sinir sisteminin fəaliyyəti duyma, öyrənmə, yaddaş, nitq, təfəkkür kimi psixi proseslərin əsasını təşkil edir ki, bunun da sayəsində insan nəinki ətraf mühiti öyrənir, eyni zamanda onu dəyişməyi də bacarır.

Sinir sistemi mərkəzi və periferik hissələrə ayrılır. Mərkəzi hissəyə baş və onurğa beyni daxildir. Periferik hissəyə isə sinirlər aiddir.

Fiziki hərəkətlər zamanı güc və əsas sinir proseslərinin mütəhərrikliyi artır. Bunun sayəsində şərti reflekslər tez və müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərir. Tənəffüs, qan dövrəni, maddələr mübadiləsi idmançının güc və bacarığını bərpa etməyə kömək göstərir.

İdmanla mütəmadi məşğul olmaq sinir sisteminin funksional təkamülünə, onun vəziyyətinin müsbət inkişafına gətirib çıxarır. İdmançıda yeni müvəqqəti əlaqələr yaranır, avtomatlaşma, hərəkəti fəaliyyət təkmilləşir.

Həkim müşahidələri göstərir ki, fiziki hərəkətlərin, mütəmadi məşq prosesinin təsiri altında mərkəzi sinir sisteminin fəaliyyətində müsbət irəliləyişlər baş verir. İdmanla sistemə mütəmadi məşğələlər sinir proseslərinin funksional hərəkiliyini təkmilləşdirir; bu, əzələ gərginliyinin, hərəkəti fəaliyyətin xarakterindən və xüsusiyyətindən asılıdır.

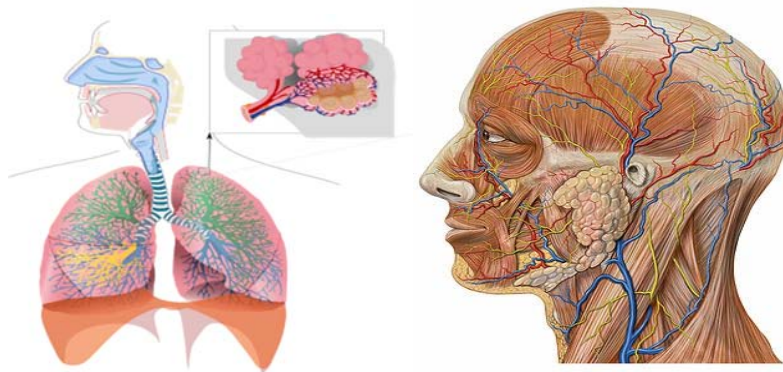
Sübut olunmuşdur ki, idmançılar daha səbatlı sinir sistemə malikdirlər.

Tənəffüs sistemi nədir?

Tənəffüs sayəsində bədənin bütün toxuma və orqanları fasiləsiz sürətdə oksigenlə təmin olunur və maddələr mübadiləsi prosesində yaranan karbon qazı orqanizmdən uzaqlaşdırılır.

Tənəffüs orqanları müdafiə funksiyası daşıyır.

Tənəffüs orqanları sistemə burun boşluğu, burun-udlaq, qırtlaq, nəfəs borusu, bronxlar və ağciyərlər aiddir. Tənəffüs yolu burun boşluğu ilə başlanır. Burun boşluğu sümük və qığırdaq toxumasının əmələ gətirdiyi bütöv arakəsmə ilə sağ və sol hissələrə ayrılır. Hava burun boşluğundan burun-udlağa, sonra qırtlağa, oradan traxeyaya keçir. Burun boşluğunun divarı, tərkibində kiprikli epiteli hüceyrələri olan selikli qişa ilə örtülmüşdür. Selikli qişa burada fasiləsiz xovlu səth əmələ gətirir.

Hava burun boşluğundan burun udlağa, oradan ağız boşluğu ilə əlaqəli olan qırtlağa keçir. Ona görə də insan yalnız burnu ilə deyil, həmçinin ağzı ilə də tənəffüs edir. Burunla tənəffüs etməyin ağızla nəfəsləməyə nisbətən bir sıra üstünlükləri var. Burunla nəfəs alarkən soyuq hava burun boşluğunda isinir və zərərli hissəciklərdən təmizlənir.

Fiziki iş zamanı ağciyərlərin ventilyasiyası artır. Ağızla nəfəs aldıqda ağciyərlərə soyuq hava daxil olur. Odur ki, idmançılar arasında yuxarı tənəffüs yollarının iltihabına daha çox rast gəlinir.

Orqanizmi təşkil edən bütün toxumaların və üzvlərin fəaliyyəti ürək-qan sisteminin fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır. Toxuma və üzvlərin qanla və onunla birlikdə oksigen və qida maddələri ilə təminatı bu toxuma və üzvlərin fizioloji fəaliyyətin əsasını təşkil edir.

Gərgin fiziki iş zamanı idmançının ürək damar sistemində gedən fizioloji uyğunlaşma prosesi xarici tənəffüs aparatının fəaliyyəti, oksigenin qanla daşınması və daxili tənəffüsdə cəlb olunur. İdmançının ürəyi onun gərgin işini təmin edə biləcək oksigen tavanını dəqiqədə 3-6 litrə qədər qaldıra bilər. Ürəyin uzun müddət gərgin işi onun yorğunluğuna və hətta xəstəliyinə səbəb olur. Son illər idman təbabətində ürəyin daxili quruluşunu ultrasəs exokardioqrafiya

üsulu ilə təyin edirlər. Qan təzyiqi ürək damar sisteminin funksional halının göstəricisi kimi geniş şərh tapmışdır. Arterial təzyiq qanın dəqiqəlik həcmi ilə damarların müqavimət qüvvəsindən və başqa amillərdən asılıdır. İdmançılarda maksimal qan təzyiqi 100-130 mm cıvə sütunu, minimal təzyiq isə 60-80 mm c. s. arasında tərəddüd edir. Arterial təzyiq insanın yaş, cinsi və başqa fərdi xüsusiyyətlərindən də asılıdır. Qan təzyiqinin artması hipertoniya azalması isə hipotoniya adlanır.

Məşq və yarış prosesində idmançının skelet əzələlərində qanla daxil olan oksigenə tələbatı dəfələrlə artır. Fiziki yük zamanı ürək əzələ qüvvəsi artır və mədədəki qan damarları vasitəsi ilə atılır. Bir çox idman növlərində oksigenə tələbat olduqca artır və insanın fiziki iş qabiliyyəti ürək qan damar sisteminin funksional sistemindən, əsasən də ürəkdən birbaşa asılı olur.

Baxmayaraq ki fiziki hərəkətlərin ürəyə təsiri çoxdan öyrənilir, idman kardiologiyasını heç də həll olunmuş hesab etmək olmaz. Eyni zamanda idman nailiyyətlərinin yüksəlməsi idman təbabətinin qarşısında yeni məsələlər qoyur.

Məsələn, ürək qan- damar sisteminin neqativ dəyişikliklərə məruz qalması məşq prosesinin düzgün qoyulmaması səbəbindən baş verir. Həddən artıq fiziki yük idmançının ürək funksiyasının patoloji dəyişikliyinə və pozulmasına gətirib çıxarır.

Ürək intensiv əzələ fəaliyyətinə uyğunlaşa bilmə xüsusiyyətinə malikdir. Hələ 19-cu əsrdə idmançıların ürək – damar sisteminin xüsusiyyətlərinə böyük diqqət verilmişdi. Belə ki, yaxşı məşq etmiş adamlarda ürəyin böyüdüüyü müəyyən olunmuşdu. 1899 –cu ildə “idmançı ürəyi” adlanan yeni tibb termini işlənməyə başladı. Bu, patologiya kimi qiymətləndirilir və bu günədək geniş işlənir. 1938-ci ildə Q.F.Lanq “idmançı” ürəyi sindromunu iki növə ayırdı – fizioloji və patoloji.

Q. Lanqın bu təyinatını aşağıdakı kimi başa düşmək olar:

- yüksək iş qabiliyyətinə malik ürək kimi(yəni, sistematik məşqlər sayəsində ürəyə təqdim olunan tələblər);

- həddən artıq idman gərginliyi nəticəsində iş qabiliyyəti aşağı düşən patoloji dəyişən ürək kimi.

Ürəyin ölçüsü müəyyən dərəcədə idman fəaliyyətinin xarakteri ilə də müəyyən olunur. Məsələn, daha böyük ölçülü ürək əsasən velosipedçilərdə, xizək sürənlərdə, orta və uzaq məsafəyə qaçanlarda müşahidə olunur. Bir qədər kiçik ölçülü ürək boksla, güləşlə, idman oyunları ilə məşğul olan idmançılarda olur. Sürət – güc keyfiyyətlərini inkişaf etdirən idmançıların ürəyində isə böyümə nəzərəcarpacaq dərəcədə azdır.

Beləliklə, fiziki hərəkətlərdən düzgün istifadə ürək-qan damar sistemində müsbət irəliləyişə səbəb olur. İdman məşqini düzgün qurduqda əzələlərdəki kapillyar qan dövranının yaxşılaşması prosesi baş verir. Bu isə öz növbəsində qandakı oksigenin daha yaxşı istifadəsini təmin edir.

CURRENT SITUATION AND DEVELOPMENT TREND OF APPLIED LINGUISTICS

Associate Professor Hajiyeva Ulviyya Davud

Azerbaijan State Pedagogical University, Baku, Azerbaijan,

[https://orcid.org/ 0000-0002-9612-6702](https://orcid.org/0000-0002-9612-6702)

ABSTRACT

Applied linguistics is an interdisciplinary subject and has wide development prospect. This paper will focus on research status of applied linguistics to carry out detailed discussion and analysis, infer its development trend according to its origin, subject nature and research scope and finally summarize applied linguistics will develop into a new research subject and systematic study project with comprehensive and pioneering nature. Applied linguistics has suffered controversies since its birth. No uniform and fixed subject definition has formed so far. The most pivotal controversy is the relationship between applied linguistics and linguistics. People consider applied linguistics is linguistics in applications. In other words, theoretical knowledge of linguistics is applied in other related fields. The representative figure is Corder from University of Edinburgh. In his opinion, applied linguistics is not subject research, but a pure technological means based on linguistics. In fact, his idea is one-sided and defective. Applied linguistics actually belongs to an independent subject. It owns certain cross nature and interdisciplinary nature and belongs to a new research category. It is not simple superposition of application and linguistics. It is different from linguistics and does not belong to linguistics. It is actually an interdisciplinary study field with strong cross nature. Its research theories and methods come from multiple subjects, such as psychology and pedagogy. This is a special point of applied linguistics. Applied linguistics actually refers to applying linguistic theory, other descriptions and skills in foreign language teaching. It can be not just applied in various language subjects, but also applied in some interdisciplinary subjects related to linguistics

Keywords: applied linguistics; current situation; development trend, interdisciplinary subject, extensive applications

Introduction - As an important constituent part of modern linguistics circle, applied linguistics is a burgeoning subject and covers a wide research range. Research questions are also complex and diversified. So, applied linguistics has become one of hot research topics in current linguistics circle and owns a great development prospect and innovation value. In fact, applied linguistics is an independent subject which grew in 1960s. It has extensive connections with many subjects, so it has the peculiarity of interdisciplinary subject. We should conduct theoretical research of it and put it into actions so that its application characteristics can be better exerted. So, it can develop in a more healthy way.

Origin and classification of applied linguistics - Researches about language application began in the 19th century, but nobody formally proposed the concept of applied linguistics until 1970s. From 1940s, applied linguistics gained formal and extensive applications. Its main function is to rationally handle and differentiate the relationship between it and theoretical linguistics. In essence, applied linguistics is to apply and practice some knowledge of theoretical linguistics. As linguistic researches continuously deepen and expand, many interdisciplinary subjects

emerge continuously. This also makes research range of applied linguistics becomes increasingly extensive. As the first International Linguistics Conference is convoked, the research range of applied linguistics expands continuously. Thus, it gradually forms an independent subject. In fact, applied linguistics can be classified into narrow and broad types after development for so many years. In a narrow sense, applied linguistics refers to foreign language teaching or language teaching. It mainly applies theoretical linguistics in foreign language training and foreign language teaching and gradually becomes a thinking set in people's mind under the effect of some historical factors. It is a need of era development and accords with development rules of linguistics. It is a subject studying foreign language teaching and learning. So, applied linguistics gradually becomes an advantage in foreign language learning. In a broad sense, applied linguistics is a product of theoretical knowledge of linguistics which combines social practice in long-term social development. In other words, linguistic theory crosses with other subjects and penetrates mutually, and finally a brand-new applied interdisciplinary subject form.

Interdisciplinary subject and research range of applied linguistics - Applied linguistics has suffered controversies since its birth. No uniform and fixed subject definition has formed so far. The most pivotal controversy is the relationship between applied linguistics and linguistics. People consider applied linguistics is linguistics in applications. In other words, theoretical knowledge of linguistics is applied in other related fields. The representative figure is Corder from University of Edinburgh. In his opinion, applied linguistics is not subject research, but a pure technological means based on linguistics. In fact, his idea is one-sided and defective. Applied linguistics actually belongs to an independent subject. It owns certain cross nature and interdisciplinary nature and belongs to a new research category. It is not simple superposition of application and linguistics. It is different from linguistics and does not belong to linguistics. It is actually an interdisciplinary study field with strong cross nature. Its research theories and methods come from multiple subjects, such as psychology and pedagogy. This is a special point of applied linguistics. Applied linguistics actually refers to applying linguistic theory, other descriptions and skills in foreign language teaching. It can be not just applied in various language subjects, but also applied in some interdisciplinary subjects related to linguistics. Therefore, applied linguistics can be applied in all subjects related to language teaching. In view of this, many scholars consider applied linguistics is a compressive subject which integrates multiple subjects. The research range of applied linguistics is also wide. It is a transformation and realization process from theory to practice so as to provide explanatory framework and support for language activities. Since applied linguistics is classified into narrow and broad types, its research range is also related to the two types. In a broad sense, applied linguistics mainly studies linguistic theories, descriptions and skills to solve related problems, such as machine translation. In a narrow sense, applied linguistics specially refers to foreign language teaching or second language teaching. But, even so, there is no consistent definition of applied linguistics in the world. Hence, the research range of applied linguistics is not consistently approved. Especially after its range expands continuously, some burgeoning research fields are not accepted to be the research category of applied linguistics.

Current situation and development trend of applied linguistics - Although we say applied linguistics belongs to a new subject with extensive research scope, it occupies an irreplaceable important position in contemporary linguistic researches to a large extent and owns great practicability value. Applied linguistics has interdisciplinarity and permeability. Besides, it changes and develops with social changes, so it owns dynamic nature. Therefore, we analyze development trend of applied linguistics. (1) Applied linguistics continuously pushes out and establishes new theories. Applied linguistics becomes a relatively independent subject after

development for some time. Many linguists and applied linguists establish many new theories, including cognitive theory. Cognitive theory pushes applied linguistics study to a new height. So, applied linguistics study has developed to the stage of cognitive theory and social constructivist theory. They represent relatively advanced linguistic research theories in the world. Cognitive theory school plays an important promotion role for development of applied linguistics. It advocates learners' learning subjectivity and creativity and considers language study is an active activity process. Learners are required to think independently through self-observation and exploration and finally master an inquiry-based learning method. But cognitive theory neglects researched on nonintellectual factors. It regards foreign language learning as an isolated individual behavior and overlooks environmental factors in learning and especially socio-cultural environment where learners are in. Social constructivist theory makes up for this shortcoming. It stresses equal importance of social environment and cultural knowledge and holds knowledge acquisition is the result of learners' contact and interactions in specific social environment. It has great enlightenment on linguistics teaching practice and theoretical teaching and provides a new opportunity for applied linguistics development. (2) The development process of applied linguistics is human socialization process. Because social constructivist theory regards language as an important constituent part of social semantic system, language learners are important members in whole social group. Their ways of thinking and learning strategies will be restricted and influenced by specific social culture and social norms. From this perspective, learners' specific socio-cultural background and learning environment are closely related to cultivation and improvement of their language cognition competence. That is, interactions between learners and their surroundings will ultimately result in development of language cognition competence and language competence. In foreign language teaching, the process of interactions between teachers and students and among students is actually language knowledge accumulation or construction process from the perspective of applied linguistics. Besides, it is also a process of cultivation and improvement of learners' language competence. In this process, learner's level can be classified into existing development level and potential development level. The space between the two is the zone of proximal development. Only when learners surpass this zone can they acquire new language competence. So, the zone of proximal development is the key for learners to gain and apply language knowledge. Moreover, learners must interact with society based on their existing knowledge so as to drive development of their language knowledge and ability. Besides, they can test their new knowledge and new ability, and cultivate their cooperative learning consciousness and ability. This can not just help learners gain knowledge, but promote improvement of their psychological health and comprehensive quality. (3) The development of applied linguistics requires knowing social cultures of various countries. Research and development trend of applied linguistics need to improve learners' social and culture consciousness, and attach importance to socio-cultural background of target language countries so as to provide a, interactive and penetrative possibility platform for language study and application. Applied linguistics is a multi-disciplinary aggregation and involves a wide range, and the research fields are complex and diversified. In view of these, in foreign language teaching, we should introduce more teaching theories in teaching process on the basis of comprehensiveness, openness and scientificity of applied linguistics so as to make foreign language teaching process more diversified and teaching strategies more flexible and make linguistic theory reflect its huge values in actual teaching process. Actually, in language learning process, language learners not just need to cooperate with their cognitive competence and emotional factors, but also need certain support from learning environment and socio-cultural environment. The organic combination of the two can really promote learners to improve their language competence. From this perspective, the development trend of applied linguistics will be a fusion of cognitive theory and social constructivist theory. Such

development trend has great enlightenment for theoretical and practical research of applied linguistics. To be more specific, it will facilitate research category of applied linguistics to turn to diversified theoretical research mode from unary theoretical research mode and carry out a series of cooperative researches with interdisciplinary subjects and realize innovation of new research modes and methods. Besides, it will make research fields of applied linguistics become wide, continuously update foreign language teaching idea and teaching mode and make foreign language teacher face larger teaching pressure. Additionally, applied linguistics will make China's foreign language teaching become the research core of social educational circle under international background, and propose higher requirements and expectations for foreign language teachers. In particular, cooperative study of cross-school, cross-subject and cross-major experts and scholars will become an inevitable development trend.

Conclusion - Future challenges and countermeasures of applied linguistics study - With social progress and development, language will certainly change and develop subtly. Many scholars quite value linguistics study and pay more attention to researches of burgeoning applied linguistics. Applied linguistics is continuously expanding its research range. Many linguistics subjects and relevant interdisciplinary subjects are fully utilized by applied linguistics. It thus can be seen that development space of applied linguistics is enormous. It has strong comprehensiveness and cross nature. These are its advantages. On the other hand, these are also its disadvantages, because these make it faced with large development challenges. Such challenges are mainly reflected in various problems and difficulties caused by interdisciplinarity, experiment and openness of applied linguistics. Firstly, research and development of applied linguistics cannot be separated from participation and penetration of multiple subjects. This needs researches own knowledge and abilities in many aspects. In fact, disciplinary knowledge of many language researchers and workers is not comprehensive enough. These seriously affect research and development of applied linguistics. These language researchers cannot really go deep into research fields of English linguistics, thus restricting development of applied linguistics. Besides, theoretical research of applied linguistics still belongs to an emerging interdisciplinary subject. Its theoretical development is not very smooth. So, this subject encounters many barriers in development process. In allusion to such development challenges, we should clearly cognize although applied linguistics is not mature enough and the research task is arduous, it is an Irreplaceable important research project. So, we must face the difficulties, strive to do follow-up interdisciplinary study well and drive it to better comply with era development requirements. Besides, we should handle many problems based on its dynamic nature, openness and cross nature, organically combine knowledge in each aspect and fulfill innovation of theoretical research and application practice. In fact, in accordance with research status and development trend of applied linguistics, we consider applied linguistics may develop toward three directions; theory, thought and practice. Theoretically, it may develop into a thorough theoretical system. At the thought level, it may be occupied by ideology and other political forms. In practice, it may focus on education of language teachers and future teacher education.

References

- [1] Gao Shuzhen, Liu Haiyan, A comprehensive survey of applied linguistics [J]. Journal of Jinan University (social sciences), 2005(05)
- [2] Liu Chuanmin, Direction of applied linguistics study – ideas after learning from Mr. Yu Genyuan Cutting-edge Problems of Applied Linguistics [J]. Culture Journal, 2009(04)

- [3] Liu Xinyi, Zhang Jingsheng, Foreign language teaching in information era - theoretical innovation, technological progress and foreign language teaching reform [J]. Shandong Foreign Language Teaching Journal, 2002(04)
- [4] Pan Ying, Foreign language teaching from perspective of linguistic nature – enlightenment of linguistics on foreign language teaching [J]. Journal of Hunan University of Science and Engineering, 2009(04)
- [5] Zhou Weijie, “Research” definition and classification in applied linguistics [J]. Journal of Yangzhou University (humanities and social sciences), 2009(02)

HOUSEHOLD GENRE IN FINE ART AND EXAMPLES OF HOUSEHOLD GENRE
IN THE WORK OF AZİM AZİMZADE

Rəsmiyyə Nəriman qızı Mahmudova

Teacher, advanced Educator of Azerbaijan pedagogical college under Azerbaijan
Pedagogical University and art college under Azerbaijan Academy of Arts.

Xülasə. Təsviri sənət, insan həyatını, təbiəti və sosial mühiti müxtəlif formalarla əks etdirən bir sənət sahəsidir. Hər bir dövrün, mədəniyyətin və cəmiyyətin özünəməxsus təsviri sənət üslubu olub. Təsviri sənətin əsas janrlarından biri də məişət janrıdır. Məişət janrı, gündəlik həyatı, insanların işlərini, münasibətlərini və gündəlik həyatın digər anlarını təsvir etməyi hədəfləyir. Bu janrın bədii dili sadə olsa da, dərin mənalara daşıyır, çünki o, həyatın reallığını, cəmiyyətin sosial strukturlarını sənət vasitəsilə əks etdirir.

Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafında məişət janrı mühüm yer tutur. Bu janrda əsərlər yaradan rəssamlar, real həyatı və insanın gündəlik mübarizəsini sənət vasitəsilə bizə təqdim edirlər. Bu janrın inkişafında müasir Azərbaycan rəssamlarından biri olan Əzim Əzimzadə, xüsusilə özünəməxsus üslubu ilə tanınır. O, məişət janrını müasir dövrün reallığı ilə birləşdirərək zəngin və mənalı sənət əsərləri yaratmışdır.

Açar sözlər: Azərbaycan rəssamları və məişət janrı, Əzim Əzimzadə yaradıcılığında məişət janrı

Abstract. Fine art is a field of art that reflects human life, nature and social environment in various forms. Each era, culture and society had its own style of Fine Art. One of the main genres of Fine Art is the household genre. The household genre aims to describe everyday life, people's work, relationships and other moments of everyday life. The artistic language of this genre, although simple, carries deep meanings, because it reflects the reality of life, the social structures of society through art. The domestic genre occupies an important place in the development of Azerbaijani fine art. Artists who create works in this genre present real life and the daily struggle of man to us through art. Azim Azimzade, one of the modern Azerbaijani artists in the development of this genre, is especially known for his unique style. He combined the domestic genre with the reality of modern times and created rich and meaningful works of art.

Keywords: Azerbaijani artists and household genre, household genre created by Azim Azimzade

Məişət janrı, gündəlik həyatın, ailə münasibətlərinin, iş həyatının, kənd həyatının və digər sosial aspektlərin təsvir edilməsini hədəfləyir. Bu janrda əsərlər adətən real həyatdan götürülən motivlərə əsaslanır. Məişət janrında təsvir edilən mövzular, sadə görünə bilər, lakin onların hər birində dərin mənalara və həyatı əhəmiyyət vardır. Məişət janrında işləyən rəssamlar, cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin həyatını, əməksevərliyini, sosial vəziyyətini, ənənələri və gündəlik həyatın müxtəlif anlarını sənətə çevirirlər.

Məişət janrının inkişafı, sənətin cəmiyyətə olan təsirini gücləndirir. Rəssamlar gündəlik həyatın həqiqətlərini sənət vasitəsilə təqdim edərək, cəmiyyətin real problemlərini və gözə çarpan sosial məsələləri gündəmə gətirirlər. Bu, həm də sənətkarın sosial məsuliyyətini və cəmiyyət

qarşısında öz öhdəliklərini anladığını göstərir. Məişət janrı, həm də bir çox mütəfəkkir rəssamların həyat və cəmiyyət haqqında düşüncələrini əks etdirdikləri bir sahədir.

Bəhruz Kəngərli - "Qızılgüllər"

Bəhruz Kəngərli, Azərbaycan təsviri sənətində realist üslubda məişət janrına aid bir çox əsər yaratmışdır. "Qızılgüllər" əsərində, ətrafa qızılgüllər qoyulmuş bir təbii mühitdə, qadın və uşaq həyatının təsviri yer alır. Kəngərli burada, kənd qadınının gündəlik işlərini və onların evdəki həyatını təsvir edir, eyni zamanda təbiət və insanın bir-birinə olan əlaqəsini vurğulayır.

Səttar Bəhlulzadə - "Kənd Əkinçiləri"

Səttar Bəhlulzadə, realist sənətinin əsas nümayəndələrindən biri olaraq, kənd həyatını çox yüksək sənət dəyəri ilə əks etdirib. "Kənd Əkinçiləri" əsərində, kənddə əkinçiliklə məşğul olan insanların həyatını və onların əməksevərliyini təsvir edir. Bu əsərdə, kəndin sosial mühiti və bu mühitdə işləyən insanların psixologiyası aydın şəkildə görünür. Əsər, Azərbaycan kəndinin həyatını və cəmiyyətin əmək strukturlarını çox realist şəkildə göstərir.

Mikayıl Abdullayev - "Kənddəki Gündüz"

Mikayıl Abdullayevin "Kənddəki Gündüz" əsəri də məişət janrında qiymətli bir nümunədir. Bu əsərdə, kənd həyatının hər bir detallı çox incə və realist şəkildə əks etdirilmişdir. Rəssam, kəndin gündəlik həyatını, insanların tarlada çalışmasını, ev işlərini və təbiətlə olan münasibətlərini göstərir. Abdullayevin əsərində, həyatın sadə anları belə yüksək estetik dəyərlə təqdim edilir.

Tofiq İsmayılov - "Məişət Səhnəsi"

Tofiq İsmayılovun "Məişət Səhnəsi" adlı əsəri də Azərbaycan məişət janrının ən gözəl nümunələrindən biridir. Bu əsərdə, ev işlərini görən qadınların həyatını və onların qarşılaşdıqları sosial çətinlikləri əks etdirir. Rəssam, adi bir məişət səhnəsini realist şəkildə təsvir edərək, hər bir detallı mənalı bir sənət əsərinə çevirmişdir.

Soltan Məmmədov - "Kəndin Səhəri"

Soltan Məmmədov, öz əsərlərində kənd həyatını, insanların təbiətə olan münasibətini və gündəlik işlərini təsvir etmişdir. "Kəndin Səhəri" əsəri, kəndin səhər işlərini və insanların günə başlama anlarını təsvir edir. Məmmədov burada, gündəlik həyatın sadə anlarını bədii formada təqdim edərək, kənd həyatının reallığını sənətə çevirir.

Tofiq Quliyev - "Kənddəki Gündəm"

Tofiq Quliyevin əsərləri, əsasən kənd həyatını və məişət janrını əks etdirir. "Kənddəki Gündəm" əsərində, kəndli insanların gündəlik həyatlarını və onların arasında olan münasibətləri çox incə şəkildə göstərir. Rəssam, burada kənd mühitini və insanların həyatını realist şəkildə əks etdirir.

Nəriman Əbdürrəhmanov - "Kənd Qadını"

Nəriman Əbdürrəhmanovun "Kənd Qadını" adlı əsəri də məişət janrının gözəl nümunələrindəndir. Əsərdə, kənd qadınının gündəlik həyatını, ailə üzvlərinə olan qayğısını və sosial mühitini təsvir edir. Bu əsər, həmçinin qadının məişət həyatını və onun həyatını sənət vasitəsilə yüksək dəyərləndirir.

Bu nümunələr Azərbaycan təsviri sənətində məişət janrının inkişafını və bu janrda yaradılan əsərlərin sənət əhəmiyyətini göstərir. Məişət janrı, hər zaman sadə, amma dərin mənalı mövzuları sənət vasitəsilə təqdim edərək, cəmiyyətin real həyatını və sosial strukturlarını əks etdirir.

Əzim Əzimzadə və məişət janrında rolu

Əzim Əzimzadə (1909-1977), Azərbaycan təsviri sənətinin görkəmli nümayəndələrindən biridir. Onun yaradıcılığı müxtəlif janrları əhatə etsə də, xüsusilə məişət janrında olan əsərləri ilə tanınır. Əzimzadə, sadə və adi insanların həyatını sənətə çevirərək onların gündəlik işlərini, həyat tərzini və sosial vəziyyətlərini əsərlərində əks etdirib. O, realist təsvirlərin ustası olaraq, hər bir əsərində insan həyatının dərinliklərinə enərək, təbiətin və insanın qarşılıqlı əlaqəsini təsvir etmişdir.

Əzimzadənin məişət janrında yaratdığı əsərlər, əsasən kənd həyatını və kənd insanların gündəlik fəaliyyətlərini əks etdirir. Onun əsərlərində kənd qadınlarının işləri, kənd həyatının sərtliyi və kənd əhalisinin sadə, əməksevər həyatı ön plana çıxır. Əzimzadə, realist üslubunda, kəndin sosial həyatını və kənd adamlarının psixologiyasını dərinlən mənimsəyərək bu mövzuları sənətinə çevirmişdir.

Əzimzadə, məişət janrında yaratdığı bir çox əsəri ilə məşhurdur. Onun rəsmlərində, həyatın ən sadə anları belə yüksək sənət dili ilə təsvir edilir. Məsələn, "Kənd həyatı" adlı əsəri, kəndin həyatını realist şəkildə təqdim edərək, həmin dövrün sosial təbəqələrini və insanların gündəlik fəaliyyətlərini təsvir edir. Bu əsərdə kənd qadınlarının işlərini, uşaqların məktəbə getmə anlarını və kəndin gündəlik həyatını görmək olur. Həmçinin, "Kənd əkinçiləri" əsərində kənddəki əkinçilərin işlərini, təbiətlə olan münasibətlərini və sadə həyat tərzini sənət vasitəsilə göstərir.

Əzimzadənin digər məşhur əsərləri arasında "Baxış" və "Əkin sahəsində" kimi əsərlər də yer alır. Bu əsərlərdə kəndin və şəhərin həyatını, həmçinin insanların həyatını realist şəkildə təqdim edir. Əzimzadə, sənətində sadə motivləri yüksək bədii dəyərlə birləşdirərək, Azərbaycan xalqının həyatını daha dərinlən anlamağa və çatdırmağa çalışmışdır.

Əzim Əzimzadənin rəsmlərindəki estetik yönələr

Əzim Əzimzadənin əsərlərindəki estetik yanaşmalar, onun sənətinə xüsusi dəyər qatır. Onun rəng və kompozisiya istifadəsi, formaların və xətlərin ahənglərlə birləşməsi, rəsmlərin enerjisini artırır. Əzimzadə, sadə mövzuları ən yüksək bədii dəyərlə təqdim etməyi bacarır. Onun əsərlərindəki hər bir detal, həyatın və insanın özünü daha dərinlən anlamağa xidmət edir.

Əzim Əzimzadə, Azərbaycan təsviri sənətinin ən tanınmış və böyük ustalarından biridir və məişət janrında yaratdığı əsərlərlə özünəməxsus bir yer tutur. O, realist üslubda işləyərək, Azərbaycanın kənd həyatını, sosial reallıqları və adi insanların gündəlik fəaliyyətlərini sənətə çevirib. Onun əsərləri, məişət janrının xüsusiyyətlərini vurğulayan və Azərbaycan xalqının həyatını əks etdirən nümunələrdir.

Əzim Əzimzadənin məişət janrında əsərləri

Əzim Əzimzadə, məişət janrında bir çox dəyərli və məşhur əsərlər yaratmışdır. Onun əsərlərində gündəlik həyatın müxtəlif anları, insanların işləri və həyat şəraitləri realist şəkildə təqdim edilir. Əzimzadə, xüsusən kənd həyatını əks etdirən əsərləri ilə tanınır və onun rəsmlərində, həmçinin sosial vəziyyətlər, ailə münasibətləri və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələri öz əksini tapır.

Əzim Əzimzadənin məişət janrında ən məşhur əsərləri arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

1. **"Kənd həyatı".** Əzimzadənin bu əsəri, kəndin sadə həyatını və kənd əhalisinin gündəlik işlərini təsvir edən klassik bir nümunədir. Əsərdə kənd qadınlarının işləri, kəndin təbiəti və insanların əməksevərliyi gözəl şəkildə təsvir edilmişdir.
2. **"Kənd qadınları".** Bu əsərdə, Əzimzadə kənd qadınlarının həyatını və onların gündəlik işlərini təsvir edir. Qadınların təmiz, sadə və zəhmətkeş həyatlarını sənət dili ilə əks etdirən əsər, həm də Azərbaycan kənd qadınının sosial vəziyyətini göstərir.

3. **"Baxış"**. Bu əsər, kəndin sosial mühitini və insanların bir-birinə olan münasibətlərini təsvir edir. Əzimzadə, rəsmlərindəki sadə, lakin dərin mənalı təsvirlərlə sosial reallığı sənətə çevirərək, cəmiyyətin həyatını göstərir.

4. **"Kənddəki səhər"**. Bu əsərdə, kəndin səhər saatları və insanların işə başlaması təsvir edilir. Rəsmdə, kəndin təbii gözəlliyi ilə yanaşı, insanların təbiətlə olan qarşılıqlı əlaqəsi və gündəlik fəaliyyətləri göstərilir.

Təsviri sənətdə məişət janrı, insan həyatının reallığını və gündəlik fəaliyyətlərini sənət vasitəsilə təqdim edən bir sahədir. Azərbaycan rəssamları, o cümlədən, Əzim Əzimzadə, bu janrda yaratdığı əsərlərlə Azərbaycan təsviri sənətinin inkişafına böyük töhfələr vermişdir. Onun əsərləri, həyatın sadə və adi anlarını yüksək sənət dəyəri ilə təqdim edərək, cəmiyyətin müxtəlif sosial qatlarını və həyat tərzini bizə çatdırır. Əzimzadənin yaradıcılığı, məişət janrının təsviri və sənətinin gücünü nümayiş etdirir.

İSTİFADƏ OLUNAN ƏDƏBİYYATLAR

1. *Rasim Əfəndi. "Azərbaycan incəsənəti". Bakı, "Şərq-Qərb ", 2007.*
2. *Nəcəfov M. Əzim Əzimzadə .İşıq, Bakı. 1980.*
3. *Nəcəfov M. Rəssam və zaman. İşıq, Bakı. 1977.*

NƏRİMAN NƏRİMANOV YARADICILIĞINDA MULTİKULTURAL DƏYƏRLƏR

GUNEL PENIYEVA

Xülasə:

Məqalədə görkəmli yazıçı, maarifçi və ictimai-siyasi xadim Nəriman Nərimanovun yaradıcılığı multikulturalizm aspektindən təhlil olunur. Müəllifin ədəbi-bədii əsərlərində, eləcə də siyasi çıxışlarında etnik və dini müxtəlifliyin, tolerantlıq və mədəniyyətlərarası dialoqun təbliğinə xüsusi diqqət yetirildiyi araşdırılır. Onun multikultural dəyərlərə verdiyi önəm Azərbaycan cəmiyyətinin bu günkü tolerantlıq siyasətinin formalaşmasında mühüm tarixi rol oynamışdır.

Açar sözlər: Nəriman Nərimanov, multikulturalizm, tolerantlıq, ədəbiyyat, sosial ədalət, milli birlik

Giriş

Azərbaycan ədəbiyyatı və ictimai fikrində mühüm yer tutan şəxsiyyətlərdən biri də Nəriman Nərimanovdur. Onun yaradıcılığı yalnız bədii dəyəri ilə deyil, həm də ideoloji, fəlsəfi və sosial məzmunu ilə seçilir. Xüsusilə XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda və regionda baş verən ictimai-siyasi dəyişikliklər fonunda Nərimanovun fikirləri millətlərarası dialoq, tolerantlıq və mədəni müxtəliflik ideyaları ilə səciyyələnir. Bu baxımdan, onun yaradıcılığı müasir multikulturalizm ideyasının tarixi və ədəbi əsaslarını öyrənmək üçün qiymətli mənbədir.

Multikulturalizm müasir dünyada getdikcə aktuallaşan ictimai-siyasi və fəlsəfi anlayışlardan biridir. Azərbaycan coğrafiyası tarixən çoxmillətli və çoxdinli cəmiyyətin formalaşdığı bir məkan kimi seçilmişdir. Bu baxımdan, Azərbaycan ədəbiyyatının və maarifçilik tarixinin tanınmış nümayəndəsi Nəriman Nərimanovun yaradıcılığı multikultural dəyərlərin təşəkkülü və inkişafında mühüm mərhələ təşkil edir (Əliyev, 2013). Onun ədəbi və ictimai fəaliyyəti bir-birini tamamlayan ideoloji çərçivədə qurulmuşdur.

1. Multikulturalizm və onun ədəbi kontekstdə təzahürü

Multikulturalizm müxtəlif etnosların, dinlərin və mədəniyyətlərin birgə yaşamasını təmin edən ideoloji sistem olmaqla yanaşı, həm də ədəbiyyatda humanist dəyərlərin ifadə vasitəsidir. Nərimanov bu kontekstdə öz dövrünün ictimai-siyasi gərginliyini nəzərə alaraq əsərlərində sosial, dini və milli ayrı-seçkiliyi tənqid edir (Quliyev, 2016).

2. Ədəbi yaradıcılıqda multikultural dəyərlərin təzahürü

Nərimanovun “Bahadır və Sona” əsərində azərbaycanlı gənc Bahadırla xristian Sona arasındakı sevgi münasibəti fonunda etnik və dini dözümsüzlük tənqid edilir. Burada müəllif müxtəlif mədəniyyətlərin bir-birinə yaxınlaşmasının mümkünlüyünü göstərir (Hüseynova, 2019). Eyni zamanda, əsərdə kəskin sosial tənqid vasitəsilə cəmiyyətin fanatik təbəqələrinin stereotipləri ifşa olunur.

“Şamdan bəy” povestində isə müəllif cəmiyyətin təbəqələşməsini və maarifsizliyin doğurduğu fəlakətləri vurğulayır. Əsərdəki obrazlar – sosial mənsubiyyətindən asılı olmayaraq – ortaqlıq insanlıq dəyərlərinə əsaslanır və bu da multikultural yanaşmanın bariz nümunəsidir (Rüstəmov, 2011).

3. İctimai-siyasi fəaliyyəti və multikultural baxış bucağı

Nərimanovun siyasi fəaliyyəti onun multikultural dünyagörüşünü daha dolğun əks etdirir. O, Qafqaz xalqları arasında qarşılıqlı hörmətin və birgəyaşayışın zəruriliyini dəfələrlə vurğulamış, SSRİ rəhbərliyində müxtəlif xalqların hüquqlarını müdafiə etmişdir. Onun “Mən heç bir millətə üstünlük vermirəm...” ifadəsi bu baxışın ideoloji əsasını təşkil edir (Nərimanov, 1957, s. 263).

Nəticə

Nəriman Nərimanovun yaradıcılığı və fəaliyyətində multikultural dəyərlər sadəcə nəzəri prinsip deyil, praktiki ideoloji xətt kimi çıxış etmişdir. Onun əsərləri bu gün də Azərbaycan cəmiyyətində multikulturalizm siyasətinin ədəbi-ideoloji təməl sütunlarından biri kimi qiymətləndirilir. Nərimanovun tolerantlıq, humanizm və sosial ədalət ideyaları həm ədəbiyyat, həm də ictimai düşüncə sahəsində mühüm nümunə olaraq qalır.

İstinadlar (APA formatında)

- Əliyev, T. (2013). Azərbaycan ədəbiyyatında multikulturalizm ideyaları. Bakı: Elm və Təhsil.
- Hüseynova, L. (2019). Nəriman Nərimanovun “Bahadır və Sona” əsərində dini və etnik münasibətlər. Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri, 4(12), 75–82.
- Nərimanov, N. (1957). Seçilmiş əsərləri, I cild. Bakı: Azərneşr.
- Quliyev, E. (2016). Multikulturalizm və ədəbiyyat: nəzəri yanaşmalar. Azərbaycan Humanitar Elmlər Jurnalı, 2(9), 45–53.
- Rüstəmov, M. (2011). Nəriman Nərimanovun maarifçilik fəaliyyəti və onun bədii yaradıcılığı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Xəbərləri, 3(45), 33–40

TRIBUTES TO SABIR AND HIS CONTEMPORARIES: A FEUILLETON UNDER
THE NAME “BAKUDAN” WITH THE SIGNATURE “DEMDAKI”, AN AMATEUR
POET WHOSE NAME REMAINS UNKNOWN

SABİR VƏ MÜASİRLƏRİNƏ NƏZİRLƏR: “DƏMDƏKİ” İMZASI İLƏ
“BAKIDAN” ADI ALTINDA BİR FELYETON, ADI NAMƏLUM QALAN
HƏVƏSKAR ŞAİR

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi

Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Sabirşünaslara görə, Sabirin “Qoyma, gəldi!” (“Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!”) adlı satirası “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Dəmdəki” imzası ilə “Bakıdan” adı altında balaca bir felyetona əsasən meydana gəlmişdir. “Jurnalda şeyrdən əvvəl “Dəmdəki” imzası ilə “Bakıdan” adı altında balaca bir felyeton dərc edilmişdir.... Satiranın ideya məzmunu ilə sıx bağlı olan həmin felyeton budur. “Molla əmi, burada bir axund 13 yaşında bir qızı 65 yaşında bir qoca kişiylə verib. İndi cəmət ona lənət oxuyur. Deyirlər ki, “ay axund, cahil uşağı qoca kişiylə niyə verdin? Deyir ki, mən ilə Məkkə yoldaşı olub, yaxşı adamdır”. “Həmin yetim qızcağızın dilindən bu şeiri yazıb göndərdim ki, çap edəsiniz”. Sabirin bu satirası həmin felyetonun axırında verilmişdir. Felyeton qurtardıqdan sonra “Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!” adlı satira gəlir. Ona görə də həm felyetonun, həm də satiranın nəşr olunma tarixi, jurnalı, nömrəsi eynidir.

Bundan başqa sabirşünaslara əsasən deyə bilərik ki, M.Ə.Sabir “İstiqlal bizimdir” (“Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət”) adlı satirasını mənbələrdə adı məlumd olan bir şairlə razılaşmayaraq yazmışdır. “İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında 15 Mart 1909-cu il № 11-də “Əbunəsr Şeybani” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir”. Bu satirada da Sabir arxayınçılıq xəstəliyinə tutulan, hər parıltını qızıl zənn edən, irticanın havada oynayan qılıncını görməyən adamları tənqid edirdi. Sabirin arxayınçılıq mövzusu ilə əlaqəli yazdığı satiraları çoxdur.

Açar sözlər: M.Ə.Sabir, müasirləri, satira

Abstract:

According to Sabir scholars, Sabir's satire “Goyma, keldi!” (“Khandostu, amandı, goyma, keldi!”) was created based on a small feuilleton under the name “Bakudan” with the signature “Demdaki” in the magazine “Molla Nasreddin”. “Before the poem, a small feuilleton was published in the magazine under the name “Bakudan” with the signature “Demdaki”... This is the feuilleton that is closely related to the ideological content of the satire. “Uncle Molla, here an akhund gave a 13-year-old daughter to a 65-year-old old man. Now the community is cursing him. They say, “Oh akhund, why did you give the ignorant child to the old man? He says that he was a companion of mine in Mecca and is a good man.” “I wrote this poem from the mouth of that orphan girl and sent it to you so that you could print it.” This satire by Sabir is given at the end of that feuilleton. After the feuilleton ends, a satire called “Khandostu, amandı, koyma,

keldi!” comes. Therefore, the publication date, magazine, and issue of both the feuilleton and the satire are the same.

In addition, according to Sabir scholars, we can say that M.A. Sabir wrote his satire “Independence is ours” (“Enough, my dear, move away, don’t do too much exaggeration-freedom”) in disagreement with a poet whose name remains unknown in the sources. “It was first published in the magazine “Molla Nasreddin” on March 15, 1909, No. 11, under the signature “Abunasr Shaybani”. It was included in all publications”. In this satire, Sabir also criticized people who suffer from complacency, who think that every glitter is gold, and who do not see the sword of reaction playing in the air. Sabir wrote many satires related to the theme of complacency.

Keywords: M.A. Sabir, contemporaries, satire

Sabirşünaslara görə, Sabirin “Qoyma, gəldi!” (“Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!”) adlı satirası “Molla Nəsrəddin” jurnalında “Dəmdəki” imzası ilə “Bakıdan” adı altında balaca bir felyetona əsasən meydana gəlmişdir. “Jurnalda şeirdən əvvəl “Dəmdəki” imzası ilə “Bakıdan” adı altında balaca bir felyeton dərc edilmişdir....Satiranın ideya məzmunu ilə sıx bağlı olan həmin felyeton budur. “Molla əmi, burada bir axund 13 yaşında bir qızı 65 yaşında bir qoca kişiyyə verib. İndi cəmət ona lənət oxuyur. Deyirlər ki, “ay axund, cahil uşağı qoca kişiyyə niyə verdin? Deyir ki, mən ilə Məkkə yoldaşı olub, yaxşı adamdır”. (Sabir Hop-Hopnamə, I cild, səh. 373-374) “Həmin yetim qızığığazın dilindən bu şeiri yazıb göndərdim ki, çap edəsiniz”. (Sabir Hop-Hopnamə, I cild, səh. 373-374)

Həmin felyetonun ardınca Sabirin bu satirası gəlir:

Xandostu, amandı, qoyma gəldi!

Didarı yamandı, qoyma, gəldi!

Vay, vay! Deyəsən bəşər deyil bu!

Bir şəklə uyan təhər deyil bu!

Allahı sevirsən, ər deyil bu!

Ərdodu, qabandı, qoyma, gəldi!

Didarı yamandı, qoyma, gəldi!

Sabirin bu satirası həmin felyetonun axırında verilmişdir. Felyeton qurtardıqdan sonra “Xandostu, amandı, qoyma, gəldi!” adlı satira gəlir. Ona görə də həm felyetonun, həm də satiranın nəşr olunma tarixi, jurnalı, nömrəsi eynidir.

Bundan başqa sabirşünaslara əsasən deyə bilərik ki, M.Ə.Sabir “İstiqlal bizimdir” (“Yetər, canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət”) adlı satirasını mənbələrdə adı məlumdakı qalan bir şairlə razılaşmayaraq yazmışdır. “İlk dəfə “Molla Nəsrəddin” jurnalında 15 Mart 1909-cu il № 11-də “Əbunəsr Şeybani” imzası ilə çap olunmuşdur. Bütün nəşrlərə daxil edilmişdir”. (Sabir Hop-Hopnamə, I cild, səh.210) Həmin şeir:

Yetər canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!

Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Hanı, dersən: “Girizandır vətəndən leyli-istibdad?”

Məgər görməzmişən ətrafı tutmuş xeyli-istibdad?

Bu gün İrani yeksər qaplamışdır seyli-istibdad,

Yazıq ölçməkdədir xuni-cəhani geyli-istibdad,

Hələ Təbrizə də var iştəhayi-meyli-istibdad!

Yetər canım, çəkil get, etmə çox təbxiri-hürriyyət!

Bizim qazqanda hərgiz oynamaz kəfkiri-hürriyyət!

Bu satırada da Sabir arxayınçılıq xəstəliyinə tutulan, hər parıltını qızıl zənn edən, irticanın havada oynayan qılıncını görməyən adamları tənqid edirdi. Sabirin arxayınçılıq mövzusu ilə əlaqəli yazdığı satiraları çoxdur.

Ədəbiyyat:

1. Sabir M. Ə. Hophopnamə. Tərtib edən, müqəddimə və şərhlərin müəllifi Məmməd Məmmədov. I c., Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 478 s.
2. Sabir M. Ə. Hophopnamə. Tərtib edən, müqəddimə və şərhlərin müəllifi Məmməd Məmmədov. II c., Bakı: Şərq-Qərb, 2004, 383 s.
3. Sabir M. Ə. Hophopnamə. Tərtib edən, müqəddimə və qeydlərin müəllifi Alxan Bayramoğlu. Bakı: Təhsil, 2012, 552 s.
4. Cəfər Ə. Sabirin yaradıcılığında təhzil, nəzirə və bənzətmələr // M.Ə. Sabir haqqında tədqiqlər. Bakı: "CBS", 2012, s.130-208
5. Xəndan C. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Bakı: Azərnəşr, 1962, 434 s. akı: Təhsil, 2012, 552 s.

LIFE AND CREATION OF İBRAHİM ŞİNASI
İBRAHİM ŞİNASİNİN HƏYATI VƏ YARADICILIĞI

Prof. Dr. Elman Quliyev

Azərbaycan, Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Türkoloji mərkəzin Türk ədəbiyyatı bölməsinin müdiri

Orcid: 0000-0001-5413-9479

ÖZET

Şinasi Tənzimat ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biridir. O, türk ədəbiyyatına daha çox realist bir nasir və yeni şeir nümayəndəsi kimi daxil olmuşdur. Şinasi Parisdə oxuyarkən anasına yazdığı məktublardan birində qeyd edirdi ki, “din, dövlət, vətən və millət yolunda özümü fəda etmək istərdim.” Türk ədəbiyyat tarixlərində qeyd olunduğu kimi, “Şinasi nə parlaq üsluba, nə də yüksək bir sənətkarlığa malik deyildi.” Fəqət, onun türk ədəbiyyatında ön yerlərdən birini tutması, yenilik tərəfdarı olması və bu yenilikləri yuxarıda deyildiyi kimi vətən, millət və s. yolunda tətbiq etmə- si ilə bağlıdır. Çünki Şinasi, başlıca olaraq, istibdad rejimini tənqid edir, xalqın tərəqqisini bu rejimin məhvində görürdü. Şinasi yeniliyin tətbiqini istibdada qarşı əsas mübarizə vasitəsi kimi qəbul edirdi.

Anahtar kelimələr: İ.Şinasi, Tənzimat ədəbiyyatı, yenilik, istibdad, yaradıcılıq

SUMMARY

Shinasi is one of the main creators of Tanzimat literature. He entered Turkish literature more as a realistic prose and a representative of new poetry. When Shinasi was studying in Paris, he wrote in one of his letters to his mother that "I would like to sacrifice myself for the cause of religion, state, motherland and nation." As mentioned in the history of Turkish literature, "Shinasi he had no style, and no high artistry." However, the fact that he occupies one of the leading places in Turkish literature, is a supporter of innovations and, as mentioned above, these innovations are the homeland, nation, etc. it is related to its application on the way. Because Shinasi mainly criticized the authoritarian regime and saw the progress of the people in the destruction of this regime. Shinasi considered the introduction of innovation as the main means of struggle against tyranny.

Key words: I. Shinasi, Tanzimat literature, innovation, tyranny, creativity

GİRİŞ

İbrahim Şinasi XIX əsr yeni türk ədəbiyyatının yaradıcılarından biridir. O, eyni zaman- da Türkiyədə qəzetçiliyin qabaqcıl

nümayəndələrindən, fransız dilindən olunan mənzum tərcümələrin, ilk səhnə əsərlərinin müəlliflərindən biridir.

İbrahim Şinasi 1824-cü ildə İstanbul ətrafın- da yerləşən Topxanada anadan olmuşdur. Atası 1828-ci ildə rus-türk müharibəsində həlak ol- muşdur. Bundan sonra ailənin bütün qayğısını çəkmək Şinasinin anasının üzərinə düşür. O, oğ- lunun təhsilinə xüsusi maraq göstərir. Buna görə də, İbrahimi Topxanadakı məhəllə məktəbinə qoyur. Təhsilini başa vur- duqdan sonra

atasının dostları Şinasini Topxanada dövlət dairələrindən birində yazı işləri bürosuna işə düzəldirlər. Bura avropasayağı bir yer idi. Məmurların əksəriyyəti fransızlar idi. Şinası burada yüksək rütbəli dövlət və mədəniyyət adamları ilə tanış olur, onlardan çox şeylər öyrənir. Məsələn, o, İbrahim Əfəndinin köməyi ilə Şərq elmi-fəlsəfi dəyərlərini və mədəniyyətini yaxından mənimsəyə bilir. Şinası eyni zamanda Qərb mədəniyyətinə də rəğbət bəsləyir, xüsusilə fransız dili və ədəbiyyatını öyrənməyə meyl göstərir. Bir fransız zabiti ona fransız dilini öyrədir. Həmin zabit sonralar müsəlmanlığı qəbul edir və Türkiyədə Rəşad bəy adı ilə tanınır. Qeyd edək ki, sarayda məsul vəzifədə çalışan Rəşid Paşanın da Şinasinin həyatında mühüm rolu olmuşdur. Şinası Rəşid Paşadan daim qayğı görmüş, ona həsr etdiyi bir qəsidəsində Rəşid Paşaya olan məhəbbətini özünəməxsus formada izhar etmişdir. 1848-ci ildə Şinası fransız dilini və mədəniyyətini yaxından öyrənmək, eyni zamanda təhsil almaq məqsədi ilə Parisə getməyi planlaşdırır. Rəşid Paşa Sultan Əbdülməciddən razılıq alır və Şinası 1849-cu ildə Parisə yola düşür. Şinası türk imperatorluğunun Parisə göndərdiyi ilk tələbələrindən idi. O, təxminən 5 il müddətində Fransa həyatı ilə tanış olmuş, Avropa iqtisadi və mədəni modelinin ölkəsində tətbiqinə maraq göstərmişdir.

Şinası sonralar maliyyə işlərini öyrənmək üçün İstanbuldan rəsmi göstəriş alır. Təhsil almaqla yanaşı, maliyyə nazirliyində də işləyir.

O, 1854-cü ildə Türkiyəyə qayıdır. İlk illər Topxanada, sonra isə Məclisi - Maarifdə çalışır. Şinası Avropadan gəldikdən sonra yeni üslubda yazdığı bədii əsərlərini çap etdirir. 1859-cu ildə fransızcadan tərcümə etdiyi mənzum əsərlərdən ibarət bir toplusu işıq üzünə görünür. Bu əsərlər onun Avropa ədəbiyyatına doğru ilk addımı hesab olunur.

YÖNTEM

Şinası Türkiyədə geniş planda fəaliyyət göstərir. O, Türkiyədə Avropa standartlarına cavab verə biləcək bir qəzetin çap olunmasını istəyirdi. O, ilk yeni türk qəzetçiliyinin əsası hesab olunan “Tərcümani-əhval” (1860) qəzetində məqalələr çap etdirdi. Qəzetin 24-cü sayından sonra bu qəzet ilə əlaqəni pozmuş və təkbaşına “Təsviri-əfkar” (1862) adlı qəzet buraxmışdır. “Təsviri-əfkar” qəzetçilik sahəsində özündən əvvəlki “Tərcümani-əhval”dan daha çox iş gördü və böyük problemlərə toxundu. Qəzet yeni türk ictimai fikir və ədəbiyyatı tarixində yeni mərhələ hesab olunur. Bir çox ictimai və digər məsələlərin ciddiliyi, ziddiyyət və narahatlıqların son həddə çatması Şinasinin qəzeti Namiq Kamala təhvil verərək Parisə yola düşməsinə səbəb oldu. 1864-cü ildə Parisə gələn Şinası qələmi yerə qoymamış, böyük bir türk lüğəti hazırlamaqla məşğul olmuşdur. Onu da qeyd edək ki, Namiq Kamalın Parisə gətməsindən sonra isə “Təsviri-əfkar” qəzetini Ricaizadə Əkrəm çap etdirmişdir. Sultan Əbdüləzizin 1867-ci ildə Parisə gəlişi zamanı Şinasinin dostu və himayədarı Fuad Paşa onunla görüşür və Şinasini Türkiyəyə geri dönməyə razı salır. Şinası Türkiyəyə qayıtsa da, təkrar olaraq iki dəfə yenidən Parisə dönr.

Bu illərdə o, fəaliyyətində bədii yaradıcılıqla bərabər, qəzetçiliyə də xüsusi yer verir. Şinası 1871-ci ildə vəfat etmişdir.

Şinası Tənzimat ədəbiyyatının əsas yaradıcılarından biridir. O, türk ədəbiyyatına daha çox realist bir nasir və yeni şeir nümayəndəsi kimi daxil olmuşdur. Şinası Parisdə oxuyarkən anasına yazdığı məktublardan birində qeyd edirdi ki, “din, dövlət, vətən və millət yolunda özümü fəda etmək istərdim.” Türk ədəbiyyat tarixlərində qeyd olunduğu kimi, “Şinası nə parlaq üsluba, nə də yüksək bir sənətkarlığa malik deyildi.” Fəqət, onun türk ədəbiyyatında ön yerlərdən birini tutması, yenilik tərəfdarı olması və bu yenilikləri yuxarıda deyildiyi kimi vətən, millət və s. yolunda tətbiq etməsi ilə bağlıdır. Çünki Şinası, başlıca olaraq, istibdad rejimini tənqid edir, xalqın tərəqqisini bu rejimin məhvində gördü. Şinası yeniliyin tətbiqini istibdada qarşı əsas

mübarizə vasitəsi kimi qəbul edirdi. O, yaradıcılığında elə problemlərə toxunurdu ki, bunlar bilavasitə xalqın ictimai-siyasi şüuru- nun oyanmasına, yeni ideyaların duyulmasına təsir göstərirdi. Heç şübhə- siz, Şinasi xalqa onun öz dili ilə müraciət etməyi əsas sayırdı. O, yeni türk ədəbiyyatında sadə dil, asan ifadələr tərəfdarı kimi çıxış edirdi. Unutmaq lazım deyil ki, Şinasi və ona bənzər bir çox sənətkarların əski ədəbiyyat nümunələrindən fərqli sadə dildə yazmalarına səbəb yeni ya- ranan qəzetçiliyin inkişafı olmuşdur. Çünki bu dövrdə nəşr olunan qə- zətlərin böyük əksəriyyəti “saf türkcə” və ya “avam lisanı” deyilən bir dildə idi:

Yaxud:

Eşi yox bir gözəli sevdi, bəyəndi könlüm. Qısqanır kəndi gözündən yenə kəndi könlüm.

...Candan ülfət edəli öylə cavan dilbər ilə, İstəməm qeyrisini hürri-mələk olsa belə.

Məst olur, zövqü-məhəbbətlə o gözlər bayılır, Səpilincə üzünə göz yaşım, amma ayılır.

Kəndi hüsnündən utanmış da, qızarmış yanağı, Üzün örtüb, qapamış saçları başdan aşağı.

Zülfün düşüncə gərdəni bərrəkün üstünə Büllur içində sünbülü sirabı andırır.

BULGULAR

Şinasinin həyatı ilə tanışlıqdan aydın oldu ki, Rəşid Paşa onun hə- yatında mühüm rol oynamış, bir sözlə, şairin böyük xeyirxahı olmuş- dur. Bu səbəbdən Şinasi ona daim rəğbət bəsləmiş, yaradıcılığında xü- susi yer ayırmışdır.

Şair bir qəsidəsində Rəşid Paşanı maarifpərvər kimi qiymətləndirir, onu xalqının səadət payı hesab edir:

Qəlbi milətə vücudun ulu bir möcüzədir, Bu fəhm eyləməyən müdrikəyi-acizədir. Etdin azad bizi, olmuş ikən zülmə əsir, Cəhlimiz sanki idi kəndimizə bir zəncir.

Bir itik namədir, insana sənin qanunun, Bildirir haqqını sultana sənin qanunun.

Sən kimi ağıl olan qan tökərək günmü sürər? Vəchi namusuna ol qan ilə düzgünmü sürər?

Şinasi elə bir orijinal üsluba malik sənətkardır ki, sənətində sadəliklə yanaşı, konkretlik də özünü göstərmişdir. Onun yaradıcılığında bu baxım- dan diqqəti cəlb edən əsərlərdən biri də “Şair evlənməsi”dir (1859). Əsər Avropa sənət ölçülərinə uyğun yazılan ilk səhnə əsərlərindəndir. “Şair ev- lənməsi” bir pərdəli komediya. Onu da qeyd edək ki, əsər avropasayağı modelə uyğun yazılsa da, milli bir teatr örnəyi kimi qəbul olunmuşdur. Əsərin mövzusu adi həyatdan götürülmüşdür. Burada məişət problemləri diqqət mərkəzində saxlanılır. “Şair evlənməsi” komik üslubda yazılsa da, burada müəyyən dramatizm də vardır. Hər şeydən əvvəl, türk ədəbiyyat- şünasları Şinasinin bu əsəri ilə “Molyer komediyaları arasında bir yaxın- lıq və bağlılıq” görürlər. Molyer komediyalarının faciənin yanından keç- məsi fikrinin dəqiq və düzgünlüyünə əsaslanaraq, onda “Şair evlənməsi” komediyasında məişət problemləri daxilində özünü göstərən dramatizmin gərginlik səviyyəsinin böyüklüyü şübhəsiz qəbul olunur. Əsərin əsas ob- razı Müştəq bəydir. Şairlik edən bu şəxs məhəllədəki Qumru xanım adlı bir qızı sevir. Şinasi Müştəq bəyin Qumruya olan məhəbbətini, ona qəl- bən bağlılığını belə ifadə edir:

Bir Qumrusan sən,

Təbə müvafiq. Yapsam yuvanı, Sinəmdə layiq. Can ilə könüldən Mən oldum aşiq. Yapsam yuvanı, Sinəmdə layiq.

Lakin onların sevgilərinə mane olanlar vardır. Məhəllə imamı, Zibə və Həbibə adlı qadınlar belə şəxslərdəndir. Məhəllə imamı Müştəq bəyə sevdiiyi Qumrunun yaşca kiçik olduğunu bəhanə gətirərək, yaşca bö- yük olan başqa birisini nigahlayır. Müştəq bəyin dostu Hikmət əfən-

di imama rüşvət verəndən sonra hər şey dəyişir. Məhəllə imamı qeyd edir ki, “mən böyük qızın nigahını kəsmişəm, fəqət yaşca yox, boy- ca böyük olan Qumru xanımın.” Beləliklə, Müştəq bəy öz sevgilisinə qovuşur. Müəllif burada zahirən adi, daxilən ciddi problemləri yığcam şəkildə verə bilmiş, dövrün, cəmiyyətin ziddiyyətlərinə müdaxilə etmişdir. Qeyd edək ki, Şinasi ədəbiyyatda “sözü uzatmadan” fikir söyləyən sənətkar kimi tanınmışdır. Adı çəkilən komediyada da bu cəhət başdan-başa özünü göstərmişdir.

SONUÇ

Şinasi yaradıcılığında əsas yerlərdən birini şeirləri tutur. Düzdür, onun kəmiyyət baxımından o qədər də böyük olmayan bədii yaradıcılığı içərisində şeirləri də azlıq təşkil edir. Şairin bütün şeirləri ilk dəfə 1862- ci ildə “Divani-Şinasi” adlanan kiçik bir kitabçada çap olunmuşdur. Kitabda klassik Şərq divan şeir şəkillərində yazılmış lirik nümunələrlə yanaşı, bir sıra həcv, satirik mənzumələr də vardır. Onu da qeyd edək ki, Şinasinin Sultan Əbdülməciddə rəğbəti olduğu üçün ona mədhiyyələr yazmışdır. Əksinə, Sultan Əbdüləzizə isə başqa bir planda yanaşmışdır. Daha doğrusu, yaradıcılığında Əbdüləzizə biganə və ögey bir münasi- bət özünü göstərmişdir.

Şinasi Qərb meyilli sənətkar olduğundan Avropa dillərinə, xüsusən fransız dilinə böyük rəğbət bəsləyirdi. Bu səbəbdəndir ki, Şinasi türk ədəbiyyatında ilk dəfə fransız dilində şeir yazan sənətkar hesab olunur. Şinasi yaradıcılığında folklora böyük maraq hiss olunur. O, Osman-

lı atalar sözlərindən ibarət bir kitab tərtib etmiş, türk şifahi xalq yaradı- cılığı nümunələrinin zənginliklərini nümayiş etdirmişdir.

Şinasi türkcə şeirlər yazıb onların bəzilərini fransızcaya tərcümə et- diyi kimi, fransızcadan da türkcəyə şeirlər tərcümə etmişdir. Fransaın məşhur şairləri olan Rassini, Lamartin, Lafonten, Jilbert, Fenelon və b. şeirlərini türkcəyə tərcümə edən Şinasi onların əsərlərini ilk dəfə 1859- cu ildə “Tərcümeyi-mənzumə” adı altında çap etdirmişdir.

Bu yol ilə Şinasi həm fransız şeir dilini türk dilinə yaxınlaşdırmış, həm də Avropa şeirinin Türkiyəyə gəlişini sürətləndirmişdir.

KAYNAKLAR

1. Şinasi. Külliyyatı, Müntəxəbatı-əşar, Ankara, 1960.
2. Şinasi. Şair evlənməsi, İstanbul, 1943.
3. Şinasi. Müntəxəbatı-təsviri əfkar, İstanbul, 1876.
4. Quliyev E. Türkiyə türk ədəbiyyatı. Bakı, 2003.
5. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatı. Bakı, ADPU, 2009.
6. Quliyev E. Türk xalqları ədəbiyyatının yaradıcılıq problemləri. Bakı, ADPU, 2010 (həmmüəlliflərlə).

INTERNAL AND EXTERNAL CONFLICTS IN THE FIELD OF LITERARY
CRITICISM

DAXİLİ VƏ XARİCİ KONFLİKTLƏR ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ MÜSTƏVİSİNDƏ

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat” kafedrasında dosent əvəzi

Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Bizim ədəbiyyatşünaslıq dərsliklərində öyrəndiyimiz süjetin atributlarından olan bu intriqə və koliziyalar süjetin xarici konfliktləri hesab edilir. Yəni, **süjetin xarici konfliktləri münasibətlərə cəlb edilən obrazlar arasında özünü göstərir**. Həmçinin ədəbiyyatşünaslıq elmində süjetə aid **daxili konfliktlər** adlı bir termin də vardır. Daxili konflikt isə obrazın özünün daxili aləmində baş verən ziddiyyət, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətdir. Ona görə mənəvi-əxlaqi keyfiyyətdir ki, biz həmin obrazın daxili konfliktini ilə onun iç dünyasının dərinliyinə varmış oluruq. Yəni daxili konflikt obrazın gözlə görünməyən mənəvi dünyasını ortaya qoymağı bacarır. Çünki daxili konflikt obrazın əsl kimliyidir desək, bəlkə də yanlışdır. Oxucular daxili konflikt hesabına obrazı gözlə görünən tərəfi ilə yox, gözlə görünməyən tərəfi ilə tanıyır. Bu baxımdan deyə bilərik ki, xarici konflikt obrazın gözlə görünən tərəfi, daxili konflikt isə obrazın gözlə görünməyən tərəfidir.

daxili konflikt bədii əsərin **emosional dəyərini** artıran vasitələrdəndir. Bu emosional dəyər də mütləq psixoloji məqamlarla bağlı olur. Bəzən daxili konflikt ilə monoloqu **təktərəfli danışmaq olmasına görə qarışıq salırlar**. Lakin fərq budur ki, **monoloq** obrazın **tək səsli olaraq** danışığıdır. Daxili konflikt isə obrazın daxili dünyasının, iç dünyasının **tək səssiz olaraq** danışığıdır. Yəni: Daxili konflikt obrazın daxili aləminin səssiz olaraq öz-özü ilə danışığıdır.

Daxili ziddiyyət qəhrəmanın iç dünyasındakı mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri üzə çıxarır. Daxili konflikt obrazın daha dolğun və parlaq əks olunmasına yol açır. Daxili ziddiyyət obrazın daxilindəki **“iki mən”in toqquşmasıdır**, bu mübarizədə **birinin digəri üzərində qələbəsidir**. Daxili konfliktlə mütləq “iki mən” olmalıdır:

I mən: Obrazın gözlə görünən tərəfi

II mən: Obrazın gözlə görünməyən tərəfi, yəni, obrazın iç dünyası. Yəni obrazın əsl mənəvi kimliyi.

Açar sözlər: bədii ədəbiyyat, daxili konflikt, xarici konflikt

Abstract:

These intrigues and collisions, which are attributes of the plot that we study in literary criticism textbooks, are considered external conflicts of the plot. That is, the external conflict of the plot manifests itself among the characters involved in the conflicts. There is also a term called internal conflicts related to the plot in literary criticism. Internal conflict is a contradiction that occurs in the inner world of the character itself, a moral and ethical quality. Therefore, it is a moral and ethical quality that we reach the depths of the character's inner world with the internal conflict of that character. That is, the internal conflict is able to reveal the invisible spiritual world of the character. Because if we say that the internal conflict is the true identity of the character, perhaps we are not mistaken. Readers recognize the character not with the visible side, but with the invisible side due to the internal conflict. From this point of view, we can say

that the external conflict is the visible side of the character, and the internal conflict is the invisible side of the character. Internal conflict is one of the means that increases the emotional value of a work of art. This emotional value is also necessarily related to psychological aspects. Sometimes, internal conflict and monologue are confused because they are one-sided conversations. However, the difference is that monologue is the character's speech in a monologue. Internal conflict is the silent speech of the character's inner world, inner world. That is: Internal conflict is the silent conversation of the character's inner world with itself.

Internal conflict reveals the moral and ethical qualities in the hero's inner world. Internal conflict paves the way for a more complete and vivid reflection of the character. Internal conflict is the clash of the "two selves" within the character, the victory of one over the other in this struggle. In internal conflict, there must be "two selves":

Self I: The visible side of the image

Self II: The invisible side of the image, that is, the inner world of the image. That is, the true spiritual identity of the image.

Keywords: fiction, internal conflict, external conflict

Ümumiyyətlə, konflikt bir-birinə qarşı durmuş qüvvələrin, ziddiyyəti, mübarizəsi, onların təşəkkül və inkişafıdır. Belə mübarizə şəraitində xarakterlərin açılması, onların doğulduğu üzə çıxır. Konfliktlər fonunda xarakterlər formalaşır və xarakterlər açılır. Konfliktin maraqlı və gərgin verilməsi sənətkarlıq məharətindən asılıdır. Sənətkar məhz bədii konflikt vasitəsilə dövrün, zamanın bədii inikasını, onda təəcəssüm olunan surət və personajların canlı lövhələrini yaratmağa müyəssər olur. Hər bir konflikt öz başlanğıcını ziddiyyətlərdən götürür. Ziddiyyət xeyirlə-şərin mübarizəsidir. Şərqdə ziddiyyət Hörmüz və Əhrimənin simasında özünü göstərir.

Bədii əsərdə konfliktin əsas mənbəyi ziddiyyətdir. Real həyatı ziddiyyətlər konfliktləri tipikləşdirməyə, qəhrəmanların xarakterini hərtərəfli açmağa, tarixi hadisələrin real lövhələrini canlandırmağa imkan verir. Bədii əsərin struktur əsasını konflikt və onun müəyyən bədii ifadəsi təşkil edir. Konfliktin bədii əsərdəki funksiyası aşağıdakılardır:

- Real həyatı ziddiyyətləri əks etdirir.
- Qəhrəmanın xarakterini açmaq vasitəsidir.
- Bədii əsərin strukturunu müəyyənləşdirir.

Bədii əsərlərdə də obrazın xarakteri 2 cür özünü göstərir:

1. Obraz xarici aləmdə. Bunun əsasında bədii əsərdə xarici konflikt formalaşır.
2. Obraz daxili aləmdə. Bunun əsasında isə obrazın daxili konfliktini formalaşır.

Məlumdur ki, əsərdə təsvir edilən qəhrəmanlar şüurlu surətdə bir-birinə qarşı mübarizə aparır, məqsədləri uğrunda çırpınırlar. Hərəkət və hadisələr onların bu toqquşmaları üzərində qurulur. Deməli konfliktlər üzərində süjetin əsas atributları (əlamətləri-U.Q.) formalaşır. İntriqa və kolliziya ancaq konfliktlər üzərində formalaşır.

1.İntriqa: Latınca “intrigare” sözündən olub “qarışdırmaq” deməkdir, bütün əsər boyu bir-birinə zidd, əks cəbhələrdə döyüşən əsas qəhrəmanlar arasında şüurlu surətdə öz məqsədləri naminə aparılan şəxsi münaqişədir.

2.Koliziya: Latınca “collisio” sözündən olub, qarşılaşma, toqquşma, bir-birinə zidd cəbhələrdə döyüşən qəhrəmanların arxasında dayanan ictimai zümrələr və onların mənafeələrinin üz-üzə gəlməsidir. Bədii əsərdə müəyyən insan qrupları arasında gedən mübarizədir.

Bizim ədəbiyyatşünaslıq dərslərlərində öyrəndiyimiz süjetin atributlarından olan bu intriqa və koliziyalar süjetin xarici konfliktləri hesab edilir. Yəni, **süjetin xarici konfliktləri münəviyyələrə cəlb edilən obrazlar arasında özünü göstərir.** (U.Q.)

Həmçinin ədəbiyyatşünaslıq elmində süjetə aid **daxili konfliktlər** adlı bir termin də vardır. “Daxili konflikt isə obrazın özünün daxili aləmində baş verən ziddiyyət, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətdir. Ona görə mənəvi-əxlaqi keyfiyyətdir ki, biz həmin obrazın daxili konfliktini ilə onun iç dünyasının dərinliyinə varmış oluruq. Yəni daxili konflikt obrazın gözlə görünməyən mənəvi dünyasını ortaya qoymağı bacarır. Çünki daxili konflikt obrazın əsl kimliyidir desək, bəlkə də yanlışdır. Oxucular daxili konflikt hesabına obrazı gözlə görünən tərəfi ilə yox, gözlə görünməyən tərəfi ilə tanıyır. Bu baxımdan deyə bilərik ki, xarici konflikt obrazın gözlə görünən tərəfi, daxili konflikt isə obrazın gözlə görünməyən tərəfidir”. (U.Q.)

Daxili konflikt (ziddiyyət, münəviyyələr-U.Q.) müsbət və mənfiyindən asılı olmayaraq müstəqilliyə meyl edən, bütün günahlarını, bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürməyə hazır olan canlı insanlara məxsus bir keyfiyyətdir. Elə bir insan tapmaq olmaz ki, onun qəlbinin dərinliklərində nəcib insani keyfiyyətlərin közətiləri olmamış olsun.

Göründüyü kimi, daxili konflikt bədii əsərin **emosional dəyərini** artıran vasitələrdəndir. Bu emosional dəyər də mütləq psixoloji məqamlarla bağlı olur. Bəzən daxili konflikt ilə monoloqu **təktərəfli danışmaq olmasına görə qarışıq salırlar.** Lakin fərq budur ki, **monoloq** obrazın **təktərəfli danışmaq** olmağıdır. Daxili konflikt isə obrazın daxili dünyasının, iç dünyasının **təktərəfli danışmaq** olmağıdır”. (U.Q.) Yəni: “Daxili konflikt obrazın daxili aləminin səssiz olaraq öz-özü ilə danışmağıdır”. (U.Q.)

Deməli, daxili konflikt hər hansı bir obrazın mənəvi aləmindəki, yəni iç dünyasındakı iki “mən”in toqquşmasıdır, bir-birilə üzləşməsidir. “Daxili konflikt münəviyyələrə cəlb edilən obrazlar arasında yox, obrazın özünün daxili aləmində baş verən ziddiyyət, daxili hiss və həyəcan, düşüncələrin əksi, qəhrəmanın mənəvi psixoloji gərginliyi, bu gərginlikdən doğan qəhrəmanın narahatlıq hissidir”. (Məmməd Əliyev, (2012), s. 225)

Daxili ziddiyyət qəhrəmanın iç dünyasındakı mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri üzə çıxarır. Daxili konflikt obrazın daha dolğun və parlaq əks olunmasına yol açır. Daxili ziddiyyət obrazın daxilindəki **“iki mən”in toqquşmasıdır**, bu mübarizədə **birinin digəri üzərində qələbəsidir.** Daxili konfliktdə mütləq “iki mən” olmalıdır:

I mən: Obrazın gözlə görünən tərəfi

II mən: Obrazın gözlə görünməyən tərəfi, yəni, obrazın iç dünyası. Yəni obrazın əsl mənəvi kimliyi.

Ədəbiyyat:

1. Xəlil Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı
2. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov, (2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çarşıoğlu
3. Məmməd Əliyev, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı
9. Məhəmmədali Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı
4. Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı
5. Rafiq Yusifov, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı

THE METHODOLOGY OF INDIVIDUAL APPROACH IN TEACHING THE
AZERBAIJANI LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES
İLKOKUL SINIFLARINDA AZERBAIJAN DİLİNİN ÖĞRETİMİNDE BİREYSEL
YAKLAŞIMIN METODOLOJİSİ

Peri Pashayeva

Dosent, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru Pəri Paşayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ÖZET

İlköğretim düzeyinde öğrencilerin bilgi ve becerilerinin gelişiminde bireysel yaklaşım özel bir yere sahiptir. Modern eğitim sisteminde, her öğrencinin bir birey olarak gelişimine hizmet eden pedagojik süreç, bireysel yaklaşımın doğru şekilde uygulanmasına bağlıdır. Bu makalede, Azerbaycan dili derslerinin öğretiminde bireysel yaklaşımın mahiyeti, amaçları ve pratik uygulama yolları ayrıntılı olarak analiz edilmektedir. Yazar, her öğrencinin öğrenmeye bakış açısı, öğrenme hızı, dikkat düzeyi ve entelektüel yeteneklerinin farklı olduğunu ve bu farklılıkların Azerbaycan dili derslerinde mutlaka dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Makale kapsamında bireysel yaklaşım uygulanırken kullanılan yöntem ve teknolojiler (farklılaştırılmış öğretim, proje yöntemi, portfolyo kullanımı, interaktif yöntemler, oyunlar ve dijital kaynaklar) açıklanmakta ve gerçek ders örnekleriyle desteklenmektedir. Ayrıca öğretmenlerin bu metodolojik yaklaşımı planlarken hangi kriterlere dayanması gerektiği de ele alınmaktadır. Araştırma sonuçları, bireysel yaklaşımın sadece dil becerilerinin değil, aynı zamanda yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme yeteneklerinin gelişimine de önemli katkılar sağladığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: ilköğretim, metodolojik yaklaşım, araştırma sonucu, dil becerileri, bireysellik.

ABSTRACT

The individual approach plays a crucial role in shaping students' knowledge and skills at the primary education level. In modern educational systems, the pedagogical process that supports the personal development of each student depends on the proper implementation of an individual approach. This article provides a detailed analysis of the essence, goals, and practical application methods of the individual approach in teaching the Azerbaijani language. The author emphasizes that since students differ in their learning attitudes, pace, attention levels, and intellectual abilities, it is essential to consider these differences in Azerbaijani language classes.

The article explains the methods and technologies used in the application of the individual approach (differentiated instruction, project-based learning, use of portfolios, interactive methods, games, and digital resources) and illustrates them with real classroom examples. It also outlines the criteria that teachers should rely on when planning this methodological approach. The study concludes that the individual approach significantly contributes not only

to the development of language skills but also to creative thinking, critical thinking, and self-expression abilities among primary school students.

Keywords: primary education, methodological approach, research result, language skills, individuality.

İbtidai təhsil pilləsində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının formalaşmasında fərdi yanaşma xüsusi yer tutur. Müasir təlim sistemində hər bir şagirdin şəxsiyyət kimi inkişafına xidmət edən pedaqoji proses fərdi yanaşmanın düzgün tətbiqindən asılıdır. Məqalədə Azərbaycan dili fənninin tədrisində fərdi yanaşmanın mahiyyəti, məqsədləri və praktik tətbiq yolları ətraflı şəkildə təhlil edilir. Müəllif qeyd edir ki, hər bir şagirdin təlimə münasibəti, öyrənmə tempi, diqqət səviyyəsi və intellektual qabiliyyətləri fərqli olduğundan, Azərbaycan dili dərslərində bu fərqlilikləri nəzərə almaq zəruridir.

Məqalədə fərdi yanaşma tətbiq edilərkən istifadə edilən metod və texnologiyalar (diferensial təlim, layihə metodu, portfolioların tətbiqi, interaktiv üsullar, oyunlar və rəqəmsal resurslar) izah olunur və real dərs nümunələri ilə illüstrasiya edilir. Eyni zamanda müəllimlərin bu metodik yanaşmanı planlaşdırarkən hansı meyarlara əsaslanmalı olduqları izah edilir. Tədqiqat nəticəsində aydın olur ki, fərdi yanaşma ibtidai sinif şagirdlərində yalnız dil bacarıqlarının deyil, eyni zamanda yaradıcı təfəkkürün, tənqidi düşüncənin və özünüifadə bacarığının inkişafına mühüm təsir göstərir. [1, 101]

Giriş. İbtidai təhsil, uşaqların gələcək intellektual və şəxsiyyət inkişafının bünövrəsini təşkil edən mühüm mərhələdir. Bu mərhələdə verilən bilik və bacarıqlar yalnız konkret dərs nəticələrini deyil, həm də həyat bacarıqlarını formalaşdırır. Bu baxımdan, Azərbaycan dili dərslərində fərdi yanaşmanın metodik əsaslarla qurulması tədris prosesinin effektivliyini artırmaq üçün mühüm şərtidir.

Fərdi yanaşmanın mahiyyəti və prinsipləri. Fərdi yanaşma – təlim prosesində hər bir şagirdin öyrənmə tərz, qabiliyyəti, marağı və psixoloji xüsusiyyətlərinin nəzərə alınmasıdır. Fərdi yanaşmanın əsas prinsipləri:

- Fərqliliyin tanınması – hər bir şagirdin unikallığına hörmətlə yanaşmaq;
- Məqsədəuyğunluq – təlim hədəflərinin şagirdlərin potensialına uyğunlaşdırılması;
- Aktivlik və iştirakçılıq – şagirdlərin təlim prosesində aktiv iştirakı üçün şəraitin yaradılması;
- Geri əlaqə və qiymətləndirmə – şagirdlərin nailiyyətlərinin fərdi şəkildə izlənilməsi və müsbət mövqedən qiymətləndirilməsi. [3, 66]

Azərbaycan dili dərslərində fərdi yanaşmanın tətbiq sahələri.

1. Fonetik və leksik bacarıqların inkişafı. Müəllimlər tələffüz, intonasiya və söz ehtiyatı üzərində iş apararkən şagirdlərin dil səviyyəsinə uyğun tapşırıqlar hazırlamalıdır. Məsələn, bir şagird üçün təkcə şəkilli söz kartları ilə məşğul olmaq kifayət olduğu halda, digər şagirdə sözlərlə cümlə qurmaq və ya qısa hekayə yazmaq tapşırığı verilə bilər.

2. Qrammatik məsələlərin öyrədilməsi. Qrammatik qaydaların mənimsədilməsi şagirdlərin idrak səviyyələrinə uyğun şəkildə izah olunmalıdır. Misal üçün, bəzi şagirdlərə fellərin zamanlarını izah etmək üçün vizual cədvəllər və əyani vasitələr tətbiq edilə bilər. Digərlərinə isə zaman dəyişməsinə ifadə edən cümlələr qurmaq və mətnlərdə tapşırıqlar yerinə yetirmək tövsiyə olunur.

3. Yazı bacarığının inkişafında fərdi yanaşma. Şagirdlərin yazı vərdişlərinin formalaşması üçün fərqli metodlar tətbiq edilə bilər. Məsələn:

- zəif yazı bacarığı olan uşaqlar üçün “cümləni tamamla” tipli tapşırıqlar;
- orta səviyyəli şagirdlər üçün “sözlərə əsaslanaraq cümlə qur” tapşırıqları;
- yüksək səviyyəli şagirdlər üçün “mövzu üzrə esse yaz” kimi yaradıcı yazı tapşırıqları istifadə olunur.

4. Danışq bacarığının inkişafı. Azərbaycan dili dərslərində danışq bacarığının inkişafı üçün rollu oyunlar, dialoq qurma tapşırıqları, nağıl danışma və “sual-cavab” üsulu ilə fərdi və cütlü fəaliyyətlər həyata keçirilir. Məsələn, müəllim “kitabxanada kitab axtaran uşaq və kitabxanaçı” rollarını təklif edib, bu mövzuda dialoq qurmağı tələb edə bilər.

Texnologiya və innovativ yanaşmalar. Müasir texnologiyalar fərdi yanaşmanı daha çevik və effektiv hala gətirir. Aşağıdakılar bu istiqamətdə istifadə edilə bilər:

- a)elektron testlər və quizlər – şagirdin bilik səviyyəsinə uyğun suallar təqdim etmək;
- b)təlim videoları – vizual və eşitmə üslubuna uyğun öyrənən şagirdlər üçün;
- c) rəqəmsal portfoliolar – hər şagirdin təlim nəticələrinin onlayn şəkildə izlənməsi. [2, 48]

Müəllimlərin rolu və metodik hazırlığı. Fərdi yanaşmanın uğurla tətbiqi müəllimlərin aşağıdakı metodik bacarıqlarına əsaslanır:

- şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək;
- təlim planlarını diferensiallaşdırmaq;
- tapşırıqları şagird səviyyəsinə uyğunlaşdırmaq;
- qiymətləndirməni fərdi əsasda aparmaq.

Müəllim həm də psixoloq və müşahidəçi kimi fəaliyyət göstərməli, hər bir şagirdin inkişaf dinamikasını diqqətlə izləməlidir.

Nəticə və tövsiyələr. Məqalədə aparılan təhlillər göstərir ki, ibtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin öyrədilməsində fərdi yanaşmanın tətbiqi şagirdlərin biliklərinin daha səmərəli mənimsənilməsinə, müstəqil təfəkkürlərinin inkişafına və öyrənməyə marağın artmasına gətirib çıxarır. Təvsiyə olunur ki:

- a) müəllimlər tədris prosesində fərdi yanaşmanı əsas prinsip kimi qəbul etsinlər;
- b) fərdi tədris planları və proqramları hazırlansın;
- c) şagird nailiyyətləri fərdi portfoliolarla izlənilsin;
- ç) müəllimlərin metodik hazırlığı mütəmadi şəkildə təkmilləşdirilsin.

Anahtar kelimələr: ilköğretim, metodolojiq yaklaşım, araştırma sonucu, dil becerileri, bireysellik.

Keywords: primary education, methodological approach, research result, language skills, individuality.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Əhmədova S. Müasir təlim texnologiyaları. Bakı: Maarif, 2019.
2. Quliyev T. İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı: Elm və təhsil,

2020.

3. Məmmədova L. Fərdi yanaşma və onun təhsildə tətbiqi. Bakı: Təhsil, 2021.
4. Əliyeva N. Pedaqogikada fərdi və diferensial yanaşmalar. Bakı: Təhsil, 2022.
5. Hüseynova R. İnnovativ təlim metodları və şagird yönümlü tədris. Bakı: Nurlar, 2023.
6. Təhsil Nazirliyi. Azərbaycan dili kurikulumu. Bakı, 2023.

THE PHONETIC STRUCTURE OF THE AZERBAIJANI LANGUAGE AND ITS
TEACHING PROBLEMS

AZERBAIJANI LANGUAGE AND ITS
TEACHING PROBLEMS

Arzu Kərimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),

ORCID:0000-0002-2662-6015

ÖZET

Bu makalede Azerbaycan dilinin fonetik yapısı, onun temel bileşenleri ve bu alanın öğretimi sırasında ortaya çıkan problemler sistemli bir şekilde incelenmektedir. Fonetik, dili oluşturan seslerin akustik, artikülasyon ve işlevsel yönlerini inceleyen önemli bir dilbilim dalıdır. Azerbaycan dili fonetiği, zengin bir ses sistemini kapsamaktadır: dilin fonem yapısı, ünlü ve ünsüzlerin artikülasyon özellikleri, fonetik değişimler (benzeşme, ayrışma, azaltma, düşme vb.) ve ses olaylarının ünlü uyumu ile ilişkisi bu alanın temel konularındandır.

Makalede öncelikle fonetik sistemin genel tanımı yapılmakta, ardından bu bilgilerin öğrencilere hangi yöntemlerle öğretildiği ve öğretim sürecinde karşılaşılan zorluklar analiz edilmektedir. Özellikle ilkökul düzeyinde öğrencilerin fonetik olayları kavramakta zorlanmaları, yöntemsel kaynak eksikliği, görsel materyal yetersizliği ve öğretmenlerin bu alandaki yeterli uzmanlığa sahip olmamaları gibi problemler ortaya konulmaktadır. Makalede bu sorunların çözüm yolları olarak etkileşimli öğretim yöntemlerinin uygulanması, teknolojilerin kullanılması, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlere dahil edilmesi ve bireysel yaklaşımların geliştirilmesi önerilmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan dili fonetiği okul öğretiminde önemli bir alan olarak dilin doğru öğrenilmesi ve konuşma becerilerinin geliştirilmesi için gerekli bilimsel-metodik bir temel teşkil eder. Bu alanın gelişimi için fonetik öğretimin hem teorik hem de pratik açıdan geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Anahtar kelimeler: fonetik yapı, öğretim sorunları, seslerin özellikleri, dilin fonem yapısı, metodik zorluklar.

ABSTRACT

This article systematically examines the phonetic structure of the Azerbaijani language, its main components, and the problems encountered in teaching this field. Phonetics is an essential branch of linguistics that studies the acoustic, articulatory, and functional aspects of speech sounds. Azerbaijani phonetics encompasses a rich sound system: the phoneme inventory of the language, the articulatory features of vowels and consonants, phonetic changes (assimilation, dissimilation, reduction, elision, etc.), and the connection between sound phenomena and vowel harmony are among the main topics of this field.

The article first provides a general description of the phonetic system and then analyzes the methods used to teach this knowledge to students, as well as the difficulties encountered in the educational process. In particular, it highlights problems such as students in primary education struggling to comprehend phonetic phenomena, a lack of methodological resources, insufficient

visual aids, and inadequate specialization of teachers in this field. Proposed solutions include the application of interactive teaching methods, the use of technology, engaging teachers in professional development programs, and adopting individual teaching approaches.

As a result, Azerbaijani phonetics is considered one of the key areas in school education, providing a necessary scientific and methodological basis for mastering the language correctly and developing speech skills. To ensure progress in this area, both theoretical and practical aspects of phonetic instruction need to be improved.

Key words: phonetic structure, teaching problems, characteristics of sounds, phonemic composition of language, methodological difficulties.

Məqalədə Azərbaycan dilinin fonetik quruluşu, onun əsas tərkib elementləri və bu sahənin tədrisi zamanı meydana çıxan problemlər sistemli şəkildə araşdırılır. Fonetika dili təşkil edən səslərin akustik, artikulyasiya və funksional tərəflərini öyrənən mühüm dilçilik sahəsidir. Azərbaycan dili fonetikasi özündə zəngin səslər sistemini cəmləşdirir: dilin fonem tərkibi, sait və samitlərin artikulyasiya xüsusiyyətləri, fonetik dəyişmələr (assimilyasiya, dissimilyasiya, reduksiya, elision və s.) və səs hadisələrinin ahəng qanunu ilə əlaqəsi bu sahənin əsas mövzularıdır.

Məqalədə öncə fonetik sistemin ümumi təsviri verilir, daha sonra bu biliklərin şagirdlərə hansı metodlarla öyrədildiyi və tədris prosesində rast gəlinən çətinliklər təhlil olunur. Xüsusilə ibtidai siniflərdə şagirdlərin fonetik hadisələri qavramaqda çətinlik çəkməsi, metodik vəsaitlərin yetərsizliyi, əyani vasitələrin olmaması, müəllimlərin bu sahədə ixtisas hazırlığının kifayət qədər olmaması kimi problemlər üzə çıxarılır. Məqalədə bu problemlərin həlli yolları kimi interaktiv tədris metodlarının tətbiqi, texnologiyaların istifadəsi, müəllimlərin ixtisasartırma kurslarına cəlb olunması və fərdi yanaşma kimi məqamlar irəli sürülür.

Nəticə etibarilə, Azərbaycan dili fonetikasi məktəb tədrisində mühüm sahələrdən biri olmaqla, dilin düzgün mənimsənilməsi və nitq bacarıqlarının inkişafı üçün zəruri elmi-metodik baza hesab edilir. Bu sahənin inkişafı üçün fonetik tədrisin həm nəzəri, həm də praktiki istiqamətdə təkmilləşdirilməsinə ehtiyac vardır.[1, 43]

Giriş. Azərbaycan dili türkdilli xalqlar arasında fonetik zənginliyi və səslərin ahəngdarlığı ilə seçilən bir dildir. Fonetik quruluş bu dilin səs sistemi ilə bağlı olan bütün xüsusiyyətlərini – səs tərkibi, səslərin quruluşu, yaranma yolları və funksiyalarını əhatə edir. Fonetik biliklər dili öyrənmənin ilkin mərhələsində mühüm rol oynayır və şagirdlərdə düzgün tələffüz bacarığının formalaşdırılması üçün əsasdır. Bu baxımdan, fonetika sahəsində nəzəri biliklərin pedaqoji metodlarla uzlaşdırılaraq tədrisə tətbiqi müasir dil təliminin əsas problemlərindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan dilinin fonetik sisteminə ümumi baxış. Azərbaycan dilində 9 sait və 23 samit fonem vardır. Saitlər tələffüz zamanı hava axınının maneəsiz keçməsi ilə xarakterizə olunur və ağız boşluğundakı yaranma yerinə və dodaqların iştirakına görə qruplaşdırılır: ön və arxa saitlər (ə, e, i, ö, ü – ön; a, ı, o, u – arxa), dodaqlanan və dodaqlanmayan saitlər.

Samitlər isə tələffüz zamanı hava axınına müəyyən maneələrin yaranması ilə formalaşır. Onlar cingiltili, kar, səslə, səssiz, burun, boğaz və s. tipli qruplara ayrılır. Fonetik hadisələr isə bu səslər arasındakı qarşılıqlı əlaqədən yaranır. Məsələn:

–Assimilyasiya – bir səsin digər səsə uyğunlaşması (“qəlb → qəlib”)

–Dissimilyasiya – eyni və ya oxşar səslərin fərqlənməsi

–Reduksiya – zəif vurğulu saitlərin qısaldılması

–Elision – səs in ixtisarı

–Metatez – səslərin yer dəyişməsi

Azərbaycan dilinin fonetik sistemində bu hadisələrin ahəng qanunu ilə qarşılıqlı əlaqəsi də əhəmiyyətlidir. Ahəng qanunu – saitlərin harmoniyası dilimizin əsas fonetik xüsusiyyətlərindəndir. [2, 81]

Fonetik quruluşun tədrisində yaranan çətinliklər. Azərbaycan dilinin fonetik sisteminin məktəblərdə tədrisi zamanı aşağıdakı əsas problemlər müşahidə olunur:

1. Abstrakt anlayışların mənimsənilməsində çətinliklər: Fonetik anlayışlar şagirdlər üçün

çox vaxt nəzəri və mürəkkəb görünür. Səs, fonem, artikulyasiya kimi terminlər konkret əyani təcrübə ilə izah edilmədikdə anlaşılmaz qalır.

2. Əyani və texniki vasitələrin çatışmazlığı: Fonetik proseslərin əyani şəkildə təqdim

olunmaması, audio materialların və vizual tədris resurslarının azlığı tədris keyfiyyətini aşağı salır.

3. Müasir metodlardan az istifadə: Tədris zamanı interaktiv üsullardan – qrafik

animasiyalar, səs yazıları, mobil tətbiqlər – istifadə olunmaması şagirdlərin marağını azaldır və fəal öyrənməni çətinləşdirir.

4. Müəllim hazırlığında boşluqlar: Bəzi müəllimlər fonetik biliklərin izahında çətinlik çəkir,

bu isə nəticə etibarilə tədris keyfiyyətinə təsir edir.

5. Praktiki məşğələlərin yetərsizliyi: Fonetik hadisələrin təcrübədə tətbiqi üçün

məşğələlərin az olması şagirdlərin tətbiqi bacarıqlarını zəiflədir. [3, 92]

Fonetik tədrisin təkmilləşdirilməsi yolları. Fonetik quruluşun tədrisində rast gəlinən problemləri aradan qaldırmaq üçün aşağıdakı istiqamətlərdə fəaliyyət aparılması məqsədəuyğundur:

–İnteraktiv texnologiyalardan istifadə: Elektron lövhələr, səsləndirilmiş mətnlər,

multimedia təqdimatlar fonetik hadisələrin vizuallaşdırılmasında faydalıdır.

–Əyani vəsaitlərin hazırlanması: Fonetik sxemlər, səs xəritələri, artikulyasiya şəkilləri

şagirdlərə səs hadisələrini daha asan mənimsəməyə imkan verir.

–Müəllimlərin metodiki hazırlığının gücləndirilməsi: Fonetika üzrə seminarlarda iştirak,

ixtisasartırma kursları vasitəsilə müəllimlərin bilik və bacarıqları təkmilləşdirilməlidir.

–Şagirdlərə fərdi yanaşma: Nitq qüsuru olan şagirdlərlə xüsusi məşğələlər təşkil edilməli,

onların fərdi fonetik inkişafı izlənilməlidir.

–Fonetikanın gündəlik nitqlə əlaqələndirilməsi: Fonetik hadisələrin canlı nitq nümunələri

ilə öyrədilməsi, şagirdlərin öz nitqlərindən misal gətirməsi bu sahəyə marağı artırır. [4, 18]

Nəticə. Fonetik quruluşun öyrənilməsi Azərbaycan dilinin tədrisində bünövrəvi mərhələdir. Bu sahədəki biliklərin düzgün və sistemli şəkildə mənimsənilməsi şagirdlərdə nitq mədəniyyətinin formalaşmasına, tələffüzün normativləşdirilməsinə və üslubi bacarıqların inkişafına imkan yaradır. Müasir dövrdə fonetikanın tədrisinə yanaşma yalnız nəzəri izahlarla məhdudlaşmamalı, eyni zamanda, texnologiyalar və interaktiv metodlarla zənginləşdirilməlidir. Azərbaycan dili

fonetikasını bu baxımdan həm elmi-nəzəri, həm də praktiki metodoloji cəhətdən daha geniş və funksional tədris modelinə ehtiyac duyur.

Anahtar kelimələr: fonetik yapı, öğretim sorunları, seslerin özellikleri, dilin fonem yapısı, metodik zorluklar.

Key words: phonetic structure, teaching problems, characteristics of sounds, phonemic composition of language, methodological difficulties.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Quliyev N. "Azərbaycan dili fonetikasi", Bakı: Maarif, 2004.
2. Məmmədov F. "Müasir Azərbaycan dili", I cild, Bakı: Elm, 2010.
3. Həsənov M. "Dil və fonetika: nəzəriyyə və tədris təcrübəsi", Bakı: Nurlan, 2015.
4. Əliyeva S. "Dilçilik və metodika məsələləri", Bakı: Təhsil, 2018.
5. İsmayılov E. "Fonetikanın pedaqoji əsasları", Bakı: Elm və Təhsil, 2020.
6. Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu. "Azərbaycan dili dərslərində fonetikanın tədrisi üzrə metodik tövsiyələr", Bakı, 2021.
7. Təhsil Nazirliyi. "Azərbaycan dili fənn kurikulumu (I–IX siniflər)", Bakı, 2022.

TOOLS USED DURING LITERACY TRAINING
SAVAD TƏLİMİ DÖVRÜNDƏ İSTİFADƏ OLUNAN VASİTƏLƏR

P.ÜZ.F.D. MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI

**BAKİ ŞƏHƏRİ, ADPU-NUN "AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ONUN TƏDRİSİ
TEXNOLOGİYASI" KAFEDRASININ BAŞ MÜƏLLİMİ, 0009-0008-3969-1669**

AÇAR SÖZLƏR: tədris, müəllim, oxu, yazı, sinif

ÖZET: Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyev demişdir: *"Ana dilimiz bizim sərvətimizdir. Hər bir xalqın milliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən onun dilidir. Dil böyük bir aləmdir. Hər bir xalq öz dili ilə yaranır, ancaq xalqın dilini yaşatmaq, inkişaf etdirmək və dünya mədəniyyəti səviyyəsinə çatdırmaq xalqın qabaqcıl adamlarının, elm, bilik xadimlərinin fəaliyyəti nəticəsində mümkün olur"* [8, s. 72].

Məktəbdə savad təlimi, şagirdin müstəqil düşünmə, tədqiqat bacarığı, problemləri həll etmə, tətbiqi bacarıqlar və əlavə müəllim tənzimləmə təcrübəsi əldə etməyə nail olmağa yönləndirilmiş təhsil metodologiyasıdır. Bu metodika, şagirdin passiv şəkildə məlumatları öyrənməyə qoymaq yerinə, öz fikirlərini inkişaf etməyə və tədqiqat aparmağa nail olmalarına nail olmağı hədəfləyir. Savad təlimi, müxtəlif sahələrdə təcrübə və bacarıqların inkişafını dəstəkləmək üçün müəyyən vəsaitlər və texnologiyalardan istifadə edir. Bu, müəllimlər və şagirdlər arasında əlaqəni gücləndirən interaktiv dərs və öyrətim üsullarını daxil edir.

Savad təlimi, müstəqil öyrənmə və təcrübəyə əsaslanan bir təhsil metodologiyasıdır. Bu təlim forması, şagirdin pasiv şəkildə məlumat qəbul etmək yerinə, müstəqil düşünmə, tədqiqat aparmağa və praktiki bacarıqlarını inkişaf etməyə nail olmalarına yönləndirilmişdir.

Əsas prinsiplərdən biri, şagirdin müstəqil olaraq məlumat toplamağa, təhlil etməyə, tədqiqat etməyə və nəticələrini təqdim etməyə nail olmalarını təmin etməkdir. Bu metodologiya, təlim materialının interaktiv olaraq tətbiq edilməsi, müəllim təşkilatının şagirdləri rəhbərləməsi və müstəqil öyrənmə prosesinin tənzimlənməsini əhatə edir.

Savad təlimi, təhsilin müxtəlif səviyyələrində, müxtəlif sahələrdə və mövzularda tətbiq oluna bilər. Bu metodologiya, şagirdə sərbəst fikirləri, tədqiqat bacarıqları və müstəqil öyrənmə bacarıqları inkişaf etdirmək imkanı verir.

ANAHTAR KELİMELER: öğretmenlik, öğretmen, okuma, yazma, sınıf

Literacy teaching in schools is an educational methodology aimed at achieving the acquisition of independent thinking, research skills, problem solving, applied skills and additional teacher-regulated experience by students. This methodology aims to achieve that students develop their own ideas and conduct research, rather than passively learning information. Literacy teaching uses certain tools and technologies to support the development of experience and skills in various areas. It includes interactive teaching and learning methods that strengthen the relationship between teachers and students.

Literacy teaching is an educational methodology based on independent learning and experience. This form of teaching is aimed at achieving that students develop independent thinking, research and practical skills, rather than passively receiving information. One of the main

principles is to ensure that students are able to independently collect information, analyze, conduct research, and present their results. This methodology involves interactive application of learning material, guidance of students by the teaching organization, and regulation of the independent learning process.

KEY WORDS: teaching, teacher, reading, writing, class

GİRİŞ:Savad təlimi, müxtəlif sahələrdə bacarıqları inkişaf etdirmək üçün tətbiq edilən bir təlim metodikasıdır. Bu metodika müstəqil öyrənməyə və təcrübəyə aspektləşdirilmiş bir təlim təqdim etməyə nail olmağı hədəfləyir [4, s. 480].

Savad təlimi dövründə müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Bu vasitələr təhsil prosesini daha effektiv və maraqlı etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. Həmin vasitələrin düzgün seçilməsi və səmərəli istifadəsi savadlanma prosesinə müsbət təsir göstərir.

Savad təlimi dövründə ən çox istifadə olunan vasitələr aşağıdakılardır: lövhələr, xəritələr, qrafikalar, şəkillər, təsvirlər, makromodellər, audio və video materiallar, kompüter proqramları, oyunlar, əyani vəsaitlər və s. Bu vasitələr köməkçi material kimi istifadə olunur və məlumatların daha yaxşı qavranılmasına, dərinlən mənimsənilməsinə, müxtəlif bacarıq və vərdişlərin formalaşmasına xidmət edir.

Lövhə və kreda, savad təliminin əsas və ənənəvi vasitələrindəndir. Lövhələr divar üzərində yerləşdirilərək, müəllim və şagirdlər tərəfindən bilik və fikirlərin yazıya köçürülməsi üçün istifadə edilir. Kreda isə lövhəyə yazı yazmaq üçün istifadə olunan ən sadə və ucuz alətdir. Bu vasitə uzun illərdə uşaqların təhsilində mühüm rol oynayır və öz əhəmiyyətini bu gün də qoruyub saxlayır. Lövhələr müəllim və şagirdlər arasında əlaqəni asanlaşdırır və təlim prosesini daha interaktiv edir. Müəllim lövhədə izah etdiyi mövzunu vizual şəkildə təqdim edər, şagirdlər isə suallarını və fikirlərini lövhədə yazaraq müzakirələrə qoşula bilərlər. Lövhənin böyük ölçüsü isə onun bütün sinif üçün görünürliyini təmin edir.

Virtual təlim sistemləri də savad təlimi dövründə geniş istifadə olunan vasitələrdəndir. Bu sistemlər şagirdlərin evdən və ya digər lokasiyalardan virtual siniflərə qoşularaq dərslər keçmələrinə imkan verir. Virtual siniflər şagirdlərlə müəllimlər arasında bilavasitə əlaqə yaratmağa, onlara fərdi yanaşmağa və müxtəlif təlim resurslarından istifadə etməyə şərait yaradır. Virtual tədris prosesi zamanı müşahidə, müzakirə, praktik məşğələlər, sınaqlar və digər fəaliyyətlər həyata keçirilir.

Lövhə digər təlim vasitələrinə nisbətən daha sadə quruluşa malikdirlər. Onların istifadəsi və saxlanması da çox asandır. Müəllim lazım olan məkanda lövhəni asanlıqla yerləşdirər və mövcud kreda ilə dərsləri tədris edə bilər. Bu da lövhə və kredanı həm müəllim, həm də şagirdlər üçün çox əlverişli alətlər etməkdədir.

Savad təlimi prosesində dərslik və dəftər kimi yazma-oxuma materialları əsas vasitələr kimi istifadə olunur. Dərsliklər tədrisin əsas mənbəyi və öyrənmə üçün ən vacib vasitədir. Onlarda hər bir fənnin tədris proqramına uyğun mövzular, mətnlər, tapşırıqlar və əyani materiallar təqdim edilir. Dəftərlər isə öyrənənlərin məşq və yaradıcı tapşırıqları yerinə yetirmələri üçün istifadə edilir. Həm dərslik, həm də dəftər öyrənənin təlim fəaliyyətində fəal şəkildə iştirak etməsini və aktivliyini təmin edir.

ARAŞDIRMA:Müasir təhsil sistemlərində dərslik və dəftərlər rəqəmsal formada da mövcuddur. Onlayn dərsliklərin və interaktiv dəftərlərin istifadəsi öyrənənin təsəvvür və təxəyyülünü daha da genişləndirir, dərslərin məzmununu daha maraqlı və köməkçi edir. Rəqəmsal təlim vasitələri öyrənənlərin istifadəsinə uyğun olaraq asan və rahat çatdırılmasını, müstəqil iş imkanlarını, oyun elementlərini və çoxşaxəli yanaşmanı təmin edir.

Dərslik və dəftərlərin təlim prosesində ənənəvi və rəqəmsal formalardan istifadə edilməsi öyrənənlərin səriştə və bacarıqlarının inkişafına müsbət təsir edir. Bu vasitələr təhsilin keyfiyyətinin artırılmasında əhəmiyyətli rol oynayır.

Proyektor və slaydlar, savad təlimi dövründə geniş istifadə olunan vasitələrdəndir. Projektorlar, təhsil prosesinin müasirləşdirilməsi və daha vizual olmasına kömək edir. Slaydlar isə mövzunun daha aydın və anlaşılan şəkildə çatdırılması üçün istifadə olunur. Proyektordan istifadə etməklə müəllim dərslə daha çox görsel elementlər daxil edə, şəkil, qrafik və modellərdən istifadə edərək mövzunu daha əyani şəkildə izah edə bilər. Slaydlar ümumiyyətlə PowerPoint və ya digər təqdimat proqramları vasitəsilə hazırlanır və dərslər zamanı proyektorda nümayiş etdirilir.

Proyektor və slaydların istifadəsi, dərslərin daha maraqlı və interaktiv olmasına, tədris prosesinə daha yaxından cəlb olunmasına kömək edir. Tələbələr vizual dəstəqli materialların köməyi ilə mövzunu daha yaxşı anlayır, yadda saxlayır və daha yaxşı öyrənə bilirlər. Bu vasitələr müəllimlə dərslər zamanı sürətli keçidi və müxtəlif təqdimatları nümayiş etdirməyə imkan verir.

Savad təlimi dövründə kompüter və proyeksiya texnologiyaları mühüm rol oynayır. Kompüterlər artıq təhsil sisteminin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilmişdir. Dərslər zamanı müəllimlər və şagirdlər kompüterlərdən aktiv istifadə edirlər. Kompüter ekranları və proyeksiya sistemləri dərslər üçün əsas vasitələr hesab olunur.

Kompüterlər təhsil prosesini daha görünən, interaktiv və cəlbəedici etməyə imkan verir. Dərslər PowerPoint təqdimatları, animasiyalar və videolar vasitəsilə keçirilir. Şagirdlər kompüterlərdən istifadə edərək tədqiqatlar aparır, tapşırıqlar yerinə yetirir və nəticələrini təqdim edirlər. Proyeksiya sistemi isə müəllimin təqdimatını və ya şagirdlərin işlərini bütün sınıfa nümayiş etdirməyə imkan verir.

Kompüter və proyeksiya texnologiyaları təhsil prosesinin keyfiyyətini yüksəldərək daha effektiv və maraqlı dərslər keçirilməsinə şərait yaradır. Bu vasitələrdən istifadə təhsilənlərin marağını və öyrənmə motivasiyasını artırır, müxtəlif təqdimatlar və multiplikativ metodların tətbiqinə şərait yaradır.

Videolar savad təlimi dövründə mühüm bir rol oynayır. Müəllimlər dərslər materiallarını təqdim etmək, mürəkkəb konsepsiyaları izah etmək və tələbələrin marağını cəlb etmək üçün videolardan istifadə edirlər. Yüksək keyfiyyətli, interaktiv təhsil videoları tələbələrin daha yaxşı öyrənməsinə və konseptləri daha yaxşı başa düşmələrinə kömək edir.

Animasiyalar da savad təlimi zamanı çox istifadə edilir. Müəllimlər mürəkkəb konsepsiyaları, prosesləri və ideyaları vizual, hərəkətli formatda təqdim etmək üçün animasiyalardan istifadə edirlər. Bu, tələbələrin daha yaxşı öyrənməsinə və həmin konsepsiyaları daha yaxşı başa düşmələrinə imkan verir. Rəngarəng, dinamik animasiyalar tələbələrin marağını çəkir və onları daha fəal iştirak etməyə təşviq edir.

BULGULAR: Müasir texnologiyalar sayəsində müəllimlər dərsləri videolara və animasiyalara çevirə bilirlər. Bu, şagirdlərin məzmunu daha yaxşı başa düşmələrinə kömək edir və onlara daha çox interaktivlik təmin edir. Virtual dərslər təqdimatları müəllimlərə özlərini daha yaxşı təqdim etmək, görsel effektlər istifadə etmək və hətta tamamlayıcı testlər və müzakirələr təşkil etmək imkanı verir. Beləliklə, videolar və animasiyalar savad təlimi prosesini daha maraqlı və səmərəli edir.

İnteraktiv lövhə, ənənəvi qara lövhədən fərqlənən elektron əks əlaqə sistemində malik cihazlardır. Bu lövhələr təhsil müəssisələrində, toplantı otaqlarında və təqdimatlar üçün geniş istifadə olunur. İnteraktiv lövhə kompüter və projektorun köməyi ilə çoxfunksiyalı bir ekrana

çevrilir. Müəllim və tələbələr bu lövhə vasitəsilə mətnləri, şəkilləri, videoları nümayiş etdirə, onlar üzərində dəyişikliklər edə, qeydlər ala və paylaşa bilirlər.

Onlayn interaktiv lövhələr texnologiyanın inkişafı ilə yaranmış virtual lövhələrdir. Bu lövhələr internetə qoşulmuş kompüterlər və ya mobil cihazlar vasitəsilə istifadə edilir. Onlayn interaktiv lövhələr uzaqdan təhsil, distant işbirliklərində və online konfranslarda tətbiq olunur. İstifadəçilər bu lövhələrdə vahid elektron məkanda birgə işləyə, fikir mübadiləsi apara, faylları paylaşa və ünsiyyət qura bilirlər.

Toxunaq ekranlar nəinki interaktiv lövhələrdə, həmçinin planşetlərdə, smartfonlarda, kompüter monitorlarında və müxtəlif cihazlarda da tətbiq olunur. Bu ekranlar müxtəlif hərəkətlərlə - barmaqla basma, sürüşdürmə, yığcamlaşdırma və s. idarə olunur. Toxunaq ekranlar, daha səmərəli və təbii ünsiyyət imkanları təqdim etdiyindən, rəqəmsal texnologiyaların tətbiqini və interaktiv təhsil təcrübəsini asanlaşdırırlar.

Audiovizual vasitələr təlim-tərbiyə prosesində mühüm rol oynayan müasir texniki vasitələrdəndir. Bu vasitələr həm müəllim, həm də şagirdlər üçün çox faydalıdır. Audiovizual vasitələr sayəsində dərsin məzmunu daha maraqlı, rəngarəng və aydın şəkildə təqdim oluna bilir. Bunlara televiziya, radio, maqnitofon, video, kompüter və proyektorlar daxildir.

Audiovizual vasitələr şagirdlərin dinləmə və görməyə əsaslanan qavrama qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Eyni zamanda, bu vasitələr diqqət, düşüncə və məlumatların yadda saxlanması proseslərini də asanlaşdırır. Müəllim dərs zamanı audiovizual vasitələrdən səmərəli istifadə etdiyi təqdirdə, şagirdlərin motivasiyası və marağı artır, dərs daha maraqlı və məzmunlu olur.

Təcrübi vasitələr, təlim-tərbiyə prosesində istifadə olunan əyani və praktiki fəaliyyət növlərini əhatə edir. Bu vasitələr şagirdlərin dərinlən öyrənmələrinə, mücərrəd anlayışları konkretləşdirməsinə və bilik, bacarıq və vərdisləri mənimsəmələrinə xidmət edir. Müxtəlif təcrübi vasitələrə nümunə olaraq, təcrübi işlər, modellər, maketlər, nümayişlər, eksperimentlər, əyləncəli və oyuna əsaslanan fəaliyyətlər, ekskursiya və səyahətlər göstərilə bilər. Bu vasitələr şagirdlərin fəal, tədqiqatçı və yaradıcı təfəkkürünün inkişafına, həmçinin məntiqi və tənqidi təfəkkürün, praktik bacarıqların və müstəqil işləmə vərdislərinin formalaşmasına yönəlmişdir. Təcrübi vasitələr təlim prosesinin maraqlı və cəlbədicə edilməsində, təlim-tərbiyə nəticələrinin daha səmərəli olmasında mühüm rol oynayır.

Təcrübi fəaliyyət zamanı şagirdlər öyrənilən material və hadisələri öz gözləri ilə müşahidə edir, şəxsən iştirak edir, əlləri ilə bir şeylər düzəldir, təcrübələr aparır, modellər və maketlər hazırlayır. Bu prosesdə onlar öyrənilən bilikləri dərinləşdirir, möhkəmləndirir və tətbiq edir, həmçinin yeni bilik və bacarıqlar qazanırlar. Təcrübi vasitələr şagirdlərin konkret təfəkkürünün və praktik şəxsiyyət kimi formalaşmasının əsasını təşkil edir.

Hazırlıq mərhələsində aşağıdakı fəaliyyətlər həyata keçirilir: Dinləmə məşqi, barmaq-əl və qol əzələlərinin inkişafı fəaliyyətləri və rəngləmə xətti fəaliyyətləri. Dinləmə təlimində şagirdlərə əvvəlcə səsə bağlı təbii və süni səs mənbələrini dinləməyə məcbur edilir. Uşaq bu səs mənbəyini fərq edir. Daha sonra uşağın səsi tanıması, ayırd etməsi və təqlid etməsi üçün araşdırmalar aparılır. Dinləmə təhsili tədqiqatları elə olmalıdır ki, şagirdlər oxumağı və yazmağı öyrənərkən səs-hərflər əlaqəsini daha asan deşifrə edə bilsinlər və hərfləri dəqiq və aydın şəkildə səsləndirə bilsinlər.

Rəsm məşqləri aparılarkən ilk növbədə şagirdin hansı əlindən istifadə etməyə üstünlük verdiyi müəyyən edilməlidir. Şagird əlini seçməkdə təzyiqə məruz qalmamalıdır. Dik əsas və mürəkkəb kursiv hərflərin struktur xüsusiyyətləri fərqli olduğundan, hansı növ hərflərin öyrədiləcəyinə uyğun olaraq xətt tədqiqatları aparılmalıdır. Dil əsas hərflərin yazı istiqamətləri soldan sağa və

yuxarıdan aşağı göstərməlidir. Mürəkkəb kursiv hərflərin yazı istiqaməti hərflərin birləşməsinə uyğun dəyişdiyi üçün onlar soldan sağa, davamlı və kursiv göstərməlidir.

İbtidai oxu və yazı dörd mərhələdən ibarətdir:

- a) səsləri hiss etmək, tanımaq və ayırd etmək,
- b) hərfləri oxumaq və yazmaq,
- c) hərflərdən heca, hecadan söz, sözlərdən cümlə yaratmaq,
- d) mətni oxumaq.

Səsləri hiss etmə, tanıma və ayırd etmə mərhələsində çoxlu müxtəlif fəaliyyətlər həyata keçirilə bilər. Səs yaratma fəaliyyətləri müxtəlif və diqqətəlayiq hekayələr, animasiyalar, qafiyələr və ya mahnı oxumaqla həyata keçirilə bilər. Uşaqlara öyrədiləcək səsləri tanımağa kömək edən bir mərhələ olan bu bölmədə aşağıdakı işlər həyata keçirilə bilər:

- Şagirdlərə qısa hekayələr danışaraq, animasiyalar göstərərək, uşaq bağçasında mahnı oxumaqla səsi hiss etdirə bilərsiniz.
- Şagirdlərdən səsin işləndiyi sözləri tapmaları xahiş edilməli, bu sözləri söyləməklə öyrədilən səs vurğulanmalı, uşaqlara misallar gətirməyə həvəsləndirilməlidir.
- Səsin tanınması fəaliyyətləri əyani vasitələrdən istifadə edilməklə həyata keçirilməlidir (təlim olunan səsin qeyd olunduğu və olmayan sözlərin şəkilləri göstərilib şagirdlərdən sözləri söyləmələri xahiş olunur, sonra onlara öyrədilən səsin olub-olmadığını öyrənmək tapşırıla bilər). Bununla yanaşı, şagirdlərə öyrədilmiş səsi ehtiva edən sözlər deyilir. Bu zaman söz deyərək öyrədilən səs vurğu ilə deyilir. Bu, uşaqların səsi hiss etmələrini asanlaşdırır. Bundan əlavə, səsi ayırd-seçkilik fəaliyyətləri vizual vasitələrdən istifadə etməklə həyata keçirilə bilər. Onlara öyrədilən səsi və səssiz şəkillər göstərməklə səsi ayırd etməyə kömək olunur. Hiss etmə, səsi tanıma və ayırd etmə məşqlərindən sonra hərflərin oxunması və yazılması mərhələsinə başlanılmalıdır. Hərflərin təlimi müəyyən ardıcılıqla aparılmalıdır.

Təlim olunan hərfləri yazarkən aşağıdakı qaydalar nəzərə alınmalıdır:

- Müəllim hərfləri şagirdləri ilə birlikdə oxumalı, hərflərin necə yazıldığını lövhədə göstərməlidir.
- İş dəftərlərində çəkilmiş iri hərflərin üzərindən müvafiq istiqamətdə gedərək çap işi aparılmalı və uşaqlar hərfləri yazmağa hazırlanmalıdır.
- Uşaqların əlləri onlara qələmləri ilə xətlər üzərində yazılmış nümunə hərfləri çəkərək öyrədilməlidir.
- Şagirdlərin hərfləri müvafiq sətir aralığında yazılmış olmalıdır. Uşaqların hərfləri düzgün yazmasını və düzgün tələffüz etməsini təmin etmək lazımdır.
- Şagirdlərə yazmaqda çətinlik çəkəcəkləri hərfləri öyrətməzdən əvvəl onlara bu hərflərin yazılması ilə bağlı müvafiq sətir tapşırıqları ilə hazırlıq işləri aparılmalıdır.
- Səslərin öyrədilməsi zamanı əlifba sırası əvəzinə istifadə olunan dilin səs xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla yaradılan ardıcılıq, hərflərin yazılmasının asanlığı, mənalı heca və sözlərin yaradılması asanlıqından istifadə oluna bilər.

Bu ardıcılıq və ya qruplarda bəzi səslər dəyişdirilə və müxtəlif qruplar yaradıla bilər. Lakin bu dəyişikliklər Azərbaycan Kurikulumunun məzmunu, yanaşması və səs əsaslı cümlə üsulu ilə uyğun olmalıdır. Səslərdən heca yaratmaq, hecalardan söz, sözlərdən cümlə yaratmaq ilk

oxunuşu və yazmağı öyrətməkdə çox mühüm mərhələdir. Bu mərhələdə aşağıdakı araşdırmalar aparılmalıdır:

- İlk iki səs verildikdən sonra bu səslər birləşdirilərək hecaya çatdırılmalı, yaradılan hecaların oxuma-yazma fəaliyyətləri həyata keçirilməlidir,
- Bütün öyrədilən səsləri əvvəllər öyrənilmiş səslərlə əlaqələndirərək müxtəlif hecalar və sözlər yaradılmalıdır.
- Hər bir səs qrupu tamamlandıqdan sonra görülən işlər yoxlanılmalı, qiymətləndirilməli və uşaqların digər səs qruplarına keçərkən əvvəllər öyrəndikləri səsləri yaxşı qavramasına diqqət yetirilməlidir.
- Verilən səslərin sayı artdıqca yaradılan hecaların sayı da çoxalacaq, ona görə də söz və cümlə qurmaq asan olacaq. Söz və cümlələr yaradarkən böyük hərflərin harada istifadə olunacağını öyrətmək faydalıdır. Yaradılan söz və cümlələr də mənaca düzgün olmalıdır.
- Uşaqlar söz və cümlə yaratmağa həvəsləndirilməli, onların yaratdığı söz və cümlələr onlara oxunub yazılmalıdır. Mətn yaradarkən öyrədilən söz və cümlələrdən də istifadə edilməlidir. Şagirdlər mətn yazarkən onların qaydalara uyğun yazmasını, yazının gözəl olmasını təmin etmək lazımdır. Uşaqlar düzgün sətir aralığından istifadə edərək yazılarını diqqətlə yazmalıdırlar. Bundan əlavə, uşaqlar da özləri yazdıqları müxtəlif mətnləri oxumağa təşviq edilməlidir.

Təlim və təlim prosesində, ümumiyyətlə, təlimi dəstəkləmək üçün alətlər və materiallardan istifadə olunur. Düzgün tərtib edilmiş təlim vəsaitləri təlim prosesini aktivləşdirir, öyrənməni asanlaşdırır və şaxələndirir. Alətlər, avadanlıq və materiallar:

- Çoxlu öyrənmə mühiti təmin edir,
- Şagirdin fərdi ehtiyaclarını ödəməyə kömək edir,
- Diqqəti cəlb edir,
- Konkret mücərrəd anlayışlar,
- Vaxta qənaət edir,
- Təhlükəsiz müşahidəni təmin edir,
- Dəfələrlə istifadə edilə bilər,
- Məzmunu sadələşdirmək onu başa düşməyi asanlaşdırır,
- Yadda saxlamağı asanlaşdırır.

Sürətlə inkişaf edən elm və texnologiyanın təsiri ilə təlim proseslərində istifadə oluna bilən alət və materialların növləri də artır. Qədim dövrlərdən bu günə qədər istifadə olunan alət və avadanlıqlar qabaqcıl texnoloji imkanlarla realist, analoji, sxematik, göz oxşayan, interaktivdir. Düzləşdirmə, forma, tarazlıq, formatlaşdırma və rəng sxemi elementlərinə uyğun olaraq tərtib edilir və öyrənmə yardım materialları yaradıla bilər. Daimi öyrənmənin baş verməsi üçün daha çox duyğu orqanlarına çatan vizual və eşitmə vasitələri ilə yaradılacaq öyrənmə mühitlərinə müraciət etmək qaçınılmaz bir ehtiyacdır. Müəllimin təlim prosesi zamanı müxtəlif mühitlərdə şagirdlərə təqdim etdiyi alətlər kimi müəyyən edilən təlim materialları fotosəkillər, maketlər kimi sadə obyektlər və ya video, audio kasetlər və s. məzmunu daxil olmaq üçün daha yüksək texnologiya tələb edir. İbtidai oxu və yazının təlimində sinif müəllimlərinin materiallardan istifadə etməsi şagirdlərin diqqətini cəlb edəcək, onların daha asan və effektiv öyrənməsinə şərait yaradacaqdır. Aparılan araşdırmalar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, müəllim

namizədlərinin təlim texnologiyaları və material dizaynı kursuna münasibəti faydalılıq alt ölçüsü və onların ümumi ortalaması ilə müqayisədə yüksək səviyyədədir. Bəyənmə və inkar alt ölçülərinin orta səviyyədə olduğu müəyyən edilmişdir [4, s. 29].

NƏTİCƏ: Müasir dünyada elm və texnologiyanın inkişafı ilə təhsil və təlimin əhəmiyyəti də artmışdır. Ona görə də təhsili istiqamətləndirən və həyata keçirən müəllimlərin əhəmiyyəti artmışdır. Təhsildə davamlı olaraq xatırlanan vərəqdəki üç sütun anlayışında ən mühüm rolunu oynayan müəllimlər təhsil araşdırmalarının vazkeçilməz elementləridir. Təhsil və təlim fəaliyyətlərində arzu olunan səmərəliliyin əldə edilməsində müəllimin rolu təlimi təşkil edən digər elementlərlə müqayisədə daha təsirlidir. Müəllimlər ibtidai oxu və yazı təliminin mərkəzindədirlər. Savadlılıq üzrə əsas şəxs müəllimdir. Müəllimlər tərəfindən şagirdlərə verilən təlimat onların oxuma və yazma bacarıqlarını daha asan əldə etmələrinə kömək edir. Birinci oxu və yazı kursunda şagirdlərin öyrəndiklərini tənqidi şəkildə emal edə bilməsi üçün vaxtı yaxşı planlaşdırmaq, şagirdlərin problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək, təlim tədbirində fəal iştirak etmək, şagirdin əqli fəallığını saxlamaq, onların inkişafını düzgün qiymətləndirmək və istiqamətləndirmək. İlk oxuma və yazma mexanizminin səviyyələrinə uyğun olaraq, ilk oxuma və yazma daxilolmalarının zehni işlənməsinin planlaşdırılması; Bu, daha çox birinci sinif müəllimlərinin məqsədyönlü fəaliyyətindən, metod haqqında biliklərindən, metodu şagirdlərin səviyyələrinə uyğun tənzimləmək bacarığından asılıdır.

Oxu və yazmağı öyrətməkdə rol oynayan müəllimin uğuru:

- Şagirdlərin xüsusiyyətlərini yaxşı bilir,
- Uşaqların xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq sinif fəaliyyətini və istifadə edəcəyi təlim metodlarını müəyyən edir,
- Uşaqlara əsas vərdislər aşılayır,
- Oxumaq və yazmaq üçün lazım olan düzgün vərdislər və bacarıqları öyrədir.

Bu, onlara bacarıqların öyrədilməsindən, zövqlə oxumağı və yazmağı öyrətməsindən asılıdır. Burada olduğu kimi, fərdi fərqlər məsələsi ilk oxunuşda və yazıda təlim nailiyyətlərində tez-tez qeyd olunan vəziyyətdir. Müəllim sinifdə hər bir şagirdin öyrənmə səviyyəsini, şəxsiyyət elementlərini, davranış nümunələrini, fiziki xüsusiyyətlərini, bir sözlə, fərdi fərqlərini yaxşı bilməlidir. Bu fərqlər dərslərin hazırlanması və təlimi prosesində təhlil edilməlidir. Müəllim məktəblərdə verilən bütün təlim fəaliyyətlərində uğurun açarı və ibtidai oxu və yazmağı öyrətməkdə müvəffəqiyyətin əsas elementidir.

Kaynakça:

1. Bəliyev H., Bəliyev A. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, Maarif, 2014. 426 s.
2. Cəfərova N., İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin təlimi metodikası, Bakı-2016, 397 s.
3. Cəfərova N., İbtidai siniflərdə Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. I hissə. (Dərslik). Bakı: ADPU-nun nəşri, 2016, 403 s.
4. Kərimov Y., Ana dilinin təlimi metodikası, dərslik, Bakı: Kövsər, 2011, 563 s.
5. Kərimov Y.Ş., Sadıqov T. Hüsniyyət təlimi metodikası. Bakı, 1995, 210 s.
6. Nəbiyeva Ş., Abdullayeva G., Kərimova A. Ana dilinin tədrisi metodikası fənnindən mühazirələr. Bakı: Elm və təhsil, 2015, 502 s.

THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE FORMATION OF THE LANGUAGE NORM OF THE ENGLISH LANGUAGE

Asst. Prof. Ulviyya Nasirova¹, Samira Hasanova², Hamida Mirzaliyeva

Odlar Yurdu University, Department of Languages, Baku-Azerbaijan,
ORCID NO: 0000-0002-7226-2857

Odlar Yurdu University, Department of Languages, Baku-Azerbaijan
ORCID NO: 0000-0002-6292-874X

Odlar Yurdu University, Department of Languages, Baku-Azerbaijan
ORCID NO: 0009-0006-4061-5976

ABSTRACT

This article examines the influence of social networks in learning English. It provides general information about the growing popularity of social networks, their importance in the modern world, and explains the purpose and objectives of the study. The advent of the internet and its associated array of social media has led to an exponential growth in new types of written language: blogs, tweets, posts and social media profiles to name a few. But given that English is the most commonly used language on the internet, how has social media changed the English language? There is no denying that social media has had a significant impact on the sheer number of people we can now communicate with; it has also affected the frequency with which we can communicate with them. This has led to us being exposed to a wide range of different personalities, viewpoints and approaches when we use social media to communicate. This article explores the various impacts of social media on improving English language skills.

Social networks have become firmly embedded in the life of modern society, and this in turn has influenced the formation of a culture of communication in social networks. It is social networks that are considered the main driving force causing changes and shifts in the modern English language. Social networks provide rich opportunities for the purposeful use of English. All social networks that exist today can be used as powerful tools for authentic communication in foreign language teaching.

Key words: social networks, general information, communicate, language, social media

1. INTRODUCTION

Social media has had a profound impact on language and communication, changing and enhancing the ways in which we interact with others. The rise of social media platforms has facilitated global connections and real-time interactions across geographic boundaries and time zones. Social networks have become firmly embedded in the life of modern society, and this in turn has influenced the formation of a culture of communication in social networks. It is social networks that are considered the main driving force causing changes and shifts in the modern English language. Language has adapted to the brevity and informality of social media, giving rise to new linguistic strategies such as abbreviations, acronyms, and hashtags. Social media has also become a hub for linguistic creativity and innovation, where users co-create new words and expressions. Communication methods have been transformed to allow for both immediate

and asynchronous interactions, facilitating the formation of global communities. However, challenges arise from the potential for misunderstandings and the spread of misinformation in online communication. Responsible communication and critical assessment of information are essential to navigating the digital landscape. Ultimately, by harnessing the opportunities and addressing the challenges of social media, we can foster meaningful and inclusive interactions in the ever-evolving realm of language and communication. One of the most important aspects of social networks is the opportunity to immerse yourself in the language environment. Many social network users from different parts of the world can find interlocutors for communication in English, which contributes to practical mastery of the language.

Social media platforms have given rise to new forms of communication that are distinct from traditional modes of interaction. The brevity and speed of communication on social media, often constrained by character or time constraints, have necessitated the development of new linguistic strategies. Abbreviations, acronyms, and shorthand expressions have become common in social media discourse, allowing users to convey messages succinctly. Social media has also had a significant impact on language norms. On platforms with character limits, users have developed innovative ways to express complex ideas concisely. Moreover, constant exposure to different language styles and variations on social media has led to greater acceptance and integration of non-standard forms of language. Slang, regional dialects, and even Internet-specific jargon have found their way into the mainstream, blurring the lines between formal and informal language. The structure of new formations includes components due to which the realization of evaluation, emotionality or expression in speech occurs. Such vocabulary quite often gains popularity and quickly spreads among users. As for literacy, some positive influence can be identified here. Literate writing of text messages, comments, posts has become a criterion for the so-called screening in online communities. People who write illiterate texts are not taken seriously and are often criticized, based on which we can conclude that the Internet language is a stable system capable of identifying the main trends and screening out secondary ones. In addition, communication in social networks contributes to the dissemination of written speech, while not only communication skills are formed, but also contributes to written literacy. Social media have had a profound impact on communication practices, transforming the dynamics of interpersonal interactions. Online platforms provide opportunities for immediate and asynchronous communication, allowing people to connect and interact with others across geographic and temporal boundaries. This has facilitated the formation of global communities and the exchange of ideas on a scale never seen before. While social media has brought many benefits, it also poses challenges to language and communication. The brevity and informality of social media communication can sometimes lead to misunderstandings, misinterpretations, and the spread of misinformation. Moreover, the fast pace of online interactions can hinder critical thinking and thoughtful discourse. And then there is the increasing simplification of language. The language of the internet is becoming less normative, a trend that is spilling over into other areas of language use. However, social media also offers opportunities to improve communication skills and digital literacy.

2. METHODOLOGY

At the same time social networks also provide and support us in learning any foreign language. There are many positive aspects of using social media to learn English. Among them are:

- Availability and free availability of materials: Social media is a huge information ecosystem where any user can find materials on the languages they are interested in. The advantages of such platforms include:

- A wealth of content: Social media not only offers traditional textbooks, but also real-life conversational situations that develop the skills of perceiving live speech.
- A variety of formats: Video lessons, podcasts, infographics, images and memes - all this allows you to study the language from different angles, developing reading, listening and even writing skills. A variety of formats helps to maintain interest and makes it easier to perceive information.
- Ease of search: Social media search engines make it easy to find the content you need, whether it is a dictionary, grammar rules, travel phrases or business vocabulary. With the help of hashtags, keywords and subscriptions to language channels, access to the necessary content becomes quick and convenient.

Many language learning resources on social media are provided free of charge. This has several key benefits:

- Accessibility for all: Free content makes language learning accessible to people of all income levels and social backgrounds. Unlike traditional courses, which can be expensive, social media allows you to learn without spending money.
- Quality of content: While some of the content may be amateur, the quality of the content is often high due to the activity of teachers, experts, and native speakers who share their experience and knowledge for free.
- Lots of free resources: For language learners, social media provides a huge selection of free courses, video lessons, chats, and groups where you can practice the language, ask questions, and get answers from native speakers and experienced teachers.

One of the main benefits of using social media for language learning is the opportunity to communicate directly with native speakers. This allows learners to:

- Learn real-life colloquial expressions: Many platforms allow you to listen to real speech, as well as see how native speakers use expressions in context, which helps you better understand the nuances and shades of the language.
- Receive live comments and feedback: Users can ask questions, participate in discussions, and receive direct answers from native speakers and professionals, which speeds up the learning process.
- Practice language exchange: Social media can be used to find language exchange partners, where two people teach each other their languages by communicating via instant messengers or video calls.

Despite all the benefits, there are also some challenges that learners face:

- Quality of content: Since social media is used not only by professional teachers but also by amateurs, it is necessary to carefully select sources to avoid inaccurate information or errors.
- Lack of structure: Unlike formal courses or educational institutions, learning through social media can be less structured. Therefore, it is important to combine different approaches and platforms to ensure a more systematic approach to language learning.
- Time-consuming: Social media can be a distraction. Learners can easily forget about their learning goals and waste time on posts and videos that are not related to learning.

- Real-life language practice: The main value of social media in language learning is access to real-life interactions with native speakers. Unlike traditional textbooks or even courses, where language is often limited to artificial examples, social media offers dynamic, lively texts that reflect natural language use.

Social media provides a chance to directly interact with native speakers. Comments, private messages, participation in discussions, or even posts and stories in the form of communication with friends or subscribers make the learning process more organic and motivating.

The benefits of such interactions:

- Practice speaking: Even in written form, such as comments, chats, you can improve your quick response skills, as well as learn slang and colloquial expressions.
- Get feedback: You can ask native speakers to correct mistakes, explain nuances, or even suggest ways to improve your speech.
- Diversity of accents and dialects: Communicating with people from different regions or countries helps you perceive a variety of accents, which is important for improving your hearing and pronunciation.

On social networks, users use different communication styles depending on the context: formal messages, informal conversations, humorous or serious. This helps the language learner:

- Master different registers of speech: from formal to colloquial, from neutral to specialized. For example, professional jargon or slang.
- Understand the context of the use of phrases: many expressions have several meanings depending on the situation, and social networks allow you to see this in real time.
- Study current trends: Hashtags, memes, internet slang and popular phrases that regularly appear on social media are becoming an important part of modern language.

One of the most significant advantages of social media is the ability to access authentic materials. Traditional courses often use adapted texts and dialogues that may not reflect real language practice. Social media, on the other hand, offers a huge selection of content, including posts, comments, memes, videos, and live broadcasts. In this context, students encounter the living language used by native speakers, which allows them to better understand not only lexical and grammatical features, but also cultural nuances. Each social network has its own specific communication culture. With the help of such platforms, students can get acquainted with the culture of humor, fashion, music, political and social trends, as well as how everyday communication is conducted in different layers of society. Social networks not only allow immersion in the language environment, but also promote active interaction with native speakers. Comments, likes, reposts and correspondence help not only to improve reading and comprehension skills, but also to practice written communication. Students can easily find partners for language exchange, participate in discussions, ask questions and receive answers from native speakers.

Thus, social networks become not only a source of information, but also a platform for practice. Even if a student cannot go to the country of the language being studied, he or she can maintain constant contact with native speakers and culture through virtual communities.

3. FINDINGS AND DISCUSSION

In today's technologically developing world, teachers and professors of foreign languages are increasingly faced with the need to meet the needs of students in using digital learning tools. In

addition to learning foreign languages, the minds of modern students are busy with many processes, including the need to use digital learning tools. A modern student is a person who strives to gain knowledge in the most convenient and fastest way. This method of acquiring information can lead to the problem of its superficial mastery, because in most cases it involves short-term memorization. In the 21st century, computer-based learning tools have become an integral part of the educational process. In the context of modern education, teachers, along with students, have the need to interact with digital devices in the learning process. The integration of digital computer technologies with the use of social networking sites and services can help students acquire new knowledge and associate it with the language being studied, which facilitates further use of the language when the need for communication arises. Integrating social networks into the learning process motivates students to make more efforts, giving the teacher a reason to use such services to involve students in the process of learning a foreign language. A number of studies have shown improvements in foreign language writing skills in English language learning by students who used social media in the learning process. The use of computer technology in teaching foreign languages has led to fruitful results - this is what equally motivates students and serves as a reason for their involvement in the process.

Below are the areas of application of social media in the learning process:

- Developing Critical Thinking.

One of the most difficult challenges facing a foreign language teacher is to develop in students sufficient self-confidence and critical maturity to enable them to apply critical judgment when confronted with texts in the media. Students are offered the opportunity to engage in theoretical research; they participate in skill training, but the essence of learning is to simultaneously develop critical thinking skills. The use of social media makes students and teachers ready to perceive everything that is happening in the world in real time. This allows them to express their opinions and thoughts. Expressive skills require conscious use of language, which motivates and forces students to focus on learning English, while maintaining its flexibility as a language for specific purposes.

- Interaction in learning.

Another aspect of using social services is the opportunity for interaction that they provide. Websites offer various tools and interactive applications that allow users to exchange instant messages at an unprecedented speed. Each of these tools is of great interest to the researcher, because many of them can be used by a teacher in a foreign language lesson to form the habit of effective implementation of language skills and speech abilities in students. Moreover, interaction with such content allows learners to immerse themselves in the context of the language, its cultural features and modern trends. However, it is worth noting that the use of English in social networks is not limited exclusively to standard grammar and vocabulary. Many users actively use various forms of slang, abbreviations and even distortions of words. This phenomenon is associated with the desire to speed up communication and adapt the language to the requirements of the digital environment, where the speed of information exchange is of paramount importance. In this context, the English language in social networks is becoming more flexible and diverse, especially among the younger audience.

- Platform for practicing the material covered.

Language learners have a platform to practice the material covered in class using speaking and writing skills on social media. Teachers can integrate "online" tests into social media, which leads to mutual motivation and sharing of learning results between individual learners.

- Fast learning through reflection.

One of the most important components of any learning process is reflection on the results of the lesson. In the case of foreign language teaching, this component allows teachers and students to find out what they will have to do next. Today, most students have accounts in the most popular social services and use them on laptops, tablets and other mobile devices. Contacting each of them seems like a simple action on the part of the teacher, who can instantly send instructions on how to complete the task to the students. Such habits of the modern generation of students lead to an innovative and fast process of sharing impressions of the lesson and motivate them to leave feedback.

- Fast learning through reflection.

One of the most important components of any learning process is reflection on the results of the lesson. In the case of teaching a foreign language, this component allows teachers and students to find out what they will have to do next. Today, most students have accounts in the most popular social services and use them on laptops, tablets and other mobile devices. Contacting each of them seems like a simple action on the part of the teacher, who can instantly send instructions on how to complete the task to the students. Such habits of the modern generation of students lead to an innovative and fast process of sharing impressions of the lesson and motivate them to leave feedback. The teacher can conduct reflection with students on the results of a lesson in which the student was engaged in the formation of a specific language skill. This can serve as an aid to the teacher, who will track the quality of his classes and give him the opportunity to provide an individual educational trajectory for students.

The above elements are aimed at improving the process of teaching a foreign language, at improving the quality of education in general, while allowing for the optimization of the time used during the lesson, thereby directing more time to the pursuit of specific goals. All this leads to the development of student independence and allows eliminating one of the main problems of the modern educational paradigm, which consists in the need to overcome the spatio-temporal limitations of the analog educational space. Optimal use of social networks can lead and has already led many foreign language teachers to improve the quality of education.

4. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

The advent of social media platforms has revolutionized the way we communicate and interact with others. In recent decades, there has been a significant change in the way people learn and use languages. One of the most notable factors driving this change is social media. Information technologies accompany our daily life so closely that it would be a great omission not to use the opportunities to improve the existing system of teaching foreign languages by using social services. Researchers and teachers must adapt to the requirements of modern students, which will lead to more effective acquisition of foreign languages. Social media has created a fertile ground for linguistic creativity and innovation. Users are constantly inventing new words, expressions, and memes that spread quickly across platforms. Memes, in particular, have become a prominent form of online communication, conveying ideas, humor, and social commentary through visual images or videos accompanied by clever captions or text overlays. Social media has undoubtedly had a profound impact on language and communication. It has changed language patterns, facilitated new communicative practices, and changed the way we interact with others. The impact of social media on language and communication has far-reaching implications, from the evolution of language on social media to its impact on language norms and communicative practices. As social media continues to evolve, it is vital to study and understand its impact on language and communication in order to navigate the digital

landscape effectively. By harnessing the opportunities that social media presents while addressing the challenges it poses, we can harness its potential to promote meaningful and inclusive communication in the digital age.

5. REFERENCES

- [1] Amin, B., Rafiq, R. and Mehmood, N. (2020), "The impact of social media in English language learning", *Journal of Critical Reviews*, Vol. 7 No. 10, pp. 3126-3135, doi: 10.31838/jcr.07.10.507.
- [2] Arazzi M. et al. The importance of the language for the evolution of online communities: An analysis based on Twitter and Reddit //Expert Systems with Applications. – 2023. – T. 222. – C. 119847.
- [3] Barkema H.G., Bell J.H.J., Pennings J.M. (1996) Foreign entry, cultural barriers and learning, "Strategic Management Journal", Vol. 17.
- [4] Edwards-Groves, C. (2012). Interactive Creative Technologies: Changing learning practices and pedagogies in the writing classroom. *Australian Journal Of Language & Literacy*.
- [5] Hetal K. Kachhia, J. K. (2014). Social Networking Sites (SNSs): Shifting Paradigm of English Language Usage. *International Journal of English Language & Translation Studies* ., 132-137.
- [6] Kaplan, A. M., & Haenlein, M. (2010). Users of the World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. *Business Horizons*, 53(1), pp. 59-68. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2009.09.003>.
- [7] Lantz-Andersson, A. (2014). Learning the Language of Social Media: A study of affordances and language learning. *Education Inquiry*, 5(4), 647-667.
- [8] Stoian A. M., (2019) "Education, social and media communication", *Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques*, no. 62, pp. 125-135.
- [9] Thurlow, C., & Poff, M. (2013). Computer-mediated communication. In *The Handbook of Language and Media* (pp. 290-308). John Wiley & Sons.
- [10] Zourou K. On the attractiveness of social media for language learning: A look at the state of the art //Alsic. Apprentissage des langues et systèmes d'information et de communication. – 2012. – T. 15. – №. 1.

THE INFLUENCE OF THE REPUBLIC ON LITERATURE IN TURKEY.
TÜRKİYƏDƏ CUMHURİYƏTİN ƏDƏBİYYATA TƏSİRİ.

Həsənova Leyla Ziyafət qızı

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Filologiya fakültəsi, müəllim.

Orcid İd: 0009-0006-9057-9205

Xülasə:

Türkiyə tarixində 29 oktyabr – Cumhuriyyət gününün çox böyük əhəmiyyəti vardır. Bu tarix böyük bir eranın başlanğıcı, eyni zamanda Türk xalqının tarixində şanlı bir zəfər kimi qiymətləndirilə bilər. Məhz həmin gün Mustafa Kamal Paşanın rəhbərliyi ilə ölkədə Cumhuriyyətin elan olunması ölkədəki siyasi rejimin çağdaş dövrə uyğunlaşdırılaraq öz dövlətçilik ənənələrini davam etdirməsinə səbəb oldu. Beləliklə, uzun əsrlər boyu mövcud olan, türk-islam monarxiyası şəklində var olan Türkiyə dövləti öz yoluna Böyük Millət Məclisinin 29 oktyabr tarixli qərarı ilə artıq respublika kimi davam etməyə başladı. Böyük səs çoxluğu ilə Qazi Mustafa Kamal Paşa cumhuriyyətin ilk prezidenti seçildi. Bu tarixi hadisə, əlbəttə ki, təkcə türk xalqının siyasi həyatına yox, eyni zamanda onun mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, digər xalqlarla əlaqəsinə də çox böyük təsir göstərdi.

Cumhuriyyət dövründə ədəbiyyatın əsas xüsusiyyətlərindən biri cumhuriyyəti və onun məğzini xalqa çatdırmaqdan ibarət idi. Yeni qurulmuş sistemi və bu sistemin xalqın həyatına işıq tutacağına dair olan ümidləri bədii şəkildə oxucuya çatdırmaq, oxucuda cumhuriyyətə böyük sevgi və inam formalaşdırmaq yazıçıların qarşısında duran əsas vəzifələrdən idi. Cumhuriyyət dövründə çağdaş türk romanı meydana çıxdı. Eyni zamanda, bu dövr türk ədəbiyyatında romantik mövzulu əsərlərdə özünü göstərməyə başladı. Cumhuriyyət dövrünün roman yazarları sırasında Halide Edip Adıvar, Kemal Tahir, Yakub Kadri, Tarık Buğra və başqalarının adını çəkə bilərik. Əlbəttə, həmin dövr türk ədəbiyyatını təkcə romanla qısıtlamaq olmaz, çünki şeir yazan və bu yolda yeni istiqamətlərə üz tutan şairlər də az deyildi. Cumhuriyyət dönəmində yazılan şeirlərin başlıca fərqi böyük əksəriyyətinin heca vəznində yazılması idi. Həmin dövrdə şeirin ən gözəl nümunələrini Necip Fazıl Kısakürək, Mehmet Akif Ersoy, İsmet Özel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Kutsi Tecer, Sezai Karakoç və başqa şairlər yazmışdılar. Adlarını çəkdiyimiz yazıçılar Türkiyədə Cumhuriyyət dönəmində ədəbiyyatın başlıca simaları olmaqla yanaşı, həm də Türk ədəbiyyatında silinməz izlər qoyan ədiblərdir.

Açar sözlər: Cumhuriyyət, Türkiyə, ədəbiyyat, şeir.

Abstract:

October 29 - Republic Day is very important in the history of Turkey. This date the beginning of a great era can be regarded as a glorious victory in the history of the Turkish people. It was on that day that the Republic was announced in the country under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, which caused the political regime in the country to adapt to the modern era and continue its traditions of statehood. Thus, the state of Turkey, which existed for many centuries and existed in the form of a Turkish-Islamic monarchy, began to continue on its way as a republic with the decision of the Grand National Assembly dated October 29. Gazi Mustafa Kemal Pasha was elected the first president of the republic with a large majority of votes. This

historical event, of course, had a great impact not only on the political life of the Turkish people, but also on its culture, literature, and relations with other nations. One of the main features of literature during the republic is to convey the republic and its essence to the people. One of the main tasks faced by the writers was to convey the newly established system and the hopes that this system would shed light on the people's life to the reader in an artistic way, to form great love and trust in the republic in the reader. The modern Turkish novel appeared during the Republic period. At the same time, this period began to show itself in works with romantic themes in Turkish literature.[59] We can name Halide Edip Adivar, Kemal Tahir, Yakub Kadri, Tarık Bugra and others among the novelists of the Republic period. Of course, the Turkish literature of that period was not limited to the novel cannot be limited, because there were not a few poets who wrote poetry and turned to new directions in this way. The main difference between the poems written during the Republic period was that most of them were written in syllable weight. In that period, the most beautiful examples of poetry were written by Necip Fazıl Kısakürek, Mehmet Akif Ersoy, İsmet Özel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Cahit Sıtkı Tarancı, Ahmet Kutsi Tecer, Sezai Karakoç and other poets. The writers we mentioned are in Turkey In addition to being the main figures of literature during the Republic period, they are also writers who left indelible marks on Turkish literature.

Key words: Republic, Turkey, literature, poetry.

**THE VEIL RITUAL IN NAKHCHIVAN FOLK CULTURE: SYMBOLISM, BELIEF,
AND SOCIAL FUNCTION**

**NAHÇIVAN HALK KÜLTÜRÜNDE DUVAK RİTÜELİ: SEMBOLİZM, İNANÇ VE
SOSYAL İŞLEV**

Assoc. Prof. Dr. Meleyke MEMMEDOVA

Institute of Folklore, Azerbaijan National Academy of Sciences, Mythology Department

0000-0001-7714-4668

ÖZET

Türk kültüründe evlilik törenleri, geçmişten günümüze uzanan ritüel dizileriyle hem bireysel hem de toplumsal geçişleri anlamlandıran önemli yapılar arasında yer alır. Bu ritüellerin en dikkat çeken unsurlarından biri olan duvak, gelinin başını örten sembolik bir örtüdür. Genellikle kırmızı renkte olan bu örtü, bir yandan gelinin bekâretini ve saflığını temsil ederken, diğer yandan yeni bir hayata adım atışının ve ailesinden kopuşunun görsel bir ifadesidir. Duvak, sadece fiziksel bir nesne olarak değil; aynı zamanda kültürel anlamlarla yüklü, inanç ve değer sistemlerinin taşıyıcısı olan bir simge olarak değerlendirilir. Türk halk kültüründe duvağın örtülmesi kadar açılması da anlam yüklüdür ve bu bağlamda gerçekleştirilen duvakkapma ritüeli, birçok bölgede olduğu gibi Nahçıvan'da da geleneksel evlilik merasimlerinin ayrılmaz bir parçası olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu çalışma, Nahçıvan halk kültüründe, özellikle Ordubad bölgesinde düğün sonrası gerçekleştirilen duvak (duvak kapma) ritüelini sembolik, inançsal ve toplumsal boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Yerel ağızda “toy beçe” olarak bilinen bu tören, gelinin baba evinden ayrılarak yeni ailesine katılmasının ardından düğünün ertesi günü icra edilen geçiş ritüellerinden biridir. Gelinin başına örtülen kırmızı duvağın geleneksel ve çoğunlukla didaktik içerikli sözlerle kaldırılması, sadece fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda yeni bir kimliğe geçişin sembolü olarak değerlendirilir. Tören, evlilik kurumunu bireysel bir birleşmeden öte, iki aile arasında toplumsal bir bağın kurulması olarak tanımlar ve bu yönüyle toplumsal hafızayı pekiştirici bir işlev üstlenir.

Duvak ritüeli, bölgedeki her yerleşim biriminde uygulanmakta olup, sözlü kültüre ait metinlerde varyant farklılıkları sergilemektedir. Ritüelin yapısal formu çoğunlukla sabit kalmakla birlikte, gelin için söylenen nasihat ve öğüt içerikli söylemler yöreden yöreye çeşitlenmektedir. Bu bağlamda, ritüel yalnızca törensel bir uygulama değil, aynı zamanda sözlü kültürün kuşaktan kuşağa aktarıldığı bir anlatı alanı olarak da değerlendirilmektedir. Çalışmada, farklı köylerden derlenen sözlü örnekler aracılığıyla Nahçıvan'a özgü geleneksel anlatım zenginliği ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, kültür, duvak, ritüel, inanç, sembolizm.

ABSTRACT

In Turkish culture, wedding ceremonies are among the key structures that give meaning to both individual and social transitions through a sequence of rituals inherited from the past. One of the most prominent elements of these rituals is the veil, a symbolic covering worn on the bride's head. Typically red in color, the veil represents the bride's virginity and purity while also

serving as a visual expression of her transition into a new life and separation from her family. It is not merely a physical object, but a cultural symbol imbued with meanings, reflecting systems of belief and value. In Turkish folk culture, the act of unveiling the veil is as meaningful as covering it, and the associated ritual known as veil snatching continues to be an integral part of traditional wedding ceremonies, including those in Nakhchivan.

This study aims to examine the veil ritual—particularly the veil-snatching ceremony performed after weddings in the Ordubad region of Nakhchivan—in terms of its symbolic, spiritual, and social dimensions. Locally referred to as “toy beche”, this post-wedding transition ritual takes place the day after the bride leaves her parental home and joins her new family. The lifting of the red veil from the bride’s head, often accompanied by traditional and didactic verbal expressions, is not merely a physical act but is interpreted as a symbol of her transformation into a new social identity. The ceremony frames marriage not only as a personal union but as the establishment of a social bond between two families, thus reinforcing collective memory and cultural continuity.

The veil ritual is practiced throughout the region, with variations in oral traditions across different settlements. While the structural form of the ritual remains largely consistent, the advisory and instructive phrases spoken to the bride differ from one locale to another. In this respect, the ritual functions not only as a ceremonial act but also as a narrative space through which oral culture is transmitted from generation to generation. Drawing on oral narratives collected from various villages, this study highlights the richness of traditional expression unique to Nakhchivan.

Keywords: Nakhchivan, culture, veil, ritual, belief, symbolism

1.GİRİŞ

Türk halk kültüründe evlilik törenleri, bireysel yaşam döngüsünde yaşanan dönüşümlerin toplumsal düzlemde anlamlandırılması ve toplumsal normların yeniden üretildiği karmaşık ritüel süreçlerdir. Bu törenlerin temel unsurlarından biri olan duvak, yalnızca gelinin başını örten fiziksel bir örtü olmanın ötesinde, zengin sembolik anlamlar barındıran kültürel bir işaret olarak ön plana çıkar. Geleneksel olarak kırmızı renkte seçilen duvak, bekâret ve saflık gibi bireysel erdemlerin yanı sıra, gelinin baba evinden ayrılışını ve yeni bir toplumsal kimliğe geçişini temsil eden çok katmanlı bir simgedir. Bu bağlamda duvak, hem bireysel hem de kolektif kimlik dönüşümünün sembolik aracılığı olarak değerlendirilmelidir.

Nahçıvan coğrafyasında, özellikle Ordubad bölgesinde düğün merasimlerinin ardından gerçekleştirilen “duvak kapma” ya da yerel söyleyişle “duvaggapma” töreni, evlilik sürecinin tamamlayıcı ve pekiştirici bir aşaması olarak işlev görür. Gelinin baba evinden ayrılarak yeni ailesine katılmasının ertesi günü icra edilen bu ritüel, salt fiziksel bir nesnenin kaldırılmasından ibaret olmayıp, aynı zamanda bireyin sosyal kimlik dönüşümünü somutlaştıran sembolik bir geçiş törenidir. Bu tören sürecinde, kırmızı duvağın kaldırılması sırasında eşlik eden şiirler ve çoğunlukla didaktik içerikli sözlü anlatılar, ritüelin anlam dünyasını derinleştiren ve kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü kültür unsurlarıdır.

Nahçıvan’ın çeşitli yerleşim birimlerinde uygulanan duvak kapma töreni, yapısal form açısından genel bir birliktelik sergilemekle birlikte, sözlü metinlerde belirgin varyantlıklar göstermektedir. Özellikle gelin için söylenen nasihat ve öğüt içerikli bölümler, yöreden yöreye farklılaşmakta ve böylece ritüelin zengin kültürel repertuarını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, Nahçıvan halk kültürüne özgü bu geleneksel töreni, sembolik, inançsal ve toplumsal boyutlarıyla kapsamlı bir biçimde ele almayı ve farklı köylerden derlenen sözlü örnekler

üzerinden bölgesel anlatım zenginliğini bilimsel bir perspektifle ortaya koymayı hedeflemektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Nahçıvan halk kültüründe, özellikle Ordubad bölgesinde evlilik törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan duvak kapma ritüelini, sembolik, inançsal ve toplumsal boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde incelemektir. Araştırma, gelinin baba evinden ayrılarak yeni ailesine katılmasını simgeleyen bu ritüelin, hem bireysel kimlik dönüşümündeki işlevini hem de evlilik kurumunun toplumsal bağlamda nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca, ritüelin farklı köylerdeki uygulama biçimleri ve bu süreçte kullanılan sözlü metinlerdeki varyantlıkların analiz edilmesiyle, Nahçıvan'a özgü geleneksel anlatım biçimlerinin kültürel bellekteki yerini belirlemek amaçlanmaktadır. Böylece, çalışma, duvak kapma töreninin hem kültürel kimlik oluşumundaki hem de sözlü kültür aktarımındaki rolüne akademik bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Evlilik törenleri, kültürel antropoloji ve folklor çalışmalarında bireysel yaşam döngüsündeki geçişleri sembolize eden, toplumsal normların ve değerlerin yeniden üretildiği ritüeller bütünü olarak ele alınmaktadır (Turner, 1967; Van Gennep, 1960). Bu bağlamda, duvak ritüeli, hem bireysel kimlik dönüşümünün hem de toplumsal aidiyetin pekiştirildiği sembolik bir alan olarak önem taşır. Duvak, fiziksel bir örtü olmasının ötesinde, toplumsal cinsiyet rollerinin, aile içi hiyerarşinin ve kültürel değerlerin ifadesi olan güçlü bir simge olarak kültürel metinlerde yer alır (Geertz, 1973; Dundes, 1980).

Nahçıvan halk kültüründe evlilik sonrası gerçekleştirilen duvak kapma merasimi, ritüelin çok katmanlı yapısını ortaya koyması bakımından önemli bir örnek teşkil eder. Merasimde yönetici kadın—aparıcı—tarafından söylenen şiirler; gelin için “Gelin Hoş Geldin” temalı didaktik şiirler, kaynana ve kayınbaba için övgü içerikli metinler, satirik ve eğlenceli şiirler şeklinde çeşitlilik gösterir. Bu şiirler, yalnızca törensel bir süreci anlatmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, güç dengelerinin ve mizahın sözlü kültür aracılığıyla ifadesini sağlar. Böylelikle tören, sözlü gelenek içinde önemli bir iletişim ve eğlence işlevi görür (Bauman, 1977; Foley, 1995).

Sözlü kültür bağlamında, ritüel şiirleri, hem toplumsal normların kuşaktan kuşağa aktarımında hem de bireysel ve kolektif kimliklerin inşasında kritik bir rol üstlenir (Finnegan, 1970). Nahçıvan örneğinde, aparıcının diliyle söylenen şiirler, törenin sembolik anlamlarını ve sosyal işlevlerini açığa çıkaran metinler olarak değerlendirilmektedir. Bu şiirler aracılığıyla, evlilik kurumunun toplumsal boyutları, aile içi roller, kuşaklararası ilişkiler ve toplumsal değerler ritüel alanında yeniden üretildiği görülmektedir.

Bu çalışma, ritüelin sözlü metinler yoluyla toplumsal hafızaya katkısını ve kültürel kimlik inşasındaki işlevini anlamak üzere, folklor ve kültürel antropoloji disiplinlerinin kuramsal yaklaşımlarından yararlanarak Nahçıvan halk kültüründeki duvak ritüelini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. Yöntem

Bu çalışma, Nahçıvan halk kültüründe duvak kapma ritüelini derinlemesine anlamak amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden yararlanmıştır. Araştırmada, ritüelin sembolik ve toplumsal boyutlarını ortaya koymak için etnografik yaklaşımla saha çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Özellikle Ordubad bölgesindeki farklı köylerde yaşayan halkla yapılan görüşmeler ve katılımcı gözlemlerle, törenin yerel uygulama biçimleri ve sözlü anlatımlarına ilişkin özgün veriler toplanmıştır.

Veri toplama sürecinde, geleneksel bilgi ve deneyimlerin aktarımında rol oynayan kaynak kişiler (bilge yaşlılar, törenleri icra eden kadınlar ve toplumun kültürel temsilcileri) ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu kişiler, ritüelin tarihsel ve kültürel bağlamını açıklayan ve geleneksel metinlerdeki varyantlıkları yansıtan zengin bilgi kaynakları olarak çalışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Toplanan sözlü metinler, anlatım biçimleri ve ritüelin işleyişine dair gözlemler, betimleyici ve yorumlayıcı analiz teknikleriyle değerlendirilmiştir.

Böylece araştırma, Nahçıvan'a özgü duvak kapma töreninin hem yapısal hem de anlatı boyutlarını kültürel bağlam içinde bütüncül biçimde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. BULGULAR

Nahçıvan bölgesinde gerçekleştirilen duvakkapma (Memmedova, 2014: 171) törenlerinde yöresel uygulamalar yerelden yere farklılık gösterebilmektedir. Bazı köy ve kasabalarda bu törende misafirlere yemek ikram edilirken (KK-2; KK-5), bazı yerleşimlerde yalnızca çay sofrası kurulmakla yetinilir (KK-6). Ordubat ilçesinde ise bu törenin en belirgin unsurlarından biri, erkek tarafının mutlaka Ordubat gayğanağı hazırlamasıdır (KK-6). Bal şerbetiyle tatlandırılan ve kızgın bol tere yağında yumurtadan yapılan, görünüm olarak pastayı andıran bu yöresel omlet, törende özel bir yer tutar. Buna karşılık, Nahçıvan kent merkezinde kayganak yapılmaz; bunun yerine, kızın annesi gelenek gereği ziretov (pirinç unundan hazırlanan bir helva türü) pişirerek damadın evine götürür (KK-2; KK-5). Bu uygulamalar, duvakkapma ritüelinin bölgesel çeşitliliğini ve yerel mutfak kültürüyle olan sıkı bağıntıyı ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında Nahçıvan'ın Ordubad ve çevresindeki farklı köylerde gerçekleştirilen duvak kapma merasimlerinde toplanan sözlü metinler ve gözlemler, ritüelin hem yapısal hem de işlevsel açıdan çok katmanlı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bulgular, törenin aparıcı kadın tarafından yönetildiği ve bu kadının dilinden söylenen çeşitli şiir türlerinin ritüelin temel bileşenleri olduğunu ortaya koymaktadır.

İlk olarak, gelin için söylenen “Gelin Hoş Geldin” şiirleri, törenin didaktik yönünü güçlendirirken, gelinin yeni ailesine ve topluma uyum sağlaması için öğüt ve temennileri içerir. Bu şiirler, gelinin beklenen rol ve sorumluluklarını vurgulamakla birlikte, toplumsal aidiyetin pekiştirilmesinde önemli bir araç olarak işlev görmektedir.

Kaynana ve kayınbaba için sunulan övgü şiirleri ise, yeni aile birliğinin kurulmasında karşılıklı saygı ve uyumun önemini simgeler. Bu şiirlerde, yaşlı kuşağa duyulan saygı ve evlilik kurumunun sürekliliği üzerine vurgu yapılmaktadır. Böylelikle, tören iki aile arasındaki sosyal bağların güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Bunun yanı sıra, kaynana ve gelin arasında yaşanan gerilimlere gönderme yapan satirik şiirler, törene mizahi bir boyut kazandırmakta ve sosyal ilişkilerin yeniden dengelenmesine aracılık etmektedir. Bu şiirler, toplum içindeki çatışma ve çekişmelerin sözlü kültür yoluyla dışavurumu olarak, tören alanında çatışma yönetimi işlevi görür.

Son olarak, eğlence amaçlı söylenen şiirler ve ezgiler, törenin sosyal bir kutlama boyutunu ön plana çıkarır; toplumsal katılımı artırır, bireyler arasındaki duygusal bağları kuvvetlendirir ve kolektif kimlik hissini pekiştirir.

Genel olarak, Nahçıvan halk kültüründe duvak kapma ritüeli, sözlü metinlerin çok yönlü işlevselliği sayesinde, bireysel geçişin ötesinde, toplumsal normların yeniden üretildiği, aile ve toplum arasındaki ilişkilerin düzenlendiği, kültürel değerlerin aktarıldığı dinamik bir sosyal süreç olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumun geniş kesimlerinin katılım gösterdiği bu ritüel, evliliğin yalnızca iki bireyin birleşimi değil, aynı zamanda iki aile ya da soy arasında kurulan toplumsal bir anlaşma olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda duvak kapma töreni, salt geleneksel bir pratik olmanın ötesinde, kültürel kimliğin inşasında ve toplumsal değerlerin nesilden nesile aktarılmasında işlevsel bir araç olarak dikkat çekmektedir.

Nahçıvan'ın hemen her köy ve ilçesinde benzer biçimlerde icra edilen bu ritüel, sözlü kültürün zengin ve çeşitli yapısını yansıtmaya bakımından kayda değerdir. Ritüelin temel yapısı büyük ölçüde sabit kalsa da, şiirlerde yer alan öğüt verici, övgü dolu, mizahi ve zaman zaman hiciv içeren söylemler, bölgesel farklılıklara bağlı olarak önemli ölçüde çeşitlenmektedir. Bu çalışmada, farklı yerleşim alanlarından derlenen sözlü metinler aracılığıyla duvak kapma töreninin Nahçıvan halk kültürüne özgü anlatı çeşitliliği ortaya konmakta; ritüelin, kültürel değerlerin aktarımı açısından sözlü kültür içinde dinamik ve işlevsel bir alan sunduğu vurgulanmaktadır.

3.1. Gelin Hoş Geldin, Hoş Geldin (I. Metin)

Gelin deyer: ana, ana,
Yaşı töker yana-yana,
Gaynanan sene ana,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Bizim eve tuş geldin, tuş geldin.
Gelin deyer: ata, ata,
Goyunu guzuya gata,
Gayınatan sene ata,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Bizim eve tuş geldin, tuş geldin.
Gelin deyer: gardaş, gardaş,
Gayınların sene gardaş,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Bizim eve tuş geldin, tuş geldin.
Gelin deyer: bacı, bacı,
Yaşı töker acı-acı,
Baldızların sene bacı,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.

Bizim aileye tuş geldin, tuş geldin (Ceferli ve Babayev, 2012: 68).

Şiirin akademik şerhi: Nahçıvan halk kültüründe duvak kapma merasimi, gelinin yeni ailesine kabulünü sembolize eden, ritüelistik ve sözlü kültüre dayalı öğelerin bütünleştiği önemli bir geçiş ritüelidir. Bu bağlamda merasimde söylenen şiirler, hem estetik hem de işlevsel bir yapıya sahiptir. Yukarıdaki şiir, duvak kaldırma anında aparıcı (merasim yöneticisi kadın) tarafından seslendirilen ve gelin kimliğiyle dramatize edilen bir anlatım biçimidir. Şiir, bir yandan gelinin

iç dünyasını, ayrılık hüznünü ve yeni aileye uyum sürecini yansıtırken, öte yandan yeni aile fertleriyle kurulacak ilişkinin olumlu temeller üzerinde inşa edilmesine hizmet eder.

Sembolik anlamlar: “Gelin söyler ana, ana / Yaşı döker yana-yana” dizeleri, gelinin annesinden ayrılmanın duygusal ağırlığını yansıtır. Burada gözyaşı, yalnızca bir ayrılığın değil; aynı zamanda geçmiş kimliğin geride bırakılmasının sembolüdür.

“Kaynanan sana ana” dizesi, gelinin kaynanasını annesi yerine koymaya hazır olduğunu bildirir. Bu söylem, gelinin yeni aileye uyum sağlamaya gönüllü olduğunu ifade eden sembolik bir beyandır.

Aynı yapısal kurgu, baba/kayınbaba, kardeş/kayınlar ve bacı/baldız gibi diğer aile üyeleri için de tekrarlanarak yeni ailede her bir ferdin yerini yeniden tanımlar.

Fonksiyonel boyut: Bu şiir hem toplumsal uzlaşmanın hem de duygusal geçişin bir aracı olarak işlev görür. Gelin adına söylenen sözler, yeni aile fertlerini onurlandırır ve bu yolla karşılıklı saygı ve kabul kültürünü pekiştirir. Aynı zamanda gelinin yeni toplumsal kimliğine adım atarken yaşadığı içsel değişim de dramatize edilerek törensel biçimde toplum önünde sahnelenmiş olur.

Yapısal özellikler: Şiir, klasik halk şiirindeki dörtlük yapısına ve tekrara dayalı nakarat biçimine sahiptir. “Gelin hoş geldin, hoş geldin / Bizim eve tuş geldin, tuş geldin” dizeleri ritüelin dramatik etkisini artırırken, törene katılanların şiiri ezberden takip edebilmesine de olanak sağlar.

Kullanılan kelimelerdeki ses tekrarları (örneğin “yana-yana”, “kata”, “acı-acı”) şiire melodik bir ahenk kazandırır ve bu yönüyle performatif anlatı özelliği taşır.

Kültürel ve sosyolojik işlev: Bu şiir, sözlü kültürün bir parçası olarak toplumsal değer aktarımı, ailesel rollerin yeniden tanımı, kadınlık ve gelinlik kimliğinin yeniden inşası gibi önemli işlevleri yerine getirir. Gelin, toplumun gözleri önünde yeni aile fertlerini kabul ettiğini bildirirken, aynı zamanda bu kabulün duygusal bir içeriğe dayandığını da ifade eder.

Sonuç olarak, Nahçıvan’daki duvak kapma ritüelinde söylenen bu şiir, sadece estetik bir metin değil; bir kültürel kod, toplumsal uzlaşma bildirimi ve ritüel kimlik inşası aracıdır. Bu tür metinler, geleneksel düğün pratiklerinde sözlü kültürün nasıl hem estetik hem de işlevsel düzeyde anlam ürettiğini gösteren güçlü örneklerdir. Gelin adına seslendirilen bu tür şiirler, bireyin yeni sosyal yapıya dahil oluşunu şiirsel dil ve tören estetiğiyle pekiştiren önemli kültürel araçlardır.

3.2. Gelin Hoş Geldin, Hoş Geldin (II. Metin)

Gelin deyer yohdu emim,
Su üzünde gedir gemim,
Süleymandı senin emin,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Gelin deyer yohdu bibim,
Su üzünde gedir fikrim,
Şefige olsun senin bibin,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Gelin deyer yohdu gardaşım,

Garlı dağlar nece aşım,
Araz senin gardaşın,
Gelin hoş geldin, hoş geldin.
Aşağı küçe yolun olsun,
Yuharı küçe elin olsun,
Geldiyin senin yarın olsun,
Gelin hoş geldin, hoş geldin (Ceferli ve Babayev, 2012: 68).

Şiirde giriş ve bağlam: Nahçıvan’ın geleneksel duvak ritüelinde yönetici kadın tarafından gelin adına seslendirilen bu şiir parçası, hem bir dramatik anlatı hem de ritüelin sembolik gücünü taşıyan şiirsel bir aktarımdır. Gelinin aile üyeleriyle olan bağının sembolik olarak kesilmesi ve bu bağların yeni bir aidiyet yapısına evrilmesi bu şiirsel söylemle sahnelenir.

Sembolik katmanlar: “Gelin der yoktu emim / Su yüzünde gider gemim”: Gelin burada, amcasının artık yanında olmadığını (geride kaldığını) bildirirken, bunu “su yüzünde giden gemi” imgesiyle açıklar. Gemi, burada ayrılığı, geri dönülmezliği ve hareket hâlinde olmayı simgeler. Aynı zamanda bu imge, hayatın geçiciliği ve yeni bir yöne akış fikrini de içerir.

“Süleymandı senin emin” dizesinde, erkeğin amcasının ismi zikredilerek, onun artık gelinin de amcası olduğu vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, hala (bibi) ve kardeş gibi diğer akrabalar için de töreni yöneten kadın tarafından gelinin ağzından söylenen dizeler aracılığıyla, oğlanın akrabaları gelinin akrabaları yerine konumlandırılmaktadır. Bu yaklaşım, gelinin yeni ailesine duyduğu saygının ve sahip olduğu kültürel terbiyenin somut bir ifadesi olarak değerlendirilebilir.

“Su yüzünde gidir fikrim” ve “Karlı dağlar nece aşım” gibi metaforlar ise gelinin psikolojik durumuna ve içsel dünyasına dair derinlik sunar. Burada zihinsel dağınıklık, hasret, içsel karmaşa ve belirsizlik imgeler yoluyla dile getirilir.

Sosyokültürel işlevler: Bu şiir, yeni aidiyet kurulumunu estetik ve sembolik bir dille sahneler. Gelin, artık geçmişe değil, geleceğe yöneldiğini; eski bağlarının ritüel düzeyde onurlandırıldığını ama sembolik olarak bırakıldığını ilan eder.

“Aşağı küçe yolun olsun / Yukarı küçe elin olsun / Geldiyin senin yarın olsun” dizeleri, gelinin geleceğine yönelik iyi dileklerle bezeli halk söylemini yansıtır. Burada kullanılan “küçe” (sokak) imgesi, halk arasında yaşam yolu olarak değerlendirilir. Bu dörtlükte gelinin gideceği yolda mutluluk, el içinde saygı ve eşine kavuşma temennisi dile getirilir.

Yapısal özellikler ve form: Metin, tekrarlayan nakarat biçimiyle (her dörtlüğün sonunda “Gelin hoş geldin, hoş geldin”) törensel yapı içinde katılımcılar tarafından kolayca benimsenen bir kolektif söylem halini alır.

Didaktik ve dramatik içerik bir arada kullanılarak hem duygusal boşalım hem de sosyal kabul sağlanır.

Şiir, gelinin diliyle yazılmış olsa da aslında cemaatin (toplumun) diliyle konuşur; çünkü bireysel deneyim, ortak değerler sistemi içinde ritüelize edilmiştir.

Sonuç olarak, bu şiirsel metin, Nahçıvan’daki duvakkapma ritüelinde gelin kimliğiyle seslendirilen bir toplumsal kabul beyanı, kültürel aidiyet temsili ve duygusal geçiş anlatısıdır. Aile bireyleriyle bağların onurlandırılarak törensel biçimde yeniden yapılandırılması, ritüelin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işlevsel olduğunu gösterir. Metin, sözlü kültürün

yalnızca bir aktarım biçimi değil; aynı zamanda toplumsal belleğin taşıyıcısı ve kültürel sürekliliğin sahnesi olarak işlev gördüğünü kanıtlar.

3.3. Duvak Ritüelinde Geline Yönelik İltifat Şiiri: Gelin Hoş Geldin, Hoş Geldin

Kırmızı kıyafet giydirilmiş gelinin başına kırmızı bir duvak örtülür. Dut ağacından kesilmiş bir çomakla gelinin duvağı katlana katlana kaldırılmaya çalışılır. Bu esnada töreni yöneten kadın şiir okumaya devam eder (KK-1; KK-3). Orada bulunanlar ise ona koro hâlinde eşlik ederek “Gelin hoş geldin, hoş geldin” nakaratını tekrarlarlar:

Gelin, senin boyun beste,
Eşge düşdün ne hevesle.
Hoş gelmisen, gözler üste,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Danışrlar fereh-fereh,
Sen olmusan bize gerek.
Toy donun olsun mübarek,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Gelin, senin adın Saçlı,
Barmağında üzük gaşlı.
Er evi sene peşkeşdi,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Altına açaram halı,
Çiynine salaram şalı.
Sene gurban dünya malı,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
İstemeyene ar olsun,
Teze bey sene yar olsun.
Gelen gedemin var olsun,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin! (Ceferli ve Babayev, 2012: 69).

Ritüel bağlam: Bu şiir, gelinin damat evine gelişi vesilesiyle düzenlenen ve onun yeni aile yapısı içerisinde kabulünü sembolize eden duvakkapma (duvak açma) merasiminde söylenmektedir. Merasimde gelinin başına kırmızı bir örtü (duvak) örtülmesi ve bu duvağın belirli ritüel çerçevesinde açılması, sembolik bir geçişi temsil etmektedir. Bu geçiş, gelinin baba evinden koca evine, genç kızlıktan evliliğe, bireysel kimlikten ailevi kimliğe adım atmasını ifade eder.

Poetika ve biçim: Şiir beş bentten oluşmakta ve her bendin sonunda tekrar eden “Gelin, hoş geldin, hoş geldin!” dizesi bir nakarat işlevi görmektedir. Bu tekrar, törende bulunanların ritmik biçimde katılımını kolaylaştırmakta ve şiirin icrasındaki işlevsel bütünlüğü pekiştirmektedir.

Bentlerin kafiye düzeni a-a-a-b şeklindedir. Bu yapı, ahenk ve akılda kalıcılık açısından işlevsel bir yapı sunar.

Sembolik ve estetik değerler: “Gelin, senin boyun beste / Eşge düşdün ne hevesle”, bu dizelerde gelinin fiziksel zarafeti (boyunun kısa oluşu) ile duygusal coşkunu yan yana getirilerek, onun hem bedensel hem de duygusal yönü estetik bir anlatımla yüceltilmektedir.

“Toy donun olsun mübarek”, bu ifade, gelinin yeni hayatına ve yeni toplumsal statüsüne bir temenni olarak yöneltilmekte, “toy donu mübarek olsun” yani “düğün kıyafeni kutlu olsun” gibi iyi dilek ve dualarla birlikte anlam kazanmaktadır.

“Er evi sene peşkeşdi”, burada damat evi geline bir “armağan” olarak sunulmakta ve bu ifade, onun yeni aile ortamına kabulünü ve manevi bağını simgelemektedir. Aynı zamanda törenin toplumsal ve kurumsal boyutuna da vurgu yapılmaktadır.

“Altına açaram halı / Çiynine salaram şalı”; halı ve şal yalnızca süs unsuru değil, aynı zamanda saygı, itibar ve toplumsal statünün simgeleridir. Gelinin ayaklarının altına halı serilmesi, onun artık bir misafir değil, ailenin asli bir ferdi olarak kabul edildiğini göstermektedir. “Omuzlara şal salmak” ise onunla ilgilenmek, ona özen göstermek anlamına gelir.

“İstemeyene ar olsun / Teze bey sene yar olsun”; bu dizelerde kurulacak aile yapısının namus, onur ve sevgi temelleri üzerine inşa edilmesi temenni edilmektedir. “Taze bey” ifadesi damada atıfta bulunmakta ve gelin ile damadın sevgi temelinde bir birliktelik kurması arzulanmaktadır.

Toplumsal işlev ve anlam: Söz konusu şiir, toplumsal entegrasyonu sağlama işlevine sahiptir. Gelinin toplum tarafından tanınması, kabul edilmesi ve aile yapısı içindeki konumunun belirlenmesi, bu şiir aracılığıyla sembolik düzeyde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda şiir yalnızca estetik bir söz formu değil, aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin ifade edildiği bir sözlü kültür aracıdır.

Sonuç olarak, bu halk şiiri örneği, Nahçıvan folklorunda duvakkapma merasiminin sözlü edebiyatla nasıl iç içe geçtiğini ve toplumsal değerlerin şiirsel biçimde nasıl dile getirildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Gelinin başı üzerine kırmızı duvak örtülmesi eşliğinde seslendirilen bu dizeler aracılığıyla sevgi, saygı, sosyal kabul ve ailevi değerler dile getirilmekte; böylece hem ritüelin estetik boyutu hem de sosyal-ritüel işlevi görünür kılınmaktadır. Şiir, duvakkapma merasiminde hem edebi hem de toplumsal anlam yükü taşıyan zengin bir halk edebiyatı örneği olarak değerlendirilmelidir.

3.4. Kayınbabanın Övgüsü

Her kışdenin biler yerin,

Dindirecek şirin-şirin,

Sana deyer nazlı gelin,

O gaynata, o gaynata.

Sevecekdi sağa-sola,

Gurban verecek sadağa,

Salmayacak seni ayağa,

O gaynata, o gaynata.

Pay verecek gizli-gizli,

Dindirecek duzlu-duzlu,

Olmayacak ikiyüzlü,

O gaynata, o gaynata (Ceferli ve Babayev, 2012: 70).

Toplumsal bağlam: Duvak kapma merasimi ve kadın merasim yöneticiliği: Bu şiir, Nahçıvan bölgesinde gerçekleştirilen geleneksel duvak kapma merasiminin bir parçasıdır. Merasim, genellikle yaşça büyük ve toplumda saygın bir konuma sahip olan bir kadın tarafından idare edilir. Şiirin tüm bölümleri, bu yönlendirici kadın tarafından dile getirilir. Bu bağlamda, şiir yalnızca bireysel duyguların ifadesi değil, aynı zamanda toplumsal bir performans olarak değerlendirilmelidir. Burada şiirin söylenişi gelinin ağzından değil; merasimi yöneten kadının sesiyle, topluluğa – özellikle de gelinin yeni ailesine – hitaben gerçekleşir. Bu şiirin temel işlevi yalnızca kayınbabayı övmek değil; aynı zamanda yeni kurulan akrabalık ilişkilerinin olası gerilimlerini yumuşatmak, toplumsal rolleri mizahi ve lirik bir dille yeniden tanımlamak ve aile içi sosyal ilişkileri olumlu biçimde yapılandırmaktır.

Kayınbabanın Övgüsü başlığını taşıyan bu şiir, Nahçıvan yöresinde gerçekleştirilen duvak kapma töreninde, merasimi yöneten kadın tarafından söylenir. Şiirin amacı, geleneksel toplum yapısında saygı duyulan bir figür olan kayınbabanın olumlu niteliklerini öne çıkarmak ve yeni kurulan akrabalık ilişkilerini yumuşak, esprili ve övücü bir dille ifade etmektir. Şiirde kayınbaba; sözünü ve herkesin yerini bilen, yumuşak huylu, iyi kalpli, iki yüzlülükten uzak, cömert ve gelinine karşı koruyucu bir figür olarak tasvir edilir. Merasimi yöneten kadın, bu ifadelerle hem aile bireyleri arasında saygı ve uyumu teşvik eder, hem de gelinin yeni ailesine karşı adaptasyonunu kolaylaştırır.

Şiirsel yapı: Eser dörtlükler biçiminde kurgulanmıştır ve her dörtlüğün sonunda tekrar edilen “O gaynata, o gaynata” nakaratı hem ritmik akıcılığı sağlar hem de vurguyu artırır. “Şirin-şirin”, “duzlu-duzlu”, “gizli-gizli” gibi ikilemeler, Azerbaycan sahası halk şiirinde sıkça rastlanan söz sanatlarından biridir ve melodik bir ahenk yaratır.

İçerik ve simgesel anlamlar: “Her kişidenin bilir yerin / Dindirecek şirin-şirin”; Kayınbaba, toplum içinde davranışlarının sınırını ve herkesin yerini bilen, anlayışlı ve yumuşak dilli biridir.

“Sana deyer nazlı gelin / O gaynata, o gaynata”; Kayınata, gelinine “nazlı gelin” diye hitap edecek kadar onu kızı gibi sever ve nazını çeker.

“Sevecekdir sağa-sola / Gurban verecek sadağa”; Cömertliğiyle çevresine sevgi dağıtan, hayırsever bir kişidir.

“Salmayacag seni ayağa”; Gelini zor durumda bırakmaz, onu utandıracak davranışlarda bulunmaz.

“Pay verecek gizli-gizli / Dindirecek duzlu-duzlu”; Hem maddi hem manevi olarak destek veren, nüktedan bir karakterdir.

“Olmayacag ikiyüzlü”; Dürüstlüğüyle öne çıkar; samimi, güvenilir bir baba figürüdür.

İşlevsel değeri: Bu tür şiirler, duvakkapma törenlerinde hem eğlenceli hem de eğitici bir rol üstlenir. Gelin, kayınbabasından olan beklentilerini ve aileye dair umutlarını geleneksel halk şiirinin imkanlarıyla aktarır. Aynı zamanda bu söylemler aracılığıyla gelin ile ev halkı arasında ilk sözlü temas kurulmuş olur.

Sonuç olarak, bu örnek, Azerbaycan sahası halk kültüründe aile içi ilişkilerin şiirsel bir dille ifade bulduğu işlevsel ve simgesel bir metindir. Kayınbaba üzerinden aktarılan beklentiler, toplumun ideal erkek figürüne dair çizdiği tasvirleri yansıtırken, folklorun sosyalleştirici ve normlayıcı yönünü de ön plana çıkarır.

3.5. Kaynanaya Övgü ve Yergi

Danışacaq decel-decel,

Vermeyecek sene mecel,
Gaynanadı herdi-hecel,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin.
Tezden yuhudan duracag,
Elin dalına goyacag,
Gonşuda geybet gıracag,
O gaynana, o gaynana.

Gelin hoş geldin, hoş geldin! (Ceferli ve Babayev, 2012: 70).

Bu örnekte kaynana imgesi, satirik ve mizahi bir üslupla sunulmuştur. Onun “yaramaz konuşması” (“decel danışması”), “söz dinlememesi, kimseye aman vermemesi” (“mecel vermemesi”), “komşuda dedikodu yapması” (“gonşuda geybet gılması”) gibi ifadeler, halk arasında kaynana ile gelin arasındaki geleneksel çatışmalı ilişki biçimlerinin folklorik bir dille, esprili şekilde yansıtılmasıdır. Bu tür nitelermeler, bir bakıma “korkutma” ve “gülme” yoluyla yeni gelini toplumsal rollerine hazırlama işlevi görür. Kaynananın bu eğlenceli ve satirik betimlemesi sırasında töreni izleyen herkes gülerek alkış tutar.

3.6. Gelinin Sözleri

Gelinin dilinden yönetici kadın söyler:

Gelin deyer: bir metlebe gelmişem.

Metleb benim tale bahtım, yar olsun.

İsteyen gohum-gardaşları şad görüm,

İstemeyen düşmenleri har olsun.

Gelin, deyer: bu yollarda var ömmen.

El deymemiş bir ovçuya saram men.

Gözel bir oğlana teze yaram men.

Yarebb, benim tale bahtım var olsun!

Gelin deyer: boynumdadı mirvari,

Ahtarıb tapmışam bir gözel yarı.

Bahtımı isterem senden, ey tanrı.

Yarebb, benim tale bahtım var olsun!

Gelin deyer: tapmışam öz tayımı.

Hoş geçirmişem hefte-ayımı.

İlahiden isterem övrad payımı.

Yarebb, benim kız-oğlanım var olsun!

Gelin deyer: danışaram men düzü,

Atadan almışam çöreyi-duzu.

Yaşımı isterem dohsanı, yüzü.

Yarebb, benim uzun ömrüm var olsun! (Ceferli ve Babayev, 2012: 70-71).

Gelinin sözleri: şiirinin içeriği ve anlam katmanları: Bu şiirler, duvakkapma merasimi sırasında gelin adına yönetici kadın tarafından seslendirilir. Ritüelin dramatik yapısı içinde gelinin sesi sembolik biçimde dile getirilir; bu sözlü metinler aracılığıyla gelinin duygu dünyası, beklentileri ve toplum içindeki yeni rolü estetik bir form içinde sunulur. Her beyit, bireysel arzularla toplumsal değerlerin kesişiminde şekillenir.

1. *Beyit:* Bu beyitte gelin, hayatında yeni bir menzile ulaştığını dile getirir. Burada "metleb", evlilikle ilgili beklentileri temsil eder. Gelin, evliliğinin hayırlı olmasını dilerken, onu isteyen akraba ve dostlara mutluluk temenni eder; istemeyen, kötü niyetli kişilere ise uğursuzluk dileğinde bulunur. Bu ifadeler, hem bireysel umutları hem de sosyal onay arzusunu yansıtır.

2. *Beyit:* Gelin, evlilik yolculuğunda ilk defa adım attığını belirtir ve "el değmemiş bir avcıya" kendini uygun gördüğünü ifade eder. Bu mecaz, namus ve iffeti vurgular. Aynı zamanda sevgiye dayalı bir eşleşmenin, yani "gözel bir oğlana taze yar olmağın" arzusunu dile getirir. Kapanıştaki dua, ritüel metinlerin klasik yapısını tamamlar: kaderinin iyi olması için Tanrı'ya niyaz.

3. *Beyit:* Burada gelin, boynundaki inciyle süslenen bedensel zarafetini dile getirir. Aynı zamanda "bir gözel yar" bulduğunu, yani gönlünü verdiği kişiye kavuştuğunu bildirir. Bu beyit, aşkın, güzelliğin ve evlilik bahtının ilahi düzlemde meşrulaştırılmasına yöneliktir. Gelin, taleğini Tanrı'dan dileyerek kaderini yüce iradeye teslim eder.

4. *Beyit:* Bu beyitte gelin, "öz tayım" ifadesiyle eşini kendine uygun, denk bir hayat arkadaşı olarak gördüğünü ifade eder. Geçici sevinçler (hefte-ay) artık yerini kalıcı mutluluğa bırakmaktadır. Beyitin en önemli yönü, doğurganlık temennisidir: gelin, Tanrı'dan evlat, hem kız hem de erkek çocuk nasip etmesini ister. Bu, geleneksel toplumlarda kadının anne kimliğiyle kazanacağı toplumsal statüyü de yansıtır.

5. *Beyit:* Bu beyitte gelin, doğruluktan sapmayacağını, "düz danışacağını" belirtir ve babasından aldığı ekmek-tuzla (yani terbiyeyle) büyüdüğünü söyler. "Çörek-duz" deyimini burada hem maddi hem de ahlaki bir miras anlamındadır. Son dizede ise gelin, uzun bir ömür dileğinde bulunur. Bu, sadece bireysel bir dua değil, yeni kurulan evliliğin ve soyun devamı için edilen toplumsal bir temennidir.

Değerlendirme: Bu sözlü şiir örneği, gelinin adına dile getirilen ama aslında törensel olarak toplumun kadın önderleri tarafından seslendirilen bir tür temsilî monologdur. Burada gelin, folklorik bir persona olarak sahnelenir; onun arzuları, toplumsal değerler çerçevesinde formüle edilir. Kadınlar topluluğunun oluşturduğu bu performatif anlatı, gelini sadece evliliğe değil, aynı zamanda toplum içindeki yeni rollerine ve sorumluluklarına hazırlar.

Bu şiir, Nahçıvan folklorunda doğrudan bireysel ifade ile kolektif anlatının içiçe keçtiyi tipik bir ritüel folkloru örneğidir.

3.7. Yönetici Kadının Sözleri

Gelin deyer: hanı bacım,

Başımndan aldılar tacım.

Baldızındır senin bacım,

Gelin, hoş geldin, hoş geldin!

Ahşamdan bişirdim aşı,

Üstüne goydum haşı-haşı,
Ol baldızının sırdaşı,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Ay ala göz, ay gelem gaş,
Sen de oldun gelinlerden baş.
Gaynın olsun sene gardaş,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Ay mübarek bu geyrete,
Gel uyma mal-dövläte.
Gaynatandı sene ata,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!
Sen de bir yaşılbaş sona,
Ne girmisen dondan dona,
Gaynanandı sene ana,
Gelin, hoş geldin, hoş geldin!

Gelin, hoş geldin, hoş geldin! (Ceferli ve Babayev, 2012: 71-72).

Yönetici kadının sözleri: toplumsal yönlendirme ve mizahî ifade: Bu şiirsel parça, duvakkapma ritüelinin dramatik ve temsili yönünü yansıtan önemli bir sözlü folklor örneğidir. Şiirde yönetici kadın, gelinle doğrudan konuşarak hem ona yeni toplumsal rolünü hatırlatmakta hem de akrabalık ilişkilerini mizahi ve öğretici biçimde yapılandırmaktadır. Her bendin sonunda tekrarlanan “Gelin, hoş geldin, hoş geldin!” nakaratı, sadece ritmik bir unsur değil, aynı zamanda gelinin cemiyetçe kabulünü simgeleyen sembolik bir tekrar işlevi taşır.

1. *Beyit:* Bu beyitte gelin, evlilikle birlikte hayatındaki dönüşümlerden şikayetçi gibi görünür: "başımdan aldılar tacım" deyimini, hem kızlık (bekarlık) döneminin bittiğini, hem de önceki hür ve statüsünün artık değiştiğini bildirir. Yönetici kadın, buna cevaben hem öğretici hem yönlendirici biçimde yeni sosyal bağları tanımlar: “Senin bacın (kız kardeşin) artık baldızın.” Burada, evlilikle birlikte kadınlar arasında gelişecek yeni akrabalık rollerine dikkat çekilir.

2. *Beyit:* Bu beyitte sembolik yemek imgeleri ("aş", "haş") üzerinden evin kadınının hazırlığı ve misafirperverliği anlatılır. Ardından, gelinin baldızıyla dost, sırdaş olması yönünde bir yönlendirme yapılır. Bu, aile içindeki kadınlar arasında uyum ve dayanışma beklenildiğini gösterir.

3. *Beyit:* Bu beyitte gelinin fiziksel güzelliği (“ela göz”, “kalem kaş”) övülür. Aynı zamanda onun da artık “gelin” statüsüne eriştiği belirtilir. “Kaynın olsun sana kardeş” ifadesiyle, eğer kardeşi ya da abisi yoksa üzülmemesi gerektiği, çünkü kaynının bundan böyle ona kardeş gibi olacağı vurgulanır.

4. *Beyit:* Bu beyit, ahlaki ve değer temelli bir yönlendirme sunar: Gelinin “mal varlığına ve dünya malına” aldanmaması öğütlenir. Bu, geleneksel toplumlarda gelinden beklenen tevazu ve sadeliğe işaret eder. Aynı zamanda "kayınbaban babandır" denilerek, gelinden yeni ailesini içselleştirmesi ve onları öz ailesi gibi görmesi istenir.

5. *Beyit*: Bu beyitte “yaşılbaş sona” metaforu ile gençliğin, tazeliğin ve zarafetin simgesi olan gelin övülür. "Gelinin dondan dona girmesi" ifadesi yalnızca fiziksel bir durumu, yani nişan, kına gecesi, düğün ya da ev ortamına uygun kıyafetlerin değiştirilmesini ifade etmez; aynı zamanda bu değişim, gelinin yaşadığı içsel dönüşümün, duygusal geçişin ve toplumsal rol değişiminin sembolik bir yansımasıdır. Gelin, bu ritüel süreçte bir yandan sevdiği kişiye kavuşmanın verdiği mutlulukla coşku yaşarken, diğer yandan doğup büyüdüğü ailesinden ve çocukluk dünyasından kopmanın hüznünü hisseder. Bu duygu çeşitliliği, hem gelinin davranışlarına hem de sözlü ifadesine yansır. Zaman zaman gelin, “bekârlık sultanlığı” gibi kinayeli söylemlerle geçmişine duyduğu özlemi dile getirir; bazen de yeni hayatına dair kaygılarını örtük bir şekilde ifade eder. Dolayısıyla “dondan dona girmek”, yalnızca kıyafet değişimini değil; gelinin bir statüden diğerine, bir kimlikten başka bir kimliğe geçişini; yani evlilikle birlikte üstlendiği yeni toplumsal rolü ve bu sürece eşlik eden duygusal dalgalanmaları da imler. Bu bağlamda söz konusu ifade, hem maddi (somut) hem de manevi (soyut) düzeyde bir geçiş ritüelinin taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Son mısradan ise gelinin kaynanasına “anne” demesi gerektiği, onun yeni aile yapısı içindeki yerinin kabulüyle birlikte öğütlenir.

Genel değerlendirme: Bu parça, geleneksel Azerbaycan (özellikle Nahçıvan) düğün folklorunda duvakkapma merasiminin hem eğlenceli hem de yönlendirici fonksiyonunu yansıtan didaktik ve mizahî bir şiirdir. Yönetici kadın, gelinle sembolik bir diyalog kurarak hem ona yeni kimliğini tanımlar hem de sosyal kabul sürecini estetik biçimde yürütür. Bu metin, gelinin toplumda kabulü sürecinde sadece sözlü değil aynı zamanda performatif ve pedagojik bir işlev üstlenir. Mizah, nasihat ve ritüel estetiği iç içe geçirilerek yeni gelin hem eğlendirilir hem de eğitilir. Nakaratlarla kolektif katılım sağlanır; dolayısıyla bu şiir aynı zamanda toplumsal dayanışmanın da bir aracıdır.

Bu metindeki kaynata ve kaynana betimlemeleri, düğün törenlerindeki ritüellerin sözlü ve müzikli bir parçası olarak hem halk bilgeliğini hem de mizah duygusunu bünyesinde barındırmaktadır. Bir yandan yeni aile üyeleri övgü dolu sözlerle yüceltilirken, diğer yandan onların gerçek ya da kalıplaşmış özellikleri mizahi bir dille tasvir edilmektedir. Gelinin ağzından dile getirilen sözler ise onun duaları, dilekleri ve talih temennileri olarak folklorik değerler içerisinde yer bulur.

3.8. Gelinin Sözleri

Tahçiye fincan goymuşam,

İçine mercan goymuşam.

Gaynanamın adını,

Oyunpozan goymuşam.

Gaynana, gaynana,

Hanım gaynana,

Tumanları geyim,

Çıhım meydana.

Oğlunna gorharam,

Başmah goyaram,

Oğlunna gorhmasam,

Gözü oyaram,

Oy aman, gaynana,
Sensen yaman, gaynana.
Gızıdım, sultanıdım,
Beydim, xanıdım.
Nişan goydular,
Gem yolunu tanıdım,
Ele ki, oldum gebe,
Terpendi garnımda bebe,
Geldi gaynana gezebe,
Dartdı saçımnan benim.
Dedi, duzunu çoh saldın etin,
Dağıtdın malım, dövletim.
Gelin gelib, han gelib,
Pergeri pozan gəlib.
Yıhıb hasar divarı,
Sözleri yozan gelib (Ceferli ve Babayev, 2012: 72-73).

Genel değerlendirme: Bu şiir, Nahçıvan yöresine ait duvak açma ritüelinde gelin tarafından söylenen sözlü kültür ürünlerinden biridir. Gelin ağzından yönetici kadın tarafından dile getirilen bu dizeler, yalnızca estetik bir söz söyleme biçimi değil, aynı zamanda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, aile içi hiyerarşinin ve kadınların gündelik yaşam deneyimlerinin folklorik düzlemde ifadesidir.

Şiirde kaynana figürü, geleneksel Anadolu ve Azerbaycan halk anlatılarında sıkça rastlanan biçimiyle, hem mizahi hem de eleştirel bir şekilde sunulmaktadır. "Oyunpozan", "sensen yaman kaynana" gibi ifadeler, gelinin kaynanasına duyduğu mesafeyi ve onu baskıcı, otoriter bir figür olarak algıladığını açıkça ortaya koyar. Bu tarz söyleyişler, bir yandan halk mizahının diliyle otorite figürlerine karşı sembolik bir direnişi ifade ederken, diğer yandan gelinin yeni aile içindeki yerini ve yaşadığı dönüşümü ironik bir anlatımla gözler önüne sermektedir.

Şiirde geçen "kız idim, sultan idim" ifadesi, gelinin evlilik öncesindeki özgürlük ve statüsünü hatırlaması; buna karşılık gelen "gelin gelip, han gelip, pergarı pozan gelip" dizeleri ise, gelinin gelişle birlikte aile içi düzenin bozulduğu yönündeki algının hicivli bir yansımasıdır. Bu karşıtlık, folklorik metinlerde sıklıkla karşımıza çıkan "geleneksel rollerin çatışması" temasını desteklemektedir. Dikkat çekici bir diğer unsur ise, şiirin yalnızca bireysel bir duygu aktarımı değil, toplumsal bellekte yer edinmiş kalıpların, kadınlar arası ilişkilerin ve ritüel bağlamların bir yansıması olmasıdır. Gelinin diliyle ifade edilen sitem, mizah ve temenniler, kadının toplum içindeki konumunu, aile içindeki rolünü ve bu rollerin nasıl deneyimlendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, bu şiir, yalnızca bir ritüelin parçası olmakla kalmayıp, kadınların halk kültüründeki yerini, söylem düzeyinde direniş biçimlerini ve geleneksel aile yapısına dair eleştirel bakışı yansıtan önemli bir sözlü kültür örneğidir. Bu tür metinler, toplumsal cinsiyet çalışmaları, halk edebiyatı, ritüel estetiği ve kültürel antropoloji açısından derinlemesine incelenmeye değer nitelikler taşımaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, Nahçıvan halk kültüründe evlilik törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan duvak kapma ritüelini, özellikle aparıcı kadın tarafından söylenen şiirler bağlamında inceleyerek, ritüelin sembolik, inançsal ve toplumsal işlevlerini kapsamlı bir şekilde ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, duvak ritüelinin sadece fiziksel bir geçiş sembolü olmakla kalmayıp, aynı zamanda sözlü kültür aracılığıyla toplumsal normların, değerlerin ve ilişkilerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir.

Ritüelde yer alan “Gelin Hoş Geldin”, övgü, satirik ve eğlenceli şiirler, sosyal yapının farklı katmanlarını yansıtan çok sesli anlatılar olarak ortaya çıkmakta; aile içi dinamikler, toplumsal hiyerarşi ve kültürel normlar bu şiirler vasıtasıyla hem pekiştirilmekte hem de eleştirel bir bakışla yeniden yorumlanmaktadır. Bu durum, Nahçıvan duvak ritüelinin, toplumun kolektif hafızasını ve kültürel kimliğini inşa eden dinamik bir süreç olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, bu ritüel, hem bireysel yaşam döngüsünde yeni bir kimliğe geçişi sembolize etmekte hem de evlilik kurumunu sosyal bağlamda güçlendiren, toplumsal uyumu ve kültürel sürekliliği destekleyen önemli bir toplumsal araç olarak işlev görmektedir. Ritüelin çok katmanlı yapısı, sözlü kültürün canlılığı ve çeşitliliği ile desteklenmekte; farklı şiir türleri, tören alanında hem eğlence hem de didaktik işlevler üstlenmektedir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları göz önünde bulundurularak, gelecek araştırmalarda farklı bölgelerdeki benzer ritüellerin karşılaştırmalı incelenmesi, duvak kapma töreninin tarihsel dönüşüm süreçlerinin izlenmesi ve ritüelin katılımcılar üzerindeki psikososyal etkilerinin ele alınması önerilmektedir. Ayrıca, modernleşme ve toplumsal değişim süreçlerinin, geleneksel ritüel uygulamalar üzerindeki etkilerinin araştırılması, kültürel süreklilik ve değişim dinamiklerini daha iyi anlamaya katkı sağlayacaktır.

Son olarak, Nahçıvan duvak ritüelinin korunması ve kültürel miras olarak yaşatılması için yerel düzeyde farkındalık artırma faaliyetleri ile sözlü kültürün belgelenmesi ve yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Bu bağlamda, folklorik mirasın gelecek kuşaklara aktarılması için akademik çalışmaların yanı sıra, yerel aktörlerin katılımıyla uygulamalı kültür-sanat projelerinin geliştirilmesi teşvik edilmelidir.

5.KAYNAKLAR

- Bauman, R. (1977). *Verbal art as performance*. Rowley, MA: Newbury House.
- Ceferli, M. & Babayev, R. (2012). *Nahçıvan folkloru antologiyası*. III cild. Naxçıvan: Ecemi.
- Dundes, A. (1980). *Interpreting folklore*. Bloomington: Indiana University Press.
- Finnegan, R. (1970). *Oral literature in Africa*. Oxford: Clarendon Press.
- Foley, J. M. (1995). *The singer of tales in performance*. Bloomington: Indiana University Press.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays*. New York: Basic Books.
- Memmedova, M. (2014). *Azerbaycan ve Anadolu folklorunda oyun ve tamaşalar*. Bakı: Elm ve Tehsil.
- Turner, V. (1967). *The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage* (M. B. Vizedom & G. L. Caffee, Trans.). Chicago: University of Chicago Press. (Original work published 1909)

6. KAYNAK KİŞİLER

KK-1: Bayramova Hatice İmran kızı, 1948, Nahçıvan ili, Ordubat ilçesi, Nüsnüs köyü, lise eğitilmiş, ev hanımı.

KK-2: Esedova Hurşut İbrahim kızı, 1962, Nahçıvan şehri, önlisans eğitilmiş, ev hanımı.

KK-3: Hüseyinli Leyla Azim kızı, 1982, Nahçıvan ili, Kengerli ilçesi, Gıvrag köyü, lisans eğitilmiş, ev hanımı.

KK-4: Hüseynova Gözel Adıgözel kızı, 1945, Nahçıvan ili, Ordubad ilçesi, Yukarı Eylis köyü, lise eğitilmiş, ev hanımı.

KK-5: Kerimova Fidan Arzu kızı, 2002, Nahçıvan şehri, lisans eğitilmiş, müze görevlisi.

KK-6: Necefova Seltenet Yusif kızı, 1961, Nahçıvan ili, Ordubad ilçesi, Anabat köyü, lisans eğitilmiş, hemşire.

APPLIED PROBLEMS AND PERSPECTIVES OF TERMINOLOGY IN TEACHING
BIOLOGICAL DISCIPLINES

BİOLOGİYA FƏNLƏRİNİN TƏDRİSİNDƏ TERMINOLOGİYANIN TƏTBİQİ
PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPETİVLƏRİ

Həsənova Amaliya Murad qızı

ORCID: 0000-0002-2196-3215, Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə. Biologiya elmlərinin tədrisində biolinqvistik fikrin formalaşması prosesində, dünya səviyyəsində qəbul olunmuş terminlərin yazılışı və tələffüzü ilə əlaqədar ciddi problemlər vardır. Dilin düşüncəni və təfəkkürü necə formalaşdırdığını öyrənmək üçün linqvistik tədqiqatlardan istifadə olunması dövrün aktual tələbi hesab olunur. Dilin və digər koqnitiv qabiliyyətlərin sinir və genetik əsaslarını öyrənmək üçün isə bioloji tədqiqatlardan istifadə edilir. Biolinqvistika biologiyanın və dilin təkamülünün öyrənilməsi kimi müəyyən edilir. Dilin formalaşması üçün biologiya, dilçilik, psixologiya, antropologiya, riyaziyyat və neyrolinqvistika kimi müxtəlif sahələrdən istifadə edilərək fənlərarası əlaqə tətbiq olunur. Ətraf mühit faktorlarının dilə təsiri haqqında davranış tədqiqatlarından çoxlu elmi sübutlar olsa da, ətraf mühit faktorlarının dilin inkişafının neyrobiologiyasına təsiri haqqında məlumat azdır. Biologiya ixtisaslarında dilçilik və nitq mədəniyyəti üzrə praktik məşğələlərdə biologiya ixtisası tələbələrinin terminoloji işinin xüsusiyyətləri araşdırılmalıdır. Bu fənni tədris edən mütəxəssislər bioloji profili nəzərə alaraq, elmi nitq üslubunun bioloji terminlərin öyrənilməsində rolunu və zəruriliyini gələcək müəllimlərə və elmi tədqiqatçılara öyrətməlidirlər.

Açar sözlər: biologiya elmləri, bioloji terminlər, biolinqvistika, fənlərarası inteqrasiya, intellektual dünyagörüşü

GİRİŞ

Terminologiya nəzəriyyəsi çoxşaxəliliyinə görə müasir elmin qarşılaşdığı mübahisəli və ciddi problemlərdən biridir. Müstəqil elmi istiqamət kimi terminoloji fəaliyyətin başlanğıcı dünya elmlərinin bir-birinə inteqrasiyası ilə birlikdə inkişaf etməyə başlamışdır. Müxtəlif elm sahələrində terminoloji lüğətlərin tərtibi, konseptual və terminoloji sistemlərin yaradılması və elmi-texniki terminlərin tərcüməsi problemləri müasir dövrdə daha aktualdır.

Terminologiya nəzəriyyəsi müstəqil elm sahəsi kimi tanınır və bir çox dilçi alimlər tərəfindən ciddi sahə kimi inkişaf etdirilir. Müasir dünyada terminologiyanın mühüm rolu danılmazdır, çünki milli terminologiyanın vəziyyətinə görə cəmiyyətin inkişaf səviyyəsi dəqiq müəyyən edilir. Məlimdur ki, dildəki heç bir hadisə onun aid olduğu sistem nəzərə alınmadan başa düşülə bilməz, buna görə də dildə terminologiya məsələsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Biologiya müəllimi canlı təbiəti əhatə edən bioloji elmlərin mühüm sahələrini bilməlidir. Müasir təhsil sistemində biologiya elmlərinin tədrisində gen mühəndisliyi, bionika, təkamül təliminə yeni baxışlar və sitogenetikanın müxtəlif sahələrinin inteqrasiyasına geniş yer verilir. Sitologiya, molekulyar biologiya, bitki fiziologiyası, mikrobiologiya, təkamül təlimi,

antropologiya, inkişafın biologiyası, biocoğrafiya fənləri bioloji terminlərlə zəngindir və hər bir termin artıq biologiya elmində öz yerini təsdiq etmişdir.

Bütün müasir təhsil sistemlərində “Neyro kompyuter texnikası“, tibbi-bioloji təhsildə biotexnologiya fənni tədris olunur. Bu fənn insan həyatı, insanın ətraf mühitə adaptasiyası, beynin neyron strukturuna uyğun yaradılan süni intellekt və robot texnikasının əsaslarını öyrədir. Qeyd etmək lazımdır ki, biologiya elmləri fundamental elm kimi STEAM texnologiyalarından istifadə etməklə öyrədilir [1].

Bionika canlı təbiətin təşkilinin, boitexniki xüsusiyyətlərinin və strukturunun texniki qurğularda və sistemlərdə tətbiqi haqqında elmdir və birbaşa STEAM biliklərin formalaşmasına kömək edir. Bioloji bionika bioloji sistemlərdə gedən prosesləri öyrənir, nəzəri bionika isə bu proseslərin riyazi modellərini yaradır. Texniki bionika nəzəri bionikanın modellərini mühəndis vəzifələrinin həllinə tətbiq edir, (naviqasiya və elektronika, protezlərin hazırlanması və s.) Bionika “Süni sistemlərin canlı prototipləri” layihəsinə əsasən tətbiq edilir. Bütün bunları nəzərə alaraq, biologiya elmlərinin tədrisi zamanı terminlərin öyrədilməsi və tələffüzü tələbənin dünyagörüşünü formalaşdırır.

Bioloji terminologiyalar tədris prosesinə daxil edilməsi tədrisin effektivliyini artırır. Dünya təcrübəsi ingilis dilində terminlərin düzgün tələffüzü üçün lüğətdə transkripsiyaların olmasının zəruriliyini qeyd edirlər. Ümumiyyətlə, müəllimlərin gəldiyi nəticə ondan ibarətdir ki, terminoloji lüğətlər bir sıra problemlərin həllinə yönəlmişdir. Bioloji terminlərin düzgün tərcüməsi və onların düzgün yazılışı geniş istifadəçilər üçün nəzərdə tutulmalıdır, həm tələbələr, həm müəllimlər, həm tədqiqatçılar, o cümlədən tərcüməçilər üçün faydalı olardı.

METODLAR

Biologiya elmi yadda saxlanmalı və müxtəlif anlayışların öyrənilməsi tələb olunan mürəkkəb terminologiya ilə zəngindir. Bu terminlərin öyrədilməsi, istifadəsi ciddi bir nizam-intizam tələb edir. Biologiya elminin bütün sahələrində xarici mənşəli terminlərin sayı çoxdur, buna görə də tələbələr terminlərin mənasını başa düşməlidirlər və tələffüzü düzgün etməlidirlər. Bioloji anlayışlar, onların azərbaycan dilinə tərcüməsi, anlayışın mahiyyətinin dərk edilməsi, anlayışın tərfi baxımından məqsədyönlü şəkildə paralel getməlidir. Buna görə də, biologiyada mürəkkəb və həcmli faktiki materialın yadda saxlanmasını və başa düşülməsini asanlaşdırmaq üçün müəllimə metodoloji üsulların araşdırılması lazımdır. Bundan əlavə, biologiya ixtisasının tələbələri elmi nitq üslubunun xüsusiyyətlərini, onların köməyi ilə elmi təfəkkürün formalaşması xüsusiyyətlərini bilməlidirlər. Elmi üslub dedikdə, kommunikativliyi əks etdirən funksional üslub müəyyən ünsiyyət sahələrinin məqsəd və vəzifələrinə uyğun gələn dilin funksiyasını nəzərdə tutur. Elmi üsluba bioloji ədəbiyyatda spesifikasiyalar yaradan çeşidlər daxildir.

NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

Bioloji terminologiyanın mənimsənilməsinin çətinliyi bir çox mövzuların böyük həcmi ilə yanaşı, "ikidillilik" terminləri, xarici mənşəli ekvivalentlərin – sistola, diastola və s. yunan-latın terminoloji elementlərinin istifadəsinin zərurəti ilə bağlıdır. Məsələn, loqos (elm) terminoloji elementi – mikologiya (göbələklər haqqında elm), alqologiya (yosunlar haqqında elm), sitologiya (hüceyrə haqqında elm), ornitologiya (quşlar haqqında elm) və s. saysız elm sahələrinin latın adları ilə adlandırılması bu sözlərin yazılışı və tələffüzü problemlərinin həll edilməsinin vacibliyini vurğulayır. Əlbəttə, hansı ölkədə tədris olunmasından asılı olmayaraq, yunan-latın terminoloji elementləri beynəlxalq səviyyədə eyni formada istifadə olunur. Botanika və zoologiyanın, eləcə də mikrobiologiyanın inkişafı ilə əlaqədar olaraq daim yeni terminlər ortaya çıxır. Fənnin tədrisində motivasiyaların strukturunu öyrənməklə, bioloji

terminlərin yerində istifadə olunması tələbələrin, o cümlədən şagirdlərin intellektual dünyagörüşünün formalaşmasını təmin edir [2].

Gənc nəsildə nitqin inkişaf sürəti xeyli dəyişir və bu dəyişkənlik genetik və ətraf mühit amillərinin kompleks qarşılıqlı təsirinin nəticəsidir. Dilin neyrobiologiyasında, eləcə də dil inkişafının neyrobiologiyasında genetik və epigenetik amillərin töhfəsini konkret izah edən az sayda məlumat vardır. Biologiya dərslərində qazanılan təcrübələrimizə əsaslanaraq, qeyd edə bilərik ki, zooloji, anatomik, mikrobioloji və s. anlayışlar terminoloji işin xüsusiyyətlərini ciddi araşdırmağı tələb edir. Buna görə biologiya ixtisası tələbələrinin terminoloji lüğətini təkmilləşdirmək işində ciddi problemlər vardır.

Biologiya elmlərinin sahələri sayılanlarla bitmir. Bu elm həyat haqqında, cəmiyyət və yaşayış uğrunda mübarizə haqqında elm olduğu üçün bioloji elmlər tibbi elmlər üçün baza təşkil edir. Biologiyayı öyrənərkən terminoloji məsələlərə mühüm yer verilərsə, təqdim olunan materialın mahiyyətini aydın şəkildə çatdırmaq mümkün olur [3, 4].

Şagirdlər bir çox hallarda konkret terminlə müəyyən edilmiş anlayışın məzmununu açma bilmirlər; üstəlik, çox vaxt terminləri səhvlərlə yazırlar. Bəzən məktəb dərslərləri anlayışları kifayət qədər aydın izah etmədiyi üçün bunun günahkarı dərslərlər olur. Sınıfta terminlərlə sistemli işin aparılmaması da öz təsirini göstərir. Zoologiya kursunda tələbələr onlar üçün yeni olan və həmişə başa düşülməyən və yadda saxlamaq çətin olan sözlərlə qarşılaşırlar. Terminlərlə işləmək üçün tələbələrə tədris və populyar elmi ədəbiyyatla işləmək üçün izahlı lüğətlər tərtib etmək tövsiyə olunur.

Zoologiya kursunda tələbələr onlar üçün yeni olan və həmişə lazımi səviyyədə başa düşülməyən və yadda saxlamaq çətin olan sözlərlə qarşılaşırlar. Terminlərlə işləmək üçün tələbələrə tədris və populyar elmi ədəbiyyatla işləmək üçün dilçilərlə birlikdə izahlı lüğətlər tərtib etmək tövsiyə olunur.

NƏTİCƏ

Lüğətlərdə bioloji terminlər biologiyanın müxtəlif bölmələri ilə bağlı anlayışları təmin edir: embriologiya, anatomiya, histologiya, genetik, sitologiya, biokimya, inkişaf biologiyası, ekologiya, fiziologiya, molekulyar biologiya, təkamül nəzəriyyəsi, immunologiya və digər bioloji elmi sahələr üçün terminoloji lüğətlərin istifadəsi mütləqdir. Latın və xarici mənşəli terminlər üçün onların mənşəyi (etimologiyası) haqqında məlumat verilməlidir. Bioloji terminlərin üçdillilik lüğətlərinin yaradılmasında məqsəd məktəblilərin və tələbələrin biologiya fənni üzrə hazırlıq səviyyəsini yüksəltmək, həmçinin ixtisaslaşdırılmış terminologiya biliklərini təmin etməkdir.

Yaradılan terminoloji lüğətlərdə botanika, ekologiya, fiziologiya və biokimya üzrə, müasir molekulyar genetik və hüceyrə biotexnologiyasında, həmçinin ümumi və tibbi genetik, virusologiya, immunologiya, biokimya, mikrobiologiya, embriogenetika, bionotexnologiya və digər sürətlə inkişaf edən bioloji fənlərdə istifadə olunan terminlər öz əksini tapmalıdır. Heyvanların ekologiyası, bitkilərin ekologiyası, anatomiyası və fiziologiyası üzrə terminlər müasir təhsil sisteminin dünyaya inteqrasiyasının tələbləri səviyyəsində öyrədilməlidir. Ekologiya, təbiətdən səmərəli istifadə və ətraf mühitin mühafizəsi problemlərini təsvir etmək üçün istifadə olunan terminlər və anlayışlar biologiya elmlərinin öyrədilməsində aktual məsələdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Штунь, А. Латинский язык для медиков: конспект лекций / А. Штунь. – 2016.

2. Gerasimenko N.A., et al. Sbornik uprazhnenij po sovremennomu russkomu jazyku: ucheb. posobie
3. Tolipova J.O. Biologiyani o'itishda innovqatsion texnologiyalar. Pedagogika oily ta'lim muassasalari talabalari uchun darslik. Toshkent-2014 y.
4. Tsvetkov V. Ya. Information interaction // European Researcher. - 2013. - Vol. (62), № 11-1.

Резюме

ПРИКЛАДНЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТЕРМИНОЛОГИИ В ПРЕПОДАВАНИИ БИОЛОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН

В формировании биолингвистического мышления при преподавании биологических наук существуют серьезные проблемы, связанные с общепринятым в мире написанием и произношением терминов. Использование лингвистических исследований для изучения того, как язык формирует мышление и восприятие, считается насущной потребностью времени. Биологические исследования используются для изучения нейронной и генетической основы языка и других когнитивных способностей. Биолингвистика определяется как изучение биологии и эволюции языка. Междисциплинарные исследования применяются к формированию языка с использованием различных областей, таких как биология, лингвистика, психология, антропология, математика и нейролингвистика. Хотя в поведенческих исследованиях накоплено множество научных данных о влиянии факторов окружающей среды на язык, информации о влиянии факторов окружающей среды на нейробиологию развития языка крайне мало. На практических занятиях по лингвистике и культуре речи на биологических специальностях необходимо исследовать специфику терминологической работы студентов-биологов. Преподаватели данного предмета должны обучать будущих учителей и научных исследователей роли и необходимости научной речи при изучении биологических терминов с учетом биологического профиля.

Ключевые слова: биологические науки, биологические термины, биолингвистика, междисциплинарная интеграция, интеллектуальное мировоззрение.

Abstract

There are serious problems in shaping biolinguistic thinking in teaching biological sciences due to the globally accepted spelling and pronunciation of terms. The use of linguistic research to study how language shapes thinking and perception is considered a pressing need of the time. Biological research is used to study the neural and genetic basis of language and other cognitive abilities. Biolinguistics is defined as the study of the biology and evolution of language. Interdisciplinary research is applied to language formation using different fields such as biology, linguistics, psychology, anthropology, mathematics, and neurolinguistics. Although there is a wealth of scientific evidence in behavioral research on the effects of environmental factors on language, there is very little information on the effects of environmental factors on the neurobiology of language development. In practical classes on linguistics and speech culture in biology majors, it is necessary to investigate the specifics of terminological work of biology students. Teachers of this subject should teach future teachers and scientific researchers the role and necessity of scientific speech in the study of biological terms, taking into account the biological profile.

Keywords: biological sciences, biological terms, biolinguistics, interdisciplinary integration, intellectual worldview.

İFORMASIYANIN KODLAŞDIRILMASI: NƏZƏRİ ƏSASLAR VƏ MÜASİR YANAŞMALAR

Nəbiyeva Nazənim Mahmud qızı

ADPU -un nəzdində ADPK-nın müəllimi, Riyaziyyat informatika fənn birləşməsi

Xülasə

Bu məqalədə informasiyanın kodlaşdırılması prosesinin nəzəri əsasları və müasir texnologiyalarla tətbiqi araşdırılır. Kodlaşdırma prosesi informasiya mübadiləsinin əsas elementlərindən biri kimi çıxış edir və onun effektivliyi məlumatın təhlükəsizliyini, ötürülmə sürətini və yaddaşda saxlanma qabiliyyətini müəyyən edir. Məqalədə həm ənənəvi, həm də innovativ kodlaşdırma metodlarına (məsələn, entropiyaya əsaslanan kodlaşdırma, Huffman kodlaşdırması, DNT əsaslı məlumat kodlaşdırılması və s.) yer verilir.

Açar sözlər: informasiya, kodlaşdırma, entropiya, Huffman, informasiya nəzəriyyəsi, DNT kodlaşdırması

Giriş

İnformasiya cəmiyyətinin əsasını təşkil edən ən vacib anlayışlardan biri informasiyanın ötürülməsi və saxlanmasıdır. Bu proseslərin səmərəli və təhlükəsiz şəkildə baş verməsi üçün informasiyanın kodlaşdırılması zəruridir. Kodlaşdırma, məlumatın xüsusi bir forma salınması və texniki vasitələrlə istifadəyə hazır vəziyyətə gətirilməsi prosesidir. Bu proses həm texnoloji, həm də nəzəri cəhətdən ciddi elmi yanaşma tələb edir.

1. İnformasiyanın kodlaşdırılması və onun nəzəri əsasları

Kodlaşdırma termini ilk dəfə Claude Shannon tərəfindən 1948-ci ildə irəli sürülmüşdür. Onun "A Mathematical Theory of Communication" əsəri bu sahədə inqilabi rol oynamışdır. Shannon-un informasiya entropiyası anlayışı, məlumatın nə qədər "təəccüblü" olduğunu ölçməyə imkan verir və bu göstərici vasitəsilə effektiv kodlaşdırma modelləri qurulur.

1.1 Entropiya və optimal kodlaşdırma

Entropiya $H(X) = -\sum p(x_i) \log_2 p(x_i)$ formula ilə hesablanır. Bu funksiya, bir məlumatın orta informasiya miqdarını təyin edir və optimal kod uzunluğunun müəyyənləşdirilməsində istifadə olunur.

2. Müasir kodlaşdırma metodları

2.1 Huffman kodlaşdırması

Ən çox istifadə olunan üsullardan biri Huffman kodlaşdırmasıdır. Bu metod simvolların ehtimallarına əsaslanaraq dəyişən uzunluqlu kodlar yaradır və məlumatın sıxılmasını təmin edir. Bu metod mətn sıxılması, görüntü və audio kodlaşdırma sahələrində geniş tətbiq olunur.

2.2 DNT əsaslı kodlaşdırma

Son illərdə biotexnologiyanın inkişafı ilə informasiyanın DNT molekulaları üzərində saxlanması və kodlaşdırılması gündəmə gəlmişdir. DNT-nin dörd əsas nukleotidi (A, T, C, G) kod simvolları kimi istifadə edilərək böyük həcmli məlumatların molekulyar səviyyədə saxlanması mümkündür.

3. Kodlaşdırmanın tətbiq sahələri

Kodlaşdırma texnologiyaları rabitə sistemlərində (məsələn, mobil telefonlar, peyk rabitəsi), kompüter yaddaş sistemlərində, bulud əsaslı saxlama texnologiyalarında, eləcə də genetik məlumatların emalında geniş istifadə olunur.

Nəticə

İnformasiyanın kodlaşdırılması texnologiyaları müasir informasiya sistemlərinin əsas sütunlarındanır. Bu sahədəki nəzəri biliklər və texnoloji yeniliklər informasiya mübadiləsinin sürətini, səmərəliliyini və təhlükəsizliyini artırmağa imkan verir. Gələcəkdə kvant kodlaşdırma və DNT yaddaşı kimi sahələrin inkişafı bu istiqamətdə yeni imkanlar yaradacaqdır.

İstinadlar

1. Shannon, C. E. (1948). A Mathematical Theory of Communication. The Bell System Technical Journal, 27(3), 379–423.
2. Huffman, D. A. (1952). A Method for the Construction of Minimum-Redundancy Codes. Proceedings of the IRE, 40(9), 1098–1101.
3. Goldman, N., et al. (2013). Towards practical, high-capacity, low-maintenance information storage in synthesized DNA. Nature, 494(7435), 77–80.
4. Cover, T. M., & Thomas, J. A. (2006). Elements of Information Theory. Wiley-Interscience.

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE USE OF STEAM TECHNOLOGIES IN
BIOLOGICAL SCIENCES

BİOLOJİ ELMLƏRDƏ STEAM TEXNOLOGİYALARINDAN İSTİFADƏNİN
PROBLEMLƏRİ VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Həsənova Amaliya Murad qızı

ORCID: 0000-0002-2196-3215, Biologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə. Texnologiyanın sürətli inkişafı keyfiyyətli mütəxəssislərin hazırlanmasını və yeni ixtisas tələblərini irəli sürür. Artıq yüksək texnologiyalar, IT mütəxəssisləri, Big data mühəndisləri, proqramçılar ən çox tələb olunan peşələr hesab olunur. Bioloji elmlərin sahələri çox, əhatəsi genişdir. Digər elm sahələrindən fərqli olaraq, bu elmlər bölgələr üzrə deyil, planet səviyyəsində öyrənilir.

STEAM təhsilə yeni nəslin təhsil layihəsi olduğu üçün bölgə təhsil sistemindən çox fərqli sistemdir. STEAM əsas məsələ bir fənnin deyil, mövzunun STEAM öyrədilməsidir. STEAM təhsili yanaşması inteqrasiya ilə xarakterizə olunan təhsil mühiti, tədqiqat və dizayn üçün fənlərarası yanaşma kimi xüsusi bir təşkilat prosesini nəzərdə tutur. Azərbaycan təhsilinin dünyaya inteqrasiyası üçün müəllimin bu sahələri mükəmməl olmasa da, yaxşı səviyyədə bilməlidir. Biologiya həyat haqqında elm olduğu üçün bu elmin texnologiyalar əsasında inkişafı vacibdir.

Açar sözlər: STEAM təhsil, biologiya elmləri, süni intellekt, intellektual dünyagörüşü, fənlərarası inteqrasiya.

GİRİŞ

Dünyada ticarət, turizm və miqrasiya proseslərinin sürətli inkişafı xəstəliklərin daha geniş ərazilərə yayılmasına səbəb olur. Bu xəstəliklər sırasına insanlara qansoran həşəratlar – ağcaqanadlar, bitlər, gənələr, birələr, göyünlər, mığmığalar və s. vasitəsilə keçən transmissiv xəstəliklər də daxildir. Son illərdə transmissiv xəstəliklərin 30 dəfədən çox artması məlumdur. 2012-ci ilin məlumatlarına görə malyariyadan 627 insan ölümü qeydə alınmışdır. Biologiya müəllimi bu və ya digər xəstəliklər barədə məlumatların verilməsini, bu xəstəliklərdən qorunmaq yollarının öyrədilməsini bilməlidir. Digər elmlərdən fərqli olaraq, bu elmi tədris edən müəllim daha məsuliyyətli olmalı, yalnız elmi məlumat verməməlidir. Bu problemləri həll etmək üçün hazırda aparıcı ölkələrdə dünyanın mütərəqqi təhsil strategiyaları inkişaf etdirilmişdir. STEAM təhsil texnologiyası təhsil sahəsində perspektivli bir tendensiya kimi qəbul olunmuşdur.

Biologiya müəllimi canlı təbiəti əhatə edən bioloji elmlərin mühüm sahələrini bilməlidir. Çünki, dünyada ən aktual problemlərdən biri olan “İnsan sağlamlığının qorunması və genofondun saxlanması” gen mühəndisliyi elminin tətbiqi olmadan mümkün deyil. Məhz bu sahə müalicəsi mümkün olmayan xəstəliklərin inkişaf mexanizmini, bu xəstəliyi hansı genlərin daşdığını tədqiq edir. Məlumdur ki, psixi xəstəliklər bütün dünyada artıb, insanlıq çox dəyişikliklərə məruz qalıb. Bu xəstəlikləri gen mühəndisliyi və sitogenetikanın müxtəlif sahələri öyrənir. Sitologiya, molekulyar biologiya, bitki fiziologiyası, mikrobiologiya, təkamül

təlimi, antropologiya, inkişafın biologiyası, biocoğrafiya fənləri STEAM təhsilin nailiyyətlərini yüksək səviyyədə təmin edir.

Bütün müasir təhsil sistemlərində “Neyro kompyuter texnikası”, tibbi-bioloji təhsildə biotexnologiya fənni tədris olunur. Bu fənn insan həyatı, insanın ətraf mühitə adaptasiyası, beynin neyron strukturuna uyğun yaradılan süni intellekt və robot texnikasının əsaslarını öyrədir. STEAM texnologiyalarından istifadə etməklə bu fənlərin öyrədilməsi tələbələrin praktik bacarıqlarının inkişafına kömək edir [2].

Bionika canlı təbiətin təşkilinin, boitexniki xüsusiyyətlərinin və strukturunun texniki qurğularda və sistemlərdə tətbiqi haqqında elmdir və birbaşa STEAM biliklərin formalaşmasına kömək edir. Bioloji bionika bioloji sistemlərdə gedən prosesləri öyrənir, nəzəri bionika isə bu proseslərin riyazi modellərini yaradır. Texniki bionika nəzəri bionikanın modellərini mühəndis vəzifələrinin həllinə tətbiq edir, (naviqasiya və elektronika, protezlərin hazırlanması və s.) Bionika “Süni sistemlərin canlı prototipləri” layihəsinə əsasən tətbiq edilir.

METODLAR

Müasir təhsil sistemində fənlərarası inteqrasiya öyrənmə prosesinə əsas yanaşmalardan biridir. İnteqrasiya olunmuş yanaşma tələbələrin bacarıqlarının və yaradıcı idrakının inkişafına kömək edir. Fənlərarası əlaqələrin yaradılması üçün məhsuldar texnoloji həll əsas təhsil sahələrini birləşdirməyə əsaslanan STEAM təhsilidir. Müasir dünyada baş verən texnoloji inqilab insanların həyatının bütün sahələrini, o cümlədən təhsil sistemini əhatə edir. İnnovativ texnologiyaların tətbiqi, yüksək sürətli məlumat axınları, elmi kəşflər cəmiyyətin həyatını dəyişdirərək təsir edir. Klassik biliklər aktuallığını itirir, onların yerinə yeni suallara cavab verə biləcək biliklər formalaşır. Ən populyar yeni peşələr IT mütəxəssisləri, proqramçılar, nanotexnologiya mühəndisləri hesab olunur.

Biz bu trend üzrə dünya təcrübəsini öyrənməli və lazımlı tərəflərini tətbiq etməliyik. Özümüz konsepsiyalar hazırlamalı, hər sahənin mütəxəssislərinin vəzifə bölgüsünü aparmalıyıq. Ümumi nəticəyə gəldikdən sonra dəyirmi masa təşkil etməli, fikir mübadiləsi aparmalıyıq.

Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, STEM müəllim layihəsi inkişaf etmiş ölkələrdə orta təhsil məktəblərində təhsilin keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, xüsusilə bazar iqtisadiyyatında rəqabətə dayanıqlıq məqsədilə işlənib hazırlanmışdır. Texnoloji infrastrukturlara aid biliklərin, real həyatda elmi-texnoloji proseslərin, ehtiyac olan peşələrin, digergent düşüncəli liderlərin, aktiv kommunikasiya formalaşdırmış komandalının hazırlanması XXI əsrin aktual problemidir. Bunun üçün STEM təhsilin ilkin missiyanın hazırlanması vacibdir. Biz dərslərimizdə bir qrup tələbəyə mövzu verib bu mövzunun STEM hazırlanmasına başlamalıyıq (mənim belə qrup tələbələrəm var, amma onları mən fərdi hazırlamışam).

NƏTİCƏLƏRİN MÜZAKİRƏSİ

Biologiya elmlərinin sahələri sayılanlarla bitmir. Bu elm həyat haqqında, canlı aləm və yaşayış uğrunda mübarizə haqqında elm olduğu üçün bioloji elmlər tibbi elmlər üçün baza təşkil edir. Tibbi elmlərin əsas iki sahəsi anatomiya-patoloji anatomiya, fiziologiya-patoloji fiziologiya butibb elminin baza əsasını öyrədir. Amma biologiya elmlərinin özünəməxsus xüsusiyyətləri nəzərə alınmasa kurikulumun indiki vəziyyətinə düşəcək. Əsas nəticədir! Nəticə olmayacaq!

Biologiya elmləri üçün STEAM bərk cisimlərin fizikası olmadan da müvəffəqiyyətlə öyrədilə bilər. Əsas öyrənilməli olan orqanizmin və onun sistemlərinin fizikasıdır. Əlbəttə, bu məsələ bu gün-sabah həll olunacaq məsələ deyil. Müasir STEAM müəllimin vəzifələri bioloji biliklərin necə öyrədilməsi ilə müəyyənləşir. Dünyada STEM artıq STEAM kimi inkişafa başlayıb. STEAM daha innovativ xarakterli layihə hesab olunur, burada motivasiya daha mükəmməl

işlənir və nəticənin alınmasına yaradıcı yanaşılır. Bu layihənin məqsədi hər hansı fənnin 45 dəqiqəlik mövzunu bitirməklə yekunlaşdır [4].

Bu layihəni inkişaf etdirmək, gələcəkdə STEAM müəllimlər hazırlamaq üçün treninqlər keçirilməli, layihənin məqsədi və vəzifələri hazırlanmalıdır. Çünki, bu trend müəllimlər üçün yenidir. Məktəblərdə biologiya dərslərində parazit qurdları kurikulum yolu ilə tədris edən müəllim sinfə elə bir motivasiya verməlidir ki, bunu müasir texnologiyalardan istifadə etmədən mümkün deyil və belə motivasiyanın verilməsini müasir dərslər olan tələblər aktual etmişdir.

STEM müəllimlər hazırlamaq üçün intellektual məktəb yaradılmalı, bu müəllimlər mövzular hazırlamalı və mövzular üzrə trendlər işləməlidir. Bakalavr və magistr səviyyəsi artıq bu trendi tələb edir, çünki müəllimlərin əksəriyyəti magistr pilləsində yeni söz deyə bilmir. Əgər magistrlər arasında sorğu aparsaq bunu görürük. Azərbaycanda bakalavr və magistr səviyyəsi artıq özünü təsdiq edərək yerində oturmuşdur. Sonrakı mərhələ STEM mərhələsidir. Bu qaçılmazdır, yoxsa kurikulumun daha qarışıq variantı gözlənilir. STEM istiqamət bir peşədən digərinə aktiv keçidin formalaşması, prioritet sahələrin kadrlarının inkişafına zəmin yaradır. Elm və texnika, daha doğrusu, texnologiyalar vəhdətdə tədris olunmasa, yeni nə işə yaratmaq mümkün deyil. STEM və Arts XXI əsrin tələbidir. Bu sistem Azərbaycanda bir çox intellektual məktəblərdə müvəffəqiyyət qazanmış və məşhurlaşmışdır. "STEAM schools" yeni kadrların yetişdirilməsini tələb edir.

Atrıq tibbi texnologiyalar yüksək səviyyədə inkişaf edib. Tibbin elə sahəsi yoxdur ki, texnologiya olmadan nə iş etmək mümkün olsun. Ekologiyadan, qidalardan asılı olaraq, bütün müayinələr ciddi texnoloji tədqiqatdan keçir. Məlumdur ki, diaqnoz artıq xəstəliyin müalicəsinin yarısıdır. Düzgün diaqnoz isə tibbi texnologiyalar olmadan mümkün deyil. Əlbəttə, orta məktəblərdə "İnsan anatomiyası" kursunda insanın orqan və sistemlərinin quruluşu və fiziologiyası mütləq şəkildə yeni innovasiya texnologiyaları tətbiq edilmədən öyrədilə bilməz. Aydın ki, insan sağlamlığı və dayanıqlı inkişafda insanın orqan və sistemlərinin quruluşu və fiziologiyası barədə aparılan dərslər gələcəkdə yalnız insan sağlamlığına deyil, insan cəmiyyətinin mövcudluğuna xidmət edir. Belə ki, gen mühəndisliyi sahəsi insanlar üçün əhəmiyyətli olan bitki sortlarının, kənd təsərrüfat heyvanlarının yeni ötlük-südlük cinslərinin alınmasını həyata keçirir [5].

Əlbəttə, STEAM təhsil tibbi-texnoloji fakültələrdə bioloji fənləri öyrənməkdən başlayır və bu sahə dövrümüzün ən vacib istisas sahələrindən biridir. Biotibbi texnologiyalar mühəndisliyi artıq heç bir elm sahəsindən asılı deyil, bu sahənin mütəxəssisləri anatomiya, genetik, tibbin bütün sahələri, fizika və informatika elmlərinin nailiyyətlərinə əsaslanaraq müstəqil tədqiqat sahəsi kimi inkişaf edir. Elmin bu sahəsi tibb və texnologiya arasındakı sərhəddi xəstəliklərin tez və effektiv diaqnostikası, müayinəsi, monitorinqləri məqsədi ilə aradan qaldırmağa çalışır. Gen mühəndisliyi biotibbi texnologiya mühəndisliyi ilə sıx əlaqədar sahə olub, DNT və RNT analizlərinə əsasən klonlaşdırma, atalıq və ya analıq hüquqlarının müəyyən olunmasını təmin edir. Bu sahə genetik və digər mənşəli xəstəliklərin gedişi və inkişafı mexanizmini araşdıraraq, bu xəstəliklərə qarşı immün sisteminin fəaliyyətini müəyyən etməyə imkan verir. Xromosom strukturunun dəyişməsi nəticəsində orqanizmdə yaranan dəyişkənliklərin səbəbi gen mühəndisliyi sahəsinin tədqiqatlarına əsaslanır. Tibbi tədqiqatları aparıldığı bütün laboratoriyalar biotibbi texnologiya mühəndisləri tərəfindən hazırlanır. Bakteriyaların modifikasiyası vasitəsilə istehsal olunan süni insulinin şəkərli diabetdən əziyyət çəkən xəstələr üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğu artıq çoxdan isbat olunmuşdur.

Tibbi texnologiyaların inkişafı dünyaya gələcək körpənin cinsiyyətini müəyyən etməklə bərabər, körpənin sağlamlıq problemlərini görməyə imkan verir.

İmplantların və protezlərin digər növlərinin anatomik-bioloji strukturunun müəyyən olunmasında bu sahənin rolu inkaredilməzdir. Dayaq-hərəkət sistemi xəstəliklərində istifadə olunan metallar mühəndislər tərəfindən seçilir. Bud-çanaq oynaq, diz protezləri bu sahədə öz əhəmiyyətini sübut etmişdir. Elektrokardiostimulyatorların insan həyatını xilas etmək üçün nə demək olduğunu hər kəs bilir. Biotibbi texnologiyalar mühəndisi həkimlər, bioloqlar və texnoloqlarla birgə biomaterialların fundamental fiziki xassələrini tədqiq edir, insan sağlamlığının, insan cəmiyyətinin keşiyində durur. Məhz bu əməkdaşlıq STEM və Arts təhsilin inkişafı yolunda mühüm addımdır [6].

Türkiyədə Gen Mühəndisliyi və Biotexnoloji İnstitutun birgə layihəsində onkoloji xəstəliyin qarşısını alan dərman istehsal edilməsi barədə xəbərlər verilmişdir. Bu dərman biotexnoloji qrupa daxil edilir ki, bu dərman vasitəsi xərçəng hüceyrələrini tanıyıb onları məhv etməyə yönəlir. Məlumatlara görə bu dərman yaxın illərdə satışa çıxarılacaqdır.

NƏTİCƏ

STEAM yanaşması öyrənənlər fərdi qabiliyyətlərini (iradə gücü, yaradıcı potensial, düşüncə çevikliyi və s.) və bacarıqlarını (komanda bacarıqları, ünsiyyət, dizayn və s.) inkişaf etdirmək sahəsində uğurla irəliləyirlər. Müasir məktəb layihələri və təhlükəsiz rəqəmsal təhsil mühitinin yaradılması, bütün səviyyələrdə təhsilin yüksək keyfiyyətini və əlçatanlığını təmin edir. Biologiya fənlərini öyrədkən STEAM mühəndislik təhsili elementlərini daxil etməyin vacibliyi artıq öz effektivliyini isbat etmişdir. STEAM təhsildə pedaqoji vəzifələr sırasına tələbələrin təbiətə məsuliyyətli münasibətinin inkişafı, intellektual dünyagörüşünün inkişafı, vətəndaşlıq və vətənpərvərlik tərbiyəsinin formalaşması da daxildir. Eyni zamanda, axtarış-tədqiqat və dizayn bacarıqlarının formalaşdırılması, ümumi texniki, intellektual bacarıqların inkişafı və ətraf mühitin öyrənilməsində praktik bacarıqlar, aktiv olmaq istəyi də pedaqoji fəaliyyətlərin mühüm tərkib hissəsidir.

Müasir təhsil sistemində layihə fəaliyyəti müəyyən bir problemin həllini, müəyyən bir planlaşdırılan nəticənin əldə edilməsini də nəzərdə tutur [1, 3].

STEAM biliklərin formalaşması üçün qabiliyyət və əməkdaşlığa, tənqidi düşüncə və yaradıcılığa ciddi yer verilir. Bu bacarıqlar yalnız mövzunun nəzəri izahı vasitəsilə əldə edilə bilməz, mütləq laboratoriyalar və müəyyən riyazi bilik alqoritmlərindən də istifadə olunmalıdır. STEAM təhsili məktəb biologiya kursu “İnsan və onun sağlamlığı” bölməsinin nümunəsində əhəmiyyətli praktiki biliklər qazandıra bilər. İnsan bədənini inteqrasiya olunmuş biososial obyekt kimi fiziki, kimyəvi, bioloji, populyasiya, statistik və digər elmi metodlarla öyrənilə bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Intel ISEF URL: <https://www.societyforscience.org/content/pressroom/intel-isef-2014-grand-award-winners-full-list/> (09.02.2018).
2. The Jack Andraka Story — Uncovering the Hidden Contradictions Behind a Science Folk Hero URL: <https://scholarlykitchen.sspnet.org/2014/01/03/the-jack-andraka-storyuncovering-the-hidden-contradictions-of-an-oa-paragon/> (09.02.2018)
3. Koshkodan D. P., Moshanu-Shupak L. V. STEM təhsil metodologiyası biologiya dərslərində tədqiqat işləri // informasiya və kommunikasiya pedaqoji təhsildə texnologiya. – 2021. – №. 4. – S.23-26.
4. Kotoviç M. S. 7-ci sinifdə biologiya dərslərində STEM yanaşmasının tətbiqi / / müasir pedaqogika və psixologiya: problemlər və perspektivlər. – 2023. – S. 5-8.

5. Kusianova S. M. STEM innovasiya metodlarından istifadə. Bulletin of LN Gumilyov Eurasian National University. Pedagogy. Psychology. Sociology series. – 2023. - Cild 143. – №. 2. - S. 212- 220.

6. Stadnichenko V. V., Haponova N. V. STEM texnologiyalarının elementlərinin tədris prosesinə tətbiqi əsasında dünyanın təbiətşünaslıq mənzərəsinin formalaşması // BBK 74.202 S. 56.

Резюме.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ STEAM ТЕХНОЛОГИЙ В БИОЛОГИЧЕСКИХ НАУКАХ

Стремительное развитие технологий требует подготовки качественных специалистов и новых профессиональных требований. Сейчас самыми востребованными профессиями считаются высокие технологии, IT-специалисты, инженеры по большим данным, программисты. Биологические науки имеют много областей, широкую сферу применения. В отличие от других областей науки, эти науки изучаются на планетарном уровне, а не по регионам. Поскольку STEAM – это образовательный проект нового поколения в сфере образования, он сильно отличается от региональной системы образования. Основная проблема STEAM — это преподавание предмета в рамках STEAM, а не сам предмет. Образовательный подход STEAM предполагает особый организационный процесс, такой как междисциплинарный подход к образовательной среде, исследованиям и проектированию, характеризующийся интеграцией. Для интеграции азербайджанского образования в мир учитель должен знать эти области на хорошем уровне, даже если они не идеальны. Поскольку биология – это наука о жизни, важно развивать эту науку на основе технологий.

Ключевые слова: STEAM образование, биологические науки, искусственный интеллект, интеллектуальное мировоззрение, междисциплинарная интеграция.

Abstracts.

Key words: STEAM education, biological sciences, artificial intelligence, intellectual worldview, interdisciplinary integration.

Rapid development of technologies requires training of quality specialists and new professional requirements. Nowadays the most in-demand professions are considered to be high technologies, IT specialists, big data engineers, programmers. Biological sciences have many fields, a wide scope of application. Unlike other fields of science, these sciences are studied on a planetary level rather than by region. Because STEAM is a next-generation education project in education, it is very different from the regional education system. The main problem with STEAM is the teaching of the subject matter within STEAM, not the subject matter itself. STEAM educational approach implies a special organizational process such as interdisciplinary approach to educational environment, research and design characterized by integration. In order to integrate Azerbaijani education into the world, the teacher must know these areas well, even if they are not perfect. Since biology is a life science, it is important to develop this science based on technology.

THEORETICAL EXPLANATION OF THE ADDITIVE GRADIENT AND THE
RESULTING ELECTRIC FIELD

AŞQAR QRADIYENTİ VƏ ONUN NƏTİCƏSİNDƏ YARANAN ELEKTRİK
SAHƏSİNİN NƏZƏRİ İZAHİ

Qardaşbəyova Nailə Adəm ,Quliyeva Adile

Orchid ID 0000-0002-0191-9428

<https://orcid.org/0009-0004-7405-3049>

Naxçıvan Dövlət Universiteti

Keywords: semiconductor, dopant gradient, electron, concentration, drift current, electronics

Summary

In the modern era, the study of the physical properties of semiconductor materials and the expansion of their application areas make the study of the changes caused by various dopants in the crystal lattice and the internal fields arising as a result of these changes relevant. In particular, the uneven distribution of dopants - that is, the change in the dopant concentration over the area (gradient) - leads to the emergence of new and interesting physical phenomena in the crystal. One of such phenomena is the internal electric field arising as a result of the dopant gradient.

The dopant gradient leads to the redistribution of charge carriers (electrons and holes) in the semiconductor crystal, the disruption of the internal equilibrium and, as a result, the formation of a new form of electromechanical equilibrium. This, in turn, leads to the creation of an electric field, and this field can play an important role in the electrical and electronic applications of the material.

Açar sözlər: yarımqeçirici, aşqar qradiyenti, elektron, konsentrsiya, dreyf cərəyan, elektronika

Xülasə

Müasir dövrdə yarımqeçirici materialların fiziki xassələrinin öyrənilməsi və onların tətbiq sahələrinin genişlənməsi, müxtəlif aşqarların kristal qəfəsində yaratdığı dəyişikliklərin və bu dəyişikliklərin nəticəsində yaranan daxili sahələrin tədqiqini aktual edir. Xüsusilə, aşqarların qeyri-bərabər paylanması – yəni aşqar konsentrsiyasının sahə üzrə dəyişməsi (qradiyenti) – kristalda yeni və maraqlı fiziki hadisələrin meydana çıxmasına səbəb olur. Belə hadisələrdən biri də aşqar qradiyenti nəticəsində yaranan daxili elektrik sahəsidir.

Aşqar qradiyenti, yarımqeçirici kristalda yükdaşıyıcıların (elektron və deşiklərin) yenidən paylanmasına, daxili tarazlığın pozulmasına və nəticədə elektromexaniki tarazlığın yeni formasının formalaşmasına gətirib çıxarır. Bu da öz növbəsində elektrik sahəsinin yaranmasına səbəb olur və həmin sahə materialın elektrik və elektronika tətbiqlərində mühüm rol oynaya bilər.

1. Giriş

Aşqar – kristal qəfəsinə kənardan daxil edilən, əsas atomlarla fərqli valent quruluşuna malik olan və maddənin elektrik xassələrini dəyişməyə qadir yad elementdir. Aşqarlar əsasən iki növə bölünür: donor və akseptor aşqarlar. Donor aşqarlar silisium və germanium kimi dörd valentli atomların strukturuna beş valentli atomların (məsələn, fosfor, arsen) daxil edilməsi nəticəsində yaranır. Bu zaman artıq elektronlar sərbəst hala keçir və material n-tipli keçiricilik əldə edir.

Akseptor aşqarlar isə üç valentli atomlardır (məsələn, bor, alüminium). Onlar kristal qəfəsində elektron çatışmazlığı yaradır və nəticədə dəşik adlanan müsbət daşıyıcılar formalaşır. Bu halda p-tipli keçiricilik yaranır.

Aşqarlama prosesi nəticəsində maddənin elektrik keçiriciliyi və funksional xüsusiyyətləri formalaşır. Aşqarların təkcə miqdarı deyil, həm də məkan üzrə paylanması maddənin daxilində kompleks fiziki hadisələrin baş verməsinə səbəb olur.

Aşqar qradiyenti dedikdə, yarımkəçirici materialda aşqarların məkan üzrə qeyri-bərabər paylanması nəzərdə tutulur. Yəni, kristalın bir hissəsində aşqar konsentrasiyası yüksək, digər hissəsində isə aşağı olur. Bu hal, aşqarların diffuziya prosesi zamanı və ya texnoloji proseslər nəticəsində baş verir. Aşqar qradiyenti materialın elektrik və daşıyıcı xassələrinə birbaşa təsir göstərir.

2.Yarımkəçiricidə aşqarlar qeyri – bərabər paylandıqda yükdaşıyıcıların termodinamik tarazlığı

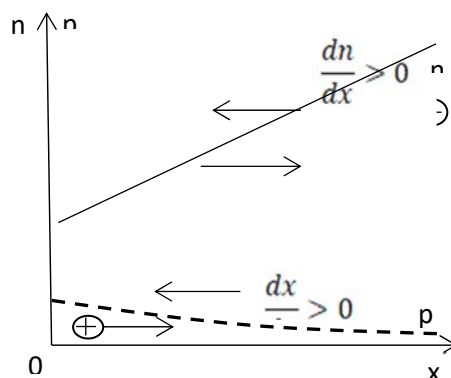
Bircinsli yarımkəçiricidə müxtəlif üsullarla, məsələn, temperatur qradiyenti, işıqlandırma, radiaktiv şüalanma, maqnit sahəsi, təzyiq, kontakt potensiallar fərqi və s. vasitəsilə daxili elektrik sahəsi yaratmaq olar. Yarımkəçiricilərdə aşqarların bərabər paylanma halında termodinamik tarazlıqda yükdaşıyıcıların vəziyyətinə baxılmışdır. Biz yarımkəçiricidə aşqarlar qeyri – bərabər paylandıqda yükdaşıyıcıların termodinamik tarazlığına baxaq. Belə qeyri-bircinsli yarımkəçiricidə elektroaktiv aşqarların konsentrasiyası koordinatların funksiyası olduğuna görə $N(x, y, z)$ əsas və qeyri - əsas yükdaşıyıcıların konsentrasiyası da məsafədən asılıdır. Bu isə yarımkəçiricidə elektron və dəşiklərin diffuziya cərəyanının yaranmasına səbəb olur.

Donorların qradiyenti hesabına n – növlü yarımkəçiricidə daxili elektrik sahəsinin yaranması mexanizminə baxaq. Fərz edək ki, aşqarların konsentrasiyası kristalloqrafik oxla təvafüq edən x oxu istiqamətində dəyişir. Aşqarların paylanmasının 2 halı üçün elektrik sahəsi intensivliyinin x məsafəsindən asılılığını hesablayaq. Fərz edək ki, donorların konsentrasiyası x istiqamətində xətti artır:

$$N(x) = N_0 + ax \quad (1)$$

Burada N_0 - donorların koordinat başlanğıcındakı sıxlığıdır. İstilik hərəkəti hesabına birqat ionlaşdığını qəbul etsək, onda sərbəst elektronların konsentrasiyası da (əsas yükdaşıyıcılar) x istiqamətində xətti artacaqdır:

$$n(x) = n_0 + ax \quad (2)$$

Şəkil 1. Yarımkeçiricinin x uzunluğunda əsas daşıyıcıların elektronların (bütün) və qeyri-əsas dəşiklərin (qırıq xətt) konsentrasiyalarının paylanması

Qeyri-əsas daşıyıcıların - dəşiklərin konsentrasiyası isə aşağıdakı bərabərlikdən təyin olunur:

$$p(x) = \frac{n_i^2}{n(x)}.$$

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, sonuncu ifadə cırlaşmamış yarımkeçiricidə elektron və dəşiklərin konsentrasiyalarının hasilinin aşqarların konsentrasiyası və paylanmasından asılı olmadığını göstərir. Yarımkeçiricini aşqarlamaqla elektron və dəşiklərin konsentrasiyaları arasındakı münasibəti geniş intervalda dəyişmək olar.

1-ci şəkildə baxdığımız hal üçün elektron və dəşiklərin konsentrasiyalarının məsafədən asılılığı göstərilmişdir. Yarımkeçiricidə aşqarlar qeyri-bərabər paylandıqda sistem termodinamik nöqteyi-nəzərdən dayanıqsız olur. Sistem tarazlıq halına gələndə qədər onda həm aşqar atomlarının, həm də mütəhərrik yüklərin diffuziyası baş verəcəkdir. Məlum olduğu kimi, tarazlıq halında sistemin sərbəst enerjisi minimumdur (entropiyası maksimumdur). Aşqar atomları Kristal qəfəsi ilə möhkəm olduğuna görə kristalın ərimə temperaturundan aşağı temperaturalarda onları hərəkətsiz hesab etmək olar. Sərbəst elektron və dəşiklər isə böyük istilik hərəkətinə malikdir ($v = 10^8 \text{ sm/san}$).

Aşqarların qradienti hesabına elektron və dəşiklərin müəyyən istiqamətdə üstünlük təşkil edən hərəkəti - diffuziyası meydana çıxır. Bu istiqamət aşqarların konsentrasiyasının dəyişməsinə uyğun gəlir. Belə ki, elektronlar donor aşqarlarının konsentrasiyasının azalması, dəşiklər isə artması istiqamətində diffuziya edəcəkdir. Beləliklə böyük sürətlə hərəkət edən elektron və dəşiklər öz konsentrasiyalarının azalması istiqamətində yerlərini dəyişir. Vahid zamanda x

oxuna perpendikulyar olan vahid cərəyan keçən elektron və dəşiklərin sayı uyğun olaraq $\frac{dn}{dx}$ və $\frac{dp}{dx}$ - lə mütənasib olur:

$$n/x_1 = D_n \frac{dn}{dx}; p/x_i = -D_p \frac{dp}{dx} \quad (3)$$

Burada D_n və D_p - elektron və dəşiklərin diffuziya əmsallarıdır. Silisium üçün $D_n = 31$ və $D_p = 13 \text{ sm}^2/\text{san}$ - dir . İşarələr elektronların sağdan sola, yəni x məsafəsinin azalması istiqamətində diffuziya etdiyini göstərir. Yükdəşiyicilərin konsentrasiyasının qradienti hesabına yaranan cərəyanı diffuziya cərəyanı, elektrik sahəsi hesabına yaranan cərəyanı isə dreyf və ya keçirici cərəyan (omik cərəyan) deyilir. Beləliklə, diffuziya elektron və dəşik cərəyanları aşağıdakı ifadələrdə təyin olunur:

$$I_{nD} = qD_n \frac{dn}{dx}, \quad I_{pD} = -qD_p \frac{dp}{dx}. \quad (4)$$

Burada q - işarəsini nəzərə almaqla, elementar elektrik yüküdür. Elektronlar aşqar konsentrasiyasının azalması istiqamətində hərəkət edir, cərəyan isə əksinə axır. Məlum olduğu kimi, cərəyanın istiqaməti müsbət yüklərin hərəkət istiqaməti götürülür. Buna görə də dəşiklərin hərəkəti və dəşik cərəyanı onların konsentrasiyasının azalması istiqamətində axır.

Yarımkeçiricilərin hərəkətinə mane olan səbəblər yoxsa, onda müəyyən müddət sonra daşıyıcılar bütün həcm boyunca bərabər paylanır və yükdəşiyicilərin istiqamətlənmiş hərəkəti kəsilir. Ancaq belə mənzərə neytral yüklərin hərəkəti zamanı baş verir. Yüklü hissəciklərin

hərəkəti zamanı isə müəyyən qüvvələr meydana çıxır. Bu qüvvələr yüklərin sonrakı diffuziyasına mane olur və nəticədə yüklərin tarazlaşması baş vermir. Bu hadisəyə ətraflı baxaq. Elektronların sağdan sola və dəşiklərin soldan sağa hərəkəti nəticəsində donor aşqarların kompensə olunmamış hərəkətsiz müsbət həcmi yükləri qalır. Bu yüklər yarımkeçirici daxilində statik elektrik sahəsi E_{dax} yaradır. Bu sahə elektron və dəşiklərin dreyf hərəkətini sürətləndirən, diffuziyasına isə mane olan istiqamətdə yönəlmişdir. Daxili elektrik sahəsi nəticəsində yaranan elektron və dəşik dreyf cərəyanlarının sıxlığı belə təyin olunur :

$$I_{nE} = q\mu_n n E_{dax}; \quad I_{pE} = q\mu_p p E_{dax} \quad (5)$$

Burada μ_n və μ_p – elektron və dəşiklərin yürüklüyü , n və p – ionların konsentrasiyalarıdır. Baxdığımız halda daxili elektrik sahəsi sağdan sola yönəlmişdir.

Hər bir temperaturda termodinamik tarazlıq halı yaranır: elektron və dəşiklərin diffuziya axını uyğun olaraq həmin yükdaşıyıcıların dreyf axını ilə tarazlaşır. Belə ki, yarımkeçiricidə tarazlıq halında cərəyan sıxlıqlarının cəmi sıfıra bərabər olur:

$$\left. \begin{aligned} I_n &= q\mu_n n E_{dax} + qD_n \frac{dn}{dx} = 0 \\ I_p &= q\mu_p p E_{dax} - qD_p \frac{dp}{dx} = 0 \end{aligned} \right\} (6)$$

Qeyd etmək lazımdır ki, elektron və dəşik cərəyanı bir – birindən asılı olmayaraq yaranır. Termodinamik tarazlıq detal tarazlıqdır, yəni sağdan sola diffuziya nəticəsində yaranan elektron axını əks istiqamətdə keçən elektron axını ilə tarazlanır: neçə elektron sağdan sola diffuziya edirsə, eyni miqdarda elektron soldan sağa daxili elektrik sahəsində dreyf edir. Deyilənləri eyni ilə dəşiklərin axınına da aid etmək olar.

Verilən (1 – 6) tənliyindən daxili elektrik sahəsinin intensivliyi

$$E_{dax} = -\frac{D_n}{\mu_n} \cdot \frac{1}{n} \cdot \frac{dn}{dx} = \frac{D_p}{\mu_p} \cdot \frac{1}{p} \cdot \frac{dp}{dx} \quad (7)$$

olur. Mənfi işarəsi E_{dax} elektrik sahəsi ilə elektronların qradiyenti $\left(\frac{dn}{dx}\right)$ istiqamətlərinin bir – birinə əks olduğunu göstərir. Beləliklə, n – növlü yarımkeçiricidə donorların qradiyenti hesabına elektrik sahəsi meydana çıxır. Bu sahə aşqarların konsentrasiyasının azalması istiqamətindədir. Eləcədə p – növlü yarımkeçiricidə akseptorların qradiyenti hesabına yaranan elektrik sahəsi aşqarların konsentrasiyasının artdığı istiqamətdə olur.

Göründüyü kimi, elektrik sahəsinin intensivliyi hər bir nöqtədə elə olmalıdır ki, həmin nöqtədə uyğun olaraq qradiyent $\left(\frac{dn}{dx}\right)$ və konsentasiya $n(x)$ ilə düz mütənasib olan diffuziya və dreyf cərəyanlarını tarazlıqda saxlaya bilsin.

Eynşteyn münasibətinə əsasən, verilən temperaturda elektrik sahəsində diffuziya edən istənilən yüklü diffuziya əmsalının omik yürüklüyünə olan nisbəti sabit kəmiyyətdir. Bu nisbət aşağıdakı şəkildə ifadə olunur:

$$\frac{D}{\mu} = \frac{kT}{q} \quad (8)$$

Bu ifadəni və aşağıdakı bərabərsizliyi

$$\frac{1}{n} \cdot \frac{dn}{dx} = \frac{1}{n_0 + ax} \cdot a = \frac{1}{x + \frac{n_0}{a}} \quad (9)$$

nəzərə alaraq yazı bilərik:

$$E_{dax} = -\frac{kT}{q} \cdot \frac{1}{x + \frac{n_0}{a}} \quad (10)$$

4.Nəticə

Beləliklə, donorların konsentrasiyası x istiqamətində xətti artdıqda yarımkəçirici daxilində elektrik sahəsi yaranır. Bu sahəni E_{dax} intensivliyi başlanğıcda $x = 0$ ən böyük qiymətə malik olar və x böyüdükcə konsentrasiyanın artması istiqamətində azalar. Elektrik sahəsinin məsafədən belə asılılığı aşağıdakı kimi izah olunur: diffuziya cərəyanı yükdaşıyıcıların konsentrasiyası ilə deyil, onların qradienti ilə mütənasibdir. Elektronların konsentrasiyasının qradienti x boyunca sabit olduğuna görə ($a = const$) onların diffuziya cərəyanı da bu istiqamətdə sabit olmalıdır. Elektronların I_{nD} diffuziya cərəyanını kompensə etmək üçün elektrik sahəsinin intensivliyi konsentrasiyanın azalması ilə elə artmalıdır ki, qiymətcə diffuziya cərəyanına bərabər olan I_{nE} dreyf cərəyanı x boyunca sabit qalsın.

Yarımkəçirici daxilində aşqarların qeyri-bərabər paylanması hesabına çox qüvvətli elektrik sahəsi yaratmaq mümkündür. Belə elektrik sahəsinin alınması və onların mütəhərrik yüklərə təsirinin öyrənilməsi böyük elmi və təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Ədəbiyyat

1. H.B.Abdullayev, Z.Ə.İsgəndərzadə Yarımkəçirici çeviricilər. Bakı-1974
2. İsmayılov T.H., Aslanova Ə.R. Səthi potensial çəpərli metal-silisiyum kontaktlarərdə elektrik deşilməsi // Fizikanın Müasir Problemləri, BDU, 2007, c. 148-150
3. Абдуллаев Г.Б., Джафаров Т.Д. Атомная диффузия полупроводниковых структурах. Москва: Наука, 1980, 280 с.
4. Давыдов Б.И. О выпрямляющим действии полупроводников // Ж. Физика, 1939, №1, с. 167-173

EXAMINATION OF HYGIENE AND INFECTIOUS DISEASE KNOWLEDGE
LEVELS OF EMPLOYEES IN BEAUTY SALONS AND HAIRDRESSERS IN THE
TURKISH REPUBLIC OF NORTHERN CYPRUS

KKTC'DE GÜZELLİK SALONLARINDA VE KUAFÖRLERDE
ÇALIŞANLARIN HİJYEN VE BULAŞICI HASTALIKLARA İLİŞKİN BİLGİ
DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yeşim ÜSTÜN

Doç. Dr., Yakın Doğu Üniversitesi, Saç Bakımı ve Güzellik Hizmetleri,

Özet

Bu çalışmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde (KKTC) faaliyet gösteren güzellik ve kuaför salonlarında çalışan personellerin hijyen kuralları ve bulaşıcı hastalıklar konusundaki bilgi düzeylerini değerlendirmektir. Güzellik hizmetlerinde hijyenin sağlanması, hem çalışan sağlığı hem de halk sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Tanımlayıcı nitelikteki bu araştırmada, KKTC genelinde çeşitli ilçelerde yer alan güzellik ve kuaför salonları ziyaret edilerek çalışanlarla yüz yüze anketler uygulanmıştır. Anket formu; kişisel hijyen bilgisi, kullanılan malzemelerin dezenfeksiyonu, bulaşıcı hastalıkların yayılma yolları ve korunma önlemleriyle ilgili soruları içermektedir. Elde edilen veriler istatistiksel yöntemlerle analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, çalışanların büyük bir kısmı temel hijyen kuralları konusunda bilgi sahibi olmakla birlikte, bu bilgilerin uygulamaya tam anlamıyla yansıtılamadığı gözlemlenmiştir. Tek kullanımlık malzeme kullanımı, aletlerin sterilizasyonu ve kişisel koruyucu ekipmanların kullanımı konularında eksiklikler tespit edilmiştir. KKTC'de güzellik ve kuaför salonlarında çalışanların hijyen ile bulaşıcı hastalıklara ilişkin bilgi düzeylerinin artırılması gerekmektedir. Sağlık otoriteleri ve mesleki kuruluşlar tarafından düzenli hijyen eğitimi verilmesi, denetimlerin artırılması ve farkındalık kampanyalarının yürütülmesi önerilmektedir. Bu sayede hem hizmet kalitesi artacak hem de bulaşıcı hastalıkların yayılma riski azaltılacaktır.

Anahtar kelimeler: Hijyen, bulaşıcı hastalıklar, güzellik salonları, kuaförler, bilgi düzeyi, sağlık, KKTC

Abstract

The aim of this study is to evaluate the hygiene and infectious disease knowledge levels of employees working in beauty salons and hairdressers in the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Hygiene in beauty services is of great importance for both employee health and public health. In this research, beauty and hairdressing salons in various regions of TRNC were visited, and face-to-face surveys were conducted with the employees. The survey form includes questions about personal hygiene knowledge, disinfection of materials used, transmission routes of infectious diseases, and protective measures. The obtained data were analyzed using statistical methods. According to the results of the study, while employees have basic knowledge of personal hygiene rules, it was observed that this knowledge is not fully reflected in practice. There were shortcomings in the use of single-use materials, sterilization of tools, and the use of personal protective equipment. The hygiene and infectious disease

knowledge levels of employees in beauty salons and hairdressers in TRNC need improvement. It is recommended that health authorities and professional organizations provide regular hygiene training, increase inspections, and implement awareness campaigns. This will increase service quality and reduce the risk of spreading infectious diseases.

Keywords: TRNC, hygiene, infectious diseases, beauty salons, hairdressers, knowledge level, health

**METHODOLOGY FOR CORRECTLY STRUCTURING AN ACTIVE LESSON IN
THE METHODOLOGY OF TEACHING FINE ARTS**
**TƏSVİRİ SƏNƏT FƏNNİNİN TƏRİSİ METODİKASINDA FƏAL DƏRSİN DÜZGÜN
QURULMASI METODİKASI**

Emil Raul oğlu Ağayev

**Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical
University, ORCID NO: 0000-0001-9354-0839**

Xülasə. Hər bir fənnin tədrisində olduğu kimi təsviri incəsənətdə də müəllim şagirdlərə dərslərin planlaşdırılmasını düzgün aparmalıdır. Fəal dərslərin düzgün qurulmasında ilkin addım motivasiya və ya problemin qoyulmasıdır. Motivasiya zamanı müəllim təsviri incəsənət fənnində şagirdlərdə yaradıcı düşüncə və estetik reaksiyanı ön plana çıxarmalıdır. Tədqiqatın aparılması zamanı isə müəllim fərziyyələr irəli sürə bilər. Təsviri incəsənət fənnində müxtəlif rəssamların yaradıcılığı haqqında tədqiqat sualları verə bilər. İnformasiya mübadiləsi zamanı təsviri incəsənət fənnində əldə etdikləri bilikləri şagirdlər bir-birləri ilə müzakirə apararaq cavab tapmağa çalışırlar. İnformasiyanın müzakirəsi isə yaradıcı fənnin tədrisində mühümdür. Bu zaman müəllim bütün məlumatları sistemləşdirməlidir. Təsviri incəsənət fənninin tədrisində mövcud tədqiqat sualı cədvəllər və ya yaradıcı fikirlərlə tamamlana bilər. Fəal dərslərin növbəti mərhələsi nəticə və ümumiləşdirmədir ki, şagird təsviri incəsənət fənni haqqında öyrəndiyi yeni biliyi müstəqil olaraq yekunlaşdırmalıdır. Yaradıcı tətbiq etmə zamanı isə təsviri incəsənət müəllimi rəsm işi və ya rəssamların yaradıcılığının müqayisəli təhlilini şagirdlərə təqdim edə bilər. Sonda isə təsviri incəsənət müəllimi qiymətləndirmədən istifadə etməlidir.

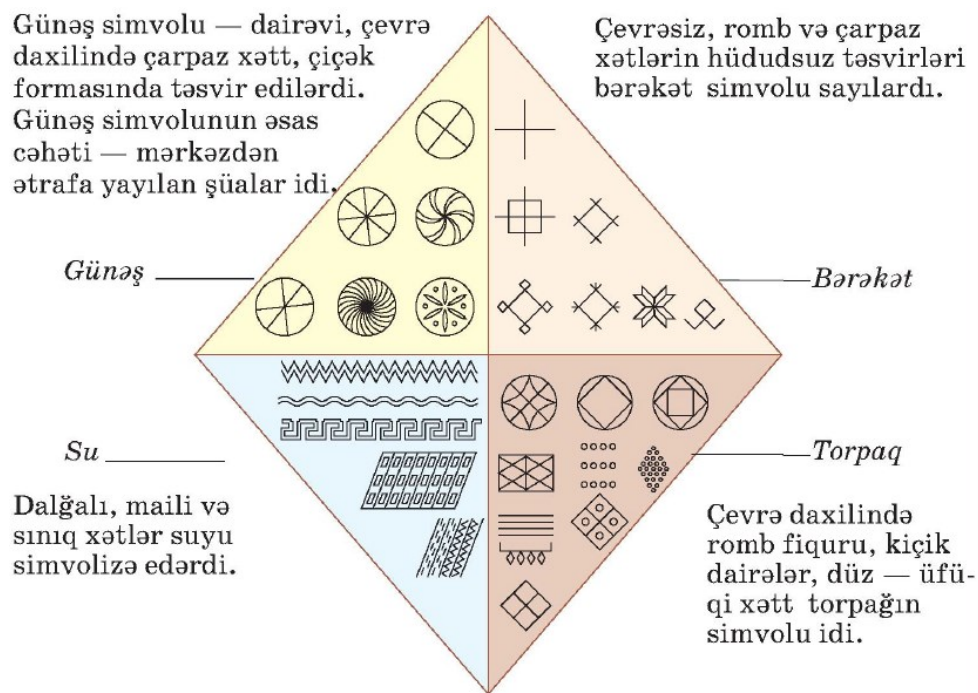
Açar sözlər: Təsviri incəsənət, fəal dərslər, metodika, yaradıcılıq, təhsil

Abstract. As in the teaching of every subject, in fine arts, the teacher must plan the lesson for the students correctly. The first step in organizing an active lesson correctly is motivation or posing a problem. During motivation, the teacher should bring creative thinking and aesthetic response to the forefront in the fine arts subject. During research, the teacher can put forward hypotheses. In the fine arts subject, he can ask research questions about the creativity of various artists. During information exchange, students try to find answers by discussing the knowledge they have acquired in the fine arts subject with each other. Discussion of information is important in teaching creative subjects. At this time, the teacher must systematize all the information. In the subject of fine arts, research questions can be asked about the creativity of various artists. During the exchange of information, students discuss the knowledge they have acquired in the subject of fine arts with each other and try to find answers. The discussion of information is important in the teaching of the creative subject. At this time, the teacher must systematize all the information. In the teaching of the subject of fine arts, the existing research question can be supplemented with tables or creative ideas. The next stage of the active lesson is the conclusion and generalization, in which the student must independently summarize the new knowledge he has learned about the subject of fine arts. During creative application, the fine arts teacher can present a comparative analysis of the work of art or the creativity of artists to the students. Finally, the fine arts teacher should use assessment.

Keywords: Fine arts, active learning, methodology, creativity, education

Hər bir fənnin tədrisində olduğu kimi təsviri sənət fənninin tədrisi metodikasında da şagirdləri dərsə cəlb etmək üçün fəal dərsin düzgün qurulmasında müəllim diqqətli olmalıdır. Bu formada dərsin keçirilməsi zamanı müəllim maraqlı dərs üsulu ilə bir daha şagirdi fənnə qarşı cəlb edir. Əlbəttə ki, fəal dərsin düzgün qurulmasında əsas mərkəz şagirdidir.

Fəal dərsin birinci mərhələsi motivasiyadır. Təsviri sənət müəllimi motivasiya zamanı videolardan, şəkillərdən geniş istifadə edə bilər. Xüsusilə rəssamların yaradıcılığını keçərkən süni intellektlə onların əsərlərini canlandırma bilər. V sinif şagirdlərinə “Simvollarla çevrilmiş təbiət” mövzunu keçərkən müəllim lövhədə simvolları təqdim edərək, onlardan mənalarını soruşa bilər. Bu zaman şagirdlər doğru və səhv fikirlər söyləyə bilər, təsviri incəsənət müəllimi hər bir münasibəti dəstəkləməlidir.

İLL 1. Xalq sənətində simvollar və onların mənası

Növbəti mərhələdə tədqiqatın aparılması zamanı təsviri incəsənət müəllimi şagirdlərə müxtəlif fakt və suallar verməli, həmin istiqamətlər üzərində onları çalışdırmalıdır. Bu zaman müəllim qruplarla iş üsulunu ön plana çıxarmalıdır. V sinif şagirdlərinə “Azərbaycan tikmələrində kompozisiya” mövzunu keçərkən müəllim şagirdlərə ilk növbədə mövzunu sinifdə oxumağı tapşırmalıdır. Sonra isə qruplara istədikləri tikmənin kompozisiyanı yaradıcı düşüncələrindən istifadə etməklə qurmağı təqdim edə bilər.

İLL 2. Təkəlduz tikmə üsulu

Növbəti mərhələdə şagirdlər informasiya mübadiləsi aparırlar. Onlar işlədikləri eskiz, rəsm və ya esseləri qarşılıqlı formada müzakirə edirlər. İlkin olaraq natamam olan biliklər, getdikcə təkmilləşdirilir.

İnformasiyanın müzakirəsi və təşkili zamanı təsviri sənət müəllimi təfəkkürün müxtəlif növlərini istifadə edir. Bu zaman müəllim əvvəlki və yeni bilikləri əlaqələndirici suallar təqdim etməlidir. “Azərbaycan xalça muzeyi” mövzunu keçərkən müəllim şagirdlərə aşağıdakı sualları təqdim edə bilər:

- Xovlu və xovsuz xalçaların oxşar-fərqli cəhətləri haqqında hansı fikirləri söyləyə bilərsiniz?
- Xovlu xalçalarda əsas kompozisiyalar hansılardı?

İLL 3. “Malıbəyli” xalçası

Nəticə və ümumiləşdirmə zamanı şagirdlərə yeni biliyin kəşf edilməsi istiqamətində son addımı atmaq lazımdır. Bu zaman şagirdlər təsviri sənətdə mövzunu öyrənərkən nəticə və ümumiləşdirmə metodunu ön plana çıxarmalıdır. Təsviri sənət müəllimi aşağıdakı fikirlərə üstünlük verməlidir:

- Fərdi xüsusiyyətlərə;
- rəng, obraz, süjet və kompozisiya həllinə;
- real həyatla təsviri sənətin qarşılıqlı əlaqəsi;
- incəsənət əsərini təhlil etmə bacarığına.

Yaradıcı tətbiqetmə zamanı təsviri sənət müəllimi şagirdlərə mövzu haqqında esse və ya rəsm işləri üzərində tapşırıq təqdim edə bilər. Bu zaman şagirdlərə yaradıcı, düşündürücü və təhlil etmə xüsusiyyətinə malik olan tapşırıqlar ön plana çıxarılmalıdır.

Qiymətləndirmə zamanı təsviri incəsənət müəllimi şagirdlərin özlərinə və ya qarşılıqlı qiymətləndirmə üsulunu istifadə etməlidir. Bütün dərs prosesi zamanı şagird öz yaradıcı düşüncə və qabiliyyətini özü qiymətləndirsə daha uğurlu hesab edilə bilər. Əlbəttə ki, müəllim qiymətləndirmənin bütün qayda və meyarlarını öncədən şagirdlərə açıqlamalıdır.

Fəal dərslərin təsviri incəsənət fənninin tədrisində rolu şagirdin maraq və qabiliyyətinin düzgün və doğru inkişaf etdirilməsinə əsaslandırılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1.Veysova Z. Fəal/ interaktiv təlim:müəllimlər üçün vəsait.s 18-23.
- 2.Ümumtəhsil məktəblərinin V sinfi üçün təsviri incəsənət fənni üzrə dərslik. Bakı 2020. 80 s.

AZƏRBAYCAN DİLİ TƏLİMİNİN MÜASİR İSTİQAMƏTLƏRİ

Könül Ələddin qızı Məmmədova

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Orcid id: 0000-0001-8664-4912

AÇAR SÖZLƏR: Azərbaycan dilinin tədrisi, dilin nitq fəaliyyəti, şifahi nitq, forma və üsullar

Azərbaycan dilinin tədrisində başlıca məqsəd şagirdlərdə hərtərəfli nitq bacarıqları, sözün geniş mənasında, nitq mədəniyyəti formalaşdırmaqdan ibarətdir. Bu o deməkdir ki, təhsilini başa vurmuş hər bir məktəbli aydın və səlis nitqə malik olmalı, fikir və düşüncələrini şifahi və yazılı formada sərbəst ifadə etməyi, şəraitdən asılı olaraq başqaları ilə ünsiyyət qurmağı, müəyyən problemlə bağlı müzakirə açmağı və lazımı məqamda söylənilmiş mülahizələri ümumiləşdirməyi bacarmalıdır. Qabaqcıl təcrübə göstərir ki, qarşıya qoyulmuş məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün dilin nitq fəaliyyəti zəminində tədrisi yeniləşməni həyata keçirməyə qabil olan ən optimal yoldur və təlimin keyfiyyəti bu işin düzgün təşkilindən asılıdır. Məlumdur ki, nitq dinləyib-anlama və danışma, oxu, yazı və dil qaydaları olmaq üzrə dörd məzmun xətlərinə ayrılır. Dilin nitq fəaliyyəti zəminində tədrisi deyildikdə məhz bu komponentlərə uyğun bacarıqların formalaşdırılması nəzərdə tutulur. Şagirdin məktəbə qədəm qoyduğu ilk gündən savad təlimi ilə başlayan bu iş yuxarı siniflərə keçdikdə ardıcıl və mütəşəkkil qaydada davam etdirilir, sistemli xarakter alır və ən zəruri həyati bacarıqların formalaşmasına imkan yaradır.

Nitq fəaliyyətinin digər komponenti kimi yazı da təlim əhəmiyyətinə və mühüm göstəricilərə malikdir. Oxu prosesində qazanılan bacarıqlar yazı vasitəsilə genişləndirilərək yaradıcı formada tətbiqini tapır. Şagird yazı vasitəsilə duyğu və düşüncələrini nəqli, təsviri və mühakimə xarakterli mətnlər formasında kağız üzərinə köçürmək imkanı əldə edir. Müxtəlif problemlərə həsr olunmuş inşa, esse kimi yazı nümunələri şagirdə müşahidə etdiyi həyat hadisələri ilə qazandığı biliklər arasında əlaqə yaratmağa, onlara müstəqil münasibət bildirməyə, fərdi fikir və mülahizələrini başqaları ilə özünəməxsus üsulda bölüşdürmək imkanı verir.

Yazı şagirdə informasiya toplamaq, müxtəlif mətnlərdən götürdüyü fakt və sitatlardan məqsədyönlü istifadə etmək bacarıqları aşılayır. Şagird bu zaman həm redaktə etmək, həm də əməli yazı nümunələri tərtib etmək bacarıqlarına da yiyələnir ki, bu da təlimin nəticəyönlü olmasını şərtləndirir. Nitq fəaliyyətinin əsas komponentlərindən biri kimi dinləyib - anlama bacarıqlarının formalaşdırılması da böyük təlimi əhəmiyyət daşıyır. Danışanın nitqini səbirlə, tələsmədən dinləmək yüksək insani qabiliyyətdir. Belə bir vərdişi özündə formalaşdırmağa çalışan şagird eyni zamanda tərəf müqabilinin nitqindəki əsas fikri ikinci dərəcəli fikirlərdən ayırmaqla lazımı nəticəyə tez gəlir. Şagirdlərdə dinləyib-anlama bacarıqlarının formalaşdırılması məqsədilə dialoqlardan, disputlardan, debatlardan mütəmadi istifadə edilməlidir.

Nəhayət, nitq fəaliyyətinin bir növü kimi danışma bacarıqlarının inkişafı da Azərbaycan dili təlimində qarşıya qoyulan aktual vəzifələrdən sayılır. Şagird sərbəst, müstəqil, aydın, yığcam niqə yiyələnməklə qazandığı bilikləri ifadə etmək imkanı əldə edir. Şifahi nitq müxtəlif forma

və üsullarla inandırıcı şəkildə təqdim olunmalıdır. Bu isə danışanın hazırlığından, məlumatların dolğun və düzgünlüyündən, eləcə də auditoriyanın maraqlarına cavab verməsindən çox asılıdır.

Göründüyü kimi, nitq fəaliyyəti bir-birilə qarşılıqlı əlaqədə olan bir sistemdir və təlim prosesində bu bacarıqlar integrativ əsasda formalaşdırılmalı əlaqəli şəkildə həyata keçirilməlidir ki, gözlənilən nəticələr əldə olunsun. Azərbaycan dili ümumtəhsil məktəblərində tədris olunmaqla şagirdlərdə nitq mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Şagirdlər bu fənnin vasitəsilə milli mədəniyyət nümunəsi kimi ana dilini öyrənir, onun səs sisteminə, lüğət ehtiyatına, üslubi-qrammatik xüsusiyyətlərinə yaxından bələd olur, elmi, bədii, publisistik və digər üslublarda yaradılmış ədəbiyyat nümunələri ilə tanış olmaq imkanı qazanırlar. Eyni zamanda, bu dildən istifadə edərək öyrənəcəkləri digər fənlərin daha yaxşı mənimsənilmə potensialını genişləndirirlər.

Təlimin öyrədici, tərbiyəedici və inkişafetdirici xarakteri Azərbaycan dili fənninə də aiddir. Azərbaycan dili dərsləri təkcə bilik verməklə kifayətlənə bilməz. Bu dərslər şagirdlərin yüksək insani keyfiyyətlərə yiyələnməsində mühüm rol oynayır. Azərbaycan dili dərslərində şagirdləri vətənpərvərlik, milli iftixar, əməyə məhəbbət, dostluq, yoldaşlıq ruhunda tərbiyə etmək mümkündür. Bunun üçün ən yaxşı vasitə çalışma mətnləri və təhlil üçün seçilmiş cümlələrdir. Müəllim elə mətnlər, elə cümlələr seçməlidir ki, həm dil faktları ilə zəngin olsun, həm də şagirdlərin tərbiyəsinə müsbət təsir göstərə bilsin. Azərbaycan dili fənninin ümumi vəzifələrindən biri də şagirdləri həyata, məişətə əməli cəhətdən hazırlamaqdır. Şagirdlərə dili elə mənimsətmək lazımdır ki, onlar dərstdə aldıkları bilikləri, bacarıqları gündəlik fəaliyyətlərində tətbiq edə bilsinlər. Əgər şagird fikrini ərizə vasitəsilə ifadə etməkdə çətinlik çəkirsə, hər hansı məsələ barədə mətbuatda çıxış edə bilmirsə, müzakirələrdə iştirak edə bilmirsə, fikrini sərbəst şəkildə ifadə edə bilmirsə, deməli əsas məqsədə, təlim nəticəsinə nail olunmamışdır.

Müasir dövrdə təlim prosesi şagirdə fəallığı, ətrafdakı hadisələrə tənqidi yanaşmağı, müstəqil düşünməyi, bilik almağı, analiz-sintez etməyi, yaradıcı fəaliyyət göstərmək bacarığını inkişaf etdirməlidir. Şagird idraki, informativ-kommunikativ və qeyri-iradi dəyərlərə nail olmalıdır. Müasir dərslər isə əvvəlcədən müəyyən olunmuş nəticələri əldə etmək üçün müəllimlərin əlaqələndirici, istiqamətverici, məsləhətçi, şagirdlərin isə tədqiqatçı, təcrübəçi, yaradıcı subyektlər kimi qarşılıqlı əməkdaşlıq fəaliyyətləri əsasında qurulmasını tələb edir. Müasir dərslər öz məqsədinə, məzmununa, fəallıq tempinə, şagirdin müstəqillik səviyyəsinə, öyrənmə-öyrətmə meyarlarına və s. görə ənənəvi təlimdən fərqlənir. Müasir dərslərdə, öyrətmə prosesində müəllimin göstərdiyi pedaqoji məharət, ustalıq nəzərdə tutulur. Müəllim sinifdə işgüzar şərait yaradıb şagirdlərin müstəqil mühakimələrinə geniş meydan açırsa, hər mövzunun xarakterinə uyğun priyomlardan, çeviklik və interaktivliyin təmin edilməsindən istifadə edirsə, deməli o, dərsləri müasir tələblər əsasında qura bilir.

Müasir təlimə görə Azərbaycan dilinin öyrənilməsi şagirdlərin ünsiyyət imkanlarını genişləndirir, onlarda nitq fəaliyyətinin növləri ilə yanaşı, düşünmə, öyrənmə və danışma bacarıqlarını formalaşdırır. Nəticədə bu dil düşünmə, öyrənmə, danışma vasitəsinə çevrilir.

THE DEVELOPMENT OF GENRE AND ARTISTIC-PHILOSOPHICAL FEATURES
IN FYODOR DOSTOYEVSKY'S NOVEL WRITING

FYODOR DOSTOYEVSKİNİN ROMAN YARADICILIĞINDA JANRIN İNKİŞAFI
VƏ BƏDİİ-FƏLSƏFİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Aynur Bədəlova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti. Azərbaycan, Bakı şəhəri.

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0002-9288-6218>

Xülasə

Fyodor Mixayloviç Dostoyevski XIX əsr rus ədəbiyyatının ən mühüm simalarından biri kimi roman janrının məzmun və forma baxımından zənginləşməsində əhəmiyyətli rol oynamışdır. Onun romanları yalnız ədəbi hadisə deyil, eyni zamanda insan varlığının fəlsəfi, psixoloji və mənəvi qatlarının bədii ifadəsi kimi çıxış edir. Bu məqalədə Dostoyevskinin roman poetikasının əsas xüsusiyyətləri – psixoloji dərinlik, fəlsəfi və əxlaqı problem, sosial təbəqələşmə təhlil olunur. Dostoyevski romanlarında cəmiyyətin ədalətsizliyi, sosial təsirlər və sosial təcrid məsələləri daim aktuallığını qoruyur. Məqalədə yazıçının əsərlərinə müraciət edilir və bu nümunələrin roman janrında yaratdığı sistemləşmə analiz edilir.

Açar sözlər: roman, insan, problem, təsir.

Abstract

Fyodor Mikhailovich Dostoevsky, as one of the most significant figures in 19th-century Russian literature, played a crucial role in enriching the novel genre both in terms of content and form. His novels are not only literary events but also serve as artistic expressions of the philosophical, psychological, and spiritual dimensions of human existence. This article analyzes the main characteristics of Dostoevsky's novel poetics, focusing on psychological depth, philosophical and moral issues, and social stratification. In his novels, the themes of social injustice, societal influences, and social isolation remain ever relevant. The article examines the writer's works and analyzes the systematization created by these examples within the novel genre.

Keywords: novel, human, issue, influence.

Giriş

Fyodor Mixayloviç Dostoyevski (1821–1881) XIX əsrin ortaları və ikinci yarısında yaşamışdır. Bu dövr, Rusiya imperiyasında dərin ictimai, siyasi və mənəvi dəyişikliklərin baş verdiyi bir mərhələdir. Həmçinin, bu dövr rus ədəbiyyatında roman janrının ideya və forma baxımından genişləndiyi bir dövr kimi xarakterizə olunur. Bu mərhələdə Fyodor Dostoyevski roman janrına yeni poetik, fəlsəfi və psixoloji çalarlar əlavə edərək, onu tək-cə epik bir struktur kimi deyil, həm də insan varlığının və mənəviyyatının dərin qatlarını əks etdirən forma səviyyəsinə yüksəltmişdir. Dostoyevski realizm cərəyanının nümayəndəsi kimi çıxış etsə də, onun realizmi sırf zahiri müşahidə ilə məhdudlaşmırdı. O, insan təbiətinin dərinliklərinə enərək insanın daxili aləmini, ziddiyyətlərini, mənəvi sarsıntılarını və psixoloji portretlərini açmağa çalışırdı. Onun əsərləri tək-cə ictimai hadisələrin əksi deyil, həm də insanın öz varlığı ilə üz-üzə qaldığı real bir müstəvidə yazılmışdır. Yazıçının romanlarında insanın daxili dünyası, azadlıq, məsuliyyət və

əxlaq problemləri mühüm bədii və fəlsəfi xətt kimi çıxış edir. Romanlarında, yazıçı obrazların fikir və mövqelərini təkzib etmir, əksinə, onları bir dialoqun tərəfləri kimi qarşılaşdırır. Dostoyevski obrazları seçim qarşısında qalır, bu seçimlər isə onların mənəvi yerini və dünyaya baxışını formalaşdırır. Beləliklə, onun romanları təkcə süjet və xarakter inkişafı ilə deyil, fəlsəfi təhlil imkanları ilə də seçilir. Dostoyevski romanının digər mühüm komponenti insan psixikasının dərin təhlilidir. Onun qəhrəmanları, adətən, daxili böhran və mənəvi dilemmalarla qarşı-qarşıya qalır. Yazıcının psixoloji yanaşması təkcə obrazın xarakterinin göstərilməsi ilə məhdudlaşmır, həm də onun şüur axınını, daxili monoloqunu və mənəvi inkişafını əks etdirir. Bu xüsusiyyət “Cinayət və cəza” romanında Raskolnikov obrazında aydın şəkildə görünür. Qəhrəmanın cinayəti törətməzdən əvvəl və sonra yaşadığı daxili gərginlik, vicdan əzabı və özünüifadə cəhdləri oxucunun onun daxili dünyasına nüfuz etməsinə imkan yaradır.

Dostoyevski romanı eyni zamanda fəlsəfi problematikasi ilə seçilir. Onun əsərlərində Tanrı və insan, azadlıq və məsuliyyət, əxlaq məsələləri kimi mövzular bədii müstəvidə işlənmişdir. Yazıçı bu mövzuları təkcə ideoloji mübarizə kimi deyil, insanın mənəvi seçimləri kontekstində təqdim edir. Knyaz Mıskinin (İdiot əsəri) xarakterində Dostoyevski xristian əxlaqı və insanın mənəvi təmizliyi anlayışlarını bir obrazda birləşdirir. Əsərin əsas sualı ondan ibarətdir ki, "əxlaqi cəhətdən ideal insan real dünyada yaşaya bilərmidi?". Cəmiyyətin riyakarlığı, maddiyyətçiliyi və mənəvi iflası fonunda Mıskinin təmizliyi faciəyə səbəb olur. Bu baxımdan, roman sosial-mənəvi konfliktlərin ifadəsidir. “Karamazov qardaşları” Dostoyevskinin ən mürəkkəb və dərin əsərlərindən biridir. Bu romanın əsas mövzusu mənəvi, əxlaqi və dini problemləri əhatə edir. İvan, Dmitri və Aleksey qardaşları fərqli dünyagörüşünə sahibdir və hər biri müxtəlif fəlsəfi yanaşmalarla həyatını qurur. Romanın mərkəzində Tanrı və əxlaq, ailə münasibətləri, şüur və vicdanın gərginliyi məsələləri dayanır. Beləliklə, Dostoyevskinin yaradıcılığında roman artıq təkcə həyat hadisələrinin təsviri deyil, həm də fəlsəfi və mənəvi ideyaların ifadə vasitəsidir. Bu transformasiya janrın funksional imkanlarını genişləndirmiş, yazıcının romanlarında süjet xətti ideya yükü ilə paralel inkişaf etmiş və bu birlik romanın çoxsaylı strukturunu formalaşdırmışdır. Dostoyevski əsərləri insanın mənəvi və psixoloji mübarizəsini, mənəvi təlatümlərini böyük ustalıqla təqdim edir. Yazıçı hər bir əsərində fərqli fəlsəfi suallar qoyur və bunlar insanın əxlaqi seçimləri və sosial cəhətdən doğru olanı tapmaq üzərində qurulur. Bu əsərləri oxumaq, yalnız ədəbiyyat deyil, həm də dərin fəlsəfi və psixoloji müzakirə üçün zəngin bir mənbədir.

Ədəbiyyat

1. Baxtin, M.M. (1984). Problems of Dostoevsky's Poetics. Minneapolis: University of Minnesota Press.
2. Frank, Joseph. (1995). Dostoevsky: A Writer in His Time. Princeton University Press.
3. Scanlan, James P. (2002). Dostoevsky the Thinker. Cornell University Press.
4. Miller, Robin Feuer. (2007). The Brothers Karamazov: Worlds of the Novel. Yale University Press.

THE USE OF NEW EDUCATIONAL TECHNOLOGIES IN CREATING
PROFESSIONAL AND QUALIFIED PERSONNEL IN EDUCATIONAL
INSTITUTIONS

EĞİTİM KURUMLARINDA PROFESYONEL VE NİTELİKLİ PERSONELİN
OLUŞTURULMASINDA YENİ EĞİTİM TEKNOLOJİLERİNİN ROLÜ

Könül Sadıgova ¹, Tekmine Cabbarova³

Bilimsel Araştırma Enstitüsü, Araştırmacı

<https://orcid.org/0000-0002-0292-9265>

Özet

Ülkede halen uygulanmakta olan reformlar, doğrudan eğitimin modernizasyonuna, kalitesinin artırılmasına, dolaylı olarak da beşeri sermayenin oluşturulmasına hizmet etmektedir. Yeni eğitim teknolojilerinin kullanılması, profesyonel ve nitelikli personel yetiştirmede önemli etkenlerden biridir. Yeni öğrenme teknolojileri, avantajları ve etkililikleri nedeniyle geleneksel öğrenme yöntemlerinden farklılaşıyor. Görev ve hedefe göre eğitim teknolojileri; gelişimsel, programlı, probleme dayalı, etkileşimli, iletişimsel, uzaktan öğrenme teknolojileri ve n. olmak üzere ayrılmakta ve her biri entelektüel kişiliğin geliştirilmesine hizmet etmektedir.

1. Gelişimsel öğrenme teknolojileri, yaşa, uzmanlığa ve seviyeye bağlı olarak zorluk açısından değişken bir özgüllüğe sahip olmalıdır. Çünkü bu teknolojinin temelini bireyin entelektüel gelişimi, psikolojik özgüllüğü ve düşünme biçimi oluşturmaktadır. Eğitim sonuçlarının etkililiği için öncelikle öğrenenlerin kişilik tiplerine uygun üretken yöntemler kullanılır.
2. Programlanmış öğrenme teknolojilerinin amacı, öğrenmeyi kolay anlaşılabilen, küçük ölçekli algoritmalar ve talimatlara dayalı olarak test etmek ve değerlendirmektir.
3. Problem tabanlı öğrenme teknolojisi, eğitimcinin rehberliğinde bağımsız arama faaliyetlerine dayanır. Bir problem-sorunun formülasyonu motivasyonun ortaya çıkmasına yol açar, bu da nihayetinde bilişsel etkinliğin harekete geçmesi için koşulları yaratır. Bu bağlamda bilinen yapılandırmacılık kuramı öğrenme sürecinde sorunlu soruları ön planda tutar.
4. Hümanist eğitim teknolojileri insan hakları ve özgürlükleri, çevreye ve insanlara özen gösterme, saygı, hoşgörü ve hümanizm gibi evrensel ve ulusal değerleri oluşturur.
5. Kişilik odaklı öğrenme teknolojilerinin temel amacı, öğrenenlerde ahlaki nitelikler oluşturmaktır.
6. Öğrenenlerin içsel potansiyelleri doğrultusunda eğitim sürecinde aktif olmalarının sağlanması etkileşimli öğrenme teknolojileri sayesinde mümkündür. Yapılandırmacılık, bilginin pasif olarak değil, aktif bir öğrenme süreciyle edinildiği ve böylece öğrencinin "gelecekteki gelişiminin" sağlandığı düşüncesini de yansıtır.
7. İletişimsel öğrenme teknolojileri doğrudan bireyin toplumsallaşması için gerekli koşulları yaratır ve eğitim sürecindeki katılımcılar – eğitimciler ile öğrenenler, öğrenenlerin birbirleriyle etkileşimi sonucu işbirliği sağlanır. Pedagojik işbirliğinin üst düzeyde sağlandığı derslerde, dersin hedef ve içeriğini kapsayan son derece ilgi çekici bir ortam oluşur.

8. Bilişim ve eğitim teknolojileri, bu alandaki son gelişmeleri öğrenmek, yeni teknolojilere hakim olmak ve olanaklarla dünyaya entegre olmak anlamına gelir. Bilgi öğrenme teknolojilerini kullanırken teknik ortam; yazılım ortamı; konu ve metodolojik ortam temel bileşenlerdir. Genel olarak tüm yükseköğretim kurumlarının, bilimsel potansiyelin öğrencilere aktarılması ve korunması amacıyla toplanan bilgilerin eğitimci ve öğrenciler tarafından erişilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

9. Uzaktan eğitim teknolojileri, ilgili alanda bilimsel veya metodolojik potansiyelinden yararlanarak, personelin yeniden eğitilmesi için eşit fırsatlar yaratır.

Makalede yeni öğrenme teknolojilerinin amaç ve hedefleri, özellikle yükseköğretim kurumları içerisindeki rolü, gelişimsel, programlı, problem temelli, kişilik odaklı, etkileşimli, bilgilendirici, iletişimsel, uzaktan öğrenme ve bu gibi teknolojilerin uzmanlaşmış, profesyonel ve nitelikli personel yetiştirmedeki özellikleri ve önemi incelenmektedir.

Anahtar Sözcükler: Eğitim kurumları, profesyonellik, nitelik, eğitim, bilgi, yeni eğitim teknolojileri.

Abstract

The reforms currently being implemented in the country directly serve the modernization of education, the increase of its quality, and indirectly the creation of human capital. The use of new educational technologies is one of the important factors in training professional and qualified personnel. New learning technologies differ from traditional learning methods due to their advantages and effectiveness. Educational technologies are divided into developmental, programmatic, problem-based, interactive, communicative, distance learning technologies and according to the task and goal, and each of them serves the development of intellectual personality.

1. Developmental learning technologies should have a variable specificity in terms of difficulty depending on age, expertise and level. Because the basis of this technology is the individual's intellectual development, psychological specificity and way of thinking. For the effectiveness of educational results, productive methods suitable for the learners' personality types are primarily used.

2. The purpose of programmed learning technologies is to test and evaluate learning based on easy-to-understand, small-scale algorithms and instructions.

3. Problem-based learning technology is based on independent search activities under the guidance of the educator. The formulation of a problem-question leads to the emergence of motivation, which ultimately creates the conditions for the activation of cognitive activity. In this context, the well-known constructivist theory keeps problematic questions in the foreground in the learning process.

4. Humanist educational technologies create universal and national values such as human rights and freedoms, caring for the environment and people, respect, tolerance and humanism.

5. The main purpose of personality-oriented learning technologies is to create moral qualities in learners.

6. Ensuring that learners are active in the education process in line with their inner potential is possible through interactive learning technologies. Constructivism also reflects the idea that knowledge is acquired not passively but through an active learning process, thus ensuring the student's "future development".

7. Communicative learning technologies directly create the necessary conditions for the socialization of the individual, and cooperation is achieved as a result of the interaction between the participants in the educational process - educators and learners. In courses where pedagogical cooperation is provided at a high level, an extremely interesting environment is created that encompasses the objectives and content of the course.

8. Information and educational technologies mean learning the latest developments in this field, mastering new technologies and integrating into the world with the opportunities. When using information learning technologies, technical environment; software environment; subject and methodological environment are the basic components. In general, all higher education institutions need to ensure that the information collected is accessible to educators and students in order to transfer and protect scientific potential to students.

9. Distance education technologies create equal opportunities for the retraining of personnel, taking advantage of their scientific or methodological potential in the relevant field.

The article examines the aims and objectives of new learning technologies, especially their role within higher education institutions, developmental, programmed, problem-based, personality-oriented, interactive, informative, communicative, distance learning and the characteristics and importance of such technologies in training specialized, professional and qualified personnel.

Keywords: Educational institutions, professionalism, qualification, education, knowledge, new educational technologies.

1. GİRİŞ

Ülkeyi dünya standartlarına ulaştırmak için atılması gereken adımlardan biri de insan kaynaklarının geliştirilmesidir. Bu anlamda her alanda uzmanlaşmış, profesyonel ve nitelikli uzmanlar yetiştirmek önceliklidir.

Mesleki ve nitelikli eleman yetiştirmek için yeni eğitim teknolojilerinin öğrenilmesi, uygulanması ve kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Özellikle çağımızda operasyonel, her alanda aktif, yani kapsamlı, dil engellerini aşabilen, uzmanlık alanlarında liderlik vasıflarına sahip, yeni teknolojileri, etkili çalışma yöntemlerini ve modern kaynakları kullanan ilgili personel veya kadroların yetiştirilmesine her zaman ihtiyaç duyulmaktadır ve bu faktör yüksek okullarda özel eğitim teknolojilerinin uygulanmasını önemli kılmaktadır. Pedagoji alanının özellikleri, gelişmiş ülkelerin eğitim ve öğretim metodolojilerinin uygulanmasını mümkün kılmakta ve bunun sonucunda bu alanda profesyonel ve yetkin personelin yetiştirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Pedagojide profesyonellik ve yetkinliği geliştiren faktörlerin incelenmesi sadece pedagojik açıdan değil, aynı zamanda tüm bilimlerin alanlarında büyük önem taşımaktadır. Zira toplumumuzda rekabetçi kişilikler, mükemmel, yaratıcı insan ve vatandaş yetiştirmek güncel bir konudur.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Azerbaycan pedagojisinde profesyonellik ve yeterlilik kapsamlı olarak araştırılmamıştır. Prof. A.Mehrabov, F.İbrahimov, R.Hüseynzade, M.İlyasov, F.Rustamov, A.Paşayev'in monografilerinde pedagojinin bu ve diğer konuları genel bir şekilde incelenmiş, araştırmalar belirli bir çerçeve içerisinde yürütülmüştür.

Profesyonellik ve niteliğin oluşması sürecinde tüm öğrenme teknolojilerinin kapsamlı bir şekilde kullanılması önemlidir. Bu faktörün, özellikle çeşitli bilim alanlarıyla ilgili metodolojik faktörleri kapsamı konunun pedagojik açıdan geniş bir şekilde incelenmesine olanak

sağladığı gibi, profesyonel ve nitelikli personel yetiştirmede eğitim teknolojilerinin rolünün açıklanmasına da olanak sağlamaktadır.

Dünya eğitim sistemiyle bütünleşme çerçevesinde ve nitelikli eleman yetiştirme sürecinin incelenmesi, metodolojik açıdan karşılaştırmalı analiz yöntemlerinin kullanılmasını zorunlu kılmakta ve tüm alanlarda pedagojik uygulamaların öneminin belirlenmesine olanak tanımaktadır.

2. YÖNTEM

Çeşitli öğrenme deneyimlerine dayalı teorik verilerin analize dahil edilmesiyle profesyonellikle öğrenme teknolojileri arasındaki etkileşimin gözlemlenmesi mümkün olmaktadır. Amaç, pedagojik sürecin gelişimini izlemek, personel ve eğitim teknolojileri arasındaki ilişkileri metodoloji bağlamında incelemek, bu teknolojilerin personel eğitimindeki önemini ortaya koymak ve genel olarak yetenekli ve profesyonel personel yetiştirmede pedagojinin önemli rolünü incelemektir.

3. BULGULAR

Her alanda profesyonel ve yetkin personel yetiştirmek öncelikli hedefimizdir. Profesyonelliğin temeli her şeyden önce mesleki bilgidir. Mesleki bilginin aşılmasında çağdaş yenilikçi sistemlerin kullanılması temel pedagojik gerekliliklerden biridir: *“Mesleki bilginin oluşma sürecinin çağdaş gereklilikler düzeyinde düzenlenmesi, anlamlı ve profesyonel bir şekilde yürütülmesi, öğrencilerde profesyonellik ve yeterliliğin ilk unsurlarının oluşmasında temel rol oynar”* [1, s.181].

3.1. Yeni eğitim teknolojileri.

Yüksek nitelikli uzmanların yetiştirilmesine giden yol, son derece yoğun bir faaliyet, yeni pedagojik düşünce, yenilikçiliğe yönelim ve eğitim sürecine yenilikçi bir yaklaşım gerektirmektedir. Bu bağlamda oluşumunda yeni teknolojilerin kullanımının alışkanlık haline getirilmesi gerekmektedir. Personelin sosyal, rekabetçi ve kapsamlı gelişimine hizmet eden eğitim teknolojileri şunlardır:

1. Gelişimsel öğrenme teknolojileri, yaşa, uzmanlığa ve seviyeye bağlı olarak zorluk açısından değişken bir özgüllüğe sahip olmalıdır. Çünkü bu teknolojinin temelini bireyin entelektüel gelişimi, psikolojik özgüllüğü ve düşünme biçimi oluşturmaktadır. Eğitim sonuçlarının etkililiği için öncelikle öğrenenlerin kişilik tiplerine uygun üretken yöntemler kullanılır. Bu etken bilişsel becerilerin yanı sıra düşünsel becerilerin de gelişmesine yol açar. Bu nedenle, eğitimin gelişimsel teknolojileri bazı okullarda daha yaygın olarak uygulanmaktadır [2, s.180]. Bunlara uzmanlaşmış bilimsel ve teknik yaratıcılık, yenilikçi dersler ve eğitimler dahildir. Gelişimsel öğrenme teknolojileri kişiliğin kapsamlı gelişimine dayalı olduğundan belirlenen didaktik hedefler de çok yönlüdür.

Gelişen teknolojiler doğal olarak herhangi bir faaliyete yönelik mesleki hazırlığın gerektirdiği entelektüel, psikolojik ve fiziksel açıdan kişiliğin gerekli dayanıklılığını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu eğitim teknolojisi, kendi kendini geliştirmeden bağımsız bir kompleks oluşturmaktadır. Gelişimsel öğrenme teknolojilerinde etkinlik ilkesinin yaratıcı etkinlik ve zihinsel süreçler (algılama ve çağrışım gibi) üzerinde olumlu etkisi vardır.

2. Programlanmış öğrenme teknolojilerinin amacı, öğrenmeyi kolay anlaşılabilen, küçük ölçekli algoritmalar ve talimatlara dayalı olarak test etmek ve değerlendirmektir. Yükseköğretim kurumlarında, modüler-derecelendirme teknolojisi adı altında eğitim kullanılmaya başlanmıştır. Eğitim materyaline dayalı anlama faaliyetini harekete geçiren bu

teknoloji, iki temel ilkeye dayanmaktadır: 1) Materyaller tematik olarak bir-birini tamamlayan parçalara, yani modüllere bölünerek incelenir ve öğrenme düzeyi kontrol edildikten sonra, konunun aşamalı olarak öğrenilmesi ilkesini kapsayan bir puanla değerlendirilir; 2) İkinci prensip ise her bir modülün çalışılması sonucunda aşama-aşama puanların toplanması ve ders notunun toplam şeklinde hesaplanmasıdır. Değerlendirme sürecinde örneğin bilimsel bir makale için verilen puanda artış veya geç tamamlanması nedeniyle puanda azalma görülebilir.

3. Problem tabanlı öğrenme teknolojisi, eğitimcinin rehberliğinde bağımsız arama faaliyetlerine dayanır. Etkileşimli öğrenme yöntemlerine dayanan bu teknoloji, modern eğitim sisteminde artık alışkanlık haline gelmiş süreçlerden biridir. Geleneksel derslerden farklı olarak ezbercilik ve teorik bilgiler fazla yer kaplamazken, motivasyon, araştırma becerisi, özgür düşünme gibi faktörler günümüz düzeyindeki eğitim gereksinimlerinin gerçekleşmesine olanak tanır. "Hafızadan düşünceye, hafıza okulundan düşünce okuluna!" – geçiş sloganının oluşumu en azından bahsettiğimiz yeni öğrenme teknolojisini de içermektedir [1, s.49]. Bir problem-sorunun formülasyonu motivasyonun ortaya çıkmasına yol açar, bu da nihayetinde bilişsel etkinliğin harekete geçmesi için koşulları yaratır. Bu bağlamda bilinen yapılandırmacılık kuramı öğrenme sürecinde sorunlu soruları ön planda tutar. Bu nedenle programlanmış öğrenme teknolojileri sistematiklik ve tutarlılık ilkesine dayalı olup, öğretim sürecinde verilecek bilginin programlanmasına hizmet eder. Sonuç olarak bu teknolojiler, mantıksal ve metodolojik olarak sağlam olan talimatlar şeklinde ilgili konu veya bilimsel bilginin edinilmesini gerektirir.

4. Hümanist eğitim teknolojileri insan hakları ve özgürlükleri, çevreye ve insanlara özen gösterme, saygı, hoşgörü ve hümanizm gibi evrensel ve ulusal değerleri oluşturur: *"Bu teknoloji, yüksek öğrenimini tamamlayan her uzmanda, aldığı uzmanlık, çalıştığı alan veya sahip olduğu pozisyon ne olursa olsun, gerekli olanın oluşumunu sağlar. Bu nedenle, hümanist eğitim teknolojilerinin yüksek öğrenimde uygulanması, sadece öğrencilerde değil, aynı zamanda eğitimcilerde de hümanist dünyagörüşünün, niteliklerin ve hümanist düşüncenin oluşumunda büyük önem taşımaktadır"* [1, s.189]. Bilim ve eğitim sisteminin etkinliğini artırmak için bu bilim dalında "hümanizm, demokrasi, eşitlik, milliyet ve laiklik, kalite, verimlilik, süreklilik, birlik, kalıcılık, ardıllık ve bütünleşme ilkelerinin korunması" öngörülmektedir [3, s. 72]. Böylece, bu eğitim teknolojisine göre eğitim kurumlarında "milliyetçilik ve laiklik – milli ve evrensel değerlerin korunması ve diyalektik birliğinin sağlanması temelinde laik eğitim sistemine entegre olma ve geliştirmenin önemi dikkate alınmalıdır" [3, s.69].

5. Kişilik odaklı öğrenme teknolojilerinin temel amacı, öğrenenlerde ahlaki nitelikler oluşturmaktır. Bilim ve eğitimin etkinliğini artırmak için bu alanın geliştirilmesine yönelik temel görevlerden biri *"mesleki yeteneğe dayalı kişilik odaklı eğitimin içeriğinin iyileştirilmesi"*dir [3, s. 72].

6. Öğrenenlerin içsel potansiyelleri doğrultusunda eğitim sürecinde aktif olmalarının sağlanması etkileşimli (aktif) öğrenme teknolojileri sayesinde mümkündür. Bu süreçte *"Öğrenciler, eğitim sürecinde ortaya çıkan soruna çözüm arayışına katılırlar ve öğretmen, öğretim görevlisi veya seminer öğretmenleriyle birlikte pedagojik sürecin aktif özneleri haline gelirler"* [1, s.190]. Yapılandırmacılık, bilginin pasif olarak değil, aktif bir öğrenme süreciyle edinildiği ve böylece öğrencinin "gelecekteki gelişiminin" sağlandığı düşüncesini de yansıtır. Etkileşimli öğrenme teknolojilerini kullanarak pedagojik süreç, yeni ve en etkili eğitim yöntemleriyle "yüksek bilimsel-entelektüel düzeye ve örnek manevi-ahlaki normlara sahip bir kişilik yetiştirmeyi" amaçlamaktadır [4, s.638]. "Etkileşimli" sözcüğü, "etkileşim", "anlaşma", "iş birliği" ve "diyalog" anlamlarını ifade ettiğinden, sürecin kendisi dinamik, hareketli ve

aktiftir. Bu öğrenme teknolojisi, bilimsel bilgiyle düşünmenin düzenli ve bağımsız gelişimini içerdiği gibi, olgular ve olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkilerinin, bilimsel düzenliliklerin keşfedilmesini, yargı yoluyla genellemeler yaparak sonuçlara ulaşılmasını da içermektedir. Ayrıca, "*Etkileşimli öğrenmenin temel avantajı gerçek bilişsel motivasyonun (bilgi edinme isteği) yaratılmasıdır*" [4, s. 639].

Aktif ve etkileşimli öğrenme kavramlarının pek çok yönü birbirine çok yakın ve ortaktır. Dolayısıyla her iki yöntemle işlenen derslerde, öğrenenleri harekete geçirmeye, onları hazır bilgiyle donatmaktan ziyade araştırmaya ve incelemeye teşvik etmeye, öğrenenlerle eğitimciler arasında ilişki, iletişim ve diyalogu güçlendirmeye odaklanılmaktadır. Kısacası eğitimcinin öğrenme sürecindeki temel görevi, öğrencileri yaratıcı keşfe teşvik etmektir.

7. İletişimsel öğrenme teknolojileri doğrudan bireyin toplumsallaşması için gerekli koşulları yaratır ve eğitim sürecindeki katılımcılar – eğitimciler ile öğrenenler, öğrenenlerin birbirleriyle etkileşimi sonucu işbirliği sağlanır. Genel olarak her ders veya onun temelinde yatan pedagojik süreç dinamik nitelikte olmalıdır. Bu sürecin bütünlüğünü sağlayan temel etken katılımcılar arasında karşılıklı ilişkilerin kurulmasıdır. Bu bağlantılar ve ilişkiler işbirliğini şekillendirir. Pedagojik işbirliğinin üst düzeyde sağlandığı derslerde, dersin hedef ve içeriğini kapsayan son derece ilgi çekici bir ortam oluşur ve bu ortam dinleyicileri kendine çeker. Bu tür dersler sonuçta çekici bir pedagojik-psikolojik ortamın oluşmasını sağlar, sıkıcı değildir, aynı zamanda diyalogu, özgür düşünciyi ve sağlıklı rekabeti teşvik eder. M.İlyasov'un gösterdiği gibi, bu tür bir işbirliğinin örgütlenmesi hem geleneksel öğretim teknolojilerinde hem de yenilikçi öğretmenlerin kişisel deneyimlerinde gözlemlenebilir.

Genel olarak bu teknolojiler bir yandan öğrencilerin mesleki ve uzmanlık alanlarına yönelik motivasyonlarını şekillendirirken, diğer yandan seçtikleri meslek ve uzmanlık alanlarında daha derin bilgi edinmelerini teşvik etmektedir. Personel yetiştirme sürecinde eğitimin temelini oluşturan güdüler, ilgi ve ihtiyaç birliği olup, öğrenenlerin bilgi ve beceri edinmelerinde motive edici ve yönlendirici unsurlar olarak kabul edilir. Güdüler bilişsel ve toplumsal güdüler olmak üzere ikiye ayrılır. Bilişsel güdüler, öğrencilerin öğrenme sürecindeki etkinliklerinin öğretilen konulara yönelmesiyle oluşurken, toplumsal güdüler ise etkinliklerinin diğer insanlarla ilişkilere yönelmesiyle oluşmaktadır.

Dolayısıyla, güdünün öğretim sürecinde sürekli, etkili ve aynı zamanda motive edici olması, profesyonelliği ve yeterliliği artıran etkenlerden biridir: "*Öğrencilerin profesyonellik ve yeterlilik kazanmaları, güdülerin kalıcılığına ve duygusal çağrışımlarına, güçlerine ve ifade biçimlerine de bağlıdır*" [1, s. 182].

Etki türüne göre motifler de dışsal ve içsel motifler olarak ikiye ayrılır. Profesyonellik ve niteliğe dayalı, kendine ve başarıya ulaşma yeteneğine olan güvenin, mesleki sırlara hakim olma motivasyonunun önemli faktörler olduğunu belirtmeliyiz. Şu, öğrencilere seçtikleri uzmanlık alanında bilgi ve beceri kazandırmanın yanı sıra, çeşitli alışkanlıklar kazandırır, uzmanlık alanlarına olan ilgiyi artırır, toplumda mesleğinin değerine ilişkin bir anlayış ve bağlılık duygusu oluşturur ve nihayetinde mesleğinde usta olma yönünde bir teşvik yaratır. Temel formda aşılana bu nitelikler, zaman içinde deneyimle geliştirilir.

8. Bilişim ve eğitim teknolojileri, bu alandaki son gelişmeleri öğrenmek, yeni teknolojilere hakim olmak ve olanaklarla dünyaya entegre olmak anlamına gelir. Bilgi öğrenme teknolojilerini kullanırken teknik ortam (bilgisayar gibi maddi kaynaklar); yazılım ortamı (yazılım türleri); konu ve metodolojik ortam (talimatlar, etkililik değerlendirme yöntemleri vb.) temel bileşenlerdir. Maddi kaynaklar, öğrencilerin öğrenme sürecindeki faaliyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda tek bir aracın – multimedya kullanılması

sayesinde eğitimci, dinleyicileri bilgi tartışmasına dahil eder ve yaratıcı bir yaklaşımın geliştirilmesinde önemli bir rol oynar.

Eğitim sürecinde yukarıdaki eğitim teknolojilerinin uygulanmasında bilimsellik, görsellik, etkinlik, sistematiklik ve tutarlılık gibi didaktik ilkelere ve bireyselleştirme ilkesine uyulması beklenmektedir. Bu teknolojiye, multimedya, hipermedya ve hipermetin teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen görsellik ilkesi kullanılmaktadır. Bu bakış açısından bakıldığında, eğitimin etkinliğini artırmak için geliştirme eğilimlerinden biri “*eğitim kurumlarının eğitim ve maddi temelinin güçlendirilmesi ve modern bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın olarak uygulanması*”dır [3, s. 70]. “*Eğitimde başarılı olmak için eğitimin bütün unsurlarının en üst seviyede niteliğe ve donanıma sahip olması gerekir*” [6, s. 285].

Genel olarak tüm yükseköğretim kurumlarının, bilimsel potansiyelin öğrencilere aktarılması ve korunması amacıyla toplanan bilgilerin eğitimci ve öğrenciler tarafından erişilebilirliğinin sağlanması gerekmektedir.

9. Uzaktan eğitim teknolojileri, modern internet, e-posta ve b. kullanarak bir eğitim kurumuna gitmeden öğrenmeyi sağlar. Telekomünikasyon sistemlerinin yardımıyla eğitim hizmetlerinden yararlanmaya yarar, yani bir eğitim kurumundan, herhangi bir mesafeden, uzmanlaşmış bir şekilde sağlanan karmaşık eğitim hizmetleri olarak anlaşılır. Uzaktan eğitimin bu avantajları göz önüne alındığında özellikle yükseköğretim kurumlarında uygulanması kaçınılmazdır.

Bu öğrenme teknolojisi, eğitim materyallerinin tam içeriğinin öğrencilere iletilmesini sağlar. Öğrenenlerle eğitimciler arasındaki etkileşimden oluşan uzaktan öğrenme, öğrenme materyallerine daha iyi hakim olmak için bağımsız çalışmaya ve edinilen bilgi, beceri ve alışkanlıkların değerlendirilmesine olanak tanır. Bu bağlamda, bilim ve eğitim sisteminin etkinliğini artırmak amacıyla, “*personel eğitim sisteminde uzaktan eğitimin uygulanmasının genişletilmesi*” de geliştirme eğilimleri arasında yer almaktadır [3, s. 70].

Uzaktan eğitim teknolojilerinin uygulanma araçları üç ana gruba ayrılmaktadır: Görsel-işitsel, bilgisayar ve telekomünikasyon sistemleri. Görsel-işitsel medya; basılı materyaller, ses ve video kasetleri, video diskleri gibi araçları içerir. Bilgisayar araçlarına eğitim amaçlı bilgisayar programları, elektronik ders kitapları, etkileşimli video ve multimedya programları dahildir. Telekomünikasyon sistemleri telekonferans, görüntülü konferans, e-posta, görüntülü metin ve doğrudan erişim veri tabanlarını içerir. Her halükarda öğrenme sürecinin bilgisayarlaştırılması, bireyin, insan düşüncesinin potansiyelini artırır ve böylece düşünme etkinliğinin yapısında iyileşmeye yönelik belirli değişiklikler yaratmaya yarar.

Bu çerçevede bilgisayarlar aracılığıyla oluşturulan temel süreçler, bilginin düzenlenmesi ve bütünleştirilmesidir. Bu ortamla birlikte deney yapma, iletişim kurma gibi özelliklerin oluşması da mümkün olur. “Elektronik ortam” sayesinde öğrenmenin avantajları, öğrencileri problem çözmeye yönlendirerek yaratıcı düşüncüyü geliştirmenin bir aracı haline geliyor.

Uzaktan eğitim teknolojileri, ilgili alanda ileri eğitim merkezlerinin ve önde gelen yükseköğretim kurumlarının bilimsel veya metodolojik potansiyelinden yararlanarak, personelin yeniden eğitilmesi için eşit fırsatlar yaratır [2, s. 188].

Eğitim teknolojileri, konu ortamına göre – beşeri bilimler, fen bilimleri vb.; kullanılan araçlara – (video, bilgi, problem çözme, refleksif vb.) bağlı olarak – bireysel, grup, kolektif; karma tipte eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi; metodolojik göreve göre – (konu, bölüm, konu, yöntem, araç teknolojisi gibi); proje-yaratıcı, gelişimsel eğitim, bilgisayar, uzaktan eğitim, multimedya, modüler, integral, bilginin grafiksel sıkıştırılması vb. öğrenme teknolojileri gibi yenilikçi teknolojilere göre gruplandırılır.

Dolayısıyla eğitim teknolojileri profesyonellik, yetkinlik gibi faktörlerle etkileşim halinde olup personel oluşumunda büyük öneme sahiptir. *“Yeni teknolojiler eğitim stratejilerinin uygulanmasına yönelik olduğundan, amaçlanan öğrenme hedeflerine ulaşmada araç olarak önemli bir rol oynarlar”* [4, s.625]. Bu teknolojilerin hem tüm yükseköğretim kurumlarında, hem de özel eğitim kurumlarında öğrenme sürecinde profesyonel olarak kullanılmasının gerekliliğini belirtmeliyiz. Bu durum nitelikli eleman sorununu gündeme getiriyor.

Öğrencilerde mesleki yeterlilik düzeyinin ve hangi alanlarda oluştuğunun belirlenmesi de önceliklidir. Profesör. A. Mehrabov’a göre bunun için şu ölçütlerin kullanılması gerekmektedir: 1. Dünya görüşü açısından yeterlilik; 2. Sosyo-kişisel yeterlilik; 3. Gnostik (genel eğitim ve bilişsel) yeterlilik; 4. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yeterlilik; 5. Mesleki çalışma yeterliliği; 6. Kendini geliştirmeye ilişkin yeterlilik [5, s. 215-217]. M. İlyasov'a göre izleme ve değerlendirme süreci, öğrencilerin teorik hazırlığının yanı sıra pratik yeterlilik düzeyini belirleyen bir sistemi gerektirir [1, s. 185-186].

Genel olarak, yetkin ve profesyonel personel yetiştirmeye yönelik teknolojik yaklaşım kapsamlı bir şekilde incelenmeli ve uygulanmalıdır: *“Yetkin pedagojik personel yetiştirmeyi sağlamak için, öğretme-öğrenme sürecine yeni teknolojik yaklaşımların uygulanması hızlandırılmalı, yetkin yaklaşımın pedagojik-psikolojik temellerinin geliştirilmesi ve elde edilen sonuçların uygulanması zamanın bir gereği olarak değerlendirilmelidir”* [5, s.268].

Mesleki faaliyette profesyonelliğe paralel olarak ilerleyen yeterlilik niteliğinin oluşumu, gelecekte entelektüel açıdan yetkin bir kişiliğin ve en önemlisi kadronun gelişmesinin temelini oluşturur ve bu amaçla eğitim sürecinde bunların oluşumu en önemli konulardan biridir. Bu anlamda pedagojik ve metodolojik teknolojilere profesyonel bir yaklaşım ve yetkin bir bakış açısı, aynı zamanda örnek uzmanların yetişmesine de olanak sağlar.

4. SONUÇ

Eğitim teknolojilerinin amacı, öğrencileri genel olarak öğrenme sürecine dahil etmektir. Analiz, değerlendirme, fikir beyan etme gibi beceriler gelişirken aynı zamanda başkalarının fikirlerine saygı duyma ve dinleme gibi kişilik odaklı nitelikler de öğrenme sürecinde ortaya çıkar. Yaratıcı, mantıksal ve eleştirel düşünmenin geliştirilmesiyle, bağımsız ve özgür düşünen öğrenciler fikirlerini gerekçelendirme, kanıtlama ve savunma becerilerini kazanırlar. Öğrencilerin olaylara veya süreçlere öğretmenleriyle ve diğer öğrencilerle nesnel bakış açıları geliştirmeleri işbirliğinin oluşmasına yol açar. Böylece mesleki ve yetkin personelin gelişimine hizmet eden yeni eğitim teknolojileri, yüksek nitelikli mesleki ve yetkin personel oluşturmaktadır. Günümüzde uluslararası deneyimin son kazanımları temel alınarak gerçekleştirilen reformların temelinde uzman personelin yetiştirilmesi yer aldığından, mesleki yeterlilik ve yetkinliğin oluşumunda yeni eğitim teknolojilerinin rolü önem kazanmaktadır.

5. KAYNAKLAR

1. İlyasov, M.İ. Müəllim peşəkarlığı və pedaqoji səriştəlliliyin müasir problemləri. Monoqrafiya // M.İ.İlyasov. – Bakı: “Elm və təhsil”, – 2018. – 208 s.
2. Hərbi pedaqogika // Heydər Piriyeu, Sədi Nuriyev, Təkminə Cabbarova, Rəşad Tahirov. Dərslik. Bakı: – 2019. – s.
3. Piriyeu, H., Həsənov, A. İnsanları kamilliyə aparan yollar haqqında düşüncələr. Bakı: 2022, – 78 s.
4. İbrahimov, F., Hüseynzadə, R. Pedaqogika // Firəduun İbrahimov, Rüşət Hüseynzadə. 2 cildə. I cild. – Bakı: Mütərcim, – 2012. – s.

5. Mehrabov, A. Səriştəli müəllim hazırlığının problemləri // A.Mehrabov. – Bakı: “Elm və təhsil”, – 2015. – 288 s.
6. [Serdarhan, Musa Taşkaya](#). Nitelikli bir öğretmende bulunması gereken özelliklerin öğretmen adaylarının görüşlerine göre incelenmesi. Dergi Park, [2012](#), cilt 1, sayı 33, s. 283 – 298.

TYPES OF TEACHING AIDS AND THEIR IMPORTANCE

Qasımova Nigar Azad

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, müəllim

Azərbaycan, Bakı, <https://orcid.org/0000-0002-2458-2469>

Key words: teaching aids, visual aids, audio aids, tactile aids, interactive aids, real-life aids, teacher-created aids, importance of teaching aids

Teaching aids are special tools that teachers use to make learning exciting and understandable for all of the students. They are like friendly guides that show students things visually, through sounds, or even by letting them touch and feel objects. Imagine students are learning about animals, and their teacher shows them a big, [colorful poster with pictures](#) of different animals. Students can see how they look, their names, and where they live. That is a teaching aid in action helping students understand and remember information better. These aids come in various forms. Some are visual aids, like colorful charts, diagrams, and photographs. They help students to see and understand complex concepts better. Then teachers use audio aids, like music or interesting recordings. They create a delightful atmosphere for learning, and makes students happy. And there are tactile aids too. Students can touch and feel these objects, like models, tangible objects, or even interactive learning materials. Touching and feeling things make students curious and excited. Tactile aids make learning a hands-on experience. These aids are like magic wands that make learning more exciting and memorable. They help students understand tricky topics, remember important facts, and enjoy gaining knowledge.

Teachers use various tools to make learning a delightful experience. In this thesis we will explore the different types of teaching aids that bring colorful visuals, catchy sounds, and hands-on experiences to our classrooms. From visual aids with colorful pictures to interactive gadgets and teacher-created wonders, each type has its unique way of making learning fun and effective. There are six main types of teaching aids: visual aids, audio aids, tactile aids, interactive aids, real-life aids, teacher-created aids.

Visual aids are like colorful pictures and diagrams that show students information in a way that's easy to understand. Imagine students learn about the solar system and seeing a big poster with all the planets and their names makes it easier to learn than just reading about them in a book. That is the essential power of visual aids. Audio aids are like our favorite songs or interesting recordings that create a joyful atmosphere for learning. They help students remember information with a fun twist. Like a catchy tune that stays in our heads, audio aids make learning enjoyable and memorable.

Tactile aids are objects that students can touch and feel, making learning a hands-on experience. For example, when studying the human body, holding a model of the heart in students' hands helps them understand how it works better. Tactile aids make learning exciting by letting students explore with their sense of touch. Interactive aids are like cool gadgets that allow students to actively participate in learning. They can be [educational apps](#), quizzes, or fun games that challenge students' minds. Interactive aids turn learning into an adventure where students get to be the heroes.

Real-life aids are things that students encounter in their everyday lives that help them learn. For instance, when teachers take their students to visit a zoo, students have chance to see the animals up close and in this case students learn through real-life aids. These experiences bring learning to life and make it more meaningful. Sometimes, the teachers come up with creative classroom aids. It could be a handmade chart, a unique game, or even a fun skit to explain a concept. Teacher-created aids show how much teachers care about our learning and make the classroom special.

Each type of teaching aid has its superpower in making learning exciting and effective. They work together like a team, helping students explore the world of knowledge in the most enjoyable ways possible. So, whether it's through colorful pictures, catchy tunes, touchable objects, interactive games, real-life experiences, or the teachers' creativity, teaching aids are always here to make students' learning adventure unforgettable.

Teaching aids are magical companions in students' learning journey, making education an exciting adventure. They bring fun and wonder to the classroom while enhancing students' understanding and retention of important information. Studies have shown the incredible impact of teaching aids on academic performance. For instance, [research](#) found that online teaching aids like videos and interactive simulations improved student understanding and retention of complex subjects. The study revealed that students who used such teaching aids scored much higher on tests than those who did not. With teaching aids by their side, students soar higher in their academic achievements.

Təlim vasitələrinin növləri və onların əhəmiyyəti

Açar sözlər: təlim vasitələri, vizual vasitələr, audio vasitələr, taktil vasitələr, interaktiv vasitələr, real həyat vasitələri, müəllim tərəfindən yaradılan vasitələr, təlim vasitələrinin əhəmiyyəti

342

Təlim vasitələri müəllimlərin tədris prosesini bütün şagirdlər üçün əyləncəli və başa düşülən etmək üçün istifadə etdikləri xüsusi alətlərdir. Təlim vasitələri şagirdlərə hər şeyi vizual olaraq göstərən, səslər vasitəsilə dinlədən, hətta əşyalara toxunmalarına və onları hiss etmələrinə imkan verən mehriban bələdçi kimidirlər. Təsəvvür edin ki, şagirdlər heyvanları öyrənirlər və müəllim onlara müxtəlif heyvanların şəkillərini əks etdirən böyük, rəngarəng bir plakat göstərir. Şagirdlər bu heyvanların necə göründüklərini, adlarının nə olduğunu və harada yaşadıklarını görə bilirlər. Həmin təlim vasitəsi şagirdlərə məlumatı daha yaxşı başa düşməyə və yadda saxlamağa kömək edir. Təlim vasitələrinin müxtəlif növləri mövcuddur. Bəziləri rəngli cədvəllər, qrafiklər və fotoşəkillər kimi əyani vasitələrdir. Şagirdlərə mürəkkəb anlayışları daha yaxşı görməyə və başa düşməyə kömək edirlər. Müəllimlər bundan əlavə musiqi və ya maraqlı səs yazmalarından da istifadə edirlər.

Təlim vasitələri müsbət öyrənmə mühiti yaradır və şagirdlərin dərslə marağını artırır. Bundan əlavə, taktil vasitələr də mövcuddur. Şagirdlər modellərə, müxtəlif obyektlərə, tədris materiallarına toxuna və hiss edə bilirlər. Toxunma və hiss etmə şagirdlərin marağına və həyəcanına səbəb olur. Taktil vasitələr öyrənmə prosesini praktik təcrübəyə çevirir. Bu təlim vasitələri öyrənmə prosesini daha əyləncəli və yaddaqalan edən sehrli çubuğa bənzəyir. Onlar şagirdlərə çətin mövzuları anlamağa, vacib faktları yadda saxlamağa və bilik əldə etməkdən həzz almağa kömək edir.

Bu məqalədə dərslərimizə rəngarəng vizual effektlər, yaddaqalan səslər və praktiki təcrübə gətirən müxtəlif növ təlim vasitələrini nəzərdən keçirəcəyik. Rəngarəng şəkilli vizual vasitələrdən tutmuş interaktiv cihazlara və müəllimin əlləri ilə yaratdığı nümunələrə qədər hər növün öyrənmə prosesini əyləncəli və təsirli etmək baxımından özünəməxsus rolu var. Təlim

vasitələrinin altı əsas növünü təsnif edə bilərik: əyani vasitələr, audio vasitələr, taktil vasitələr, interaktiv vasitələr, real həyat vasitələri, müəllimlər tərəfindən yaradılan vasitələr.

Əyani vəsaitlər məlumatı şagirdlər üçün anlaşılıqlı edən rəngli şəkillər və diaqramlardır. Təsəvvür edin ki, şagirdlər Günəş sistemini öyrənir və onu bütün planetlərin təsvir olunduğu və adlarının yazıldığı böyük plakatdan öyrənmək sadəcə kitabda oxumaqdan daha asandır. Əyani vəsaitlərin əsas gücü də bundadır. Audio vasitələr öyrənmə prosesində xoş atmosfer yaradan musiqilər və ya səs yazılarıdır. Həmin vasitələr şagirdlərə məlumatı əyləncəli şəkildə öyrənməyə kömək edir. Yadda qalan musiqi parçaları kimi, audio təlimatlar da öyrənmə prosesini xoşagələn və yadda qalan edir.

Taktil hisslər – hər hansı bir obyektin şagirdlər tərəfindən toxunaraq, hiss edilərək öyrənilməsidir. Bu da öyrənməni praktiki təcrübəyə çevirir. Məsələn, insan bədənini öyrənərkən şagirdlərin əllərində tutduqları ürək modeli, onun necə işlədiyini daha yaxşı anlamalarına kömək edir. Taktil vasitələr şagirdlərə əşyanı toxunma hissi ilə araşdırmağa imkan verir. İnteraktiv vasitələr şagirdlərə öyrənmə prosesində fəal iştirak etməyə imkan verən maraqlı cihazlardır. Bunlar şagirdlərin əqlini inkişaf etdirən təlim proqramları, viktorinalar və ya əyləncəli oyunlar ola bilər. İnteraktiv proqramlar öyrənmə prosesini macərəyə çevirir, şagirdlər isə bu macəranın qəhrəmanları olurlar.

Real həyat vasitələri şagirdlərin gündəlik həyatda qarşılaşdıqları və öyrənmələrinə kömək edən alətlərdir. Məsələn, müəllimlər şagirdlərini zooparka apararkən, onların heyvanları yaxından görmək imkanı olur, bu zaman şagirdlər ətraf aləmi real rəngləri ilə qavrayırlar. Bu cür təcrübə öyrənmə prosesini canlandırır və dərk etməni gücləndirir. Bəzən müəllimlər dərslər üçün yaradıcı vasitələr hazırlayırlar. Bu, əl işi olan diaqram, unikal oyun və ya hətta müəyyən konsepsiyanı izah edən əyləncəli çıxış ola bilər. Müəllimlərin əli ilə yaratdığı vasitələr şagirdlərin öyrənmə prosesinə olan həssasiyyətini sübut edir və dərsə nə qədər əhəmiyyət verdiyini göstərir.

Hər bir dərs vasitəsinin öyrənmə prosesini əyləncəli və səmərəli etmək baxımından öz üstünlükləri var. Onlar vahid komanda kimi birlikdə tətbiq edilərək, şagirdlərə bilikləri əyləncəli şəkildə öyrənməyə kömək edir. Rəngarəng şəkillər, cəlbəedici melodiylar, interaktiv oyunlar, real həyat hadisələri və ya müəllimlərin yaradıcılığı – bir sözlə, dərstdə istifadə edilən vasitələr təlim prosesini yadda qalan etməyə kömək edir. Həmin vasitələr şagirdlərin öyrənmə prosesində sehrli yoldaşlarıdır və öyrənməni maraqlı macərəyə çevirir, vacib məlumatların şagirdlər tərəfindən başa düşməsinə və yadda qalmasını təmin edərək sinfə əyləncə və şən əhval-rəziyyə gətirirlər. Tədqiqatlar həmin vasitələrin şagirdlərin akademik nailiyyətlərinə inanılmaz təsirini sübut edir. Məsələn, aparılan bir araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, videolar və interaktiv təlim proqramları kimi onlayn təlim vasitələri şagirdlərin mürəkkəb mövzuları daha yaxşı başa düşməsinə və yadda saxlamasına gücləndirir. Tədqiqat göstərmişdir ki, bu cür vasitələrdən istifadə edən şagirdlər testlərdə onlardan istifadə etməyənlərə nisbətən daha çox bal toplamışlar. Əlində bu tipli vasitələr olan şagirdlər akademik nailiyyətlərində daha da yüksəklərə qalxırlar.

THE USE OF ACTIVE TEACHING METHODS IN THE ORGANIZATION OF
SPEECH DEVELOPMENT IN PRIMARY SCHOOLS
İBTİDƏİ MƏKTƏBDƏ NİTQ İNKİŞAFI ÜZRƏ İŞİN TƏŞKİLİNDƏ FƏAL TƏLİM
ÜSULLARINDAN İSTİFADƏ

Qasimova Maya Rəhim qızı

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, *Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti*,
Azərbaycan, <https://orcid.org/0000-0001-9116-4331>

Xülasə. İnteraktiv təlim şagirdlərin qarşılıqlı əlaqəsi, dialoqu üzərində qurulan, fəal idrak prosesinə stimullaşdıran öyrənmə mühitidir. Burada şagirdlərin birgə fəaliyyət bacarıqları inkişaf edir, qarşılıqlı öyrənmə üçün şərait yaranır. Dərs prosesində şagirdlərdən hər biri ümumi olana öz töhfəsini verməyə, bilik, fikir mübadiləsi aparmağa imkan qazanır. İnteraktiv təlim dərs boyunca fəaliyyət növlərini dəyişməyə, psixoloji gərginliyi və yorğunluğu aradan qaldırmağa, diqqəti fərqli obyektlərə yönəltməklə canlı saxlamağa – bir sözlə, motivasiyanı qorumağa kömək edir. Məqalədə Azərbaycan dili dərslərində ibtidai sinif şagirlərinin nitqinin inkişafı üzrə işin təşkilində səmərəli ola biləcək fəal təlim metodlarından danışılır və müasir məktəbdə onlardan istifadənin aktuallığı vurğulanır.

Açar sözlər: ibtidai məktəb, nitq inkişafı, interaktiv metodlar, fəal təlim

SUMMARY. Interactive learning is an educational environment based on interaction and dialogue between students, stimulating an active cognitive process. Here, students develop their teamwork skills and create conditions for mutual learning. During the learning process, each student has the opportunity to contribute to the general, exchange knowledge and ideas. Interactive learning helps to diversify the types of activities during the lesson, relieve psychological stress and fatigue, and maintain attention by focusing on different objects - in a word, maintain motivation. The article discusses active teaching methods that can be effective in organizing work on the development of speech of primary school students in Azerbaijani language lessons, and emphasizes the relevance of their use in modern schools.

Keywords: elementary school, speech development, interactive methods, active learning.

İbtidai məktəb hər bir insanın həyatında çox vacib və mürəkkəb mərhələdir. Müasir uşaqlar güclü informasiya məkanında yaşayırlar, bəziləri həmyaşıdları ilə çox az ünsiyyət qurur, əsas vaxtlarını kompüter, telefon, televiziya qarşısında keçirirlər. Onlar telefonlardan, internet oyunlarından necə istifadə ediləcəyini bilir, lakin əksər hallarda sinif yoldaşları ilə ünsiyyət qurmağı bacarmırlar. İbtidai məktəb şagirdinə yaş dövrü ilə əlaqədar bir sıra xüsusiyyətlər xasdır: diqqətin qeyri-sabitliyi, əyani-obrazlı təfəkkürün üstünlüyü, yüksək hərəkətlilik, oyuna fəaliyyətinə meyillilik, idrak maraqlarının müxtəlifliyi. Bu səbəbdən dərs zamanı uşaqların diqqətini cəlb etmək üçün fəal və maraqlı zehni fəaliyyətin təşkili vacibdir. İnteraktiv metodlar şagirdlərin idrak fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinə kömək edir və onların müasir məktəbdə tətbiqi aktualdır.

İnteraktiv təlim – şagirdlərin dialoquna əsaslanan, qarşılıqlı əlaqəsi zəminində qurulan idrak prosesi, ünsiyyətə köklənmiş öyrənmə mühitidir. Burada şagirdlərin birgə fəaliyyət bacarıqları inkişaf edir, hamının hər kəsi və hər kəsin hamını öyrətdiyi bir məkan təşəkkül tapır.

Tədris materialının mənimsənilməsi prosesində birgə fəaliyyətin təşkili şagirdlərə ümumi olana fərdi töhfəsini verməyə, bilik, fikir mübadiləsi aparmağa imkan verir. Və bunun xoşgörü və qarşılıqlı dəstək mühitində reallaşması yalnız yeni biliklərin əldə edilməsinə deyil, idrak fəaliyyətinin inkişafına, onun daha yüksək iş birliyi və əməkdaşlıq formalarına çevrilməsinə şərait yaradır.

İnteraktiv təlim dərslərində fəaliyyət növlərini dəyişməyə, psixoloji gərginliyi aradan qaldırmağa, diqqəti fərqli obyektlərə yönəltməklə canlı saxlamağa, motivasiyanı qorumağa kömək edir. Azərbaycan dili dərslərində istifadəsi səmərəli ola biləcək müəyyən üsulları nəzərdən keçirək:

1. Frayer Modeli. Söz analizi aparmaq və söz ehtiyatını genişləndirmək üçün bir iş vərəqidir. Düzbucaqlı formasında verilən bu model şagirdlərə hər hansısa bir anlayışın tərifini vermək, onun vacib xüsusiyyətlərini sadalamaq, ona aid nümunələr göstərmək və qeyri-nümunələri müəyyənləşdirməkdə kömək edir. Frayer modeli iş vərəqi kimi cütlərə və ya fərdi olaraq şagirdlərə verilə bilər. “Söz boğça”-sındakı sözlərlə və ya hər hansı bir qrammatik kateqoriya ilə bağlı iş prosesində istifadə üçün əlverişli metoddur. Söz boğçasındakı sözlərdən biri düzbucaqlının mərkəzində yazılır. Şagird düzbucaqlının yuxarı sol qrafasında sözün izahını, aşağı sol qrafasında onun sinonimlərini; yuxarı sağ qrafasında ona aid qurduğu cümləni yazır və ya şəklini çəkir, aşağı sağ qrafasında antonimi və ya ona aid olmayan qeyri-nümunələr verir.

Və ya şagird hər hansı bir qrammatik kateqoriyanı ortada yazır, düzbucaqlının yuxarı sol qrafasında onun tərifini, aşağı sol qrafasında ona aid nümunələr; yuxarı sağ qrafasında ona aid vacib xüsusiyyətləri sadalayır, aşağı sağ qrafasında isə ona aid olmayan qeyri-nümunələr verir. Məsələn, ortada “Bağlayıcı” yazır. Yuxarı sol qrafada bağlayıcının nə olduğunu izah edir (tərifini verir), aşağı sol qrafada bağlayıcılara aid nümunələr verir (və, amma, ilə, lakin, ona görə də və s.); yuxarı sağ qrafada bağlayıcıların xüsusiyyətlərini, növlərini qeyd edir, aşağı sağ qrafada bağlayıcılara aid olmayan nümunələr yazır (məs.: *vay, oh, kaş, əlbəttə, bəli* və s. – burada müqayisə üçün də şərait yaranır).

2. “Atlar və jokeylər” oyunu. Sınıf uşaqları iki qrupa bölünür. Bir qrupa suallar, o biri qrupa cavablar yazılmış vərəqlər verilir. Hər “sual” gəzərək öz “cavabını” tapır. Vərəqlərdə istənilən oxu mətni və ya dil qaydaları ilə bağlı suallar ola bilər.

4. Mnemotexnika. Bu texnika yazılışı çətin sözlərin, məlumat və faktların süni assosiasiyaların köməyi ilə yadda qalmasını asanlaşdıran priyom və qaydaların məcmusudur (Mnemonika yunan sözüdür, mənası “yaddasaxlama məharəti” deməkdir). Yazılışı çətin olan müəyyən sözləri şagird özü üçün hər hansı bir ümumi əlamətinə görə bir qrupda birləşdirə bilər, yəni beyində süni assosiasiya yarada bilər. Məsələn, *layihə, şayiə, müşayiət* tipli sözlərin düzgün yazılışının yadda qalması üçün şagird *yi* hərflərləşməsinə yadda saxlaya bilər və bu da həmin sözlərin *lahiyə, şaiyə, müşayət* şəklində səhv yazılışının qarşısını alır. Bu texnikanı müxtəlif formalarda təşkil etmək olar:

a) **Qrafik assosiasiya formasında.** Bu zaman söz yazılır, sözdəki orfoqramların (yazılışı ilə tələffüzü fərqlənən sait və ya samitlər) yerinə həmin hərfin formasında sözün ifadə etdiyi əşyanın şəkli və ya detallı çəkilir. Bu zaman şagird vizual şəkillərdən istifadə edərək yeni məlumatı əvvəlcədən yadında olan informasiya ilə uyğunlaşdırır, daha yaxşı yadda saxlayır. Məsələn, *avtomobil* sözündə dördüncü və altıncı yerdə duran *o* hərfi deyil, *o* hərfinin formasında avtomobilin təkərləri çəkilir. Və ya *qasıq* sözü yazılır, sondakı *q* hərfinin yerinə *q* hərfi formasında qasıqın şəkli çəkilir; *basseyin* sözü yazılır qoşa *ss* hərflərinin yerinə kiçik *basseyin* şəkli çəkilir və *basseyin*ə düşmək üçün istifadə edilən pilləkənin iki tutacağı qoşa *ss* hərfi kimi çizilir və s.

Və ya söz vasitəsilə onun ifadə etdiyi obyektin rəsmiini çəkmək də şagird üçün həmin sözü bəzi müəllimlərin icra etdirdiyi kimi, yüz sətir yazmaqdan daha maraqlı ola bilər. Məsələn, şagirdlərə *stəkan* sözü ilə (bəzi şagirdlər bu sözü yanlış olaraq *stakan* kimi yazırlar) stəkan şəklini çəkməyi və *süd* sözü ilə (bəzi şagirdlər yanlış olaraq *süt* kimi yazırlar) stəkanı “doldurmağı” təklif etmək olar.

Bəzi alimlər məktəbəqədər yaşlı nitqi qüsurlu uşaqlarla aparılan korreksion işdə mnemotexnikadan istifadə etməyi məsləhət görürlər. Bu zaman hər bir sözə və ya söz birləşməsinə şəkil düşünülür və bütün mətn belə sxematik şəkildə göstərilir. Sxemlərə baxaraq uşaq məndəki informasiyanı asanlıqla ifadə edə bilər. Bu metod əlavə assosiasiyalar yaratmaqla yaddaşın həcmi artırmağa imkan verir, rabitəli nitqin, assosiativ təfəkkürün, görmə və eşitmə yaddaşının, diqqətin, təxəyyülün inkişafına kömək edir (Səfəraliyeva A. Məktəbəqədər yaşlı nitqi qüsurlu uşaqlarla aparılan korreksion işdə müasir texnologiyaların tətbiqi. Musiqi elmi, mədəniyyəti və təhsilin aktual problemləri №2, 2018; səh.156-160).

b) **Sözün yazılışını sözdə lazımi sözü tapmaqla yadda saxlamaq.** Məsələn, *bloknöt* sözünün yazılışını yadda saxlamaq üçün tərkibindəki *blok* sözündən istifadə etmək olar. Blok – yəni bir neçə vərəqin bir yerə yığılması. Və ya şagird *böyürtkən* sözünü *böyürtgən* şəklində səhv yazırsa, müəllim bu sözün tarixən mürəkkəb olub iki sözdən: *böyür* və *tikan* sözlərinin birləşməsindən əmələ gəldiyini şagirdlərə izah etməli və bununla da *k-g* əvəzlənməsinin qarşısını almalıdır. Eynilə, şagirdlər rəsm, texnologiya dərslərində tez-tez eşitdikləri *dekorativ* sözünü tələffüzə uyğun olaraq yazıda *dekarativ* şəklində yazırlarsa, müəllim bu sözün tərkibindəki *dekor* (bəzəyirəm) sözünü tapdırmalı və *o-a* əvəzlənməsinin qarşısını almalıdır.

Dərsdə şagirdləri fəallaşdırmaq üçün maraqlı oyun da təşkil etmək olar. Məsələn, “**Sözlərin içindəki heyvanları, quşları, həşəratları azad et**” oyunu. Şagirdlərə sözlər verilir və həmin sözün tərkibindəki canlıları tapmaq tapşırıılır:

kibrit, ayıq, barı, qazıntı, saat, sarımsaq, birbəbir, bitki, buğdayı, bulaq, büsat, şirniyyat, ayıb, qarğaşa, qazanc, şirə, cücərmək.

Belə əyləncəli formada həmin sözləri şagirdlərin lüğətinə daxil etmək, cümlə qurdurmaqla bağlı məşq etdirmək olar.

“**Bir hərf-bir söz**” oyunu da təşkil etmək olar. Şagirdlərə çətin orfoqramlı söz verilir. Şagird həmin sözdəki hər hərfin qarşısına həmin hərflə başlayan sözlər yazır: *kənd* – *kitab, əncir, nərdivan, dama*. Bu zaman şagird sonuncu hərflə bağlı *t* ilə başlayan söz yazarsa, müəllim müvafiq qayda ilə bağlı orfoqrafik-orfoepik iş aparır.

“**Hekayə qur**” oyunu da təşkil etmək mümkündür. Bu zaman müəllim eyni orfoqramlı sözlər verir (Diqqət etmək lazımdır ki, maksimum 7 söz verilsin) və onları bir hekayə süjetində birləşdirməyi təklif edir. Məsələn, sonu *b* ilə bitib *p* kimi tələffüz edilən sözlərlə bağlı: *corab, qutab, boşqab, kabab, kitab, doşab* və s. sözlər verilə bilər.

c) **Krossvord yolu ilə yadda saxlama.** Məsələn, aşağıdakı krossvordda olduğu kimi, şagirdlərin *zavod* sözünü yanlış olaraq *zovod* şəklində yazmaqlarının qarşısını almaq üçün mənaca nisbətən yaxın *fabrik* sözündən istifadə etmək olar:

	f			
z	a	v	o	d
	b			

r
i
k

5. **Klaster.** “Klaster” sözünün mənası *toplamaq* deməkdir. Kalsterin bir növü kimi “Balıq skeleti (Fishbone)” metodundan istifadə edilə bilər. “Balıq skeleti” diaqramı Tokio Universitetinin professoru Kaoru İşikava tərəfindən hazırlanmışdır. Bu diaqramla işləyərkən dərsin mövzusu ilə bağlı problem müəyyənləşdirilir və balığın baş hissəsində qeyd olunur. Balığın başından horizontal düz xətt və həmin xətdən yuxarı və aşağı istiqamətlərdə meyilli oxlar çəkilir.

6. **Kublaşdırma.** Kublaşdırma mövzuya müxtəlif cəhətlərdən nəzər salmağı asanlaşdıran interaktiv metoddur. Bu metod, hər tərəfində təfəkkür fəaliyyəti və yazı üçün müxtəlif qısa göstərişlər olan kubdan istifadə olunmasını nəzərdə tutur. Kub (yaxşı olar ki, tili 15-20 sm olsun), qalın kağızdan hazırlanır. Kubun hər üzünə aşağıdakı altı qısa göstərişdən biri yazılır: 1.Təsvir et; 2.Müqayisə et; 3.Əlaqələndir; 4.Təhlil et; 5.Tətbiq et; 6.Ləhinə, yaxud əleyhinə mübahisə et.

Əvvəlcə mövzu verilir. Sonra şagirdlər mövzu üzərində düşünüb onu təsvir etməyə, ifadə etməyə istiqamətləndirilir. Göstərişlərə əməl edərək şagirdlər verilən müddət ərzində mövzuya dair fikirlərini yazırlar. Proses kubun yuxarıda təsvir olunan altı üzünə uyğun olaraq davam etdirilir.

Məsələn, tutaq ki, mövzu “Söz sonunda *b, c, d, g* samitlərinin yazılış qaydası”nın öyrədilməsidir. Şagirdlərdən biri kubu atır və üzünə yuxarı düşmüş tərəfinə nəzərən mövzunu şərh edir. “Təsvir et” düşmüşsə, həmin samitlərlə bağlı orfoqrafik qaydanı danışır (yəni, təsvir edir); “Müqayisə et” düşmüşsə, həmin samitlərlə bitən sözlərin yazılışını tələffüzü ilə müqayisə edir; “Əlaqələndir” tərəfi düşmüşsə, şagird samitlərlə bağlı öyrəndiyi keçmiş qaydalarla yeni arasındakı körpü salır, əlaqə yaratmağa çalışır; “Təhlil et” tərəfi düşmüşsə, şagird analitik təfəkkürünü işə salır, məsələn, həmin samitlərlə bitən sözlərə əvvəl saitlə, sonra isə samitlə başlayan şəkilçi artırıb baş verən hadisəni izah edir; “Tətbiq et” tərəfi düşmüşsə, şagird həmin qayda ilə bağlı nümunələr söyləyir, onları cümlədə, mətnə işlədir; “Ləhinə, yaxud əleyhinə mübahisə et” tərəfi düşmüşsə şagird qayda ilə bağlı fikir və düşüncələrini, tənqidi münasibətini ifadə edir. Bunu qruplarla da təşkil edib, hər qrupa kubu atıb cavabı komanda olaraq hazırlamağı da təklif etmək olar.

Müəllim kublaşdırma metodunu tətbiq edərkən keçdiyi orfoqrafik qaydaya uyğun olaraq kubun tərəflərində fərqli sual və tapşırıqlar da qeyd edə bilər.

7. **4N1KH üsulu.** 4 N dörd sualı (nə, niyə, nə vaxt, necə), 1KH isə kim və hara suallarını nəzərdə tutur. Məsələn, müəllim II sinifdə “Səgrəyin dastanı” mətnini keçir və şagirdləri qruplara bölərək mətn üzərində iş aparır:

Nə? – Mətnin ilk abzasında nə baş verdi?

Niyə? – Bu hadisə niyə baş verdi?

Nə vaxt? – Bu hadisə nə vaxt baş verdi?

Necə? – Necə oldu ki, qardaşı Səgrəyi axtarmağa başladı?

Kim? – Səgrəyi kim xilas etdi?

Harada? – Bu hadisə harada baş verdi?

8. **“Sinif küncləri” metodu.** Məsələn, müəllim şagirdlərə “Döyüşdə hər zaman güclülər qalib gəlir” fikrini söyləyir və sinfin üç küncünə “Razıyam”, “Razı deyiləm”, “Əmin deyiləm” yazılmış vərəqlər asır. Şagirdlər düşüncələrinə uyğun olaraq müvafiq künclərə gedirlər və nə üçün bu küncə getdiklərini arqumentlərlə əsaslandırırlar.

Dərslərdə interaktiv təlim metodlarından istifadə yalnız şagirdlərin idrak fəallığının təmin olunmasına deyil, sinifdə şəxsiyyətlərarası əlaqələrin qurulmasına da töhfəsini verir. Belə ki, birgə fəaliyyət prosesində şagirdlər arasında təbii olaraq müəyyən şəxsiyyətlərarası münasibətlər yaranır. Və hər bir şagirdin təlimdə uğuru bu münasibətlərin necə qurulacağından əsaslı şəkildə asılıdır. Beləliklə, tədris materialının mənimsənilməsi prosesində şagirdlərin qarşılıqlı fəaliyyətinin düzgün təşkili, bütövlükdə təhsilin səmərəliliyinin yüksəldilməsində güclü amilə çevrilir.

Ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə. Yeni təlim metod və texnologiyalarından istifadənin nəzəri və praktik məsələləri //ARTPI-nin Elmi əsərləri, 2006, № 1 , s. 26- 54
2. Bayramov V.H., “Müasir təlim metodlarının və yeni pedaqoji texnologiyaların tətbiqinə dair”. Bakı, 2004
3. Xəlilov V., “İbtidai siniflərdə inkişafetdirici texnologiyalardan istifadənin başlıca prinsipləri”, Təhsilin aktual problemləri, Bakı- Mütərcim- 2007
4. Həsənov. M., Bəhmənova. C., İbtidai siniflərlərdə fəal və interaktiv metodlardan istifadənin nəzəri-praktik məsələləri (metodik vəsait), Bakı-2009
5. Mirzəyeva Şəhla. "Azərbaycan dili və ədəbiyyatının tədrisində yeni təlim texnologiyalarından istifadə". Adiloğlu, Bakı, 2010
6. Veysova Z. Fəal və interaktiv təlim. Müəllimlər üçün vəsait. 2007

**FRANSIZ VƏ AZƏRBAYCAN DILLƏRİ ARASINDA EYNİLİK TƏŞKİL EDƏN
SÖZLƏR: LEKSIK PARALELLƏR VƏ DİL SİNERGETİKASI**

Zəhra Allahverdiyeva

**Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Filologiya fakültəsi, 3-cü kurs tələbəsi**

Xülasə: Bu məqalədə fransız və Azərbaycan dilləri arasında eynilik təşkil edən sözlər araşdırılmışdır. Məqsəd bu sözlərin leksik mənşəyini, dilimizə keçmə yollarını və fonetik uyğunlaşmalarını təhlil etməkdir. Əsas diqqət yazılış və mənaca eyni olan sözlərə (məsələn: salon, menyu, butik), yalnız dostlara (librarie, collège kimi) və fonetik uyğunlaşdırılmış formalarına yönəldilmişdir. Tədqiqat göstərir ki, bu sözlərin əksəriyyəti Azərbaycan dilinə rus dili vasitəsilə keçmişdir, lakin müasir dövrdə birbaşa fransızcadan daxil olan nümunələr də mövcuddur. Eynilik təşkil edən sözlər iki dil arasında mədəni və tarixi əlaqələrin izini daşıyır və dil öyrənənlər üçün zəngin mənbə hesab oluna bilər.

Açar sözlər: Fransız mənşəli sözlər, Leksik eynilik, Alınma sözlər, Dil əlaqələri, Fonetik uyğunlaşma

Giriş:

Dillərarası leksik oxşarlıqlar tarix boyu xalqların siyasi, mədəni və iqtisadi əlaqələrinin nəticəsində formalaşmışdır. Azərbaycan və fransız dilləri fərqli dil ailələrinə mənsub olsa da – biri türk dilləri, digəri roman dilləri ailəsinə aiddir – bu iki dil arasında diqqətəlayiq leksik paralellər mövcuddur. Bu paralellər əsasən eynilik təşkil edən sözlər vasitəsilə özünü göstərir. Belə sözlər ya yazılış, ya tələffüz, ya da mənaca oxşar olur. Bu məqalədə Azərbaycan dilində işlənən və fransız mənşəli olan sözlərə, onların semantik xüsusiyyətlərinə və fonetik uyğunluqlarına nəzər salınır. Məqsəd həm dil öyrənənlərə faydalı olmaq, həm də bu sahədə tədqiqat aparmaq istəyənlərə praktik mənbə təqdim etməkdir.

1. Eynilik Təşkil Edən Sözlərin Təsnifatı

1.1 Yazılış və mənaca tam eyni olan sözlər

Bu qrup sözlər fransız dilindən Azərbaycan dilinə keçmiş və hər iki dildə eyni mənani qoruyub saxlamışdır. Əsasən ictimai həyat, mədəniyyət, texnika və sənət sahələrində bu cür sözlərə rast gəlinir:

salon – salon – tədbir zalı, otaq

menu – menyu – yemək siyahısı

chauffeur – şofer – sürücü

garage – qaraj – avtomobil saxlamaq üçün yer

idée – ideya – fikir

adresse – adres – ünvan

Bu sözlər rus dili vasitəsilə Azərbaycan dilinə daxil olmuş, lakin orijinal fransız formasına yaxınlığını qorumuşdur.

1.2 Yazılışı və tələffüzü oxşar, mənası isə fərqli olan sözlər (yalnız dostlar – faux amis)

Bu sözlər çox zaman dil öyrənənləri çaşdırır. Yazılış və ya səslənmə eynidir, lakin mənaca fərqlidirlər:

librarie – kitab mağazası (bizdə "kitabxana" mənasında düşünülə bilər)

collège – orta məktəb (bizdə "kollec" daha çox peşə məktəbi anlamındadır)
journée – gün ərzində (azərbaycanca "jurnal" ilə qarışdırıla bilər)
monnaie – xırda pul (metal pul anlamında deyil)
préservatif – prezervativ (fransız dilində qoruyucu vasitə, azərbaycanda isə fərqli kontekstdə)

1.3 Yazılışı eyni olmasa da mənaca uyğun olan sözlər

Bu sözlər adaptasiya olunarkən fonetik dəyişikliklərə məruz qalmış, lakin mənaca uyğunluq saxlamışdır:

Politique → Politika

Révolution → İnqilab

Culture → Kultura

Académie → Akademiya

2. Sözlərin Azərbaycan Dilinə Keçmə Yolları

Əksər fransız mənşəli sözlər Azərbaycan dilinə birbaşa deyil, rus dili vasitəsilə keçmişdir.

Xüsusilə XIX əsrdən sonra Rusiya İmperiyasının təsiri altında olan Azərbaycan ərazisində fransız dili “ziyalı dili” statusu qazanmışdı və bu təsir rus dili üzərindən özünü göstərirdi. Rus dilində fransız mənşəli sözlərin istifadəsi ilə bu sözlər Azərbaycan dilində də möhkəmləndi.

3. Fonetik və Morfoloji Uyğunlaşmalar

Fransız mənşəli sözlər Azərbaycan dilinə daxil olduqda ya olduğu kimi qorunur, ya da fonetik və morfoloji cəhətdən uyğunlaşdırılır:

garage → qaraj – sonundakı səssiz hərf tələffüzə uyğunlaşdırılmışdır.

journal → jurnal – tələffüz sadələşdirilmiş, yazılış isə fonetik uyğunluğa salınmışdır.

bureau → büro – həm tələffüz, həm yazılış uyğunlaşdırılmışdır.

4. Müasir Fransız Sözlərinin Azərbaycan Dilində İntegrasiyası

Bəzi yeni sözlər xüsusilə incəsənət, moda və texnologiya sahəsində fransız dilindən birbaşa daxil olmuşdur. Məsələn:

haute couture – yüksək moda

chef – baş aşpaz

rendez-vous – görüş

façade – fasad (memarlıqda)

Bu sözlərin bir hissəsi mətbuatda və akademik mətnlərdə daha geniş istifadə olunur, danışiq dilində isə hələ yayılmaqdadır.

Nəticə:

Fransız və Azərbaycan dilləri arasında eynilik təşkil edən sözlər sadəcə leksik uyğunluq deyil, eyni zamanda tarixi və mədəni əlaqələrin daşıyıcısıdır. Bu sözlər vasitəsilə müxtəlif dövrlərdəki sosial, ədəbi və siyasi münasibətləri izləmək mümkündür. Dil öyrənənlər üçün belə sözlər həm motivasiya mənbəyidir, həm də dilin incəliklərini öyrənmək baxımından praktik vasitədir. Gələcəkdə bu sahədə daha geniş tədqiqatların aparılması, fransız dilindən gələn sözlərin təsnifatı və semantik inkişafı üzərində işlənməsi Azərbaycan dilçiliyi üçün faydalı nəticələr verə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Quliyev, N. (2012). Azərbaycan dilinə keçmiş alınma sözlərin mənşə və inkişaf yolları.

Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.

2. Məmmədli, S. (2019). Azərbaycan dilində fransız mənşəli leksika: semantik və struktur

xüsusiyyətlər. Bakı Dövlət Universiteti, Dilçilik kafedrası, magistr işi.

3. Gəncəyeva, T. (2008). "Fransız dilindən alınma sözlərin Azərbaycan ədəbi dilində istifadəsi." Filologiya məsələləri, №2, s. 48–56.

4. Dubois, J. et al. (2002). Dictionnaire de linguistique. Paris: Larousse.

5. Ayxan, A. (2020). Müasir Azərbaycan dili və dünya dilləri ilə əlaqələri. Naxçıvan: NDU Nəşriyyatı.

6. İnternet mənbə:

- <https://www.larousse.fr>
- <https://atilf.atilf.fr>

TƏLİM METODLARI VƏ TƏLİM STRATEGİYALARI ARASINDAKI FƏRQ

Şəfiyeva Günel Elxan qızı

ADPU-nun Xarici Dillər Mərkəzinin müəllimi

Orcid id: 0000-0001-5105-2749

Açar sözlər: Təlim metodu, təlim strategiyası, aktiv strategiyalar, passiv strategiyalar.

Təlim metodu — tədrisdə istifadə olunan və nəyin necə tədris edildiyini göstərən bacarıqlardır. Müxtəlif müəllimlər, öz tədris fəlsəfələrinə uyğun olaraq fərqli metodlardan istifadə edə bilirlər. Məsələn, fərdi öyrənmənin vacibliyinə inanan müəllim coğrafiyanı tədris etmək üçün daha yaradıcı yanaşma sərgiləyə bilər, daha ənənəvi müəllim isə faktları əzbərləməyi və standart testlərə yönəlməyi üstün tuta bilər.

Başqa bir nümunədə, bir piano müəllimi tələbəyə nota oxumaqdansa qulaqla dinləyib musiqini ifa etməyi təklif edə bilər. Bu müəllim faktları əzbərlətməkdənsə, sərbəst araşdırmanı təşviq edən bir metoddan istifadə edir.

Təlim metodu, həmçinin müəllimin necə dərs keçdiyini ifadə etmək üçün də istifadə olunur. Məsələn, bir müəllim mühafizəkar və ya mütərəqqi sayılaraq tədris üslubuna görə qiymətləndirilə bilər.

Bu tez tez istifadə etdiyi təlim strategiyalarında özünü göstərir. Məsələn, mühazirə kimi yaxşı tanınan metodlardan istifadə edən müəllim, bu üsulun digərlərindən daha effektiv olduğunu düşünməyə bilər. Əksinə, bir çox tələbələr üçün mühazirə üsulu faydasız da ola bilər, çünki bu, tələbənin dərsə marağını itirməsinə və müəllimlə əlaqəsini zəiflətməsinə səbəb ola bilər.

Təlim metodları sinifdə müəllim-şagird münasibətinin digər aspektləri qədər vacibdir. Müəllimlər şagirdlərə yalnız məlumatı deyil, həm də öyrənməyi necə öyrətməklə daha əhatəli təhsil verə bilirlər. Məsələn, öyrənmə qabiliyyətini inkişaf etdirmək üçün strategiya və məqsədlərlə təmin olunan tələbələr yeni biliklərə daha çox maraq göstərə bilər və sinif fəaliyyətlərində daha fəal iştirak edərlər.

Təlim metodları, həm də yeni məlumatları başa düşmək üçün bizə çərçivə təqdim etməklə öyrənməyə kömək edə bilər. Məsələn, yeni bir hadisə və ya anlayışı anlamaq üçün onun kontekstini bilmək daha faydalıdır, nəinki kontekstsiz öyrənmək.

Təlim strategiyası — yeni məlumatları öyrənməyə kömək edən metodlar toplusudur. Ümumiyyətlə, təlim strategiyalarını iki yerə bölmək olar: aktiv və passiv.

Aktiv təlim strategiyası — şagirdə yeni məlumatların çatdırılmasında daha praktik bir yanaşmadır. Məsələn, müəllim heyvanların qidalanma prosesini izah etmək üçün lövhədə şəkil çəkə bilər, sonra isə heyvanların necə qidalandığını göstərən videolar təqdim edə bilər.

Passiv strategiyalar isə eyni məqsədə xidmət etsə də, şagirdin özünün oxuma və ya dinləmə yolu ilə öyrənməsini əsas götürür. Məsələn, şagird sinifdə “savana” sözünün keçdiyi hekayə oxuya və sonra bu hekayənin söz ehtiyatına dair test verə bilər.

Təlim strategiyaları sinifdə yeni məlumatların öyrədilməsində vacib rol oynayır. Müəllimlər şagirdlərə yalnız məlumat vermək deyil, həm də öyrənməyi öyrətmək üçün bu strategiyalardan istifadə edə bilirlər.

Strategiyalar həmçinin fərdi öyrənmə tərzlərinə uyğun öyrənmə imkanı yaradır. Bəzi insanlar daha çox vizual öyrənənlərdir — yəni məlumatı görüb eşidərək daha yaxşı başa düşürlər. Bəziləri isə eşitmə yolu ilə öyrənməyə üstünlük verir.

Bəzən isə tələbələr üçün həm vizual, həm də eşitmə üsullarını birləşdirən strategiyalar daha effektiv olur, çünki bu, yeni məlumatı artıq bildikləri ilə əlaqələndirməyə kömək edir. Hər kəsin özünəməxsus öyrənmə stili var, buna görə də müəllim dərs planlaşdırarkən effektiv metodlardan istifadə etməlidir.

Bir müəllim kimi əvvəlcə öz tədris təcrübəniz üzərində düşünməlisiniz. Başqa müəllimləri müşahidə edib, nəyin işlədiyini və nəyin işləmədiyini anlamalısınız. Sonra müxtəlif metod və strategiyaları tətbiq edərək onların effektivliyini qiymətləndirməlisiniz. Ən yaxşı üsulları müəyyən etdikdən sonra bu yanaşmaların nəticələrini müşahidə etməli və daha da təsirli metodlar inkişaf etdirməlisiniz. Nəhayət, təcrübələrinizi digər müəllimlərlə paylaşmaq onların da faydalanmasına şərait yaradacaq.

Nəticə olaraq, Təlim metodları ilə təlim strategiyaları arasındakı əsas fərq ondan ibarətdir ki, təlim metodları şagirdlərə dərs materialının çatdırılmasında istifadə olunan yanaşmalar və prinsiplərə, təlim strategiyaları isə dərsin məqsəd və hədəflərinə çatmaq üçün müəllimlərin istifadə etdiyi yanaşmalara fokuslanır. Uyğun təlim metodlarının və təlim strategiyalarının istifadəsi sinifdə şagirdlər üçün effektiv öyrənməni təmin etməyə kömək edir.

ULU ÖNDƏR HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ

Ələkbərova Pərvanə Qaraş qızı

ADPU-nun nəzdində ADPK-nın riyaziyyat müəllimi

Ulu öndər Heydər Əliyev müstəqillik illərində təhsilin inkişafını diqqətdən kənarda qoymamışdır. Ölkə başçısı bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması və Azərbaycanda dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təcrübəsinə uyğun təhsil strategiyasının həyata keçirilməsi üçün ciddi tədbirlər həyata keçirmiş, mühüm tarixi fərman və sərəncamlar imzalamışdır.

1996-cı ildə Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə “Avropa regionu dövlətlərində tədris kurslarının, ali təhsil haqqında diplomların və elmi dərəcələrin tanınması barədə 1979-cu il 21 dekabr tarixli Konvensiyaya qoşulmaq haqqında”, həmçinin 1997-ci ildə “Avropa regionunda ali təhsil sahəsində ixtisasların (kvalifikasiyaların) tanınması haqqında Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə” qanunlar qəbul edildi. Bu, Azərbaycan milli təhsil sisteminin tarixi ənənələrə və əldə olunmuş nailiyyətlərə əsaslanaraq tədricən Avropa təhsil məkanına inteqrasiyasına hazırlıq idi. “Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi haqqında” 2000-ci il 13 iyun, “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” 2001-ci il 18 iyun, “Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Gününün təsis edilməsi haqqında” 2001-ci il 9 avqust, “Azərbaycan Respublikasında dövlət dili haqqında” Qanunun tətbiq edilməsi barədə” 2003-cü il 2 yanvar tarixli fərmanlar təhsilimizin dünya standartları səviyyəsinə qaldırılmasında böyük rol oynayıb. Bununla yanaşı, Azərbaycan tarixinin, ədəbiyyatının, coğrafiyasının tədrisinə, mükəmməl dərsliklərin hazırlanmasına, Azərbaycan dilinin öyrədilməsinə, xüsusilə dövlət dili statusunda təbliğinə diqqət artırıldı. Əlbəttə ki, Heydər Əliyevin Azərbaycan dili ilə bağlı gördüyü işlər ayrıca bir yazının mövzudur. Təkcə onu xatırladaq ki, 1978-ci ildə Azərbaycan SSR-in Konstitusiyada Azərbaycan dilinin ana dili kimi təsbit edilməsi, o illərdə dördcildlik “Müasir Azərbaycan dili” dərsliyinə Dövlət Mükafatının verilməsi Heydər Əliyevin cəsarətinin, Azərbaycan dilinə qəlbən bağlılığının, sevgisinin əyani təzahürü idi.

2002-ci il oktyabrın 4-də ölkə başçısının imzaladığı "Azərbaycan Respublikasında ümumtəhsil məktəblərinin müvafiq texniki bazasının möhkəmləndirilməsi haqqında" sərəncamı milli təhsil sisteminin inkişafında vacib amillərdən biri kimi səciyyələndirilən ümumtəhsil məktəbləri şəbəkəsinin genişləndirilməsinə, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsinə etibarlı zəmin yaratmışdır. "Azərbaycan Respublikasında yeni ümumtəhsil məktəblərinin tikintisi, əsaslı təmiri və müasir tədris avadanlıqları ilə təmin olunmasına dair proqramın (2003-2007-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli sərəncamı ölkədə bu sahədə yaranmış problemlərin aradan qaldırılması yönündə müstəsna əhəmiyyətə malik dövlət sənədi olmuşdur.

Ulu öndərin təhsil siyasəti konsepsiyasına əsaslanaraq demək olar ki, elm və təhsil iki müstəqil sahəni ehtiva etsə də, onların birini digərindən təcrid etmək mümkün deyildir. Hər iki istiqamət ümumi dövlət siyasətinin tərkib hissələrindən olduğundan və strateji mahiyyət daşıdığından onların inteqrasiyası labüddür.

Heydər Əliyevin müstəqil Azərbaycana rəhbərliyi dövrünə nəzər yetirsək, görərik ki, elm ilə təhsilin inteqrasiyası istiqamətində çox önəmli işlər görülmüşdür. Əslində, bu iki müstəqil

sistemin həmişə güclü əlaqələri olub və indi də var. Çünki elmin təhsilsiz, təhsilin isə elmsiz mövcudluğu qeyri-mümkündür. O ölkədə ki, fundamental tədqiqatlar aparılmır, yüksək keyfiyyətə malik təhsil haqqında danışmaq mənasızdır. Ümumiyyətlə, dövlətin iqtisadi qüdrətini, onun elm tutumlu və rəqabətə davamlı məhsulunun istehsalını elmi tədqiqatların, xüsusən fundamental tədqiqatların səviyyəsi və yüksək ixtisasa malik milli kadrlar müəyyən edir.

**SYNERGISTIC EFFECTS OF ALUM AND POWDERED ACTIVATED CARBON ON
THE REMOVAL OF NON-STEROIDAL ANTI-INFLAMMATORY DRUGS BY
COAGULATION-FLOCCULATION**

BACHA N.^{1,2}, ACHOUR S.², BARBARI F.¹

**¹ Scientific and Technical Research Center on Arid Regions(CRSTRA), Campus of
Mohamed Khider University, Biskra, Algeria**

**² Research Laboratory in Subterranean and Surface Hydraulics (LARHYSS), Faculty of
Science and Technology, Mohamed Khider University, Biskra, Algeria**

Abstract

This study aimed to enhance the removal of non -steroidal anti-inflammatory drugs during coagulation-flocculation in the presence of aluminum sulfate alone and then in combination with powdered activated carbon. The Jar-Test was performed in the laboratory on aromatic organic compound (diclofenac) dissolved in distilled water. The purpose of the tests was to evaluate the removal efficiencies of diclofenac for variable doses of reagents and pH. The interactions of organic compound in the presence of the coagulant combined with the powdered activated carbon would be surface mechanisms (physical adsorption, ligand exchange or complexation on the surface of flocs of aluminum hydroxide or powdered activated carbon). Findings demonstrated that the addition of powdered activated carbon notably improved diclofenac removal, particularly under near-neutral pH conditions.

Keywords: Coagulation-flocculation ;aluminium sulphate ; powdered activated carbon ; non -steroidal anti-inflammatory drugs ; mechanisms.

THE ROLE OF TYPOLOGICAL CLASSIFICATION OF BUILDINGS IN
VULNERABILITY ASSESSMENT OF EXISTING MASONRY BUILDINGS IN
NORTH MACEDONIA

KUZEY MAKEDONYA'DAKİ MEVCUT YIĞMA YAPILARIN GÜVENLİK AÇIĞI
DEĞERLENDİRİLMESİNDE BİNALARIN TİPOLOJİK OLARAK
SINIFLANDIRILMASININ ROLÜ

Yasemin HOCA CAFER¹

¹Araştırma görevlisi, Uluslararası Vizyon Üniversitesi,
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi,
ORCID numarası:0009-0004-6669-3986

Özet

Yığma yapılar malzemelerin düşük maliyeti, kolay bulunabilirliği ayrıca basit inşaat teknolojisi nedeniyle dünyanın her yerinde yaygın bir inşaat türüdür. Yığma yapılar diğer yapı türlerine kıyasla deprem nedeniyle hasar görme ve yıkılma riski daha yüksek yapılardır. Mevcut yığma yapıların sismik davranışını karakterize etmek zordur ve malzeme özellikleri, taşıyıcı döşeme, temeller, duvarlar arasındaki bağlantılar vs. gibi farklı faktörelere bağlıdır. Ayrıca bu eski yapıların deprem yönetmeliklerinden önce inşaa edildikleri göz önüne alındığında, hem var olan mimari kültürün korunabilmesi hemde mevcut yığma yapıları kullanan kişilerin güvenliği için sıklıkla yapısal yenilemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, mevcut yığma yapılarda, yapısal yük taşıma kapasiteleri veya güçlendirme müdahaleleri hakkında herhangi bir çalışmaya başlamadan önce yığma yapıların davranışları hakkında tam bir bilgi sahibi olunması gerekmektedir. Aslında bir binanın geometrik ve yapısal özelliklerine ilişkin bilgi düzeyi, sayısal modellerin tanımlanması ve binanın tepkisinin değerlendirilmesinin güvenilirliği üzerinde etkilidir.

Yığma yapıların tipolojik sınıflandırılması, yapısal ve mimari konfigürasyonu anlamak, güvenlik açığını değerlendirmek veya matematiksel bir model oluşturup dinamik özelliklerini analiz etmek için bir temel oluşturmak açısından önemlidir. Tipolojik sınıflandırma, yapıların her türlü doğal veya insan kaynaklı afet karşısındaki davranışlarını ve tepkilerini anlamaya ve iyileştirme veya güçlendirme tekniklerini belirlemeye yardımcı olabilir. Bu nedenle, en yaygın yığma bina tiplerini sınıflandıracak kataloglar veya veri tabanları geliştirmeye ihtiyaç vardır, tüm bunlar ise daha sonra her bina sınıfının depreme güvenli açığı tespiti için kullanılabilir.

Araştırma kapsamında Kuzey Makedonyadaki deprem durumu ve mevcut yığma yapılar incelenmiş ve binaların kategorizasyonu için yığma yapı bina tipolojileri önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yığma yapılar, tipolojik sınıflandırma, sismik risk, güvenlik açığı

Abstract

Masonry structures are a common type of construction worldwide due to the low cost of materials, their easy availability, and the simplicity of the construction technology. Compared to other types of structures, masonry buildings are more vulnerable to damage and collapse caused by earthquakes. Characterizing the seismic behavior of existing masonry structures is

challenging, as it depends on various factors such as material properties, load-bearing floors, foundations, and the connections between walls. Moreover, considering that these older structures were built before modern seismic codes were introduced, structural retrofitting is often necessary both to preserve the existing architectural heritage and to ensure the safety of those using these buildings. Therefore, a comprehensive understanding of the behavior of masonry structures is required before initiating any studies regarding their structural load-bearing capacity or strengthening interventions. In fact, the level of information available about a building's geometric and structural characteristics significantly affects both the definition of numerical models and the reliability of the assessment of the building's response.

The typological classification of masonry structures is important for understanding their structural and architectural configuration, assessing safety vulnerabilities, or establishing a foundation for creating mathematical models to analyze their dynamic characteristics. Typological classification can help in understanding and predicting the behavior and response of structures to various natural or human-induced hazards, as well as in identifying appropriate retrofitting or strengthening techniques. Therefore, there is a need to develop catalogs or databases that classify the most common types of masonry buildings. These resources can later be used to assess seismic vulnerability for each building class.

As part of this research, the seismic situation and existing masonry structures in North Macedonia have been examined, and masonry building typologies have been proposed for the categorization of the buildings.

Keywords: Masonry buildings, typological classification, seismic risk, vulnerability

ADHESIVELY BONDED T-JOINT PARAMETRIC ANALYSIS BY XFEM MODELLING

F.J.P. Moreira¹, Raul D.S.G. Campilho^{1,2*}

^{*1}Departamento de Engenharia Mecânica, Instituto Superior de Engenharia do Porto,
Instituto Politécnico do Porto, R. Dr. António Bernardino de Almeida, 431, 4200-072
Porto, Portugal.

²INEGI – Pólo FEUP, Rua Dr. Roberto Frias, 400, 4200-465 Porto, Portugal.

ABSTRACT

Adhesive joints have increased their application in several industries, such as automotive, naval, aerospace, aeronautics and footwear. Different types of adhesives are available in the market. The Araldite[®] AV138 is an example of a stiff and brittle adhesive, while the Araldite[®] 2015 is considered a moderately ductile, less strong, but more flexible adhesive. In addition to these adhesives, there are other adhesives characterized by high strength, flexibility and ductility, such as the Sikaforce[®] 7752. This work aims to perform a study of adhesively-bonded T-joints with aluminum adherends, bonded by three adhesives with different characteristics and subjected to peeling stresses, where the L-adherend thickness (t_{p2}) varies. The numerical analysis was performed with the aid of ABAQUS[®] and considering the eXtended Finite Element Method (XFEM). The XFEM is also evaluated as a technique for predicting the strength of adhesive joints. A comparison was made between the numerical results, by XFEM, with experimental results. In the numerical analysis, a study based on stresses and strains, joint stress analysis, damage variable analysis and joint strength prediction was performed. Different XFEM initiation and propagation criteria were tested. It was possible to conclude that the XFEM is a suitable method for the strength prediction of adhesive T-joints, provided that appropriate damage initiation and propagation criteria are used.

Keywords: Fracture; Finite element analysis; eXtended Finite Element Method; Bonded joint.

**FOUR-SOLVENT-SYSTEM: A CONVERTER OF ACTIVATION CONTROLLED
MECHANISM TO DIFFUSION CONTROLLED MECHANISM**

Associate Professor Dr. Rozina Khattak

**Department of Chemistry, Shaheed Benazir Bhutto Women University,
Peshawar 25000, Pakistan**

Abstract: Grasping the mechanism of a reaction is essential for controlling it and utilizing it effectively for long-lasting applications. In the field of chemical kinetics, the reaction mechanism can be influenced either by temperature or remain unaffected by it. When discussing solar cells that generate energy by transforming solar energy into chemical energy, temperature dependence becomes a challenge for the electron cycle, limiting the output energy according to requirements. In colder regions and during winter, this production can be significantly impaired by low temperatures. To address this problem, employing a diffusion-controlled mechanism could prove advantageous, although it comes with the constraint of increased freezing points for reaction media in cold climates. This research highlights the impact of combining four polar/protic/aprotic solvents to shift from an activation-controlled mechanism to a diffusion-controlled mechanism. The model reaction focused on the oxidation-reduction process of dicyanobis(bpy)iron(III)-iodide, which is important for photovoltaic cells. The kinetics of the redox reaction was examined using a 5:5:10:80 percent volume/volume ratio of tert-butyl alcohol, dimethyl sulfoxide, 1,4-dioxane, and water, respectively. The findings indicate that the electron transfer occurred through two parallel reactions occurring simultaneously. One of these reactions exhibited an overall first-order rate, while the other demonstrated an overall fourth-order rate. Furthermore, the influence of temperature showed that these reactions were diffusion-controlled instead of activation-controlled.

**EFFECT OF POLYSACCHARIDE-FORTIFIED PUMPKIN JAM (WITH DATE) ON
THE LIPID PROFILE AND GLYCEMIC RESPONSE OF WISTAR RATS**

**GUENZET Akila^{*}, KHELIFA Sabrina, HAOUHACH Sadika, SALAH Samia,
BELDJILALI Asmaa, BERZOU Sadia, DIDA Nawal, Krouf Djamil**

**Laboratoire de Nutrition Clinique et Métabolique, Université des Sciences et
Technologies Mohamed Boudiaf, Oran, Algérie.. <https://orcid.org/0000-0002-1734-8922>**

This experimental study aimed to evaluate the impact of pumpkin jam enriched with pectins and Mech-Degla date polysaccharides on the glycemic and lipid profiles of Wistar rats. To assess its potential for agro-industrial applications, the jam's physicochemical, nutritional, and sensory properties were analyzed. First, the pumpkin jam formulations were characterized for key physicochemical and nutritional parameters. Results indicated that date-fortified formulations exhibited superior properties, including higher protein content, natural sugars, and polyphenols with potential health benefits. In the second phase, Wistar rats were fed the fortified jam for 28 days, with subsequent evaluation of blood glucose, cholesterol, triglycerides, and total hepatic lipids. The date-pectin-enriched jam demonstrated promising effects on glycemic and lipid regulation. Finally, sensory analysis (hedonic and preference tests) revealed that the 100% white sugar sample was preferred by panelists for its natural taste and pleasant texture. However, the study concludes that replacing white sugar with dates in pumpkin jam formulations could offer a viable alternative for improved glycemic control.

Keywords: Pumpkin jam, Cucurbita moschata, Wistar rat, Mech-Degla date, polysaccharides, glycemic response, lipid profile

**REVOLUTIONIZING RENEWABLE ENERGY WITH NEXT-GEN SOLAR AND
IRON ADVANCEMENTS**

Associate Professor Dr. Rozina Khattak

**Department of Chemistry, Shaheed Benazir Bhutto Women University,
Peshawar 25000, Pakistan**

Abstract: The primary function of the dye-electrolyte electron transfer is to sustain the electron cycle and generate energy by transforming solar energy, making it a trending subject that could lead to significant advancements. Ruthenium-based dye-sensitized solar cells are expensive due to the high costs associated with ruthenium complexes. This research illustrates the potential of two selected environmentally friendly and sustainable outer-sphere Fe(III) coordination compounds, specifically dicyanobis(phen) and dicyanobis(dpy)-iron(III), as alternative dyes. Their high molar absorptivity in the visible spectrum and elevated reduction potential with one-electron chemistry render them appealing for oxidizing the electrolyte and substituting ruthenium-bipyridyl complexes. The study investigated the kinetics of electron transfer between the selected dyes and iodide in an aqueous environment. Operational parameters were optimized to achieve efficient and rapid electron transfer, with the potential to mitigate recombination losses. The proposed mechanisms for the reactions were compared to evaluate their effectiveness for constructing a reliable and long-lasting photovoltaic system for efficient solar energy conversion.

**MIXED-MODE FRACTURE ENERGY ESTIMATION OF ADHESIVE JOINTS BY
FRACTURE MECHANICS PRINCIPLES**

¹, Raul D.S.G. Campilho^{1,2*}

^{*1}Departamento de Engenharia Mecânica, Instituto Superior de Engenharia do Porto,
Instituto Politécnico do Porto, R. Dr. António Bernardino de Almeida, 431, 4200-072
Porto, Portugal.

²INEGI – Pólo FEUP, Rua Dr. Roberto Frias, 400, 4200-465 Porto, Portugal.

ABSTRACT

In the design of adhesive structures, it is extremely important to accurately predict their strength and fracture properties (critical strain energy release rate in tension, G_{IC} , and shear, G_{IIC}). In most cases, the loads occur in mixed-mode (tension plus shear). Thus, it is of great importance the perception of fracture in these conditions, namely of the strain energy release rates in tension, G_I , and shear, G_{II} , relative to different crack propagation criteria or fracture envelopes. This comparison allows to determine the most suitable energetic propagation criterion to be used in cohesive zone models (CZM).

The main objective of this work is to verify, by CZM, which is the power law parameter (α) that best suits the energetic crack propagation criterion for CZM modelling, using single-lap joints (SLJ) and double-lap joints (DLJ) with aluminium adherends and bonded with a ductile adhesive. With this purpose, numerical simulations of the SLJ and DLJ are carried out, and the maximum load (P_m) is compared with experiments. For the tested materials and geometries, the energetic criterion resulting from the experimental work provided matching numerical results and, thus, the fracture envelope was validated.

Keywords: Adhesive joint, Structural adhesives, Cohesive zone models, Fracture analysis.

**RESEARCH OF FASHION TRENDS IN WEDDING FASHION
KADIN GELINLİKLERİNDEKİ MODA AKIMLARININ ANALIZI**

Kiseleva Marianna Vladimirovna¹, Vasileva Elizaveta Vasilevna²

¹ Senior Lecturer, Russian State University. A.N. Kosygin

(Technologies. Design. Art), Russia, Moscow

Design and digital modeling of clothes

ORCID № 0000-0001-6160-8288

² Student, Russian State University. A.N. Kosygin

(Technologies. Design. Art), Russia, Moscow

Design and digital modeling of clothes

ORCID № 0009-0000-7666-5859

Abstract

Katı sınırlar ve kurallar alaka düzeyini kaybetti. Günümüzde kadınlar, farklı dönemlerden ve trendlerden giyim unsurlarını birleştirmekten çekinmeyerek beklenmedik kombinasyonlar yaratıyorlar.

Bir düğüne hazırlanan her kadın mükemmel görünmeye çalışır. Bu nedenle düğün kıyafeti seçmek önemli ve heyecan verici bir olaydır.

2025 trendleri özgünlükleri ve sıra dışı detaylarıyla şaşırtıyor: tüyler, saçaklar, yapay elmaslar ve nakışlar. Gelinler artık ikinci gezileri için güvenle kısa elbiseler seçebilirler. Uzun modeller minimalistten romantikliğe kadar klasik kalır.

Mini elbiseler artık sadece partiler için değil. İster mütevazı bir Chanel tarzı tüvit model, ister zarif bir büstiyer, ister lüks saçaklı bir elbise olsun, modern gelinler şık bir mini gelinlik seçebilirler.

Uzun gelinlikler zamansız klasiklerdir. Minimalist, romantik veya boho tarzında yapılabilirler. Yere kadar uzanan zarif elbiselere özel dikkat gösterilmelidir. Retroyu seviyorsanız daha yakından bakın. fener kollu ve saçaklı modeller için.

Korse elbiseler bir başka popüler silüet şekillendirme trendidir. Basit modeller rahat bir stile kolayca sığar ve dalgalı yakalı elbiseler cesur gelinler için uygundur.

Omuzları açık bir gelinlik her zaman zarif görünür. Bazen sırt da açık olabilir. Büyük küpeler ve yüksek bir at kuyruğu görünümü tamamlamaya yardımcı olacaktır.

Minimalist gelinlikler çok yönlüdür ve rahat bir stile kolayca sığar. Gevşek bir saten elbise veya bir kombinasyon olabilir.

Beyaz elbise geleneği geçmişte kaldı. Doygun renkler ve pastel tonlar moda. Alternatif kıyafetler seçen gelinler, benzersizliklerini vurgular.

Sonuç olarak, modern düğün modası çok yönlüdür ve sınırlamaları yoktur. Her gelin kendine özgü rüya imajını yaratır. Bu önemli bir seçimdir, çünkü düğün özel bir olaydır ve her kız karşı konulmaz olmak ister.

Keywords: düğün kıyafetleri, moda trendleri, elbise, düğün modası

Abstract

Strict limits and rules have lost their relevance. Today, women do not hesitate to combine elements of clothing from different eras and trends, creating unexpected combinations.

Every woman preparing for a wedding strives to look perfect. Therefore, choosing a wedding outfit is an important and exciting event.

The trends of 2025 surprise with their originality and unusual details: feathers, fringes, rhinestones and embroidery. Brides can now safely choose short dresses for their second outing. Long models remain classics, from minimalistic to romantic.

Mini dresses are no longer just for parties. Modern brides can choose a stylish mini wedding dress, whether it's a modest Chanel-style tweed model, an elegant bustier or a luxurious fringed dress.

Long wedding dresses are timeless classics. They can be made in a minimalist, romantic or boho style. Special attention should be paid to elegant floor-length dresses. If you like retro, take a closer look. for models with lantern sleeves and fringes.

Corset dresses are another popular silhouette-shaping trend. Simple models easily fit into a casual style, and dresses with a plunging neckline are suitable for bold brides.

An off-the-shoulder wedding dress always looks elegant. Sometimes the back can also be open. Large earrings and a high ponytail will help complement the look.

Minimalist wedding dresses are versatile and easily fit into a casual style. It can be a loose satin dress or a combination.

The tradition of white dresses is a thing of the past. Saturated colors and pastel shades are in fashion. Brides choosing alternative outfits emphasize their uniqueness.

In conclusion, modern wedding fashion is multifaceted and has no limitations. Every bride creates her own unique dream image. This is an important choice, because a wedding is a special event, and every girl wants to be irresistible.

Keywords: wedding clothes, fashion trends, dress, wedding fashion

1. INTRODUCTION

Modern fashion welcomes unlimited freedom of expression. There are no longer rigid frameworks and outdated rules defining what can and cannot be worn. At the peak of popularity, individuality and boldness combined seemingly incompatible elements. Modern fashionistas are not afraid to experiment, creating unique images in which details of different eras and stylistic trends are intertwined. Audacity, confidence and willingness to go beyond the usual are the main trends of today.

On the eve of the wedding, every bride dreams of the perfect image that will emphasize her beauty and make this special day unforgettable. Perhaps she has long had an idea of what her wedding dress should be – elegant, romantic, extravagant or minimalistic. Therefore, choosing a dress that will make her dream come true becomes an exciting and crucial moment in preparation for the celebration. It's not just buying clothes but creating an image.

2. AUDIENCE SURVEY

A survey was conducted to identify which type of wedding dresses is most popular among the rest. The survey revealed the following results. The leaders are the mermaid silhouette (60%), A-line (56.7%) and straight dress (53.3%). Almost all the girls surveyed like these dresses. Less popular were A-line with a low waist (16.7%), Greek style and ball gown (13.3%). 66.7% are not ready to wear a dress with a short skirt, 13.3% are not against midi length, 20% agree to a dress with a train at the back [1]. The survey results are presented in table 1.

Table 1 – Preferred type of wedding dress

Answer option	%
A-line	56,7
Greek style	13,3
Mermaid silhouette	60
Ball gown	13,3
Straight dress	53,3
A-line with a low waist	16,7

It was also revealed that consumers prefer either short lengths (above the knee) or long versions (floor-length or with a train). The ankle length is the least popular. Manufacturers should take these preferences into account when designing new collections, offering both short and long options, and paying less attention to ankle length [2].

3. CURRENT MATERIALS AND OF WEDDING DRESSES

The use of light colors is symbolic for wedding clothes, but analyzing the evolution of women's wedding clothes, we can say that they were not always white. The beauty of an image is formed not only by color, but also by the texture of materials (smooth, loose, pressed), their structure (transparent, flying, dense), the cut of the model (closed shoulder body, neckline, corsets), the shape of the silhouette (full skirts) and costume decor (draperies, capes, flounces, ruffles, pleats, ruffles) [3].

A wide variety of materials make it possible to make sewing products in accordance with the various desires of the consumer. The ergonomic characteristics of the base material are of great importance in the manufacturing process. For example, for formal wear, the most important thing is the fibrous composition and appearance of the material. So, for wedding clothes, the thickness and surface density of the fabric should ensure proper breathability, a small mass of the product, the necessary degree of rigidity, and good drapery, which makes it possible to achieve complex clothing shapes and soft lines. These indicators are among the most important, because the bride spends the whole day in her dress [4].

Of the shiny natural materials, the most suitable are crepe satin, satin, varieties of silk, etc. The shiny and embossed surface is often referred to as a fantasy texture. Such materials, focusing rays of light on their surface, make the owner of this outfit the center of attention. Fabrics with a raised and shiny surface include fabrics with lurex, decorated with beads, glass beads, etc., as well as brocade, taffeta, etc. [5].

Matte materials are suitable for all types of girls' figures. They absorb light and visually slim down [5].

Soft ones have good drapery, fall in beautiful folds and tails, forming beautiful, rounded lines. These include crepes, crepe de chine, chiffon, silk, satin, and others [5].

Rigid fabrics give the effect of angular lines, clear folds on the product. Suitable for clothes of strict shapes. They should be worn by petite and fragile women. This group of fabrics includes taffeta, moire, brocade, corduroy, and others [5].

4. CURRENT DESIGN SOLUTIONS FOR WEDDING IMAGES

Today, wedding dresses can be purchased both in specialized ateliers and in regular fashion stores. It all depends on your preferences. If you prefer minimalism, then it won't be difficult to find something suitable. A shopping trip at the mall will take you to several interesting models of your favorite brands. Most brands also feature lines of evening dresses. For a classic wedding dress, it is recommended to visit a wedding salon, where a specialist will help you choose the best option [6].

In 2025, the world of wedding fashion is experiencing a real explosion of creativity. Designers, like artists, create with the images of brides, lavishly decorating their outfits with unusual details: delicate feathers, flirty fringes, dazzling crystals and intricate embroidery. These are no longer just dresses, but real works of art designed to emphasize the individuality of each bride. Traditional canons and strict rules are becoming a thing of the past, giving way to freedom of choice and self-expression. Brides can safely showcase their unique style by choosing between luxurious long dresses, from sophisticated minimalism to passionate romance, and daring mini options that are perfect for an incendiary party after the ceremony [7].

The trend for mini dresses, previously associated exclusively with entertainment events, has triumphantly returned to wedding fashion. Today, a modern bride can confidently assert herself by appearing in front of guests in an ultra-trendy short dress [7].

The options are endless: from restrained tweed models, referring to the elegance of Chanel, to sensual corseted dresses and luxurious mini dresses with playful fringes. In addition, mini dresses are an excellent solution for changing the image, allowing the bride to feel more comfortable and at ease during the celebration. This trend reflects a new, bold and modern concept of the wedding ceremony, where the focus is on the unique personality of the bride and her desire to be herself on this special day. Some examples of Chanel wedding dresses are shown in Figure 1.

Figure 1 – Chanel brand wedding dresses

Despite rapidly changing trends and bold design decisions, long wedding dresses (fig. 2) continue to be the pinnacle of elegance and the epitome of classic beauty. They are like an eternal hymn of femininity and solemnity of the moment, able to emphasize the charm of the bride, regardless of the time and fashion trends. Modern designers offer an incredible variety of long wedding dresses, artfully combining different styles: from restrained minimalism with its impeccable lines and refined simplicity, to weightless romance, captivating the eye with flowing fabrics and delicate details, and free boho, inspired by ethnic motifs and original textures.

Special attention should be paid to luxurious floor-length dresses, which invariably radiate aristocratic elegance and grace. They visually stretch the silhouette, making the bride's figure more slender and graceful. And for brides who are fascinated by retro aesthetics, models inspired by past eras will be the ideal choice. Lantern sleeves will add a touch of vintage chic to the look, playful fringes will fill it with dynamics and lightness, and exquisite accessories such as fishnet gloves, a sophisticated veil or a vintage brooch will be the finishing touches to complete a stylish and unforgettable look. A long wedding dress is an immortal classic that will always remain in fashion, allowing every bride to feel like a real queen on this special and unique day of her life.

Figure 2 – Jean Paul Gaultier brand Long Wedding Dresses

Corset dresses confidently occupy a leading position in the world of wedding fashion, being not only a stylish, but also a functional solution (fig. 3). Thanks to the special cut, they not only accentuate the waist, creating an elegant hourglass silhouette, but also provide reliable bust support, allowing the bride to feel confident and comfortable throughout the celebration. Simplicity and conciseness are the main features of corset dresses, so they easily adapt to different styles and harmoniously fit into the everyday wardrobe after the wedding celebration [9].

However, for bold and confident brides, designers offer spectacular models with deep cleavage, emphasizing the sensuality and seductiveness of the image. In the modern wedding world, brides are freed from outdated rules and prejudices regarding the color of their attire. They can safely choose any shade, from classic white to pastel tones or bright, saturated colors, to emphasize their individuality and reflect their unique character. A corset dress is a universal choice that will allow each bride to create her own unique and unforgettable wedding look combining elegance, comfort and self-expression [9].

Figure 3 – Corseted Wedding Dresses

An off-the-shoulder wedding dress (fig. 4) is the epitome of sophistication and femininity, invariably attracting admiring glances. It delicately emphasizes the line of the shoulders and collarbones, giving the image sophistication and sensuality. In some models, designers boldly reveal not only the shoulders, but also the back, creating a spectacular and fascinating image. Special attention should be paid to minimalistic options, where the emphasis is shifted to the elegant neckline of the armhole, and the laconic design allows the bride's natural beauty to be revealed [10].

To create a harmonious and memorable look, stylists recommend complementing an off-the-shoulder dress with bright and large earrings that will add sparkle and radiance. A high ponytail gathered at the back of the head will allow you to open the neck and shoulders, emphasizing their graceful lines and enhancing the effect of elegance. An off-the-shoulder dress is the perfect choice for brides looking to create a romantic, stylish and unforgettable look that combines elegance, sensuality and modern sophistication [10].

Figure 4 – Off-the-Shoulder Wedding Dresses

The magnificent train flowing behind the bride is a symbol of luxury and splendor, invariably attracting admiring glances and showering her with compliments. Once you try on a dress with a train, feeling its regal elegance and magical charm, it will be difficult to return to simpler and more modest outfits (fig. 5).

In contrast to pomposity, minimalist wedding dresses offer elegant simplicity and versatility, allowing them to be easily adapted to various occasions and even seamlessly integrated into a casual wardrobe. It can be a flowing satin dress with a loose fit or a laconic combination that emphasizes the natural beauty of the bride and gives her complete freedom of movement.

Finally, outdated traditions that require brides to dress exclusively in white dresses are irrevocably a thing of the past. Today, saturated and bright colors are on trend, symbolizing energy and passion, as well as delicate pastel shades that create a romantic and airy atmosphere. Brides choosing alternative wedding looks demonstrate their courage and individuality, emphasizing their uniqueness and moving away from conservative frameworks. Wedding fashion gives every girl the opportunity to express herself and express her inner world on this special day.

Figure 5 – Wedding dresses in bright colors

So, abandoning the traditional white wedding dress opens up ample opportunities for brides to express themselves. Saturated or pastel colors become a way to emphasize your uniqueness and create a truly personal image that reflects your inner world and individual style.

5. CONCLUSION, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

A modern study of wedding fashion, based on the trends of 2025 and general stylistic trends, leads to the conclusion of a radical transformation of this industry. The strict canons of the past have given way to unprecedented freedom of choice for brides, allowing them to create a unique image reflecting their individuality. The choice concerns silhouettes, colors, fabrics and accessories: from luxurious dresses with trains to minimalistic models, from white to bright colors. Self-expression becomes the main criterion, not following traditions. The results of the study show: freedom of choice – the bride is not limited by standards; self-expression – an emphasis on individuality; a variety of styles – from classics to the avant-garde; rejection of traditions - white is not required; bold experiments with color and fabrics; the increasing role of mini dresses; functionality and comfort; the influence of retro style. Recommendations for further research include: the study of socio-cultural factors, psychological aspects, globalization and localization, economic factors, sustainable fashion, the use of technology and the analysis of the target audience. Further research in these areas will allow us to gain a more complete understanding of modern wedding fashion and its impact on society.

6. REFERENCES

Analysis of demand for the design of wedding and evening dresses / V. A. Rotanova, A. A. Vlasova, A. E. Bulganina [et al.] // Russian regions as development centers in the modern socio-cultural space : collection of scientific articles proceedings of the 5th All-Russian Scientific and Practical Conference, Kursk, October 25, 2019. Kursk: Southwestern State University, 2019. pp. 286-290. EDN JERPPV.

Kiseleva M.V., Getmantseva V.V., 2008, Stages of development of a 3D design module for decorative elements. Design and Technology. 9. P. 56.

Alexandrovich E. V., Popkovskaya L. V. Analysis of the shape, accessories and decor of a wedding ensemble // Abstracts of the 36th scientific and technical conference of university teachers and students. - 2003. - pp. 102-103.

Kiseleva, T. V. Some aspects of the development of models of women's clothing for the wedding ceremony / T. V. Kiseleva // New science: A theoretical and practical view. - 2016. - № 1-2. - pp. 122-124. - EDN WYGCEL.

Arzhantseva, H. S. Religious traditions of wedding dresses in the modern fashion industry / H. S. Arzhantseva // Young scientists for the development of the National Technological Initiative (SEARCH). - 2020. - No. 1. - pp. 11-13. - EDN KPLSJY.

Methods of artistic and constructive design of clothing models in a virtual environment / V. V. Getmantseva, E. G. Andreeva, M. V. Kiseleva, I. A. Petrosova // Scientific research and development in the field of sewing products design. Volume Book 1. Moscow : Sputnik+ Publishing House, 2016. pp. 34-57. - EDN WGVAPF.

Andreeva E.G., Lunina E.V., Petrosova I.A., Guseva M.A., Getmantseva V.V., Bazhaev E.M., Shpatkova A.V., Chizhova N.V., Stepanishcheva A.N., 2016, Research and development in the field of sewing, Moscow. Tom Book 1.

Hetmantseva V.V., Andreeva E.G., Kiseleva M.V., Kolieva F.A., 2019, Method for parametric description of a folded surface. In the collection: Intellectual Information Systems. Works of the International Scientific and Practical Conference. In 2 parts. P. 71-75.

7. INTERNET RESOURCES

Fashionable wedding dresses of 2025-2026: trends and beautiful novelties URL: <https://www.kp.ru/woman/moda/modnye-svadebnye-platya>

33 Looks From the Spring 2024 Couture Collections to Inspire Any Bride URL: <https://www.vogue.com/slideshow/best-bridal-looks-spring-2024-couture>

**ANALYSIS OF MARGINAL ADAPTATION AND FRACTURE RESISTANCE OF
CAD/CAM FABRICATED ENDO-CROWNS IN TWO DIFFERENT MATERIALS:
AN IN VITRO STUDY**

Giuseppe Ferri¹, Andrea Morgante¹, Gualtiero Gherardi¹, Niccolò Carrai¹, Rebecca Palumbo¹, Roberta Moramarco¹, Luca Testarelli¹, Anamaria Beatrice Burete¹, Dario Di Nardo¹, Alessio Zanza¹, Elisa Maccari¹, Rodolfo Reda¹

¹Department of Oral and Maxillofacial Sciences, Sapienza University of Rome, Via Caserta 06, 00161 Rome, Italy;

Abstract:

Background: An endocrown is a restoration that can be defined as a one-piece restoration, which replaces the entire crown of the tooth, retained with an extension at the level of the pulp chamber, and with the occlusal adhesion principles of adhesive restorations. Endocrowns represent, in some contexts, a valid alternative for restoring endodontically treated teeth with severe coronal damage.

Materials and methods: After preparation, and 7 days of storage at 37 °C and 100% humidity, a digital impression was obtained with a Trios 5 scanner, and sent to the lab, where the endocrown design was performed on EXOCAD, same design in two different materials (ZR and LD). From the digital files, 4 epoxy resin framework models were produced as to proceed with the bonding procedures and marginal gap analyses. To proceed with bonding the endocrowns, the internal surface was treated with 5% hydrofluoridric acid (IPS Ceramic Gel Etching; Ivoclar Vivadent AG) for 20 seconds for the LD group, while, for the ZR group, endocrowns were airborne particle abraded (Rocatec System; 3M ESPE). The samples were bonded with PANAVIA SA cement universal (Kuraray), a dual-polymerizing resin cement, under finger pressure for 60seconds.

Results: Statistical tests revealed a statistically significant difference between the different groups. Tukey testing demonstrated that ZR has the highest fracture toughness values compared to LD. At significantly lower values the LD showed fractures (often however with irregular patterns, typical of ceramics) which were sometimes even restorable. Conversely, Zr showed clear fracture margins (with a particularly rough separation surface).

Conclusions: The choice of different materials affected the fracture resistance of this kind of restoration. The possibility of producing these restorations in a full digital workflow, also considering the coronal position of the finishing line compared to other restorations, guarantees a favorable factor.

Keywords: Endo-Crowns; endocrown; intra-radicular retention; post; core; post-core; fiber-post; adhesive; Lithium-Disilicate; Lithium-Disilicate; Katana; Zirconia.

ASSESSMENT OF CLINICAL AND BIOCHEMICAL PARAMETERS IN TWO TYPES OF SCREW-RETAINED IMPLANT-SUPPORTED SINGLE CROWNS

Alessandro Auletta¹, Andrea Luzi¹, Arianna Antonelli¹, Francesco Evolo¹, Nicholas Prosperi¹, Gualtiero Gherardi¹, Valeria Martini¹, Alessio Zanza¹, Sofia Leporale¹, Marta Cianfriglia¹, Luca Testarelli¹, Rodolfo Reda¹.

Department of Oral and Maxillofacial Sciences, Sapienza University of Rome, Via Caserta 06, 00161 Rome, Italy;

Abstract:

Background: The gold standard of implant-retained crowns has for many years been the metal-ceramic cement-retained crowns on a screwed-abutments. Today it represents an alternative if the implant positioning does not allow a screw-retained crown. The possibilities currently offered for this kind of rehabilitation in the posterior areas are represented by a chromium-cobalt/ceramic or a titanium/zirconia crown. These two solutions allow different productions workflows and generate different prosthetic interfaces at the implant abutment level. The aim of the study is to verify a significant difference in tissue response can be defined between these two different rehabilitations, 18 months after delivery.

Materials and methods: A total of 20 participants were included in the study, each of whom had at least two implants in the posterior sectors prosthetically treated with one of the two solutions previously illustrated. The values of IL-1 β , IL-6, IL-8 were evaluated, together with the periodontal indices plaque index (PI), gingival index (GI), probing depth (PD), bleeding on probing (BOP), gingival recession (REC).

Results: During the time of clinical observation, at t0 (1 month from the delivery), t1 (9 months after the delivery) and t2 (18 months after the delivery), both types of crowns performed satisfactorily from a clinical point of view. In light of the results obtained, it is possible to define that there are no statistically significant differences between the two techniques, although Cr-Co/Cer has slightly higher values than the other.

Conclusions: It is possible to hypothesize, and confirm through subsequent or longer-term studies, that this difference could lead to a clinically visible difference between these two prosthetic solutions in the longer term. The single crown in Cr-Co shows a different interface with the titanium implant connection compared to the titanium-titanium contact of the connection between the implant and the Ti-Zir crown.

The ceramic that is layered directly on the Cr-Co does not show a connection interface with it, other than the areas hand-finished by the technician, vice versa, the Ti-Zir crown shows an area in which the milled zirconia product is bonded onto the titanium abutment with a resin-based cement.

The causes of this slight difference could be either the better tissue response to titanium and zirconia, or an increased level of inflammation from the Cr-Co/Ti connection.

ROLE OF AFAMIN IN VARIOUS DISEASES

¹Davina Hijam, ² Florida Ashem, ³Bidyarani Haobam

¹Associate Professor, Department of Biochemistry, Regional Institute of
Medical Sciences, Imphal, 0000-0002-1261-2800

²Post Graduate Trainee, Department of Biochemistry, Regional Institute of
Medical Sciences, Imphal, 0000-0003-2630-7118

³Post Graduate Trainee, Department of Biochemistry, Regional Institute
of Medical Sciences, Imphal, 0009-0003-4734-2032

Abstract: Afamin (AFM) is an 87 kDa human plasma glycoprotein that shares 55% of albumin's amino acid sequence and contains 15% carbohydrates. Afamin (also called α -albumin), a vitamin E-binding glycoprotein, has been identified as the fourth member of the human albumin gene family. Afamin is mostly found in the liver, however, it is also expressed in the kidneys, testes, brain and ovaries, among other organs. Over expression of the human afamin gene developed an increased body weight and increased blood concentrations of lipids and glucose. It has been shown that afamin might have binding properties for two of the major forms of antioxidant vitamin E, α -tocopherol and γ -tocopherol, that might be of functional relevance for some diseases such as Type 2 Diabetes Mellitus (T2DM), metabolic syndrome, obesity, pregnancy complications, polycystic ovary syndrome, hypertension, dyslipidemia and as a tumor marker for ovarian cancer. Serum afamin concentrations were found to be elevated in patients with polycystic ovarian syndrome (PCOS) and insulin resistance, and in the first trimester of women developing subsequent gestational diabetes mellitus. In various studies, serum afamin concentrations were elevated in the first trimester among patients developing pre-eclampsia. Studies showed that serum afamin levels were significantly elevated in nonalcoholic fatty liver disease (NAFLD). However, various studies found that higher serum afamin concentrations appear to be associated with a higher eGFR, less albuminuria, and a lower risk for future kidney failure in patients with chronic kidney disease.

Keywords: Afamin, metabolic syndrome, insulin resistance, obesity, PCOS, NAFLD.

**PEDIATRIC CHRONIC KIDNEY DISEASE IN ALBANIA: BARRIERS TO EARLY
DETECTION AND REFERRAL**

Paola PINA

Elona PRIFTI ZHIVA

Senada KACA

Valbona ZYBERI

¹Faculty of Medical Technical Sciences, University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani",
Albania ORCID ID : 0009-0004-6297-8538

³Faculty of Medical Technical Sciences, University of Elbasan "Aleksandër Xhuvani",
Albania ORCID ID : [0009-0003-4926-5771](#)

³ Shkoder Regional Hospital , Albania,

⁴ Shkoder Regional Hospital , Albania ,

Abstract

Introduction: Pediatric Chronic Kidney Disease (CKD) is a serious pathology that affects kidney function over a prolonged period. The impact of CKD in children can be significant as it can affect growth, development and compromise quality of life.

Objective: This study aims to review the difficulties of early detection and referral of pediatric CKD and to explore the current situation in Albania through pediatricians experiences.

Material and Methods: The study included a narrative review of the literature (PubMed, Scopus, Medline for the last 10 years) as well as qualitative exploration of the experiences of pediatricians in Albania through open responses that focused on CKD detection, referral patterns, and barriers to referral.

Results and Discussion : The literature and Albanian national guidelines highlight congenital anomalies, hereditary nephropathies, and glomerular diseases as leading causes of pediatric CKD. Even though healthcare providers recognize early signs, diagnosis often occurs late. Common tools like blood, urine tests and ultrasounds are used, but regular follow-up is inconsistent, especially in primary care settings. Guidelines for early detection exist but are not always properly implemented. Barriers to early CKD diagnosis in Albania include limited access to nephrology services, delayed referrals, and a lack of routine screening. Better adherence to guidelines, upgraded training on differentiating acute from chronic kidney conditions, and stronger coordination between pediatric care and nephrology services are essential to improve early diagnosis and outcomes for children with CKD.

Conclusions : The impact of pediatric CKD in Albania highlights the need for enhanced early detection and intervention strategies. Implementing national initiative such as a centralized pediatric CKD registry, and public health efforts will lead in improving CKD management, also increasing awareness of pediatric CKD among health care provider.

Keywords: Pediatric Chronic Kidney Disease, Primary care, Referral barriers

**INTERVENTION OF BRAND IMAGE, CELEBRITY ENDORSER, PRODUCT
QUALITY ON CONSUMER DECISIONS ON SCARLET SKINCARE PRODUCTS IN
KUDUS CITY**

Writer:

**Salsa Bela Putri Rizqi ¹, Khabibah Intan Nuril Salsa ², Farda Alfin Fairezha ³, Riyan
Andni ⁴, Kuntarno Noor Aflah⁵**

^{1,2,3,4,5} Institusi Agama Islam Negri Kudus

Jl. Conge Ngembalrejo, Ngembal Rejo, Kec. Bae, Kabupaten Kudus, Jawa Tengah

ABSTRACT

In the research that will be studied, the author uses a quantitative research method that uses the causality method, in addition, from the research conducted, the researchers intend to find the influence of brand image, celebrity endorsement and product quality on buyer choices in obtaining the Scarlett brand in the city of Kudus. The research conducted shows that brand image and celebrity endorsers have a positive and significant influence in determining the choice of Scarlett goods in the city of Kudus. Apart from that, the use of celebrity endorsers has succeeded in increasing the quality of a product, thus influencing customer choices internally and externally. Separately, the quality of the goods does not seem to have a fundamental influence in obtaining choices in this question setting. However, this disclosure shifts from a number of past considerations that highlight the importance of product quality in customer choices. In general, this study confirms that brand image and celebrity endorsement are key factors in driving choice acquisition, while the influence of product quality can vary depending on the exhibition setting.

Keywords: Brand Image ; Celebrity Endorser, Product Quality, Consumer Decision

**THE EFFECTS OF COMPUTER-BASED TECHNOLOGY (CBT) ASSESSMENT ON
STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE: A SURVEY ON EVOLVING TREND
IN EDUCATIONAL MANAGEMENT**

¹Moses Adeolu AGOI

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria

ORCID ID: 0000-0002-8910-2876

²Oluwakemi Racheal OSHINOWO

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

ORCID ID: 0000-0003-0568-6446

³Samuel Olayiwola AJAGA

Lagos State University of Education, Lagos Nigeria.

&

⁴Oluwanifemi Opeyemi AGOI

Obafemi Awolowo University, Osun Nigeria.

Abstract

Computer-Based Test (CBT) as emerged as one of the recently evolved technology approaches for assessment in educational institutions. CBT systems allow for more innovative and authentic assessments over the traditional pen-paper test (examination), consisting of multiple-choice questions in objective formats whereby questions are administered to learners via computer or any other electronic means where they respond by filling in the right options in the space provided. According to Sorana-Daniela & Lorentz (2007), CBT is viewed as the test or assessment that is administered with the use of computer, through stand-alone, dedicated network, or other technology tools that are linked to the internet using multiple choice questions (MCQs). This paper is a descriptive review of the effects of Computer-Based Test (CBT) on students' academic performance. The paper evaluate CBT technology as a medium for assessing students' learning outcomes and the relationship between students' self-efficacy and learning outcomes obtained using CBT. In order to gather collect useful information for this paper discussion, carefully formulated questionnaires were drafted and administered to some respondents using online Google form questionnaire instrument. The responses gathered were subjected to reliability analysis. In conclusion, the paper affirmed that the use of CBT increases students' academic performance. Finally recommendations were made.

Keywords: Computer-Based Technology, Students' Academic Performance, Educational Management.

INTRODUCTION

Computer-Based Test (CBT) assessment system is an evolving technological inventories used for evaluating the extent to which learning outcomes have been achieved by learners in the field of education. The technology offers test administration via computer or any other electronic means to learners who are expected to fill in the right options in the space provided. CBT assessment systems have enabled educators and trainers to schedule, facilitate, deliver, and make reports on quizzes, surveys, tests

and examinations. Computer based test (CBT) are generally grouped into two major types; the first and most familiar type allows candidates to fill in their responses on a paper form, which is fed into the optical mark reader of the assigned computer which reads span through the form, scores the paper, and sometimes make report on the test reliability. The second type of computer based test provides an assessment through computer interface for students to input their answers and receive immediate feedback through the same computer. Assessing students in large classes is one of the challenges facing educational institutions especially when it involves pen and paper mode. In modern era, the use of CBT in academic activities, more importantly for students' assessments has tremendously helped to controlled to examination malpractice, to a very large extent. Additionally, CBT enables schools to set questions across the school curriculum and also ensures best practice in assessing students' academic performance.

RELATED LITERATURE

Studies have established that there are numerous ways of assessing students' academic performance. Ajinaja (2017) outlines the various methods of assessing students as pencil-written examination, assignments, presentations, projects, and oral examinations. Computer Based Test (CBT) is one of the modern technological inventories in educational sector. The technology uses of computer hardware and software to test students on previously taught lesson. According to Egoigwe et al. (2020), CBT is a multiple-choice item for examining students with user friendly computer interface. Ejim (2018) states that CBT has many advantages compared to the traditional pen-paper assessment, such instant scoring and immediate feedback for multiple choice questions. Ojerinde (2015) noted that CBT can eradicate examination malpractices. According to Egoigwe (2020), CBT is a good means of assessing students in higher education and it provides immediate feedback. The findings of Burns (2018) highlighted fifteen benefits of CBT to educator as well as students, including immediate grading and enhancing students with disabilities to express themselves. Other findings revealed that there are a number of challenges militating against the integration of CBT technology for assessing students' academic performance. For example, the research work of Oladimeji & Mwuese (2018) signified that loss of network connection, computer malfunctioning during examination and insufficient time allocated for CBT examination are some of the challenges observed during the conduct of students CBT examination. The research study of Ebimngbo & Okafor (2021) also revealed that insufficient time and system or software failure were identified as challenges facing the use of CBT for assessing students' academic performance.

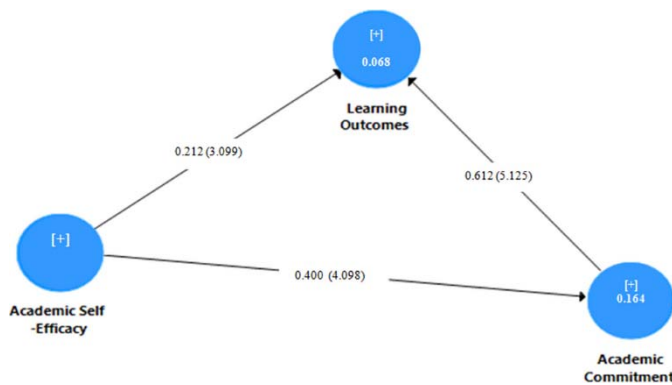
CBT as Medium of Assessment on Students' Learning Outcomes

The evolution in the advancement of information and communication technology has given rise to the incorporation of computing applications in various sphere of life, including education. The utilization of computer as one of the media used for tests or examinations is referred to as computer-based test (CBT). Balogun & Olanrewaju (2016) and Liao et al. (2018) noted that computer-based test is a test that is conducted by using a computer as the main medium in conducting exam activities.

Kartika et al. (2019), and Valle et al. (2019) explained that moving away from using conventional assessment method to computer-based assessment is not easy, as it requires the creative insight at the part of educators; stating that the use of CBT helps to reduces examination malpractice, it has more information security, and it is one of the best global practices. Chua & Don (2013), and Daniels & Gierl (2017) revealed that CBT covers for the shortcomings of conventional exams, noting that CBT can be used as a medium, not just for daily and national examinations but also for semester examination in higher institutions of learning. Online tests have more advantage, as it enable educators to be able to prepare higher quality test material, standardized the test administration process, and ensure controlled student motivation. Daniels & Gierl (2017), and Valle et al.(2019) pointed that the cause of anxiety in students when writing an examinations is because they perceive that the examination is difficult, opposing and threatening, and that they may not be able to take the examination. A view from cognitive aspect denotes that anxiety can occur because of negative perception of one's abilities. Chua & Don (2013) explained that CBT has some roles that can be helpful in writing examination.

Relationship between Academic Self-efficacy and Learning Outcomes using CBT

Studies have shown that students' self-efficacy have major influence on their learning outcomes (Gazali, 2017; Liao *et al.*, 2018). The studies of Imam et al. (2018), Nurdin et al.(2019) and Santosa et al.(2020)conveyed that students' self-efficacy is positively related to their computer and information literacy. The studies of Hatlevik et al. (2018a) and Malik (2018), inferred that it is therefore necessary to correlate the relationship

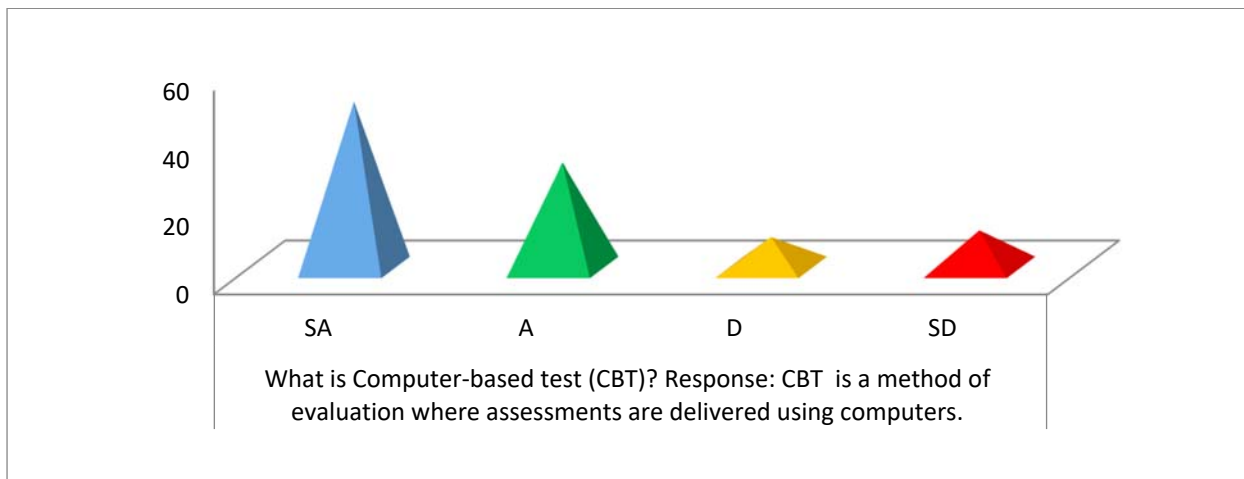
between what students belief they can do when using ICT and their actual performance with ICT. Therefore, students' self-efficacy correlates with their learning outcomes obtained by using computer-based test (CBT). The research works of Balogun & Olanrewaju (2016) and Wardani & Setyadi (2020) showed that the use of computer-based test (CBT) really helps not just students but also educators in conducting evaluations directly from each student's home. An inference was drawn that *Self efficacy* computer skills are very influential on students' learning outcomes. Deducing that the level of self-confidence of each student in doing tests using a computer is very confident. The higher the self-efficacy of students' computer skills, the higher the value of learning outcomes obtained using the Computer-based test (CBT). There is therefore a significant relation between students' self- efficacy and computer- based test (CBT) on learning outcomes have very high correlation.

MATERIALS AND METHODS

The research design for this paper work was descriptive survey design. It was adopted because, the research only provides answer to question formulated like ‘Does CBT affect students’ academic performance?’ without really investigating the actual factors that may have constituted these effects. The researcher used the purposive sampling technique to gather the sample of the population for the study. In order to make the collection of useful information easy for the paper discussion, copies of formulated questions were administered to respondents using online Google form questionnaire instrument by experts. The responses gathered were subjected to Cronbach’s alpha reliability analysis. The result of 0.756 gave a good reliability index of the instrument. The entire exercise took place within the space of three (3) weeks before completion.

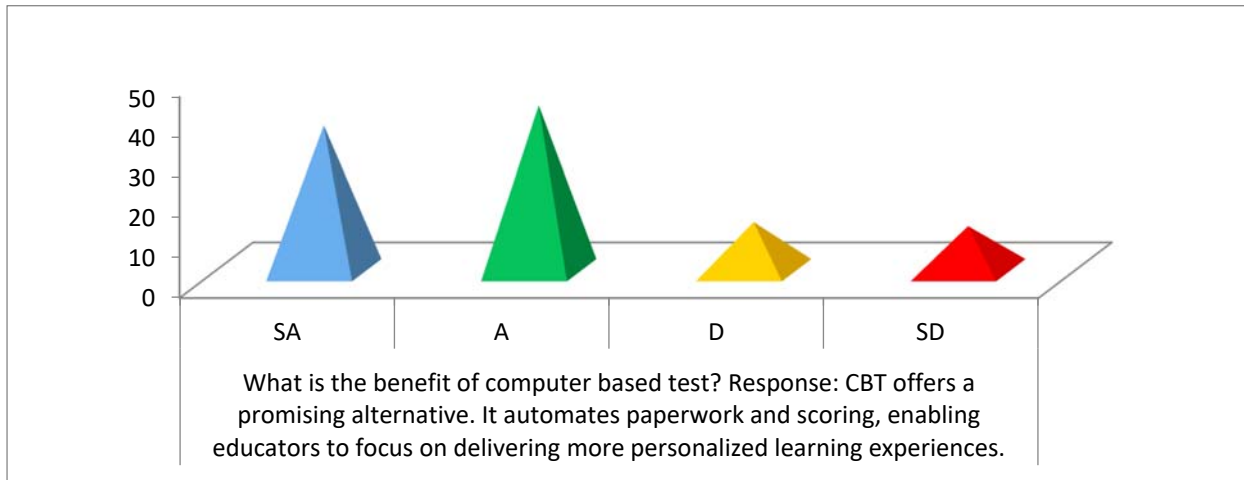
RESULT AND DISCUSSION

Fig.1: Chat Analysis

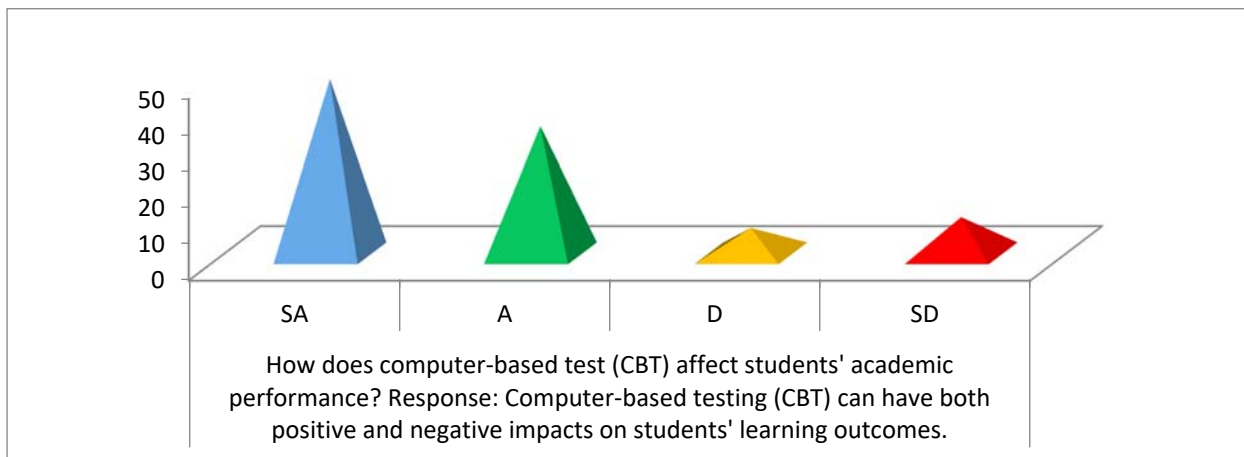
The graph plotted in figure 1 signifies that a very large number of correspondents inferred that CBT is a method of evaluation where assessments are delivered using computers. According to the respondents, computer-based test (CBT), also known as computer-based assessment. The respondents noted that CBT is a digital alternative to traditional paper-and-pencil tests, utilizing computers and digital devices for administering and taking examinations. The respondents explain further adding that CBT is an assessment delivered via computer, typically at a computer-aided facility, or online as opposed to traditional paper-and-pencil formats. In simple terminology, CBT is a digital method of administering, evaluating, and reporting test results, utilizing computer technology for a more flexible and often more efficient testing process.

Fig.2: Chat Analysis

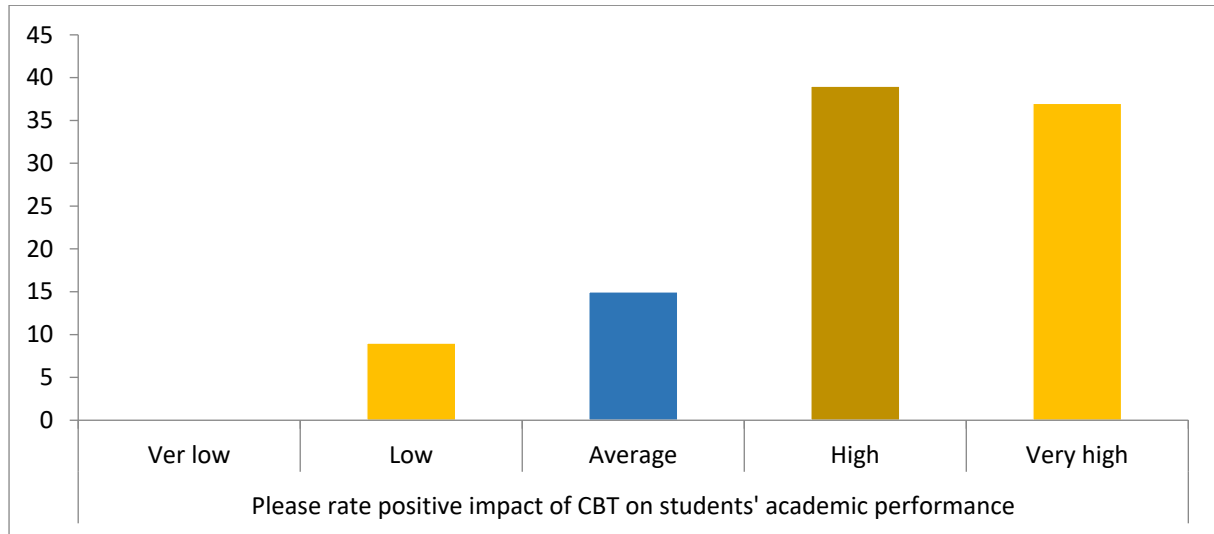
The graph plotted in figure 2 clearly shows that most of the respondents are duly informed about the derived advantages of the use of CBT. The respondents affirm that computer-based testing offers a promising alternative. According to the respondents, CBT automates paper work and scoring, enabling educators to focus on delivering more personalized experiences. In addition, the respondents emphasized that CBT empowers educators to deliver adaptive assessments that cater for more precise measures of the performance of students.

Fig.3: Chat Analysis

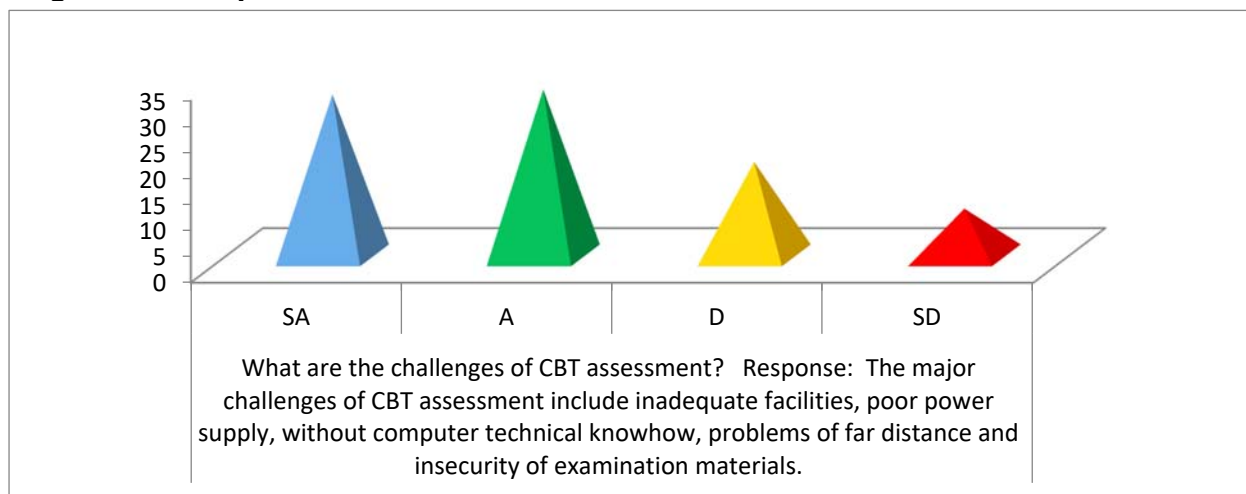
The graph plotted in figure 3 indicate that majority of the respondents are fully aware of the correlation CBT and students' academic performance. The respondents affirmed computer-based testing (CBT) can have both positive and negative impacts on students' learning outcomes. Some of the respondents mentioned that CBT can improve learning as can provide a more engaging and interactive assessment experience, while others outlined CBT related challenges to include accessibility issues and the need for proper of educators.

Fig.4: Chat Analysis

The graph plotted in figure 4 shows the views of the respondents on how CBT as positively impacted students learning outcomes. From the table shown, it can be deduced that greater amount of respondents believe that CBT has merely impacted students' academic performance, while other sees the impact of CBT on students' academic performance to be significantly high.

Fig.5: Chat Analysis

The graph plotted in figure 5 depicts that a bigger number of respondents admitted CBT assessment in confronted with some challenges. According to the respondents, despite of the various benefits of using CBT examination to assess students' learning outcome, CBT is faced with major challenges such as inadequate facilities, poor power supply, without computer technical knowhow, problems of far distance and insecurity of examination materials.

CONCLUSION

The paper discussion evaluate the use of CBT technology as a medium for assessing students' learning outcomes and the relationship between students' self-efficacy and learning outcomes obtained using CBT. The paper affirmed that computer-based test (CBT) can positively impact student academic performance by providing efficient administration, immediate feedback, and opportunities for personalized learning. However, challenges like lack of ICT infrastructure and

technical skills can also negatively affect students' performance. Over all the use of CBT increases students' academic performance.

RECOMMENDATION

So as to ensure effective computer-based test (CBT) assessments on students' learning outcomes, the under listed recommendations were made based on this paper:

- 1) Teachers or facilitators that are delegated to supervise CBT assessment should be practically sound on the use of computers so as to be able to attend to issues that may arise during tests or examinations.
- 2) There should be regular updating of CBT software developed for CBT assessment based on observable challenges.
- 3) School management should be periodic maintenance of ICT infrastructures.
- 4) Educational stake holders should procure special CBT equipment for the use of students with disabilities.
- 5) Students need to be adequately trained on the use of CBT related tools prior to CBT tests or examinations.
- 6) There is need for the provision of constant power supply or installation of high capacity solar systems for effective CBT functionality.

REFERENCE LIST

- Ajinaja, M. (2017). The Design and implementation of a Computer-Based Testing System using Component-Based Software Engineering. *International Journal of Computer Science and Technology*. Vol. 8 (1). Pp. 58-65.
- Balogun, A. G., & Olanrewaju, A. S. (2016). Role of Computer Self-Efficacy and Gender in Computer-Based Test Anxiety among Undergraduates in Nigeria. *Psychological Thought*. Vol. 9(1). <https://doi.org/10.5964/psyct.v9i1.160>
- Burns, M. (2018). 15 Benefits of Computer-Based Test. Retrieved from www.elearningindustry.com/15-benefits-of-computer-based-testing
- Chua, Y. P., & Don, Z. M. (2013). Effects of Computer-Based Educational Achievement Test on Test Performance and Test Takers' Motivation. *Computers in Human Behavior*. Vol. 29(5). <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.03.008>.
- Daniels, L. M., & Gierl, M. J. (2017). The Impact of Immediate Test Score Reporting on University Students' Achievement Emotions in the Context of Computer-Based Multiple Choice Exams. *Learning and Instruction*. Vol. 5(2). <https://doi.org/10.1016/j.learninstruc.2017.04.001>.
- Egoigwe, S.V., Maduchioma, V., Mamah, N.V., & Edward, C. A. (2020). Influence of Computer-Based Test (CBT) Examination on Academic Performance of Engineering Students in Nigerian Universities. *International Journal of Mechanical and Production Engineering Research and Development*. Vol. 10 (3). Pp. 5053-5062.
- Ejim, S. (2018). An Overview of Computer-Based Test. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.32040.88326>.

Hatlevik, O.E., Throndsen, I., Loi, M., & Gudmundsdottir, G.B. (2018). Students' ICT Self-Efficacy and Computer and Information Literacy: Determinants and relationships. *Computers and Education*. Vol. 118. Pp. 107–119. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.11.011>.

Kartika, Y., Wahyuni, R., Sinaga, B., & Rajagukguk, J. (2019). Improving Math Creative Thinking Ability by using Math Adventure Educational Game as an Interactive Media. *Journal of Physics: Conference Series*. Vol. 1179(1). Pp. 1–6. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1179/1/012078>.

Liao, S., Hong, J.-C., Wen, M.-H., Pan, Y.-C., & Wu, Y.-. (2018). Applying Technology Acceptance Model (TAM) to Explore Users' Behavioral Intention to Adopt a Performance Assessment System for E-book Production. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*. Vol. 14(10). <https://doi.org/10.29333/ejmste/93575>.

Malik, R. S. (2018). Educational Challenges in 21st Century and Sustainable Development. *Journal of Sustainable Development Education and Research*. Vol. 2(1). Pp. 9-20. <https://doi.org/10.17509/jsder.v2i1.12266>.

Ojerinde, D. (2015). Reducing Examination Malpractice through Computer-Based Testing. Retrieved from <http://www.guardianonline.com>

Oladimeji, O. F. & Mwuese, B. C. H. (2018). Computer Based Test: Panacea to undergraduate students' performance in Olabisi Onabanjo University, Ogun State, Nigeria. *Educational Research*. Vol. 9(3). Pp. 50-57. <http://dx.doi.org/10.14303/er.2018.219>.

Valle, S. C., Støen, R., Sæther, R., & Sæther, R. (2019). Test–Retest Reliability of Computer-Based Video Analysis of General Movements in Healthy Term-Born Infants. *Early Human Development*. Vol. 91(10). <https://doi.org/10.1016/j.earlhumdev.2015.07.001>.

**MOTHER TONGUE EDUCATION AND THE PRESERVATION OF CULTURAL
IDENTITY IN THE DIASPORA: DIDACTIC PRACTICES AND THE
DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCES**

**ANA DİLİ EĞİTİMİ VE DIASPORADA KÜLTÜREL KİMLİĞİN KORUNMASI:
DIDAKTİK UYGULAMALAR VE KÜLTÜRLERARASI YETERLİLİKLERİN
GELİŞTİRİLMESİ.**

Prof. Doç. Dr. Albana Tahiri¹

İletişim:

Etleva Mançe², Diasporada öğretmen,

Özet:

Bu çalışma, tamamlayıcı eğitim okullarının, Arnavut diasporasındaki çocukların ana dilinin ve kültürel kimliğinin korunması ve geliştirilmesindeki temel rolünü incelemektedir. Göç ve çokdillilik ile çokkültürlülük ortamları bağlamında, konu dilsel ve kültürel mirasın canlı tutulması açısından özel bir öneme sahiptir. Çalışmanın amacı, çağdaş ve etkileşimli didaktik uygulamaların ana dil ve kültürel kimliğin güçlendirilmesine etkisini araştırmak olup, bu uygulamaların diasporadaki öğrencilerin dilsel ve kültürel yeterliliklerini olumlu yönde geliştirdiği hipoteziyle hareket edilmektedir.

Metodoloji, yurt dışındaki Arnavut okullarında görev yapan 150 öğretmen ve 80 veli ile yapılan niteliksel görüşmelerden elde edilen tematik analizleri, müfredatların eleştirel incelemesini ve ders gözlemlerini içermektedir.

Sonuçlar, diasporadaki Arnavut okullarının yalnızca dilin aktarımında değil, aynı zamanda aidiyet duygusunun güçlendirilmesinde ve kalıcı kültürel kimlik oluşturulmasında da önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Öğrenciler, işbirlikçi yöntemler ve uyarlanmış materyaller sayesinde dil ve kültürleriyle daha güçlü bağlar kurmaktadır.

Sonuç olarak, çalışma, sürecin sürdürülebilirliğini sağlamak için daha güçlü kurumsal destek, öğretmenlere yönelik özel eğitimler ve aile ile toplumun aktif katılımına duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: kültürel kimlik, eğitim, ana dil, diaspora, didaktik uygulamalar, kültürlerarası yeterlilik.

Abstract:

This study examines the essential role of supplementary education schools in preserving and developing the mother tongue and cultural identity of Albanian diaspora children. In the context of migration and multilingual, multicultural environments, this topic is particularly important for keeping linguistic and cultural heritage alive. The aim of the study is to explore the impact of contemporary and interactive didactic practices on strengthening mother tongue and cultural identity, with the hypothesis that these practices positively improve the linguistic and cultural competences of students in the diaspora.

¹ Albanian University, Faculty of Social Sciences. Department of Education and English language, Tirana, Albania. Zogu I Blvd, 1001, Tirana, Albania
<https://orcid.org/0000-0002-0333-7675>

² Etleva Mançe – Teacher in the diaspora, Coordinator of the Heritage Language in the state of NRW, Germany.

The methodology includes thematic analysis of qualitative data from interviews with 150 teachers and 80 parents in Albanian schools abroad, critical analysis of curricula, and classroom observations.

The results show that Albanian schools in the diaspora play a key role not only in language transmission but also in strengthening the sense of belonging and building a sustainable cultural identity. Students benefit from collaborative methods and adapted materials that connect them more closely with their language and culture.

In conclusion, the study emphasizes the need for stronger institutional support, specialized training for teachers, and active involvement of families and communities in the educational process to ensure the sustainability of this process.

Keywords: cultural identity, education, mother tongue, diaspora, didactic practice, intercultural competence.

CLIMATE CHANGE AWARENESS LEVEL OF SECONDARY SCHOOL
STUDENTS IN TRIBAL DISTRICT MOHMAND

Postdoc-Dr. Naseer Ahmad KPESE Pakistan,

Palwasha Naseer, M.Phil Scholar, Department of Humanities & Social Sciences,
International Institute of Science, Arts and Technology, Gujranwala Pakistan,

Abstract

This study aimed to assess the awareness level of secondary school students on climate change in tribal district Mohmand. The objective of this study was to assess the level of awareness of secondary school students on climate change in tribal district Mohmand. The research design was single. The study was quantitative in nature and was descriptive survey type. This study was cross-sectional. The population of this study was all the secondary school students in tribal district Mohmand. A sample of four hundred students was randomly selected for this study. Self-developed 4-point Likert type questionnaire was used for data collection. The instrument was validated by experts while reliability was checked with the help of Cronbach Alpha and was determined as 0.79. The results showed that majority of the students have a low level of awareness on climate change. The study concluded that climate change education may be made an integral part of curriculum at secondary level. Trainings may be arranged for this purpose.

Keywords: Awareness, climate change, secondary school students.

Author's Bio: Postdoc-Dr Naseer Ahmad belonging to tribal district Mohmand, got PhD degree from Education Department, Abdul Wali Khan University, Mardan and now working in KPESE, Pakistan.

CRISIS IN COMMUNICATION IN TEACHING AND LEARNING: THE DIGITAL TRANSFORMATION

İrina-Ana DROBOT¹

¹Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, e-mail address ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the consequences of the digital transformation on the education field. Students are used to visual materials and online social media communication. A short attention span of the materials and specific medium of communication of online social media leads to the need for adapting study materials and communication between teacher and student in the classroom. The format of the lectures needs to be interactive, as students feel the need to react to the material presented. Using Menti and Wooclap including questions about the topic discussed during lectures can help ensure active participation of the students. Gadgets and online social media interface have shaped the expectations of students regarding interaction during class. They expect online, visual and audio materials to accompany the study materials. As proofs we can consider mass online open courses, which are built based on this structure, ensuring efficient communication between teachers and students. Microsoft Teams platform is also shaped based on this perspective. Microsoft Teams reminds of features of online social media, such as comments, posts, giving likes, and private messaging. Maintaining students' active participation becomes one key element in solving the crisis in communication in the area of teaching and learning. Students need to feel motivated to participate during classes, and for this various interactive methods have been considered: project-based learning, collaborative learning, challenge-based learning. Working in groups and pairs, based on solving various exercises which present practical cases can be considered a solution to the problem of crisis in communication in teaching and learning.

Keywords: Psychology, pedagogy, active participation

1. INTRODUCTION

There are clearly difficult moments in the relationship teacher-students. We tend to attribute such problems to the differences in generation and, especially, to the high emergence of technology. We can also consider that it is, after all, precisely the very recourse to technology and its inclusion in the class activities that helps teachers establish a clear connection with the students and be able to speak their language. Technology should help us, not hinder us in our work and various activities. However, it all depends how it is used. In addition, in the classroom, we tend to consider the issue of communication to be crucial for the entire teaching and learning process to go on properly. The communication between teacher and students has many facets, starting from the way in which the students see the teacher as a person, continuing with the way in which the teaching material is presented, by different means, and moving on to the way in which students feel that they are given the right to express themselves by reflecting on the notions that they are taught. The crisis in communication in the teaching and learning field is frequently related to the way in which we deal with the competition from technology, as

teachers. Students can find alternative ways of learning which are powered by technology, especially in our contemporary times, when Youtube videos can offer plenty of free information, including foreign language learning classes, or when mass open online courses can be free and offer students access to courses from universities from all over the world. There is now the fashion of paying for courses on online platforms and study asynchronously. The crisis in communication is mostly related to the way in which face-to-face classes, in the traditional classroom format, can now take place. Students can be both distracted by gadgets such as phones and tablets, or even their own laptops, and be drawn to consider using their gadgets and online materials for their face-to-face classes.

1.1. Theoretical Framework

Crisis in communication in higher education has been concerned with communication at the level of institutions, and in relation to situations of violence and scandal (Varma, 2011). This is just one facet of situation of communication issues and measures taken. We can also have issues at the level of the relationship teacher-student and then measures need to be taken to improve learning levels and especially student engagement. One example of solution is teaching the very topic of crisis communication with games (Ranglund et al), which we can further on extend to the practice of teaching any subject. Crisis communication refers to finding strategies in order to improve the communication problems. Active participation of the students for improving class engagement, class activity, and understanding of the teaching material can be regarded as a crisis communication strategy, not just as a simple present-day usual practice.

2. METHOD

Teaching with technology can be considered one crisis communication strategy in order to improve active active participation of the students. Considering the students's needs is a starting point for teaching any particular group of students. Students prefer visual materials, since they remind them of online social media interaction. They are also used to a particular style of communication which has been extended as a solution to crisis communication by creating and including in teaching and learning activities applications such as Menti and Wooclap, which can make students use their mobile phones to scan a QR code and then answer questions anonymously related to pre-class activity or class activity. They can give an answer or express their opinions safely, by being anonymous, and in this way a relaxed class environment is made available. In addition, platforms for teaching and learning, such as Microsoft Teams, have the format of online social media interaction, as teachers or students can create a post to which comments and emotional reactions based on emoticons can be added. In addition, private messaging is also an included feature.

Motivating students becomes a key strategy in terms of crisis communication strategies. Active participation can be considered one means of motivating students. Active participation can be ensured through modern teaching and learning methods such as project-based learning, collaborative learning, challenge-based learning. These types of learning encourage students' creativity and critical thinking. Students need to learn how to work with the information which is so widely available all around them. The role of the teacher has changed from the traditional information provider and information source to the class facilitator and guide to learning and acquiring skills. The teacher nowadays has the role to allow students to develop their various skills through use of the information, not through its memorizing. Of course, basic notions need to be known by heart, but these can be known by working constantly with them.

One communication issue with respect to higher education is the extent to which students are actually prepared, after graduating, to enter the professional job market. Can they fulfill the

demands and expectations of their employers? This is a frequent question and a frequent concern of the students. By actively engaging them during classes and allowing them to develop various skills which are needed on the job market, a solution to crisis communication can thus be found.

How can crisis communication be defined? One definition is the following: "Crisis communication is comprised of the systems and practices a company uses to protect its operations and reputation when faced with unexpected events and potentially disruptive events" (Jovanovic, 2024). A university clearly takes a system of measures at institutional level regarding teaching activities. One such measure can be related to including in the curricula the various skills which are required by the students's future professions.

Allowing for students' feedback about the courses of lectures and seminars is also one crisis communication strategy, together with evaluation forms of the students for their teachers. In this way, teachers may have access to the students' opinions about their teaching activity and be able to improve it for the future if there are clear problems. The universities establish the completion of such feedback and evaluation forms at institutional level, since the reputation of the entire university can be at stake with respect to the way in which future students may or may not enroll in the future.

Crisis in communication can be considered the general label for the various practices of teaching and learning devised at institutional and international levels, setting international standards for the teaching and learning practiced in universities preparing students for different domains of activity and professions.

3. FINDINGS

The present paper has shown that we can consider various teaching practices, such as active participation, motivation of the students, collaborative learning, project-based learning, and challenge-based learning as strategies for crisis communication in universities. Ensuring that students can practice and develop professional skills such as team work, critical thinking, creativity are all part of the crisis in communication strategies. Even teaching and learning with technology is. Once students are connected with the functioning of the real world, the connection between universities and society is a very clear one.

4. DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATION

Universities have the role to bring changes in society, starting from the level of the mindset, of establishing values and principles, and continuing with the level of informing the members of society about various issues which are derived from research, and ending up with innovation activity which can benefit the lives of members of the society. Improving our lives can start from universities and their activity, which is related to both teaching and research. University professors can raise awareness about various issues that affect our lives, function of their domains of activity, e.g. natural hazards, or the importance of foreign language learning and knowledge of psychology, and the consequent benefit of knowing when to ask help from a mental health professional.

5. REFERENCES

- Jovanovic, D. (2024). What Is Crisis Communication: Strategies & Examples for Effective Planning. <https://pumble.com/blog/crisis-communication/>
- Ranglund, O. J., Kjøning, L., Holen, S., Vold, T., Venemyr, G. O., Bakken, B. T., & Braun, R. (2016, September). Using games for teaching crisis communication in higher education and

training. In 2016 15th International conference on information technology based higher education and training (ithet) (pp. 1-6). IEEE.

Varma, T. M. (2011). Crisis communication in higher education: The use of “negotiation” as a strategy to manage crisis. *Public Relations Review*, 37(4), 373-375.

***EFFECTS OF 18TH AMENDMENT ON THE RELATIONSHIP BETWEEN KHYBER
PAKHTUNKHWA***

And Federal Government

Post Doct-Dr. Naseer Ahmad KPESE Department, Pakistan

***Ms. Palwasha Naseer M.Phil Scholar, International Institute of Science, Arts &
Technology Gujranwala, Pakistan,***

Abstract

The purpose of this study was to investigate the conflicts and tensions that exist between the federal administration and the Khyber Pakhtunkhwa (KP) province. Since inception, Pakistan is a federal polity but unfortunately with the adoption of a centralized Federal system, political elites, civil and military bureaucracy have failed to provide a satisfactory institutional arrangement, which has brought dissatisfaction and unrest to the ethnic groups. The objectives of the study were: How has 18th amendment changed the checkered relationship between Khyber Pakhtunkhwa and federal government? How can federal democracy be ensured in Pakistan in the wake of post-FATA merger in Khyber Pakhtunkhwa? The imbalanced power structure between the center and provinces and the unjust distribution of economic resources widened the trust deficit and increased inequalities, which resulted in a sense of alienation and deprivation. This sense of alienation and deprivation generated grievances in smaller provinces. The denial of provincial autonomy and lack of fiscal decentralization resulted into the separation of East Wing of Pakistan. Likewise, the remaining part is still vulnerable to the ethnic unrest due to the political and economic exploitation. The 18th constitutional amendment was a step in the right direction which redefines the center and provincial political-economic relations but needs to be implemented in later and spirit. A successful federal and democratic democracy with a plural society will inevitably require an organic constitution. Similarly, democracy is the name of an ongoing process of development; in a democratic system, nothing can be accomplished quickly. In summary, this study examined the impact of the post-18th constitutional amendment on the political and economic ties between the center and Khyber Pakhtunkhwa. Ultimately, this study yields important conclusions about the problem.

**ADDICTED TO DISTRACTION: THE HIDDEN COST OF EXCESSIVE PHONE
USE ON STUDENT ACHIEVEMENT IN NIGERIA**

Ismail Olaniyi MURAINA

**Department of Computer Science, College of Information and Technology Education
Lagos State University of Education, Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-9633-6080>**

Abstract

Smartphone use among Nigerian students has increased rapidly, bringing both educational benefits and challenges. However, excessive use for non-academic purposes—such as social media, messaging, and entertainment—has raised concerns about distraction, reduced concentration, and poor academic outcomes. This study examines the impact of phone addiction on student academic performance in Nigeria. A quantitative research design was adopted, involving 400 secondary school students selected through stratified random sampling from four schools in Lagos State. Data were gathered using a validated and reliable questionnaire (Cronbach's $\alpha = 0.87$) assessing phone usage patterns, levels of distraction, and academic performance. Results revealed a significant negative correlation ($r = -0.62$, $p < 0.01$) between excessive phone use and academic achievement. It is recommended that schools and parents promote responsible phone use through awareness programs, digital literacy education, and structured usage policies.

Keywords: Smartphones, Addiction, Distraction, Students' Achievement, Excess Use of Phone

Introduction

Smartphones have become an indispensable part of students' lives across the globe. In Nigeria, increased accessibility to affordable smartphones and data packages has enabled secondary school students to stay digitally connected. While these devices offer learning opportunities through educational apps, online resources, and virtual collaboration, the misuse of smartphones, particularly for non-academic purposes, has been associated with growing concerns about students' academic focus and performance. Studies have shown that frequent exposure to digital distractions such as social media notifications, gaming apps, and instant messaging can impair students' cognitive attention and time management, resulting in poor academic outcomes. This paper examines the relationship between excessive smartphone use and academic performance among Nigerian students, with a focus on how distractions and addiction negatively impact learning.

Objectives of the Study

The main objectives of this study are:

1. To assess the extent of smartphone usage among Nigerian secondary school students.
2. To determine the relationship between excessive smartphone use and academic performance.
3. To evaluate the role of digital distractions and addiction in shaping academic behaviour.
4. To provide recommendations on managing phone use for improved learning outcomes.

Methodology

This study employed a quantitative research design to explore the relationship between smartphone use and academic performance. A survey method was used to collect data through structured questionnaires. The population consisted of secondary school students in Lagos State, Nigeria. A sample of 400 students was selected from four public secondary schools. Stratified random sampling was used to ensure representation across gender and class levels (junior and senior secondary). A structured questionnaire titled Smartphone Usage and Academic Performance Scale (SUAPS) was developed for data collection. It contained three sections: Demographics, smartphone usage patterns and frequency, and academic performance indicators and perceived distractions. The questionnaire items were measured using a 5-point Likert scale. Content validity was ensured through expert review by educational psychologists and ICT educators. The instrument was pilot-tested with 30 students outside the main sample group. Cronbach's alpha for the final instrument was 0.87, indicating high reliability. Data were collected over a four-week period. The researchers administered the questionnaires during school hours with permission from school authorities. Respondents were assured of confidentiality and voluntary participation. Descriptive statistics (mean, standard deviation) were used to summarize usage trends. Pearson correlation and linear regression analysis were used to test relationships between smartphone use and academic performance using SPSS v25.

Results

Descriptive Findings

Table 1: Descriptive Data

Variable	Mean (M)	Standard (SD)	Minimum	Maximum
Daily Smartphone Use (Hours)	4.85	1.67	1.00	9.00
Frequency of Non-Academic Use (1–5)*	4.23	0.71	2.00	5.00
Academic Performance (GPA/5.00 Scale)	2.71	0.82	1.10	4.90
Perceived Distraction (1–5 Scale)	4.01	0.89	1.00	5.00

The findings show that 76% of students reported using smartphones for more than 4 hours daily. The majority used phones primarily for social media (WhatsApp, Instagram, TikTok), games, and video content rather than academic apps. 61% admitted that their phone usage often interfered with their study time.

Correlation Analysis

Table 2: Correlational Output

Variables	1	2	3	4
1. Daily Smartphone Use	1			
2. Frequency of Non-Academic Use	.71**	1		
3. Academic Performance (GPA)	-.62**	-.55**	1	

4. Perceived Distraction	.67**	.74**	-.59**	1

There was a significant negative correlation between excessive smartphone use and academic performance ($r = -0.62$, $p < 0.01$). It implies that students who used phones frequently for non-academic purposes had lower grade point averages (GPAs).

Regression Analysis

Table 3: Model Summary

Model Summary	Values
R	0.62
R Square	0.384
Adjusted R Square	0.382
Standard Error of the Estimate	0.642

Table 4: Descriptive Data

Predictor	B	SE B	Beta (β)	t	Sig.
(Constant)	4.212	0.187	—	22.53	.000**
Daily Smartphone Use (hrs)	-0.309	0.019	-0.62	-16.44	.000**

A simple linear regression showed that excessive phone use accounted for 38% of the variance in academic performance ($R^2 = 0.38$, $F(1,398) = 86.7$, $p < 0.01$). The regression coefficient was significant ($\beta = -0.62$, $t = -16.44$, $p < 0.01$), indicating a strong negative impact.

Discussion

The findings confirm that excessive and unregulated smartphone use poses a threat to students' academic focus and outcomes. The strong negative correlation aligns with global studies that show smartphone addiction leads to cognitive overload, shorter attention spans, procrastination, and reduced academic engagement. The findings suggest that notifications and digital entertainment content condition the brain's reward system, drawing students away from sustained academic tasks. Students who reported high usage for entertainment and social engagement also showed signs of academic underperformance, reflecting how digital addiction can displace time and motivation needed for effective study routines.

Conclusion

Excessive smartphone use for non-academic purposes significantly impairs academic performance among Nigerian students. The addictive nature of digital interactions fosters distractions, lowers concentration, and reduces productivity. These findings underscore the urgent need for structured interventions and awareness among stakeholders.

Recommendations

1. Policy Implementation: Schools should establish clear phone usage policies restricting access during academic hours.
2. Digital Literacy Campaigns: Educators and parents should promote healthy digital habits and self-regulation strategies.
3. Parental Monitoring: Guardians should use screen-time management tools and engage in open conversations about responsible phone use.
4. Incorporate EdTech Tools: Encourage the use of academic applications and gamified learning to align students' digital interests with educational goals.
5. Further Research: Explore longitudinal and qualitative approaches to study the psychological effects of smartphone use and possible intervention models.

References

- Adebayo, R. & Salami, T. (2021). Digital Distractions and Academic Engagement in Nigerian Secondary Schools. *Journal of Educational Research in Africa*, 14(2), 120–134.
- Olatunji, K., & Akinwale, D. (2020). Smartphone Addiction and Its Impact on Learning Outcomes in Lagos Schools. *African Journal of Psychology and Education*, 7(1), 45–60.
- Smith, J. (2019). Mobile Phone Use and Cognitive Distraction in Teenagers. *International Journal of Educational Technology*, 18(3), 212–225.
- WHO. (2022). Screen Time Guidelines for Adolescents. World Health Organization.

A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LEGISLATION CHALLENGES AND THEIR SOLUTIONS

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

Evaluation of current human rights legislation issues is essential in ensuring that human rights are preserved and upheld in the world. It addresses current challenges that threaten the core of basic human rights safeguards and looks at some of the issues surrounding these in various countries around the world. One group of human rights violations is based on racism and sexism, and another form is religious discrimination, whereas two major human rights barriers are concerns related to migrant status and shortcomings of police protection. This section illustrates the importance of international agreements and conventions along with the steps that need to be taken to implement them successfully overall. The study acknowledges that governments and international organizations are trying to protect human rights by enforcing better laws and preventing violations before they occur. Several strategies result from a comprehensive analysis of all human rights legislation challenges.

Keywords: Human rights, Racism, Contemporary Issues

**THE EFFECT OF LIFESTYLE, RELIGIOSITY, PRODUCT QUALITY ON
IMPULSE BUYING OF BUYERS IN SHOPEE (Case Study: FEBI IAIN Kudus
Students)**

Ma'rifathul Khamidah¹, Ulin Nuha²

¹Ekonomi Syariah, IAIN KUDUS, Kudus, Indonesia

²Ekonomi Syariah, IAIN KUDUS, Kudus, Indonesia

Corresponding Author: marifathul khamidah, Ulin Nuha

| ABSTRACT

With the presence of shopee, the ability to sell and buy daily consumer needs directly has been provided and facilitated. A company will use promotions to show product quality and encourage customers to buy. Impulse purchases often occur simply to fulfill someone's desires in lifestyle. The purpose of this study was to analyze whether there is an influence between the variables of lifestyle, religiosity, and product quality on impulse buying shopee in FEBI IAIN Kudus students. The type of research applied by the author is quantitative research using replication properties. Data collection was carried out through the distribution of questionnaires with the help of google forms. The population is 131 respondents who have made purchases at Shopee. The approach used is Nonprobability Sampling with Purposive Sampling. Data testing uses SPSS data processing tools. The findings of this study are that lifestyle has a positive and significant influence on Impulse Buying with a calculated t value $> t$ table ($3.510 > 1.65694$) and a significance value ($0.001 < 0.05$), religiosity has a positive and significant influence on Impulse Buying with a calculated t value $> t$ table ($1.975 > 1.65694$) and a significance value ($0.050 = 0.05$), and product quality has a positive and significant influence on Impulse Buying with t count $> t$ table ($3.515 > 1.65694$) and a significance value ($0.001 < 0.05$). And simultaneously promotion, lifestyle, and product quality have a positive and significant influence on impulse buying shopee on FEBI IAIN Kudus students with a calculated f value $> f$ table ($22.309 > 2.046$) and the significance value is smaller than the significance level ($0.000 < 0.05$).

400

| KEYWORDS

Lifestyle; Religiusitas; Product Quality; Impulse Buying

THE EFFECT OF PROMOTION, PRICE, AND E-COMMERCE IN INCREASING HIJAB SALES IN THE HIJAB HOUSE STORE

Muhammad Rouf Zakaria

Institut Agama Islam Negeri Kudus

Alda Inayatus Syafitri

Institut Agama Islam Negeri Kudus

Riyan Andni

Institut Agama Islam Negeri Kudus

Eni Kusrini

Institut Agama Islam Negeri Kudus

Abstract

This research aims to analyze the influence of promotions, prices and e-commerce on increasing hijab sales at the Rumah Jilbab Store. In the digital era, an effective marketing strategy is very necessary to face increasingly fierce competition, especially in the Muslim fashion industry. The research method used was quantitative by collecting data through questionnaires to 120 respondents, who were customers and the surrounding community. Data were analyzed using multiple linear regression using SPSS to test the influence of independent variables (promotion, price and e-commerce) on the dependent variable (increasing sales). The research results show that promotions have a significant influence on increasing sales, especially through social media and seasonal discounts. The price variable also contributes positively, where competitive price offers can attract consumer interest. E-commerce has proven to be the most dominant factor, because it makes it easier for customers to shop and increases market reach. Overall, the combination of promotional strategies, setting the right prices, and utilizing e-commerce platforms was able to increase sales at the Rumah Hijab Store significantly. These findings provide recommendations for hijab entrepreneurs to maximize the use of technology and relevant marketing strategies in increasing the competitiveness of their business.

Keywords: promotions, prices, e-commerce, increasing sales

HUMAN RIGHTS AND ISLAMIC TEACHINGS: A REVIEW OF HUMAN RIGHTS LAWS IN PAKISTAN

Associate Professor Dr. Naseem Akhter

Department of Islamic Studies

Shaheed Benazir Bhutto Women University, Peshawar, Pakistan

Abstract

Islamic teachings provide human rights protection in Pakistan with a unique significance as Islam views the preservation of human dignity as a core tenet. Human rights in the context of Islamic society go beyond individual liberty to include each member's general well-being. Although the nation still faces several challenges at the local, social, political, and economic levels, Pakistan's Constitution guarantees the preservation of human rights through Islamic values.

According to the Islamic faith, all people must be treated equally and their rights must be respected, along with their fulfilment. In this situation, Pakistan must continue to advance social justice, minority rights, and women's rights. Because Islam offers free education in exchange for healthcare services that lead to a secure living, every Muslim has the unalienable right to select their spiritual path and enjoy freedom.

Human rights laws in Pakistan are based on Islamic principles, however, their actual implementation presents difficulties. In Pakistan, religious extremism, sectarianism, female disrespect, and the persecution of minority groups are the most urgent human rights issues. While developing Islamically-based solutions to safeguard human rights in accordance with Islamic teachings, this study examines Pakistan's current human rights legislation enforcement.

Keywords: Human rights, Islamic teachings, Social justice

THE PERSPECTIVE OF SMALL COMPANIES FOR E-BUSINESS AND E-BUSINESS MANAGEMENT - A RESEARCH IN SKOPJE
KÜÇÜK ŞİRKETLERİN E-TİCARET VE E-TİCARET YÖNETİMİNE İLİŞKİN
BAKIŞ AÇISI – ÜSKÜP KENTİNDE BİR ARAŞTIRMA

Mensure HODJA¹

¹Aziz Kliment Ohridski Üniversitesi - Manastır, İktisat Fakültesi, Doktora öğrencisi
0009-0008-3189-1703

Özet

İletişim ve bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, günlük yaşam üzerinde derin etkiler yaratmıştır. Bu gelişmeler arasında, yaşam tarzlarını önemli ölçüde dönüştüren temel bir değişim itici gücü olarak internet öne çıkmaktadır. İnternetin etkisi, günlük yaşamın çeşitli alanlarına yayılmış ve hem satıcılar hem de alıcılar için yeni fırsatlar ve platformlar yaratmıştır. E-ticaret modellerinin yükselişi ile birlikte, ticari faaliyetler için yeni bir iş ortamı oluşmuş, bu gelişmeler, her ölçekteki şirket için önemli fırsatlar sunmuş ve farklı bakış açıları kazandırmıştır.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) artan önemi, teknolojik gelişmeleri sürekli izlemelerini ve proaktif adaptasyonlarını gerektirmektedir. Teknolojik gelişmelerle uyum sağlamak, giderek daha dinamik ve zorlu bir pazar ortamında rekabet gücünü korumak ve uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlamak için kritik bir ön koşuldur.

Bazı küçük işletmeler bu değişimlere aktif bir şekilde uyum sağlamakta ve mevcut fırsatlardan yararlanırken, diğerleri rekabetçi kalmak ve başarı elde etmek için gerekli adımları atmakta başarısız olmaktadır. Ancak, son yıllarda e-ticaretin küçük işletmeler tarafından ürün ve hizmetleri tanıtmak amacıyla kullanımı sürekli artmış ve bu uygulama işletmelerin operasyonlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir.

Bu bağlamda, çalışmanın amacı küçük işletmelerin e-ticaret ve e-ticaret yönetimine ilişkin bakış açılarını analiz etmektir. Bu hedef doğrultusunda, Üsküp merkezli beş küçük işletmeyi kapsayan bir vaka çalışması gerçekleştirilmiş ve e-ticaret konusundaki görüş ve deneyimlerini derinlemesine anlamak amacıyla işletme yöneticileriyle doğrudan görüşmeler yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: İnternet, E-ticaret, Küçük işletmeler

Abstract

Rapid developments in communication and information technologies have had profound effects on daily life. Among these developments, the internet stands out as a fundamental driver of change that has significantly transformed lifestyles. The impact of the internet has spread to various areas of daily life and has created new opportunities and platforms for both sellers and buyers. With the rise of e-business models, a new business environment has emerged for business activities, and these developments have offered significant opportunities for companies of all sizes and have provided different perspectives.

The increasing importance of small and medium-sized enterprises (SMEs) requires them to constantly monitor technological developments and proactively adapt. Adapting to technological developments is a critical prerequisite for maintaining competitiveness and ensuring long-term sustainability in an increasingly dynamic and challenging market environment.

While some small businesses actively adapt to these changes and take advantage of existing opportunities, others fail to take the necessary steps to remain competitive and achieve success. However, in recent years, the use of e-business by small businesses to promote products and services has steadily increased, and this practice has become an indispensable part of businesses' operations.

In this context, the aim of the study is to analyze the perspectives of small businesses on e-business and e-business management. To achieve this, a case study involving five small companies based in Skopje is being conducted, with direct interviews carried out with their managers to gain deeper insights into their views and experiences related to e-business.

Keywords: Internet, E-business, Small businesses

GİRİŞ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, İnternet'in hızla yaygınlaşmasına ve günlük yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm, yalnızca bireysel yaşamı değil, aynı zamanda küresel ekonomik yapıyı da derinden etkilemiştir. Tüketicilerin yaşam tarzını en hızlı biçimde etkileyen bu süreç, küçük ölçekli işletmelerden başlayarak büyük uluslararası şirketlere kadar tüm iş dünyasını kapsamaktadır. Artık tüketiciler, minimum çaba ile sınırsız bilgiye erişim sağlayabilen aktif kullanıcılar haline gelmiştir. Dünya genelinde İnternet'in, ticari faaliyetlerin yürütülmesinde bir araç olarak kullanımı hızla artmış ve son yıllarda büyük bir popülerlik kazanmıştır.

Öte yandan, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde işletmelerin %90'ından fazlasını küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) oluşturmaktadır. Bu durum, KOBİ'lerin ekonomi üzerindeki belirleyici rolünü ve etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Önemi, istihdam yaratmaya olan olumlu katkısı ve değişen piyasa koşullarına hızlı uyum sağlayabilen esnek yapıları nedeniyle, bu şirketler hem ulusal hem de küresel ekonomilerde önemli bir yere sahiptir (Gökalp, Ada & Demirhan, 2006). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu denli önemli olması, onların varlıklarını sürdürebilmeleri için sürekli değişen rekabet koşullarında ayakta kalabilmelerini zorunlu kılmakta; bu da teknoloji alanındaki gelişmeleri yakından takip etmelerini ve bu gelişmelere uyum sağlamalarını gerekli kılmaktadır.

Teknolojik değişimler, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve özellikle İnternet'in kullanımı, farklı ölçeklerdeki tüm işletmelere önemli avantajlar sağlamaktadır. Ancak pek çok işletme, faaliyetlerine e-ticaret uygulamalarını entegre etmeye çalışırken çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Huang, Zhao & Li, 2007). Ayrıca, bu teknolojilerin ve İnternet'in küçük ölçekli işletmeler tarafından kullanımı, büyük ölçekli işletmelere kıyasla daha sınırlıdır. Bunun temel nedenleri arasında küçük işletmelerin organizasyonel yapıları ve kaynak kısıtlılıkları yer almakta olup, bu durum söz konusu teknolojilerin işletme faaliyetlerine uyarlanmasını zorlaştırmaktadır.

Modern rekabet koşullarında, yeni teknolojilerin sunduğu olanaklardan ve özellikle İnternet'in sağladığı avantajlardan küçük işletmelerin de yararlanması gerekmektedir. İnternet, küçük işletmeler tarafından farklı şekillerde kullanılabilir; örneğin ürün ve hizmetlerin tanıtımında,

tüketicilerin bu ürün ve hizmetlere ilişkin bilgilere kolay erişimini sağlamak ve tüketiciler, tedarikçiler ile diğer iş ortaklarıyla etkin iletişim kurmak için bir ağ ortamı oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Küçük işletmeler tarafından İnternet'in ürün ve hizmet tanıtımında bir araç olarak kullanımı giderek artmaktadır. Günümüzde, e-ticaret ve küçük işletmelere ilişkin kavramlar, özellikle yönetim alanında sıkça karşılaşılan konular haline gelmiştir. Küçük işletmelerin yapısal özellikleri, e-ticaret uygulamalarının benimsenmesinde çeşitli sorunlara yol açabilse de, e-ticaretin sunduğu yaygınlık ve faydalar, bu işletmeleri söz konusu faaliyetlere yönlendirmektedir. Bu nedenle, küçük işletmelerin e-ticarete ilişkin bakış açıları güncelliğini koruyan önemli bir araştırma alanıdır.

Bu bağlamda, literatürde bu çalışmayla benzerlik gösteren bazı araştırmalar aşağıda sunulmuştur.

H. Elibol ve B. Kesici, "Çağdaş İşletmecilik Açısından E-Ticaret" ve "Modern İşletmeler Açısından E-İş" adlı çalışmalarında, e-ticaret kavramını modern işletmelerin bakış açısından ele almakta ve bu yapının işletmeler üzerindeki gelişimini ve etkilerini ayrıntılı biçimde analiz etmektedirler.

Bulut ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilen "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde E-Ticaretin Kullanımı: İstanbul Örneği" başlıklı çalışma, İstanbul'daki KOBİ'lerde e-ticaretin kullanım düzeyini analiz etmekte ve bu yönüyle mevcut çalışma ile benzerlik göstermektedir.

A. Acılar ve Ç. Karamaşa'nın "Küçük İşletmeler İçin E-Ticaretin Kritik Başarı Faktörleri" adlı araştırması ise, küçük işletmelerin e-ticaret uygulamalarında başarıya ulaşmalarını sağlayan temel faktörleri incelemektedir.

Deloitte Access Economics tarafından 2011 yılında Avustralya'da gerçekleştirilen "Bağlantılı Küçük İşletmeler" araştırması, dijital ekonomide küçük işletmelerin gelişimini incelemiş ve bu işletmelerin e-ticaretin sağladığı faydalardan nasıl yararlandığını analiz etmiştir.

Vásquez ve Escamilla tarafından 2014 yılında yürütülen "KOBİ'lerde Sosyal Ağ Pazarlama Stratejisinin Kullanımında En İyi Uygulamalar" adlı çalışma ise, küçük ve orta ölçekli işletmeler için sosyal ağların pazarlama stratejisi olarak kullanımına dair en iyi uygulamaları incelemiş ve bu işletmeler tarafından en çok tercih edilen sosyal ağları belirlemiştir.

Fatma Abudaqqa'nın 2025 yılında yayımlanan "Challenges in Cloud Computing Adoption for SMEs in the Middle East" başlıklı çalışması, Orta Doğu'daki küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'ler) bulut bilişim teknolojilerini benimsemelerinde karşılaştıkları zorlukları sistematik bir şekilde incelemektedir.

3. ARAŞTIRMANIN ANA KAVRAMLARI

3.1 E-ticaretin önemi

İnternetin yaygınlaşması ve modern kültür üzerindeki güçlü etkileri, İnternet kullanıcılarının elektronik ticaret konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamıştır.

"Ticaret" terimi kavramsal olarak, mal veya hizmetlerin alım-satım işlemlerini de içermektedir. Alım-satım sürecinin İnternet aracılığıyla elektronik ortamda yürütülmesi ise e-ticaret kavramını ortaya çıkarmıştır.

İletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve İnternetin yaygınlaşmasıyla birlikte, dünya genelinde yeni bir ekonomik düzen oluşmuştur. Bu süreçte coğrafi sınırlar önemini yitirmiş, satıcılar ile alıcıların bulunduğu pazarlar farklı bir boyut kazanmış; satıcılar, dünya genelindeki

tüm tüketicileri potansiyel müşteri olarak kabul ederek iş faaliyetlerini web tabanlı sistemlere taşımaya başlamışlardır (Civan & Bal, 2002).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki bu ilerlemeler, verilerin hızlı işlenmesi, iletilmesi ve depolanmasının yanı sıra, video görüntülerinin dijital formatta iletilip saklanmasını mümkün kılmaktadır.

Elektronik ticaret ise, İnternet kullanılarak ticari faaliyetlerin gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir.

Elektronik ticaret, çeşitli yazarlar ve kurumlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) göre elektronik ticaret, telekomünikasyon ağları üzerinden mal ve hizmetlerin üretimi, reklamı, satışı ve dağıtımı sürecidir. Elektronik ticaret işlemleri, işletmeler, haneler, bireyler, hükümetler ve diğer kamu veya özel kuruluşlar arasında gerçekleşebilir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'ne (OECD) göre ise elektronik ticaret, sayısallaştırılmış yazılı metin, ses ve görüntü biçimindeki bilgilerin işlenmesi ve iletilmesine dayanan tüm ticari işlemleri kapsar.

Birleşmiş Milletler Ticaretin Kolaylaştırılması ve Elektronik Ticaret Merkezi'nin (UN-CEFACT) tanımına göre elektronik ticaret, işletmelerin, tüketici faaliyetlerinin, üreticilerin, tüketicilerin, kamu kuruluşlarının ve diğer organizasyonların yapılandırılmış veya yapılandırılmamış iş bilgilerinin elektronik araçlar (e-posta, mesajlaşma, elektronik haber bültenleri, web teknolojileri, elektronik fon transferi, elektronik veri değişimi vb.) aracılığıyla paylaşılmasıdır.

Elektronik ticaretin tarafları bireyler veya kuruluşlar olabilir; bu bağlamda üreticiler, tüketiciler, kamu ve özel sektör kuruluşları ile diğer organizasyonlar elektronik ticarete dahil olabilirler (Güneş, 2000).

3.2 E-Ticaretin gelişimi

Elektronik ticaretin tarih boyunca büyümesi ve gelişmesini etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile küreselleşme süreci, elektronik işletmenin gelişiminde önemli rol oynayan bu faktörlere örnek teşkil etmektedir. İletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, bilginin dünya genelinde hızlı, kolay ve düşük maliyetle yayılmasını sağlamıştır. Küreselleşme ise ulusal sınırların önemini azaltarak küresel rekabet ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Ancak elektronik işletmenin gelişimini etkileyen en kritik faktör İnternet olmuştur. İnternet, ticari faaliyetlerin yürütülmesi amacıyla ilk kez 1995 yılında kullanılmış olmakla birlikte, tarihçesi 1950'lere kadar uzanmaktadır. Bu erken dönemlerde İnternet, öncelikli olarak bilimsel ve askeri amaçlarla geliştirilmiştir. Son 50 yılda bilgisayar teknolojilerinde yaşanan hızlı gelişmeler, yeni şirketlerin doğmasına ve İnternet'in kullanım amacının dönüşmesine olanak sağlamıştır.

1980'lerde televizyon ve telefon aracılığıyla katalog ve broşür gibi elektronik ticaretin ilk örnekleri görülmeye başlanmıştır. Bu örnekler, o dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucudur.

1990'lı yıllarda ise İnternet ve elektronik ticaretin gelişimi hız kazanmış ve günümüzde dünya çapında yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

3.3 E-Ticaretin temel özellikleri

E-ticaret faaliyetleri, işletmelere birçok avantaj sağlayan çeşitli özelliklere sahiptir. Elektronik ticaret, işletmelerin zaman kısıtlamalarını ortadan kaldırarak müşterilerine 7/24 hizmet sunabilmelerine olanak tanır. Bu yönüyle e-ticaret, tüketiciler ile ürün ve hizmet satıcılarının buluştuğu, dünyadaki en büyük iş ağ geçidini temsil etmektedir.

İşletmeler için bu dijital ortamda varlık göstermek, fiziksel bir mağaza açmaya kıyasla çok daha kolay ve düşük maliyetlidir; bu durum e-ticaret faaliyetlerinin çekiciliğini artırmaktadır. Klasik ticaret modelinin aksine, e-ticaret daha az risk içermektedir. Bölgesel sınırlamaların olmadığı e-ticaret ortamında, dünya genelinden İnternet üzerinden gerekli tüm bilgilere anında erişim sağlanabilmektedir.

E-ticaret ile ulaşılabilecek pazar payını tam olarak belirlemek zordur; çünkü şirketlerin ürün ve hizmetleri için sınırsız potansiyel tüketici mevcuttur. Bu durum işletmeler arasındaki rekabeti artırmakta, sunulan ürün ve hizmet çeşitliliğini çoğaltmakta ve aynı zamanda kaliteyi iyileştirmektedir.

E-ticaret işlemlerinde satıcılar ile tüketiciler arasındaki etkileşimli ilişki, bu faaliyetlerin en önemli özelliklerinden biridir. Bu etkileşim, satıcıların tüketicilerle sürekli iletişim halinde olmalarına, onların ihtiyaçlarını, zevklerini ve beklentilerini gözlemleyip bu doğrultuda önlemler almalarına olanak sağlamaktadır. İşletmelere çeşitli avantajlar sağlayan çok yönlü bu özellikleri aşağıdaki alt başlıklar altında inceleyebilir.

- Zamandan ve Mekândan Bağımsızlık - E-ticaret 7/24 aktiftir ve fiziksel mağazalara ihtiyaç duymaz. Her yerden erişim sağlanabilir.
- Düşük Maliyet ve Operasyonel Verimlilik – Fiziksel mağaza masraflarının olmaması ve otomasyon sayesinde işletme maliyetleri düşer.
- Geniş Kitlelere Ulaşım – İnternet aracılığıyla yerel, ulusal veya küresel pazarlara kolaylıkla ulaşılabilir.
- Kişiselleştirilmiş Pazarlama ve Müşteri Deneyimi – Kullanıcı davranışlarına dayalı öneriler, hedefli reklamlar ve özelleştirilmiş alışveriş deneyimi sunulur.
- Dijital Ödeme Sistemleri – Kredi kartı, dijital cüzdan, kripto para gibi çeşitli online ödeme yöntemleri kullanılır.
- Hızlı Sipariş ve Teslimat Süreçleri – Otomatik sipariş işleme, anlık onay sistemleri ve kargo entegrasyonları sayesinde hızlı teslimat sağlanır.
- Veri Toplama ve Analiz Yeteneği – Müşteri verileri toplanarak satış stratejileri geliştirilebilir ve müşteri ilişkileri yönetilebilir (CRM).
- Çok Kanallı Satış İmkânı (Omni-channel) – Web sitesi, mobil uygulama, sosyal medya ve pazar yerleri (Hepsiburada, Trendyol, Amazon vb.) gibi farklı kanallar kullanılabilir.
- Kolay Karşılaştırma ve Şeffaflık – Fiyat ve ürün bilgileri kolayca karşılaştırılabilir, kullanıcı yorumları ve puanlamalar sayesinde tüketici şeffaf bilgiye ulaşabilir.
- Esnek Stok ve Tedarik Zinciri Yönetimi – Tedarikçilerle entegrasyon ve dropshipping gibi modellerle daha esnek stok yönetimi mümkündür.

3.4 E-Ticaret Faktörleri

Başarılı ve işlevsel bir e-ticaret stratejisinin temeli, aşağıdaki adımlardan oluşan iyi uygulanmış bir e-ticaret hiyerarşik yapısına bağlıdır:

3.4.1 Altyapı

E-ticaret faaliyetlerini etkileyen en önemli faktörlerden biridir. İnternet veya diğer ağlar ve araçlar üzerinden veri ve bilgi iletimi için gerekli olan donanım ve teknolojik ekipmanları kapsar. Ayrıca, ürün ve hizmetlerin tanıtımını sağlayan işletmeler tarafından kullanılan iletişim kanallarını da içerir.

3.4.2 Hizmetler ve Destek Hizmetleri

İnternet üzerinden güvenli mesaj iletimi için gerekli olan güvenlik hizmetlerini ifade eder. Elektronik veri değişimi (EDI), e-posta ve elektronik fon transferi (EFT) gibi mesajlaşma yöntemlerinin kullanılmasıyla e-ticaretin gerçekleştirilmesini destekleyen elektronik kataloglar, dijital para, akıllı kartlar, dijital doğrulama sistemleri ve dijital trafik kontrolü gibi hizmetleri içerir.

3.4.3 Ürünler ve Yeni Oluşumlar

Bu başlık altında, çevrimiçi pazarlama, doğrudan pazarlama, İnternet ve extranet üzerinden işbirliği, tedarikçiler ile müşteriler arasındaki entegrasyon gibi faaliyetler yer almaktadır. Ayrıca çevrimiçi eğlence hizmetleri, çevrimiçi bankacılık, hisse senedi işlemleri, perakende işlemleri, elektronik açık artırmalar, aracılık hizmetleri ve elektronik pazarların oluşturulması da bu kapsama dahildir. Bunun yanı sıra, tedarik zinciri yönetimi, e-devlet uygulamaları ve tüketici hizmetleri gibi yeni oluşumlar da ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaktadır. Güvenlik ve gizlilik, veri koruma politikaları, ödeme sistemleri, lojistik ve dağıtım, pazarlama ve dijital reklam, müşteri deneyimi ve hizmeti, rakip analizleri, fiyatlandırma stratejileri ve hukuki ve yasal düzenlemeler diğer önemli faktörleri oluşturmaktadır.

3.5 E-Ticaret Modelleri ve Türleri

E-ticarete kullanılan teknolojiler ve uygulamalar büyük ölçüde benzerlik gösterse de, işletmelerin dijital ortamda faaliyet gösterme biçimleri farklılık arz edebilir. Bu farklılıklar, işletmelerin değer üretme, hizmet sunma ve müşteriyle etkileşim kurma yöntemlerine göre şekillenen e-ticaret modelleri ile açıklanabilir. Bu modeller, e-ticaretin hangi aktörlerle etkileşimde bulunduğunu ve değer yaratma sürecinde nasıl bir dijital yol izlediğini göstermektedir. E-ticaret stratejilerinin geliştirilmesinde bu modellerin doğru şekilde analiz edilmesi, hedef kitleye uygun teknolojilerin ve uygulamaların seçilmesi açısından büyük önem taşır. Genel olarak, e-ticaret modelleri dört ana kategoride sınıflandırılır:

✓ İşletmeden İşletmeye (Business to Business – B2B)

Bu modelde ticari işlemler, iki veya daha fazla işletme arasında gerçekleşir. Üreticiler, toptancılar ve perakendeciler arasında ürün veya hizmetlerin dijital platformlar üzerinden satışı ve tedariki söz konusudur. Örneğin, bir otomotiv üreticisinin tedarikçiden çevrimiçi olarak yedek parça satın alması B2B modeline örnektir. Bu modelde işlemler genellikle yüksek hacimli, uzun vadeli ve tekrarlı niteliktedir.

✓ İşletmeden Tüketicieye (Business to Consumer – B2C)

B2C modeli, dijital ortamda işletmelerin doğrudan bireysel tüketicilere ürün veya hizmet sunduğu modeldir. En yaygın e-ticaret modeli olarak bilinir. Örneğin, bir giyim markasının web sitesi üzerinden tüketicilere doğrudan satış yapması bu modele girer. Satın alma kararları daha kısa sürede verilir ve işlemler genellikle düşük hacimlidir. Amazon, Trendyol veya Hepsiburada gibi platformlar bu modele örnek teşkil eder.

✓ Tüketiciden Tüketicieye (Consumer to Consumer – C2C)

Bu modelde bireyler, aracı bir dijital platform aracılığıyla diğer bireylere ürün veya hizmet sunar. C2C platformları, kullanıcıların ilan vererek ürünlerini satışa çıkardığı ve diğer kullanıcılarla doğrudan iletişime geçebildiği sistemlerdir. Sahibinden.com, Letgo, eBay gibi siteler bu modelin örneklerindendir. Güvenlik, ödeme sistemleri ve kullanıcı değerlendirme mekanizmaları bu modelin başarısında kritik rol oynar.

✓ Elektronik Devlet (e-Devlet / Government to Citizen – G2C, Government to Business – G2B)

Bu modelde devlet kurumları, bilgi ve iletişim teknolojilerinden faydalanarak vatandaşlara, işletmelere ve diğer kamu kuruluşlarına dijital hizmetler sunar. Vergi ödemeleri, nüfus kayıt işlemleri, e-imza uygulamaları, ruhsat başvuruları ve sosyal güvenlik hizmetleri bu modele örnek verilebilir. e-Devlet Kapısı (turkiye.gov.tr) bu sistemin en bilinen örneklerinden biridir. Bu model, devletin hizmet sunumunda şeffaflık, erişilebilirlik ve verimlilik sağlamayı amaçlar.

4. E-TİCARET VE KÜÇÜK İŞLETMELER

Teknolojik gelişmeler ve internetin yaygınlaşması, tüm işletmeler için yeni bir dünyanın kapılarını aralamıştır. Bu dönüşüm süreci, yalnızca büyük ölçekli şirketler için değil, aynı zamanda küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için de önemli fırsatlar ve geniş bir dönüşüm potansiyeli sunmaktadır. Söz konusu gelişmeler, küçük işletmelerin dijital dünyada yer edinmelerini zorunlu kılmakta ve bu yönde harekete geçmelerini teşvik etmektedir.

KOBİ'lerin bu teknolojileri etkin biçimde kullanarak iş süreçlerini kolaylaştırmaları, rekabet güçlerini artırmaları ve büyüme hedeflerine ulaşmaları mümkündür. Ancak bu teknolojilerin başarılı bir şekilde benimsenebilmesi için, küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu araçları nasıl etkili şekilde kullanabileceklerini anlamaları kritik öneme sahiptir.

Genel olarak işletmeler, çalışan sayısı, gelir düzeyi, varlık miktarı gibi çeşitli ölçütlere göre küçük, orta veya büyük ölçekli olarak sınıflandırılmaktadır. Bu kapsamda Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler (KOBİ); istihdam kapasitesi, yıllık ciro ve bilanço büyüklüğü gibi kriterlerle tanımlanır.

Avrupa Birliği'nin KOBİ tanımı şu şekildedir:

o Mikro işletmeler: 10'dan az çalışanı olan ve yıllık cirosu ya da bilançosu 2 milyon Avro'yu aşmayan işletmeler.

o Küçük işletmeler: 50'den az çalışanı olan ve yıllık cirosu ya da bilançosu 10 milyon Avro'yu aşmayan işletmeler.

o Orta ölçekli işletmeler: 250'den az çalışanı olan ve yıllık cirosu 50 milyon Avro'yu veya bilançosu 43 milyon Avro'yu aşmayan işletmelerdir.

Eurostat'ın 2022 yılına ait yapısal işletme istatistiklerine göre, Avrupa Birliği'nde finansal olmayan sektör kapsamında faaliyet gösteren işletmelerin %99,8'ini küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) oluşturmaktadır. Bu işletmelerin büyük bir çoğunluğunu ise mikro ölçekli firmalar (%91,8) teşkil etmektedir. KOBİ'ler, yalnızca sayıca değil; aynı zamanda ekonomik

katkı açısından da büyük bir öneme sahiptir. AB genelinde toplam istihdamın yaklaşık %66,5'i ve yaratılan katma değerın %56,5'i KOBİ'ler tarafından sağlanmaktadır. Bu veriler, KOBİ'lerin Avrupa ekonomisindeki kritik rolünü ve sürdürülebilir büyüme için taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nde küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ) ilişkin tek ve kapsamlı bir yasal tanım bulunmamaktadır. Farklı mevzuatlar ve kurumlar, kendi faaliyet alanlarına göre değişen kriterlere dayalı tanımlar kullanmaktadır.

2004 tarihli Ticaret Şirketleri Kanunu, ticaret defterleri, yıllık hesaplar ve mali raporlarla ilgili hükümleri içeren bölümde (Madde 470), işletmeleri muhasebe uygulamaları açısından büyük, orta, küçük ve mikro ölçekli tüccarlar olarak sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma, çalışan sayısı açısından Avrupa Birliği'nin 2003/361 sayılı Tavsiye Kararı ile büyük ölçüde uyumludur. Ancak, yıllık gelir ve bilanço toplamı açısından belirlenen eşik değerler, AB standartlarıyla tamamen örtüşmemektedir.

Ayrıca ülkedeki farklı kamu kurumları, kendi görev alanlarına bağlı olarak KOBİ'ler için farklı tanım ve kriterler uygulamaktadır. Bu kapsamda, Kuzey Makedonya Cumhuriyeti KOBİ Ajansı'nın Kuruluşuna İlişkin Kanun, KOBİ'leri şu şekilde tanımlamaktadır:

Madde 3'e göre, KOBİ'ler;

- o 50'den az çalışanı olan,
- o Yıllık toplam cirosu 1,5 milyon avroyu geçmeyen (MKD cinsinden ifade edilir),
- o En az %51 oranında özel mülkiyete sahip,
- o Bağımsız işletmeler olarak tanımlanır.

Bu tanım, Ulusal KOBİ Stratejisi (2018–2023) belgesinde de temel alınmıştır.

Şekil 1: Mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelerin tanımı

Şirket büyüklüğü	AB tanımı	Ticari şirketler hukuku 2004 (değ.ve ek.2013)
Mikro	<10 çalışan ≤ 2 milyon avro ciro veya bilanço	<10 çalışan ≤ 50.000 avro gayri safi yurtiçi hasıla, MKD (Makedonya Denarı)
Küçük	10-50 çalışan 2-10 milyon avro ciro veya bilanço	≤ 50 çalışan ≥ 2 milyon avro yıllık gelir, MKD < 2 milyon avro yıllık ciro (toplam varlıklar) MKD
Orta	< 250 çalışan ≤ 50 milyon avro ciro ≤ 43 milyon avro bilanço	≤ 250 çalışan ≥ 10 milyon avro yıllık gelir MKD < 11 milyon avro yıllık ciro (toplam varlıklar) MKD

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı (2004) Ticaret Şirketleri Kanunu (2013 yılında değiştirilmiş ve eklenmiştir), Ekonomi Bakanlığı.

Analizler, küçük ve orta ölçekli işletmelerin (KOBİ'lerin) e-ticaret faaliyetlerini ve yeni teknolojileri iş süreçlerine entegre etmekte çeşitli zorluklar yaşadığını göstermektedir. Başarıya ulaşmak için, küçük işletmelerin iş modelleriyle uyumlu e-ticaret uygulamalarını benimsemek adına, iş stratejileriyle etkin bir şekilde bütünleşen önceden tanımlanmış bir yol haritası izlemeleri gerekmektedir.

Hangi e-ticaret kanallarının işletmeler için en uygun olduğu ve bu kanalların küçük işletmelerin faaliyetlerinde en etkili şekilde nasıl kullanılacağı konusunda belirsizlikler mevcuttur. Bu nedenle, küçük işletmelerin kendi yapılarıyla uyumlu, etkili bir e-ticaret stratejisi geliştirmelerine rehberlik edecek adımları içeren kapsamlı bir yol haritasına ihtiyaçları bulunmaktadır.

Ayrıca, çevresel koşulların hızla değiştiği günümüz iş ortamında, küçük işletmelerin önceliklerini ve iş hedeflerini dikkatle gözden geçirmeleri ve bu hedefleri değişen koşullara uyarlayacak esnekliğe sahip olmaları önemlidir.

Küçük işletmelerin, işletmeleri için uygun adımlar ve eylemler konusunda rehberlik almaları, e-ticaret stratejisi geliştirme sürecindeki belirsizliklerin üstesinden gelmelerine ve bu stratejileri operasyonlarına daha kolay entegre etmelerine yardımcı olabilir.

Araştırmalar, internetin küçük işletmelerin başarısında bir katalizör görevi gördüğünü; müşteri ve tedarikçilerle iletişim kurma biçimlerini iyileştirdiğini ve iç operasyonların daha etkin yönetilmesini sağladığını ortaya koymaktadır (Deloitte Access Economics, 2011).

Küçük işletmelerin, rakiplerine karşı rekabet avantajı elde edebilmeleri ya da rekabetçi kalabilmeleri için çevrimiçi pazarlamayı da içeren aktif bir e-ticaret stratejisi geliştirmeleri önemlidir. E-ticaret stratejisinin erken aşamalarında bulunan küçük işletmeler için ilk adım, bir web sitesi kurmak ve çevrimiçi varlık oluşturmaktır. Bu tür faaliyetler, temel dijital adımlar olarak kabul edilir ve daha gelişmiş e-ticaret uygulamaları için zemin hazırlar.

5. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE YÖNTEMİ

Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'ndeki küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler), toplam katma değerin yaklaşık üçte ikisini ve toplam istihdamın dörtte üçüne yakınına oluşturmaktadır. Bu durum, KOBİ'lerin ülke ekonomisindeki kritik rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Dünyadaki diğer küçük işletmelerde olduğu gibi, Kuzey Makedonya'daki küçük ve mikro işletmeler de çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu işletmelerin, iş süreçlerini yürütmek için interneti etkin şekilde kullanmakta zorlandıkları ve araştırma-geliştirme faaliyetlerini destekleme konusunda yetersiz kaldıkları görülmektedir.

Günümüzün modern iş ortamında, elektronik bilgi ve veri alışverişi uluslararası ticaretin en önemli araçlarından biri haline gelmiştir. Bu durum, e-ticaret faaliyetlerinin dünya genelinde hızla yayılmasına neden olmuştur. Araştırmalar, büyük işletmelerin e-ticaret uygulamalarını hayata geçirme konusunda küçük ve orta ölçekli işletmelere kıyasla daha başarılı olduğunu göstermektedir. Ancak, rekabetin yoğun olduğu bu ortamda, KOBİ'lerin de operasyonlarını dijital ortama uyarlamaları ve e-ticaretin sunduğu imkânlardan yararlanmaları giderek daha büyük bir gereklilik haline gelmiştir.

Bu çalışma, özellikle Üsküp bölgesindeki küçük işletmelere odaklanarak, bu işletmelerin e-ticarete yönelik tutumlarını ve karşılaştıkları fırsat ve engelleri analiz etmektedir.

5.1 Araştırma metodolojisi

Bu araştırma, e-ticaret ve e- ticaret yönetimi üzerine yapılan literatür taraması, küçük işletmelerle ilgili ikincil veriler ve Kuzey Makedonya'nın Üsküp şehrindeki beş küçük işletmeye yönelik vaka analizi temelinde yürütülmüştür.

Araştırmada incelenen ilk işletme, Üsküp'te faaliyet gösteren ve e- ticarete yönelik yaklaşımı analiz edilen A şirkettir. Bu şirket, otomobil parça, aksesuar ve servis alanında çalışan bir şirkettir. İkinci işletme ise perdecilik sektöründe faaliyet göstermektedir ve araştırmanın devamında B şirketi olarak adlandırılacaktır. C şirketi ev tekstili sektöründe, D şirketi tekstil sektöründe, E şirketi de otomobil sektöründe yer almaktadır.

Araştırılan işletmeler, toplanan verilerin güvenilirliği ve araştırma amacına uygunlukları doğrultusunda seçilmiştir. Bütün işletmeler hem ürün satışı yapmakta hem de bu ürünlerle ilgili hizmet faaliyetleri sunmaktadır. Bu durum, onları e-ticaret faaliyetlerinin çok boyutlu yapısını değerlendirmek için uygun örnekler haline getirmiştir.

Araştırma kapsamında gözlem, anket ve doğrudan görüşme yöntemleri bir arada kullanılmıştır. Araştırmaya başlamadan önce, tüm işletmelerin misyonu, vizyonu, hedefleri ve stratejileri belirlenmiştir.

İlk analiz edilen işletme, 2000 yılında Üsküp'te kurulmuş bir limited şirkettir. Şirket üç temel alanda faaliyet göstermektedir: satış, kurulum ve servis. İkinci işletme ise 1990'ların başında Üsküp'te kurulmuş bir limited şirkettir. Bu şirket, çeşitli perde ve draperi modellerinin yanı sıra stor perde, alüminyum ve ahşap jaluzi gibi ürünlerin satışı, perde dikimi, korniş montajı ve sökümü gibi hizmetler sunmaktadır. Analiz edilen C işletmesi yine 1990'ların başında Üsküp'te kurulmuş bir limited şirkettir. Şirket, ev tekstil sektöründe faaliyet göstermekte olup, hem üretim hem de satış alanlarında hizmet sunmaktadır. D şirketi 2003 yılında Üsküp'te kurulmuş bir limited şirkettir. Bu şirket tekstil alanında faaliyet göstermektedir ve satış alanında hizmet sunmaktadır. E şirketi otomobil sektöründe yer almaktadır ve 2007 yılında Üsküp'te kurulmuştur.

Ankete başlamadan önce şirketlerin misyonu, vizyonu, hedefleri ve stratejileri belirlenmiştir.

5.1.1 Misyon, Vizyon, Hedefler ve Stratejiler

✓ Misyon

A şirketinin misyonu, toplam kaliteye sahip bir çalışma felsefesi, müşterilerinin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak ürün ve hizmetler sunacak bir yönetim yaklaşımı, yasalara ve etik kurallara uymanın yanı sıra çevreye ve tüketici haklarına saygı duymaktır.

Analiz edilen B şirketinin misyonu, kullanıcılarının tam memnuniyetini sağlamak için şirketin operasyonlarının tüm bölümlerinde yüksek bir genel kalite düzeyine ulaşmayı sağlamaktır. Ayrıca yasalara ve etik kurallara ve tüketici haklarına uymaktır.

Araştırmaya konu olan C şirketi misyonunu müşteri memnuniyetini ön planda tutarak, estetik ve fonksiyonelliği birleştiren tekstil ürünleri üretmek; sürdürülebilir üretim anlayışıyla kaliteyi uygun fiyatla sunmak olarak belirlemiştir.

D şirketi misyonunu müşterilere kaliteli, estetik ve ulaşılabilir tekstil ürünleri sunarak, ev dekorasyonu ve giyim alanında tercih edilen bir alışveriş noktası olmak olarak belirlemiştir.

E şirketi ise kaliteli ürünler ve profesyonel montaj hizmetiyle müşterilere güvenli ve teknolojik çözümler sunmayı şirket misyonu olarak belirlemiştir.

✓ **Vizyon**

A şirketinin vizyonu sektördeki teknolojik değişiklikleri sürekli olarak izlemek olarak belirlenmiştir. Satışları artırmak, pazar payını genişletmek, müşterilerle sadakati sağlamak için yakın ilişkiler kurmak ise vizyonun diğer öğelerini oluşturmaktadır.

B şirketinin vizyonu pazarda iyi bir konum sağlamaktır. Hizmet kalitesini artırmak için operasyon sırasında sürekli eğitim faaliyetleri sağlamak, sürekli olarak yeni modeller ve pazar trendleri araştırma ve geliştirme arayışında olmak şirketin ana vizyonunu sağlamlaştıran diğer unsurlardır.

Araştırmaya konu olan C şirketi yüksek kaliteli ve yenilikçi ev tekstili ürünleriyle yerel pazarda güçlü bir marka olmayı şirketin vizyonu olarak belirlemiştir.

Bölgesinde güvenilir ve şık tekstil ürünleriyle tanınan, müşteri odaklı bir perakende markası olmak ise D şirketinin belirlediği vizyonu oluşturmaktadır.

E şirketi araç sahiplerinin güvenliği ve konforunu artıran, yenilikçi otomotiv aksesuarlarıyla tanınan bir firma olmayı vizyon olarak belirlemiştir.

✓ **Stratejiler**

A şirketinin stratejisi müşteri memnuniyeti ve sadakatini sağlamaktır, bu nedenle şirketin hedefi araştırma ve anketler düzenlemek ve tüketicilerin önerilerini ve şikayetlerini dikkate alarak derhal düzeltmeler uygulamaktır. Maliyet düşürmeyi sağlayan teknolojik değişiklikleri dikkatlice izlemek, montaj hizmetlerinin maliyetlerini düşürmek için bu teknolojileri şirketin iş sürecine dahil etmek A şirketinin uzun vadeli stratejilerini oluşturmaktadır.

Analiz edilen B şirketi, pazarlama faaliyetlerini daha agresif bir şekilde artırmayı ve şirketin İnternet ağını farklı müşterilere yeni yaklaşımlar sunmak için genişletmeyi planlamaktadır. Ayrıca, sadakati sağlamak için müşterilerle yakın ilişkiler kurmak işletmenin diğer stratejisini oluşturmaktadır.

C şirketi 1 yıl içerisinde üretim kapasitesini artırmayı şirketin ana stratejisi olarak belirlemiştir. Şirketin daha uzun vadeli stratejileri arasında 5 yıl içinde Balkanlar'daki diğer ülkeler ihracata başlamak olarak belirlenmiştir.

Araştırmaya konu olan D şirketi online satış kanalını 1 yıl içinde aktif hale getirmeyi şirketin ana stratejisi olarak belirlemiştir. Müşteri memnuniyetini arttırmak ve 2 yıl içerisinde ürün portföyünü %30 oranında genişletmek ise işletmenin diğer stratejilerini oluşturmaktadır.

E şirketi 1 yıl içinde 500 yeni müşteri kazanma hedefini şirketin ana stratejisi olarak belirlemiştir. Garanti sonrası servis hizmetleriyle müşteri sadakatini %25 artırmak şirketin diğer stratejilerini oluşturmaktadır.

5.2 Katılımcılar için bulgular

A Şirketinde, şirketin kurucusu ve aynı zamanda yöneticisi ile bir görüşme gerçekleştirilmiş ve gerekli bilgiler temin edilmiştir.

B Şirketinde ise, kurucunun oğlu olan mevcut yönetici ile görüşülmüş, şirketin e-ticaret perspektifine ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

C şirketinde aynı şekilde kurucunun oğlu olan mevcut yönetici ile görüşülmüş ve gerekli bilgiler elde edilmiştir.

D şirketinde şirketin kurucu-yöneticisi ile görüşme gerçekleştirilmiş ve e-ticaret perspektifine ilişkin bilgiler elde edilmiştir.

E şirketinde de bilgiler şirketin kurucu-yöneticisi tarafından elde edilmiştir.

Ayrıca, birkaç gün boyunca şirketlerin faaliyetlerine katılım sağlanarak iş süreçleri yerinde gözlemlenmiştir. Araştırmada anket yöntemi ve doğrudan görüşme ile gözlem yöntemi aynı anda kullanılmıştır.

6. ELDE EDİLEN SONUÇLAR

Ana Başlık	Alt Başlık / Soru
1. Şirket Hakkında Bulgular	- Şirketin vizyonu ve misyonu
2. Şirketin E-Ticaret Algısı	- Yöneticiler e-ticaret hakkında bilgi sahibi mi? - E-ticaret hakkında ne düşünüyorlar? - E-ticareti operasyonlarında gerekli görüyorlar mı?
3. Şirketin E-Ticaret Uygulamaları	- E-ticareti kullanıyorlar mı? • Hangi kanalları kullanıyorlar? • Ne kadar süredir kullanıyorlar? • Kullanmıyorlarsa neden? • Gelecekte kullanmayı planlıyorlar mı? - E-ticaret kullanımındaki ana motivasyon nedir? - Bir web siteleri var mı? - E-ticaret için ayrılmış bir bütçeleri var mı? - Kullandıkları elektronik faaliyetler şirket operasyonları için ne kadar önemli? - Bu faaliyetlerin sağladığı faydalar nelerdir? - E-ticarete karşılaştıkları en önemli engeller nelerdir? - Müşteri memnuniyetini artırmak için satış sonrası faaliyet yürütülüyor mu? - E-ticaretin iş performansına etkisini değerlendirmek için herhangi bir ölçüt kullanılıyor mu?

Görüşmelerden alınan yanıtlar aşağıda yer almaktadır:

➤ **Şirket hakkında bulgular**

Şirketin vizyonu ve misyonu nedir?

- A şirketinin faaliyeti, şirketin operasyonda ihtiyaç duyulan ve kendisine pazarda rekabetçi bir konum sağlayan teknolojik değişiklikleri ve yeni modelleri sürekli olarak izlemesini zorunlu kılmaktadır. Bu doğrultuda şirket, yeni müşteri sayısı ile birlikte ürün ve montaj hizmetlerinin satışlarında artışa olanak sağlayacak vizyon ve misyonunu tanımlar.

- Bu çalışmada analiz edilen B şirketi pazardaki yeni trendleri ve modelleri sürekli olarak izlemeyi ve takip etmeyi vizyon ve misyon olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda şirket vizyon ve misyonunu tanımlar ve şirketin mevcut ve yeni müşterileriyle yakın ilişkiler kurarak onların zevklerini ve gereksinimlerini daha iyi anlamayı amaçlar.

- C şirketi teknolojik gelişmeleri ve yenilikçi modelleri sürekli takip ederek, yüksek kaliteli ürün ve montaj hizmetleriyle pazarda rekabet gücünü artıran lider bir marka olmak ve müşteri

memnuniyetini ve satış hacmini artırmak amacıyla operasyonel süreçlerde ihtiyaç duyulan teknolojik değişimleri etkin şekilde izlemek, modern çözümler sunmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak olarak vizyon ve misyonunu tanımlar.

- D şirketi pazardaki yenilikçi trendleri ve modelleri yakından takip ederek, müşteri beklentilerini önceden gören ve kişiselleştirilmiş çözümler sunan öncü bir tekstil markası olmak. Mevcut ve potansiyel müşterilerle güçlü ilişkiler kurarak onların tercih ve ihtiyaçlarını derinlemesine anlamak, bu anlayışı ürün geliştirme sürecine yansıtarak yüksek müşteri memnuniyeti sağlamak olarak vizyon ve misyonunu tanımlar.

- E şirketi otomotiv sektöründe kaliteli, güvenilir ve yenilikçi yedek parça çözümleriyle tanınan, bölgesel pazarda öncü ve güvenilir bir tedarikçi olmak. Sürekli iyileştirme anlayışıyla müşteri beklentilerine uygun ürünleri zamanında sunmak, teknik destek ve satış sonrası hizmetlerle sektörde fark yaratmak ve uzun vadeli müşteri memnuniyetini sağlamak olarak vizyon ve misyonunu tanımlar.

➤ **Şirketin E-Ticaret Algısına İlişkin Bulgular**

1. Yöneticilerin E-Ticaret Hakkındaki Bilgi Düzeyi

Aşağıda sadece 2 şirketten elde edilen bilgiler verilmiştir.

A Şirketi:

Şirketin kurucu yöneticisi, e-ticaret hakkında temel düzeyde bilgiye sahip olduğunu belirtmektedir. Ona göre e-ticaret, şirketin operasyonlarında internetin kullanılmasıdır. Bu tanım sınırlı olmakla birlikte, e-ticaretin şirket faaliyetleri açısından faydalı ve gerekli olduğu yönünde bir farkındalığın mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

B şirketi:

Şirketin yöneticisi, e-ticaret konusunda ileri düzeyde bilgiye sahiptir. Modern rekabet koşullarında internet kullanımının işletme faaliyetleri açısından hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır. Yöneticinin ifadesine göre, tüketici zevkleri ve talepleri hızla değiştiğinden, şirketin pazardaki eğilimleri dikkatle takip etmesi ve bu değişimlere hızlıca uyum sağlaması gerekmektedir. Bu bağlamda, internetin operasyonel süreçlerde kullanımı vazgeçilmezdir.

2. Yöneticilerin E-Ticarete Yönelik Görüşleri

A şirketi:

Şirketin kurucusu, e-ticaret uygulamalarının hayati önem taşıdığını ifade etmektedir. Rakip firmaların benzer dijital faaliyetleri yürütüyor olması, şirketin de bu alanda varlık göstermesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, şirket yalnızca Üsküp bölgesine değil, daha geniş bir pazara hitap eden otomobil ve radyo parçaları sunmaktadır. Bu bağlamda, şirketin yeni müşteri gruplarına ulaşmasını sağlayacak e-ticaret çözümleri geliştirmesi gereklidir.

B şirketi:

Şirket yöneticisi, e-ticaretin modern işletmeler için büyük fayda sağladığını düşünmektedir. Ona göre e-ticaret, işletmenin ürün ve hizmetlerini yeni müşterilere tanıtmaları açısından etkili bir araçtır. Bu faaliyetler olmadan, potansiyel müşterilere ulaşmak ve onları bilgilendirmek oldukça zor olacaktır.

3. E-Ticaretin Operasyonlarda Gerekli Görülüp Görülmediği

A şirketi:

Yöneticinin ifadesine göre şirketin e-ticaret kanallarını mutlaka kullanması gerekmektedir. Bu görüşe gerekçe olarak iki ana neden öne çıkmaktadır: rakip firmaların bu alandaki etkinliği ve şirketin satış ile müşteri sayısını artırma hedefi. Dolayısıyla, e-ticaretin sunduğu fırsatlar, şirketin hedeflerine ulaşması için stratejik önem taşımaktadır.

B şirketi:

Yöneticinin değerlendirmesine göre e-ticaret faaliyetlerinin şirket operasyonlarında uygulanması zorunludur. Modern rekabet ortamında, şirketin tüm fırsatları değerlendirmesi ve dijital araçları kullanarak operasyonel süreçlerini iyileştirmesi gerekmektedir. Ayrıca, şirket müşterilerle yakın ilişkiler kurarak yeni model ve ürün seçiminde daha isabetli kararlar almak istemektedir. Bu amaçla da e-ticaret önemli bir araç olarak görülmektedir.

➤ Şirketin E-Ticarete İlişkin Bulgular

1. E-Ticaret Uygulamaları, Kullanılan Kanallar ve Süreklilik

A şirketi:

Şirketin kurucu yöneticisine göre, şirket aktif olarak çeşitli e-ticaret kanallarını kullanmaktadır. Şirketin Facebook ve Instagram hesapları üzerinden çevrimiçi siparişler alınmakta ve ürünler müşterilere kargo aracılığıyla ulaştırılmaktadır. Buna ek olarak, Pazar3 ve Zlatna Kniga gibi büyük e-ticaret platformlarında da firma adına oluşturulmuş tanıtım sayfaları bulunmaktadır.

Yöneticinin ifadesine göre, müşteri mesajları, talepleri ve yorumları hızlı bir şekilde yanıtlanmakta; siparişler mümkün olan en kısa sürede teslim edilmektedir. Şirket, ürün ve hizmetlerini bu dijital kanallar aracılığıyla tanıtmakta, özellikle yeni ürün lansmanlarında dijital reklam seçeneklerini daha yoğun şekilde kullanmaktadır. Facebook sayfası 10 yılı aşkın süredir aktif olup, yaklaşık 5 yıldır çevrimiçi sipariş ve kargo teslimatına yönelik sistematik bir süreç yürütülmektedir. Bu dijital satış sürecinin sürekli geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca montaj hizmetleri de şirketin önemli bir faaliyet alanıdır. Bu hizmetler genellikle sayfalarda süreciyle birlikte sergilenmekte ve sadece ürün değil, hizmet tanıtımı da yapılmaktadır. Bu sayede müşteri güveni artırılmakta ve yeni müşteriler kazanılması amaçlanmaktadır.

B şirketi:

Şirket, açtığı Facebook ve Instagram sayfaları ile dijital mecralarda varlık göstermeye başlamıştır. Yöneticinin ifadesine göre, işletme henüz e-ticarete geçiş sürecinin başındadır ve bu faaliyetleri operasyonlarına entegre etmeyi amaçlamaktadır. Şirketin temel hedefi, Üsküp dışındaki müşterilere ulaşmak ve müşteri portföyünü coğrafi olarak genişletmektir.

E-ticarete yönelimin temel nedeni, işletmenin geleneksel faaliyetlerine yenilik kazandırma isteğidir. Son dönemde, Üsküp dışında da müşteri talebinde bir artış gözlemlenmiş ve özellikle bölgedeki restoranlarla işbirliği geliştirme arzusu ortaya çıkmıştır.

2. E-Ticarete Yönelimdeki Temel Motivasyonlar

A şirketi:

Şirketin temel motivasyonu yeni müşteri kitlelerine ulaşmak olarak öne çıkmaktadır. Yöneticinin değerlendirmesine göre, şirketin faaliyetleri büyüme potansiyeline sahiptir; ancak Üsküp'teki sınırlı pazar koşulları bu potansiyelin tam anlamıyla değerlendirilmesini engellemektedir. Bu nedenle, müşteri sayısını artırmak ve yeni pazarlara açılmak amacıyla e-ticaret araçlarının sunduğu olanaklardan yararlanılmaktadır. Sosyal medya, şirket için düşük maliyetli, hızlı ve etkileşimli bir iletişim platformu sunarak bu hedeflere katkı sağlamaktadır.

B şirketi:

Bu şirketin temel motivasyonu ise satış hacmini artırmaktır. Yöneticinin görüşüne göre, e-ticaret; ürün ve perde modellerinin daha geniş kitlelere tanıtılması, marka bilinirliğinin artırılması ve müşterilerle daha yakın ilişkiler kurulması açısından önemli bir araçtır. Bu durum, müşteri gereksinimlerinin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılmasına da katkı sunmaktadır.

3. Web Sitesi Kullanımı

A şirketi:

Şirketin hâlihazırda bir web sitesi bulunmamaktadır. Yöneticiye göre, şirket şu an için sosyal medya ve yerel radyo reklamları aracılığıyla yeterli tanıtımı sağlamaktadır. Özellikle yılda 3-4 kez yayınlanan radyo reklamlarının ve sosyal ağlardaki etkinliğin, şirketin ihtiyaçlarını karşıladığı düşünülmektedir.

B Şirketi:

Bu şirketin de henüz bir web sitesi bulunmamaktadır. Ancak yönetici, işletmenin e-ticaret sürecinin henüz başlangıç aşamasında olduğunu ve gelecekte bir web sitesi kurmayı planladıklarını ifade etmektedir.

4. E-Ticaret Faaliyetleri İçin Bütçe Mevcudiyeti

A şirketi:

Şirketin yöneticisinin ifadesine göre, e-ticaret faaliyetlerine yönelik önceden belirlenmiş sabit bir bütçe bulunmamaktadır. Ancak işletme yönetimi, stratejik kararlar alınırken e-ticaret ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmaktadır. Bu doğrultuda, gerekli görülen durumlarda e-ticaret faaliyetleri için kaynak ayrılmakta ve bu konuda herhangi bir bütçe kısıtlaması yaşanmamaktadır.

B şirketi:

Analiz edilen diğer işletmenin ise e-ticaret için ayrılmış bir bütçesi mevcut değildir. Yöneticinin ifadesine göre, e-ticaret faaliyetleri için gerekli finansal kaynakların planlaması henüz yapılmamış olup, bu konuda somut bir strateji geliştirilmemiştir.

5. Elektronik Faaliyetlerin İşletme Operasyonlarındaki Önemi

A şirketi:

Şirket yöneticisine göre, elektronik faaliyetler son yıllarda işletme operasyonlarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Özellikle farklı şehirlerden gelen müşteri taleplerinin karşılanmasında e-ticaret kanallarının önemi artmıştır. Bu durum, şirketin coğrafi olarak daha geniş bir müşteri kitlesine hizmet sunabilmesini sağlamaktadır.

B şirketi:

Diğer işletmenin yöneticisi ise, modern iş dünyasında rekabet avantajı elde etmek ve kurumsal itibarı artırmak adına e-ticaret faaliyetlerinin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Şirketin amacı satış hacmini ve müşteri sayısını artırmak olup, e-ticaret bu hedeflere ulaşmada etkin bir araç olarak değerlendirilmektedir.

6. Elektronik Faaliyetlerin Sağladığı Faydalar

A şirketi:

Şirket yöneticisine göre, elektronik faaliyetler işletmeye çok sayıda fayda sağlamaktadır. Bu faaliyetler sayesinde farklı bölgelerdeki potansiyel müşterilere kolaylıkla ulaşılmakta, ürün ve

hizmetlerin tanıtımı ve reklamı daha etkili bir şekilde yapılabilmektedir. Ayrıca, müşterilerden alınan geri bildirimler doğrultusunda, işletme müşteri ihtiyaç ve beklentilerini daha iyi anlayabilmekte ve buna göre strateji geliştirebilmektedir.

B şirketi:

E-ticaret faaliyetlerinin henüz başlangıç aşamasında olmasına rağmen, işletme yönetimi faaliyetlerden olumlu geri bildirimler aldığını ifade etmektedir. Özellikle farklı bölgelerden gelen müşteri ilgisi, şirketin doğru yönde adımlar attığını göstermektedir. Bu durum, işletmenin dijital kanallar aracılığıyla daha geniş bir müşteri ağına ulaşabileceğini kanıtlamaktadır.

7. E-Ticarete Karşılaşılan Başlıca Engeller

A şirketi:

Şirketin yöneticisine göre, e-ticaret faaliyetleri kapsamında karşılaşılan en önemli engel, müşterilerin çevrimiçi alışverişe yönelik alışkanlıklarının yetersizliğidir. Yöneticinin ifadesine göre, birçok müşteri internet üzerinden ürün satın almaya karşı isteksizdir. Bu durum, işletme açısından önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda, müşteriler arasında güven oluşturulması büyük önem taşımakta olup, çevrimiçi sipariş süreçlerinin güvenilirliği zamanla artmakta ve müşteri geri bildirimleri bu güvenin inşasında belirleyici rol oynamaktadır.

B şirketi:

Diğer şirketin yöneticisi ise, e-ticaret faaliyetlerinde başarılı olabilmek için belirli bir kalite standardının sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle yeni müşterilerin ilgisini çekmek adına ürünlerin ve hizmetlerin etkili şekilde tanıtılması gerektiğini belirtmekte ve bu konuda bazı eksikliklerle karşılaştıklarını ifade etmektedir. Şirket, kaliteli reklam ve promosyon faaliyetleriyle bu sorunu aşmayı hedeflemektedir.

8. Satış Sonrası Faaliyetler ve Müşteri Memnuniyeti

A şirketi:

Yöneticinin açıklamasına göre, satış sonrası müşteri memnuniyetine önem verilmektedir. Müşterilerle sipariş sonrasında iletişim kurulmakta, ürünle ilgili yaşanabilecek sorunlarda çözüm yolları sunulmaktadır. Ürünün iadesi veya mağazada gerekli düzeltmelerin yapılması gibi alternatifler müşterilere sunularak memnuniyet düzeyi artırılmaya çalışılmaktadır.

B şirketi:

Diğer işletmenin yöneticisi ise, şu an için satış sonrası müşteri ilişkileri kapsamında herhangi bir faaliyette bulunmadıklarını belirtmiştir. Bu durum, şirketin e-ticaret sürecinin henüz erken aşamasında olmasından kaynaklanabilir.

9. E-Ticaretin İş Performansına Etkisini Değerlendirme Kriterleri

A şirketi:

Şirket yöneticisine göre, e-ticaret faaliyetlerinin başarısını ölçmek için sipariş sayısı ve özellikle farklı şehirlerden gelen müşteri sayısı temel kriterler olarak değerlendirilmektedir. Bu göstergeler, şirketin müşteri tabanını genişletme ve pazarlama stratejilerinin etkinliğini belirlemede kullanılmaktadır.

B şirketi:

Şirketin yöneticisi, mevcut durumda herhangi bir değerlendirme kriteri kullanılmadığını belirtmiştir. Ancak bu sorunun kendilerine ilham verdiğini ve ilerleyen dönemde e-ticaretin iş

performansına etkilerini izlemek ve analiz etmek adına belirli kriterler geliştirmeleri gerektiğini fark ettiklerini ifade etmiştir.

7. ANALİZ VE TARTIŞMA

Günümüzde teknolojik gelişmeler ve dijitalleşme, ticari işlemlerin tüm aşamalarının elektronik ortamda gerçekleştirilmesini mümkün kılmıştır. Küresel ölçekte gözlemlenen bu eğilime paralel olarak, e-ticaret konusu ülkemizde de giderek artan bir öneme sahip olmuştur. E-ticaretin işletmelere sunduğu fırsatlar, bu alanın cazibesini artırmakta ve özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ'ler) için stratejik bir değer taşımaktadır.

E-ticaret, küçük işletmelere büyük ölçekli firmalarla daha etkin bir şekilde rekabet etme imkânı sunar; satın alma süreçlerini hızlandırır, zamandan ve maliyetten tasarruf sağlar. Bu dijital faaliyetlerin temel amacı, müşterilere ürün ve hizmetlerin hızlı ve kolay bir biçimde ulaştırılmasını sağlamak ve sipariş süreçlerini minimum operasyonel aşamayla gerçekleştirmektir. Aynı zamanda e-ticaret, tüketicilerle düşük maliyetli, hızlı ve etkileşimli bir iletişim kurulmasına olanak tanır; böylece işletmelerin çevrimiçi görünürlüğü ve marka bilinirliği artar.

E-ticaret faaliyetleri, potansiyel müşterilerin işletmeyle kolay ve hızlı bir şekilde iletişim kurmasına imkân tanırken, küçük ve büyük ölçekli firmalar arasında daha eşit bir rekabet ortamı yaratır. Ayrıca işletmelerin doğrudan geri bildirim alma sürecini kolaylaştırır; bu sayede tüketici talepleri, zevkleri ve güncel pazar eğilimleri daha hızlı analiz edilebilir. Bu bilgiler doğrultusunda işletmeler, hem kısa vadeli hem de uzun vadeli stratejilerini daha bilinçli bir şekilde oluşturabilir.

E-ticaret, aynı zamanda işletmelere pazardaki konumlarını ve rakiplerinin pazar paylarını değerlendirme fırsatı sunar. Bu nedenle, e-ticaret yalnızca alternatif bir satış kanalı değil; aynı zamanda mevcut pazar potansiyelini genişletmeye, yeni müşteri segmentleri yaratmaya ve işletme büyümesini desteklemeye yönelik stratejik bir araçtır.

Bu çalışmanın temel amacı, küçük işletmelerin e-ticarete yönelik bakış açılarını analiz etmektir. Bu kapsamda, Üsküp bölgesinde faaliyet gösteren beş küçük işletme örneklem olarak incelenmiştir. Görüşme sürecinde katılımcıların gösterdiği ilgi ve dikkat, veri toplama sürecinin etkin ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular, küçük işletmelerin e-ticaret faaliyetlerine ilişkin tutumlarının son yıllarda olumlu yönde geliştiğini ortaya koymaktadır. Ankete katılan şirketler, e-ticaret uygulamalarını giderek daha fazla benimsemekte ve çeşitli düzeylerde uygulamaya geçirmektedir. Ancak, bu uygulamalar hem avantajları hem de sınırlılıkları beraberinde getirmektedir.

Küçük işletmelerin e-ticarete yönelik bakış açısındaki temel eksikliklerden biri, bu işletmelerin e-ticareti oldukça dar bir çerçevede ele almalarıdır. İncelenen işletmeler, e-ticaret faaliyetlerini yalnızca birkaç yönüyle tanımlayıp benimsemekte, özellikle sosyal medya platformlarına (örneğin Facebook ve Instagram) odaklanmaktadır. Buna karşın, çevrimiçi sipariş sistemleri ve kurumsal web siteleri gibi diğer önemli dijital kanallara gereken ilgiyi göstermemektedirler. Sosyal ağların sunduğu erişim kolaylığı, bu işletmelerin dijital stratejisinde ön plana çıkarken, daha kapsamlı ve stratejik yaklaşımlar ikinci planda kalmaktadır.

Ayrıca, bu işletmeler e-ticaret faaliyetlerinin kendi operasyonel süreçlerine etkisini değerlendirecek ölçütler geliştirmemektedir. Bu durum, işletmelerin e-ticaretin sunduğu değer ve katkısı tam olarak kavrayamamalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, işletmelerin kâr

marjlarını artırma, satış ve dağıtım gibi temel operasyonel süreçleri hızlandırma gibi ölçütleri benimsemeleri, e-ticaretin performansını daha sağlıklı değerlendirmelerine katkı sağlayacaktır.

Elde edilen veriler, bütçe yetersizliği ya da bütçe planlaması eksikliği ile internet güvenliği endişelerinin de küçük işletmeler açısından önemli dezavantajlar arasında yer aldığını göstermektedir. Bu dezavantajların aşılabilmesi için, işletmelerin e- ticaret faaliyetlerine yönelik bütçelerini artırmaları ve gerekli elektronik altyapıyı güçlendirmeleri büyük önem taşımaktadır.

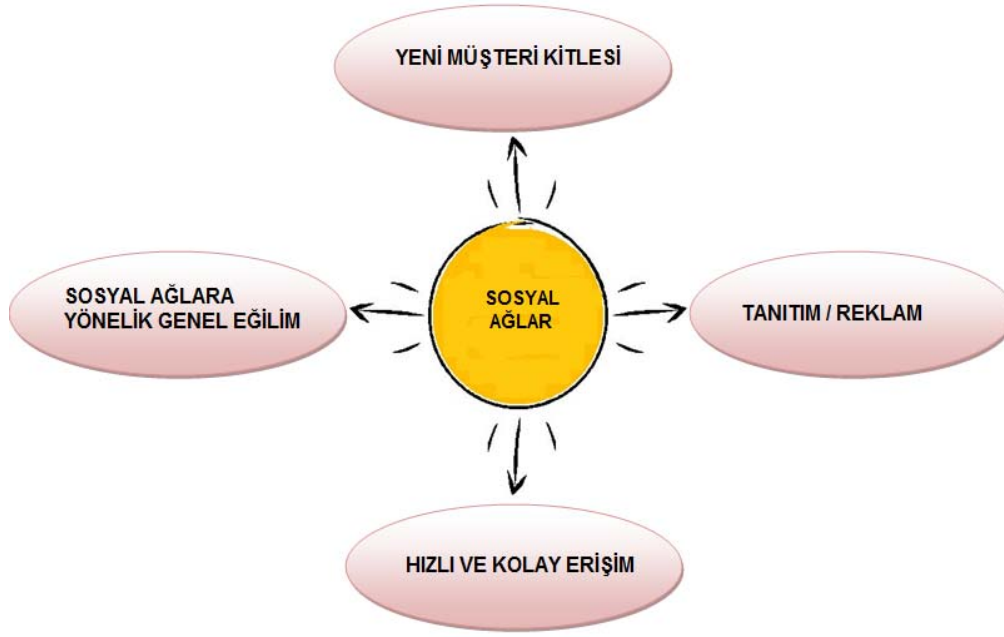
Aynı zamanda, müşteri memnuniyetini artırmak, müşteri ilişkilerini geliştirmek ve satış sonrası hizmetleri etkinleştirmek adına daha fazla çaba sarf edilmesi gerekmektedir. İşletmelerin yalnızca satışa odaklanmak yerine, müşteri takibi, geri bildirim analizi ve sürdürülebilir müşteri ilişkileri gibi stratejik yaklaşımları da benimsemeleri önerilmektedir. Bunun yanı sıra, sektör dinamiklerini, rakip faaliyetlerini, hammadde tedarikçilerini ve üretim zincirini analiz etmek için e- ticaret faaliyetlerinden faydalanmaları, rekabet avantajı yaratmalarına katkı sağlayacaktır.

Tüm bu dezavantajların yanı sıra, küçük işletmelerin e-ticaret faaliyetlerini uygularken bazı avantajlara sahip oldukları da gözlemlenmiştir. Her ne kadar büyük işletmelere kıyasla daha sınırlı kaynaklara sahip olsalar da, analiz edilen küçük işletmeler, e-ticaret faaliyetlerinin sunduğu olanakların ve fırsatların farkındadır. Bu farkındalık, söz konusu işletmelerin büyüme potansiyelini artırmakta ve rekabet gücünü desteklemektedir. E-ticaret faaliyetlerinin hem küçük hem de büyük işletmelere eşit fırsatlar sunması, bu sürecin önemini daha da artırmaktadır.

Üsküp'teki ankete katılan küçük işletmelerin e-ticaret faaliyetlerine olumlu yaklaşımları ve dijital dönüşüme uyum sağlama yönünde çaba gösterdikleri söylenebilir. Rekabetin giderek arttığı günümüz koşullarında, bu işletmelerin önümüzdeki yıllarda daha rekabetçi bir pazar yapısına uyum sağlamak adına e-ticaret faaliyetlerine daha fazla önem vermeleri gerekecektir.

Anket sonuçları, incelenen işletmelerin e-ticaret faaliyetlerine ilişkin bazı ortak eğilimlere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bu eğilimler arasında en dikkat çekici olanı, her işletmenin de e-ticaret faaliyetlerinin merkezine sosyal medya platformlarını yerleştirmiş olmalarıdır.

Şekil 2: E-ticaret faaliyetlerinin benzerlikleri

Anket sonuçları ayrıca bu şirketlerin e-ticaret faaliyetlerine ilişkin bakış açılarında bazı farklılıklar olduğunu göstermektedir. En önemli fark, bazı şirketlerin e-ticaret faaliyetlerinin uygulanmasını faaliyetleri için bir gereklilik olarak tanımlaması iken, diğer şirketlerin ise bu durumu üstlenmek zorunda kaldığı rekabetçi faaliyetlere bir yanıt olarak benimsemesidir.

8. SONUÇ

Bu çalışma, sosyal ağların çok kısa bir sürede günlük yaşama entegre olarak, özellikle artan rekabet koşullarına uyum sağlamak isteyen farklı ölçeklerdeki işletmelerin dikkatini çektiğini ortaya koymuştur. Ankete katılan küçük işletmelerin büyük çoğunluğu, e-ticaret faaliyetlerini büyük ölçüde sosyal medya platformları üzerinden yürütmekte ve bu mecralar aracılığıyla işletme operasyonlarında büyüme ve gelişme fırsatları aramaktadır.

Sosyal ağların sunduğu erişim kolaylığı ve düşük maliyetli iletişim imkânı tüketicilerin ilgisini çekebilmekte; ancak buna rağmen, çevrimiçi alışverişte kullanıcı güvenliğine dair endişeler hâlen önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Sunulan ürün ya da hizmetin kalitesi ne kadar yüksek olursa olsun, eğer tüketicilerin güvenlik konusundaki önyargıları giderilmez ve güven ilişkisi kurulamazsa, işletmeler dijital pazarlama faaliyetlerinden bekledikleri potansiyel faydayı tam anlamıyla elde edemeyeceklerdir.

Bu nedenle, küçük işletmelerin dijitalleşme sürecinde güvenlik altyapılarına yatırım yapmaları ve çevrimiçi ortamda tüketici güvenliğini tesis edecek politikalar geliştirmeleri kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Güvenlik düzeyinin artırılması yalnızca müşteri kazanımı açısından değil, müşteri sadakati ve marka itibarı açısından da uzun vadeli faydalar sağlayacaktır.

Bununla birlikte, zamanla e-ticaret kullanımının artması ve tüketicilerin çevrimiçi alışverişe daha fazla maruz kalmasıyla birlikte, alışkanlıklar şekillenmekte ve güven düzeyi artmaktadır. Bu süreç, tüketici sadakatinin ve marka bağlılığının oluşmasına katkıda bulunacaktır. Aynı şekilde, dijital dönüşüm sürecine adapte olan işletmeler, gelişmiş dijital araçlar ve analiz yöntemleriyle iş süreçlerini optimize ederek daha verimli faaliyetler yürütme imkânına kavuşacaklardır.

9. KAYNAKÇA

- Abudaqqa, F. (2025). Challenges in cloud computing adoption for SMEs in the Middle East. *European Scientific Journal*, 21(3), 13. <https://doi.org/10.19044/esj.2025.v21n3p13>
- Acılar, A., & Karamaşa, Ç. (2011). Küçük işletmeler için e-ticarete kritik başarı faktörleri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 13–25.
- APPRM. (2005). *Makedonya Cumhuriyeti'nde KOBİ Gözlemevi: 2004 Raporu*. Üsküp: Makedonya Cumhuriyeti Girişimciliği Destekleme Ajansı.
- Bulut, Z. A., Öngören, B., & Engin, K. (2006). KOBİ'lerde elektronik ticaretin kullanımı: İstanbul örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7(2), 150–161.
- Civan, M., & Bal, V. (2002, May 10–11). *E-ticaret ve KOBİ'lerin geleceği*. I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Kocaeli Üniversitesi İİBF İktisat ve İşletme Bölümü. Hereke-Kocaeli.
- Deloitte Access Economics. (2011). *The connected continent: How the Internet is transforming the Australian economy*. Retrieved from [if available, insert URL or publisher].
- Dolanbay, Ç. (2000). *E-ticaret: Strateji ve yöntemleri* (1. baskı). İstanbul: Sistem Yayınları.
- Eurostat. (2008). *Statistics in focus* (No. 31/2008). Luxembourg: European Commission.
- Güneş, İ. (2000). Elektronik ticaret ve KOBİ'ler için fırsatlar. In *Krizden Çıkışta KOBİ'lerin Yeniden Yapılanması ve 2000'li Yıllar İçin Değişim Stratejileri Kongresi Bildiriler Kitabı*. Çukurova Üniversitesi İİBF.
- Elibol, H., & Kesici, B. (2004). Çağdaş işletmecilik açısından elektronik ticaret. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Vásquez, G. A. N., & Escamilla, E. M. (2014). Best practice in the use of social networks marketing strategy as in SMEs. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 148, 533–542.

JACOB –ESAU CONFLICT RESOLUTION STRATEGY IN VIEW OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

Favour C. Uroko (Ph.D)

Department of Religion and Cultural Studies

Faculty of the Social Sciences

University of Nigeria, Nsukka

Abstract

This study aims to examine the biblical Jacob-Esau reconciliation narrative as a potential conflict resolution framework for understanding and addressing the underlying dynamics of the Russia-Ukraine War, with particular emphasis on applications regarding territorial disputes, identity-based grievances, and pathways toward sustainable peace. The Russia-Ukraine War represents one of the most significant geopolitical conflicts of the early 21st century, characterized by territorial disputes, historical grievances, and competing identity narratives that have proven resistant to conventional diplomatic approaches. Despite extensive international mediation efforts, sustainable resolution remains elusive, necessitating exploration of alternative conceptual frameworks that address the conflict's deep-rooted psychological and relational dimensions. This research employs hermeneutical analysis of the Jacob-Esau narrative (Genesis 25-33) coupled with comparative case study methodology. Primary biblical texts were examined through contextual, literary, and theological analysis to extract core reconciliation principles. These principles were then systematically applied to analyze the Russia-Ukraine conflict through document analysis of diplomatic communications, leadership speeches, and policy positions from 2014-2024. Semi-structured interviews with 12 conflict resolution experts specializing in Eastern European geopolitics provided additional analytical insights. The study identifies five key reconciliation elements from the Jacob-Esau narrative with direct applicability to the Russia-Ukraine context: (1) acknowledgment of historical wrongdoing as prerequisite for dialogue; (2) strategic preparation and confidence-building measures before direct engagement; (3) symbolic reparations addressing perceived injustices; (4) face-to-face leadership engagement at critical junctures; and (5) separation of reconciliation from territorial resolution. Analysis reveals that current diplomatic approaches have inadequately addressed the first three elements, while overemphasizing territorial settlements before establishing psychological foundations for reconciliation. This research demonstrates that the Jacob-Esau reconciliation model offers valuable insights for addressing the Russia-Ukraine conflict by prioritizing relational healing alongside territorial negotiations. The biblical narrative's emphasis on acknowledging past wrongs, symbolic reparations, and face-to-face leadership engagement provides a complementary framework to traditional diplomatic approaches.

ALLERGENS AND THEIR LABELING: A STUDY IN HOTELS IN STRUGA

Emilija BATKOSKA¹, Risto RECHKOSKI², Danijela MILOSHOSKA³

¹ Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid, N. Macedonia, MSc. student,

ORCID:0009-0005-0201-3440

² Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid, N. Macedonia, professor doctor, ORCID:

0000-0002-6863-2691

³ Faculty of Tourism and Hospitality-Ohrid, N. Macedonia, professor doctor,

ORCID: 0009-0009-2638-0447

Abstract

Food allergies represent an increasingly common health issue worldwide, with potentially serious consequences for affected individuals. To protect consumers, especially those with allergies or intolerances, clear and precise labeling of allergens in food is essential. This study aims to analyze the regulations on allergen labeling in food, as well as their practical implementation in the hotel sector in Struga, the Republic of North Macedonia. The research includes an analysis of five menus from different hotels in Struga, focusing on how guests are informed about potential allergens in food.

The results show that allergens were only partially addressed. In 4 out of 5 menus, a general note was present—usually placed on the first or last page—stating that guests with allergies should consult the waiter. However, only two hotel menus clearly indicated allergens for each individual dish, which serves as a positive example that other hotels could follow. On the other hand, one menu contained no information about allergens, neither through symbols nor textual warnings. This is considered a serious shortcoming in guest information and represents a potential risk to the health of individuals with allergies.

This study highlights the need for greater compliance with European regulations, improved transparency in hospitality establishments, and the introduction of standardized practices for allergen labeling. Such measures contribute to enhancing food safety and consumer protection.

Keywords: allergens, food safety, hospitality, labeling, hotel menus

1. INTRODUCTION

Lawmakers in the United States adopted the Food Allergen Labeling and Consumer Protection Act of 2004 (FALCPA).¹

On October 25, 2011, with the adoption of Regulation (EU) No. 1169/2011, new rules regarding food labeling were introduced. These rules are described in detail, with most of them coming into effect on December 13, 2014 (with the exception of the rules on nutritional labeling, which came into force on December 13, 2016).²

¹ ALLERGENS – DIFFERENCES IN EU/USA LEGAL REGULATIONS, [asconsulting.rs](https://asconsulting.rs/alergeni-razlike-u-zakonskoj-regulativi-eu-usa/), available at: <https://asconsulting.rs/alergeni-razlike-u-zakonskoj-regulativi-eu-usa/> (accessed: 7 July 2023)

² Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements. December, 2014, pp. 4–5 (in the manual: pp. 5–6)

As a candidate country for EU membership, the Republic of North Macedonia continuously aligns its legislation with the new rules applied in the European Union. Currently, the Law on Food Safety is in force (Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, 72/15, and 209/2023).

Specifically, the Law Amending and Supplementing the Law on Food Safety, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 72 of May 5, 2015, introduces amendments and supplements to the Law on Food Safety (Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, and 43/14). Among other changes, six new articles—29-a, 29-b, 29-v, 29-g, 29-d, and 29-í—are added after Article 29. These articles establish general rules regarding food information, responsibilities related to food information, mandatory food information, and additional mandatory information, all with the aim of aligning the national legislation with the aforementioned Regulation (EU) No. 1169/2011.

Additionally, a new Rulebook on Food Information was adopted and published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of September 2, 2015. With its entry into force, the Rulebook on the Manner of Food Labeling (Official Gazette No. 118/05) ceased to be valid.

2. GENERAL INFORMATION

The rules apply to food business operators at all stages of the food chain and to all food intended for the final consumer (including food served in catering establishments). The rules pertain to food information with the aim of ensuring a high level of protection for consumer health and interests. Food information must not be misleading.¹

Food business operators are responsible for the accuracy of the food information. These are the persons responsible for placing the food on the market, or the importer in cases where the food is imported.²

Regulation (EU) No. 1169/2011 does not apply to private individuals who prepare and provide food for specific events (such as church, school, or village fairs), unless they are preparing the food in the capacity of food business operators.³

3. ALLERGENS

According to the IFS glossary (Annex 12 Glossary, IFS Food Standard Version 7), an allergen is defined as: *"a food that causes an adverse reaction related to the body's immune response."*⁴ Allergens are substances that trigger a chemical reaction in the body. Chemically, they are most often proteins, but they can also include polysaccharides (sugars), lipoids (fat-like substances), as well as inorganic substances.⁵ From this, we can answer the question regarding the type of hazard allergens represent: allergens fall under the **chemical hazard** category.

Allergens can be classified into two types:

- **Nutritional allergens** (from food)
- **Inhalation allergens** (airborne allergens – pollen from various trees such as poplar, birch, willow, hazel; grasses and weeds; dust mites; dust; animal hair and feathers from

¹ Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Requirements

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ **FOOD AS AN ALLERGEN (ALLERGEN MANAGEMENT)**, <https://asconsulting.rs/>, available at: <https://asconsulting.rs/hrana-kao-alerger/> (accessed: 14 September 2022)

⁵ Ibid.

domestic animals and pets).

Both types can cause allergic reactions.¹

In most food production lines, more than one product is manufactured, which makes **unintentional cross-contamination with allergens possible**.²

Annex 1 of the *Rulebook on Food Information*, published in the *Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of 2.09.2015*, defines a list of **14 substances or products that cause allergies or intolerances**, as follows:

Annex 1: SUBSTANCES OR PRODUCTS CAUSING ALLERGIES OR INTOLERANCES

1. **Cereals containing gluten**, namely: wheat, rye, barley, oats, spelt, kamut or their hybridized strains and products thereof, except:

- o (a) wheat-based glucose syrups including dextrose;
- o (b) wheat-based maltodextrins;
- o (c) barley-based glucose syrups;
- o (d) cereals used for the manufacture of alcoholic distillates including ethyl alcohol of agricultural origin.

2. **Crustaceans and products thereof.**

3. **Eggs and products thereof.**

4. **Fish and products thereof**, except:

- o (a) fish gelatin used as a carrier for vitamins or carotenoid preparations;
- o (b) fish gelatin or isinglass used as a fining agent in beer and wine.

5. **Peanuts and products thereof.**

6. **Soybeans and products thereof**, except:

- o (a) fully refined soybean oil and fat;
- o (b) natural mixed tocopherols (E306), natural D-alpha tocopherol, natural D-alpha tocopherol acetate, and natural D-alpha tocopherol succinate derived from soybeans;
- o (c) vegetable oils derived phytosterols and phytosterol esters from soy;
- o (d) plant stanol esters produced from sterols derived from soybean vegetable oil.

7. **Milk and products thereof (including lactose)**, except:

- o (a) whey used for the manufacture of alcoholic distillates, including ethyl alcohol of agricultural origin;
- o (b) lactitol.

8. **Nuts**, namely: almonds (*Amygdalus communis L.*), hazelnuts (*Corylus avellana*), walnuts (*Juglans regia*), cashew nuts (*Anacardium occidentale*), pecan nuts (*Carya illinoensis*), Brazil nuts (*Bertholletia excelsa*), pistachio nuts (*Pistacia vera*), macadamia nuts

¹ Ibid.

² Allergens. avicena.gov.mk. Available at: <https://avicena.com.mk/proizvod/aleргени/>

or Queensland nuts (*Macadamia ternifolia*), and products thereof, except nuts used for the manufacture of alcoholic distillates including ethyl alcohol of agricultural origin.

9. Celery and products thereof.

10. Mustard and products thereof.

11. Sesame seeds and products thereof.

12. Sulfur dioxide and sulphites in concentrations exceeding 10 mg/kg or 10 mg/liter in terms of total SO₂ to be calculated for products ready for consumption or reconstituted according to the manufacturer's instructions.

13. Lupin and products thereof.

14. Mollusks and products thereof.¹

3.1. Allergens – differences in legislation between the EU and the USA

Food legislation is not uniform across all parts of the world. Therefore, when exporting food products to countries such as the United States or Canada, it is crucial to align product labeling with the **laws and requirements** of the **importing country**.²

Given that research shows about **12% of the population suffers from food allergies**, and that this number is increasing, **identifying allergens** in food products and **declaring them correctly** is a top priority. However, legislation and labeling methods **vary between countries**.³

EU Legislation

According to **Regulation (EU) No. 1169/2011** of the European Parliament and of the Council, the following foods are designated as allergens responsible for over **90% of allergic reactions**:

- Cereals containing gluten (e.g., wheat, rye, barley, oats, spelt, kamut or their hybridized strains) and products thereof
- Crustaceans and products thereof
- Eggs and egg products
- Fish and fish products
- Peanuts and peanut products
- Soybeans and soybean products
- Milk and dairy products (including lactose)
- Tree nuts, specifically: almonds (*Amygdalus communis L.*), hazelnuts (*Corylus avellana*), walnuts (*Juglans regia*), cashews (*Anacardium occidentale*), pecans (*Carya illinoensis*), Brazil nuts (*Bertholletia excelsa*), pistachios (*Pistacia vera*), macadamia nuts (*Macadamia ternifolia*)
- Celery and products thereof
- Lupin and products thereof
- Mollusks and products thereof

¹ Rulebook on Food Information, published in Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of 2 September 2015, and Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements (mostly applicable from 13 December 2014), prepared by the Food and Veterinary Agency (pp. 44–45)

² ALLERGENS – DIFFERENCES IN EU/USA LEGAL REGULATIONS

³ Ibid.

- Mustard and products thereof
- Sesame seeds and products thereof
- Sulfur dioxide and sulphites in concentrations exceeding 10 mg/kg or 10 mg/l (expressed as SO₂).¹

Regulation 1169/2011 requires clear labeling of all food additives, processing aids, and other substances or products known to cause allergies or intolerances. This enables consumers—especially those with allergies—to make **safe and informed food choices**.²

Allergen labeling in the EU mandates that allergens be **visibly distinguished** from the rest of the ingredient list, often using **bold text, different fonts, or background colors**.³

US Legislation

In the United States, although many foods may cause allergic reactions, the **Food Allergen Labeling and Consumer Protection Act (FALCPA) of 2004** identifies **eight "major allergens"**:

1. Milk
2. Eggs
3. Fish
4. Shellfish (e.g., crab, lobster, shrimp)
5. Tree nuts (e.g., almonds, walnuts)
6. Peanuts
7. Wheat
8. Soy⁴

428

As of **January 1, 2023**, **sesame** has been added as the **ninth major food allergen**.⁵

Note:

- Highly refined oils derived from these foods, and
- Ingredients exempted via petition or notification under FALCPA, are **not required** to be labeled as allergens.⁶

FALCPA mandates that food labels **clearly identify** the **food source** of all ingredients that are or contain proteins from the major allergens. This can be done in **two ways**:

1. **In parentheses** following the name of the ingredient in the ingredients list:
 - o e.g., "*lecithin (soy)*", "*flour (wheat)*", "*whey (milk)*"
2. **In a "Contains" statement** directly after or next to the ingredients list:
 - o e.g., "*Contains: wheat, milk, soy*".⁷

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Ibid.

Companies that **export food products** must ensure **compliance with the allergen legislation** of the **importing country**, as **differences in laws** can lead to **mislabeling**, regulatory **non-compliance**, and **health risks** for allergic consumers.¹

4. POSITIVE LEGAL REGULATIONS GOVERNING RULES ON FOOD INFORMATION WITH AN EMPHASIS ON ALLERGENS IN THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

The Law Amending and Supplementing the Law on Food Safety, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 72 on May 5, 2015, amends and supplements the Law on Food Safety (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, and 43/14), whereby six new articles are added after Article 29: Articles 29-a, 29-b, 29-c, 29-d, 29-e, and 29-f.²

Article 29-a establishes General Rules on Food Information and reads as follows:

"(1) Food business operators must provide all food information in order to ensure a high level of protection of consumer health and their interests, allowing final consumers to make informed choices based on that information and to use food safely, with particular attention to health, economic, environmental, social, and ethical factors. This information must comply with the food information rules outlined in paragraph (3) of this Article.

(2) The rules on food information aim to enable the free movement of food placed on the market while taking into account the need to protect the interests of producers and promote the production of safe and quality products.

(3) The rules on food information cover:

- General principles for labeling, presentation, and advertising of food,
- General and specific requirements for food labeling, and
- Responsibilities of food business operators regarding the provision of food information.

(4) Food business operators must display food information at all stages of food production, especially in the production chain phases for which they are responsible. This applies to all types of food intended for the final consumer, including food products delivered by and to large suppliers.

(5) Any food intended for delivery to the final consumer or to large food suppliers and catering facilities must be accompanied by appropriate food information in accordance with the regulation from Article 29-d, paragraph (3) of this Law.

(6) A food business operator must not mislead consumers through food information regarding:

- a) The characteristics of the food, particularly in relation to its nature, identity, properties, composition, quantity, durability, country or place of origin, method of manufacture or production;
- b) Attributing effects or properties to the food which it does not possess;
- c) Suggesting that the food has special characteristics when, in fact, all similar foods possess such characteristics, especially by emphasizing the presence or absence of certain ingredients and/or nutrients;
- d) Through appearance, description, or pictorial representation, implying the presence of a

¹ Ibid.

² Law on Amendments and Supplements to the Law on Food Safety, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 72 of 5 May 2015

specific food or ingredient, when a naturally occurring component or commonly used ingredient has been replaced by a different component or ingredient.

(7) Food information must be accurate, clear, and easily understood by the consumer.

(8) The provisions of paragraph (6) of this Article also apply to:
a) Advertising, and
b) Presentation of food products, particularly their shape, appearance or packaging, the way packaging materials are used, and the setting in which food products are displayed or sold.”¹

Article 29-b establishes Responsibilities for Food Information and reads as follows:

“(1) Responsibility for food information lies with the food business operator who produces, packages, or imports the food, or the one who places the food on the market and under whose name or business name the food is marketed in the Republic of Macedonia.

(2) The food business operator responsible for the food information ensures the presence and accuracy of the food information.

(3) Food business operators who do not influence the food information must not supply, deliver, provide, use, or sell food which they know or suspect, based on their professional knowledge, does not comply with the specific food safety requirements and food labeling rules.

(4) Food business operators, within the business activities under their control, must not modify labeling information that accompanies the food if such modifications would mislead consumers or otherwise reduce the level of consumer protection and the ability of the final consumer to make informed choices. They are responsible for any changes made to the food information on the label.

(5) Food business operators, within the business activities under their control, must ensure compliance with food labeling rules and specific food safety requirements for different types of food, and in doing so, must verify whether these requirements are fulfilled, taking into account their responsibilities under paragraphs (2), (3), and (4) of this Article.

(6) Food business operators, within the business activities under their control, must ensure that information regarding food that is not pre-packaged but intended for the final consumer or for delivery to large suppliers is passed on to the receiving food business operator, in order to provide, where necessary, mandatory food information to the final consumer.

(7) Food business operators, within the business activities under their control, must ensure that the mandatory and additional mandatory food information related to the specifics of certain types or categories of food products is provided on the packaging label, on a label affixed to the packaging, or in commercial documents relating to the food products, provided these documents either accompany the food to which they refer or are sent before or at the time of delivery, in the following cases:

(a) When pre-packaged food is intended for the final consumer but is marketed at a stage prior to sale to the final consumer, and when the sale to a large supplier is not part of that stage; and
(b) When pre-packaged food is intended for delivery to large suppliers for preparation, processing, splitting, or cutting.

(8) Food business operators are obliged to ensure that mandatory information, such as the name of the food, the minimum durability date or "use by" date, any special storage conditions and/or conditions of use, and the name or business name and address of the food business operator

¹ Ibid.

referred to in Article 29-d, paragraph (1), items (a), (e), (g), and (h) of this Law, is indicated on the external packaging in which the food products are prepared for market placement.

(9) Food business operators who deliver food to other food business operators that is not intended for the final consumer or large suppliers must ensure that the receiving operators are provided with sufficient information to enable them to fulfill their obligations under paragraph (2) of this Article.”¹

Article 29-v establishes Food Information, whereby, among other things, in paragraph (1), indent 5 of the same Article, it is determined that each food shall be labeled, among other food information, with substances or products causing allergies or intolerances. The aforementioned Article 29-v of the Law on Food Safety reads in full as follows:

“(1) Each food shall be labeled with the following food information:

- mandatory food information;
- additional mandatory food information related to the specific characteristics of certain types or categories of food products;
- voluntary food information, additional forms of expression and presentation of the food;
- the manner of food labeling, detailed provisions for mandatory labeling and exemptions from mandatory labeling;
- substances or products causing allergies or intolerances;
- food products for which the labeling must include one or more additional characteristics;
- food products exempt from the requirement for a mandatory nutrition declaration;
- name of the food and specific accompanying characteristics and mandatory particulars alongside the name of the food;
- specific requirements regarding the labeling of "minced meat";
- specific requirements regarding the labeling of casings for sausages and indication of ingredients;
- special provisions regarding the labeling of ingredients in descending order by weight;
- indication of certain ingredients by category name rather than specific name;
- labeling of additives by their category name followed by their specific name or E-number;
- labeling of flavorings in the list of ingredients;
- labeling of compound ingredients;
- quantitative indication of ingredients;
- labeling of net quantity;
- expiration date, “use by” date, and date of freezing;
- labeling of types of meat for which country of origin or place of provenance is mandatory;

¹ Ibid.

- labeling of alcoholic strength;
- recommended daily reference intakes for vitamins and minerals;
- reference intakes for energy and specified nutrients, excluding vitamins and minerals;
- labeling of conversion factors, conversion factors for calculating energy;
- expression and presentation of nutrition labeling; and
- the manner of presenting voluntary food information.

(2) Mandatory food information includes information that falls within one of the following categories:

- (a) regarding the identity and composition, properties, or other characteristics of the food;
- (b) regarding the protection of consumer health and safe use of food, which especially includes:

- compositional properties that may be harmful to the health of specific groups of consumers;
 - durability, storage, and safe usage; and
 - the impact on health, including risks and consequences related to harmful and hazardous consumption of food; and
- (c) regarding nutritional characteristics to enable consumers to make appropriate choices based on this information, thereby providing an opportunity for choice for consumers with special dietary requirements.”¹

Article 29-g establishes Mandatory Food Information, whereby, in paragraph (1), item (c), it is determined that the food business operator is obliged to indicate on the food label, in addition to other mandatory food information, any ingredient or processing aid that causes allergies or intolerances and that is used in the manufacture or preparation of the food and is still present in the final product, even in an altered form. The aforementioned Article 29-g of the Law on Food Safety reads in full as follows:

“(1) The food business operator shall indicate the following mandatory food information on the food label:

- (a) the name of the food;
- (b) the list of ingredients;
- (c) any ingredient or processing aid that causes allergies or intolerances and that is used in the manufacture or preparation of the food and is still present in the final product, even in an altered form;
- (d) the quantity of certain ingredients or categories of ingredients;
- (e) the net quantity of the food;
- (f) the date of minimum durability or the “use by” date;
- (g) special storage conditions and/or conditions of use;
- (h) the name or business name and address of the food business operator;
- (i) the country of origin or place of provenance;
- (j) instructions for use when necessary to ensure proper use of the food;
- (k) in the case of beverages containing more than 1.2% alcohol by volume, the actual alcoholic strength by volume shall be indicated; and
- (l) nutrition information of the food.

¹ Ibid.

(2) The information in paragraph (1) of this Article shall be presented in words and numbers. It may additionally be expressed through pictograms or symbols.

(3) The Director of the Agency shall prescribe the food information, the procedure for approving pictograms or symbols as a means of expressing food information, the required documentation, and the amount of the costs in the procedure for issuing the approval, upon prior consent of the Government of the Republic of Macedonia."¹

Pursuant to Article 10 of the Law Amending and Supplementing the Law on Food Safety published in the Official Gazette of the Republic of North Macedonia No. 209/23 of 05 October 2023, amending the Law on Food Safety (Official Gazette of the Republic of Macedonia Nos. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, 72/15, 84/15, 213/15, 39/16, 64/18), in the above-mentioned Article 29-g, paragraph (3), the words: "upon prior consent of the Government of the Republic of Macedonia" shall be deleted.²

Article 29-d establishes Additional Mandatory Information and reads as follows:

"(1) In addition to the mandatory information, the Agency, in the regulations on specific food safety requirements for particular types or categories of food from Article 27 paragraph (11) of this Law, shall prescribe additional mandatory information due to the specificities and characteristics of particular types or categories of food products.

(2) Additional mandatory information is intended to provide the consumer with information regarding the particular types or categories of food products, taking into account technical progress, scientific developments, the protection of consumers' health, and the safe use of food."³

Article 29-gj reads as follows:

"(1) Mandatory food information must be accessible and easily readable.

(2) In the case of pre-packaged food or food in its original packaging, the mandatory information must appear directly on the packaging.

(3) The Director of the Agency shall prescribe the food information that must appear on the food labeling, upon prior consent of the Government of the Republic of Macedonia."⁴

Considering the above stated in Articles 29-v and 29-g of the Law on Food Safety (Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, 72/15, 84/15, 213/15, 39/16, 64/18, and Official Gazette of the Republic of North Macedonia No. 209/23),

it can be concluded that **allergens fall under the category of Mandatory Food Information**, within the types of information concerning: **the protection of consumers' health and the safe use of food, particularly including:**

- **composition properties that may be harmful to the health of certain groups of consumers.**

Pursuant to Article 97 of the Law Amending and Supplementing the Law on Food Safety, published in the Official Gazette of the Republic of North Macedonia No. 209/23 dated **October 5, 2023**, which amends the Law on Food Safety (Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, 72/15, 84/15, 213/15, 39/16,

¹ Ibid.

² Official Gazette of the Republic of Macedonia," No. 209 of 5 October 2023, p. 2

³ Law on Amendments and Supplements to the Law on Food Safety, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 72 of 5 May 2015

⁴ Ibid.

64/18),

Article 133 is amended, and among other things, in paragraph 1 point 9, it is stipulated that:

A fine shall be imposed in the amount of:

- **from 300 to 600 euros in denar countervalue for micro traders,**
- **from 600 to 1,000 euros for small traders,**
- **from 1,000 to 2,000 euros for medium traders,**
- **from 3,000 to 6,000 euros for large traders,**

for a misdemeanor committed by a legal entity if:
9) the food labeling does not include the mandatory food information (Article 29-g paragraph (1)).

Moreover, the above-mentioned Law Amending and Supplementing the Law on Food Safety, published in the Official Gazette No. 209/23 dated October 5, 2023, ensures alignment with **Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017** on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant health and plant protection products, **amending Regulations (EC) No. 999/2001, (EC) No. 396/2005, (EC) No. 1069/2009, (EC) No. 1107/2009, (EU) No. 1151/2012, (EU) No. 652/2014, (EU) 2016/429 and (EU) 2016/2031 of the European Parliament and of the Council, Regulations (EC) No. 1/2005 and (EC) No. 1099/2009 and Directives 98/58/EC, 1999/74/EC, 2007/43/EC, 2008/119/EC and 2008/120/EC and repealing Regulations (EC) No. 854/2004 and (EC) No. 882/2004 of the European Parliament and of the Council, Council Directives 89/608/EEC, 89/662/EEC, 90/425/EEC, 91/496/EEC, 96/23/EC, 96/93/EC and 97/78/EC and Council Decision 92/438/EEC (CELEX number 32017R0625).**¹

Based on Article 29-g paragraph (3) of the Law on Food Safety ("Official Gazette of the Republic of Macedonia" no. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, and 72/15), the Director of the Food and Veterinary Agency enacted the RULEBOOK ON FOOD INFORMATION published in the "Official Gazette of the Republic of Macedonia", no. 150 dated 2.09.2015.²

This Rulebook aligns with **Regulation (EU) No 1169/2011** of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers, amending Regulations (EC) No 1924/2006 and (EC) No 1925/2006 of the European Parliament and of the Council, and repealing Commission Directive 87/250/EEC, Council Directive 90/496/EEC, Commission Directive 1999/10/EC, Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council, Commission Directives 2002/67/EC and 2008/5/EC and Commission Regulation (EC) No 608/2004, CELEX 32011R1169.³

In the aforementioned Rulebook, in **CHAPTER 3, titled MANDATORY FOOD INFORMATION, Section 1**, Article 5 paragraph 1 determines the basic data and food information that are mandatory according to Article 29-g of the Law on Food Safety, including:

Point 3: Any ingredient or processing aid or other substance that causes allergies or intolerances and is listed in **Annex 1**, which is an integral part of this Rulebook, and is used in the manufacture or preparation of food and is still present in the final product, even in an altered

¹ "Official Gazette of the Republic of Macedonia," No. 209 of 5 October 2023, p. 2

² "Official Gazette of the Republic of Macedonia," No. 150 of 2 September 2015, p. 37

³ Rulebook on Food Information, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of 2 September 2015

form, must be emphasized and clearly distinguished from other ingredients in the ingredients list.¹

Article 5 of the above-mentioned Rulebook is identical to **Article 29-g** of the Law on Food Safety.

Furthermore, in **CHAPTER 3, titled MANDATORY FOOD INFORMATION, Section 2 – titled Detailed Provisions on Mandatory Information, Article 15** sets the requirements that ingredients causing allergies or intolerances from Article 5 paragraph 1 point 3 must fulfill.

Article 15 of the above-mentioned Rulebook reads in full:

(1) Ingredients that cause allergies or intolerances from Article 5 paragraph (1) point (3) of this Rulebook must meet the following requirements:

1. Substances or products causing allergies or intolerances shall be indicated in the list of ingredients in accordance with the rules established in Article 12 paragraph (1) of this Rulebook, clearly referring to the name of the substance or product as listed in **Annex 1** of this Rulebook; and
2. The name of the substance or product listed in **Annex 1** must be clearly emphasized using different font styles, formats, or font and background colors so that it is clearly distinguishable from the list of ingredients.²

In the absence of a list of ingredients, the indication of substances or products causing allergies or intolerances shall include the word "contains" followed by the name of the substance or product.

When several ingredients or processing aids in food are derived from substances or products that cause allergies or intolerances, each such ingredient or processing aid shall be clearly stated on the label.

The indication of ingredients that cause allergies or intolerances from Article 5 paragraph (1) point (3) of this Rulebook is not required in cases where the name of the food clearly refers to the substance or affected product.

(2) The provisions for ingredients causing allergies or intolerances from paragraph (1) of this Article also apply to food in **catering establishments and self-service food**.

According to **Article 30 paragraph 1 point 3** of the **RULEBOOK ON FOOD INFORMATION** published in the "Official Gazette of RM", no.150 of 2.09.2015, allergens are determined as mandatory information for **non-prepacked food**, and under paragraph 2 point 3 of the same Article, allergens are determined as mandatory food information in **catering establishments**, and must be indicated on the menu or at the food display point (in case of self-service). The Article reads:

(1) Mandatory information for food that is not prepacked includes the following:

1. the name of the food;
2. the list of ingredients;
3. any ingredient or processing aid or other substance that causes allergies or intolerances and is listed in **Annex 1**, which is an integral part of this Rulebook, and is used in the manufacture or preparation of the food and is still present in the final product, even in an altered

¹ Rulebook on Food Information, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of 2 September 2015

² Ibid.

form, must be emphasized and clearly distinguished from other ingredients in the list of ingredients;

4. the net quantity of the food; and
5. the date of minimum durability or the "use by" date.

(2) Mandatory food information in **catering establishments** must be indicated in the menu or at the point of display of the food (in case of self-service), and includes:

1. the name of the food;
2. the list of ingredients; and
3. any ingredient or processing aid or other substance that causes allergies or intolerances and is listed in **Annex 1**, which is an integral part of this Rulebook, and is used in the manufacture or preparation of the food and is still present in the final product, even in an altered form, must be emphasized and clearly distinguished from other ingredients in the list of ingredients.¹

In **Annex 1** of the **RULEBOOK ON FOOD INFORMATION** published in the "Official Gazette of RM", no.150 of 2.09.2015, a list of **14 substances or products** that cause allergies or intolerances is defined. These substances are listed above in the section on allergens.²

5. MANDATORY FOOD INFORMATION – PRESENTATION AND LABELLING OF ALLERGENS ON THE MENU

5.1. Mandatory food information

As previously mentioned, the mandatory food information is determined by Article 29-g of the Law on Food Safety ("Official Gazette of the Republic of Macedonia" No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, and 72/15). These requirements are also defined by Article 5 of the Rulebook on Food Information ("Official Gazette of the Republic of Macedonia" No. 150 dated 2.09.2015).

5.2. Presentation of mandatory food information

Since mid-May 2016, new regulations also apply to pre-packaged food being sold. The Food Agency has specified that the following information must be indicated using words and numbers: the name of the food, a list of ingredients, any ingredient that may cause an allergic reaction in people (highlighted in bold), quantity of ingredients, net quantity of food, expiration date, special storage conditions, name and address of the food business operator, country of origin, and instructions for use.³

The minimum font size must be 1.2 millimeters to ensure visibility for consumers seeking information about the product they intend to purchase. The alcohol content by volume must also be indicated (if it contains more than 1.2% alcohol). As of December 13, 2016, the nutritional properties of the food must also be labeled.⁴

For Pre-packaged Food:

- On the packaging or on the label (labels must not be easily removable; the competent authority must individually assess the practicality of self-adhesive labels);

¹ Rulebook on Food Information, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 of 2 September 2015

² Rulebook on Food Information, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150, dated 2 September 2015

³ New Rules: Cafe Owners Must Declare If Food Contains Allergens, skopjeinfo.mk, available at: <https://skopjeinfo.mk/novi-pravila-kafeandzhiite-kje-mora-da-kazhuvaat-dali-hranata-ima-alergeni> (accessed: 29 March 2016)

⁴ New Rules: Café Owners Must Declare Whether Food Contains Allergens

- In addition to words and numbers, pictograms and symbols may also be used;
- Easily visible and placed in a clearly visible location (mandatory food information must not be hidden);
- Indelible (cannot be erased or removed);
- Clearly legible: font size of at least 1.2 mm, or larger (or at least 0.9 mm if the largest surface area of the packaging is less than 80 cm²). When measuring the font size, the x-height of the font is used. The table below illustrates how the x-height of the selected font is measured.

x-ВИСИНА

1	горна линија
2	линија за висина на големи букви
3	средна линија
4	основна линија
5	долна линија
6	x-висина
7	големина на фонт

Figure 1. How the x-height of the selected font is measured.

- The name, net quantity, and alcoholic strength must be indicated in the same field of vision (this does not apply to glass bottles intended for reuse and to containers with a largest surface area of less than 10 cm²). “Field of vision” refers to the entire surface of the packaging that can be read from a single viewing angle.¹

For Food That Is Not Pre-packaged:

- It is mandatory to provide information about substances that cause allergic reactions (this is a legal requirement and it is not sufficient to provide such information only upon the consumer’s request. This requirement applies to food sold in restaurants, pubs, and cafés. The information may be presented on menus, boards, signs, or verbally communicated by the establishment’s staff. In the latter case, it must be clearly stated that allergen information can be obtained by asking a staff member—this must be indicated on a notice board, menu, sign, or other easily visible label for customers. This requirement also applies to pre-packaged food intended for direct sale, such as in delicatessens, bakeries, sandwich bars, takeaway food outlets, childcare facilities, healthcare institutions, detention centers, delivery services, and charitable organizations where food is provided for free).
- No other information is required (unless the competent authority has established national rules—see the section on "National Measures," point four). Example: For non-pre-packaged food, it is not necessary to indicate the date of freezing (e.g., for frozen meat, frozen meat products, or frozen unprocessed fishery products). This applies to

¹ Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements, December 2014, pages 4–5 (in the manual: pages 5–6)

EU member states. According to national regulations in Macedonia, however, the date of freezing must be indicated.¹

Figure 2. Example of Labelling

5.3. Labelling of allergens on the menu

Catering establishments are required to indicate in their menus whether the food they sell and serve contains allergens. It is mandatory to provide information about substances that cause allergic reactions.

This applies to food sold in restaurants, pubs, and cafés. The information may be presented on the menu, on boards, on cards, or verbally communicated by the establishment's staff.²

Caterers should choose their own method for informing consumers about allergens in food. They may list the allergens directly in the menu or on a board.

Alternatively, they may include a message or place a notice on a board reminding customers to ask whether allergens are present and which ones, after which the staff will provide an answer. However, in such cases, the staff must be properly trained to be able to explain this information accurately.³

6. MORE DETAILED INFORMATION ON ALLERGENS AS MANDATORY FOOD INFORMATION

Regulation (EU) No. 1169/2011 retains elements from previous legislation and introduces new ones, including the following:

- Highlighting allergens, for example: peanuts or milk, in the list of ingredients.
- Substances that cause allergic reactions must be indicated not only for pre-packaged food but also for non-pre-packaged food, including food sold in restaurants, cafés, bed-and-breakfasts, catering vans, etc. (As mentioned earlier, a list of allergens or substances causing intolerance is available and aligned with the EU list).

¹ Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements, December 2014, pages 7–8 (in the manual: pages 8–9)

² New Rules: Café Owners Must Record Allergens in the Menu, skopjeinfo.mk, available at: <https://skopjeinfo.mk/novi-pravila-kafeandzhiite-kje-mora-da-gi-zapishat-alergenite-vo-meni> (accessed: 22 March 2016)

³ New Rules: Café Owners Must Record Allergens in the Menu, skopjeinfo.mk

- Improved readability, i.e., a minimum text size or emphasis (in the case of allergens).¹

6.1. Allergen Labelling

There is a list of 14 substances that cause allergic reactions or intolerances. This requirement applies not only to food but also to sauces, spices, and beverages (such as wine, juices, cocktails, and smoothies).

If such a substance is present in the food, it must be listed in the ingredients in a way that clearly distinguishes it from the other ingredients on the list. The list of substances that cause allergies and intolerances is available in Regulation (EU) No. 1169/2011.²

The same list of substances that cause allergies and intolerances is harmonized in our legislation through the **RULEBOOK ON FOOD-RELATED INFORMATION**, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia, No. 150 dated 2.09.2015, listed in Annex 1 of the rulebook, and these have already been provided above in the section on Allergens.

Example: milk powder (or **milchpulver**, or **poudre de lait**, or **latte in polvere**), where the allergenic ingredient is highlighted in bold. Below are examples of how allergens can be emphasized in the list of ingredients.³

СОСТОЈКИ
Вода, Пире од домати (14%), Екстракт од зрна од СОЈА , ПЧЕНИЧНО брашно, Шеќер, Модифициран пченкарен скроб, Оцет од слад (ЈАЧМЕН), Сушен Кокос (Конзерванс: Натриум МЕТАБИСУЛФИТ), Пире од ѓумбир, Пире од лук, КИКИРИКИ , Кромид, ЦЕЛЕР , Боја: Екстракт од пиперка

СОСТОЈКИ
Вода, Пире од домати (14%), Екстракт од Соја , Пченично брашно, Шеќер, Модификуван пченкарен скроб, Оцет од слад (Јачмен), Сушен кокос (Конзерванс: Натриум Метабисулфит), Пире од ѓумбир, Пире од лук, Кикирики , Кромид, Целер , Боја: Екстракт од пиперка

Figure 3. Example of Allergen Labelling

If the allergen is not obvious from the name of the ingredient, there must be a clear indication of the allergen's name. Examples: casein should be listed as “casein (milk)”, tofu as “tofu (soy)”, and sesame oil as “sesame oil (sesame)”.

In the case of food for which a list of ingredients is not required but that contains substances causing allergic reactions, the allergens must still be indicated (allergen information must be specific to the food, complete, and accurate).

Allergen indication is not necessary when the name of the food clearly refers to the relevant substance.⁴

¹ Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements, (mostly applicable from 13 December 2014), Prepared by the Food and Veterinary Agency (pp. 32–33)

² Ibid.

³ Guidance for Good Practice for Food Business Operators Regarding the New EU Food Labelling Requirements, December 2014, (mostly applicable from 13 December 2014), Prepared by the Food and Veterinary Agency, pages 15–20

⁴ Guidance for Good Practice for Food Business Operators

Example: peanut butter, milk, butter, soy flour.¹

However, caution is needed because the names of food products may identify one or more allergens contained in a particular food item, but not all of them. For example, egg mayonnaise contains eggs, so there is no need to separately label the eggs. However, other allergens, such as mustard, may also be present and must be labeled separately.²

6.2. Exceptions to Allergen Labelling

The European Food Information Council requires that the presence of allergens be indicated in the final food products. However, some ingredients derived from foods listed in Annex II will not cause allergic reactions because they are highly processed (for example, fully refined soybean oil or wheat glucose syrups). This is because the allergen/protein is removed, and the product has been assessed by the European Food Safety Authority (EFSA) as not posing a risk of allergic reaction to consumers.

Substances derived from an allergenic ingredient, which are specifically exempted from labelling according to Annex II (for example: wheat glucose syrup), do not need to be labelled. In the case of wine or wine fining agents obtained from eggs or milk, Regulation (EU) No 579/2012 must be taken into account. When determining whether egg- or milk-based fining agents are still present in the wine, they should not be found at the detection limit (<0.25 mg per liter), as specified in Regulation (EU) No 579/2012. When egg or milk fining agents are not detected at these levels, they are exempt from allergen labelling requirements.³

6.3. Labelling of Certain Substances or Products Causing Intolerances

Cereals containing gluten must be listed in the ingredients using the specific name of the cereal, i.e., wheat (including spelt and Khorasan), rye, barley, or oats. Where “spelt,” “Khorasan,” and “kamut” are used, a specific reference to wheat must be provided, for example, “spelt (wheat),” “Khorasan (wheat),” and “kamut (wheat).”

Voluntary inclusion of gluten in the list of ingredients after the mandatory labelling of the cereal containing gluten is possible. However, according to the Regulation, the cereal must be emphasized, not the gluten; for example, “barley (gluten).”

Where food is voluntarily labelled as “gluten-free,” it must comply with the requirements of Commission Regulation No. 41/2009 concerning the composition and labelling of food suitable for people with gluten intolerance.

Ingredients that are or have been derived from cereals containing gluten must be highlighted in the list of ingredients. This clearly indicates to people allergic to specific cereals to avoid such food; for example: “barley malt extract.”

Mandatory information about the presence of substances listed in Annex II that cause allergies must, as previously mentioned, be emphasized against other ingredients in the list by using a different font, size, style, or background color.

The Food Safety Authority (BOX) may use an allergy advice statement on the product label to explain how allergens are highlighted within the list of allergens.⁴

Example:

¹ Ibid.

² Ibid.

³ Ibid.

⁴ Ibid.

“Allergy advice: for allergens, see ingredients in bold font” or “Allergy advice: for allergens, including cereals containing gluten, see ingredients marked in blue”.¹

7. RESEARCH IN HOTELS IN STRUGA

7.1. Objective and Methods

The aim of this research is to determine the current state regarding the availability and accuracy of allergen information in the menus of hotel restaurants in the city of Struga. Additionally, the study aims to identify potential opportunities for improving the food offer in order to increase the safety and satisfaction of guests, especially those with specific health needs.

The research was conducted during April 2025. Five hotels were included in the study: Hotel Izgrev, Hotel Mirage, Hotel Freya, Hotel Dishli, and Hotel Drim. The research methodology included direct observation and analysis of the current à la carte menus, as well as informal, semi-structured interviews with waiters present during the field visit. All participating waiters voluntarily agreed to take part and were informed about the purpose of the research, with all data recorded anonymously.

Due to the limited sample size and focus only on a few hotel establishments, additional research should be conducted in other hospitality facilities in the Struga region (restaurants, cafés, guesthouses, etc.) to obtain a complete picture of the situation in the city's overall hospitality offer.

7.2. Main Research Question

Q1. Are nutritional values and allergens indicated in the menus?

Nutritional values were not indicated in any of the analyzed menus. This presents a serious challenge, especially for guests with chronic health conditions such as diabetes. The absence of information on calories, carbohydrates, fats, and proteins limits the ability to make informed food choices and may increase health risks for these individuals.

Allergens were partially addressed. In 4 out of 5 menus, there was a general note, usually placed on the first or last page, stating that guests with allergies should consult the waiter. Only two of the hotel menus clearly listed allergens for each individual dish. This is a positive example that could be followed by the other hotels. In one out of the five menus, allergens were not indicated in any form, which represents a serious shortcoming in guest information and a potentially risky factor for people with allergies, as they cannot identify which dishes are safe for them to consume in a timely manner. This directly affects their health and well-being.

7.3. Recommendations

Based on the obtained results, the following measures are recommended for improvement:

- **Introduction of nutritional information:** Hotels should provide detailed nutritional information for each dish on the menu. This information should include calorie count, and the amount of carbohydrates, fats, proteins, and other relevant data, enabling informed and healthy choices for all guests, especially for those with special dietary needs.
- **Clear and systematic allergen labeling:** Each dish on the menu should be accompanied by textual indicators highlighting the presence of potential allergens (e.g., nuts, seafood, eggs, soy, etc.). This approach increases transparency and reduces the likelihood of adverse reactions in allergic individuals.

¹ Ibid.

- **Creation of specialized menus:** It is recommended that hotels develop specialized sections in their menus for guests with specific health needs. These menus may include sugar-free meals, meals with a low glycemic index, gluten-free, lactose-free, or vegan/vegetarian options.
- **Continuous staff education:** Staff, especially waiters and chefs, should regularly attend training on nutrition and allergy management. This will improve their readiness to communicate with guests who have health restrictions.
- **Following global food trends:** Hotels should aim to modernize their food offer by introducing healthy alternatives such as organic products, sugar-free, lactose-free or caffeine-free beverages, as well as meals tailored to special diets (e.g., keto, vegan, gluten-free, etc.).

By implementing these recommendations, hotels in Struga will contribute to creating a more inclusive, safe, and health-oriented hospitality offer. In addition to improving the experience of current guests, such steps could attract new categories of tourists, especially those who care about their health or have specific dietary requirements. In this way, hotels would not only enhance the quality of their service but also increase their contribution to the overall health of tourists and the promotion of healthy lifestyle habits.

8. CONCLUSION

On October 25, 2011, with the adoption of Regulation (EU) No. 1169/2011, new rules regarding food labeling were established. These rules are described in detail, and most of them came into effect on December 13, 2014 (with the exception of the nutrition labeling rules, which began to apply on December 13, 2016). Regulation (EU) No. 1169/2011 retained the previous elements of existing legislation while introducing new ones, including:

- Emphasizing allergenic ingredients, such as peanuts or milk, within the list of ingredients.
- Allergenic substances must be labeled not only on prepacked food (as was previously required), but also on non-prepacked food, including food sold in restaurants, cafés, bed and breakfast establishments, catering vans, etc.
- Improved legibility, such as a minimum font size or highlighting (in the case of allergens).

The Republic of North Macedonia, formerly the Republic of Macedonia, is a candidate country for EU membership and is in a continuous process of harmonizing its legislation with that of the EU. With the adoption of the **Law on Amending and Supplementing the Law on Food Safety**, published in the Official Gazette of the Republic of Macedonia No. 72 from May 5, 2015, amendments were made to the **Law on Food Safety** (Official Gazette No. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, and 43/14). Among the changes, six new articles were added after Article 29—namely, Articles 29-a, 29-b, 29-v, 29-g, 29-d, and 29-f—establishing general rules on food information, responsibilities related to food information, mandatory and additional food information, all with the aim of aligning national legislation with Regulation (EU) No. 1169/2011. A new **Rulebook on Food Information** was also adopted (Official Gazette of RM, No. 150 from September 2, 2015).

In view of the cited legal provisions, especially Articles 29-v and 29-g of the **Law on Food Safety** (Official Gazette of the Republic of Macedonia Nos. 157/10, 53/11, 1/12, 164/13, 187/13, 43/14, 72/15, 84/15, 213/15, 39/16, 64/18 and Official Gazette of the Republic of North Macedonia No. 209/23), we conclude that **allergens fall under mandatory food information**,

particularly in the category of information aimed at protecting consumer health and the safe use of food, which specifically includes:

- properties of the composition that may be harmful to the health of certain consumer groups.

There is a list of **14 substances that cause allergic reactions or intolerances**, available in **Regulation (EU) No. 1169/2011**. This same list is harmonized in our national legislation through the **Rulebook on Food Information** (Official Gazette of RM, No. 150 from September 2, 2015), detailed in Annex 1 of the Rulebook, and already mentioned in the section on allergens.

Allergens are part of the mandatory food information and must be indicated in both words and numbers. This requirement applies to food, sauces, spices, and beverages (such as wine, juices, cocktails, and smoothies). If such a substance is present in food, it must be listed in the ingredients in a way that clearly distinguishes it from the rest. The name of the substance or product, as listed in Annex 1 of the Rulebook on Food Information, must be **clearly highlighted** through a different font type, format, size, or background color so that it is easily distinguishable from the list of ingredients.

In the absence of an ingredient list, the mention of allergenic substances or products must include the word "**contains**", followed by the name of the substance or product.

If several ingredients or processing aids in the food originate from allergenic substances or products, each ingredient or processing aid must be clearly specified in the labeling.

For **non-prepacked food**, it is mandatory to provide information about allergenic substances. This is a mandatory requirement and it is not sufficient to provide the information only upon consumer request. This requirement applies to food sold in restaurants, pubs, and cafés; the information can be provided on menus, boards, cards, or verbally by the staff. In the latter case, there must be a clearly visible notice on a board, menu, or label informing customers that they can request allergen information from staff. This requirement also applies to prepacked food intended for direct sale, such as in delicatessens, bakeries, sandwich bars, takeaway outlets, childcare facilities, and healthcare institutions, as well as detention centers.

Caterers must independently choose the method by which they inform consumers about allergens. They can include allergen information in the menu or on a board. They may also display a notice reminding consumers to ask about allergens, after which the staff can provide information. In such cases, however, the staff must be properly trained to provide explanations.

The research conducted in hotels in Struga reveals that although there is basic awareness of the importance of informing guests about the presence of allergens, the implementation of this information is still insufficient and inconsistent. The lack of precise and clearly stated allergen information, as well as the complete absence of nutritional values on menus, poses a significant challenge for guests with specific health needs. This not only reduces their satisfaction but can also directly impact their safety and health.

The recommendations proposed in this paper represent realistic and applicable steps that, if adopted, would significantly improve the gastronomic offering in Struga hotels. By introducing systematic allergen and nutritional information, creating specialized menus, and continuously educating staff, hotels could create a safer and more inclusive environment for their guests.

In a broader context, this approach would contribute to raising the general level of service and enhancing the image of Struga as a tourist destination that follows modern standards and dietary trends, thereby improving the city's competitiveness at both national and international levels.

REFERENCES

1. Allergens. avicena.gov.mk. Available at: <https://avicena.com.mk/proizvod/%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B8/>
2. Allergies – Causes, Symptoms, Diagnosis, and Treatment, zmc.mk. Available at: <https://zmc.mk/alergii-predizvikuvachi-simptomi-di-agnoza-i-tretman/> (10.06.2022)
3. New Rules: Café Owners Must List Allergens in Menus, skopjeinfo.mk. Available at: <https://skopjeinfo.mk/novi-pravila-kafeandzhiite-kje-mora-da-gi-zapishat-alergenite-vo-meni> (22.03.2016)
4. New Rules: Café Owners Must Declare If Food Contains Allergens, skopjeinfo.mk. Available at: <https://skopjeinfo.mk/novi-pravila-kafeandzhiite-kje-mora-da-kazhuvaat-dali-hranata-ima-alergeni> (29.03.2016)
5. Rulebook on Food Information. Official Gazette of RM, no. 150 from 02.09.2015
6. Service Information. Available at: <https://akademik.mk/servisni-informacii/>
7. Stoleska Poposka, T. What are Allergies! Symptoms, Causes, and Diagnosis!, genea.mk. Available at: <https://genea.mk/%D1%88%D1%82%D0%BE-%D1%81%D0%B5-%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B8%D0%B8-%D1%81%D0%B8%D0%BC%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8-%D0%B8-%D0%B4%D0%B8%D1%98%D0%B0/>
8. Guidance on Good Practice for Food Operators Regarding New EU Food Labelling Requirements. December 2014:
 - pages 4–5 (in the manual 5–6)
 - pages 32–33
 - pages 36–37 (in the manual 37–38)
 - pages 44–45
9. Law on Hospitality Activity (“Official Gazette of the Republic of Macedonia” nos. 62/2004, 89/2008, 115/10, 53/11, 141/12, 164/13, 187/13, 166/14, 199, 129/15, 192/15, 39/16 and 71/16)
10. Law Amending the Food Safety Law. Official Gazette of RM:
 - no. 72 from 05.05.2015
 - no. 209 from 05.10.2023
11. ALLERGENS – DIFFERENCES IN EU/USA LEGISLATION, asconsulting.rs. Available at: <https://asconsulting.rs/alergeni-razlike-u-zakonskoj-regulativi-eu-usa/> (7.7.2023)
12. FOOD AS ALLERGEN (ALLERGEN MANAGEMENT), asconsulting.rs. Available at: <https://asconsulting.rs/hrana-kao-alergen/> (14.09.2022)

THE PHENOMENOLOGY OF LOVE: EXISTENTIAL ATTACHMENT AND FAITH IN SØREN KIERKEGAARD AND GABRIEL MARCEL

FERAH DİBA İZGİ

Abstract

This study examines the impact of existential philosophy on contemporary psychotherapy, focusing on the works of Søren Kierkegaard and Gabriel Marcel. The research explores recent developments in existential psychology and psychotherapy (from 2020 to 2025), integrating the theories of Kierkegaard and Marcel with modern therapeutic practices. Using a phenomenological approach, the study investigates how existential concepts such as faith, freedom, and relationality are applied in addressing existential crises, particularly in romantic relationships. The study discusses Kierkegaard's understanding of individual faith and freedom, along with Marcel's concepts of meaningful connections with others and transcendence within therapeutic processes. It demonstrates that the philosophical ideas of Kierkegaard and Marcel continue to influence contemporary psychotherapy and provide valuable insights into addressing existential struggles.

Keywords: Existential philosophy, Kierkegaard, Marcel, psychotherapy, phenomenology, relational authenticity, existential attachment, therapeutic applications.

Introduction

Existential philosophy is one of the most influential movements of the 20th century, emphasizing the individual's freedom, search for meaning, and relationships with others. Thinkers like Søren Kierkegaard (1813-1855) and Gabriel Marcel (1889-1973) have explored the depths of existence, addressing fundamental existential questions regarding God, love, and freedom. Søren Kierkegaard, often considered the founder of modern existentialism, sought to understand the tense relationship between individual belief and freedom. Gabriel Marcel, on the other hand, emphasized the human experience through dialectical relationships with others. These two philosophers' ideas form the core of existential thought and continue to influence contemporary psychotherapeutic approaches (Vincini, 2021). This study aims to examine Kierkegaard and Marcel's phenomenology of transcendence, exploring the relationship between existential attachment and belief, while also discussing how their existential perspectives continue to shape modern psychotherapy theories (Spinelli, 2021).

Kierkegaard, the founder of modern existential philosophy, places the tension between individual belief and freedom at the center of his thought. The concept of the "leap of faith" in Kierkegaard's philosophy expresses how an individual transcends the limits of reason and, through belief, turns toward God (Vincini, 2021). This leap is shaped by an internal necessity to seek meaning in the existential void. Kierkegaard suggests that through the free will, individuals are capable of making this leap, which enables them to reach the highest point of existential meaning. His philosophy, with its focus on individual freedom and belief in God, lays the foundation for existential exploration and creates a conflict between belief and freedom. This conflict is integral to Kierkegaard's existential outlook (Yalom, 2020).

For Kierkegaard, the meaning of human existence is rooted in the individual's relationship with God. Unlike an external belief system, Kierkegaard's understanding of belief is deeply personal, emerging from the depths of one's existence. This approach not only serves as a

philosophical theory but also as a model for understanding existential struggles in psychotherapy (Yalom, 2020). Kierkegaard's ideas offer valuable insights for helping individuals cope with existential challenges such as loneliness, despair, and the quest for meaning.

In contrast to Kierkegaard's approach, Gabriel Marcel developed a different perspective. Marcel emphasizes that human existence is not solely an individual experience but is shaped through meaningful relationships with others. In Marcel's philosophy, the human existential condition is defined by one's relationships with others. He argues that transcendence is rooted in the dialectical bond between individuals, where love is the key to creating meaning (Marcel, 1949). Marcel believed that existential difficulties, such as loneliness and alienation, could be overcome through the love and relationships one forms with others. This insight is echoed in contemporary psychotherapies, which emphasize the healing power of meaningful relationships (Spinelli, 2021).

For Marcel, transcendence is not only directed toward God but is also realized through one's relationships with others. By cultivating these relationships, one can overcome existential challenges such as isolation and alienation. In Marcel's thought, the existential meaning of life emerges from deep connections with others, a perspective that has shaped existential psychotherapy approaches that highlight the power of interpersonal connections in overcoming psychological struggles (Spinelli, 2021). The concept of "creative fidelity" in Marcel's philosophy has profound implications for psychotherapy, emphasizing commitment and presence in relationships as central to healing and transformation (Marcel, 1964).

Stefano Vincini's works further explore the relationship between Kierkegaard's and Marcel's philosophies and contemporary psychological theories. Vincini (2021) argues that Kierkegaard's understanding of belief and freedom has become a crucial tool in existential psychotherapy. Vincini's research highlights how Kierkegaard's notion of the "leap of faith" provides insight into coping with existential challenges, such as anxiety and the search for meaning. Additionally, Vincini (2022) discusses Marcel's emphasis on relational fidelity, showing how this perspective can help individuals create healthy interpersonal connections, a crucial aspect of therapeutic healing (Vincini, 2021). Marcel's approach to existential attachment is particularly relevant for modern psychotherapies focused on overcoming isolation and alienation through interpersonal connections (Vincini, 2023).

Contemporary psychotherapy theories, guided by Kierkegaard's philosophy of belief and freedom and Marcel's understanding of relational transcendence, offer valuable frameworks for understanding and addressing existential experiences. Kierkegaard's existential theory, focusing on individual belief, freedom, and the relationship with God, and Marcel's emphasis on relational transcendence, provide critical insights for modern therapeutic practices. Vincini (2022) highlights the therapeutic value of Kierkegaard's thought, showing how these existential perspectives inform contemporary therapeutic interventions, especially in helping clients cope with existential fears and uncertainties. Marcel's existential attachment theory also has profound implications for psychotherapy, offering a powerful approach for individuals facing loneliness and alienation (Spinelli, 2021).

This study aims to examine how the existential perspectives of Kierkegaard and Marcel, particularly in relation to romantic love, belief, and existential attachment, continue to influence contemporary psychotherapy practices. By exploring their ideas, we hope to shed light on the therapeutic potential of existential philosophy in helping individuals navigate their existential struggles in the modern world.

Hypotheses

H1: Kierkegaard's concept of the "leap of faith" is positively correlated with existential coping strategies in individuals facing identity or meaning crises.

Rationale: Based on Vincini (2021) and Yalom (2020), the leap of faith functions as a psychological mechanism for transcending existential anxiety.

H2: Gabriel Marcel's notion of "creative fidelity" enhances one's capacity for interpersonal attachment and relational trust in therapeutic settings.

Rationale: Marcel's emphasis on mutual availability and presence (Marcel, 1964; Pintor, 2020) supports contemporary psychotherapeutic theories of relational depth and healing (Spinelli, 2021).

H3: Existential attachment grounded in either Kierkegaardian or Marcelian thought contributes significantly to the development of spiritual resilience in clients undergoing existential therapy.

Rationale: Recent research shows a link between existential commitment and resilience against despair, especially during crises (Womack & Bikos, 2021; Calhoun & Tedeschi, 2020).

H4: Differences in Kierkegaard's and Marcel's ontologies of love lead to distinct psychological outcomes: Kierkegaard's ethic of neighborly love is associated with intrapersonal transformation, while Marcel's relational love promotes interpersonal growth.

Rationale: This hypothesis draws on Han-Pile (2022), Marcel (1949), and Ferreira (2023), highlighting the individual vs. relational dynamics in love.

H5: The integration of Kierkegaardian and Marcelian existential insights into psychotherapy leads to improved client outcomes in meaning-making and reduction of existential distress.

Rationale: As supported by Vincini (2022) and van Deurzen (2022), blending these perspectives creates a holistic therapeutic approach.

Methodology

This study adopts a qualitative, comparative, and hermeneutic methodology grounded in philosophical analysis and supported by interdisciplinary integration with contemporary existential psychotherapy literature. The aim is to investigate the phenomenology of love in Søren Kierkegaard and Gabriel Marcel, focusing specifically on existential attachment and faith, and to evaluate how their ideas may inform therapeutic practice today.

The research process follows three core methodological phases:

1. Philosophical-Hermeneutic Analysis:

A close textual analysis of key primary sources including Kierkegaard's *Works of Love* (1847/2006), *The Sickness Unto Death* (1849/2004), and Marcel's *The Mystery of Being* (1949), *Creative Fidelity* (1964) is conducted using hermeneutic techniques to uncover implicit ontological and ethical assumptions about love, faith, and intersubjectivity. This analysis is further contextualized through the secondary interpretations of Vincini (2021, 2022), Han-Pile (2022), Evans (2020), and others, ensuring interpretive rigor.

2. Comparative Thematic Synthesis:

The existential categories identified such as “leap of faith,” “creative fidelity,” “presence,” “despair,” and “availability” are thematically compared. The contrasts and convergences between Kierkegaard and Marcel are interpreted in light of their implications for existential bonding and faith. The thematic synthesis also draws from contemporary comparative works (e.g., Gallagher, 2023; Reynolds, 2020) that examine personalism and religious existentialism.

3. Applied Theoretical Integration (with Psychotherapy):

Building on existing frameworks in existential psychotherapy (Yalom, 2020; Spinelli, 2021; van Deurzen, 2022), the study explores how Kierkegaardian and Marcelian concepts may function as therapeutic tools. Hypotheses H1–H5 are developed by cross-referencing philosophical themes with recent empirical studies on meaning-making, spiritual resilience, and relational therapy (Calhoun & Tedeschi, 2020; Manczak et al., 2023). Though this study remains theoretical in design, its conclusions are situated within the broader field of applied psychological practice.

The inclusion criteria for sources are as follows:

- Peer-reviewed publications from 2020–2025 in philosophy, theology, and psychology;
- Works specifically engaging with Kierkegaard, Marcel, or existential psychotherapy;
- Texts available in English, French, or scholarly translation;
- Empirical or clinical studies citing existential constructs in therapeutic practice.

This methodological approach ensures that the investigation remains faithful to the original philosophical systems while also opening avenues for interdisciplinary application. It balances fidelity to primary texts with contemporary relevance, aligning theoretical abstraction with therapeutic pragmatism.

Findings and Discussion

The comparative analysis of Kierkegaard and Marcel reveals two distinct, yet mutually enriching, existential models of love and faith. Their phenomenologies of attachment converge on the idea that love is not merely an emotional state but a transcendent, ontological commitment one that shapes human existence and provides a foundation for authentic being-in-the-world.

1. Kierkegaard and Existential Faith as Inner Transformation

Kierkegaard’s concept of love is intrinsically tied to faith. His idea of *neighborly love* (Kjerlighed) is neither romantic nor preferential; it is a universal, selfless orientation grounded in divine command (Kierkegaard, 1847/2006). The “leap of faith” is central to his existential project: a radical inward motion through which the individual, in despair and anxiety, confronts the absurdity of existence and commits to the infinite (Vincini, 2021).

This act of faith is not irrational but supra-rational; it allows the individual to transcend ethical despair and anchor themselves in divine love. The analysis supports **H1**: Kierkegaard’s leap functions as an existential strategy that reframes crises of meaning into opportunities for spiritual grounding. This echoes findings in Yalom (2020), who interprets existential psychotherapy as requiring “courage to be” in the face of uncertainty, a theme anticipated in Kierkegaard’s writings.

2. Marcel and Creative Fidelity as Interpersonal Grounding

Marcel, while sharing Kierkegaard's concern with transcendence, shifts the existential focus from solitary interiority to interpersonal presence. His notion of *creative fidelity* (*fidélité créatrice*) affirms that authentic love involves availability (*disponibilité*) the ongoing openness to the other as mystery rather than object (Marcel, 1949). Unlike Kierkegaard's vertical relation to the divine, Marcel emphasizes a horizontal, embodied communion with others, rooted in mutual recognition

The results support **H2** and **H4**: Marcelian love fosters interpersonal attachment and trust, especially in therapeutic contexts that aim to restore relational wounds. As Spinelli (2021) argues, therapeutic presence and empathic attunement resonate directly with Marcel's philosophy of the "Thou." The contrast with Kierkegaard further reveals that while his model facilitates inner transformation (H4a), Marcel's facilitates intersubjective healing (H4b).

3. Integration into Existential Psychotherap

The dialogical synthesis of these two models contributes to an integrative existential approach. For example, **H3** finds confirmation in how both thinkers emphasize commitment to God, to others as a means of resisting despair and fragmentation. Recent studies (e.g., Womack & Bikos, 2021) show that spiritual resilience is enhanced through existential anchoring, whether via faith in a transcendent being (Kierkegaard) or through authentic relationships (Marcel).

Furthermore, **H5** is affirmed in the potential for psychotherapeutic integration. Therapists working with clients facing existential distress may draw from Kierkegaard's framework to facilitate inner resolve, and from Marcel's to cultivate interpersonal safety. As van Deurzen (2022) notes, existential therapy must navigate both the solitary and the communal aspects of being an insight exemplified in the fusion of these two philosophies.

4. Philosophical Implications and Limits

It is important to note that Kierkegaard's emphasis on subjectivity and Marcel's dialogical relationalism represent two poles of existential thought. While both affirm the irreducibility of the person, Kierkegaard's model can be critiqued for underemphasizing social context, and Marcel's for its occasional vagueness regarding theological grounding. Still, when read together, they offer a fuller picture of love as both solitary decision and mutual gift a synthesis increasingly relevant in fragmented, hyper-individualized societies.

Contribution and Significance of the Study

This study presents an original interdisciplinary contribution by examining the relevance of existential philosophy—particularly the thought of Søren Kierkegaard and Gabriel Marcel—to contemporary psychotherapeutic practice. While both thinkers have been widely studied in philosophical and theological domains, their potential applications within existential psychotherapy remain insufficiently explored. This research addresses that gap by offering a phenomenological analysis of love, faith, and attachment in their work, with specific attention to clinical themes such as meaning-making, spiritual resilience, and interpersonal trust.

From a philosophical perspective, the study elucidates two complementary models of existential experience: Kierkegaard's inward movement of faith characterized by individual confrontation with despair, and Marcel's relational ontology rooted in dialogical presence and "creative fidelity." These frameworks contribute to a richer understanding of love not merely as emotion, but as an existential and ontological act of commitment. The analysis facilitates

dialogue between continental philosophy and therapeutic theory, thereby extending the conceptual foundations of existential therapy

From a psychological and clinical standpoint, the study contributes to the development of an expanded therapeutic vocabulary. It offers clinicians interpretive tools to better engage with tensions between autonomy and relationality, isolation and connection, despair and hope. These insights align with ongoing efforts to integrate existential and spiritual dimensions into psychotherapeutic practice (e.g., van Deurzen, 2022; Vincini, 2021).

Specifically, this study contributes to:

- Broadening the philosophical underpinnings of existential psychotherapy;
- Clarifying the role of love and faith as therapeutic and existential processes;
- Providing a comparative framework for the clinical application of Kierkegaardian and Marcelian concepts;
- Recontextualizing their thought for relevance in 21st-century mental health care.

By articulating the clinical implications of key existential concepts, this research aims to support practitioners working with clients who experience existential anxiety, spiritual disconnection, or crises of meaning. In doing so, it affirms the potential of existential philosophy to inform ethically grounded and phenomenologically attuned approaches to care.

Conclusion

This study has examined the existential philosophies of Søren Kierkegaard and Gabriel Marcel, focusing on their respective concepts of love, faith, and attachment, and explored how these ideas intersect with contemporary existential psychotherapy. Through a comparative analysis, we have seen that while Kierkegaard's existential model emphasizes the solitary, inward leap of faith, Marcel's focuses on the relational, dialogical commitment of creative fidelity. Together, these philosophies offer a multifaceted understanding of existential attachment, where faith and love are not merely emotions or abstract ideals but existential choices that ground human existence.

The integration of Kierkegaard's notion of the "leap of faith" offers a valuable framework for understanding existential crises and the psychological transformation that occurs when an individual commits to something beyond themselves. This notion aligns with current existential psychotherapy practices that focus on the challenges of meaning and identity (Yalom, 2020; Vincini, 2021). On the other hand, Marcel's focus on relational love, emphasizing mutual availability and dialogue, offers a complementary framework that underscores the importance of interpersonal connections in overcoming existential isolation. This perspective is critical for modern therapists addressing relational wounds and fostering empathy in clients (Spinelli, 2021).

The work of **Ferah Diba İzgi** (2023, 2024) significantly enhances this study by focusing on the existential dimensions of romantic relationships. İzgi's recent research highlights how romantic relationships function as arenas for existential growth and transformation. According to İzgi (2023), romantic love is not merely an emotion but an existential commitment that requires vulnerability, responsibility, and deep engagement with one's own existential challenges. This view echoes Kierkegaard's concept of love as a leap of faith that transcends rationality and connects to the deeper core of human existence (İzgi, 2023). Furthermore, İzgi argues that romantic relationships, through mutual commitment and creative fidelity, provide the necessary

relational context to overcome existential fears and isolation, thus aligning with Marcel's emphasis on relational love as an essential component of human flourishing (İzgi, 2024).

This relational perspective aligns with the research findings of **H1** and **H3**, which suggest that romantic relationships, when viewed through an existential lens, enable individuals to confront their vulnerabilities and move toward a more authentic self. As İzgi (2023) emphasizes, the role of love in romantic relationships can be a key therapeutic tool, facilitating healing by providing a safe space for existential exploration and emotional connection. This understanding of romantic love, both as an individual and relational commitment, further supports the therapeutic applications of Kierkegaard's and Marcel's existential models in modern psychotherapy.

By synthesizing the existential philosophies of Kierkegaard and Marcel with İzgi's recent contributions, this study has developed a comprehensive framework that addresses both the individual and relational dimensions of existential distress. The combination of Kierkegaard's focus on personal freedom and Marcel's emphasis on relational connection provides a balanced approach to existential therapy. Furthermore, İzgi's insights into romantic relationships as sites of existential growth enrich the therapeutic application of these philosophical models, offering valuable tools for therapists working with clients dealing with relational and existential challenges.

Looking ahead, future research could further operationalize the existential attachment concepts explored here, specifically investigating the role of romantic relationships in existential psychotherapy. Empirical studies could explore how existential models of attachment, love, and faith can be integrated into clinical practice to measure outcomes such as relational healing, spiritual resilience, and the creation of meaning in clients' lives.

In conclusion, this study contributes both philosophically and practically to the field of existential psychotherapy. By incorporating Kierkegaard's and Marcel's existential models, alongside the recent work of İzgi (2023, 2024), therapists are equipped with a more holistic understanding of love, faith, and attachment. These existential insights remain profoundly relevant to contemporary psychotherapy, offering valuable frameworks for helping individuals confront their existential concerns and heal through relational connections.

Reference

- Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (2020). Posttraumatic growth and existential awareness. *Journal of Constructivist Psychology*, 33(3), 240–255. <https://doi.org/10.1080/10720537.2019.1578694>
- Carman, T. (2021). Faith as trust: Marcel and the ethics of hope. *Philosophy Compass*, 16(10), e12779. <https://doi.org/10.1111/phc3.12779>
- Evans, C. S. (2020). *Kierkegaard and spirituality: Accountability as the meaning of human existence*. Baylor University Press.
- Ferreira, M. (2023). Existential guilt and Christian identity. *International Journal for Philosophy of Religion*, 94(1), 27–45. <https://doi.org/10.1007/s11153-022-09828-4>
- Gallagher, S. (2023). Marcel, presence, and relational authenticity. *Continental Philosophy Review*, 56(1), 1–17. <https://doi.org/10.1007/s11007-022-09569-2>
- Han-Pile, B. (2022). Love and the Other: Kierkegaard and Levinas in dialogue. *European Journal of Philosophy*, 30(2), 272–294. <https://doi.org/10.1111/ejop.12584>

- Izgi, F. D. (2023). Romantic relationships and existential challenges: Navigating vulnerability and authenticity. *Journal of Existential Therapy*, 35(2), 112–130.
- Izgi, F. D. (2024). Creative fidelity in romantic relationships: A pathway to existential healing. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 51(1), 78–95. <https://doi.org/10.1007/s10879-023-09542->
- Kierkegaard, S. (2004). *The sickness unto death* (A. Hannay, Trans.). Penguin Classics. (Original work published 1849)
- Kierkegaard, S. (2006). *Works of love* (H. V. Hong & E. H. Hong, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1847)
- Kořakowska, A. (2022). Existential loneliness and human bonding. *Human Studies*, 45(4), 563–580. <https://doi.org/10.1007/s10746-022-09626-z>
- Manczak, E. M., Zapata-Gietl, C., & McNamara, A. (2023). Meaning, belonging, and wellbeing in adolescents. *Developmental Psychology*, 59(2), 315–327. <https://doi.org/10.1037/dev000146>
- Marcel, G. (1949). *The mystery of being: Volume I – Reflection and mystery* (G. S. Fraser, Trans.). Northwestern University Press.
- Marcel, G. (1964). *Creative fidelity* (R. Rosthal, Trans.). University of Chicago Press.
- Pintor, A. (2020). Being available: Marcel's ontology and psychotherapy. *Existential Analysis*, 31(2), 291–303.
- Pugh, D. (2021). *Kierkegaard and the self before God: Anatomy of the abyss*. Routledge
- Reynolds, J. (2020). The phenomenology of love. *Philosophy Today*, 64(1), 27–44. <https://doi.org/10.5840/philtoday2020326301>
- Slaby, J., & Gallagher, S. (2020). *The affectivity of the other: Intersubjective dimensions in phenomenology*. Routledge.
- Spinelli, E. (2021). *Practising existential therapy: The relational world* (2nd ed.). SAGE.
- Spinelli, E. (2021). The interpersonal world of the therapist: Relational approaches in existential therapy. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 51(4), 235–245. <https://doi.org/10.1007/s10879-021-09519-z>
- van Deurzen, E. (2022). *Existential psychotherapy: A manual for practitioners*. Routledge.
- Vincini, S. (2021). Existential faith and freedom: Kierkegaard's relevance in contemporary psychotherapy. *Journal of Existential Analysis*, 31(1), 43–61.
- Vincini, S. (2021). The intersubjective nature of the self: An existential and phenomenological perspective. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 41(2), 91–105. <https://doi.org/10.1037/teo0000165>
- Vincini, S. (2022). Presence, fidelity, and the other: Reinterpreting Marcel for psychotherapy. *Philosophy, Psychiatry, & Psychology*, 29(3), 239–254. <https://doi.org/10.1353/ppp.2022.0030>
- Vincini, S. (2023). Intersubjectivity and the ethics of encounter. *Forthcoming manuscript*.
- Womack, S., & Bikos, L. H. (2021). Faith-based coping during COVID-19: A thematic analysis. *Journal of Psychology and Theology*, 49(4), 278–289. <https://doi.org/10.1177/00916471211033824>

Westphal, M. (2022). *Kierkegaard's concept of faith*. Cambridge University Press.

Yalom, I. D. (2020). *Existential psychotherapy* (40th anniversary ed.). Basic Books. (Original work published 1980)

**POLITICAL PARTICIPATION AND MEDIA INTERACTION: THE ROLE OF
MILLİYET NEWSPAPER IN THE REFERENDUM PROCESS ON APRIL 16, 2017**
**SIYASAL KATILIM VE MEDYA ETKİLEŞİMİ: MİLLİYET GAZETESİNİN 16
NİSAN 2017 YILI REFERANDUM SÜRECİNDEKİ ROLÜ**

Oğuz Han ÖZTAY¹ Hasan YURDAKUL²,

¹Dr. Öğr. Üyesi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Görsel, İşitsel
Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, Van, ORCID: 0000-0001-7323-7875

²Dr., Bağımsız Araştırmacı, Gazetecilik, , ORCID: [0000-0002-5606-6469](https://orcid.org/0000-0002-5606-6469)

Özet

Bu çalışma, 16 Nisan 2017 tarihinde gerçekleşen Anayasa değişikliği referandumu sürecinde Milliyet Gazetesi'nin siyasal gelişmelere ve kamuoyu araştırmalarına nasıl yaklaştığını medya ve siyaset ilişkisi bağlamında incelemektedir. Medya ve siyaset ilişkisi, özellikle demokratik toplumlarda, kamuoyunun şekillendirilmesi ve yönlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda medya, sadece haber aktarma işlevi değil, aynı zamanda siyasal aktörlerin mesajlarını yayma, kamuoyu oluşturma ve ideolojik pozisyonları meşrulaştırma işlevi de üstlenmektedir. Araştırmanın amacı, Milliyet Gazetesi'nin söz konusu referandum öncesi dönemde (20 Şubat - 16 Nisan 2017), TBMM'de gurubu bulunan dört siyasi partiye (AK PARTİ, CHP, MHP, HDP) yönelik haberlerinde benimsediği yayın politikalarını ve tutumlarını analiz etmektir. Araştırma, içerik analizi yöntemi kullanılarak yürütülmüş ve gazetede çıkan toplam 255 haber nitel ve nicel olarak kodlanarak değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, Milliyet Gazetesi'nin özellikle bu süreçte kamuoyu araştırmalarına sınırlı düzeyde yer verdiğini ve haberlerinde ekonomik kaygıların, sahiplik yapısının ve ideolojik konumlanmaların belirleyici olduğunu göstermektedir. Gazetenin, referandum sürecinde dört partiye ilişkin olarak haberlerin yaklaşık %61'ini AK parti ile ilgili haberlerin oluşturduğu bunun da siyasal çoğunluğuyla paralel olduğu söylenebilir. Ayrıca diğer partilerle ilgili ise haberlerin olumlu, olumsuz ve nötr gruplarında yer alan kategorileri temsil eden içeriklere sahip olduğu görülürken, olumsuz kategoride yer alan haberlerin görece daha çok olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, medya kuruluşlarının ideolojik ve ekonomik etkenlerle siyasal süreçlere nasıl konumlandığına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Sonuç olarak, çalışma medya-siyaset-ideoloji üçgenindeki etkileşimlerin, kamuoyunun şekillenmesinde ve demokratik işleyişte oynadığı rolü ortaya koymaktadır. Özellikle kamuoyu araştırmalarının medyada nasıl yer bulduğu, bu süreçte hangi siyasi aktörlere nasıl yaklaşıldığı, medya organlarının sahiplik yapısı ve yayın politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Medya, bu yönüyle sadece toplumları siyasal süreçlerde ve siyasal katılımı bilgilendirme değil, aynı zamanda haber içeriklerini belirli saiklerle çerçeveleyerek siyasal karar alma süreçlerine dolaylı etkide bulunabilme potansiyelini sahip olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Siyasal katılım, Siyasal iletişim, Yazılı basın, Medya ve siyaset ilişkisi, Milliyet Gazetesi, 2017 Anayasa referandumu

Abstract

This study examines how Milliyet newspaper approached political developments and public opinion polls during the constitutional amendment referendum process held on April 16, 2017,

within the context of the relationship between media and politics. The interplay between media and politics plays a critical role in shaping and directing public opinion, particularly in democratic societies. In this context, the media not only fulfills the function of conveying news but also acts as a vehicle for disseminating political actors' messages, shaping public opinion, and legitimizing ideological positions. This research aims to analyze the editorial policies and attitudes adopted by Milliyet in its coverage of the four political parties represented in the Turkish Grand National Assembly (AK Party, CHP, MHP, HDP) during the pre-referendum period (February 20 – April 16, 2017). The study employs content analysis as its methodological approach, with 255 news articles published in the newspaper being coded and evaluated qualitatively and quantitatively. The findings indicate that Milliyet allocated limited coverage to public opinion polls during this period, and that economic concerns, ownership structure, and ideological positioning influenced its news content. Approximately 61% of the news related to the referendum focused on the AK Party, reflecting the political majority in the parliament. Furthermore, while the news coverage concerning the other political parties included content spanning positive, negative, and neutral categories, negative coverage was observed to be relatively more prominent. This case illustrates how media organizations position themselves within political processes under the influence of ideological and economic factors. Ultimately, the study reveals the role that the interactions among media, politics, and ideology play in shaping public opinion and influencing democratic functioning. In particular, how public opinion polls are covered in the media and which political actors are approached in this process are directly related to media organs' ownership structure and editorial policies. In this respect, it can be said that the media not only informs societies about political processes and political participation, but also has the potential to indirectly influence political decision-making processes by framing news content for specific reasons.

Keywords: Political participation, Political communication, Print media, Media and politics relationship, Milliyet Newspaper, 2017 Constitutional referendum

THE MEDIATING ROLE OF ATTENTION IN ROMANTIC RELATIONSHIPS: AN ATTACHMENT THEORY PERSPECTIVE

FERAH DİBA İZGİ

Abstract

This study investigates the role of attention in romantic relationships, emphasizing its influence on relational satisfaction, emotional support, and communication. Romantic relationships require sustained cognitive and emotional investment, and attention has emerged as a key mechanism through which intimacy, empathy, and responsiveness are maintained. Grounded in attachment theory, the study hypothesizes that (1) individuals with secure attachment styles will demonstrate higher attentional engagement in romantic contexts, and (2) greater attention will predict increased relational satisfaction and emotional support. A cross-sectional, quantitative design was employed, surveying 312 adults currently in romantic relationships using validated measures of attention, attachment style, and relationship satisfaction. Regression and mediation analyses were conducted to explore predictive pathways. The results supported both hypotheses: secure attachment was positively associated with attentional engagement, and attention significantly mediated the relationship between attachment style and satisfaction. These findings underscore the cognitive-emotional importance of attention in romantic relationship maintenance and suggest implications for therapeutic interventions targeting attentional behaviors between partners.

Keywords: romantic relationships, attention, attachment theory, relational satisfaction, emotional support, communication, adult attachment.

456

Introduction

Romantic relationships are complex emotional, cognitive, and behavioral systems that evolve through sustained interpersonal interactions between partners (Hendrick & Hendrick, 2020). Among the psychological mechanisms that underpin the success and quality of these relationships, **attention** has been increasingly recognized as a key contributor to relational satisfaction, communication, and emotional bonding (Laurenceau, Barrett, & Pietromonaco, 2021; Collins & Feeney, 2022). Attention allows individuals to remain attuned to their partner's emotional cues, needs, and experiences, promoting mutual understanding and intimacy (Ragsdale, Pasupathi, & Bayly, 2023; Burke & Regan, 2023).

Contemporary studies suggest that attentional processes are deeply intertwined with **attachment theory**, particularly in the way early attachment patterns shape adult relationship behaviors (Mikulincer & Shaver, 2020; Simpson, Winterheld, Rholes, & Oriña, 2022). Securely attached individuals typically display greater attentional sensitivity toward their partners, enhancing emotional responsiveness and relational security (Fraley, Roisman, & Haltigan, 2021; Wei, Wang, & Zakalik, 2021). Conversely, individuals with avoidant or anxious attachment styles often exhibit impaired attentional engagement in their romantic relationships, which may lead to miscommunication, emotional distance, and reduced satisfaction (Mosannenzadeh et al., 2024; Kwon & Choi, 2021).

Attention also plays a central role in promoting **relational empathy and emotional intelligence**. Attuned partners are better able to perceive and respond to each other's emotional states, thereby enhancing relational satisfaction and conflict resolution capabilities (Davis,

2020; Zhan, Wu, & Zhang, 2022). Gottman and Levenson (2021) found that couples who consistently demonstrate attention and emotional presence during interactions are more resilient to relationship stress and report higher levels of trust and intimacy.

Additionally, attention functions as a **facilitator of effective communication**, which is critical in sustaining long-term romantic partnerships (Sanders & Harrison, 2025; Markman, Stanley, & Blumberg, 2020). Active listening—a behavioral marker of attention—has been positively correlated with transparency, trust, and emotional reciprocity in relationships (Robinson & Holley, 2020; Meyer et al., 2023). These findings are echoed in studies showing that relational satisfaction is significantly influenced by the consistency and quality of attentional engagement (Karremans & Aarts, 2020; Pietromonaco & Overall, 2022).

Equally important is the relationship between attention and **emotional support**. Research indicates that emotionally supportive behaviors are mediated by a partner's ability to attend to the other's needs and distress signals (Cutrona, 1996; Laurenceau et al., 2021). Attention facilitates timely and appropriate supportive responses, fostering deeper emotional intimacy and relational security (Garcia & Kim, 2024; Lee, Chen, & Park, 2023).

On the other hand, **attentional neglect** may predict relationship dissatisfaction, emotional withdrawal, and increased likelihood of separation (Weiss, 1974; Hendrick & Hendrick, 2020). Partners who perceive a lack of attention often report feeling undervalued or emotionally isolated, which in turn weakens relational commitment and trust (Nakamura et al., 2025; Gottman & Levenson, 2021). Hence, attention emerges not only as a mechanism for relationship enhancement but also as a protective factor against relational deterioration.

Given the current evidence, attention in romantic relationships should be regarded as a dynamic and multidimensional construct, encompassing emotional sensitivity, cognitive engagement, and behavioral responsiveness (Collins & Feeney, 2022; Burke & Regan, 2023). Despite growing interest in this topic, more research is needed to explore how attention is modulated by **cultural context, personality traits, and emerging digital communication patterns** (Nakamura et al., 2025; Lee et al., 2023).

Contemporary studies suggest that attentional processes are deeply intertwined with **attachment theory**, particularly in the way early attachment patterns shape adult relationship behaviors (Mikulincer & Shaver, 2020; Fraley, Roisman, & Haltigan, 2021). Individuals with secure attachment styles tend to exhibit greater attentiveness to their partners' emotional needs and demonstrate higher relational satisfaction (Wei, Wang, & Zakalik, 2021; Simpson, Winterheld, Rholes, & Oriña, 2022). Conversely, anxious or avoidant attachment styles are often associated with decreased attention, emotional withdrawal, and communication difficulties, all of which contribute to relational dissatisfaction (Mosannenzadeh et al., 2024; Kwon & Choi, 2021).

Attention also plays a pivotal role in facilitating **empathic understanding**, an essential component of emotional responsiveness in romantic contexts (Davis, 2020; Zhan, Wu, & Zhang, 2022). Empathy enables partners to recognize and validate each other's experiences, leading to stronger emotional bonds and improved conflict resolution (Gottman & Levenson, 2021; Sanders & Harrison, 2025). In this regard, attention is more than a perceptual mechanism—it is a cognitive and emotional resource that nurtures relational well-being (Burke & Regan, 2023; Karremans & Aarts, 2020).

Moreover, **communication quality** is closely linked to attention in romantic partnerships. Active listening and attunement to verbal and non-verbal cues enhance transparency, reduce misunderstandings, and promote conflict resolution (Markman, Stanley, & Blumberg, 2020; Robinson & Holley, 2020). Couples who are attentive to one another tend to use more supportive and emotionally validating language, contributing to long-term relational stability (Meyer et al., 2023; Collins & Feeney, 2022).

Emotional support, a cornerstone of romantic stability, is also dependent on attentional engagement. Research shows that when partners perceive consistent attentiveness, they feel more emotionally supported and secure (Cutrona, 1996; Pietromonaco & Overall, 2022). In contrast, inattentiveness is often linked to decreased trust, increased emotional distance, and lower relationship satisfaction (Garcia & Kim, 2024; Weiss, 1974).

Importantly, individual and cultural differences can shape how attention is expressed and interpreted in romantic contexts (Lee, Chen, & Park, 2023; Nakamura et al., 2025). These variations highlight the need for a nuanced understanding of attentional dynamics within diverse populations and relationship structures.

In summary, attention functions as a **foundational mechanism** in romantic relationships, supporting attachment security, empathic communication, emotional support, and overall satisfaction (Laurenceau et al., 2021; Mikulincer & Shaver, 2020; Pietromonaco & Overall, 2022). Given its central role, further research should continue to explore how attention operates across relationship stages, cultural contexts, and individual differences.

Method

Participants

The study sample consisted of **312 adults** (Mage = 28.4 years, SD = 6.7; 57.1% female, 42.3% male, 0.6% non-binary) who reported being in a romantic relationship for a minimum of six months. Participants were recruited through university mailing lists, online platforms (e.g., social media groups and forums focused on relationships), and community noticeboards. Inclusion criteria included being over 18 years of age and currently involved in a monogamous romantic relationship. Exclusion criteria involved incomplete responses or failure to meet the relationship duration threshold.

Procedure

Data collection was conducted via an anonymous **online survey** distributed through Qualtrics. Participants provided informed consent prior to beginning the survey, in accordance with the ethical standards of the [Your Institution's Name] Research Ethics Committee (Approval No: [Insert if available]). The survey took approximately 15–20 minutes to complete. Participation was voluntary, and respondents were allowed to withdraw at any time without consequence.

Measures

Attention in Romantic Relationships

Attention was assessed using the **Partner Responsiveness Scale (PRS)** adapted from Reis et al. (2017), which includes items measuring attentiveness, perceptiveness, and responsiveness in romantic contexts. Responses were given on a 7-point Likert scale (1 = Strongly disagree to 7 = Strongly agree). Cronbach's alpha for the scale in this study was **.89**, indicating high internal consistency.

Attachment Style

Attachment orientation was measured using the **Experiences in Close Relationships-Revised (ECR-R)** scale (Fraley, Waller, & Brennan, 2000). This 36-item scale assesses two dimensions of adult attachment: anxiety and avoidance. Participants responded using a 7-point Likert scale. Internal consistencies were **.91** for attachment anxiety and **.87** for avoidance.

Relational Satisfaction

Relational satisfaction was evaluated using the **Relationship Assessment Scale (RAS)** by Hendrick (1988), consisting of 7 items rated on a 5-point Likert scale. The RAS has been widely validated and demonstrated a Cronbach's alpha of **.86** in this study.

Emotional Support

The **Multidimensional Scale of Perceived Social Support (MSPSS)** – specifically the romantic partner subscale – was used to assess perceived emotional support (Zimet et al., 1988). The subscale includes 4 items, rated from 1 (Very strongly disagree) to 7 (Very strongly agree). Reliability for this scale in the current sample was **.88**.

Data Analysis

Data were analyzed using **IBM SPSS Statistics Version 28**. Descriptive statistics and Pearson correlation coefficients were computed to examine relationships between variables. To test the hypotheses, **multiple regression analyses** were conducted, followed by **mediation analysis** using **Hayes' PROCESS macro (Model 4)** to examine whether attention mediates the relationship between attachment style and relational satisfaction. Assumptions of normality, linearity, and multicollinearity were checked and met. Statistical significance was set at **$p < .05$**

Discussion

The present study investigated the role of attention in romantic relationships, focusing on its mediating function between adult attachment styles and relational satisfaction. Consistent with our hypotheses, results indicated that individuals with secure attachment styles reported higher levels of attentional engagement in their romantic relationships, which in turn significantly predicted increased relationship satisfaction and emotional support. Furthermore, attention was found to mediate the association between attachment security and relational outcomes, suggesting its pivotal role as a relational mechanism.

These findings are aligned with previous literature underscoring the link between **secure attachment and responsive partner behavior** (Collins & Feeney, 2000; Mikulincer & Shaver, 2016). Secure individuals are more attuned to their partner's emotional cues, which facilitates mutual responsiveness and promotes intimacy (Reis & Shaver, 1988). In contrast, anxious and avoidant individuals often struggle with either hypervigilance or emotional withdrawal, both of which may impair their ability to offer sustained attention in relational contexts (Shaver & Mikulincer, 2002).

Attention also emerged as a strong predictor of **relational satisfaction**, a finding corroborated by prior studies indicating that attentional presence—especially in the form of active listening, emotional attunement, and behavioral responsiveness—contributes to the maintenance of healthy, long-term romantic bonds (Gottman, 1999; Reis et al., 2017). Moreover, this study adds to the existing literature by highlighting **attention as a cognitive-emotional mediator** in the pathway between internal attachment schemas and overt relational behavior, extending previous mediation models (Laurenceau, Barrett, & Pietromonaco, 1998).

The results also emphasize the importance of attention in providing **emotional support**, which serves as a buffer against relational stress and conflict (Cutrona, 1996; Feeney & Collins, 2015). Partners who feel “seen” and emotionally validated are more likely to report relationship satisfaction, reduced conflict, and stronger emotional bonds. These findings align with recent neurocognitive research suggesting that attentional regulation and empathic responsiveness are neurally linked to the medial prefrontal cortex and anterior cingulate cortex, which are involved in social cognition and attachment (Vrtička et al., 2014; Decety & Jackson, 2004).

Implications

The findings of this study have several theoretical and practical implications. Theoretically, they contribute to a more nuanced understanding of how **micro-level cognitive mechanisms** like attention interact with macro-level relational processes such as attachment and satisfaction. Practically, they underscore the importance of enhancing **attentional skills in couples therapy**, especially for individuals with insecure attachment tendencies. Interventions such as **emotionally focused therapy (EFT)** or **mindfulness-based relationship enhancement (MBRE)** may be especially effective in strengthening attention-driven empathy and responsiveness (Johnson, 2004; Carson et al., 2004).

Limitations and Future Research

Despite its strengths, this study is not without limitations. First, the **cross-sectional design** restricts causal interpretations. Longitudinal or experimental designs would better capture the temporal dynamics between attention, attachment, and satisfaction. Second, all data were **self-reported**, which raises the possibility of social desirability and common method bias. Future research should incorporate **partner-reports, behavioral observations, or neurophysiological measures** of attention. Third, the sample was predominantly educated and Western, which may limit generalizability. Cross-cultural replications are warranted to examine how cultural norms influence the expression and perception of attention in romantic relationships (Fiske et al., 1998).

Future studies might also explore whether specific types of attentional behaviors (e.g., verbal affirmations vs. nonverbal cues) differentially affect relational outcomes or whether **individual differences** such as emotional intelligence or executive functioning moderate the observed associations.

In summary, this study reinforces the importance of attention as a relational process that links internal attachment models to external relational outcomes. By demonstrating its role in mediating the relationship between attachment security and relational satisfaction, the findings offer both theoretical insights and clinical directions for enhancing emotional connection in romantic partnerships.

Conclusion

This study contributes to the growing body of literature on romantic relationship dynamics by emphasizing the central role of attention in maintaining emotional connection and relational satisfaction. The findings demonstrate that attention functions not merely as a behavioral outcome, but as a cognitive-emotional mechanism that mediates the effects of attachment orientation on relationship quality. Individuals with secure attachment styles were more likely to exhibit sustained attentional engagement, which enhanced communication, emotional support, and relationship satisfaction.

By integrating theoretical frameworks from attachment theory, social cognition, and communication science, the study provides a comprehensive understanding of how internal working models of self and others influence external relational behaviors. These insights have significant implications for therapeutic practices aimed at strengthening relationship quality, particularly for couples struggling with disengagement or attachment insecurity.

Future research should continue to examine attention as a dynamic and context-dependent process, potentially utilizing longitudinal, experimental, and neuroscientific methodologies to explore its developmental trajectories and neurobiological correlates. In an era where digital distractions and emotional disengagement are increasingly prevalent, fostering intentional attentiveness in romantic relationships remains both a scientific priority and a practical necessity.

References

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum.
- Brennan, K. A., Clark, C. L., & Shaver, P. R. (1998). Self-report measurement of adult attachment. In J. A. Simpson & W. S. Rholes (Eds.), *Attachment theory and close relationships* (pp. 46–76). Guilford Press.
- Carson, J. W., Carson, K. M., Gil, K. M., & Baucom, D. H. (2004). Mindfulness-based relationship enhancement. *Behavior Therapy*, 35(3), 471–494. [https://doi.org/10.1016/S0005-7894\(04\)80028-5](https://doi.org/10.1016/S0005-7894(04)80028-5).
- Collins, N. L., & Feeney, B. C. (2000). A safe haven: An attachment theory perspective on support seeking and caregiving in intimate relationships. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(6), 1053–1073. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.6.1053>.
- Cutrona, C. E. (1996). *Social support in couples: Marriage as a resource in times of stress*. SAGE Publications.
- Decety, J., & Jackson, P. L. (2004). The functional architecture of human empathy. *Behavioral and Cognitive Neuroscience Reviews*, 3(2), 71–100. <https://doi.org/10.1177/1534582304267187>.
- Feeney, B. C., & Collins, N. L. (2015). A new look at social support: A theoretical perspective on thriving through relationships. *Personality and Social Psychology Review*, 19(2), 113–147. <https://doi.org/10.1177/1088868314544222>.
- Fraley, R. C., Waller, N. G., & Brennan, K. A. (2000). An item-response theory analysis of self-report measures of adult attachment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 78(2), 350–365. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.78.2.350>.
- Gottman, J. M. (1999). *The seven principles for making marriage work*. Crown Publishing.
- Gottman, J. M., & Silver, N. (2020). *Eight dates: Essential conversations for a lifetime of love*. Workman Publishing.
- Hendrick, S. S. (1988). A generic measure of relationship satisfaction. *Journal of Marriage and the Family*, 50(1), 93–98. <https://doi.org/10.2307/352430>.

- Johnson, S. M. (2004). *The practice of emotionally focused couple therapy: Creating connection* (2nd ed.). Brunner-Routledge.
- Karremans, J. C., & Verwijmeren, T. (2020). Paying attention to romantic partners: The role of mindfulness in relationship satisfaction. *Current Opinion in Psychology*, 36, 54–58. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.04.001>.
- Laurenceau, J. P., Barrett, L. F., & Pietromonaco, P. R. (1998). Intimacy as an interpersonal process: The importance of self-disclosure, partner disclosure, and perceived partner responsiveness in interpersonal exchanges. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1238–1251. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.5.1238>.
- Le, B., & Impett, E. A. (2021). When giving feels good: The role of attention and responsiveness in relational maintenance. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(1), 121–141. <https://doi.org/10.1177/0265407520947505>.
- Markman, H. J., Stanley, S. M., & Blumberg, S. L. (1994). *Fighting for your marriage: Positive steps for preventing divorce and preserving a lasting love*. Jossey-Bass.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2016). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change* (2nd ed.). Guilford Press.
- Reis, H. T., Clark, M. S., & Holmes, J. G. (2004). Perceived partner responsiveness as an organizing construct in the study of intimacy and closeness. *Handbook of closeness and intimacy*, 201–225.
- Reis, H. T., & Shaver, P. R. (1988). Intimacy as an interpersonal process. In S. Duck (Ed.), *Handbook of personal relationships* (pp. 367–389). Wiley.
- Reis, H. T., Lemay, E. P., Jr., & Finkenauer, C. (2017). Toward understanding understanding: The importance of feeling understood in relationships. *Social and Personality Psychology Compass*, 11(3), e12308. <https://doi.org/10.1111/spc3.12308>.
- Rusbult, C. E., Finkel, E. J., & Kumashiro, M. (2009). The Michelangelo phenomenon. *Current Directions in Psychological Science*, 18(6), 305–309. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8721.2009.01657.x>.
- Shaver, P. R., & Mikulincer, M. (2002). Attachment-related psychodynamics. *Attachment & Human Development*, 4(2), 133–161. <https://doi.org/10.1080/14616730210154171>.
- Slotter, E. B., & Finkel, E. J. (2020). Understanding partner responsiveness and emotional availability. *Annual Review of Psychology*, 71, 45–67. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010419-050857>.
- Totenhagen, C. J., Wilmarth, M. J., & Serido, J. (2022). Relationship maintenance in emerging adults. *Journal of Social and Personal Relationships*, 39(6), 1513–1531. <https://doi.org/10.1177/02654075221093798>.
- Vrtička, P., Sander, D., & Vuilleumier, P. (2014). Lateralized interactive social content and valence processing within the human amygdala. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 9(4), 454–461. <https://doi.org/10.1093/scan/nst007>.
- Weiss, R. S. (1974). *The provisions of social relationships*. Prentice Hall.

Zimet, G. D., Dahlem, N. W., Zimet, S. G., & Farley, G. K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52(1), 30–41.
https://doi.org/10.1207/s15327752jpa5201_2.

LEPTOSPIROSIS IN ANIMALS AND ITS IMPORTANCE FOR HUMAN HEALTH
HAYVANLARDA LEPTOSPIROZİS VE İNSAN SAĞLIĞINDAKİ ÖNEMİ

Fatih HATİPOĞLU^{1,2}

**¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi/Konya/Türkiye, Veteriner Patoloji,
0000-0002-0103-5868**

**² Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Veteriner
Fakültesi/Bişkek/Kırgızistan, Veteriner Patoloji,0000-0002-0103-5868**

Özet

Leptospirosis, insanlar, hayvancılık ve vahşi yaşam dahil tüm memelileri etkileyen, ortaya çıkan / yeniden ortaya çıkan, dünya çapında bulaşıcı, bakteriyel zoonotik bir hastalık olarak tanımlanır. Küresel olarak dağılmasına rağmen, hastalık özellikle çevresel koşulların organizmanın hayatta kalması ve bulaşması için elverişli olduğu dünyanın tropikal ve subtropikal bölgelerinde meydana gelir. Leptospirosis terimi, spiroket cinsi Leptospira'nın patojenik serovarlarının neden olduğu bir dizi insan ve hayvan hastalığını temsil eder. Leptospirosis, dünya çapında yaygın bir zoonozdur, esas olarak nemli subtropikal veya tropik iklime sahip ülkelerde endemiktir ve salgın potansiyeline sahiptir. Genellikle mevsimsel olarak, bazen salgınlarda zirveye ulaşır ve genellikle iklim değişiklikleri, yoksul kentsel gecekondu toplulukları, işgal ve eğlence faaliyetleriyle bağlantılıdır. İnsanlarda klinik seyir, geniş bir semptom ve klinik bulgu yelpazesi ile hafif ila ölümcül arasında değişir. Leptospirosis, zor klinik tanı ve tanısal laboratuvar hizmetlerinin olmaması nedeniyle birçok ülkede yeterince bildirilmemektedir. Organizmanın bulaşmasında kemirgenler, insanlar ve hayvanlar için en önemli enfeksiyon kaynağıdır. Enfeksiyon meydana geldiğinde, Leptospira türleri, enfekte bir hayvanın böbrek tübüllerinde idrar yoluyla atıldıkları yerden uzun süre yaşar. İnsanlar enfeksiyonu ya enfekte hayvanlardan idrarla ya da diğer biyolojik materyallerle doğrudan temas yoluyla ya da patojenik leptospiroz barındıran hayvanlardan idrarla kirlenmiş su, toprak ve bitki örtüsü ile dolaylı temas yoluyla alırlar. Leptospirosis kontrol edilmesi gereken bir zoonozdur çünkü ortadan kaldırılması son derece zordur. Hastalık esas olarak taşıyıcı görevi gören vahşi rezervuarlarda tutulur. Hayvan leptospirozu, epidemiyoloji, patogenezi, klinik özellikler, kullanılan tanı yöntemlerinin gereksinimleri ve uygulanan kontrol önlemleri açısından insan leptospirozundan temel olarak farklıdır. İnsan hastalığında görülen akut klinik özelliklerin yanı sıra üreme problemlerine bağlı önemli ekonomik kayıplara neden olabilen kronik enfeksiyon ile karakterizedir. Leptospiral enfeksiyon salgınları sıklıkla, leptospiraların idrarla kirlenmiş topraktan yıkanıp su kütlelerine yerleştiği yoğun yağışlardan sonra meydana gelen sel ve kasırgalarla ilişkilendirilir. Leptospiralar, göletler, nehirler, su birikintileri, su barajları, kaynaklar, süs havuzları, kanalizasyon, tarım alanı, nemli toprak vb. gibi çevresel su kütlelerinden izole edilebilir. Hayvancılık sektöründe önemli ekonomik kayıplara neden olmasının yanı sıra önemli bir zoonoz olan ve insan sağlığını da önemli derecede etkileyen Leptospiroza dikkat çekmek amacıyla bu sunumun paylaşılması uygun görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Leptospirosis, hayvanlar, insan sağlığı, tek sağlık

Abstract

Leptospirosis is defined as an emerging/re-emerging, worldwide infectious, bacterial zoonotic disease that affects all mammals, including humans, livestock and wildlife. Despite its global distribution, the disease occurs mainly in tropical and subtropical regions of the world, where environmental conditions are favorable for the survival and transmission of the organism. The term leptospirosis represents a number of human and animal diseases caused by pathogenic serovars of the spirochete genus *Leptospira*. Leptospirosis is a widespread zoonosis worldwide, it is endemic mainly in countries with a humid subtropical or tropical climate and has the potential for epidemics. It usually peaks seasonally, sometimes in epidemics, and is often linked to climatic changes, poor urban slum communities, occupation and recreational activities. The clinical course in humans ranges from mild to fatal, with a wide range of symptoms and clinical signs. Leptospirosis is underreported in many countries due to difficult clinical diagnosis and lack of diagnostic laboratory services. In the transmission of the organism, rodents are the most important source of infection for humans and animals. When infection occurs, *Leptospira* species live for a long time in the renal tubules of an infected animal from where they are excreted through urine. People get the infection either through direct contact with urine or other biological materials from infected animals, or through indirect contact with water, soil and vegetation contaminated with urine from animals harboring pathogenic leptospirosis. Leptospirosis is a zoonosis that needs to be controlled because it is extremely difficult to eliminate. The disease is mainly kept in wild reservoirs, which act as carriers. Animal leptospirosis is fundamentally different from human leptospirosis in terms of epidemiology, pathogenesis, clinical features, the requirements of the diagnostic methods used and the control measures applied. In addition to the acute clinical features observed in human disease, it is characterized by chronic infection, which can cause significant economic losses due to reproductive problems. Outbreaks of leptospiral infections are often associated with floods and hurricanes that occur after heavy rains, when leptospirae wash out of urine-contaminated soil and settle in water bodies. *Leptospira* can be isolated from environmental water bodies such as ponds, rivers, puddles, water dams, springs, ornamental ponds, sewers, agricultural land, moist soil. In addition to causing significant economic losses in the livestock sector, it was deemed appropriate to share this presentation in order to draw attention to Leptospirosis, which is an important zoonosis and also significantly affects human health.

Keywords: Leptospirosis, animals, human health, one health

1. GİRİŞ

Leptospirosis, insanlar, hayvancılık ve vahşi yaşam dahil tüm memelileri etkileyen, ortaya çıkan / yeniden ortaya çıkan, dünya çapında bulaşıcı, bakteriyel zoonotik bir hastalık olarak tanımlanır (Bharti ve ark. 2003, Negero 2017). Hayvanlarda üreme kaybının başlıca nedenleri olarak kaydedilmiştir. Küresel olarak dağılmasına rağmen, hastalık özellikle çevresel koşulların organizmanın hayatta kalması ve bulaşması için elverişli olduğu dünyanın tropikal ve subtropikal bölgelerinde meydana gelir (Negero 2017, Pappas, 2008). Otuz serotip ve 350'den fazla patojenik ve saprofitik leptospira suşu serovarı tanımlanmıştır. 1 Milyondan fazla insanı enfekte eder ve dünya çapında yılda yaklaşık 60.000 ölümden sorumludur (Karpagam ve Ganesh 2020)

Leptospirler ince ve spiral şekilli olup uzun kıl benzeri yapıları vardır. Her iki tarafında da *Leptospira*'yı diğer spiroketlerden ayıran benzersiz çengelli uçları vardır. *Leptospira*'nın ortalama çapı yaklaşık 0,15 µm'dir; uzunluğu ise 6 ila 20 µm arasında değişmektedir. Diğer spiroketlerden ayırt edici mantar-vida hareketliliğinden sorumlu olan ve aynı zamanda patojeniteye katkıda bulunan periplazmik bir endoflagellum ile hareketlidirler. *Leptospira*

türleri yüksek viskozite koşulları altında artan yüzme hızları sergiler. Hassas yapısal özellikleri nedeniyle, en iyi karanlık alan mikroskobu altında boyanmadan görülebilirler. Leptospirler gram değişkendir, çoğunlukla gram-negatif görünürler ve gram-pozitif bakterilerin özelliklerine de sahiptirler. *Treponema* veya *Borrelia* gibi diğer büyük spiroket cinslerinin aksine, *Leptospira* yüzeyinde lipopolisakkaritlere sahiptir ve bu da patojeniteye katkıda bulunur. *Leptospira*'da enfeksiyona katkıda bulunabilecek virülans faktörlerinin adayları arasında dış zar proteinleri, hemolizinler, lipopolisakkaritler ve diğer yüzey proteinlerinin yanı sıra yapışma molekülleri de yer almaktadır (Karpagam ve Ganesh 2020, Robinson ve ark 2021)

Leptospirosis terimi, spiroket cinsi *Leptospira*'nın patojenik serovarlarının neden olduğu bir dizi insan ve hayvan hastalığını temsil eder. Leptospirosis, dünya çapında yaygın bir zoonozdur, esas olarak nemli subtropikal veya tropik iklimlere sahip ülkelerde endemiktir ve salgın potansiyeline sahiptir. Genellikle mevsimsel olarak, bazen salgınlarda zirveye ulaşır ve genellikle iklim değişiklikleri, yoksul kentsel gecekondulu toplulukları, işgal ve eğlence faaliyetleriyle bağlantılıdır. İnsanlarda klinik seyir, geniş bir semptom ve klinik bulgu yelpazesi ile hafif ila ölümcül arasında değişir. Leptospirosis, zor klinik tanı ve tanısal laboratuvar hizmetlerinin olmaması nedeniyle birçok ülkede yeterince bildirilmemektedir (Petrakovsky ve Antonuci 2018, Robinson ve ark 2021).

Organizmanın bulaşmasında kemirgenler, insanlar ve hayvanlar için en önemli enfeksiyon kaynağıdır. Enfeksiyon meydana geldiğinde, *Leptospira* türleri, enfekte bir hayvanın böbrek tübülllerinde idrar yoluyla atıldıkları yerden uzun süre yaşar. İnsanlar enfeksiyonu ya enfekte hayvanlardan idrarla ya da diğer biyolojik materyallerle doğrudan temas yoluyla ya da patojenik leptospiroz barındıran hayvanlardan idrarla kirlenmiş su, toprak ve bitki örtüsü ile dolaylı temas yoluyla alırlar (Negero 2017, Petrakovsky ve Antonuci 2018, Yadeta ve ark. 2016).

İnsanlarda Leptospiroz, Weil hastalığı, Pretibial ateş, Fort Bragg ateşi, Bezelye toplayıcı ateşi, pirinç tarlası ateşi, şeker kamışı kesici ateşi, domuz çobanı hastalığı gibi farklı isimlerle bilinir (Mohit ve Umapathy 2015, Negero 2017). Leptospirosis kontrol edilmesi gereken bir zoonozdur çünkü ortadan kaldırılması son derece zordur. Hastalık esas olarak taşıyıcı görevi gören vahşi rezervuarlarda tutulur. Hayvan leptospirozu, epidemiyoloji, patogenezi, klinik özellikler, kullanılan tanı yöntemlerinin gereksinimleri ve uygulanan kontrol önlemleri açısından insan leptospirozundan temel olarak farklıdır. İnsan hastalığında görülen akut klinik özelliklerin yanı sıra üreme problemine bağlı önemli ekonomik kayıplara neden olabilen kronik enfeksiyon ile karakterizedir (Pal ve ark. 2021, Petrakovsky ve Antonuci 2018).

Leptospira'nın bulaşması insanların doğrudan teması yoluyla olur hayvanlarla temas, dolaylı temasa göre nispeten daha azdır. Enfeksiyonun dolaylı teması, insanların *Leptospira* enfeksiyonu kapıldığı taşıyıcı memeliler tarafından tesadüfen ve/veya kontamine su veya toprak yoluyla bulaşır (Negero 2017, Petrakovsky ve Antonuci 2018, Yadeta ve ark. 2016).

Vahşi hayvanlar, evcil ve evcil olmayan hayvanlar gibi asemptomatik taşıyıcılar böbrek tübülllerinde çeşitli *Leptospira* türlerini tutarlar ve bunları 2 haftadan birkaç aya kadar değişen bir süre boyunca idrarlarıyla atarlar ve nadir durumlarda, hayvan taşıyıcısı olmadan yaşam boyu kalıcılık bildirilmiştir. Sıçanlar, kentsel gecekondulu bölgelerinde enfeksiyonun en yaygın nedenidir ve asemptomatik taşıyıcı olarak hareket ederler. Bu taşıyıcıların idrarı su kaynaklarını ve toprağı kirletir ve enfeksiyon kaynağı olarak hareket eder ve enfeksiyon döngüsünde rezervuar olarak yardımcı olur. Enfekte veya taşıyıcı sıçanların idrarlarında 10^4 ila 10^7 *leptospira*/l etkeni bulunmuştur (Karpagam ve Ganesh 2020, Pal ve ark. 2021, Robinson ve ark 2021)

Leptospiral enfeksiyon salgınları sıklıkla, leptospiraların idrarla kirlenmiş topraktan yıkanıp su kütlelerine yerleştiği yoğun yağışlardan sonra meydana gelen sel ve kasırgalarla ilişkilendirilir. Leptospiralar, göletler, nehirler, su birikintileri, su barajları, kaynaklar, süs havuzları, kanalizasyon, tarım alanı, nemli toprak vb. gibi çevresel su kütlelerinden izole edilebilir (Negero 2017, Karpagam ve Ganesh 2020, Petrakovsky ve Antonuci 2018).

Yağmur, seller sırasında gübreyi topraktan yıkar ve alkali bir pH oluşturur, bu da leptospirlerin büyümesini ve çevrede hayatta kalmasını kolaylaştırır. Patojenik leptospiralar, özellikle pH hafif alkali olduğunda, tatlı suda ve nemli toprakta haftalarca hatta yıllarca hayatta kalır. Leptospiroz, su yoluyla bulaşan bir hastalık olarak bilinmesine rağmen, topraktaki biyolojik yük hafife alınır (Casanovas-Massana ve ark, 2018, Karpagam ve Ganesh 2020). İnsanlara enfeksiyon, leptospiralarla kirlenmiş su kütlelerinden ve topraktan, deriden önce ve nadiren mesleki veya eğlence faaliyetleri sırasında yutma ve soluma yoluyla gerçekleşir. Leptospirozun hayvan ısırıkları ve insanlar arası bulaşma yoluyla dolaylı bulaşması nadiren rapor edilmiştir (Sharma ve Kalawat 2009, Musso ve La Scola 2013, Karpagam ve Ganesh 2020, Robinson ve ark 2021)

Leptospirozla ilişkili riskler şunlarla ilgilidir:

- (i) tarım, veterinerlik, mezbahalar, hayvan bakıcıları ve bahçıvanlar, balıkçılar, kanalizasyon işçileri ve pirinç değirmeni işçileri gibi mesleki maruziyet,
- (ii) uygun önlem önlemleri almadan leptospirozun endemik bölgesine seyahat eden gezginler,
- (iii) sörf, mağaracılık, kano vb. gibi tatlı su sporlarına katılan kişiler ve ,(iv) su basmış bölgelerde afet yardım çalışmalarına katılan gönüllüler.

Gecekondu bölgelerinde sıçanların ortaya çıkması ve kötü hijyen ve drenaj sistemi kentsel leptospirozun risk faktörlerini oluşturur. (Costa ve ark., 2014, Santos ve ark, 2017, Karpagam ve Ganes 2020, Pal ve ark. 2021, Yadeta ve ark. 2016)

2. İNSANLARDA LEPTOSPIROZİS

Weil hastalığı olan leptospirozun en şiddetli formunun esas olarak kanama, hepatik ve böbrek bulguları ile karakterize olduğu iyi bilinmektedir. Sarılık, karaciğer fonksiyon bozukluğunun önemli bir belirtisidir, ancak leptospirozdaki mekanizması tam olarak aydınlatılmamıştır. Serum biyokimyasal çalışmaları, insan leptospirozunda transaminaz konsantrasyonlarının ve daha az derecede alkalın fosfataz konsantrasyonlarının orta derecede arttığını göstermiştir. Sarılık esas olarak konjuge bilirubinin artması ve o sırada ana nedeni olarak ortaya çıkan intrahepatik kolestaz ile safra atılımının bozulmasından kaynaklanır. Böbrek, leptospirozda yaygın bir hedef organdır, tubulointerstisyel nefrit en sık görülen klinik ve patolojik bulgudur. Klinik olarak, hipokalemi, sodyum ve magnezyum israfı ile birlikte nonoligürik akut böbrek hasarı, insan leptospirozunda sıklıkla görülür (De Brito ve ark., 2018, Pal ve ark. 2021)

3. HAYVANLARDA LEPTOSPIROZİS

Hastalığı atlatan ve asemptomatik enfeksiyonlu hayvanlar, leptospira etkenlerini uzun süre idrarla dışarı atarlar. Özellikle su birikintilerinde canlı kalan bu etkenler sağlam hayvanların deri ve mukozalarındaki sıyrıklar ile yara ve berelerden vücuda girerler (Leptospira etkeni ile bulaştırılmış su birikintilerini içen hayvanların sindirim kanalı mukozalarındaki sıyrıklardan vücuda girer). Vücuda giren etken 3-7 gün süren bir inkubasyondan döneminden sonra kana geçip hızla ürer ve sepsisemi yapar. Bu aşamada etkenin salgıladığı hemolizin enzimi eritrositleri eritir. Bazı olaylarda hayvan sepsisemiden 1-7 gün içinde ölür. Bu dönemi atlatan hayvanlarda etken, sevdiği doku ve organlara yerleşir. Bunlar böbrek, karaciğer ve gebe uterus (uterusa gelen etken hemolitik anemi dönemindeki anoksi sonucu plasentada oluşan

sınırlı nekrozlardan fötusa ulaşır ve onu da enfekte eder, sonunda yavruyu da sepsisemi ve anoksiden öldürür) (Hatipoğlu ve ark 2014, Hatipoğlu ve Çiftçi 2023, Yadeta ve ark. 2016). Köpeklerin akut leptospirozis’inde iskemik kolemik nefroz meydana gelir. Bu durumda böbrekler kirli sarımtırak kahveden zeytin yeşiline kadar değişen renklerde görülür (Hatipoğlu ve ark 2017, Hatipoğlu ve Erer 2023)

Leptospiroz, aynı zamanda abort, ölü doğum, kısırılık ve süt verimi kayıplarına neden olan ve hayvancılık için ekonomik açıdan çok önemli, zoonoz karakterli, bakteriyel bir enfeksiyondur (Hatipoğlu ve ark 2014). Konuyla ilgili yapılan bir çalışmada (Arslan ve Hatipoğlu 2022) 2013-2018 yılları arasında Marmara Bölgesi’ndeki il ve ilçelerden Pendik Veteriner Kontrol Enstitüsüne getirilen ruminantlardaki abort olgularından leptospirozun immunhistokimyasal ve Levaditi yöntemlerle teşhisi yapılmıştır. İncelenen 750 kuzu, 218 oğlak ve 284 buzağı olmak üzere toplam 1252 adet abort fötusun immunhistokimyasal yöntemle 160 tanesinde ve immunhistokimyasal pozitif örneklerin Levaditi yöntemle boyamalarında ise 108 adet pozitif boyanma tespit edildiği bildirilmiştir. Marmara Bölgesi’ndeki ruminantlarda leptospiroza bağlı abort oranı %12,77 olarak belirtilmiştir.

4. LEPTOSPIROZUN İNSANLARDA TEDAVİSİ VE KORUYUCU TEDBİRLER

Leptospira’nın tedavisi, patogenezinin enfeksiyonun ilk aşamalarında tanımlanması için iyi çalışılmamış olması nedeniyle bir başka büyük zorluktur. Hafif ve şiddetli leptospiroz enfeksiyonunu tedavi etmede antimikrobiyallerin klinik etkinliği de iyi çalışılmamıştır ve tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Penisilin grubu, tercih edilen ilaç olarak verilir ve WHO tarafından önerilir, ancak genellikle hastanede, Leptospira tedavisinin kapsamını birinci basamak tedavi olarak genişletmek için daha güçlü antibiyotikler verilir. Sefalosporinler, doksisisiklin ve kloramfenikol de leptospirozu tedavi etmek için kullanılmıştır. Ancak, ayakta tedavi gören yetişkin hastalar için, doksisisiklin veya azitromisin kullanılarak hafif leptospiroz tedavisi kabul görmüş bir tedavi rejimidir (Bilgili ve Hanedan 2019, Karpagam ve Ganes 2020, Yadeta ve ark. 2016).

Tedavi için birçok terapi mevcut olsa da, ölüm oranını azaltmak amacıyla enfeksiyonun yayılmasını ve olası yeniden ortaya çıkışını kontrol etmek için önleyici tedbirler her zaman daha iyidir. Yaygın önleme tedbirleri arasında kemirgenler, sığırlar, domuzlar, atlar ve leptospiral enfeksiyonun bulaşmasından sorumlu diğer evcil hayvanlarla, toprakla, tarım arazileriyle ve endemik bölgelerdeki su kütleleriyle temastan kaçınmak sayılabilir. Sıçanlar gibi bazı asemptomatik taşıyıcılar enfeksiyona karşı dirençlidir; bu mekanizmanın anlaşılması enfeksiyonun kontrolü için uygun bir stratejinin uygulanmasına yardımcı olacaktır. Çiftçiler, tarım işçileri, tatlı su sporu yapanlar ve sel yardım çalışmalarında yer alan kişiler, bulaşıcı ajanın temasını önlemek için eldiven, bot vb. gibi uygun koruyucu ekipman kullanmaları konusunda yönlendirilebilir. Leptospiral enfeksiyon riskinin bulunduğu endemik bölgelere seyahat etmekten kaçınarak hastalık insidansı azaltılabilir veya önlenir (Phillips 2019, Karpagam ve Ganes 2020, Yadeta ve ark. 2016).

KAYNAKLAR

Arslan, Z., Hatipoğlu, F. (2022). Marmara bölgesinde ruminantlardaki abort olgularında leptospirozis levaditi ve immunohistokimyasal yöntemlerle teşhisi ve histopatolojik bulgularla karşılaştırılması. *Journal of Advances in VetBio Science and Technigues*. 7(1), 19-28.

Bharti, A.R., Nally, J.E., Ricardi, J.N., Matthias, M.A., Diaz, M. M., Lovett, M.A. (2003). Leptospirosis, a zoonotic disease of global importance, *Journal of Lancet Infectious Disease*, 3:757-771.

- Bilgili, A., Hanedan, B. (2019). Importance of leptospirosis for human and animal health, present condition, problems and solution proposals in Turkey and the World. *World Journal of Advanced Research and Reviews*, 4(2), 49-60.
- Casanovas-Massana, A., Pedra, G.G., Wunder, E.A. Jr, Diggle, P.J., Begon, M., Ko, A.I. (2018) Quantification of *Leptospira interrogans* survival in soil and water microcosms. *Appl Environ Microbiol*: 84(13)
- Costa, F., Ribeiro, G.S., Felzemburgh, R.D.M., Santos, N., Reis, R.B., Santos, A.C. et al (2014) Influence of household rat infestation on leptospira transmission in the urban slum environment. *Small PLC*, editor. *PLoS Negl Trop Dis* 8(12):e3338.
- De Brito, T., Silva, A.M.G.D., Abreu, P.A.E. (2018) Pathology and pathogenesis of human leptospirosis: a commented review. *Rev Inst Med Trop Sao Paulo.*, 60:e23. doi: 10.1590/s1678-9946201860023.
- Hatipoğlu, F., Çiftçi, M.K., Özdemir, Ö., Terzi, F., Ortatlı, M., Sayın, Z. (2014). Holstein ırkı bir danada Leptospirozun patolojik ve sitolojik bulguları. *VII.Ulusal Veteriner Patoloji Kongresi (Uluslar Arası Katılımlı)*,s:48, 08-10 Eylül 2014, Kars.
- Hatipoglu, F., Terzi, F., Özdemir, Ö., Çiftçi, M.K., Ateş, M.B, Arslan, Z. Ortatlı, M., (2017). A case of leptospirosis concomitant with lymphosarcoma in a 9 years-old Akbas dog. *International Conference on Technology, Engineering and Science (IconTES)*, 26-29 October 2017, Antalya, Turkey, pp:74.
- Hatipoğlu, F., Çiftçi, M.K. (2023). “Hematopoietik Sistemi”. Alındı “Veteriner Sistemik Patoloji”, Cilt II, s. 97-150, Eds H.Erer, MK Çiftçi, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul
- Hatipoğlu, F., Erer, H. (2023). “Üriner Sistem”. Alındı “Veteriner Sistemik Patoloji”, Cilt II, s. 151-198, Eds H.Erer, MK Çiftçi, Nobel Akademik Yayıncılık, İstanbul.
- Karpagam, K.B., Ganes, B. (2020). Leptospirosis: a neglected tropical zoonotic infection of public health importance—an updated review. *European Journal of Clinical Microbiology & Infectious Diseases* 39:835–846,
- Mohit, B., Umapathy., B.L, (2015). Desiphering leptospirosis-a diagnostic mystery, an insight, *International Journal of Medical Research and Health Sciences*, 4(3):693-701.
- Musso, D., La Scola, B. (2013) Laboratory diagnosis of leptospirosis: a challenge. *J Microbiol Immunol Infect* 46(4):245–252.
- Pal, M., Bulcha, M.R., Wakuma Mitiku Bune W.M. (2021). Leptospirosis and one health perspective. *American Journal of Public Health Research*, 9, 4, 180-183.
- Petrakovsky, J., Antonuci, A. (2018). Leptospirosis and “one health” the importance of multisectoral collaboration. *J Vet Med Res* 5(4): 1131.
- Phillips JA (2019) Leptospirosis. *Workplace Health Saf.*, 67(3):148
- Samrot, A.V., Sean, T.C., Bhavya, K.S., Sahithya, C.S., Chan-drasekaran, S., Palanisamy, R., Robinson, E.R., Subbiah, S.K., Mok, P.L. (2021). Leptospiral infection, pathogenesis and its diagnosis—a review. *Pathogens*, 10, 145.
- Santos, N.D.J., Sousa, E., Reis, M.G., Ko, A.I., Costa, F. (2017). Rat infestation associated with environmental deficiencies in an urban slum community with high risk of leptospirosis transmission. *Cad Saude Publica* 33(2):e00132115.

Sharma, K., Kalawat, U. (2009). Early diagnosis of leptospirosis by conventional methods: one-year prospective study. *Indian J Pathol Microbiol* 51(2):209

Yadeta, W., Michael, B.G, Abdela, N. (2016). Leptospirosis in animal and its public health implications: a review.” *World Applied Sciences Journal* 34, 6, 845-853.

**TRAPPED BETWEEN SCREENS: THE DOMINATION OF EVERYDAY LIFE BY
NEW COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND THE CONCEPT OF
“TECHNOFERENCE”**

**EKRANLAR ARASINA SIKIŞAN İLETİŞİM PRATİKLERİ: YENİ İLETİŞİM
TEKNOLOJİLERİNİN GÜNDELİK HAYATI ELE GEÇİRMESİ VE
“TEKNOFERANS”**

Hasan YURDAKUL¹, Oğuz Han ÖZTAY²

Dr., Bağımsız Araştırmacı, Gazetecilik, ORCID: [0000-0002-5606-6469](https://orcid.org/0000-0002-5606-6469)

**Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van Meslek Yüksekokulu, Görsel, İşitsel
Teknikler ve Medya Yapımcılığı Bölümü, Van, ORCID: [0000-0001-7323-7875](https://orcid.org/0000-0001-7323-7875)**

Özet

Bu çalışma, dijital cihazların bireyler arası iletişime müdahalesi anlamına gelen “teknoferans” kavramını, We Are Social 2020-2025 verileri ışığında incelemektedir. Teknoferans kavramı; teknoloji (technological) ile müdahale veya engel anlamındaki (interference) kelimelerinden türetilmiştir. Bu kavram, teknoloji veya teknolojik araç gereçler sebebiyle sosyal etkileşimlerin kesintiye uğraması anlamında kullanılmaktadır. Gün geçtikçe giderek artan mobil cihaz kullanımı, dijital platform bağımlılığı, yüz yüze iletişim ve buna bağlı olan pratiklerin kalitesini tartışılır hale getirmiştir. Özellikle akıllı telefonlar, tablet ve bilgisayarların hayatımızın ayrılmaz bir parçası haline gelmesiyle birlikte, aile içi iletişim başta olmak üzere bireylerin birbirleri arasındaki iletişimi ve bu iletişimin yapısı, büyük bir dönüşüm yaşamıştır. Bu bağlamda bu dönüşümün olumsuz bir yansımasını temsil eden teknoferans kavramı, gündelik yaşamda teknolojik iletişim araçlarının, bireylerin birbirleriyle olan iletişimin ve etkileşimin kesintiye uğrattığı görünmez bir düşman olarak ifade edilebilir. Bu çalışmada, küresel ve yerel düzeyde, internet, mobil cihaz kullanımı, sosyal medya kullanıcı sayısı ve günlük ortalama ekran süreleri gibi çoklu ekran deneyimlerinin, son 5 yıldaki (2020-2025) We Are Social, dünyanın ve Türkiye’nin dijital görünümü verileri üzerinden teknoferansın toplumsal ölçekteki görünümünü ortaya koymak amacıyla incelenmektedir. Nitel bir yöntemin benimsendiği çalışmada, betimleyici içerik analiz yoluyla söz konusu tarihler arasındaki veri seti analiz edilmiştir. Nitekim son 5 (Beş) yıl içerisindeki veriler dikkate alındığında, hem küresel ölçekte hem de Türkiye bağlamında nüfusa göre internet, mobil cihaz ve sosyal medya kullanımlarının ve ekran sürelerinin arttığı tespit edilmiştir. Bu açıdan çalışmada elde edilen sonuç, teknolojik iletişim araçlarının yoğun kullanımının sadece araçsallıkla sınırlı kalmadığı aynı zamanda yüz yüze iletişimi ve ilişkileri yeniden yapılandırdığı, boyutunu değiştirdiği ve bir müdahale alanı haline geldiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Yeni iletişim teknolojileri, Teknoferans, Ekran Süreleri, Dijital iletişim pratikleri, iletişim kesintisi

Abstract

This study explores the concept of "technoferance," which refers to the interference of digital devices in interpersonal communication, through We Are Social global and local data from 2020 to 2025. The term "technoferance" is a neologism derived from technology and interference, and is used to describe the disruption of social interactions due to the use of

technological tools and devices. With the growing prevalence of mobile device usage and digital platform dependence, the quality of face-to-face communication and associated practices has increasingly come into question. The ubiquitous presence of smartphones, tablets, and computers in daily life has significantly transformed interpersonal communication, especially within family settings. In this context, technoference emerges as a negative consequence of digital transformation, symbolizing an invisible intruder that interrupts human interaction due to the overuse of technology. This study investigates the societal manifestations of technoference by analyzing multi-screen experiences, such as internet and mobile device usage, the number of social media users, and average daily screen time, at both global and local levels. The analysis is based on digital overview data of the world and Turkey from We Are Social reports over the past five years (2020–2025). Adopting a qualitative approach, the study utilizes descriptive content analysis to examine the dataset from the specified period. Findings reveal a noticeable increase in internet access, mobile and social media usage, and screen time in both global and national contexts. These results suggest that the widespread use of digital communication tools extends beyond mere functionality, actively reshaping the structure and quality of face-to-face interactions. In this sense, technology has evolved into an intervening domain that redefines the dynamics of interpersonal relationships.

Keywords: New communication technologies, Technoference, Screen time, Digital communication practices, communication disruption

**ORAL SQUAMOUS CELL CARCINOMAS IN DOGS AND CATS: CAUSES,
PATHOLOGY AND TREATMENT
KÖPEK VE KEDİLERDE ORAL YASSI HÜCRELİ KARSİNOMLARIN
SEBEPLERİ, PATOLOJİSİ VE TEDAVİSİ**

Fatih HATİPOĞLU^{1,2}

**¹ Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi/Konya/Türkiye, Veteriner Patoloji,
,0000-0002-0103-5868**

**² Prof. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Veteriner
Fakültesi/Bişkek/Kırgızistan, Veteriner Patoloji,0000-0002-0103-5868**

Özet

Oral yassı hücreli karsinom, diş etleri, dil, damak ve bademcikler dahil olmak üzere ağız boşluğunun iç yüzünü döşeyen mukozasının kanseridir. Kedilerde en sık görülen ağız kanseridir. En yaygın metastaz bölgeleri baş ve boyundaki lenf nodları ve akciğerlerdir. Köpeklerde olduğu gibi, kedi oral yassı hücreli karsinomları lokal olarak invazivdir ve düşük metastatik potansiyele sahiptir. Tümörler üst veya alt çenenin kemiklerine yayılabilir. Pire tasmalarında kanserojenlerle temas, topikal kene ve pire ilaçları veya bakım davranışı dahil olmak üzere kedilerde oral yassı hücreli karsinom gelişimine yol açabilecek çeşitli faktörler tanımlanmıştır. Köpek ve kedi sahipleri oral bir tümörün farkına çoğunlukla bir kitle gözlemleyerek varır. Diğer klinik belirtiler arasında ağız kokusu, aşırı salivasyon, disfaji, kanama, dişlerin yer değiştirmesi veya kaybı, yüzde şişlik, iştahsızlık, kilo kaybı veya bölgesel lenfadenopati sayılabilir. Veteriner hekimlikte oral yassı hücreli karsinomun histopatolojik derecelendirme sistemi, tümörün geleneksel oral yassı hücreli karsinomun alt tipi altında sınıflandırılması durumunda hücrel ve nükleer pleomorfizm, keratinizasyon derecesi ve mitotik oran dikkate alınarak yapılır. Histolojik olarak, kedi oral yassı hücreli karsinomu, belirgin desmozomlar ve ara sıra keratin incileri oluşumu ile pleomorfik neoplastik skuamöz epitel hücrelerinin kordonları ve adalarından oluşur. Birçok oral yassı hücreli karsinomun, geniş skuamöz farklılaşma ile iyi farklılaşmıştır, ancak bazı neoplazmlar sadece birkaç skuamöz farklılaşma odağına sahip olabilir. Oral yassı hücreli karsinomunlar için cerrahi eksizyon, radyasyon tedavisi, kemoterapi ve fotodinamik tedavi dahil olmak üzere çok sayıda tedavi seçeneği vardır, ancak vakaların çoğunda prognoz kötüdür ve ölüm veya ötenazi ile sonuçlanır. Kedilerde oral yassı hücreli karsinomun tedavisi yalnızca lezyonun cerrahi olarak tamamen çıkarılmasına uygun olduğu vakaların küçük bir yüzdesi için küratiftir. Çoğu kedi, metastatik hastalık klinik bir sorun haline gelmeden önce lokal tekrarlamaya yenik düşer. Cerrahi tedavi, radyasyon tedavisi, kemoterapi, tümör küçükse ve rostral konumdaysa ek tedavi uygulanabilir. Tek başına kemoterapi, kedilerde oral skuamöz hücreli karsinoma karşı minimal etki göstermiştir. Bazı çalışmalarda kemoterapi, radyasyon tedavisi ile birleştirildiğinde daha başarılı olmuştur. Klinisyenleri ve araştırmacıları köpeklerde ve kedilerde oral skuamöz hücreli karsinomun nedenleri, patolojisi ve tedavisi hakkında bilgilendirmek için bu sunumun paylaşılmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

Anahtar kelimeler: Oral yassı hücreli karsinom, köpek, kedi, sebep, patoloji, tedavi

Abstract

Oral squamous cell carcinoma is a cancer of the mucosa lining the inside of the oral cavity, including the gums, tongue, palate and tonsils. It is the most common oral cancer in cats. The most common sites of metastasis are the lymph nodes in the head and neck and the lungs. As in dogs, feline oral squamous cell carcinomas are locally invasive and have a low metastatic potential. Tumours can spread to the bones of the upper or lower jaw. Several factors have been identified that can lead to the development of oral squamous cell carcinoma in cats, including contact with carcinogens in flea collars, topical tick and flea medications, or grooming behaviour. Dog and cat owners often become aware of an oral tumour by observing a lump. Other clinical signs include halitosis, excessive salivation, dysphagia, bleeding, displacement or loss of teeth, facial swelling, anorexia, weight loss or regional lymphadenopathy. The histopathological grading system of oral squamous cell carcinoma in veterinary medicine is based on cellular and nuclear pleomorphism, degree of keratinization and mitotic rate if the tumour is classified under the traditional subtype of oral squamous cell carcinoma. Histologically, feline oral squamous cell carcinoma consists of cords and islands of pleomorphic neoplastic squamous epithelial cells with prominent desmosomes and occasional formation of keratin pearls. Many oral squamous cell carcinomas are well differentiated with extensive squamous differentiation, but some neoplasms may have only a few foci of squamous differentiation. There are numerous treatment options for oral squamous cell carcinomas, including surgical excision, radiation therapy, chemotherapy and photodynamic therapy, but in the majority of cases the prognosis is poor and results in death or euthanasia. Treatment of oral squamous cell carcinoma in cats is curative only for a small percentage of cases where the lesion is amenable to complete surgical removal. Most cats succumb to local recurrence before metastatic disease becomes a clinical problem. Surgical treatment, radiation therapy, chemotherapy and, if the tumour is small and in a rostral location, additional treatment may be given. Chemotherapy alone has shown minimal effect against oral squamous cell carcinoma in cats. In some studies, chemotherapy was more successful when combined with radiation therapy. It was felt appropriate to share this presentation to inform clinicians and researchers about the causes, pathology, and treatment of oral squamous cell carcinoma in dogs and cats.

Keywords: Oral squamous cell carcinoma, dog, cat, cause, pathology, treatment

1.GİRİŞ

Ağız boşluğu tümörleri ve tümör benzeri lezyonlar, hem köpeklerde hem de kedilerde rutin klinik muayene sırasında yaygın olarak tespit edilir. Bu lezyonlar ağrı, rahatsızlık ve/veya yeme isteksizliğine neden olabilir veya bazen periodontal hastalıklara eşlik ettikleri için tesadüfen keşfedilebilirler (Mikiewicz ve ark.2019, Verhaert, 2010). Köpek ve kedilerdeki bazı ağız boşluğu lezyonları kronik gingivitis/stomatitisin sonuçları veya belirtileridir, ancak diğerleri iyi huylu odontojenik neoplazi veya maligniteler gibi kendiliğinden gelişebilir (Lommer, 2013). Bununla birlikte, kronik irritasyon veya kalıcı antijenik stimülasyonun malign dönüşümde rol oynayabileceği iddia edilmiştir (Coussens ve Werb, 2002; Ekere ve ark., 2010, Mikiewicz ve ark.2019)

Köpek ve kedi ağız boşluğu tümörü benzeri lezyonlar gerçek benign veya malign tümörler olabilir, ancak hiperplastik ve enflamatuvar lezyonlar klinik olarak neoplazi gibi görünebilir (Yoshida ve ark., 1999; Kouki ve ark., 2013, Mikiewicz ve ark.2019). Bu lezyonların farklı doğasına rağmen, makroskopik olarak benzer görünürler ve bu nedenle klinik sınıflandırmaları zor veya imkânsızdır (Mikiewicz ve ark.2019).

Oral yassı hücreli karsinom, diş etleri, dil, damak ve bademcikler dahil olmak üzere ağız boşluğunun iç yüzünü döşeyen mukozasının kanseridir. Kedilerde en sık görülen ağız kanseridir. En yaygın metastaz bölgeleri baş ve boyundaki lenf nodları ve akciğerlerdir (Bilgic ve ark., 2015, Hatipoğlu ve ark., 2024, Munday ve ark. 2017, Soltero-Rivera ve ark. 2014, Zacccone ve ark. 2022). Oral yassı hücreli karsinom ağız boşluğunun herhangi bir bölgesinde ortaya çıkabilir, ancak lingual/sublingual bölge, mandibula ve maksilla daha yüksek prevalans gösterir (Bilgic ve ark., 2015),

Kedilerde görülen tüm tümörlerin yaklaşık %10'unu ağız tümörleri oluşturur ve bu ağız tümörlerinin yaklaşık %90'ı kötü huyludur. Yassı hücreli karsinom, kedilerin kötü huylu oral tümörlerinin yaklaşık %60-70'ini oluşturur (Bilgic ve ark., 2015)

Köpeklerde olduğu gibi, kedi oral yassı hücreli karsinomları lokal olarak invazivdir ve düşük metastatik potansiyele sahiptir. Tümörler üst veya alt çenenin kemiklerine yayılabilir. Pire tasmalarında kanserojenlerle temas, topikal kene ve pire ilaçları veya bakım davranışı dahil olmak üzere kedilerde oral yassı hücreli karsinom gelişimine yol açabilecek çeşitli faktörler tanımlanmıştır (Bertone ve ark.,2003, Wingo, 2018). Ek olarak, konserve kedi maması ve konserve ton balığı tüketimi bu hastalığın gelişimi ile ilişkilendirilmiştir (Bertone ve ark.2003, Zacccone ve ark, 2022). Kronik stomatit, hem köpeklerde hem de kedilerde skuamöz hücreli karsinom için predispozan bir faktör olarak da bildirilmiştir (Stebbins ve ark., 1989).

Kedilerde oral yassı hücreli karsinom gelişimi muhtemelen çok faktörlüdür. Çevresel tütün dumanına maruz kalmanın kedilerde oral yassı hücreli karsinom gelişme riskini iki kat artırdığı görülmektedir. Pire tasması takma öyküsü, kedi oral yassı hücreli karsinom gelişiminde bir risk faktörü gibi görünmektedir. Pire tasması takan kedilerin, pire tasması takmayan kedilere kıyasla oral yassı hücreli karsinom geliştirme olasılığı 5,3 kat daha fazla olduğu ifade edilmiştir. Bu artan risk, kedileri yaka tarafından salınan böcek ilaçlarına maruz bırakan ağız bakımına bağlı olabilmektedir. Sık sık konserve yiyecek tüketen kedilerin, ağırlıklı olarak kuru yiyecek tüketen kedilere kıyasla oral yassı hücreli karsinom geliştirme olasılığının 3,6 kat daha fazla olduğu bildirilmiştir. Konserve ton balığı yiyen kedilerin, ton balığı yemeyen kedilere göre oral yassı hücreli karsinom geliştirme olasılığı 4,7 kat daha fazla olduğu rapor edilmiştir. Bu riskler, konserve mama yiyen kedilerde besin içeriğindeki farklılıklara veya yüksek periodontal hastalık insidansına bağlanmıştır (Bilgic ve ark., 2015, Bertone ve ark.2003).

Köpek ve kedilerdeki ağız boşluğu lezyonlarının incelendiği bir çalışmada (Mikiewicz ve ark. 2019), araştırmacılar köpek ve kedilerde malign tümörlerin ağız boşluğu lezyonların sırasıyla %32,06'sını (109/340) ve %21,91'ini (32/146) oluşturduğunu, köpeklerde malign melanomun ve kedilerde skuamöz hücreli karsinomun en yaygın olduğunu belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, köpeklerde en sık görülen malignitenin melanom olduğu (tüm malign tümörlerin %35,78'i; 39/109), diğer sık teşhis edilen malignitelerin ise yassı hücreli karsinom (%26,61; 29/109), fibrosarkom (%12,84; 14/109) ve osteosarkom (%10,09; 11/109) olduğu bildirilmiştir. Kedilerde ise ağız boşluğu tümörlerinin %21,92'sini (32/146) malign tümörlerin oluşturduğu ve kedi ağız boşluğunda en sık görülen malignitenin yassı hücreli karsinom olduğu (tüm malign tümörlerin %75'i; 24/32) ve bunu fibrosarkomun (%12,5; 4/32) takip ettiği bildirilmiştir (Mikiewicz ve ark. 2019),

Öztürk Gürgen ve ark. (2022) kedilerdeki oral yassı hücreli karsinom ile ilgili yaptıkları çalışmada; en çok etkilenen yaş grubunun 10,07 yaş ile yetişkinler (n = 14/44; %31,81) olduğunu kaydetmişlerdir. Ayrıca vakaların çoğunun ise (n = 37; %84,04) melez ırk olduğunu, geri kalanların ise İran (n = 5; %11,36) ve Türk Angora (n = 1; %2,27) ırkları olduğunu bildirmişlerdir. Araştırmacılar, en çok etkilenen bölgelerin mandibula (n = 10; %22,72) ve dil (n = 8; %18,18) olduğunu da ifade etmişlerdir.

2. KLİNİK BULGULAR

Köpek ve kedi sahipleri oral bir tümörün farkına çoğunlukla bir kitle gözlemleyerek varır. Diğer klinik belirtiler arasında ağız kokusu, aşırı salivasyon, disfaji, kanama, dişlerin yer değiştirmesi veya kaybı, yüzde şişlik, iştahsızlık, kilo kaybı veya bölgesel lenfadenopati sayılabilir (Munday ve ark. 2017).

Oral yassı hücreli karsinomlu kedilerde hipoksi, iştahsızlık, uyuşukluk, kilo kaybı, ptializm ve ağız kokusu gözlenir. Erken evrelerde, oral yassı hücreli karsinom lezyonu küçük, yuvarlak, kabarık bir kitle veya çok az proliferasyonu olan veya hiç proliferasyonu olmayan ülserli bir alan olarak ortaya çıkar. Kitleler, fizik muayenedeki görünümünden daha kapsamlı veya istilacı olma eğilimindedir. Kediler genellikle iştah azalması nedeniyle sahipleri tarafından veterinerlerine getirilirler ve muayenede lezyon bölgesinde bir veya daha fazla hareketli diş tespit edilebilir. Gevşek dişlerin çekilmesi iştahı geçici olarak iyileştirebilir, ancak ekstraksiyon bölgesi ülserli, iyileşmeyen bir yara haline gelebilir (Bilgic ve ark., 2015). Bu tümör genellikle klinik olarak iyileşmeyen bir ülsera benzer ve yabancı cisim reaksiyonlarını veya eozinofilik ülserleri taklit eder (Mikiewicz ve ark. 2019, Wingo, 2018). Kedi oral yassı hücreli karsinomları, genellikle ülserasyon ve sekonder bakteriyel enfeksiyonla daha da kötüleşen çevre dokularda nekroza neden olur (Hatipoğlu ve ark., 2024, Munday ve ark. 2017). Kediler, klinik olarak önemli metastazların gelişmesinden ziyade anoreksi, disfaji veya dispne ile sonuçlanan lokal hastalık nedeniyle ötanazi edilir (Munday ve ark. 2017).

3. MAKROSKOPİK BULGULAR

Lingual veya sublingual bölgeden kaynaklanan oral yassı hücreli karsinom, sublingual lineer yabancı cisim görünümünü taklit edebilen yaygın bir yapıda olabilir. Oral yassı hücreli karsinom genellikle frenulum/sublingual mukozada ortaya çıkar ve dil kas sistemini hızla istila ederek tümörün indüklediği desmoplaziye ve sekonder olarak dilde yaygın ve sert kalınlaşmaya neden olur. Desmoplazi, kontraksiyon ve tümör infiltrasyonu nedeniyle dilin hareketi azalır. Ülserasyon yaygındır ve bazen tromboz ve dile kan akışının kaybı nedeniyle dilde soyulma veya dökülme görülür. Sublingual veya lingual kitle büyüdükçe, dil ağızdan çıkıntı yapabilir, bu da komşu dişlerden travma, laserasyon, kanama, disfaji ve ağız kapatamama ile sonuçlanabilir (Bilgic ve ark., 2015, Munday ve ark. 2017).

Maksiller lezyonlar kemiği istila ederek belirgin osteolize ve maksilladaki palatin prosesin, kesici kemiğin ve zigomatik arkın yıkımına bağlı krater benzeri lezyonlara neden olur. Kaudal maksiller kitleler genellikle proliferatif olmaktan ziyade ülseratif olabilir, ancak ülserasyon alanlarına bitişik kemik veya yumuşak doku proliferasyonu alanları da gösterebilir. Rostral maksiller lezyonlar, kaudal maksiller kitlelerden daha az yaygın olmakla birlikte, maksiller kanin ve/veya kesici dişler bölgesinde ortaya çıkabilir ve görünüşte normal dişeti bağlantılarına rağmen hareketli dişler veya birden fazla dişin kaybıyla sonuçlanabilir (Bilgic ve ark., 2015, Mikiewicz ve ark. 2019, Wingo, 2018).

Mandibular oral yassı hücreli karsinom, etkilenen bölgede ülserasyon ve hareketli dişler ile maksiller oral yassı hücreli karsinoma benzer görünebilir. Bununla birlikte, bazı mandibular oral yassı hücreli karsinom vakalarında ülserasyon görülmez, periost proliferasyonu ve lizis bulguları vardır. Oral yassı hücreli karsinom, insanlarda tanımlanan primer intraosseöz karsinoma benzer şekilde mandibula içinden de kaynaklanabilir (Bilgic ve ark., 2015, Munday ve ark. 2017).

4. HİSTOPATOLOJİK BULGULAR

Veteriner hekimlikte oral yassı hücreli karsinomun histopatolojik derecelendirme sistemi, tümörün geleneksel oral yassı hücreli karsinom alt tipi altında sınıflandırılması durumunda hücresel ve nükleer pleomorfizm, keratinizasyon derecesi ve mitotik oran dikkate alınarak yapılır (Munday ve ark., 2017).

Histolojik olarak, kedi oral yassı hücreli karsinomu, belirgin desmozomlar ve ara sıra keratin incileri oluşumu ile pleomorfik neoplastik skuamöz epitel hücrelerinin kordonları ve adalarından oluşur. Birçok oral yassı hücreli karsinom, geniş skuamöz farklılaşma ile iyi farklılaşmıştır, ancak bazı neoplazmlar sadece birkaç skuamöz farklılaşma odağına sahip olabilir. Çoğu neoplazm değişken derecelerde enflamasyon (nötrofiller, lenfositler, plazma hücreleri), nekroz, ülserasyon ve desmoplazi sergiler. Komşu bağ dokusuna (sinirler dahil), iskelet kasına (lingual neoplazmlarda) veya kemiğe (gingival neoplazmlarda) invazyon yaygındır. Kemik tutulumu olan vakalarda osteoliz/kemik rezorpsiyonu ve periosteal yeni kemik de dahil olmak üzere yeni dokuma kemik proliferasyonu olabilir (Bilgic ve ark., 2015, Munday ve ark., 2017).

Yassı hücreli karsinomların alt tiplerinin farkında olmak iki nedenden dolayı önemlidir. Öncelikle, konvansiyonel oral yassı hücreli karsinomun histolojik tanısı genellikle basit olsa da, diğer oral yassı hücreli karsinom alt tipleri daha fazla tanı zorluğu yaratabilir ve kesin tanı için IHC gerektirebilir. İkinci olarak, insanlarda farklı oral yassı hücreli karsinom alt tipleri farklı klinik davranışlar gösterir ve bu da prognozda farklılıklara neden olur. Şu ana kadar evcil türlerde alt tiplerin davranışta farklılık gösterip göstermediğini araştıran hiçbir çalışma yapılmamıştır. Ancak insan çalışmalarından elde edilen kanıtlar göz önüne alındığında, alt tiplendirmenin evcil türlerde prognostik öneme sahip olduğu muhtemeldir (Munday ve ark., 2017).

5. TEDAVİ

Oral yassı hücreli karsinomlar için cerrahi eksizyon, radyasyon tedavisi, kemoterapi ve fotodinamik tedavi dahil olmak üzere çok sayıda tedavi seçeneği vardır, ancak vakaların çoğunda prognoz kötüdür ve ölüm veya ötenazi ile sonuçlanır (Altamura ve Borzacchiello 2023, Munday ve ark. 2017). Multimodal tedaviye rağmen, bu hızlı büyüyen, invaziv tümörün prognozu ciddiyetini korumaktadır. Bunun başlıca nedeni, kedilerde oral skuamöz hücreli karsinomun ileri bir aşamaya ulaşana kadar tespit edilememesidir. Bu nedenle, erken teşhis hayatta kalma oranını artırmak için çok önemlidir (Bilgic ve ark., 2015, Zacccone ve ark. 2022).

Kedilerde oral yassı hücreli karsinomun tedavisi yalnızca lezyonun cerrahi olarak tamamen çıkarılmasına uygun olduğu vakaların küçük bir yüzdesi için küratiftir. Çoğu kedi, metastatik hastalık klinik bir sorun haline gelmeden önce lokal tekrarlamaya yenik düşer. Cerrahi tedavi, radyasyon tedavisi, kemoterapi, tümör küçükse ve rostral konumdaysa ek tedavi uygulanabilir. Kemiği içeren veya kemiğe bitişik yumuşak dokudan kaynaklanan oral oral yassı hücreli karsinomun rezeksiyonu için maksillektomi veya mandibulektomi gereklidir (Bilgic ve ark., 2015). Hızlı büyüme oranı nedeniyle oral yassı hücreli karsinom, radyasyona hızlı yanıt verme eğilimindedir. Ancak, radyasyona dirençli alt klonlar tedaviden sonra hızla yeniden çoğalma eğilimindedir. Kesin (tedavi amaçlı) radyasyon tedavisi genellikle birkaç hafta boyunca her hafta 5 gün boyunca verilen birçok küçük günlük radyasyon dozundan oluşur. Kesin radyasyon protokolleri belirli bir tümör sunumu için etkili olmadığında, palyatif radyasyon düşünülür. Bu genellikle birkaç büyük haftalık radyasyon dozundan oluşur (Bilgic ve ark., 2015).

Tek başına kemoterapi, kedilerde oral skuamöz hücreli karsinoma karşı minimal etki göstermiştir. Bazı çalışmalarda kemoterapi, radyasyon tedavisi ile birleştirildiğinde daha başarılı olmuştur sonuçlanır (Altamura ve Borzacchiello 2023, Munday ve ark. 2017).

6. KAYNAKLAR

Altamura, G., Borzacchiello, G. (2023). Feline oral squamous cell carcinoma and Felis catus papillomavirus: is it time to walk the path of human oncology? *Front Vet Sci*, 10:1148673.

Bertone, E.R., Snyder, L.A., Moore, A.S. (2003). Environmental and lifestyle risk factors for oral squamous cell carcinoma in domestic cats. *J Vet Intern Med*, 17: 557–562.

Bilgic, O., Duda, L., Sánchez, M.D., Lewis, J.R. (2015). Feline oral squamous cell carcinoma: clinical manifestations and literature review. *J Vet Dent*, 32(1):30-40.

Coussens, L.M., Werb, Z. (2002). Inflammation and cancer. *Nature*, 6917, 860e867.

Ekere, A.U., Adiola, V.U., Kejeh, B.M. (2010). Malignant change in chronic irritation: a case series. *West African Journal of Medicine*, 29, 38e40.

Hatipoglu, F., Tas, A., Bozkurt, M.F., Risvanli, A, Sen, I. (2024). Oral squamous cell carcinoma with lymph node metastasis in a 12 years-old sphynx female cat. *Eurasian J Vet Sci*, 40, 3, 131-136

Kouki, M.I., Papadimitriou, S.A., Kazakos, G.M., Savas, I., Bitchava, D. (2013). Periodontal disease as a potential factor for systemic inflammatory response in the dog. *Journal of Veterinary Dentistry*, 30, 26e29.

Lommer, M.J. (2013). Oral inflammation in small animals. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, 43, 555e571.

Mikiewicz, M., Pazdzior-Czapula, K., Gesek, M., Lemishevskyi, V., ve ark., (2019). Canine and feline oral cavity tumours and tumour-like lesions: a retrospective study of 486 cases (2015-2017). *J Comp Path*, 172:80-87.

Munday, J.S., Löhr, C.V., Kiupel, M., (2017). Tumors of the alimentary tract. In: *Tumors in Domestic Animals*, Ed; Meuten DJ, 5th ed., John Wiley & Sons Inc. Ames, Iowa, USA, pp. 499-601. Ozturk-Gurgen, H., Dilara-Kecici, P., Yuzbasoglu-Ozturk, G., Gurel, A., (2022). Retrospective study of feline oral cavity neoplasms and non-neoplastic lesions, between 2010 and 2020. *Acta Vet Eurasia*, 48(1), 12-17.

Soltero-Rivera, M.M., Krick, E.L., Reiter, A.M., Brown, D.C., Lewis, J.R. (2014). Prevalence of regional and distant metastasis in cats with advanced oral squamous cell carcinoma: 49 cases (2005-2011). *J Feline Med Surg*.16(2):164-9.

Stebbins, K.E., Morse, C.C., Goldschmidt, M.H. (1989). Feline oral neoplasia: a ten-year survey. *Veterinary Pathology*, 26, 121e128.

Verhaert, L. (2010). Oral proliferative lesions in the dog and cat. *European Journal of Companion Animal Practice*, 20, 252e264.

Yoshida, K., Yanai, T., Iwasaki, T., Sakai, H., Ohta, J. ve ark. (1999). Clinicopathological study of canine oral epulides. *Journal of Veterinary Medical Science*, 61, 897e902. Wingo, K., (2018). Histopathologic diagnoses from biopsies of the oral cavity in 403 dogs and 73 cats. *J Vet Dent*, 35: 7-17.

Zaccone, R., Renzi, A., Chalfon, C., Lenzi, J., ve ark., (2022). Environmental risk factors for the development of oral squamous cell carcinoma in cats. *J Vet Intern Med*, 36(4):1398-1408.

USE OF COLLAGE TECHNIQUE IN DEVELOPING IN-CLASS
COMMUNICATION SKILLS OF MEDICAL SCHOOL STUDENTS
TIP FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SINIF İÇİ İLETİŞİM BECERİLERİNİN
GELİŞTİRİLMESİNDE KOLAJ TEKNİĞİNİN KULLANIMI

Şevval Nur Şen

Arş. Gör. İnönü Üniversitesi, Resim-İş Eğitimi, 0000-0002-9452-8206

Derya Şahin

Doç. Dr. İnönü Üniversitesi, Resim-İş Eğitimi, 0000-0002-6814-898X

Özet

İletişim becerileri, her alanda olduğu gibi tıp eğitiminin de merkezinde yer alan ve mesleki başarıyı doğrudan etkileyen kritik bir yeterlilik alanıdır. Tıp alanında etkili iletişimin, hasta-hekim ilişkilerinin güçlenmesini, ekip içi koordinasyonun artmasını ve sağlık hizmetlerinde hasta memnuniyetinin yükselmesini sağladığı savunulmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda geleneksel tıp eğitimi yaklaşımlarının çoğu zaman teorik bilgilerle ilerlediği, öğrencilerin aktif katılımına dayalı yöntemlerin yeterince yer bulamadığı görülmektedir. Bu durumun öğrenciler üzerindeki etkileri de güzel sanatlar eğitimi bölümünde seçmeli resim dersi alan öğrencilerin ders içi süreçlerde gözlemlenmesi neticesinde anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı kolaj tekniği aracılığıyla, tıp fakültesi öğrencilerinin iletişim becerilerini geliştirmek ve sınıf içi sosyal etkileşimlerini artırmaktır. Araştırma, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması yaklaşımıyla yürütülmüştür. Çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinde seçmeli ders olan “Resim ve Tıp” dersini alan 11 birinci sınıf tıp öğrencisi oluşturmaktadır. Uygulama sürecinde öğrencilerden ikişerli grup olmaları ve hem grup arkadaşlarıyla hem de dersi alan diğer kişilerle ortak olacak şekilde kolaj çalışmaları yapmaları istenmiştir. Süreç araştırmacı tarafından gözlemlenmiş, öğrencilerden görüşme verileri toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiş; iletişim, empati, takım çalışması, sosyalleşme temaları öne çıkmıştır. Araştırma bulguları, grupla yapılan kolaj çalışmasının öğrenciler arasında etkili ve doğal iletişim ortamı sağladığını, farklı bakış açılarını bir araya getirmeye teşvik ettiğini ve birlikte üretme sürecinde bireylerin kendini ifade etme, empati kurma ve sorumluluk alma gibi becerilerinin geliştiğini göstermiştir. Bu yönüyle kolaj tekniği, tıp eğitiminde iletişim becerilerinin gelişimini destekleyen yaratıcı bir yaklaşım olarak önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Resim ve tıp, kolaj tekniği, iletişim, sosyalleşme

Abstract

Communication skills constitute a critical area of competence that lies at the heart of medical education, as in all other fields, and directly influences professional success. In the medical field, effective communication is argued to strengthen doctor-patient relationships, enhance intra-team coordination, and increase patient satisfaction in healthcare services. A review of the literature reveals that traditional approaches to medical education often proceed with theoretical content and fail to sufficiently incorporate methods based on active student participation. The impact of this deficiency on students has been observed through the classroom processes of medical students enrolled in an elective visual arts course. Accordingly, the aim of this study is to improve medical students' communication skills and increase their in-class social interaction through the collage technique. The study was conducted using a qualitative case study design.

The study group consisted of 11 first-year medical students enrolled in the elective course titled “Art and Medicine” at a public university. During the implementation process, students were asked to form pairs and create collages in collaboration with both their partners and other classmates in the course. The process was observed by the researcher, and interview data were collected from the students. The data were analyzed using content analysis, revealing key themes such as communication, empathy, teamwork, and socialization. The findings indicated that the group-based collage activity provided an effective and natural environment for communication among students, encouraged the integration of different perspectives, and fostered the development of skills such as self-expression, empathy, and taking responsibility during the collaborative creation process. In this respect, the collage technique is recommended as a creative approach that supports the development of communication skills in medical education.

Keywords: Art and medicine, collage technique, communication, socialization

16.06.2025

ISBN: 978-625-96918-6-2

ASES PUBLICATIONS – 2025©